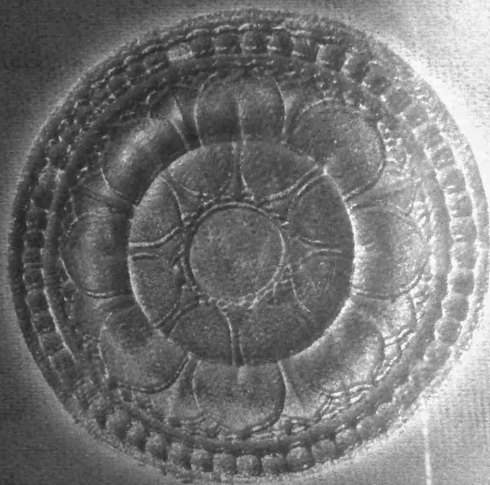

ත්‍රිපිටකය

විශුද්ධි මාර්ගය - 2

ධර්මවිනය උගත් කණ්ඩිත මහාසථවිරයන් වහන්සේලාගේ ආධාර ඇතුව

ආචාර්ය

ඒ. ජී. ද සොයිසා

විසිත් සිංහලට පරිවර්තනය කරන ලදී.

විශුද්ධ මාර්ගය

2

ධම්මිකය උගත් පණ්ඩිත
මහාස්ථවිරයන් වහන්සේලාගේ
ආධාර ඇතුළුව

ආචාර්ය අධිනිතිඥ
ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා
විසින්
සිංහලට පරිවර්තනය කරන ලදී.

අනුශාසක මණ්ඩලය

පැලියගොඩ විද්‍යාලංකාර පරිවෙණාධිපති ගරු කිරිවන්තුඩුවේ
පඤ්ඤාසාර නායක මාහිමියන්වහන්සේ

මාලිගාකන්දේ විද්‍යොදය පිරිවෙනේ B.A., PH.D. උපාධිධාරී පණ්ඩිත
ගරු දෙහිගස්පේ පඤ්ඤාසාර නායක ස්ථවිරයන් වහන්සේ

කළුතර පුලිනතලාරාමාධිපති ගරු බේරුවල ශ්‍රීසුමංගල
ශ්‍රීනිවාසාභිධාන මහානායක මාහිමියන්වහන්සේ

අම්බලම්ගොඩ මහා විහාරස්ථ විද්‍යාලොක විද්‍යාලයාධිපති ශ්‍රී
සද්ධර්මභාරතිශ්වර පණ්ඩිතාවාර්ය විල්ගොඩ ශ්‍රී ධර්මානන්ද
මහාස්ථවිරපාදයන් වහන්සේ

බළන්ගොඩ ශ්‍රී ධර්මානන්ද පරිවෙණාධිපති ගරු ආනන්ද මෛත්‍රෙය
ස්ථවිරයන්වහන්සේ

බෙල්ලන ධර්මපාල පරිවෙණාධිපති පණ්ඩිත බෙල්ලන ඤාණවිමල
ස්ථවිරයන්වහන්සේ

රන්දොඹේ මහාවේනිය පරිවෙණාධිපති ගරු වලගෙදර පණ්ඩිත
සොමාලොක නායක ස්ථවිරයන්වහන්සේ

වැලිතර අභිගහපිටියේ සුගත ශාසනොදය පරිවෙණාධිපති අනුංගල්ලේ
පණ්ඩිත විමලකිත්ති නායක ස්ථවිරයන් වහන්සේ

අම්බලන්ගොඩ අග්ගාරාමාධිපති අග්ග මහා පණ්ඩිත ගරු
පොල්වත්තේ බුද්ධදත්ත මහා ස්ථවිරයන්වහන්සේ

ගාල්ලේ ගල්වඩුගොඩ විද්‍යාරාජ පරිවෙණාධිපති පණ්ඩිත සුමංගල
නායක ස්ථවිරයන්වහන්සේ

බම්බලපිටියේ වජිරාරාමවාසී ගරු නාරද මහා ස්ථවිරයන්වහන්සේ
මාදම්පේ සුනන්දොදය පරිවෙණාධිපති ගල්පොත්තාවෙල ශ්‍රී

පඤ්ඤානන්ද ප්‍රධාන නායක ස්ථවිරයන්වහන්සේ

මරදානේ ශ්‍රීලංකා විද්‍යාලයාධිපති ගරු බද්දේගම පණ්ඩිත විමලවංශ
ස්ථවිරයන්වහන්සේ

පණ්ඩිත එච්. නන්දසාර මහතා

ආචාර්ය ආයතීරත්න රේරුකාන මහතා

විශුද්ධ මාර්ගය

2

ධම්මිකය උගත් පණ්ඩිත
මහාස්ථවිරයන් වහන්සේලාගේ
ආධාර ඇතුළු

ආචාර්ය අධිනිකාය
ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා
වසින්
සිංහලට පරිවර්තනය කරන ලදී.

සීමාසහිත

ඇස්. ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ (පුද්.) සමාගම

ප්‍රථම මුද්‍රණය : 1960

දෙවැනි මුද්‍රණය : 2015

ත්‍රිපිටකය

විශුද්ධි මාර්ගය - 2

© කුමාර් ජයවර්ධන

ISBN 978-955-30-6021-1

පිටුවැසුම සැකසුම:

පාලිත සේනානායක

අක්ෂර සංයෝජනය:

නෙල්කා අබේවික්‍රම

ප්‍රකාශනය:

සී/ස ඇස්. ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ (පුද්.) සමාගම.
661/665/675, පී. ද ඇස්. කුලරත්න මාවත, කොළඹ 10.

මුද්‍රණය:

චතුර මුද්‍රණාලය,

69, කුමාරදාස පෙදෙස,

වැල්ලම්පිටිය.

14870/1885/500

ත්‍රිපිටක සිංහල පරිවර්තනය

බුදුරජාණන් වහන්සේ දෙසූ ධර්මය මූලිකව සඳහන් වූයේ මාගධී භාෂාවෙන් හෙවත් පසුකලක 'පාළි' නමින් හැඳින්වූණ භාෂාවෙනි. ප්‍රථම ද්විතීය හා තෘතීය ධර්ම සංගායනාවලින් සංගෘහිත වූයේත් ශ්‍රී ලංකාවේදී ග්‍රන්ථාරූඪ වූයේත් මෙම පාළි ත්‍රිපිටකයමය. පසුකාලවලදී එම ත්‍රිපිටකයට අවිධිමත්ව හා ටිකා ඉතා වැඩි කොටසක් ලියවුණේ එම පාළි භාෂාවෙන් මය, ශ්‍රී ලංකාවේ දී මය. සිංහල භික්ෂූන් වහන්සේලාගේ ප්‍රමුඛත්වයෙනි. මේ නිසා මූලික ලෙස බුදුදහම හදාළ හැකිව පැවැතුණේ පාළි භාෂාවෙන් මය. සන්න සහ පිටපොත් වශයෙන් සමහර පාළි පොත්වල කොටස් සිංහල භාෂාවට නගා ලියා තිබුණ නමුත් සම්පූර්ණ පරිවර්තනයක් සිදුවී නොතිබිණ. ජාතකටීඨ කථාව හා චිනය පොත්වල කොටස් බොහෝ දුරට සිංහල භාෂාවට පරිවර්තනය ව පැවැතිණ. ශ්‍රී ලංකාවේ මුද්‍රණ ශිල්පය පටන්ගැනුනේ මේ තත්ත්වය මතය. වටිනා ඥාණ සම්භාරයක් ඇතුළත්වන සිංහල ජාතිය සන්නකයැයි කිව හැකි බෞද්ධ සාහිත්‍යය සිංහල පාඨකයන්ට කියවා තේරුම් ගත හැකි තත්ත්වයේ වැඩ පිළිවෙළක අවශ්‍යතාව බෙහෙවින් දැනෙන්නට විය.

මේ අවස්ථාවේ නොයෙක් විෂයයන් කෙරෙහි මනස යොමු කළ පඬිවරයෙක් මෙදෙසට යොමු විය. එනම් ආචාර්ය ඒ. පී. ද සොයිසා මහතාය. නීතිය, දර්ශනය, විවිධ භාෂා ආදිය ප්‍රගුණ කොට දේශපාලනයට පිවිසි ඒ මහතා දකුණු කොළඹ ආසනයෙන් රාජ්‍ය මන්ත්‍රණ සභාවට තේරුණේය. එක්වරකින්ම එම මග අත්හල එතුමා යොමුවූයේ ධර්ම ශාස්ත්‍රීය කටයුතු වෙතටය. එහි ඵලයක් වූයේ පාළි බෞද්ධ සාහිත්‍යය සිංහල භාෂාවට පරිවර්තනය කිරීමය.

සිංහලයන් සතුව පැවැතුණද ඉතා සුළු පිරිසකට තේරුම් ගත හැකිව තුබූ පාළි ත්‍රිපිටකය හා ඒ සඳහා ලියැවුණ අවිධිමත් ද ඒවා සඳහා ලියැවුණ ටිකා ග්‍රන්ථද ගත් කල විශාල පොත් සමූහයකි. එම පොත් සමූහය තනිවම සිංහල භාෂාවට නැගීමට කෙනෙකු සිතීම පවා ආශ්චර්යකි. එම අසීමිත කාර්යයට සිතත් අතත් යොමු

කළ විරයා වූයේ ආචාර්ය ඒ. පී. ද සොයිසා ශ්‍රීමතය. එවකට ශ්‍රී ලංකාවේ ටික දෙනෙකුට ලැබිය හැකිව තුබූ එංගලන්තයට ගොස් පශ්චාත් උපාධියක් ලැබීමට වරම් ලත් එතුමා ශ්‍රී ලංකාවට පැමිණ පිය තැබූ නීති වෘත්තිය මෙන්ම දෙවන වරට යොමු වූ දේශපාලනය ද සිත් නොගත් නිසාදෝ ඒවා වෙනුවට ග්‍රන්ථ රචනයට බැස්සේ තමාගේම තෝරාගැනීමක් ලෙසය.

විසිවන සියවසේ මැද භාගය වනවිට එංගලන්තයේ පාළි පොත් සමාගම පාළි ත්‍රිපිටකයෙන් බොහෝ කොටසක් ඉංග්‍රීසි භාෂාවට පෙරළා මුද්‍රණය කර තිබිණ. ඉංග්‍රීසි භාෂාව පිළිබඳ ප්‍රවීණ බවක් ලබා සිටි ආචාර්ය ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා බෞද්ධ සාහිත්‍ය ග්‍රන්ථ සිංහලට නැගීමේදී ඉංග්‍රීසි පරිවර්තන උපයෝගී කරගත්තේ ඇත. ඒ සමග එවකට ශ්‍රී ලංකාවේ සිටි ධර්මවිනයධර මහතෙරවරුන්ගේ උපදෙස් ද ලබා ගත් බව එතුමාම පවසා ඇත. මුද්‍රණ පහසුකම් අඩුවෙන් පැවැති එම කාලයේ නිරවුල්ව ස්වකීය ග්‍රන්ථ ප්‍රකාශනය කිරීමට සිතූ එතුමා ධර්මසමය නමින් මුද්‍රණාලයක් ද පටන්ගත්තේය. පාළි ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථවල සිංහල පරිවර්තනයේ සමහර තැන් වියතුන්ගේ විවේචනයටද භාජනද විය.

පාළි භාෂාවෙන් සඳහන් වී ඇති කරුණු පැහැදිලි කිරීමේදී අට්ඨකතාවල පවා මතභේද සහිත තැන් දක්නට ඇත. මේ සෑම ආගමකම දක්නා දෙයකි. බුදුසසුනද වෙන වෙන නිකායවලට බෙදුනේ බුද්ධ දේශනාවන් විවිධව තේරුම් කිරීම නිසාය. විශේෂයෙන් සූත්‍ර පිටකයේ ඇතුළත් වෙන ගැඹුරු අදහස් වෙනත් භාෂාවකින් පැවැසීම සුළුපටු කාර්යයක් නොවේ. ඒ ගැන සලකන විට ආචාර්ය ඒ. පී. ද සොයිසා මහතාට ලොකු සම්මානයක් හිමිය. අඩසියවසකින් පැරැණි වූ එම ග්‍රන්ථ මේ වන විට වෙළඳපොළේ දක්නට නැති බව සලකා ආචාර්ය ඒ. පී. ද සොයිසා සූරින් පළ කළ සිංහල ත්‍රිපිටකය නැවත මුද්‍රණය කිරීමෙන් එම අඩුව පිරවීමට සිරිසුමන ගොඩගේ සිරිමතාණන් ගත් පියවර ප්‍රශංසනීයය. ඇතැම් පොත් සොයා ගැනීමත් දුෂ්කරය. අපහසුකම් නොසලකා ගත් මෙම පියවර නොපමාව නිම කිරීමට එතුමාට හැකිවේවායි මම ප්‍රාර්ථනා කරමි.

බෙල්ලන ඤාණවිමල මහානායක ස්ථවිර

පෙරවදන

බොද්ධ ග්‍රන්ථ අතර මුද්‍රන්මල්කඩ ත්‍රිපිටකයයි. බුදුරජාණන් වහන්සේ වදාළ ධර්මය මුළුමනින්ම ග්‍රන්ථාරූඪ කර ඇති ත්‍රිපිටකය පළ වී ඇත්තේ පාළි භාෂාවෙනි. එනිසාම වැඩිදෙනෙකුට ත්‍රිපිටකය කියවා අවබෝධ කර ගැනීම බලවත් ගැටලුවක් විය. 2500 බුද්ධ ජයන්තිය වෙනුවෙන් සංස්කරණය කරන ලද ත්‍රිපිටකය බොහෝවිට උගතුන්ට පමණක් සීමා විය. පසුකාලයේ බොහෝ වියතුන් ත්‍රිපිටකය සිංහලට නැගුවද එම පරිවර්තන ද එතරම් ලිහිල් බසින් පළ නොවිනි.

මෙරට විසූ ප්‍රකට බුද්ධිමතකු මෙන්ම සිංහල, පාළි හා ඉංග්‍රීසි භාෂාත්‍රයෙහි මනා ප්‍රවීණත්වයක් ලද විද්වතකු ද වූ ආචාර්ය අධිනීතිඥ ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා එවක මෙරට විසූ ධර්ම චිනය උගත් පණ්ඩිත මහස්ථවිරයන් වහන්සේලාගේ ආධාර ඇතිව ත්‍රිපිටකය සරල බසින් සිංහලට නැගුවේ එබැවිනි. ත්‍රිපිටකයේ දැනට පළ වී ඇති සිංහල පරිවර්තන අතුරෙන් කියවා පහසුවෙන් අවබෝධ කරගත හැකි, කාටත් වැටහෙන බසින් ලියැවුණ පොත් පෙළ ආචාර්ය අධිනීතිඥ ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා සංස්කරණය කළ මෙම පොත් පෙළ බව අපගේ වැටහීමයි. ත්‍රිපිටකය මෙතරම් සරල සිංහලෙන් ලියැවුණ වෙනත් ග්‍රන්ථ මාලාවක් බිහිවී නැත. එබැවින් බොහෝ දෙනා අපෙන් කළ ඉල්ලීම් ද සලකා බලා ආචාර්ය අධිනීතිඥ ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා සංස්කරණය කළ ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ මාලාව නැවත මුද්‍රණය කර ප්‍රකාශයට පත් කිරීමට අප අදහස් කළේ බුදුරජාණන් වහන්සේ වදාළ ධර්මය සරල සිංහලෙන් කියවා අවබෝධ කරගනු රිසි පාඨකයන් වෙනුවෙනි.

මෙම බැරෑරුම් කටයුත්තේදී අප මුහුණ දුන් බලවත් ගැටලුව වූයේ පනහ දශකයේ මුල් භාගයේ කාණ්ඩ 48 කින් පළවූ එම සම්පූර්ණ ග්‍රන්ථ මාලාව සොයා ගන්නේ කෙසේද යන්නයි. ආචාර්ය අධිනීතිඥ ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා එම පොත් පෙළ සංස්කරණය කරන සමයෙහි එම කාර්යය සඳහා ඒ මහතාට මඟ පෙන්වූ

මහතෙරුන් වහන්සේලා අතුරෙන් අද ජීවතුන් අතර වැඩසිටින එකම හික්මුන් වහන්සේ වන කොල්ලපිටියේ වාලුකාරාමාධිපති අතිපූජ්‍ය බෙල්ලන ඤාණවිමල මහනායක ස්වාමීපාදයාණන් වහන්සේගේ මඟ පෙන්වීම මෙහිදී අපට විශාල ශක්තියක් විය.

ආචාර්ය අධිනීතිඥ ඒ. පී. ද සොයිසා මහතා සංස්කරණය කළ ත්‍රිපිටකය සරල සිංහල පොත් පෙළ අප වෙත ලබාදීමට කටයුතු කළ විද්‍යෝදය පරිවේණාධිපති බලන්ගොඩ සෝභිත නාහිමිපාණන් වහන්සේටත්, දොඩන්දුව පූජ්‍ය පණ්ඩිත ගංතලාවේ ගුණානන්ද නායක ස්ථවිරයන් වහන්සේටත්, පූජ්‍ය විද්‍යානිධි අම්බලන්ගොඩ සුමේධානන්ද ස්ථවිරයන් වහන්සේටත්, අරිසෙන් අනුමුද්‍ර මහත්මියටත්, ශ්‍රීනාත් ගනේවත්ත මහතාටත්, ජනාධිපති ජ්‍යෙෂ්ඨ උපදේශක මිලින්ද මොරගොඩ මහතාට සහ එස්. අයි. ගමගේ මහතාටත් අපගේ කෘතගුණපූර්වක ස්තූතිය හිමිවේ.

මෙම ග්‍රන්ථ මාලාව යළි මුද්‍රණය කිරීමට අනුමැතිය පළ කළ ආචාර්ය අධිනීතිඥ ඒ. පී. ද සොයිසා මහතාගේ දියණිය වන ආචාර්ය කුමාරි ජයවර්ධන මහත්මියටත්, පරිගණක අක්ෂර සංයෝජනය කළ නෙල්කා අබේවික්‍රම මහත්මියටත්, මුද්‍රණ සම්බන්ධීකරණයෙන් දායක වුණු පාලිත සේනානායක මහතාටත්, සෝදුපත් කියැවූ මිල්ටන් මද්දුමගේ මහතාටත් අපගේ ස්තූතිය හිමිවිය යුතුය.

සිරිසුමන ගොඩගේ

2015 ජනවාරි

සංඥාපනය

ත්‍රිපිටක පොත් පෙළේ හතලිස් වෙනිවූ මේ පොතින් විශුද්ධි මාර්ගය අවසාන කළෙමු. මීට පසු දීඝ නිකායෙන් පටන් ගෙන අටුවා පොත් ප්‍රසිද්ධ කිරීමට බලාපොරොත්තු වෙමු. ත්‍රිපිටක ධර්මය තේරුම් ගැනීමට අටුවා පොත් අවශ්‍ය වෙත්.

මේ පොත් ලියා ප්‍රසිද්ධ කිරීමට නොයෙක් පළාත්වල සංඝයා වහන්සේලා බොහෝ ආධාර දුන්නෝය.

මේ පොත් ලිවීමට නොයෙක් උපදෙස් සහිත ලියුම් එවා තිබෙන උගත් හික්ෂුන් වහන්සේලාටත් බෞද්ධ උපාසක පින්වතුන්ටත් අපේ ගෞරව ස්තූතිය පිරිනමමු.

බුද්ධ ධර්මය ඉගෙන ගැනීමට උත්සාහ දරන උපාසකයින්ටත් උපාසිකාවන්ටත් මේ පොත්වලින් ආධාර ලැබෙත්වා.

මීට,

ඒ. පී. ද සොයිසා

	පිට
11. සමාධි නිද්දේසය	473
1. ආහාරයෙහි ප්‍රතිකූල සංඥාව	473
2. චතුර් ධාතු ව්‍යවස්ථානය	482
12. ඉද්ධිවිධ නිද්දේසය	518
13. අභිඥා නිද්දේසය	557
1. දිඛි බ සොන ඥානය	557
2. චෙතොපරිස ඥානය	559
3. පූර්වෙතිවාසානුස්මිති ඤාණ කථා	561
4. චතුපපාත ඤාණ කථා	563
පඤ්චාභිඤාචෝ	568
5. දිඛි බ වක්ඛු ඤාණය	571
6. අනාගතංස ඤාණය	572
7. යථා කම්මුපග ඤාණය	572
14. ස්කන්ධ නිද්දේසය	573
1. රූපක්ඛන්ධ	576
පඨවි	581
2. විඤ්ඤාණස්කන්ධය	589
3. චේදනාස්කන්ධය	596
4. සංඥාස්කන්ධය	597
5. සංස්කාරස්කන්ධය	597
6. චේදනාස්කන්ධයෙහි අතීතාදී කථාව	602
7. චේදනාස්කන්ධයාගේ අතීත විභාග විස්තර කථාව	604
15. ආයතන නිද්දේසය	608
1. ආයතන	608
2. ආයතන ධාතු නිද්දේසයෙහි ධාතු කථාව	609

16. ඉන්ද්‍රිය සත්‍ය නිද්දේසය	611
1. ඉන්ද්‍රිය නිද්දේසය	611
2. සත්‍ය නිද්දේසය	613
සමුදය සත්‍ය නිද්දේසය	625
3. නිරෝධ නිද්දේසය	626
දුඃඛ නිරෝධ ගාමිනී ප්‍රතිපදාව	634
17. පඤ්ඤා භූමි නිද්දේසය	649
පටිච්ච සමුප්පාදය	649
18. දිට්ඨි විශුද්ධි නිද්දේසය	729
19. කංඛා විතරණ විශුද්ධි නිද්දේසය	737
20. මග්ගා මග්ග ඤාණ දස්සන විසුද්ධි නිද්දේසය	743
21. ප්‍රතිපදා ඥාන දර්ශන විශුද්ධි නිද්දේසය	770
22. ඥාන දර්ශන විශුද්ධි නිද්දේසය	800
23. ප්‍රඥා භාවනානිශංස නිද්දේසය	835

විශුද්ධි මාර්ගය.

11. සමාධි නිද්දේසය.

1. ආහාරයෙහි ප්‍රතිකූල සංඥාව.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මා සම්බුද්ධස්ස.

මෙසේ අරූප කථාවට අනතුරුව එකම සංඥාවයයි දන්වන ලද ආහාරයෙහි පිළිකුල් සංඥාව භාවනා කිරීමේ විස්තර පිළිවෙළින් මෙතැන් සිට දැක්වේ.

විශේෂ :-

(1) "රූප සඤ්ඤා සද්ද සඤ්ඤා" යනාදියෙහි ඇදිනීමට කාරණවූ ලක්ෂණයෙහිද,

(2) "අනිච්ච සඤ්ඤා දුක්ඛ සඤ්ඤා" යනාදියෙහි විදර්ශනයෙහිද,

(3) "උද්ධුමාතක සඤ්ඤාතිවා, රූප සඤ්ඤාතිවා, ඉමෙ ධම්මා එකට්ඨා උදාහු නානට්ඨා" යනාදියෙහි ශමථයෙහිද ආයේය. මෙහිද ශමථ පරිකර්මයෙහි දතයුතුයි. ආහාරයෙහි පිළිකුල් ආකාරය ගැනීම හා ඉන් උපදවන උපචාරධ්‍යානයද මෙහි අදහස් කරන ලදී.

තවද ඒ භාවනා විධියෙහි ඒ පිළිකුල් කටයුතු ආහාරයෙහිම කළකිරීම හා නොඇලීම උපදවනු පිණිස සියලුආහාරය

(1) කෘත්‍යය, (2) ප්‍රභේදය, (3) ආදීනවය (4) උපමාය යන වශයෙන් ප්‍රකාශ කරනු ලැබේ.

(1) "ආහාරතීති ආහාරො" එලයක් එළවානුයි ආහාර නම්. ආහාරය තමා ප්‍රත්‍යය කොට ඉපදීමෙහිදී හෝ පැවතීමේදී හෝ තමා අයත් එලය උපදවන්නා හෝ පවත්වන්නා හෝ යනු අදහසයි.

(2) (i) කබලිකාරාහාරය (ii) එස්සාහාරය (iii) මනො සඤ්චෙනනාහාරය (iv) විඤ්ඤාණාහාරය ියි සතර ආකාරවේ.

(i) "කබල කොට ගිලිනා අර්ථයෙන් කබලිකාරාහාරයයි." මේ වූකලී වස්තුව (බත් ආදී ද්‍රව්‍යය) සහිතව කියන ලදී. ලක්ෂණ වශයෙන් නම් ඕපාවය. මේ කබලිකාරාහාර නම්වූ වස්තුව පෙර කීසේ මේ ශරීරය පවත්වන හෙයින් කබලිකාරාහාරයයි කියනු ලැබේ.

(ii) අරමුණ වැදගත්තා හෙයින් එස්ස නම්වේ.

(iii) සිතනුයේ චෙනනායි. තමා සමග යෙදුනාවූ එස්සාදි ධර්මයන් අරමුණෙහි ගලපන්නේය යන අර්ථයි, මනස නම්වූ සිත ආශ්‍රය කොට පවත්නා චෙනනාව මනො සඤ්චෙනනාය.

(iv) යුක්ති සැලකීම් වශයෙන් විශෙෂයෙන් දැනගන්නා අර්ථයෙන් විඤ්ඤාණය.

විශෙෂාර්ථ :- මෙසේ සාමාන්‍ය අර්ථයන්ද, විශෙෂ අර්ථයන්ද මෙහි ආහාර දතයුතුයි. ඵලයට උපකාරවූ අන්‍ය ධර්ම ඇත්තේද මේ සතර පමණක් ආහාරයයි කියන ලද්දේ උපකාර වශයෙන්ද, අතිරේක වශයෙන්ද, ප්‍රත්‍යය වන හෙයින්.

ඒ මෙසේයි. මොවුන් අතුරින් ප්‍රථමයවූ කබලිකාරාහාරය තමා පිහිටි රූප කලාපයෙහි ඇතුළත්වූ සෙසු රූපයන්ටද සුදුසුසේ උපකාර වෙමින් ඔපට්ඨමක රූපය උපදවයි. දෙවනුව චේදනාව පවත්වයි. තුන්වෙනුව ත්‍රිවිධ භවයෙහි ප්‍රතිසන්ධිය පවත්වයි. සතරවෙනුව ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි නාමරූප පවත්වයි.

විස්තර- කර්මපාදි හෙද හිත්තවූ ඕපාව ප්‍රත්‍යය ලාභය ඇති කල්හි රූපකලාප සන්තති දෙක තුනක් ගළපමින් ඔපට්ඨමක රූපය උපදවයි.

සැප වේදනාදීන්ට ප්‍රත්‍යයවූ එස්ස ආහාරය සුදුසු පරිදි ත්‍රිවිධ වේදනාව උපදවයි.

පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදී හෙද හිත්තවූ මනො සඤ්චෙනනාහාරය කාමාදී තුන්භවයෙහි සවිඤ්ඤාණකවූද, අවිඤ්ඤාණකවූද ප්‍රතිසන්ධිය ඇතිකරයි.

විඤ්ඤාණාභාරය ප්‍රත්‍යය වූ පරිදි ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි අරුතලයන්හි නාමය හා අසංඥතලයෙහි රූපය හා සෙසු භවයෙහි නාමරූපයන්ද උපදවයි.

තවද රුකුල්දෙන අරියෙන්ද මේ ධර්මයෝම ආහාර නම් වෙති. කබලිකාරාභාරය මේ රූපකායයට රුකුල් දෙයි.

එසේම අරුපී සෙසු ආහාර තුන තම තමා එක්ව යෙදුණු ධර්මයන්ට හා තත්සමුට්ඨාන රූපයන්ට රුකුල් දෙයි.

තවද ක්‍රමයෙකි. අධ්‍යාත්මික ධර්ම පරම්පරාවට විශෙෂ උපකාර හෙයින් කබලිකාරාභාරයද, ස්පර්ශාදී වූ ධර්මයෝ තුන්දෙනද, ආහාර නම් වෙති.

ඒ එසේමයි. කබලිකාරාභාරය අනුභවකරන සත්වයන්ගේ රූපකායයට විශෙෂ උපකාරය වේ. නාම කායයෙහිවූ වේදනාවට ස්පර්ශයද, ප්‍රතිසන්ධි විඥානයට මනෝ සඤ්චේතනාවද, එක්ව යෙදුණු නාම රූපයන්ට විඥානයද, එසේම විශෙෂ උපකාරය වේ.

(3) කබලිකාරාභාරයෙහි රසතෘෂ්ණා මූලයෙන් සෙවීම වන හෙයින් තෘෂ්ණාවම භය වෙයි. ස්පර්ශාභාරයෙහි අරමුණ හා එක්වීම භයවෙයි. මනෝ සඤ්චේතනාභාරයෙහි භවයෙන් භවය ගැළපීම භය වෙයි. විඤ්ඤාණාභාරයෙහි ප්‍රතිසන්ධියම භය වේ.

(4) කබලිකාරාභාරය පුත්‍රමාංස උපමායෙන් දත යුතුයි. ස්පර්ශාභාරය:- සම ගැසූ ගව දෙනක් සේ දතයුතුයි. සම් නැති දෙන ගිය ගිය තැන මැසි කවුඩු ආදී ප්‍රාණීන් කඩා කන්නාසේ ස්පර්ශය නිසා වේදනාව වේ. එයද දුක් වශයෙන් හුල් ආදී වශයෙන් දතයුතුයි.

මනෝ සඤ්චේතනාභාරය:- අගුරු වළක් සේ දතයුතුයි. විඤ්ඤාණාභාරය: ආයුධ පහරක් බඳුවේ. සත්ව තෙමේ සොරකු සේද, විඤ්ඤාණය ආයුධයක් සේද, එයින් පැහැරී මෙන්වන වේදනාව විඤ්ඤාණය නිසා වන වේදනාව වැනිදවේ.

මෙකී චතුර්විධ ආහාරයන් අතුරින් (ආහාරයෙහි) පිළිකුල් සඤ්ඤාව ඉපදවීමට සුදුසු ආහාරයවූ බාද්‍ය- භෝජ්‍ය ලෙහා- පෙය යන සතර ආකාර ආහාර විකෘතිවූ කබලිකාරාභාරයම මේ භාවනාවාරයෙහි ආහාරයයි ගැනේ.

විශේෂ:- උපාදාරූප කී තන්හි ආහාරයයි රූපයක් දැක්වූ හෙයින් එයින් වෙන්කොට ගැනීම පිණිස මේ සතරාකාර ආහාර වෙනස්වීම් දැක්වූහ. එහෙයින්ම ඕජා ආහාරය නොගෙන ගිලිනා ආහාරයම මෙහිලා 'ආහාරයයි' ගැනේ. ඒ ආහාරයෙහි පිළිකුල් ආකාරය ගැනීම වශයෙන් උපන් සංඥාව ආහාරයෙහි පිළිකුල් සංඥා නම්.

එය වඩනු කැමති යෝගාවචර තෙමේ කර්මස්ථානය මනාව ඉගෙන මෙනෙහි කොට අත්පිය වටහාගෙන එක් පදය කුඳු නොවරදවා රහසිගතව සිහි ඇතිව භෝජනාදී ප්‍රභේදගත ඒ සතරාකාර ආහාරයෙහි දස ආකාරයකින් පිළිකුල් බව භාවනා කළයුතුයි.

- (1) ගමනාගමන වශයෙන්
- (2) ගෙයක් පාසා සෙවීමි
- (3) පරිභෝග වශයෙන්
- (4) පින්තාදීන්ට ආශ්‍රය වශයෙන්
- (5) තැන්පත් වන ස්ථාන වශයෙන්
- (6) නොපැසීමි වශයෙන්
- (7) පැසීමි වශයෙන්
- (8) ප්‍රධාන ඵල වශයෙන්
- (9) අප්‍රධාන ඵල වශයෙන්
- (10) ගැල්වීමි වශයෙන්

යන මේ දශ ආකාරයෙනි.

(1) මෙසේ මහානුභාව ශාසනයෙහි පැවිදිවූ හික්ෂුව මුළු රැ බුද්ධ වචනය ඉගෙන කටපාඩම් කිරීමෙන් හෝ මහණදම් පිරීමෙන් හෝ ගතකොට, කල් ඇතිව නැගිට සැ මලු- බෝමලු වත් සපයා පියයුතු, පරිභෝග කළයුතුයි. පැන් පෙරා තබා ලගිනා ගෙය හැමද සිරුර ආරක්ෂා කොට අසුනට නැග බොහෝ වේලා කමටහන් මෙනෙහි කොට ඉන් නැගී, පා සිවුරු ගෙන ජනයාගෙන් අවහිර නැති උපධි විවේක සැපය, සෙවණ හා ජල පහසුවය, පිවිතුරු සිහිල් මන වඩන බීමය, යන මෙයින් සතුටු දෙන තපෝ වනය හැරපියා ආර්ය විවේක සුවය නොබලා අමු සොහොන වෙත මළකුණු සඳහා යන සිව්ලකු සේ ආහාර

පිණිස ගමට මුව අයා යායුතුය. මෙසේ යන්නහු ඇදෙන් හෝ පුටුවෙන් හෝ නැගිට තැන සිට පා දූවිලියද, සුහුණු- සිකනැල් මල ආශ්‍රයෙන් ගැවසුණු පාපිස්නද පැහිය යුතුය. ඇතැම් දිනෙක මී බෙටි වවුල් බෙටි ආදියෙන් ගැවසී හෙයින් ඇතුළු ගබටත් වඩා පිළිකුල්වූ ඉදිරි පෙදෙසද, බක මුහුණු- පරෙවි ආදීන්ගේ අශුවියෙන් අතිශය පිළිකුල්වූ යට මාලයද, සුළගින් සැලෙන පැරණි පත්‍රද, ගිලන් හික්ෂුන්ගේ හා ළදරු හෙරණුන්ගේ මළමුතු- සෙම්- සොටු ආදි ඇති වැසි කල දිය- මඩ- කසළ ආදියෙන් වැඩියක් කිළිටුවූ හෙයින් අතිශයින් පිළිකුල් පිරිවෙනද, එයටත් වඩා පිළිකුල් වෙහෙරට වදනා මාර්ගයද, දැක්ක යුතු වෙයි. පිළිවෙළින් බෝධිය හා වෛත්‍යයද, මොණර පිල් කලඹක් බඳු බෝධියද බ්‍රහ්ම විමානයක් බඳු සෙනසුනද, පෙරළා බලා මෙබඳු සිත්කලු ප්‍රදේශයට පිටුපා ආහාරය නිසා යායුතු නොවේදැයි සලකා විහාරයෙන් නික්ම ගොදුරු ගමට යන මගට වත් හික්ෂුව කණු කටු ආදීන් ගැවසීගත් මගද, බලා අනතුරුව ගඩක් වසන්තාසේ අදනා සිවුර ඇඳ වණයක් වෙළා බඳනාසේ පටියබැඳ, ඇටසැකිල්ලක් වසන්තාසේ සිවුර පෙරවූ බෙහෙත් කබලක් මැත් කරන්තාසේ පාත්‍රය පසුම්බියෙන් හෝ වැසීමෙන් මැත්කොට ගම්දොර සම්පයට වදනහු විසින් ඇත්- අස්- ගෙර- සරක්- මළමිණි- නයි- බලු- කුණු දැක්ම යුතුවේ. හුදෙක් දැක්ක යුතුවා පමණක් නොව නැහැය කඩා යන්නාසේ ඒවායේ දුගඳු විදිය යුතුයි.

අනතුරුව ගම්දොර සිට දරුණු ඇත්- අස් උවදුරු බැහැර කරලීම සඳහා ග්‍රාම විටි බැලිය යුතුවේ. මෙසේ පාපිස්නායෙහි පටන් කුණප අවසන් කොට ඇති නොයෙක් පිළිකුල්දැ ආහාරය නිසා මැඩිය යුතුද, දැකිය යුතුද, වේ. ආඝ්‍රාණය කළ යුතුද, වේයයි "මෙසේ පින්වත ඔබ විසින් ඒකාන්තයෙන් ආහාරය පිළිකුලැයි ගමන වශයෙන් පිළිකුල් බව සැලකිය යුතුයි.

(2) එසේ ගමනෙහි පිළිකුල ඉවසා ගමට පිවිස සහළ පොරවා කබලක් ගත් යාවකයකුසේ ගෙපිළිවෙළින් ගම් විටියෙහි සැරිය යුතුවේ. වැසිකල වුව පිය තුබූ තුබූ තැන කෙණ්ඩ තෙක් ගොහොරු මඬෙහි පා එරෙයි. එක් අතකින් සිවුර ඔසවා එක්

අතකින් පාත්‍රයද ගෙන- ග්‍රීෂ්ම කාලය වුව සැඩ සුළඟින් නැගි පස්- තණ- දුහුලියෙන් ගැවසීගත් සිරුරින්ද යුතුව සැරිය යුතුවේ. ඒ ඒ ගෙදොරට පැමිණ මාළු- මස් වණ- පිළියල් ඇති තැන්ද, කෙළ- සොටු- බලු- හුරු-මළ ආදීන් මිශ්‍ර පණු කැලන්ද, නිලමැස්සන් පිරි අසුවි වළ හා ගවර වළ දැක්ක යුතුද, මැඩිය යුතුද වේ. එසේ වන්නා ඒ මැස්සෝ නැගී පාසිවුරු හිය ආදි තන්හි වසති. ගෙට පිවිසියානටද කිසි කෙනෙක් දෙති. කිසි කෙනෙක් නොදෙත්. දෙන්නාහුද ඇතැම්හු ඊයේ පිසූ පිළිපණුදෙයද, කුණුවූ කොමු ආදියද දෙති. ඇතැම්හු නොදී "අරුණු" යයි යෙති. ඇතැම් නො දක්නාසේ සිටිති. කිසි කෙනෙක් ඉවත බලති. කිසි කෙනෙක් 'මුඩු මහණ යව'යි පරුෂ බස් කියත්. මෙසේ 'දුගියකුසේ ගමෙහි පිඩු සිඟා නික්මුණ මනායැ'යි ගම් වැදීමෙහි සිට ඉන් බැහැරවීම තෙක් අහර නියා මඩ ගොහොරු ආදිය දැකීම, මැඩීම ඉවසීමද කටයුතුය. පින්වත ඒකාන්තයෙන් ආහාරය පිළිකුලැ'යි මෙසේ අහර සෙවීමේ පිළිකුල සැලකිය යුතුයි.

(3) එසේ අහර සොයාගත් මහණ ගමින් පිටත පහසු තැනෙක සුවසේ හිඳ ඒ ආහාරයෙහි අත තබන්නට පෙර ගරු කටයුතු මහණක්හු හෝ සැලකිය යුතු මිනිසක්හු හෝ දැක ආරාධනා කිරීමටද, පිළිවන් වෙයි. පාත්‍රයෙහිවූ ආහාරයෙහි වළදනු පිණිස අත එබූ කෙණෙහි 'පිඩු ගනුව' කියා නම් මෙතෙමේ මට දෙන්නේ ඉදුල් දෝහෝයි සැක හා ලජ්ජා කට යුතුවේ. අහරෙහි අත බහා අණන්නහුගේ ඇඟිලි දිගේ ඩහදිය ගලා වියළි තද බතද මොළොක් කරයි. ඇතීමෙන් අහරෙහි පැවති ශෝභාව නැතිවූවා වෙයි. නැවත පිඩු කොට මුවෙහි තුබූ කෙණෙහි යටි දත් වංගෙඩියකින් කළයුතු වැඩයද උඩු දත් මොහොලින් කළ යුතු වැඩයද, දිව අතින් කළයුතු වැඩයද සිදුකෙරෙති. මෙසේ ඒ ආහාර බලු ඔරුවෙක ලූ බත් පිඩක්සේ මුඛයෙහිදී දත් නමැති කුල්ලෙන් පොළමින් දිව අග තුබූ පහන් කෙළින්ද, දත් මළයෙන්ද, හනා එකෙණෙහි එහිවූ වර්ණ ගන්ධාදී ශෝභාව මැඩී බලු කැඳ ඔරුවෙක ලූ බලු වමණයක් සේ අතිශය

පිළිකුලට පැමිණේ. එසේ වුවද ඇසට නො පෙනෙන හෙයින් ගිලිසී. මෙසේ වැළඳීමේ පිළිකුල සැලකිය යුතුයි.

(4) එසේ යම් කිසිවකින් ආශ්‍රය ලැබ බඩ තුළට වදනා ඒ අහර රන්- රිදී- මැණික් ආදී බඳුනෙක තැන්පත් නොවේ. හුදෙක් දසවස් වුවෙක් වළඳා නම් දස වසකින් නොදෙවූ වැසිකිළි වළක් බඳු විසිවස් වුවෙක් වළඳා නම් විසිවසකින් නොදෙවූ වැසිකිළිවළක් බඳු තිස්- සතළිස්- පනස්- සැට- සැත්තැ- අසූ- අනූ- සියක්- වස් වුවෙක් වළඳා නම්- සියක් වසෙකින් නොදෙවූ වැසිකිළි වළක් බඳු ආමාශයෙහි පිහිටයි. මෙසේ තැන්පත් වන තැන වශයෙනුදු පිළිකුල වැඩිය යුතුයි.

(5) එසේ මේ සථානගත ආහාරය නොපැයී සිටිනාතාක් එහිම සනාන්ධකාරවූ නානා කුණප ගඳින් දුර්ගන්ධවූ සුළඟ ඇති පෙදෙසෙහි ග්‍රීෂ්ම කාලයෙහි නොකල් වැසි වටකල සැඩොල් ගම් දොර ගවර වළැ හුණු තණපත්- පැදුරුමාළු- නයිකුණු බලකුණු- මිනිකුණු- ආදිය ඉර අවිවෙත් තැවී පෙණ බුබුළුයෙන් ගැවසී සිටිනාසේ සනාන්ධකාරවූ නානා කුණු ගඳින් දුර්ගන්ධවූ ප්‍රදේශයෙහි (පක්වාසයෙහි) එදාද ඊයේද පෙරේදාද අනුභව කළ සියල්ල එක්ව සෙම් පටලයෙන් වෙලී කයෙහි ජර්ධරාග්නියෙන් තැවීමෙන් නැගුණු පෙණ බුබුලින් ගැවසී ඉතා පිළිකුල් බවට පැමිණ සිටියැයි මෙසේ නොපැයීම් වශයෙන් පිළිකුල් වැඩිය යුතුයි.

(6) එසේ එහි කායාග්නියෙන් පැසුණු ඒ ආහාරය රන් රිදී ධාතු ආදීන්සේ රන් රිදී ආදී බවට නොපැමිණේ. හුදෙක් පෙණ බුබුළු නගමින් ඇඟරුම් ගලෙක අඟරා නළයෙක පිරු පඩුවන් මැටි සේ මළ බවට පැමිණ පක්වාසයද, මුත්‍ර බවට පැමිණ මුත්‍රාසයද, පුරවයි. මෙසේ පැයීම් වශයෙන් පිළිකුල් බව මෙතෙහි කළයුතුයි.

(7) එසේ පැසවනු ලබනුයේද කෙස්- ලොම්- නිය- දන් ආදී නොයෙක් කුණප නිපදවයි. නොපැසෙන්නේ දද- කැසිලි කුෂ්ට- පාණ්ඩු- ක්ෂය- කාශ- අතීසාරාදී සිය ගණන් රෝග උපදවයි. මෙසේ ආහාරයෙහි එල වශයෙන් පිළිකුල් සේ මෙතෙහි කළ යුතුයි.

(8) මේ ආහාරය කන කල එක් දොරකින් ඇතුළට වැද පිටත වැගිරෙන කල ඇසින් අක්ෂි ගුප්ත නම්වූ කබය, කනින් කණිගුප්ත නම් මළය, යනාදී ප්‍රකාරයෙන් නොයෙක් දොරින් අනෙකප්‍රකාර අසුචි භාවයෙන් වැගිරෙයි. වළඳනකල බොහෝ දෙනා පිරිවරාද අනුභව කෙරේ. වැගිරෙන කල මල-මුත්‍ර බවට පැමිණියේ හුදකලාව පහ කෙරේ, ඒ වදනා කල පළමු දවස තුටු පහටු වෙයි. ඔද වඩන්නේද වෙයි. ප්‍රීති වූයේද වෙයි. දෙවන දවස් පහකරනුයේ අතින් වැසූ නැහැ ඇතිවැ පිළිකුළින් මුහුණ හකුළුවා අමනාප වූයේ වෙයි. පළමු දිනයෙහි එහි ආශාවෙන් ගිජුව ගැට ගැසූ සේ ඇලී තෘෂ්ණායෙන් මුසපත්ව අනුභවකොට දෙවන දවස්හි එක් රැයක් විසීමෙන් නොඇලී දුක්වෙමින් පිළිකුල් කරමින් පහකරයි.

එහෙයින්ම:-

"අහර පැන් කැවිලි සහ නොයෙක් මිහිරි කෑම එක මුව දොරින් ඇතුල්වී- නව දොරකින් පිටවේ.

"අහර පැන් කැවිලි සහ නොයෙක් මිහිරි කෑම පිරිවර සමග කෑ නමුත් එය ශරීරයෙහි සැඟවේ. එයින් පිට කෙරේ.

"අහර පැන් කැවිලි සහ නොයෙක් මිහිරි කෑම සතුටුව හිඳ කෑ නමුත් එය පිටවෙන කල පිළිකුල් වේ.

"අහර පැන් කැවිලි සහ නොයෙක් මිහිරි කෑම එකම රැයක් ගෙවීමෙන් ඒ සියල්ලම කුණුවේ."

මෙසේ බැහැර වන පරිදි පිළිකුල් වැඩිය යුතුයි.

(9) මේ අහර වළඳනා කල අත්- තොල්- දිව- තලු ආදී තන්හි තැවරී එයින් පිළිකුලට පැමිණ නැවත නැවත සෝදාද ගඳ හරිනා පිණිස නැවත නැවත සේදිය යුතුවේ. වැළඳුයේද බත පැසෙන කල බොල්- ඇති- කුඩු ආදිය ඉතිරි සැළි මුව හා පියන් ගල්වන්නා සේ මුළු සිරුරෙහි පැතිර පවත්නා ජයරාග්නියෙන් පෙණ දමමින් පැසී උතුරා යන්නේ දතෙහි දත් මල බැවින්ද, දිව- තලු ආදිගෙි කෙළ- සෙම් ආදී බැවින් ද, ඇස්- කන්- නාසා- අධොමාර්ගාදියෙහි කබ- කළාඳුරු- සොටු මළ- මු බැවින්ද ගල්වයි. එයින් වැකුණු ඒ ඒ ද්වාරයෝ දිනපතා

සෝදනු ලබන්නාහුද පිරිසිදුද මනහරද නොවෙති. ඉන් සමහර තැනක් සෝදා අත නැවතද ජලයෙන් සේදිය යුතුවේ. සමහර තැනක් සෝදා ගඳ හරිනා පිණිස දෙකුන් වරක් ගොමින් හෝ මැටියෙන් හෝ සුවඳ කුඩුවලින් හෝ සෝදාද පිළිකුල හැරිය යුතු වේයයි (මෙසේ) ගැල්වීමෙන් පිළිකුල මෙනෙහි කළ යුතු.

මෙසේ දස ආකාරයෙන් පිළිකුල මෙනෙහි කරන්නාහට තර්කයෙන් විතර්කයෙන් පහරන ලද්දාක් මෙන් කරන්නාහට පිළිකුල් වශයෙන් කබලිකාරාභාරය ප්‍රකට වෙයි. හෙතෙම ඒ නිමිත්ත (මෙනෙහි කරයි.) බහුල වශයෙන් මෙනෙහි කරයි. එසේ කරන්නාවූ ඒ යෝගාවචරයාගේ නිවරණයෝ පහවෙති. කෙලෙස් මුවහ වේ. කබලිකාරාභාරය පිළිකුල් හෙයින් අර්ථභාවට නොපැමිණෙතැයි උපචාර සමාධියෙන් සිත එකඟ වෙයි. මෙහි පිළිකුල් බව ගැනිම් වශයෙන් සංඥාව ප්‍රකට වෙයි. එහෙයින්ම මේ කමටහන ආභාරයෙහි පටික්කුල සඤ්ඤා නම් වේ.

මේ ආභාරයෙහි පටික්කුල සඤ්ඤාවෙන් යුක්ත යෝගාවචර හික්ෂුවගේ සිත රස තෘෂ්ණාවෙන් හැකිලෙයි. පෙරලෙයි. හෙතෙම කාන්තාරය එතර කරනු සඳහා පුත්‍ර මාංස කන්නකු සේ මද නැතිව තනිව දුක් ගෙවීම සඳහා ආභාරය වළඳා එකල කබලිකාරාභාරය පිරිසිදු දැනිම් වශයෙන් අනායාසයෙන්ම පඤ්චකාම ගුණික රාගය පිරිසිදු දැනිම වෙයි. හෙතෙම පඤ්චකාම ගුණ පරිඥා මුඛයෙන් රූපස්කන්ධය පිරිසිදු දනී. අපරිපක්වාදි ප්‍රතිකුල භාව වශයෙන් ඔහුගේ කායගතාසනි භාවනාවද, පිරීමට යෙයි. ඉන් පිළිකුල් බව සැලකීමෙන් අසුභ භාවනාවට අනුලෝමවූ ප්‍රතිපත්තියට පැමිණියේ වෙයි. මේ ප්‍රතිපත්තිය මේ ආත්මයෙහි නිවාණය අවසන් කොට ඇත්තේ වෙයි. මේ භාවනාව වඩා ඉපදවූ උපචාරධ්‍යානය පාදකකොට විදර්ශනා වඩා සතර මාර්ග ඵලයන්ට පැමිණ නිවන් අවබෝධ කළ හැකිවේ. මේ ආත්මයෙහි එසේ නොවී නම් සුගති පරායණ වේ.

2 වතුර් ධාතු ව්‍යවස්ථානය

"ආහාරයෙහි ප්‍රතිකූල සංඥාවට" අනතුරුව වතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානය පිළිබඳ භාවනා නිර්දේශය පැමිණියේය.

විශේෂ-

'ඒකව්‍යවස්ථානයයි කියා නැවත වතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානයයිද, උද්දේසයයි කියා නැවත නිර්දේශය'යි කීමදැයි ව්‍යාකූල සේ පෙනෙන කීප තැනක් ටිකාහි ආසේ පළමුව දැක්වීම හොඳාකාර අවබෝධය පිණිස වේ. ඒ මෙසේයි:-

(1) ප්‍රශ්නය:- ඒකව්‍යවස්ථානය'යි කියා වතුර්ධාතු විවස්ථානය'යි කියේ මන්ද?

උත්තරය:- වතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානය'යි විෂය හෙදයෙන් පෘථිවි ආදී සතරක් වුවද ව්‍යවස්ථානයෙන් හෙදයක් නැතිව සාමාන්‍යයෙන් ගෙන එක ව්‍යවස්ථානයයි නොවෙනස් සේ කියන ලදී. තවද පූර්විකාවෙහි පඨවි ආදී විෂය හෙදය ඇතද අර්ථ සිද්ධියෙහි එකක්ම විෂයකොට ඇති බැවින්ද "එක ව්‍යවස්ථානය"යි කිහු.

විස්තර:- දෙතිස් කුණප කොට්ඨාසයෙහි පිළිකුල් බව සැලකීම් වශයෙන් පරිකර්ම භාවනා කරන යෝගියාහට ඒ අවස්ථායෙහි වෙන වෙනම ඒ ඒ කොටස්හි මනසිකාරය පැවති අර්ථ සිද්ධි නම් උපචාර අවස්ථායෙහි එකවට එකම කොට්ඨාසයෙක මනසිකාරය පවත්නා සේ එකම ධාතුවෙක මනසිකාරය පවත්නා හෙයින් ඒක ව්‍යවස්ථානය කිහු.

ද්වත්තිසංකාරයෙහි 'කෙසාය' යනාදී ප්‍රඥප්තිය ඉක්මවූ තැන් පටන් පිළිකුල් වශයෙන් සියලු කොට්ඨාසයෙහිම නොවෙනස්ව මනසිකාරය පැවැතිය යුතුයි. මෙහි වනාහි එසේ නොව පඨවි ආදී ප්‍රඥප්තිය ඉක්මවූ තැන් සිට ස්වභාව- කෘත්‍ය ලක්ෂණ වශයෙන් ධාතු මෙනෙහිකළ යුතුවේ. ධාතු භාව සාමාන්‍යයෙන් නොවේ.

එහෙයින් "ව්‍යවස්ථානය නම් ස්වභාව ලක්ෂණ වශයෙන් සනිටුහන් කිරීමය"යි කිහු. සතර මහා භූතයන්ගේ කැකුළු බව ආදී ස්වකීය ලක්ෂණය සැලකීම් වශයෙන් සනිටුහන් කිරීම ව්‍යවස්ථාන නම.

(2) ප්‍රශ්න:- "උද්දිට්ඨස්ස- නිද්දේසො" යි කුමක් හෙයින් කියේද?

උත්තර:- උද්දේසය මුඛ මාත්‍රයක් දැක්වීමය. නිද්දේසය විස්තර කුමය පිණිස පවත්නේය. පැමිණි බර අවශ්‍යයෙන් ඉසිලිය යුතුවාක් මෙන් උද්දේස වශයෙන් දැක්වූ අර්ථය අවශ්‍යයෙන් විස්තර කටයුතු හෙයින් "එකං වචන්ථානං" යි නාම මාත්‍රයෙන් දැක්වූ විස්තර කිරීමට මේ අවස්ථාව බව දැක්වීම සඳහාය. මෘදුද්ද, මධ්‍යමද්ද, ප්‍රාඥයන්ගේ බහුල බැවිනි.

(3) ප්‍රශ්න:- 'චතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානයේ භාවනා නිර්දේශය යි කුමක් හෙයින් කියේද? චතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානයම භාවනා නොවේද?

(4) ප්‍රශ්න:- භාවනාව වාග්ගෝචරය ඉක්ම පවතී. එහෙයින් භාවනා යි විස්තර කිරීම කෙසේ යෙදේද?

උත්තර:- භාවනාර්ථයෙහිම භාවනා ව්‍යවහාරය වන හෙයින් වරද නැති කර්මස්ථානයන්ගේ පරිග්‍රහය භාවනාර්ථ නම් වන්නේය. එය මෙහිලා භාවනා යි අභිප්‍රේතය.

'සන්තිට්ඨානං' යනු ප්‍රඥාවෙන් විනිශ්චය කිරීමයි.

විශේෂ:- පඨවි ආදී සතර ධාතූන්ගේ යථෝක්ත විනිශ්චය "චතුර්ධාතු වචන්ථාන" නම් වේ. එය ධම්මසංගණි පද භාෂ්‍තියෙහි කී "චිතක්කාදී" ධර්මයන්ගේ විනිශ්චයෙක් හෝ 'යෙවාපනක' නාමයෙන් කී "ඡන්දාදී" ධර්මයන්ගේ විනිශ්චයෙක් හෝ නොවේ. පඨවි ආදී සතර ධාතූන් කෙරෙහි පැවති භාවනා මනසිකාරය 'ධාතු කර්මස්ථානය චතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානය යනු එකම අර්ථවත් වචනයයි. එහෙත් කටයුතු හෙයින් කර්ම යයිද, යෝගාවචරයන්ගේ සුඛ විශේෂයට කාරණ හෙයින් ස්ථානයයිද ගෙන කර්මස්ථානය යි කිහු. එහෙයින් ස්වභාව ලක්ෂණ වශයෙන් පැවති යෝගකර්මය චතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථාන කර්මස්ථානය යි දත යුතුයි.

මේ කර්මස්ථානය පඨවි කසිණාදිය මෙන් ප්‍රඥප්තිය නාමමාත්‍රය සැලකීම් වශයෙන් හෝ නිල කසිණාදිය මෙන් වර්ණමාත්‍රය සැලකීම් වශයෙන් හෝ විදර්ශනා කර්මස්ථානය මෙන් සංස්කාරයන්ගේ අනිත්‍ය බව ආදී සමාන්‍ය ලක්ෂණ සැලකීම් වශයෙන් හෝ පවත්නේ නොවෙයි, කැකුළු බව ආදී ස්වකීය ලක්ෂණය සැලකීම් වශයෙන් පවත්නේය.

විස්තර:- මේ වතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානය මහා සතිපට්ඨානයෙහි කෙටියෙන්ද, මහා හත්ථිපදොපම මහා රාහුලෝවාද සූත්‍රයන්හි හා ධාතු විභංග සූත්‍රයෙහි විස්තර වශයෙන්ද ආයේය.

ධාතු විභංගාදියෙහි නාති කෙටි නාති විස්තර ක්‍රමයෙන් ආ හෙයින්නාති කෙටිවිස්තර වශයෙන් තුන්වැනි ප්‍රකාරයක්ද, කිවමනා වුවද, එහිද අධ්‍යාත්මක ධාතුන් ප්‍රභෙද වශයෙන් නිරවශෙෂකොටද, බාහිර ධාතුන් සාවශෙෂ කොටද දැක්වූහ කෙටිවිස්තර ක්‍රම දෙකම එහි දැක්වූහෙයින් ද්විධායි කිහ.

මහා සතිපට්ඨානයෙහි තික්ඛපඤ්ඤ ධාතුකම්මට්ඨානිකයාගේ වශයෙන් විස්තර වශයෙන්ද කිහයි දතයුතු.

සතිපට්ඨානයෙහි අර්ථයෙන් උපමානය පිරිවර කොට දේශනා ආයේය. උපමානයද උපමේයයාගේ අර්ථය ප්‍රකාශ කිරීම වනහෙයින් උපමානය දක්වා උපමේයය ප්‍රකාශකරනු පිණිස-

"මහණෙනි, දක්ෂවූ හරක් මරන්නෙක් හෝ හරක්මරන්නෙකුගේ අතවැසියෙක් හෝ ගව දෙනක මරා සතර මංසන්ධියෙක කොටස් වශයෙන් බෙදා හුන්නාක්මෙන් යම්කිසි යෝගාවචර භික්ෂුවක් සිටිවනම සිටි, පිහිටියේ පිහිටි මේ ශරීරය, මෙහි පෘථිවි ධාතු ඇත, ආපෝ ධාතු ඇත, තෙජෝ ධාතු ඇත, වායෝ ධාතු ඇතැයි කියා මෙනෙහි කරන්නේය."

විශේෂ:- මේ ධාතු මනසිකාරයෙහි සත්ව ශුන්‍යත්වය දක්වනු පිණිස ධාතු වශයෙන් ප්‍රකාශ කරන ලදී.

මහා සතිපට්ඨානයෙහි ඖදාරික හෙයින් මනාව ප්‍රකට හෙයින්ද, සමහර විනයය ජන කෙනෙකුන්ගේ චරිතානුකූල හෙයින්ද, මහාභූත වශයෙන් කර්මස්ථානය දක්වන ලදී.

විස්තර:- පඨවි ධාතු කර්කශ භාවය ස්වභාව කොට ඇති හෙයින් පඨවි තම් වූයේ තමාගේ ස්වභාව දරන්නේය. තමාගේ ස්වභාව උසුලන්නේය. ආත්මයෙන් ශුන්‍යය, සත්වයෙක් නොවන්නේය, යන අර්ථයෙන් ධාතු නම්වී. මෙසේ පඨවියම ධාතු වූවා පඨවි ධාතු නම්. ආපාදියද මෙසේමයි.

තවද පටවිධාන නම් එක් කලාපයක උපදනා සහජාත රූපයන්ගේ පිහිටීමට උපකාරවූ ද්‍රව්‍යයි. එසේම එම රූපයන්ගේ වෙන් නොවීම හෝ සැමාකාරයෙන් බැඳීම කරන්නාවූ ද්‍රව්‍යය ආපෝ ධාතුය. එම රූපයන්ගේ මිහිකිරීම් කරන්නාවූ ද්‍රව්‍යය තෙජෝ ධාතුය එම ද්‍රව්‍යයන්ගේ පිරවීම කරන්නාවූ ද්‍රව්‍යය වායෝ ධාතුයි.

මෙසේ සතර මහා භූතයන්ගේ කෙටි භාවාර්ථය දකියුතු. විස්තරාර්ථය මතු පහළ වෙයි.

මෙසේ මෙහි තියුණු නුවණ ඇති ධාතු කර්මස්ථානය වඩනු කැමති යෝගාවචරයාගේ වශයෙන් කෙටියෙන්ද, එහි නොතියුණු නුවණ ඇත්තනුගේ වශයෙන් විස්තර ක්‍රමයද, වදාළ සේක.

විස්තර විභාගය:- තැල්ල, වලිග- මොල්ලි- කුර- අං- ආදී අවයවයෙන් යුක්තවූ ගවදෙන ඇට- මස් ආදී අවයව නොබෙදූ කල්හි දෙනය යන සංඥාවද, බෙදූ කල ඇට- මස් ආදී අවයව සංඥාවද වේයයි දන්නා දක්ෂවූ ගවයන් මරන්නකු හෝ ගවයන් මරන්නනුගේ අතවැස්සකු හෝ ගවදෙන මරා සතරමං සන්ධියෙක කොටස් වශයෙන් බෙදා විකිණීමට හුන්නාසේ මේ සස්තෙහි යම්කිසි මහණෙක් තෙමේ යාම්- ඉදිම්- සිටිම්- නිදිම්- යන සතර ඉරියව්වෙන් යම්කිසි ඉරියව්වකින් පිහිටි පරිද්දෙන් පිහිටියාවූද, නොහොත් කාය නම් රූප ධර්මයන්ගේ ඒ ඒ ක්ෂණයෙහි ස්වකීය ක්‍රියා වශයෙන් සිටියා වූද, ප්‍රත්‍යය ධර්මයන්ගේ ක්‍රියා වශයෙන් ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයයන් විසින් නොයෙක් ප්‍රකාරයෙන් පිහිටුවන ලද්දාවූ හෝ මේ ශරීරය ධාතු වශයෙන් වෙන් වෙන්කොට නමැති ඇසින් නැවත නැවත විනිවිද බලන්නේය.

කෙසේද යත්:- "මාගේ මේ ශරීරයෙහි පටවි ධාතුය, ආපෝ ධාතුය, තෙජෝ ධාතුය, වායෝ ධාතුය, යන සතර මහා භූතයන් ඇතැයි" මෙසේ ධාතු වශයෙන් බලන්නේය.

මින් කුමක් කියේද? යත්:- මස් වැඩිම සඳහා කුඩු-බත් කපු ඇට, ආදිය දී ගවදෙන පෝෂණය කරන්නාවූද, වධක ස්ථානයට ගෙන යන්නාවූද, එහි බැඳ තබන්නාවූද, මරන්නා වූද, මැරූ

දෙන දක්නාවූද, ඒ හරක් මරන්නාහට එතෙක් එකකිනුදු දෙනය යන සංඥාව අතුරුදහන් නොවේ. යම් යම් අංග ප්‍රත්‍යංගයන් නිසා දෙනය යන සංඥාව වේද, එතෙකින් ගවදෙනය යන සංඥාව නොනැසුන හෙයිනි.

ඇටසැකිල්ලෙන් මස් වෙන්කොට කපා බෙදා දුන්නහුට 'ගවදෙනය' යන සංඥාව නැතිවී මාංසය යන සංඥාව පවතීද එකල "මම ගවදෙන විකුණමි." "මොහු ගවදෙන ගෙන යනි"යි මෙබඳු අදහසෙක් නොවේ. හුදෙක් "මම මස් විකුණමි" "මොහු මස් ගෙනයනි"යි මෙබඳු අදහසෙක් වේමයි.

එසේම පූර්වයෙහි ගිහිව සිටි පැවිදි වූවහුටද, සිටි පරිද්දෙන් සිටියාවූද, පිහිටි පරිදි පිහිටියාවූද, මේ ශරීරය රූප සන්නති සමූහ ක්‍රියාවන්ගේ ඝනය වෙන්කොට ධාතු වශයෙන් මෙනෙහි නොකරන්නාවූ ඒ යෝගාවචර භික්ෂුවට ඒතාක් සත්වය, පුද්ගලය, යන සංඥාව නැති නොවේ. ධාතු වශයෙන් වෙන්කොට මෙනෙහි කරන්නහුට තත්වූ පරිදි ඝන විනිර්භෝගය සම්පාදනය වන හෙයින් මමය, මාගේය'යි පැවති ආත්ම දෘෂ්ටි වශයෙන් ගන්නාලද සත්ව සංඥාවද, නැති වන්නිය. ව්‍යවහාර වශයෙන් පැවති සත්ව සංඥාවද, නැති වන්නිය මෙසේ උපමා උපමෙයාර්ථයද ඒකාන්තයෙන් ගැළපෙන්නේය. ධාතු වශයෙන් සිත පිහිටන්නේය. එහෙයින්ම බුදුහු "සෙය්‍යථාපි" යනාදිය වදාළහ.

මෙසේ ධාතු කර්මස්ථානිකයාගේ වශයෙන් කොටින් ආ තැන් දක්වා දැන් විස්තර වශයෙන් ආ තැන් දක්වනු සඳහා මහාහත්ථිපදොපම සූත්‍රයෙහි ආ-

(1) "ඇවැත්නි, අප්ප්ඛත්තික පඨවි ධාතුව කවරිද? තමා සත්තකවූ තමා පිණිසවූ යම් කැකුළු බවෙක් වේද, රළු බවෙක් වේද, 'මමයැ මාගේ යැයි' තෘෂ්ණායෙන් ළංකොට ගත්තේ වේද, නොහොත් තද බැවින් සෙසු සහජාත භූතයන්ට පිහිට වේද, එය පඨවි ධාතුවය. ඒ වූකලී කෙස්, ලොම් නිය, දත්, සම්, මස් නහර, ඇට ඇටමිදුලු, වකුගඩු, හදවත, අක්මා දැලඹු බඩදිව, පපුව අතුණු අතුණු බහන් නොපැසුණු අහර පැසුණු අහර, හිස් මුල සමග මේ විසිකොටසද සෙසුවූද යම්කිසි තමා සතු වූද

තමා පිළිබඳවද කැතුව වුව 'මමය. මාගේයැයි' ගන්නාලද තද බවයි කියූ පෘථිවි ධාතුවක් හෝ සෙසු සසම්භාර ත්‍රිවිධ භූතයන්ට ඇතුළත්වූ පෘථිවි ධාතුවක් වේද මේ අධ්‍යාත්මික පෘථිවි ධාතුව.

(2) "ඇවැත්නි, අප්‍රේක්ෂාකරණීය ආපෝ ධාතුව කිම? පිත සෙම පුයා ලේ ඩහදිය මේදතෙල කඳුළු වුරුණු තෙල කෙල මුකුණු සදමිදුලු මුත්‍රය යන දොළොස් කොටස් හා අනිකුදු යම් කිසි තමා සතුවද තමා පිණිස වූද නොයෙක් ප්‍රකාර ආපෝ ධාතුවෙහි ඇතුළත්වූ මමය මාගේ යැයි තෘෂ්ණාවෙන් ළංකොට ගන්නා ලද්දාවූ යම් ආපෝ ධාතුව කෙනෙක් වෙද්ද ඇවැත්නි, මේ අප්‍රේක්ෂාකරණීය ආපෝ ධාතුව.

(3) "ඇවැත්නි, අප්‍රේක්ෂාකරණීය තෙජෝ ධාතුව කවරේද? තමා සතන්හිවූද තමා පිණිසවූද යම් තෙජෝ ධාතුවෙක් නොයෙක් ප්‍රකාර තෙජෝ ධාතුවෙහි ඇතුළත් වේද, මමය මාගේයැයි තෘෂ්ණාවෙන් ඇතුළත් කොට ගන්නා ලද්දේද, යමක් කරණ කොට ගෙන ජවරාදි වශයෙන් තැවේද යමක් කරණකොට ගෙන දිරිමට යේද, අතිශයින් දාහයට යේද යමක් කරණකොට කන ලද-බොන ලද- කඩා කන ලද- රස විදිනලද- සියලු ආහාරය මනාව දිරිමට යේද අනිකකුදු නොයෙක් ප්‍රකාර තෙජෝ ධාතුවෙහි ඇතුළත්වූ යම් තෙජෝ ධාතුවක් වේද මේ අධ්‍යාත්මික තෙජෝ ධාතුව.

(4) "ඇවැත්නි, අධ්‍යාත්මික වායෝ ධාතුව කවරේද? තමා සතන්හිවූද තමා පිණිසවූද 'මමය මාගේයැයි' තෘෂ්ණාවෙන් ළංකොට ගන්නා ලද්දාවූද නොයෙක් ප්‍රකාර වායෝ ධාතුවෙහි ඇතුළත්වූ යම් වායෝ ධාතුවෙක් වේද ඒ වායෝ ධාතුව නම් කවරේද? උඩට නගන වාතය. පහතට හෙළන වාතය, කුක්ෂිය ආශ්‍රය කරන වාතය. බඩවැල ඇතුළු පවත්නා වාතය, අංග ප්‍රත්‍යංග අනුව යන වාතය ආශ්වාස වාතය ප්‍රශ්වාස වාතය කියා හෝ අනිකුදු යම්කිසි නොයෙක් ප්‍රකාර වායුවෙහි ඇතුළත්වූ වායෝ ධාතුවෙක් වේද, මේය අධ්‍යාත්මික වායෝ ධාතුව නම්"

මෙසේ ඉතා තියුණු නොවූ නුවණ ඇති ධාතුව කර්මාන්තයාගේ වශයෙන් මෙහි විස්තර විසින් ආයේය මහා

රාහුලෝවාදයෙහිද ධාතු විභංගයෙහිද මෙසේම විස්තර විසින් ආයේය.

(1) අප්ඤ්ඤානං (2) පච්චන්තං- මේ දෙපදයම තමා ශරීරයට ඇතුළත් ධර්මයන්ම කියා

ඒ ඒ සත්ව සත්තයෙහි උපන් 'ආත්මයැ'යි ගනු ලබන ස්වසන්නානයෙහි ඇතුළත් හෙයින් 'ආත්මයැ'යි ගතයුතු බවට පැමිණි හෙයිනි.

නිදර්ශන:- ලෙව්නි ස්ත්‍රීන් කෙරෙහි පැවති කථාව 'අධිස්ත්‍රියැ'යි කියන්නාසේ (1) තමා කෙරෙහි පැවති දෙය අප්ඤ්ඤානසැයි කිහි. (2) තමා කෙරෙහි පැවති දෙය පච්චන්තංයි කිහි. මෙය විශේෂය

කක්ඛලං- තදවු

බරිගතං- රඵවු

මෙහි 'කක්ඛලං'යි ලක්ෂණ වශයෙන්ද, බරිගතං'යි ආකාර වශයෙන්ද කිහි. රඵ බව ඇති දැය පරුෂාකාරයෙන්ම වැටහේ විකායෙහි 'බරිගතං'නි ඵරුසං'යි කියේ එහෙයිනි.

උපාදින්නං- තරකොට ගන්නාලද

විශේෂ:- i කර්ම සමුට්ඨානය උපාදින්නය. එහෙත් මෙහිලා කර්ම සමුට්ඨානයද කර්ම සමුට්ඨාන නොවූයේද ඇති හෙයින් මෙහි උපාදින්නයයි. කියේ තෘෂ්ණාදීන් අල්වාගන්නා ලද්ද සදහායි (ii) පෙර කියේ අප්ඤ්ඤානාදි ලක්ෂණ ඇති පෘථිවි ධාතු කොටස් නම් කෙසාදියයි. මෙහි මත්ථලංගංසී බහා විසිකොටසෙක් වේ.

යංවාපනඤ්ඤම්පිකිඤ්චි- ආපෝ ධාතු ආදී අවශේෂ කොටස් වලද, අවිනිර්හෝග වශයෙන් පවත්නා පඨවි ධාතු කොටස්ද, සංග්‍රහ කරනු සදහාය. ආපෝ ආදියෙහිද අප්ඤ්ඤානං පච්චන්තං උපාදින්නං" යනාදිය පෙරසේ මැයි විශේෂ ස්ථාන මතු දැක්වේ.

ආපො- ඒ ඒ තැනට (පැතිරෙන බැවින්) ගලා බස්නා බැවින් වැගිරෙන ස්වභාව ඇත්තේ ආපනම්. සසම්භාර ආපය මෙයින් කියේ වේ.

ඵයම වැගිරීමෙන් ඒ ඒ තැනට පැතිරීම් වශයෙන් පැමිණේ.

ආපොගත- කම්ම සමුට්ඨානාදි ඒ ඒ කොටසෙහි ඇතුළත්වූ හෙයින් ආපෝගතය.

තෙජෝ- තියුණු බැවින් තෙජෝ නම්.

තෙජොගත- යට කීසේ කර්මජාදි වශයෙන් අනෙක ප්‍රකාරයෙන් පැවති තෙජෝ ධාතුවෙහි ඇතුළත්වූ උණුසුම ස්වභාවයි.

යෙනව සන්තප්පති- කිපිකල මේ ශරීරය දිරිම කරන,

යෙනව ජරියති- දිරිමට පමුණුවන ඉන්ද්‍රියයන් විකල බවට පමුණුවන, බල පිරිහීම්, ඇඟ රැළි නැගීම් හිසකෙස් පැසීම්, ඇස් නොපෙනීම් කන් නොඇසීම් ආදියට පමුණුවන යම් ස්වභාවයක් වේනම් එයද-

"යෙනව පරිච්ඡේදිති"- යමකින් දාහයට පැමිණ "දැවෙමි දැවෙමි" හඬමින් සියක් වරක් උණුකොට සිහිල් දියෙහි බහාගත් ගිතෙල් හෙළ සඳුන් ආලේප හා තල් වැට පවත් කැමති වේද,

"යෙනව අසිත පිත ඛායිත සායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡති"- (එසේම) අනුභව කළ බාද්‍ය- භොජ්‍ය- ලෙහ්‍ය- පෙයා දිය මනාසේ පැසී රස- මස්- මේද- නහර- ඇට ඇට මිදුලු ශුක්‍ර යන සප්ත ධාතුන්ගේ වශයෙන් වෙනස් බවට යමක් නිසා පැමිණේද හෙද තෙජෝ ධාතු නම්.

විස්තර:- ආහාරය පැසුණු කල රසයද, ඉන් රස ධාතුවද, ඉන් ලෙයද, ඉන් ලෙහෙ ධාතුවද යනාදි ක්‍රමයෙන් සියලු ධාතු උපදී.

මෙකී තෙජෝ ධාතු අතරින් සන්තාපන- ජීරණ- දහන සංඛ්‍යාත තෙජෝ ධාතු තුන කර්ම- චිත්ත- සෘතු- ආහාර යන සතරින්ම හටගනී. පශ්චිම පාකාග්නිය කර්මයෙන්ම හටගනී.

වායෝ- සෙලවිම් වශයෙන් හෝ වේගවත් ගමන් වශයෙන් හෝ පවත්නා හෙයින් වායෝ නම්වේ. එසේම යටකී කර්මාදි අනෙකප්‍රකාර වායෝ ධාතුවෙහි ඇතුළත් හෙයින් වායෝගත නම්වේ. පිරෙන සවභාවය එහි ලක්ෂණයයි.

උද්ධංගමාවාතා- තැලි නැගීම්- හික්කා පැවැත්වීම් වුමනයවීම්- කිට්ටිම්- ආදී වශයෙන් පවත්නා උඩට නැගෙන වාතය.

අධ්‍යාපන වාතාවේෂ:- මල- මුත්‍ර- පිත්- සෙම්- සොටු- කෙළ
දුර්ගන්ධයන් පිට කරන යටට බස්නා වාතය.

කුචිඡසයා වාතාවේෂ:- අතුණුයෙන් (බඩවැලින්) පිටත පවත්නා
වාතය.

කොට්ඨසයා වාතාවේෂ:- අතුණුබහන් ඇතුළත පවත්නා වාතය.

අංගමංගානුසාරිනෝ වාතාවේෂ:- ධමනි අනුසාරයෙන් සකල
ශරීරයෙහි අංග ප්‍රත්‍යංග අනුසාරයෙන් පැතිරී අතපය දික් කිරීම්-
වක්කිරීම්- ඉදිරි බැලීම්- අවට බැලීම්- නැගිටීම් ආදිය පවත්වන
වාතය.

අස්සාසෝ- පස්සාසෝ- ඇතුළට වදනා නාසිකාවාතය හා
පිටතට නික්මෙන වාතය යන මේය. මෙහි මූල කී සතර කර්මාදී
වතු සමුච්ඡානිකය.

ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස:- වාතය විත්තසමුච්ඡානිය. එහෙයින් ඒ
ශරීරයෙන් පිටත නොපවතී.

ප්‍රශ්නකයෙකි- එසේ වන්නා ප්‍රශ්වාසය දික් නැහැ ඇත්තහුගේ
නැහැ අගද ලුහුඬු නැහැ ඇත්තහුගේ යටිතොලද පහරිමින්
පිටවන්නේ කෙසේද?

පිළිතුර:- අධ්‍යාත්මික සන්තානයෙහි පැවති විත්ත
සමුච්ඡානයාගේද, උතු සමුච්ඡානයාගේද, වශයෙන් මේ කියන
ලදී.

මෙයින් අන්‍යවූද අවශෙෂ කොට්ඨාසයන්හි පවත්නා
සහජාතවූ වායෝ ධාතුචෙක් වේද, එයද මෙහිම සංග්‍රහ වේ.
මේය වායෝ ධාතු නම්.

විශෙෂ:- භාවනා විධියෙහි ලා ධාතු කර්මස්ථානය තියුණු
නුවණ ඇත්තාහටද, වඩා තියුණු නොවූ නුවණ ඇත්තාහටද,
සප්පාය වනයේ මේ භාවනාව දෙපරිද්දෙකින් වදාරන ලදී.
එහෙයින් කමටහන් ගැනීමද දෙපරිද්දෙන්ම වුව මැනව. ඉන්
තියුණු නුවණ ඇත්තාහට කෙසෙයෝ පඨවි ධාතුය. ලෝමයෝ
පඨවි ධාතුය, යනාදීන් දෙසාළිස් ආකාරයෙන් විස්තර කිරීමේදී
ධාතු පරිග්‍රහය ප්‍රමාදව සිදුවේ. හුදෙක් කෙසාදී විසි කොටසෙහි
පිහිටි තද ගතිය පෘථිවි ධාතුයයිද, ඒ භූතයන් බැඳ විසිරයා
නොදී එක්කොට තබනලද ලක්ෂණය ආපෝ ධාතුයයිද ඒ

භ්‍යාසයන්ගේ පැයවන ලක්ෂණය තෙජෝ ධාතුයයිද, ඔවුන්ගේ පිරින ලක්ෂණය වායෝ ධාතුයයිද මෙසේ වස්තූන් ආමර්ශනය නොකොට ලක්ෂණ මාත්‍රය පමණක් මෙනෙහි කරන්නාවූ තියුණු නුවණඇති යෝගාවචරයාහට කර්මස්ථානය වහා ප්‍රකටව වැටහේ. ඉන්ද්‍රියයන්ගේ තියුණු බැවිනි.

විස්තර- මෙසේ මෙනෙහි කරන ලද මන්දප්‍රඥයාහට කමටහන එළඹ නොයිට මුවහ කරන හෙයින් අන්ධකාරයක් මෙන් වේ. ඕහට වනාහි පෙර කීසේ වස්තු ආමර්ශනයෙන් විස්තර වශයෙන් මෙනෙහි කරත්ම තියුණු නුවණ නැති බැවින්ද, විස්තර රූපික බැවින්ද, කමටහන ප්‍රකට වන්නේය. එයට මේ උපමාවෙකි. "බොහෝ පෙය්‍යාල ඇති පාළියක් පාඩම් කරන හික්ෂුන් දෙදෙනකු අතුරින් තියුණු නුවණ ඇත්තේ පෙය්‍යාලයට දොරටුව වැනිවූ මුල් කොටස වරක් හෝ දෙකක් සම්පූර්ණයෙන් කියා මතුයෙහි ඒ ඒ වාරයෙහි ආදි අනන්‍යන් පමණක් ගෙන පාඩම් කරමින් වහා කෙළවරට යේ."

එහෙත් එකල වඩා නොතියුණු නුවණ ඇත්තේ 'මේ කවර පාඩමෙක්ද, තොළ ගැවීමටද ඉඩෙක් නොදෙනැයිද, මෙසේ පාඩම් කොට කෙසේ පෙළ ප්‍රගුණ වේදැයි කියා ආ, ආ තැන පෙය්‍යාලයන්ද, කියමින් විස්තර සේ පාඩම් කරයි. එකල තියුණු නුවණ ඇත්තේ 'ආයුෂ්මතූනි, ඔබ මේ පාඩම අවසන් කරන්නට නොදෙන්නේ කවරහෙයින්ද? මෙසේ පාඩම් කොට කවදා පෙළ අවසන් වේදැයි' ඕහට කියා

එහෙයින් නික්බ පඤ්ඤායාහට මේ ධාතු මනසිකාරයේ සංකේෂපයද, නාති නික්බ පඤ්ඤායාහට විස්තර ක්‍රමයද සත්ප්‍රාය වේ. මේ දැක්වෙනුයේ නික්බපඤ්ඤායාහට උපයෝගී ක්‍රමයය. මේ කමටහන වඩනු කැමති තියුණු නුවණ ඇති යෝගාවචර තෙමේ පෙර කීසේ ශීලාදිය පිරිසිදු කොට සත්ප්‍රායවූ භාවනානුකූල විවේක සෙනසුනකට ගොස් සිත කර්මස්ථානයට යොමුකොට ගෙන පාදතලයෙන් උඩද, කේසයෙන් යටද, සමින් සරසද, පිරිසිදිනාලද ශුක්‍ර ශ්‍රෝණිතයෙන් හටගත් වාතුර්මහාභූතික මේ ශරීරය ධාතු වශයෙන් මෙනෙහි කරයි.

එසේ මෙනෙහි කරනුයේ ධාතුන්ගේ ලක්ෂණ වශයෙන් හා ආකාර වශයෙන්ද, මෙනෙහි කෙරේ. මේ දෙආකාරය දැක්වූයේ පුද්ගලාධ්‍යාය වශයෙනි. ලක්ෂණ වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නා ධාතූන් ස්වභාව වශයෙන් ගනී.

ඒ මෙසේයි:- මේ සිරුරෙහි තද ගතිය ලක්ෂණ කොට ඇති රළු ආකාරය පඨවි ධාතූය. දියරු ගතිය ලක්ෂණ කොට ඇති වැහිරෙන ආකාරය ආපො ධාතූය. උණුසුම් ගතිය ලක්ෂණ කොට ඇති පැසවන ආකාරය තෙජොධාතූය. පිපෙන ගතිය ලක්ෂණ කොට ඇති සෙලවෙන ආකාරය වායෝ ධාතූයයි' මෙසේ සංකේෂපයෙන් ලක්ෂණ- රස වශයෙන් හා ආකාර වශයෙන්ද, මෙනෙහි කරයි.

මෙසේ නැවත නැවත සිය දහස් වරක් ධාතු වශයෙන් නිස්සත්ව නිර්ජීව වශයෙන් මෙනෙහි කළ යුතු එසේ කරන්නාහට ලක්ෂණාදීන් යමක් ප්‍රකටව වැටහේ නම් එයම ගෙන සෙස්ස බැහැර කොට ඒ සමගම පඨවි ධාතූය, ආපෝ ධාතූය යනාදීන් මනසිකාර පැවැත්විය යුතුයි. එසේ කරන්නාහට නොබෝ කලකින් ධාතු ප්‍රභේදය වැටහෙන නුවණින් පරිගාහිතවූ ස්වභාව ධර්මයන් අරමුණු කොට පැවති හෙයින් අර්පණාවට නොපැමිණ උපචාර සමාධිය උපදී.

තවද ක්‍රමයෙකි:-

"ඇටද, නහරද, මස්ද, සමද, නිසා අහස පුරා සිටි රූපයක් වේය" යි දම්සෙනෙවි සැරියුත් මහා ස්වාමීන් වදාළ පරිදි සතර මහාභූතයන්ගේ නිස්සත්ව භාවය සඳහා සතර කොටසක් කොට ගෙන ඒ ඒ කොටසෙහි ඇතුළත පවත්නා තතු නුවණ මෙහෙයා බෙද බෙදා මෙවුන් අතුරින් 'මේ පඨවි ධාතූය' යනාදීන් පෙර කීසේ ධාතු මාත්‍ර වශයෙන් මෙනෙහි කරන කලද යටකි පරිදි උපචාර උපදී.

විස්තර ක්‍රමය:- මේ කමටහන් වඩනු කැමති නොතියුණු නුවණ ඇති යෝගාවචර තෙමේ ගුරුන් වෙතින් දෙසාළිස් ආකාරයෙකින් විස්තර වශයෙන් ධාතුන් ඉගෙන පෙරකි පරිදි සෙනසුනෙක වසමින් සියලු මුලින් කළයුතු සපුරා සිතිය එළවා-

1. සසම්භාර සංඛෙප වශයෙන්ද,
2. සසම්භාර විභත්ති වශයෙන්ද,
3. සලක්ඛණ සංඛෙප වශයෙන්ද,
4. සලක්ඛණ විභත්ති වශයෙන්දැයි

මේ සතර ආකාරයෙන් කමටහන වැඩිය යුතු.

1. සසම්භාර නම් සමූහයය කෙසාදි පඨවි ධාතු කොටස් විස්සෙකි එකක් පාසා පවත්නා තද බව නිමිතිකොට පඨවි ධාතුයැයි දැනීම හා ව්‍යවහාර. කිරීම වේ.

ඒ කෙසාදියෙහි පෘථිවි ධාතුව විශෙෂයෙන් ඇති හෙයින් කෙසාදිහු සසම්භාර නම් වෙති.

සංඛෙප නම්:- ඒ කෙසාදි කොටස් විස්ස පිටුකොට ගැනීමය. ආපො ආදියෙහිද මෙසේමැයි.

මෙසේ කෙසාදි කොටස් විස්සද, පින්තාදි කොටස් දොළසද, සන්තාපනාදි කොටස් සතරද, උද්ධංගමාදි කොටස් සයද, කෙටි වශයෙන් පිටුකොට පිළිවෙළින් පෘථිවි ආදි ධාතූන් පරිග්‍රහ කොට බෙදීම සසම්භාර සංඛෙප වශයෙන් භාවනා කිරීමයි.

(විස්තර:- ඒ යෝගාවචර තෙමේ හිසකෙස් ආදි විසි කොටසෙහි දැඩිවූ ආකාරය පඨවි ධාතුයැයි නියම කෙරේ. දොළොස් කොටස්හි වැගිරෙන්නාවූ ආකාරය ආපෝධාතුයැයි නියම කෙරේ. සතර කොටස්හි මුහුකුරු වන තෙජසයැයි කියනලද උණුසුම තෙජො ධාතුයැයි නියම කෙරේ. සය කොටස්හි පිපෙන ආකාරය වායෝ ධාතුයැයි නියම කෙරේ. මෙසේ සතර මහාභූතයන් නියම කරන්නාවූ ඒ යෝගාවචරයාහට ධාතුහු ප්‍රකටව පහළවන්නාහුය. ඒ ධාතූන් නැවත නැවත මෙනෙහි කරත්ම මෙකී ක්‍රමයෙන් උපචාර ධ්‍යානය උපදී.

මෙසේ භාවනාකොට කමටහන සිද්ධ නොවේ නම්-

2. සසම්භාර විභත්ති වශයෙන් වැඩිය යුතු. පෙර කායගතාසති කමටහනෙහි කී පරිදි මේ සප්තවිධ උග්ගහ කොසල්ලය හා දසවිධ මනසිකාර කොසල්ලය දත යුතුයි.

සත් ආකාර උග්ගහ කොසල්ලය හා දස ආකාර මනසිකාර කොසල්ලයද, කෙසාදි දෙතිස් කොටස්ද, ධාතු මනසිකාර වශයෙන් පළමුව සම්පූර්ණ කොට තවපසුවකාදිය අනුලෝම

ප්‍රතිලෝම වශයෙන් වචනයෙන් කටපාඩම් කීම ආදිය සියලු විධාන නොවළඟා කළමනාය. ඒ කායගතාසතියෙහි වනාහි වර්ණසන්ධාන- දිශා- අවකාශ- පරිච්ඡේද යන මේ පස් ආකාරයෙන් හිසකේ ආදි දෙකිස් කුණපයන් මෙනෙහි කොට පිළිකුල් වශයෙන් සිත පිහිටුවිය යුතුය.

මේ ධාතු මනසිකාරයෙහිවූ කල පස්- පස් ආකාරයෙන් මෙනෙහිකොට ධාතු වශයෙන් සිත පිහිටුවිය යුතුය. මෙය මෙහි වෙනස නම්.

ඒ මෙසේයි:-

(1) කෙස්- මේ කෙස් හිස්කබල වසා සිටි සම මතු පිට උපත්ත. තුඹසක් මතු පිට ඉපක් තණ හටගත් කල 'මා මුදුනෙහි ඉපක් තණ හටගත්ත'යි තුඹස් මුදුන නොදනී. 'අපි තුඹස මතුයෙහි හටගතුවීම'යි ඉපක් තණද නොදනිති. එසේම 'මා මතුයෙහි කෙස් හටගත්ත'යි හිස් කබල වසා සිටි සම නොදනී. 'අපි හිස්කබල වසා සිටි සම මතුයෙහි වූමි'යි කෙස් නොදනිති. මෙසේ හිස් කබල වසා සිටි සමය, කෙස්ය, යන භූත රූප හා උපාදා රූපයෝ ඔවුනොවුන්- 'මා කෙරෙහි කෙස් හටගත්ත. අපි හිස් සම මතුයෙහි වූමි'යි මෙනෙහි කිරීමක් නැතැ'යි මෙසේ කෙස් මේ ශරීරයෙහි වෙනම කොටසෙක, සිතිවිලි රහිතයහ. (ii) අව්‍යාකෘතයහ. ආත්මයෙන් ශුන්‍යයහ. එහෙයින්ම සත්වයෙක් නොවන්නේය. තද බැව් අධිකවූ පෘථිවි ධාතූයයි මෙනෙහි කළ යුතුයි. (iii)

(2) ලොම්- ශරීරය වෙළා සිටි සම හටගනී. යම්සේ පාළු ගම් පෙනෙක හිතණ හටගත් කල 'මා වෙත හිතණ හටගත් හ' යි පාළු ගම් පෙන නොදනීද, 'අපි පාළු ගම් පෙන හටගතුවීම' හි යි හිතණ නොදනීද, එසේම සිරුර වෙළා සිටි සමද 'මා කෙරෙහි ලොම් හටගත්ත' යි නොදනී. ලොම්ද 'අපි සිරුර සිටි සම හට ගතුවීම'යි නොදනිති. මෙසේ පරමාර්ථයෙන් දුක් සැප විඳුනා ආත්ම නම් විදින්නකු නැති හෙයින් පාළු ගම් පෙනක් බඳුවූ මේ ශරීරය වෙළා සිටි සමය. එහි හටගත් හිතණ බඳු රෝමය, යන මේ භූත උපාදාය රූප ධර්මයෝ "ඔවුනොවුන් මෙනෙහි

කිරීමක් නැතැ"යි මෙසේ ලෝමයන් නම් වෙනම කොටසෙක සිතිවිලි රහිතයහ. (මෙහි 1 (ii))

(3) නිය- අත්- පා ඇඟිලි කොන්වල හටගත් නියපොතු විස්සක් වෙත්.

(මෙතැන්සිට උපමාවලට යෙදූ කරුණු දෙක එකක් අනික නොදන්නා සේයයි ඉහතකී ඡේදමෙන් ගලපා ගත යුතුයි.) යම්සේ මිහි ඇට වීද දඬු කැබලි අගෙහි අවුණාගෙන බාල දරුවන් කෙළනා කල එසේම 'අප ඇඟිලි අග නිය හට ගැනී ඇතැ'යි ඇඟිලි කොන් නොදනී. 'අපි ඇඟිලි අග හට ගතුම්හ'යි නියපොතු නොදනී. මෙසේ මේ ඇඟිලි නිය යන භූත රූප උපාදාරූපයෝ ඔවුනොවුන් මෙනෙහි කිරීම් නැත්තාහ. මෙසේ නිය නම් මේ ශරීරයෙහි වෙනම කොටසක් යයිද, සිතිවිලි තැත්තාහයිද අව්‍යාකෘත ධර්මයෙහි ඇතුළත් ආත්මයෙන් ශුන්‍ය තද බව අධික පෘථිවි ධාතුයයි මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(4) දත්- උඩ යට දෙහණු ඇටයෙහි හටගත් දත් තිස් දෙකක් වෙත්. යම්සේ වඩුවන් ගල් වළවල යම්කිසි ලහටුවක් බහා කනු සිටුවා තුබූකල කනු එපරිද්දෙන් 'අප කෙරෙහි දත් හටගත්හ'යි දෙහණු ඇටද, 'අපි දෙහණු ඇටයෙහි හටගතුම්හ'යි දත්ද, නොදනිති. මෙසේ දෙහණු ඇට හා දත්ය (ii) යන භූත උපාදාය රූප ඔවුනොවුන් චිත්තාභෝග නැති පෘථිවි ධාතු යයි මෙනෙහි කළ යුතුයි. (iii)

(5) සම- සම ශරීරය වසා සිටියේය. තෙත්වූ ගෙරි සමකින් වසන ලද මහා විණාවක්සේ- 'තමා සමින් වසන ලදැ'යි ශරීරයද, 'මම ශරීරය වසා සිටිමැ'යි සමද, නොදනී. දුර්ගන්ධ භාවයෙන් තෙත් ගෙරි සමකට සමානවූ මේ සමද, ශරීරයද, (මෙහි 4 (ii))

(6) මස් පිඬු- නවසියයක් මස් පිඬුවලින් ඇටසැකිල්ල වසා සිටියේය. කටු මැටි අවුළුවා සිටි බිත්තියක් සේ 'මම මස් පිඬු අවුළුවා සිටිමැ'යි ඇටසැකිල්ලද, 'අපි ඇටසැකිල්ල අවුළුවා සිටුම්හ'යි මස් පිඬුද, නොදනිත්. මෙසේ ඇටසැකිල්ලය, මස් පිඬුය, යන භූත උපාදා රූප පෘථිවි ධාතුයයි මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(7) නහර- ශරීරය ඇතුළත ඇටසැකිල්ල බැඳී සිටියේය කුටි බිත්තියක සිටුවන ලද වරිච්චිද වැලින් වෙළන ලද්දාහු එසේම ඇටද 'අපි නහාරයෙන් වෙළී සිටුම්හ'යි නොදනිති. නහරද 'අපි ඇට වෙළා සිටුම්හ'යි නොදනිත්. මෙසේ පෘථිවි ධාතුයයි මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(8) ඇට- විඵම් ඇටය, ගොප් ඇටය ඔසවා සිටී. ගොප් ඇටය කෙණ්ඩා ඇටයද, එය දණ ඇටයද, එය කළවා ඇටයද, එය උකුළු ඇටයද, එය පිටකටුවද, එය බෙල්ලේ ඇටයද, එය හිස්කබලද ඔසවා සිටී එසේම හිස්කබල බෙල්ලේ ඇටයෙහි පිහිටියේය. ගොප් ඇටය වෙඵම් ඇටයෙහි පිහිටියේය. උළු, දඩු, ගොමරිටි ආදී ද්‍රව්‍ය සමූහයෙහි යට යටවූ ද්‍රව්‍යය සේ- විඵම් ඇටය ගොප් ඇටයෙහි පිහිටියේයයිද, ගොප් ඇටය විඵම් ඇටය දරා සිටිමිසිද නොදනී. සෙස්සද මෙසේමය.

(9) ඇටමිදුලු- ඇට ඇතුළෙහි පිහිටියේය. හුණු පුරුක් ආදිය ඇතුළත දැමූ හිවූ වේබඩ ආදිය සේ- 'අපි ඇට ඇතුළත වූම්හ'යි ඇටමිදුලුද, අප ඇතුළත ඇටමිදුලු වියයි ඇටද නොදනී.

(10) චක්‍රගඬුව- ගළවලයෙන් නික්මුණු එක් මුලකින් මදක් තැන් ගොස් දෙකක්ව බෙදී ගිය මහ නහර වැලින් බැඳී හෘදය මාංසය වටා සිටියේය. එක නැට්ටක හටගත් අඹ ගෙඩි දෙකක නැට්ට සේ මහ නහරයද 'මා චක්‍රගඬුව බදනා ලදැ'යිද, චක්‍රගඬුවද 'මා නහරයෙන් බදනා ලදැ'යිද නොදනී. ඔහු දෙදෙනම පෘථිවි ධාතුයයි මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(11) හෘදය- ශරීරය තුළ පපුවේ ඇටසැකිල්ලෙන් වටකර හෘදය සිටී. දිරාගිය රිය මැදිරියක් මැද නිසා මස් වැදැල්ලක් එල්ලෙන කල රිය මැදිරිය මැදසේ- හෘදය ඇට සැකිල්ල ඇතුළු 'මා නිසා හදවත පවතියයි'ද හදවතද 'මම හෘදය අස්ථි පඤ්ජරය මැද නිසා පවතිමැ'යි ද නොදනී. මෙසේ මෙනෙහි කටයුතුයි.

(12) අක්මාව- ශරීරය ඇතුළත දෙනන (මැද) අතුරෙහි දකුණු පැත්ත නිසා පවතී. සැලිකබල් පැත්තක ඇලී ගිය කලු මස් පිටු දෙකක්- සේ 'මම දෙනන අතර දකුණු පැත්ත නිසා පවතිමැ'යි අක්මාවද, 'මා නිසා අක්මාව සිටිය'යි දෙනන මැද දකුණු පසද නොදනී. මෙසේ මෙනෙහි කටයුතුයි.

(13) දලඬුව- පිළිසන් නොපිළිසන්යයි දලඬු දෙකෙකි. පිළිසන් දලඬුව හදවත හා වකුගඩුව පිරිවරා සිටී. නොපිළිසන් දලඬුව ශරීරයේ මසට යටව සිටී. රෙදි කඩකින් මාංසයක් වැසූ කල- සේ වකුගඩු හෘදය මාංසය හා ශරීර මසද, 'තෙමේ දලඬු වසා සිටිය'යිද දලඬුව, 'මම වකුගඩු හදවත් සියල් සිරුර මසින් වසන ලද්දෙමැ'යිද නොදනී. මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(14) බඩදිව- හදවතට වම්පස උදර පටලයේ මතුපස නිසා සිටියේයි කොටුගලක මතුපස නිසා අලවා තුඹු ගොම පිඩක්සේ- 'මම හදවත වම්පස උදර පටලයේ මතුපස නිසා පවතිමැ'යි බඩ දිවද 'මා නිසා බඩදිව සිටිනැ'යි හදවත වම්පස උදර පටලයේ මතුපසද නොදනී. මසේ මෙනෙහි කටයුතුයි.

(15) පපු කැනැත්ත- හදවත හා අක්මාව මතුභාගයෙහි දෙනන මැද වසාගෙන එල්බෙමින් සිටී. දිරාගිය කෝටුවක් තුළ ලිහිණි කැදැල්ලක් එල්බෙන කල සේ- ශරීරය ඇතුළද, 'මා නිසා පපු කැනැත්ත එල්ලේයයි'ද 'මම ශරීරය ඇතුළ නිසා පවතිමැ'යි පපු කැනැත්තද නොදනී. මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(16) අත්තය- (බඩවැල) ගෙළ මුල සිට ගුදය තෙක් මුළු ශරීරය ඇතුළත පවතී. ලේ ඔරුවෙක හිස්සුන් ගැඩවිල් ශරීරයක් දරණ ගසා බහාලූ කළ- සේ 'මා තුළ බඩවැල පිහිටනැ'යි ශරීරය ඇතුළද 'මම සිරුර ඇතුළත සිටිමි'යි බඩවැලද, නොදනී. මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(17) අත්තගුණය- (අතුණු බහන) බඩවැල අතරතුර දරණ විසිඑක් තැනකින් බැඳී සිටින්නේය. පා පිස්තක් වෙළා සිටි රැහැනක්- සේ 'මම බඩවැල වෙළා සිටිමි'යි අතුණු බහනද 'මම අතුණු බහනින් වෙළෙන ලදිමි'යි බඩවැලද නොදනියි මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(18) උදරිය- ආමාසයවූ නොපැසුණු අහරය, බලු ඔරුවෙක බහාලූ බලු වමනය සේ 'මම ආමාසය නිසා පවතිමි'යි නොපැසුණු අහරද 'මා තුළ නොපැසුණු අහර සිටිය'යි ආමාසයද නොදනියි මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(19) කර්සය- මළ අතුණු කෙළවර සිටිනේය. අඹරා හුණු පුරුකෙක දැමූ සිහින් පඩුවන් මැට්ටක් සේ 'මම් අතුණු කෙළවර පවතිමි'යි පැසුණු අහරද 'මම් පැසුණු අහර දරමි'යි අතුණු කෙළවරද නොදනී. මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(20) හිස්මොළ- හිස්කබල ඇතුළත පිහිටියේය. පරණ ලබු කබලෙක දැමූ පිටි පිඩක් සේ හිස්කබලද, 'මා තුළ හිස් මොළ පිහිටියේය'යිද. හිස් මොළද, 'මම් හිස් කබල තුළ විමිය'යිද නොදනී මෙසේ හිස් කබල තුළය. හිස් මොළය යන භූත උපාදාය රූපයන් ඔවුනොවුන් විත්තා භොග මනස්කාර නැත්තාහයිද, මෙසේ හිස් මොළ නම් මේ ශරීරයෙහි සිතුවිලි රහිත අව්‍යාකෘත ආත්ම ශුන්‍ය වෙනම කොටසකැයිද, එහෙයින්ම සත්ත්වයකු නොවේයයිද, තද බව අධික කොට ඇති පෘථිවි ධාතුයයිද, මෙනෙහි කරන්නේය.

ඊට අනතුරුව දොළොස් ආකාර ආපො ධාතු කොටස් මෙනෙහි කරන්නේය.

(1) පිත- බද්ධ පිත්තය අබද්ධ පිත්තයයි ඒ දෙයාකාර වේ. ඉන් අබද්ධ පිත්තය ජීවිතෙන්ද්‍රිය පිළිබඳය. කර්මජ තෙජෝ ධාතුව මෙන් කර්මජ රූප ඇසුරුකොට පවතිමින් ශරීරයෙහි පැතිර සිටිනේය. බද්ධ පිත්තය පිත්ත කොෂයෙහි පිහිටියේ පූපයෙක, පැතිර සිටි තෙලක් සේ පවතී. එහි පූපයෙක පැතිර සිටි තෙල 'මම පූපය නිසා පවතිමි'යිද, පූපයද 'මම් පැතිරී සිටි තෙල් නිසා පවතිමි'යිද නොදන්නාසේ ශරීරයද 'මා පතුරුවා අබද්ධ පිත්තය පවතිය'යිද අබද්ධ පිත්තයද, 'මම් සියලු සිරුර පවතිමි'යිද නොදනී.

එසේම වැසි කලෙක ජලයෙන් පිරුණු වැටකොළ වහල්ල 'මා කෙරෙහි ජලය සිටිතැ'යිද වැසි ජලයද, 'මම් වැටකොළ වහල්ලෙහි පිරීසිටිමි'යිද නොදන්නා (මෙතැන් සිට ඡේද 12 හිම සඳහන් කර තිබෙන උපමා මෙයාකාරයෙන්ම යොදාගත යුතුයි.) සේ පිත් කොෂයද, 'මා කෙරෙහි පිත සිටිය'යිද, පිතද 'මම් පිත්තාසය පිරී සිටීමැ'යිද නොදනී.

මෙසේ මේ පිත්තාසයය, පිතය (ii) යන භූත උපාදාරූපයෝ ඔවුනොවුන් මෙනෙහි කිරීමක් නැත්තාහ. (iii) එහෙයින් පිත

නම් (iv) මේ ශරීරයෙහි පිහිටි සිහිවිලි නැති අව්‍යාකෘත ධර්මයෙහි ඇතුළත්ය. ආත්මයෙන් ශුන්‍යය. සත්වයකු නොවූ වැගිරෙන ස්වභාව ඇති බඳිනා ආකාර ඇත්තාවූ ආපො ධාතු යයි මෙනෙහි කළ යුතුයි. (v)

(2) සෙම එක් පාත්‍රයක් පුරා ලන පමණ වූයේ උදර පටලය පුරා පවතී. ගම්දොර ගවර වළෙහි ඇතුළත ඉදුල් දිය ගැස් මළ ආදිය මතු පිට පෙණ පටලයෙන් පිරිපවන්නා කල පෙණ පටලයද, ගවර වළද සේ 'මා කෙරෙහි සෙම පිහිටියේය'යි උදර පටලයද, 'මම උදර පටලයෙහි පිහිටියෙමි'යි සෙම් (පටලය) ද නොදනී. මෙසේ උදර පටලය, සෙමය (ii) යන භූත උපාදාරූපයෝ ඔවුනොවුන් විත්තාභොග නැති ශරීරයෙහි පිහිටි වෙනම කොටසෙක, සත්වයකු නොවූ ද්‍රව්‍යවත් බඳිනා ස්වභාව ඇති ආපො ධාතු කොටසකැයි මෙනෙහි කළ යුතුය. (iii)

(3) සැරව- (පුයාව) නිතර පවත්නා තැනෙක් නැති. කණු කටු ආදියෙන් කැඩුණු ගිනි දැළින් පහළ තැන හෝ ගඩොපොළ ආදිය හටගත් තැන හෝ ලේ නැවතී පැසවූ කල හටගනී. පොරෝ ආදියෙන් කැපුකල වැගිරෙන ලහටු ඇති ගස් ආදියෙහි ඒ කැපූ තැන් ආදියද, ලහටුවද, පුයාවද, ශරීරයෙහි ඒ ඒ තුවාලවූ තන්හි වේය'යිද ඒ ඒ තුවාලවූ තැන්ද, 'පුයාව අප කෙරෙහි පිහිටියේය'යිද නොදනී. මෙසේ තුවාලවූ ශරීර ප්‍රදේශය පුයාවය. (මෙහි 1 ඡේදයේ (ii) (iv) යොදනු)

(4) ලේ- සංසරණක අසංසරණකයයි දෙයාකාරවේ. සංසරණක අබද්ධ චිත්තයසේ ජීවිතින්ද්‍රිය පවත්නා ශරීරයෙහි පැතිර සිටියි. අසංසරණක ලොභිතය බද්ධ ජිත්තයසේ අක්මාවෙහි යට භාගයෙහි නැළියක් පමණ වූයේ වකුගඩු හද මස්- අක්මා- පපු කැනති තෙමමින් පවතී. ඉන් හැසිරෙන ලෙය බද්ධ පිත මෙන් දත යුතුය. නොහැසිරෙන ලෙය බිඳුනු සැලි කබලෙක වැසි ජලය වට කල එහි යටවූ කැට කැබලිහි ආදියද වැසි දියද සේ අක්මා යට පෙදෙස හෝ වකුගඩු ආදිය 'අපි ලෙහෙයෙන් තෙමමින් සිටීමුය'යිද නොදනිති. ලෙහෙයද, 'මම අක්මා යට සිටීමැයිද, වකුගඩු ආදිය තෙමමැ'යිද නොදනී. එහෙයින් ලේ නම් (මෙහි 1 (iv)

(5) ධනදිය- ගින්නෙන් හෝ ඉරු රැසින් හෝ අන්කිසි උණුසුමකින් හෝ තැවුණු කල රෝම කුප හා කෙස් සිදුරු පුරා වැගිරේ. දියෙන් මතු පිටට නැගුණු තෙලුම් දඬු ආදියෙ සිදුරුද, ඒ ජලයද සේ කෙස, ලොම කුපයෝ 'අප කෙරෙන් ධනදිය වැගිරේය'යිද ධනදියද 'තමා රෝමකුප සිදුරු වලින් වැගිරේය'යිද නොදනිති. එහෙයින් ධනදිය (මෙහි 1 (iv))

(6) මේද තෙල- තර වුවහු ශරීරයේ සියලු තැනද කෘශ වුවහුගේ ශරීරයෙහි කෙණ්ඩා මස් ආදී මස් පිඩු ඇති තැනද වූ, උකු මී තෙල් වැනි ද්‍රවයෙකි. කහ පෙවූ රෙදි කඩෙකින් වැසූ මස් පිඩක්ද, රෙදි කඩද සේ ඒ ශරීර මාංසය 'මා නිසා මේද තෙල පවතිය'යිද මේද තෙල 'මම ශරීර මාංසයන් නිසා පවතිමැ'යිද එහෙයින් (මෙහි 1 (iv))

(7) කඳුළු- ඇස් සිදුරු පුරා වැගිරෙන ගති ඇත්තේය. නොමේරූ තල් ගෙඩියක ඇස්ස කැපූ කල ඒ සිදුරුද, ජලයද සේ ඇස්වලද 'අප වෙත කඳුළු පිහිටියේය'යිද, කඳුළුද 'මම ඇස්වල පිහිටියෙමැ'යිද නොදනී. එහෙයින් (මෙහි 1 (iv))

(8) වුරුණු තෙල- ගිනි අව්ව ආදියෙන් තැවෙන කල පිටඅලු- පිටපතුල්- නාසාපුට- නළල්තල- උරහිස්- ආදියෙහි හටගන්නා කුරුලෑ නම් වියලි තෙලය. තෙල් බහාලූ නිවුඩු කැඳක්ද තෙලද සේ අතුල් පතුල් 'අපි වුරුණු තෙල වතුරුවා සිටිමැ'යිද, වුරුණු තෙලද 'මම අතුල් ආදිය වතුරුවාසිටිමැ'යිද නොදනී. එහෙයින් (මෙහි 2 ඡේදයේ (ii))

(9) කෙළ- ඇඹුල් ආදි කෙළ ඉනීමට සුදුසු කරුණක් ඇතිකල දෙකපොලින් බැස දිව මත පිහිටයි. ගඟක් අසල කැනූ නිතර දිය උණන ලිඳෙහි ලිං පතුලද ජලයද සේ දිව මතු පිටද, 'මා කෙරෙහි කෙළ සිටිතැ'යිද, කෙළද 'මම දිව මතුපිට සිටිමැ'යිද නොදනී. එහෙයින් (මෙහි 1 (iv))

(10) සොටු- හටගැනීමට සුදුසු කරුණක් ඇතිවුව නාසාපුට පිරි හෝ වැගිරෙමින් හෝ පවතී. කුණුවූ දී පිරූ බෙලි කටුව කුණු දීද සේ නාසාපුටද 'මා කෙරෙහි සොටු පිරි සිටිය'යිද, සොටුද 'මම නාසාපුට පුරා සිටිමැ'යිද නොදනී. එහෙයින් (මෙහි 1 (iv))

(11) ඇටමිදුලු- සඳමිදුලුවල තෙල් ගැල්වීම්, සිදු කෙරෙමින් එකසිය අසූවක් ඇට සන්ධියෙහි පවතී. තෙල් ගැල්වූ කඩ ඇණයද, තෙලද සේ ඇට සන්ධිද, 'ඇට මිදුලු අප ගල්වා සිටිනැ'යිද ඇට මිදුලුද, 'මම ඇට සන්ධි ගල්වා සිටිමි'යිද නොදනී. එහෙයින් (මෙහි 1 (iv)

(12) මුත්ත- වස්තිකෝෂය තුළ පවතී. ගවර වළෙක මුණින් බහාලූ යෝනකයන්ගේ බොර දිය පෙරාගන්නා කළයද, ජලයද සේ වස්තියද 'මා කෙරෙහි මුත්ත පිහිටියේ ය'යිද, මුත්තයද 'මම වස්තියෙහි පිහිටියෙමැ'යිද නොදනී. එහෙයින් (මෙහි 1 (iv)

(1) මේ ශරීරය තැවෙන තෙජෝ ධාතුව මෙහිම පිහිටි සිහිවිලි නැති ආත්මයක් නැති. එහෙයින්ම සත්වයකු නොවූ තවන ස්වභාව ඇති වෙනම කොටසකැයි මෙනෙහි කළ යුතුය.

එසේම (2) ශරීරය දිරවන තෙජෝ ධාතුව, (3) දවන තෙජෝ ධාතුව, (4) කන- බොන දේ දිරවන තෙජෝ ධාතුවද, මේ ශරීරයෙහි පිහිටි වෙනම කොටසකැයිද මෙනෙහි කළ යුතුයි.

තවද වායෝ ධාතූ කොටස්ද මෙසේ මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(1) උඩට නැගෙන වාතයෙහිද එසේම නුවණ පිහිටුවිය යුතුය.

(2) යටට බසින වාතය

(3) කුසෙහි පවතින වාතය

(4) කොෂ්ටයෙහි පවතින වාතය

(5) ශරීරාවයවයන් අනුව පවතින වාතය

(6) ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වාතයදැයි මෙකී වාත කොටස් වෙන වෙනම මෙසේ නුවණින් සලකා උඩට නැගෙන වාතය නම් මේ ශරීරයෙහි වෙනම පිහිටි සිහිවිලි නැති පිරෙන ස්වභාව ඇති වායෝ ධාතුව යයි මෙනෙහි කළ යුතුයි. එසේම අධොගම, කුච්ඡසය, කොට්ඨසය, අංගමංගානුසාරී, අස්සාස, පස්සාස, වාත කොටස් පිළිබඳවද සැලකිය යුතුයි. මෙසේ මෙනෙහි කරන යොගාවචරයාහට ධාතූ ප්‍රකටවේ. ඒ ධාතූන්ම නැවත නැවත මෙනෙහි කරන්නාහට යට කීසේ උපචාර සමාධිය උපදනේයයි දත යුතුයි.

මෙසේද භාවනා කරන යමෙක්ට කමටහන සමෘද්ධ නොවේද, ඔහු විසින් සලක්බණ සංඛෙප වශයෙන් භාවනා කළ යුතුය.

3. ඒ මෙසේයි:- කෙස් ආදී විසි කොටසෙහි තද ගතිය පඨවි ධාතූයයිද, බැඳෙන ගතිය ආපො ධාතූයයිද, පැසවන ගතිය තෙජෝ ධාතූයයිද, පිපෙන ගතිය වායෝ ධාතූයයිද වෙන් කළ යුතුයි.

පිත්තාදි දොළොස් කොටසෙහි බැඳෙන ගතිය ආපො ධාතූයයිද, පැසවන ගතිය තෙජෝ ධාතූයයිද, පිපෙන ගතිය වායෝ ධාතූයයිද, තද ගතිය පඨවි ධාතූයයිද වෙන් කළ යුතුයි.

සත්තාපනාදි සතර කොටසෙහි මුහුකුරුවන ගතිය තෙජෝ ධාතූයයි ව්‍යවස්ථා කළ යුතුයි. එහිම පවත්නා පිපෙන ගතිය වායෝ ධාතූයයිද, තදගතිය පඨවි ධාතූයයිද, බැඳෙන ගතිය අපො ධාතූයයිද, මෙනෙහි කළ යුතුයි.

උද්ධංගමාදී සය කොටසෙහි පිපෙන ගතිය වායෝ ධාතූයයි ව්‍යවස්ථා කළ යුතුයි. එහිම තද ගතිය පඨවි ධාතූයයිද, බැඳෙන ගතිය ආපො ධාතූයයිද, පැසවන ගතිය තෙජෝ ධාතූයයිද, මෙනෙහි කළ යුතුයි.

මෙසේ ධාතූන් ලක්ෂණ වශයෙන් ව්‍යවස්ථා කරන්නාවූ ඒ යොගාවචරයා හට (ii) ධාතුහු ප්‍රකට වෙති. ඒවා නැවත මෙනෙහි කරන ඔහුට පෙර කීසේ උපචාර සමාධිය උපදී. (iii)

යමෙකුට මෙසේත් කමටහන සමෘද්ධ නොවේ නම් ඔහු විසින් ස්වලක්ෂණ බෙදීම් වශයෙන් මෙනෙහි කළ යුතුයි.

4. ඒ කෙසේද?- පෙර කීසේ කෙසාදී දෙසාලිස් කොටස් වෙන් කොට කේසයෙහි තද ගතිය පඨවි ධාතූය, දියාරු ගතිය ආපො ධාතූය, පැසවන ගතිය තෙජෝ ධාතූය, සෙලවෙන ගතිය වායෝ ධාතූයයිද, සියලු කොටස් හිමි එක එක කොටසක් පාසා සතර ධාතූන් විභාග කටයුතුවේ. මෙසේ විභාග කරන ඔහුට (මෙහි 3 (ii) මෙසේ මෙහි එක්සිය හැට අටක් ධාතු විභාගය කීසේ වෙයි.

අනිකුදු භාවනා ක්‍රමයක් ඇත්තේය.

1 වචනාර්ථ, 2 කලාප, 3 සුණු, 4 ලක්ෂණාදී, 5 හට ගැනීමි, 6 නානත්ත එකත්ත, 7 විනිර්භොග අවිනිර්භොග 8 සභාග විසභාග, 9 අප්ප්කධත්තික බාහිර, 10 සංග්‍රහ, 11 ප්‍රත්‍යය 12 අසමන්තාහාර, 13 ප්‍රත්‍යය විභාග වශයෙන්ද ධාතුන් මෙනෙහි කටයුතුයයි කියන ලද්දේය.

(1) ඒ මෙසේයි:- පඨවි පතළාවූ අර්ථයෙන් පාඨුල බැවින් පුථවි නම් වේ.

ආපො- පැතිරෙන්නේය, පැමිණෙන්නේය. 'වඩා වර්ධනය කෙරේනු'යි ආප නම් වේ.

තෙජො- තියුණු බැවින් අන්‍ය භූතත්‍වය හුණු ගත්වන හෙයින් තෙජ නම් වේ.

වායො- සොළවන හෙයින් වායු නම් වේ.

සෙසු භූතත්‍වය පිහිටි තැනින් අන් තැනෙක ඉපදීමට හේතු භාවයෙන් යවන හෙයින් වායො නම් වේ. මේ විශේෂාර්ථයය.

සාමාන්‍ය අර්ථය මෙසේයි:- සතර මහා භූතයෝ කැකුළු බව, වැගිරෙන බව, උණුසුම් බව, සැළෙන බව, යන තම තමා අයත් ලක්ෂණ ධරන හෙයින්ද, දුක් දෙන හෙයින්ද ධාතු නම් වෙති.

එසේම අනෙක ප්‍රකාරවූ ජාත්‍යාදි සංසාර දුක්ඛය විධානය කරන හෙයින්ද ධාතු නම් වෙති.

ඒ මෙසේයි:- සතර මහා භූතයන් කාරණකොට ඇති සත්වයා ඒ සංසාර දුක්ඛය නැවත නැවත ඇති කෙරේ එසේ කරනුයේද, මේ ධාතුන් මනාව පිහිටන හෙයින්. එසේම නිජ්ජීව අර්ථයෙන්ද ධාතු නම්.

එහෙයින් පෙර කී සේ වචනාර්ථ මුඛයෙන් ධාතුන් නුවණින් මෙනෙහි කළ යුතුය.

(2) මෙසේ දත්තත්‍ර විසින් වර්ණය, ගන්ධය රසය, ඔජාය, පඨවිය, ආපය, තෙජසය, වාතය යන මේ කරුණු අට එක්වීමෙන් ගැළපුණු කලාප වශයෙන් මෙනෙහි කළ යුතුය.

එසේ කලාප වශයෙන් (කෙසාදි) ඒ ඒ කොටස් වෙන්ව ගැනීමෙන් කෙසාදි සම්මතය නොලැබේ. ලොමාදියද මෙසේමැයි.

ඒ කේසයෙහි කම්මසමුට්ඨාන විෂයෙහි ජීවිතින්ද්‍රිය හා භාවයද, ශුද්ධාශ්ටකය හා එක්කොට ගත් කල දසදෙනෙකුන්ගේ කලාපය වේ. ලොමාදියෙහිද මෙසේයි.

නවද අසිතාදි පරිපාවක තෙජෝ කොට්ඨාසය නව ධර්මකලාපද වේ. එසේම කෙසාදි කොටස් අට- නව- දස- කලාප වශයෙන් සමූහ වේ. එසේ වන්නා මේවා පඨවි ධාතු කොටස් වශයෙන් කියේ ඒ අධික හෙයින්. ඒ එසේමැයි. මේ ධාතු මනස්කාර කර්මස්ථානය හුදෙක් සත්ත්ව සංඥාව සිදිම පිණිසම වදාරනලදී. මෙසේ කලාප වශයෙන් ධර්ම මෙනෙහි කිරීම ඒකාන්තයෙන්ම සත්ත්ව සංඥාව සිදිමට හේතුවන හෙයින්ම ඒ ඒ කෙසාදියෙහි කලාප වශයෙන් ධර්ම මෙනෙහි කටයුතුවේ.

විස්තරය- ඒ දෙසාලිස් කොටස් අතුරින් ආමාසයද, මළයද, සැරවද, මුත්‍රයද, උතු සමුට්ඨානය.

ආහාරාදිය පැසවන තෙජෝ ධාතුව හුදු කර්ම සමුත්ථානය.

ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වාත චිත්ත සමුත්ථානය. මේ කොටස් සය එක එක කරුණින් උපදනේයි.

ධහදිය, කඳුලු, කෙළ, සොටු යන සතර උතු- චිත්ත- දෙකින් හටගන්නා හෙයින් ද්විසමුට්ඨානය. සෙසු දෙකිස් කලාප වතු සමුට්ඨානය.

මොවුන් අතුරින් ආහාරාදිය පැසවන තෙජෝ ධාතුවෙහි එකම ජීවිත නවක කලාපයෙක් වේ. ශුද්ධාශ්ටකය හා ජීවිතින්ද්‍රියද, වශයෙනි. සෙසු ඒකසමුට්ඨාන විෂයෙහි උතු සමුට්ඨාන හෝ චිත්ත සමුට්ඨාන හෝ එක එක අෂ්ටකය ද්වි සමුට්ඨාන විෂයෙහි සෘතු- චිත්ත සමුට්ඨාන වශයෙන් අෂ්ටක දෙක දෙක වෙති. වතු සමුට්ඨාන විෂයෙහි සෘතු චිත්ත ආහාර සමුට්ඨානවූ අෂ්ටක තුන වෙති. සෘතු චිත්ත සමුට්ඨාන විෂයෙහි සද්දනවකයද වේ. පරිපාවන තෙජෝ ධාතුව හා අස්සාස පස්සාස වායෝ ධාතුව හැර සෙසු තෙජෝ වායෝ කොටස් අටෙහි ජීවිතින්ද්‍රිය බහා ජීවිත නවකය වේ. සෙසු කොටස් විසිහතරෙහි කාය- භාව දසක සහිත වෙති. චක්ඛාදී කොටස් පසෙහි චක්ඛු- සොත- සාන- ජීවිතා- චන්ද්‍ර දසක සහිත වෙතියි මෙසේ

පරිපූර්ණායතන රූප කායයෙහි හෙදය නොසලකා එකත්වයෙන් ගන්නා රූප කලාප එක්සිය සැත්තැනුන් කෙනෙක් වෙති. රූප විභාග වශයෙන් එක්දහස් පන්සිය එක් රූපයෙක් වේ.

කොට්ඨාසයන්ගේ අවයව විභාගයෙන් ඒ අවයවයන්ගේ කලාප හෙදය ගන්නා කල රූප ධර්මයන්ගේ අසංඛෙය්‍ය බව දැනගත යුතුයි.

මෙසේ ධර්ම විභාගයෙන් නොයෙක් හෙද හින්නවූ මේ දෙසාලිස් කොටස් (වැඩි ධාතුන්ගේ වශයෙන්) ව්‍යවස්ථා කටයුතුය. මේ ධාතුන්ගේ වශයෙන් මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(3) සුණු වශයෙන් ආරෝහ පරිණාහ විසින් මධ්‍යම ප්‍රමාණවූ ශරීරයෙක ලැබෙන සුණු විසුණුවී පරමාණු බවට ගිය පෘථිවි ධාතුවු ද්‍රෝණයක් පමණ වේ.

ඒ ද්‍රෝණය මගධ නැළිය පමණ වේ. ඒ මගධ නැළියෙන් දොළොස් නැළියක් පමණ පෘථිවි ධාතු සුණු මේ ශරීරයෙහි වේ. එයින් අඩක් පමණවූ ආපො ධාතුවෙන් එය නොවිසිරී සිටිනා සේ භාත්පසින් බැඳී පිටුකොට ගන්නා ලද්දේ වෙයි. ඒ ආපො ධාතුවෙන් තෙත්වීමට හෝ වැගිරීමට නොයන ලෙස තෙජො ධාතුවෙන් රක්තා ලද්දේය. එය සංඝාත වාතයෙන් අතිශයින් පුරවන ලද්දේය. මෙසේ ඒ සියුම්වූ රජස්වූ පෘථිවි ධාතුව නොවිසිරෙන ලෙස නොවිහිඳෙන ලෙස භාත්පසින් බැඳීමය, පැසීමය, සැලීමය යන ක්‍රියා ඇති ආපො- තෙජො- වායො ධාතුන්ගෙන් උපකාර ලැබ ස්තෙහයෙන් තෙමනලද, තේජසින් මුහුකුරුවනලද, වාතයෙන් හම්මනලද, පිටි සුන්නක් සේ පිඬුවී ඝනවී ස්ත්‍රී පුරුෂ ලිංගාදි විසින් නොයෙක් ආකාරයෙන් ගතයුතු බවට පැමිණේ. එසේම කුඩා- මහත්- දිග- කොට- ස්ථිර- තද යනාදි ස්වභාවයද පහළ කරන්නේය.

එවිට දියාරු බවට ගියාවූ ආපො ධාතුව පෘථිවි ධාතු සුණු භාත්පසින් එක්කොට බැඳ පෘථිවි ධාතුවෙහි පිහිටයි. තේජසින් රැකෙයි. වාතයෙන් හැම්මෙයි. ඇතුළතින් පිටතට හෝ පිටතින් ඇතුළතට හෝ යා නොදී නවත්වයි. එහෙයින් නොවැගිරී ගලා නොගොස් පිණ පිණා සිටින බව දක්වයි.

කෑම බිම පැසවන ප්‍රකෘති උෂ්ණයද, ජයිරාග්නියද, හටගැනීමට හේතුවූ කර්මජ තෙජෝ ධාතුව කෑම හොඳින් පැසවමින් රස බවට පමුණුවමින් මේ ශරීරයද පැසවමින් තියුණු කෙරෙමින් වර්ණ සම්පත්තියද උපදවයි.

කර්මය උපස්ථම්භක කොට ඇති චිත්තප්‍රසාදය කරණ කොට ශරීර වර්ණ සම්පත්තියට තෙජෝ ධාතුව විශේෂ ප්‍රත්‍යය වේ. 'උතු ආහාර සමුට්ඨාන රූපයට එය විශේෂවේය'යි කියනු කිම?

එයින්ම පැසවනලද මේ ශරීරය කුණුවීමට නොපැමිණෙයි, මේ ශරීරයෙහි සෙසු භූතත්‍රයය සෙලවීමට හා ගැම්මීමට පමුණුවන වායෝ ධාතුව පෘථිවි ධාතුවෙහි පිහිටා ආපො ධාතුවෙන් සංග්‍රහ ලැබ තෙජෝ ධාතුවෙන් ආරක්ෂා ලැබ මේ ශරීරය හැම්මීම කරයි.

එයින් හැම්මුණු මේ ශරීරය බිම නොවැටෙයි. සෘජුව සිටි අනෙක් වායෝ ධාතුවකින් පහරනලද මේ ශරීරය යාම්, ඉදිම්, සිටිම්, නිදිම් යන ඉරියව්වල විඤ්ඤත්තිය දක්වයි. අත් පා හකුළුවයි. දික් කෙරෙයි. ලෙළවයි. මෙසේ ස්ත්‍රී පුරුෂාදි භාවයෙන් බාලයන් රවටන මායා රූපයක් වැනි මේ ශරීරය සූත්‍ර බලයෙන් පවත්නා යන්ත්‍රයක් සේ සිතේ බලයෙන් ධාතූමය යන්ත්‍රය පවත්නේමය. මෙසේ සුණු වශයෙන් මෙනෙහි කළයුතු.

(4) ලක්ෂණාදි වශයෙන්:- ලක්ඛණ, රස, පච්චුපට්ඨානයෝ කවරහුද? සතර මහාභූතයන්ගේ ලක්ෂණාදිය පෙර කියේ නමුදු දැන් එය නිරවශේෂයෙන් දක්වා කර්මස්ථාන විනිශ්චය දැක්වීම පිණිස මේ ආරබ්බය.

පඨවි ධාතුව තද ගතිය ඇත්තිය. සහජාත ධර්මයන්ට පිහිටවීම කරුණු කොට ඇත්තිය.

ඔවුන්ට පිහිටවීම නුවණට වැටහෙන ආකාරය.

ආපො ධාතුව වැගිරෙන ලක්ෂණය, සහජාත ධර්ම වැඩීම එහි කටයුත්තය. නහන සුන් නට ජලය සේ එක්ව උපදනා සෙසු ධර්ම පිටු කිරීම වැටහෙන ආකාරයයි.

තෙජෝ ධාතුව උණුසුම් ලක්ෂණය. එක්ව උපදනා සෙසු ධර්ම සිහිකිරීම් ක්‍රියාවයි. ලාකඩ ලොහාදියට ගින්න සේ කටයුත්ත

එක්ව උපදනා සෙසු ධර්ම මොළොක් කිරීම වැටහෙන ආකාරයයි.

වායෝ ධාතු වේ පිරවීම ස්වභාවයයි. සෙලවීම ක්‍රියාවයි බීජයෙන් අංකුරය සේ භූත සමූහය පිහිටි තැනින් අනික් තැනෙක ඉපදීමට හේතු වශයෙන් සැලීම වැටහෙන ආකාරයයි. මෙසේ ලක්ෂණාදී වශයෙන් මෙනෙහි කටයුතුයි.

(5) සමුට්ඨාන වශයෙන්:- පඨවි ධාතු ආදීන්ගේ විස්තර වශයෙන් දැක්වූ දෙසාලිස් කොටස් අතුරින් නොපැසුණු ආහාර (උදරියං) පැසුණු (කරීසං) සැරව- මුත්‍ර- යන සිවු කොටස සෘතුවෙන්ම හටගනිති. කඳුළු- ඩහදිය- කෙළ- සොටු යන මේ සිවු කොටස (සෘතු චිත්ත දෙකින්) කලෙක සෘතුවෙන්ද, කලෙක චිත්තයෙන්ද උපදිති.

ආහාරාදිය පැසවන ජයිරාග්නිය කර්මයෙන්ම උපදී. ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස වාතයෝ සිතින්ම උපදනාහ. සෙසු සියලු පඨවි කොටස් දහසයය, ආපො කොටස් අටය, තෙජෝ, කොටස් තුන, වායෝ කොටස් පසය, යන දෙතිස් කොටස කර්මාදි සතරින්ම උපදනාහ.

විශේෂ:- කෙසාදීන්ගේ මස් තුළ පිවිසි කොටස කර්ම, ආහාර, චිත්ත තුනින් උපදී.

(6) නානත්ත එකත්ත වශයෙන් මෙනෙහි කරන අයුරු මෙහි ධාතූන්ගේ ඔවුනොවුන්ට විසදාශ භාවය, නාත්තවය, වේ සමාන බව, එකත්තවය වේ. ඒ මෙසේයි. සියලු ධාතූන්ගේ තම තමන්ටම නියතවූ ලක්ෂණ, කෘත්‍ය, ප්‍රත්‍යූපසථානාදීන්ගේ වශයෙන් වෙනස් බව වේ.

පෘථිවි ධාතුහුගේ ලක්ෂණාදිය අනිකෙක. ආපො ධාතු, තෙජෝ ධාතු, වායෝ ධාතූන්ගේද එක එකේ ලක්ෂණාදිය අන්‍යයෝය. එසේම කර්ම සමුත්ථානාදී වශයෙන්ද වෙනස්වූ

ඔවුන්ගේ රූපය, මහා භූතය, ධාතුය, ධර්මය, අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මය යන ආකාර වශයෙන් සමානත්වය වේ. සියලු ධාතුහු ශීතාදි විරෝධ ප්‍රත්‍යයන් නිසා වෙනස් වන ස්වභාව ඇත්තාහුමයි. ඒ ස්වභාව නොඉක්මවූ හෙයින්ම රූප නම් වන්නාහ.

මහත්ව පහළවිම් ආදී කාරණයෙන් මහාභූත නම් වෙති. ඒ මෙසේයි:- මේ පෘථිවි ධාතු ආදිය

- (i) මහත්ව පහළවන හෙයින්ද,
- (ii) මහා භූතයන් හා සමාන හෙයින්ද,
- (iii) මහත් පෙරහැර ඇති හෙයින්ද,
- (iv) මහත් විකාර ඇති බැවින්ද,
- (v) මහත් බැවින්ද,
- (vi) විද්‍යාමාන බැවින්ද, මහා භූත නම් වෙති.

(i) මේ මහත්ව පහළවිම් සසම්භාර ධාතු වශයෙන් මේරු, සමුද්‍ර, පොළෝ ආදී අනුපාදින්න සත්තානායෙහිද, දිව්‍ය, මනුෂ්‍ය, යක්ෂ, රාක්ෂස ආදී උපාදින්න සත්තානායෙහිද වේ.

මේ මහපොළොව බොල් බැවින් දෙලක්ෂ සතලිස් දහසක් යොදුන් වේයයි කීසේ මහත්ව පහළ වේ. මේ (බුද්ධානුස්සති නිර්දේශයේ විස්තර සේ කියන ලදී.) උපාදින්න සිරුරෙහිද මස් කැසුබු දෙව් ඇසුර ආදීන්ගේ තුන් ගව් පමණ ශරීර වශයෙන් මහත්ව පහළ වේ.

එහෙයින්ම:-

"මහ මුහුදෙහි සියක් යොදුන් අත්බැව් ඇති සත්ත්වයෝද ඇතැ"යි වදාළහ.

(ii) මේ සතර මහා භූතයෝ මැණික් නොවූම ජලය මැණිකක් මෙන් කොටද, රුවන් නොවූම කැට රන් මෙන් කොටද, දක්වති. එසේම යක්ෂ නොවූයේම යක්ෂණී නොවූවාම යක්ෂයකු යක්ෂණියක කොට දක්වාද, සතර මහාභූතයෝම නිල්වන් නොවූම උපාදා රූපය නිල්වන් කොට දක්වාද, රන්වන්-රතුවන්- සුදුවන් නොවූයේම රන්වන්- රතුවන්- සුදුවන්- කොටද, දක්වන හෙයින් මායාකාර මහාභූත සමාන හෙයින්ද, මහාභූතයෝ නම් වෙති.

යක්ෂාදී මහාභූතයන් අල්ලාගත්තවුන්ගේ ශරීරය ඇතුළත හෝ පිටත හෝ ඔවුන්ගේ සිටීම නොදන හැකිවේ. 'ඔවුන් නිසා නොසිටිතැ'යිද නොදන හැකිවේ. එසේම මේ මහාභූතයන්ද 'ඔවුනොවුන් ඇතුළත හෝ පිටත හෝ සිටිතැ'යි නොදන හැකිවේ. 'ඔවුනොවුන් නිසා නොපවත්නවුන් නොවෙතැ'යිද

නොදත හැකි හෙයින් යක්ෂාදී මහා භූතයන් සමාන බැවින්ද මහාභූතයෝ නම් වෙති.

(iii) එසේම මනාප වර්ණ සංස්ථානාදීන් තමාගේ බියකරු ස්වභාවය වසාගෙන යක්ෂණින් සත්ත්වයන් රවටන්නා සේ මේ මහාභූතයෝද ස්ත්‍රී පුරුෂ ශරීරාදියෙහි මනහර ශරීර වර්ණයෙන්, අත්- පා ආදී ශරීරාවයවයෙන් අත්- පා- ඇඟිලි- බැම නැටවීම ආදියෙන් තමාගේ දැඩි බැව් ආදී ස්වභාවය වසා සත්ත්වයන් රවටන හෙයින්ද, මහාභූතයෝ නම් වෙති. මහත්වූ ප්‍රත්‍යයෙන් පරිහරණය කළයුතු හෙයින් මහා පෙරහර ඇති හෙයින් මහාභූතයෝ නම් වෙති.

(iv) තෘෂ්ණා දෘෂ්ටියෙන් යුත් කර්මයෙන් උපන් හෙයින් උපාදින්න නම්වූද, එසේ නොඋපන් හෙයින් අනුපාදින්න නම් වූද, මේ භූතයන්ගේ මහා විකාර ඇති හෙයින්ද, මහා භූත නම් වේ.

ඒ මෙසේයි:-

"මේ ලෝකය ගින්නෙන් දවනු ලබන කල පොළොවෙන් නගින ගිනිදැල් බඹලොව දක්වා දිවන්නාහුය. මේ ලෝකය දියෙන් නසන්නේ වේද, කෙළ ලක්ෂයක් සක්වල කරදියෙන් විලිනව යති. යම් කලෙක මේ ලෝකය සුළඟින් නසන්නේවේද, එකල්හි කෙළ ලක්ෂයක් සක්වල විලිනව නසන්නේ වෙත්.

උපාදින්න භූතයන්ගේ ධාතුක්ෂොභයෙන් විකාරය ප්‍රකට වේ.

යම්සේ කාෂ්ටමුඛ නම් (ii) සර්පයා විසින් ඩැහැගණු ලැබූ මේ ශරීරය දර දණ්ඩක් මෙන් දැඩිවේද ඒ පරිද්දෙන්ම (iii) පෘථිවි ධාතූන්ගේ කිපීමෙන් මේ ශරීරය කාෂ්ට මුඛ නම් සර්පයාගේ මුව තුළට වත් එකෙකුට මෙන් එකෙකෙහිම පෘථිවි ධාතුවෙන් වෙන් නොවී පවත්නා බැවින් වියලීගිය දරදණ්ඩක් මෙන් දැඩිවන්නේ ප්‍රතිමුඛ නම් (මෙහි ii) ආපො ධාතුහුගේ කිපීමෙන් කුණුවියයි. ඒ ශරීරය පූතිමුඛ නම් සර්පයාගේ මුවතුළට වත් එකෙකු මෙන් වන්නේයි. අග්ගිමුඛ නම් සර්පයා විසින් ඩැහැගන්නා ලද්දක්හු මෙන් මේ ශරීරය තෙජො ධාතුව කිපීමෙන් හාත්පසින් නැවෙන්නේ හෝ දවන්නේ වෙයි. ඒ

ශරීරය අග්නිමුඛ නම් සර්පයාගේ මුඛයෙහි වැටුන එකෙකු මෙන් වන්නේය.

ශස්ත්‍ර මුඛ නම් සර්පයා විසින් බැහැරගන්නා ලද්දකු මෙන් මේ ශරීරය වායෝ ධාතු කිපීමෙන් හාත්පසින් සුණු විසුණු වන්නේය ඒ ශරීරය ශස්ත්‍ර මුඛ නම් සර්පයාගේ මුඛ තුළට වැදගත් එකෙකුමෙන් හාත්පසින් සුණුවිසුණුවී යන්නේය. මේ සර්පයන් විසින් බැහැරගනු ලැබුවන්ට ධන්තෞෂධ වශයෙන් ඇතැම් කලෙක දරුඬුවීමය, කුණුවීමය, ගිනිඇවිලීමය, සුණුවිසුණුවීමය යන මහා විකාරයෝ නොවිය යුත්තාහුය එකතුදුවුවන් ඒ සර්පයන් බදු මහා භූතයන් කිපීමෙන් දරුඬුවීම් ආදිය වැළැක්විය නොහැකි වෙත්.

(v) මහත් උත්සාහයෙන් පරිහරණය කළයුතු හෙයින්ද, සියලු ලෝකයට ප්‍රකටව පවත්නා බැවින්ද, මහත් බැවින්ද, විද්‍යාමාන බැවින්ද, මහාභූත නම් වේ.

මෙසේ සියලු ධාතුහු මහත්ව පහළවීම් ආදී කරුණින් මහාභූතයෝ නම් වෙති.

(vi) මේ සතර ධාතුහු තද බවය, වැගිරෙන බවය, උණුසුම් බවය, සැලෙන බවය, යන ලක්ෂණයන් ධරන හෙයින්ද, දුක් දෙන හෙයින්ද, දුක් විධාන කරන හෙයින්ද, මෙකී ධාතු ලක්ෂණ නොඉක්මවූ හෙයින්ද, තමා අයත් ක්ෂණයට සුදුසු සේ සතළොස් චිත්තක්ෂණායුෂ්ක කාලයක් පැවත බිඳෙන අර්ථයෙන්ද, අනිත්‍යයහ. උත්පාද විනාශ දෙකින් පෙළෙන අර්ථයෙන් දුක්ඛායහ. ආත්ම සාරයෙන් සිස් හෙයින් අනාත්මයහයි මෙසේ සියලු ආකාරයෙන් එක් වැනි වෙති.

මෙසේ නොයෙක් අර්ථ එකත්ව වශයෙන් මෙනෙහි කට යුත්තාහ.

(7) සතර ධාතු එක්ව උපදනාවූද, එක්ව පවත්නාවූද, සමාන කාලයෙහි ලැබියයුතුවූද, ශුද්ධාශ්ටක කලාපයෙහිද, වෙනම නොබෙදිය හැකිවේ. එසේම පෘථිවි ධාතුව සෙසු ධාතූන්ට ප්‍රතිෂ්ඨා වශයෙන් යම්තැනෙක පවතී නම් එතනම හාත්පසින් බැදීමය, පැසවීමය, සැලීමය යන ක්‍රියාවන්ගේ වශයෙන් සෙසු

ධාතුද ලක්ෂණ වශයෙන් බෙදා දැක්විය හැකිවේ. මෙසේ විනිර්භොග- අවිනිර්භොග වශයෙන්ද මෙතෙහි කළ යුතුයි.

(8) මොවුන් අතුරෙන් පඨවි- ආපො දෙක බර බැවින් " ඔවුනොවුන් හා සභාගය" තෙජෝ- වායො දෙක සැහැල්ලු බැවින් 'ඔවුනොවුන් හා සභාගය' එසේම 'පළමු දෙක පසු දෙක හාද 'ඔවුනොවුන් විසභාගය'යි මෙසේ සභාග විසභාග හෙයින්ද මෙතෙහි කළ යුතුයි.

(9) සත්ව සත්තානයෙහි ඇතුළත් පඨවි ආදී සතර ධාතුහු එක්ෂුරාදී විඥන සය වස්තූන්ට හා කාය- වාක් විඥප්ති දෙකටද, ඉන්ටී- පූරිස ජීවිතින්ද්‍රියයන්ටද නිශ්‍රය වන හෙයින් අධ්‍යාත්මිකයහ. අනිත්ද්‍රියබද්ධ සත්තානයෙහි පවත්නාහු බාහිරයහ'යි මෙසේ අධ්‍යාත්මික බාහිර වශයෙන් මෙතෙහි කළ යුතුයි.

මතභෙදයෙකි, විඥන වස්තු යන්නෙන් හෘදය වස්තුවද ගන්නාලදැයි ඇතැමෙක් කියති. ඔවුන්ගේ ඉන්ද්‍රිය ගැනීමෙන් අට ආකාර රූප ඉන්ද්‍රිය ගන්නා ලදැයි, දත යුතුයි. එසේම ඉරියව් සහිත වූවාහුද, චතුසමුට්ඨානික වූවාහුද වෙති.

(10) කර්මයෙන් හටගත් පඨවි ධාතුව, කර්මයෙන් හටගත් ආපො- තෙජෝ- වායො- යන අන්‍ය ධාතූන්ට කර්මජ වශයෙන් සංග්‍රහ වේ. එසේම චිත්ත- සෘතු- ආහාරයන්ගෙන් හටගත් පඨවි ධාතුවද, එසේම ක්‍රමයෙන් හටගත් ආපො ධාතු ආදිය හා සංග්‍රහ වේයයි මෙසේ සමුට්ඨාන වශයෙන් සංග්‍රහ කොට මෙතෙහි කළ යුතුයි.

(11) පඨවි ධාතුව ආපො ධාතුවෙන් සංගෘහිතව තෙජෝ ධාතුවෙන් රක්තා ලදුව වායො ධාතුවෙන් එල්වන ලදුව එක්ව උපදනා සෙසු ධාතූන්ට උපකාර වේ.

ආපො ධාතුව පඨවි ධාතුවෙන් පිහිට ලැබ, තේජසින් රැකි, සුළඟින් එල්ලී, තමා හා උපදින අන්‍ය මහා භූතයන් හා බැඳීමෙන් උපකාර වේ.

තෙජෝ ධාතුව පඨවි ධාතුවෙහි පිහිටා ආපො ධාතුවෙන් සංග්‍රහ ලැබ වායො ධාතුවෙන් එල්වන එක්ව උපත් සෙසු මහා භූතයන්ගේ පැසවීම කරයි.

වායෝ ධාතුවද පඨවි ධාතුවෙහි පිහිටා ආපයෙන් බැඳී තේජසින් පැයවා තමා හා උපන් සෙසු මහා භූතයන් එල්වීම කෙරෙමින් පවතියයි මෙසේ ඔවුනොවුන්ට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් මෙනෙහි කළ යුතුයි.

(12) සතර ධාතූන් අතුරින් පඨවි ධාතුව 'මම පඨවි ධාතුවෙමැයිද සෙසු තුන් ධාතූන් 'මා පිහිට කොට පවතිත්'යිද නොදනී. සෙසු තුන්දෙනද 'අපට පඨවි ධාතුව පිහිටව සිට උපකාර වේයයිද නොදනිත්'යි මෙසේ ඔවුනොවුන් මෙනෙහි නොකරන බව දත යුතුයි. මෙසේ සතර භූතයන් ඔවුනොවුන් මෙනෙහි නොකරන බව සැලකීමෙන් මෙනෙහි කළ යුතුය.

(13) කර්මය, චිත්තය, සෘතුය, ආහාරයයි රූප උපදවන ප්‍රත්‍යය සතරෙකි. එහි කර්ම සමුච්චාන රූපයන්ට කර්මය ජනක ප්‍රත්‍යය වේ. ඔවුන්ට ජනක වශයෙන් චිත්තාදිය උපකාර නොවේ. චිත්තාදියෙන් හටගත් රූපාදියටම චිත්තාදිය ජනක වශයෙන් උපකාර වේ. සෙසු කර්මාදී ප්‍රත්‍යයයෝ ජනක වශයෙන් උපකාර නොවෙති.

තවද කර්මයෙන් උපදනා රූපයන්ට ඒ කර්මය ප්‍රධාන වශයෙන් ජනක ප්‍රත්‍යය වේ. ඒ කර්මය චිත්ත- සෘතු- ආහාර- සමුච්චාන- රූපයන්ට අප්‍රධාන වශයෙන් උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වේ. චිත්ත සමුච්චාන ධාතූන්ට චිත්තය ජනක ප්‍රත්‍යය වේ. කර්මාදී සෙසු තුන් ප්‍රත්‍යයෙන් උපන් ධාතූන්ට ඒ චිත්තය පච්ඡාජාන- අත්ථි- අවිගත- වශයෙන් තුන් ආකාරයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. එසේම ආහාර සමුච්චාන ධාතූන්ට ඒ ආහාරය ජනක ප්‍රත්‍යය වේ. සෙසු තුන් ප්‍රත්‍යයෙන් හටගන්නා ධාතූන්ට ඒ ආහාරය ආහාර, අත්ථි, අවිගත වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

කර්ම සමුච්චාන මහාභූතය, කර්ම සමුච්චානික මහා භූතයනටද, ප්‍රත්‍යය වේ. එසේම චිත්ත සමුච්චාන මහාභූතය, ආහාර සමුච්චාන මහාභූතය, උතු සමුච්චාන මහා භූතය, යන තුන චිත්ත සමුච්චාන ආහාර සමුච්චාන, උතු සමුච්චාන, මහා භූතයනට හා කර්මාදීන් හටගන්නා මහා භූතයනට හා ප්‍රත්‍යය වේ.

විස්තර:- ඔවුනතුරින් කම්ම සමුට්ඨානික පට්ඨිධාතුව කම්ම සමුට්ඨානික ආපො- තෙජො- වායො- ධාතූන්ට අඤ්ඤාමඤ්ඤ, නිස්සය, අත්ථි, අවිගත, වශයෙන් හා ආධාර වශයෙන්ද, උපකාර වේ. ජනක වශයෙන් උපකාර නොවේ. සෙසු තුන් ප්‍රත්‍යයයෙන් හටගන්නා නොසිද පවත්නා මහා භූතයන්ට නිස්සය, අත්ථි, අවිගත යන තුන් ආකාරයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. ආධාර වශයෙන් හා ජනක වශයෙන් ප්‍රත්‍යය නොවේ. ආපො ධාතුවද සෙසු මහා භූතයන්ට සහජාත, අත්ථි, අවිගත යන තුන් ආකාරයෙන් හා භාත්පසින් බැඳීම් වශයෙන් හා උපකාර වේ. ජනක වශයෙන් උපකාර නොවේ. අවශෙෂ තුන් ප්‍රත්‍යයයෙන් හටගන්නා මහා භූතයන්ට නිස්සය, අත්ථි අවිගත වශයෙන් උපකාර වේ. බැඳීම් වශයෙන් හෝ ජනක වශයෙන් හෝ උපකාර නොවේ.

තෙජො ධාතුවද සෙසු තුන් මහාභූතයන්ට සහජාත අත්ථි, අවිගත වශයෙන් හා පැසවීම් වශයෙන් වේ. ජනක වශයෙන් උපකාර නොවේ.

ඒ තෙජො ධාතුවද සෙසු තුන් ප්‍රත්‍යයයෙන් හටගන්නා මහාභූතයන්ට නිස්සය, අත්ථි, අවිගත වශයෙන් උපකාර වේ. පැසවීම් වශයෙන් හෝ ජනක වශයෙන් හෝ උපකාර නොවේ. වායො ධාතුවද සෙසු තුන් මහා භූතයන්ට සහජාත අත්ථි, අවිගත වශයෙන් හා හැමිමිම් වශයෙන් හා ප්‍රත්‍යයවේ. ජනක වශයෙන් උපකාර නොවේ. සෙසු තුන් ප්‍රත්‍යයයෙන් හටගන්නා මහාභූතයන්ට නිස්සය, අත්ථි, අවිගත වශයෙන්ම උපකාර වේ. හැමිමිම් වශයෙන් හෝ ජනක වශයෙන් හෝ උපකාර නොවේ. චිත්ත- සෘතු- ආහාර යන තුන් සමුට්ඨානිකයන් ගෙන් හටගන්නා මහාභූතයන්ගේද මේ ක්‍රමය දකියුතු.

මෙසේ සහජාත වශයෙන් පැවැත්තාවූ මේ ධාතූන් කෙරෙහි මේ මතු දැක්වෙන සේ උපකාර වන පරිදි දකියුතු.

“පට්ඨි ආදි ධාතූන් අතුරින් එකෙකි. ධාතුවක් නිසා සෙසු තුන් ධාතූහු සතරාකාරයෙකින් පවත්නාහ. එසේම තුන් ධාතූන් නිසා එක් ධාතුවක් සතරාකාරයෙකින් පවත්නිය. ධාතූන් දෙකක් නිසා දෙකක් සය ආකාරයෙකින් පවතී.”

ඒ මෙසේය.- පළමුවන පඨවි- ආපො ධාතු දෙදෙන නිසා පසුවූ තෙජෝ- වායෝ දෙකද, පසුවූ තෙජෝ- වායෝ දෙක නිසා පළමුවන පඨවි- ආපො ධාතු දෙකද, පළමුවන තුන්වන පඨවි- තෙජෝ දෙක නිසා දෙවන සතරවන ආපො- වායෝ දෙකද, දෙවන සතරවන ආපො- වායෝ දෙක නිසා පළමුවන තුන්වන පඨවි- තෙජෝ දෙකද, පළමුවන සතරවන පඨවි- වායෝ දෙක නිසා දෙවන තුන්වන ආපො- තෙජෝ දෙකද, දෙවන තුන්වන ආපො- තෙජෝ දෙක නිසා පළමුවන සතර වන පඨවි- වායෝ දෙකදැයි මෙසේ ධාතූන් දෙදෙනකුත් නිසා දෙදෙනෙක් සයාකාරයෙකින් පවත්නාහ.

ඒ ධාතූන් අතරෙන් පඨවි ධාතුව ධාතුව ඉදිරියට යාම්- ආපසු ඊම්- ආදි කාලයෙහි ගැටීමටද ඒ පෘථිවි ධාතුවම ආපො ධාතුවට අනුව ගොස් පය බිම් තැබීමටද, පඨවි ධාතුවට අනුව යන ආපො ධාතුව පය යට හෙලීමටද, වායෝ ධාතුවෙන් අනුගමනය කරනලද තෙජෝ ධාතුව පය එසවීමටද, තෙජෝ ධාතුවට අනුගතවූ වායෝ ධාතුව පය ඉදිරියට හා සරසට යැවීමටද, උපකාර වේ. මෙසේ ප්‍රත්‍යය විභාග වශයෙන් මෙනෙහි කළ යුතුය. වචනාර්ථාදි වශයෙන් මෙසේ මෙනෙහි කරන්නාවූ යොගාවචරයාහට දහතුන් ආකාර අතුරින් එකි එකි ආකාරයෙන් ධාතුහු ප්‍රකට වෙත්.

ඒ ධාතු නැවත නැවත මෙනෙහි කරන යොගාවචරයා හට පෙර කී පරිද්දෙන්ම උපචාර සමාධි උපදී. ඒ උපචාර සමාධිය සතර ධාතුන් ව්‍යවස්ථා කරන ඥානයාගේ ආනුභාවයෙන් උපදනා හෙයින් චතුර්ධාතු වචන්ථාන කොටසට යයි.

විශේෂ:- මේ චතුර්ධාතු වචන්ථාන කර්මස්ථානයෙහි යෙදුණු යොගාවචර තෙමේ සත්ත්වාදීන්ගේ ශුන්‍ය බව දකී. එහෙයින්ම සත්ත්ව යනාදී සංඥව නසයි. සත්ත්ව සංඥව නැසූ හෙයින් අරණ්‍ය සෙනසුන් ආදියෙහි ව්‍යාලමාග- යක්ෂ- රාක්ෂසාදී සත්ත්වයන් දැකද 'ඔහු ව්‍යාල මාගාදීහු නොවෙති හුදෙක් සතර භූතයන්ගේ විශේෂයහ'යි ධාතු මාත්‍ර කෙරෙත් කුමට භය වෙමිදැයි, සිතා භය හෙරවයන් ඉවසන්නේය. ප්‍රාන්ත

සෙනාසනයන්හිදී අධිකුල ධර්මයන්හි නොඇලීම හා පස්කම් ගුණයෙහි ඇල්මද, මැඩපවත්වන්නේය. කැමති රූපාදී අරමුණෙහි සිත බැගෑ බවටද නොපැමිණෙන්නේය. මහත් නුවණ ඇත්තේ වෙයි. නිවන් අවසන් කොට ඇත්තේ හෝ වෙයි. සුගති භවය පිහිටකොට ඇත්තේ හෝ වෙයි. මෙසේ මහානුභාව සම්පන්න යෝගාවචරයන් දහස් ගණන් විසින් ධාන ක්‍රීඩා වශයෙන් කෙළනා ලද්දාවූ එකුත්විසි භාවනා ක්‍රමයකින් යුත් මේ චතුර්ධාතු වචන්ථාන කර්මස්ථාන භාවනාව නිතර ප්‍රඥසම්පන්නවූ යෝගාවචර තෙම භජනය කෙරෙන්නේ යයි දතයුතුය.

මෙතෙකින් 'සමාධි නම් කිමැ'යි ප්‍රශ්නකොට ඇරඹූ සමාධි විස්තරය හා සමාධි භාවනා ක්‍රමයද විස්තර වශයෙන් දක්වා නිමවලනලදී.

මේ චතුර්ධාතු භාවනා නිර්දේශයයි.

මෙහි උපචාර- අර්පණා යන උභය සමාධියම අභිප්‍රේතය. ඔවුනතුරින් උපචාරාවත කර්මස්ථානවූ බුද්ධානුස්සති ආදී දශවිධ කර්මස්ථානයන්හි අර්පණාවට (හෙවත් අෂ්ට සමාපත්තින්ට) පූර්වභාගයෙහි පැවති විත්තෙකාග්‍රතාව උපචාර සමාධි නම්වේ. සෙසු සමතිස් කමටහන්හි විත්තය පිළිබඳ එකාග්‍රතාව අමර්ණා සමාධි නම් වේ. ඒ ඒ කර්මස්ථාන වැඩීමෙන් ඒ දෙයාකාරයම වඩනා ලද්දේ වෙයි. කෙසේ වැඩිය යුතුදැයි යන්නෙහි අර්ථ වර්ණනාව සියලු ආකාරයෙන් නිමවන ලදැයි කියේ එහෙයිනි.

සමාධි භාවනාවේ ආනිසංස කවරේද?

ඒ මෙසේය:-

(1) රහතුන් 'සමාපත්තියට සමවැද එකඟ සිත් ඇතිව දවස් යවමින්'යි සමවදනා කල ඒ අර්පණා සමාධිය මේ ආත්ම සැප විහරණය පිණිස වේ.

"එම්බා චුන්දය, මේ බාහිරවූ භාවනාවෙන් උපදවන ලද්දාවූ ධ්‍යාන ධර්මයෝ වනාහි භාග්‍යවත් බුදුන්ගේ සස්තෙහි කෙලෙසුන් නසන ප්‍රතිපදාවෝ යයි නොකියත්මැයි. ධ්‍යානයෝ භාග්‍යවත් බුදුන්ගේ සස්තෙහි මේ ආත්මයේ සැප විහරණයෝ යයි කියනු ලැබෙත්.

(2) ශෛක්ෂයන්ගේ හා පෘථග්ජනයන්ගේ ධ්‍යානය විදර්ශනාවට ආසන්න කාරණා වන හෙයින් අර්පණා සමාධි භාවනාවටද, තෘෂ්ණා සංක්ලේශාදීන් කිලිටි වන හෙයින් අභියයින් බාධා සහිතවූ සංසාර ප්‍රවෘත්තියෙහි අර්ථ ප්‍රතිලාභයට යොග්‍යවූ දුර්ලභවූ නව වැනි ක්ෂණ නම් අවකාශය ලැබීමෙන් අර්පණාවටද, නොපැමිණ සංවේග බහුල පුද්ගල තෙමේ උපචාර සමාධියෙහි පිහිටා විදර්ශනා වඩා වහා සසර දුක් ගෙවා නිවන් පසක් කරන්නේය.

"මහණෙනි, සමාධිය වඩව, සමාධියෙන් සිත එකඟ කළ මහණතෙම සියලු ධර්මයන් තත්ත්වාකාරයෙන් දැනගනීය"යි එහෙයින් වදාළහ.

(3) අෂ්ට සමාපත්ති උපදවා අභිඥ පාදක ධ්‍යානයට සමවැද ඉන් නැගී 'තෙමේ එකෙක්වද බොහෝ වෙයි' කියන ලද පරිදි අභිඥ ප්‍රාර්ථනා කරන්නාවූ මහණහට ඒ අෂ්ට සමාපත්තිය අභිඥ ලාභයට සුදුසු උපනිශ්‍රය ඇති කල්හි අභිඥවට ආසන්න කාරණ හෙයින් අභිඤ්ඤානිසංස ඇත්තේවේ.

"පඤ්චාභිඤ්ඤාවන්ගෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කටයුතු යම් යම් ධර්මයකට සිත නැමේ නම් ඒ ඒ ධර්මයන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කිරීමට සුදුසු බවට පැමිණේය"යි වදාළහ.

(4) 'නොපිරිනුණු ධ්‍යාන ඇතිව බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි උපදිමිහ'යි බ්‍රහ්ම ලෝකොත්පත්තිය පතමින් ඔහු ඒ භවගාමී කර්මය අරභයා භව ප්‍රාර්ථනය නොකළද, තත් කර්මය කළ හෙයින් භව ප්‍රාර්ථනය සිදුවන බැවින් බ්‍රහ්ම ලෝකොත්පත්තිය නොපතා හෝ පෘථග්ජනයන් සමාධියෙන් නොපිරිහී කාලක්‍රියා කරත්ම බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි ඉපදීම නියත හෙයින් අර්පණා සමාධි භාවනාව භව විශේෂ ලැබීම ආනිසංස කොට ඇත්තේයි.

"පඨමජ්ඣානසංස්චල්ප වශයෙන් වඩා කොහි උපදිද්ද? බ්‍රහ්ම පාරිසද්‍යයෙහි උපදිත්ය"යි වදාළහ.

උපචාර භාවනා සමාධියද කාමාවචර සුගති භවයෙහි උපදවායයි ධම්මපදය විභංගයෙහි වදාළහ.

(5) අෂ්ට සමාපත්ති උපදවා නිරෝධ සමාපත්තියට සමවැද සත් දවසක් අවිත්තකවද, 'මේ ආත්මයේ විත්ත නිරෝධ නම්

නිර්වාණයට පැමිණ සැපයේ වසම්හ'යි සමාධි වඩන්නාවූ අනාගාමී- රහත් ආර්යන්ගේ ඒ අර්පණ භාවනාව නිරොධ සමාපත්තිය ආනිසංස කොට ඇත්තේයි.

අනිච්ච- දුක්ඛ- අනන්ත- නිබ්බිදා- විරාග- නිරොධ- පටිනිස්සග්ග- විච්චිටානුපස්සනා- යන අනුපස්සනා අට හා මාර්ග- ඵල යන අට දැයි මෙකී සොළොස් ඤාණ වරියාවෙන් හා රූපාවචර ධ්‍යාන පසය, අරූපාවචර ධ්‍යාන සතරය යන නව සමාධි වරියාවෙන්ද, වගී භාවයට පැමිණීමෙන් හටගත් ප්‍රඥාව නිරොධ සමාපත්තියේ නුවණයයි පටිසම්භිදාමග්ගයෙහි වදාළහ.

මෙසේ දිට්ඨධම්මසුඛ විහාරාදි පස්වැදෑරුම් ආනිසංස සමාධි භාවනායෙහි ඇත්තේයි.

එහෙයින් පණ්ඩිත ජාතික යෝගාවචර තෙමේ නොයෙක් අනුසස් ඇත්තාවූ රාගාදී කෙලෙස් මළ දෝනාසුළුවූ සමාධි භාවනාවෙහි අප්‍රමාදව උත්සාහ වඩන්නේය.

12. ඉද්ධිවිධ නිද්දෙසය.

දැන් වනාහි ඉහතින් කියා නිමවනලද ඒ සමාධි භාවනාව "ලොකික අභිඥා ආනිසංස කොට ඇත්තිය"යි කියන ලද්දේ ඒ අභිඥා සම්පාදනයට චතුර්ථධ්‍යානය ලාභියා භාවනාවෙහි උත්සාහවත් කරවනු සඳහාය.

මෙසේ "ඒ පඤ්චාහිඥාවන් සම්පාදනය කර ගත් යෝගාවචර මහණහුගේ ඒ සමාධි භාවනාව ලබනලද අනුසස් ඇත්තීද වෙයි. මනාසේ තහවුරු වූවාද වෙයි. හෙතෙමේ එබඳු ඒ සමාධි භාවනාවෙන් යුක්ත වූයේ සුවසේම ප්‍රඥ භාවනා සිද්ධ කෙරේය"යි කියන ලදී. එහෙයින් පළමුකොට අභිඥා කථාව පටන්ගන්නෙමු.

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ චතුර්ථ ධ්‍යාන ලාභී කුලපුත්‍රයන්ගේ සමාධි භාවනානිසංස දක්වනු පිණිසද, මතු මත්තෙහි ප්‍රණීත ප්‍රණීත ධර්ම දෙශනාව පිණිසද,

"ඒ යෝගාවචර මහණ තෙමේ සිත එකඟව පිරිසිදුව සෑම ආකාරයෙන් පාපයන්ගෙන් මිදී කෙලෙසුන් කෙරෙන් දුරුව උප ක්ලෙශයෙන් පහව මොළොක්ව සෘද්ධිවිධ කර්මයට සුදුසුව කෙලෙසුන් නිසා නොසැලෙන බවට පැමිණි කල ඉද්ධිවිධ ඥාණය පිණිස සිත මෙහෙයයි. හෙතෙමේ අනේකාකාරවූ සෘද්ධිවිධ ඥාණය ලබයි. තෙමේ එකෙක්වද බොහෝ වේය"යි:- මේ ආදීන් 1 සෘද්ධිවිධ ඥාණය, 2 දිව්‍ය ශ්‍රෝත ඥාණය, 3 පරචිත්තවිජානන ඥාණය, 4 පුබ්බේනිවාසානුස්මිති ඥාණය, 5 සත්ත්වයන්ගේ චුතුපපාත ඥාණයයි මේ පඤ්චවිධ ලොකික අභිඥාවන් වදාළසේක.

විස්තර:- "මෙසේ එකෙක්වද, බොහෝ වෙයි" යනාදීන් දැක්වූ සෘද්ධිවිකුචර්ණය කරනු කැමති ආදිකාර්මික යෝගාවචරයා විසින් පඨවි කසිණයේ සිට ඔදාන කසිණය තෙක් ඇති අෂ්ට කසිණයන්හි ලොකික සමාපත්ති අට අට උපදවා-

- (1) කසිණානුලෝමය
- (2) කසිණ පටිලෝමය
- (3) කසිණානුලෝම පටිලෝමය
- (4) ධ්‍යානානුලෝමය

- (5) ධ්‍යාන පටිලෝමය
- (6) ධ්‍යානානුලෝම පටිලෝමය
- (7) ධ්‍යාන උල්ලංඝනය
- (8) කසිණ උල්ලංඝනය
- (9) ධ්‍යාන කසිණ උල්ලංඝනය
- (10) අංග සංකතනිකය
- (11) ආලම්බන සංකතනිකය
- (12) අංග ආලම්බන සංකතනිකය
- (13) අංග ව්‍යවස්ථාපනය
- (14) ආලම්බන ව්‍යවස්ථාපනය

යන මේ දහහතර ආකාරයෙන් සිත හාත්පසින් දමනය කළ යුතුයි.

(1) කසිණානුලෝමය:- පළමුකොට පඨවි කසිණයෙන් ධ්‍යානයට සමවැදී දෙවනුව ආපො කසිණයෙන්ද, යනාදි පිළිවෙළින් අට කසිණයෙන් සිය වරක් හෝ දහස් වරක් හෝ ධ්‍යානයට සමවදින්නේය.

(2) කසිණ පටිලෝමය:- අටවෙනි අවදාන කසිණයෙහි සිට ආපසු පඨවි කසිණය තෙක් ප්‍රතිලෝම ක්‍රමයෙන් සිය දහස් වර ධ්‍යානයට සමවැදීම.

(3) කසිණානුලෝම පටිලෝමය:- පඨවිකසිණයේ සිට අවදාන කසිණය තෙක්ද, අවදාන කසිණයේ සිට පඨවි කසිණය තෙක්දැයි මෙසේ අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන් නැවත නැවත සිය දහස් වර ධ්‍යානයට සමවැදීම.

(4) ධ්‍යානානුලෝමය:- ප්‍රථමධ්‍යානයේ සිට පිළිවෙළින් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය තෙක් නැවත නැවත සිය දහස් වර සමවැදීම.

(5) ධ්‍යාන පටිලෝමය:- නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයේ පටන් ප්‍රථම ධ්‍යානය තෙක් ආපසු සමවැදීම.

(6) ක්ධානානුලෝම පටිලෝමය:- ප්‍රථම ධ්‍යානයේ පටන් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය තෙක්ද, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයේ පටන් ප්‍රථම ධ්‍යානය තෙක්ද, අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන් සමවැදීම.

(7) ධ්‍යාන උල්ලංඝනය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යාන තෘතීය ධ්‍යානයන්ටද, එය උගුළුවා පඨවි කසිණයෙන්ම උපදවනලද අවකාශය අනන්ත වශයෙන් පතුරුවා එහි පරික්රම වඩා ආකාසානඤ්චායතනයට සමවැදීමද, එයින්ම ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයට සමවැදීමදැයි, මෙසේ කසිණය නොඉක්ම ධ්‍යානය එකිනෙක ඉක්මවීමෙන් සමවැදීම.

(8) කසිණ උල්ලංඝනය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද ආපො කසිණය හැර තෙජො කසිණයෙන්ද, ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද මෙසේ කසිණ එකක් හැර එකක් අරමුණු කොට ගෙන එකම ධ්‍යානයට සමවැදීම.

(9) ධ්‍යාන කසිණ උල්ලංඝනය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද (ආපො කසිණය හැර) තෙජො කසිණයෙන් (චිතිය ධ්‍යානය හැර) තෘතීය ධ්‍යානයට සමවැද (වායො කසිණය හැර) නීල කසිණය උගුළුවා ලද අහස්හි ආකාසානඤ්චායතනයටද, (පීත කසිණය හැර) ලොහිත කසිණය ආවර්ජනා කිරීමෙන් අභිමුඛකොට එය උගුළුවා ලැබුණු ආකාසය මෙනෙහි නොකිරීමෙන් එහි පෙර පැවති විඤ්ඤාණයාගේ අපගමනය අරමුණු කිරීමෙන් ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයටදැයි මේ ක්‍රමයෙන් කසිණයන් හා ධ්‍යානයන් අතරතුර ඉක්මවීමෙන් සමවැදීම.

(10) අංග සංක්‍රාන්තිකය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද එයින්ම ද්විතියාදී සෙසු රූපාවචර ධ්‍යානයන්ට අංග පිළිවෙළින් සමවැදීම.

(11) ආලම්බන සංක්‍රාන්තිකය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවදනා සේ ආපො කසිණාදියෙහුද ප්‍රථම ධ්‍යානයටම සමවැදීමයයි මෙසේ සියලු කසිණයන්හි එකම ධ්‍යානයකට සමවැදීම.

(12) අංග ආලම්බන සංක්‍රාන්තිකය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයටද, ආපො කසිණයෙන් ද්විතීය ධ්‍යානයටද, තෙජො කසිණයෙන් තෘතීය ධ්‍යානයටද, වායො කසිණයෙන් චතුර්ථ ධ්‍යානයටද, නීල කසිණය උගුළුවා ලද අහස්හි ආකාසානඤ්චායතනයටද, පීත කසිණයෙන්

විශ්ව චරිතයක් වියත්තයටද, ලෝභින කසිණයෙන්
ආකිශ්වව විශ්ව චරිතයටද, අවදාන කසිණයෙන්
නෙවස විශ්ව චරිතයටදැයි මෙසේ අංගයන්ගේද,
ආලම්බනයන්ගේද, එකිනෙක පැන සමවාදීම.

(13) අංග ව්‍යවස්ථාපනය:- ප්‍රථම ධ්‍යානය විතර්කාදි
පඤ්චංගිකයයිද, ද්විතීය ධ්‍යානය නිවංගිකයයිද, තෘතීය ධ්‍යානය
සුඛාදි ද්‍රවංගිකයයිද, චතුර්ථ ධ්‍යානය උපෙක්ඛාදි ද්‍රවංගිකයයිද,
ආකාසාන චරිතය එසේම ද්‍රවංගිකයයිද
විශ්ව චරිතයක් වියත්තයටද එසේම අංග දෙකකින් යුක්ත යයිද,
මෙසේ ධ්‍යානාංග මතයම ව්‍යවස්ථාපනය කිරීම

(14) ආලම්බන ව්‍යවස්ථාපනය:- මේ පටිච්ඡේදය -පෙ-
මේ ඔදාන කසිණයයි මෙසේ ආලම්බන මාත්‍රය නියම කිරීම

විශේෂ:- අංග ආලම්බනයන්ගේ ව්‍යවස්ථාපනයද ඇතැම්
ආචාර්ය කෙනෙක් කැමති වෙති. අටුවාවෙහි නොඑන හෙයින්
එය ඒකාන්ත භාවනා මුඛයෙක් නොවේ.

‘මේ දහහතර ආකාරයෙන් සිත දමනය නොකොට පූර්ව
ජන්මෙහි ධ්‍යානාභිඥාවන්හි කරනලද අධිකාර නැති ධ්‍යාන
නොවැඩූ ආදිකම්මික යෝගාවචර තෙමේ විකුර්වාණ සෘද්ධිය
සම්පාදනය කරන්නේය, යන මේ කාරණය සිදු නොවේමය.

ඒ එසේමය. ආදි කාර්මිකයාහට කසිණ පරිකර්මය පවා
ඉතා බැරැරැම් වේ. සෘද්ධි විකුර්වාණය කළ නොහැකි බව
කියනුම කිම? කසිණ පරිකර්ම වඩන සිය දහස් දෙනෙකුන්
අතුරෙන් එකකුම එයට සමර්ථ වන හෙයින්.

අනතුරුව ප්‍රතිභාග නිමිත්ත ඉපදවීම බැරැරැම් වේ. සිය
දහස් දෙනෙකුන් ගෙන් එකෙක්ම ලබන්නේය. ප්‍රතිභාග නිමිත්ත
උපන් කල්හිද, උපචාර- අර්පණා ලැබීම දුෂ්කර වන්නේය. සිය
දහසෙකින් එකෙක්ම ලබන්නේය. අර්පණා ලාභියාටද දහහතර
ආකාරයකින් සිත දමනය කිරීම දුෂ්කරය. සිය දහසෙකින්
එකෙකුටම හැකිවේ.

දහහතර ආකාරයකින් සිත දමනය කිරීමෙහි පොහොසත්
වූවනුටද, සෘද්ධි විකුර්වාණය අතිශයින් බැරැරැම් වන්නේය. සිය
දහසෙකින් එකෙක්ම සමර්ථ වේ. සෘද්ධි විකුර්වාණය ඇත්තාහටද

වහ වහා ධ්‍යානයට සමවැදීමේ සමර්ථ භාවය හෝ ධ්‍යාන ඇසින් පටවී කසිණාදි ධ්‍යානාලම්භනය බැලීම දුෂ්කර වන්නේය. සිය දහසෙකින් එකෙක්ම සමර්ථ වේ.

නිදර්ශන:- මිනිත්තලා පව්වේ අම්බස්ථලයෙහි මහා රොහණ ගත්ත ස්ථවිරයන්ට ගිලන් උපස්ථානයට ආවාඩු තිස්දහසක් පමණ සෘද්ධිමත් භික්ෂූන් අතුරින් උපසම්පදා වෙන් වස් අටක්වූ රක්ඛිත තෙරුන් මෙනි. උන්වහන්සේගේ ආනුභාවය පටවී කසිණ නිර්දේශයෙහි කියන ලදී. ඒ ස්ථවිරයන් වහන්සේගේ ආනුභාවය දැක රොහණගත්ත ස්ථවිරයන් වහන්සේ "ඇවැත්නි, අද අපගේ සංඝ සභාවෙහි රක්ඛිත ස්ථවිර තම නොසිටියේ නම් නා රජු රැකගත නොහැක්කේ. අපි හැමදෙනමෝ ගර්භාවට පත් වන්නමෝ ය"යි කීහ.

එහෙයින් 'සතුරන් ජය ගැනීමට යුද්ධ කරන්නාවූ යොධාජීවයන් මල නැති කඩු තෝමරාදිය ගෙන හැසිරෙන්නා සේ භික්ෂූන් විසින්ද ක්ලෙශ ජය ගැනීම පිණිස නිර්මලවූ ධ්‍යානාභිඥා වැළඳිය යුත්තා'යි ඒ භික්ෂූන්ට අවවාද කළහ. ඒ අවවාදයෙහි පිහිටා බොහෝ භික්ෂූහු වහ වහා ධ්‍යානයට සමවැදීම වූහ.

ඒ වහා ධ්‍යානයට සමවැදීමට සමර්ථ වූයේද තමාහට පැමිණි උපද්‍රවයේදී පිහිට වන බව අතිශයින් බැරෑරුම් වන්නේය. එබැවින් සිය දහස් දෙනෙකුගෙන් එක් කෙනෙක්ම තමාහට පැමිණි උපද්‍රවයකදී පිහිටවීමට පොහොසත් වන්නාහ. තමාහට පැමිණි උපද්‍රවයෙහිදී පිහිටවීම අතිශයින්ම ඉක්මවනව කටයුතු හෙයින් හා දුකසේ ලැබිය යුතු හෙයින්ද, ක්ෂිප්‍රතිශාමනයටත් වඩා එය බැරෑරුම් වන්නේය.

නිදර්ශන:- ලක්දිව අවට යොදුනක් තනි පහන් වැටින් පහන් තොරණින් ඒකාබද්ධකොට කළ ගිරිහණ්ඩවාහන නම් මහා ප්‍රදීප පූජායෙහිදී වසවර්තී මාරයා මහත් අඟුරු වැස්සක් මවා ඒ පූජාව හා මනුෂ්‍යයන්ද දවා අඵකරන්නට ආරම්භ කළ කල්හි එක්තරා අභිඥාලාභී මහා තෙර කෙනෙක් එකම ගිනි පුපුරකුදු මිනිසුන් කරා පැමිණෙන්නට පෙර අහසෙහි පොළොවක් මවා අඟුරු වැස්ස නවතා දුහ.

වසවත් මරු අඟුරු වැස්ස වස්වන බව කලින් නොදැනම එය අහසින් පහළට බස්නා බව දුටු කෙනෙහිම ඇසිපිය හෙලීමටත් පෙර මද ඇසිල්ලකින් චතුර්ථධ්‍යානයෙන් විකුර්වණ සෘද්ධිය උපදවා පෘථිවියක් මවා අඟුරු වැස්ස අහස්හිම නවතාලීම ඉතා ආශ්චර්යය. මෙසේ තමා උපද්‍රව නවතාලීමට පිහිටවීම අතිශයින්ම බැරෑරුම්ය.

විශේෂ:- සෘද්ධිවිධ ඥානාදි ගුණධර්මයන්ට කාරණාවූ බලවත් පූර්ව ප්‍රාර්ථනා ඇති බුදු- පසේබුදු- අගසවු- මහසවුවනට මෙකී ක්‍රමයෙන් තොරවද විදර්ශනා ක්‍රමයෙහි කියනලද භාවනා පිළිවෙළින් අර්හත් ඵල ප්‍රතිලාභයෙන්ම මේ සෘද්ධි විකුර්වණයද සෙසු ප්‍රතිසම්භිදාඥනාදියද ස්ථානාස්ථාන ඥානාදි ප්‍රභේදගත ගුණයෝද සමෘද්ධි වෙන්මය.

උපමාවෙකි:- පලදනා විශේෂයක් කරනු කැමති රන් කරුවෙක් ගිනි පිඹීම ආදීන් රන් මොළොක් කිරීමෙන් කර්මාන්තයට යෝග්‍යකොට පලදනා විශේෂ කරන්නාසේද, මැටි බඳුනක් වෙනස් කරනු කැමති කුඹල්තෙම මැටියක් යහපත්ව පොඩිකරණ ලද්දේ මොළොක්කොට භාජනය කෙරේද, ලාකඩ ශිල්පියෙක් ලාක්ෂාරසාදිය පළමුව මොළොක් කොට ලාකඩ කර්මාන්ත කරන්නාසේද, ආදිකර්මික යොග්‍යාවචරයා විසින් දහහතර ආකාරයෙන් සිත දමනය කොට ඡන්ද, චිත්ත, චිරිය, විමංසා යන සතර සෘද්ධි පාදයන් එකිනෙක පෙරටුකොට ගෙන ධ්‍යානයට සමවැදීම් වශයෙන් ආවර්ජන, සමාපර්ජන, අධිට්ඨාන, චුට්ඨාන, පච්චවෙක්ඛණ යන පස් ආකාරයෙන් වසඟ බවට පැමිණවීමෙන් මොළොක් කොට සෘද්ධිවිධ ඥානය ලබනු පිණිස භාවනා කළ යුතුයි.

පූර්ව හේතු සම්පන්නයා විසින් යම් ධ්‍යානයක් මුල් කොට අභිඥා ඉපදවිය යුතු නම් ඒ ධ්‍යානයෙහිද පුරුදු කළ වසී භාවය කැමති විය යුතුය. එය මෙසේ වදාළහ.

චතුර්ථධ්‍යාන මාත්‍රයෙකිනි ඡින්න වසීතාව ඇත්තනු විසිනැයි වදාළ බැවින් අරූප සමාපත්තින් හැරද අභිඥාවෝ සමෘද්ධි වෙන්යයි කියති. එයද ඉතින් පූර්ව හේතු සම්පන්නයන්ගේ වශයෙන් කියන ලද්දම යුක්තමයි. ඉක්බිති සෙසු ධ්‍යානයන්ගේද

ජීන්ත වසිතාවයක් කියන ලද්දේ වී නම් එය ඔවුන්ගේ මතිමාත්‍රයක් වේ. මොළොක් කිරීමෙන් භාවනා කර්මයට යොග්‍යකොට සෘද්ධිවිධ ඥානය පිණිස උත්සාහ කටයුතුයි. පූර්ව හේතු සම්පන්නයා විසින් කසිණයන් අතුරෙන් චතුර්ථධ්‍යාන මාත්‍රයෙක්හි පුරුදු කරනලද වසිතා ඇත්තහු විසින් වනාහි කරන්නට වටනේයි. මේ සෘද්ධිවිධ නිෂ්පාදනයෙහි වනාහි යම් කරුණකින් උත්සාහ කටයුතුවේද ඒ විධිය දක්වන්නාවූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ පැමිණෙනලද ඒ චතුර්ථධ්‍යාන ඇති යෝගීතෙම; ප්‍රථමධ්‍යානාදී ක්‍රමයෙන් මෙසේ (චතුර්ථධ්‍යානය ලැබ) රූපාවචර චිත්තය, චතුර්ථ ධ්‍යාන සමාධිත් සමාධිමත් වූ කල්හි, උපෙක්ඛා සති පාරිසුද්ධියෙන් පිරිසිදුවූ කල්හි, පිරිසිදු හෙයින්ම ප්‍රභාසවර කල්හි, පහවූ රාගාදී අංගණ ඇති කල්හි, අනංගණ හෙයින්ම පහවූ උප ක්ලෙශ ඇති කල්හි, මනාකොට වඩනාලද කල්හි, මෘදු හෙයින්ම සෘද්ධිවිධ ඥාන කර්මයට යොග්‍යව සිටි කල්හි නොහොත් සෘද්ධිවිධ ඥාන කර්මයට යොග්‍ය කල්හි, (මේ පිරිසිදු බව ආදියෙහි පිහිටි හෙයින්) සිටි කල්හි ශ්‍රද්ධාදීන් පරිගෘහිත වන බැවින් නිශ්චල බවට පැමිණි කල්හි, විශෙෂ:- මෘදු සිත මනාව පිඹ තවාගන්නාලද සුවර්ණයක් සේ කර්මණ්‍ය වෙයි. මනාකොට වඩනලද හෙයින්.

‘මනාකොට වඩනා ලද සිත සේ මෘදුව කර්මණ්‍යවූ අන්‍ය එකම ධර්මයක් සර්වඥතාඥානයෙනුදු නොමදකිමිසි එහෙයින් වදාළහ.

1. ශ්‍රද්ධා පරිගෘහිත වූයේ අශ්‍රද්ධායෙන් නොසැලේ
2. වීර්ය පරිගෘහිත වූයේ කුසිත බැවින් නොසැලේ.
3. ස්මෘති පරිගෘහිත වූයේ ප්‍රමාදයෙන් නොසැලේ.
4. සමාධි පරිගෘහිත වූයේ උද්ධව්වයෙන් නොසැලේ.
5. ප්‍රඥා පරිගෘහිත වූයේ අවිද්‍යාවෙන් නොසැලේ.
6. ප්‍රඥාලෝකයෙන් පරිගෘහිත වූයේ.

ක්ලෙශාන්ධකාරයෙන් නොසැලේ.

මේ ධර්ම සයෙන් රුකුල් දෙනලද සිත නිශ්චල බවට පැමිණියේ වෙයි.

මෙසේ (චතුර්ථධ්‍යානයෙහි) සිත පිහිටුවීමය, පිරිසිදු බවය, ප්‍රභාස්වර බවය, අනංගණ බවය, කෙලෙස් මලයෙන් පිරිසිදු බවය, මෘදු බවය, සෘද්ධි කර්මයට යොග්‍ය බවය, අවඤ්චල බවය, යන මෙකී අංග අටින් යුක්තවූ චතුර්ථධ්‍යාන චිත්තය සෘද්ධිවිධාදී අභිඥාවනට නැමීමට හා එයට අභිමුඛ කිරීමට යොග්‍යවේ.

තවද ක්‍රමයෙකි:- චතුර්ථධ්‍යාන සමාධීන් සමාහිතවූ කල්හි, නිවරණ විෂ්කම්භනයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යාන සමධිගමය වන හෙයින් පිරිසිදු බවද, විතර්කාදී ඔෆදාරිකාංග ප්‍රභාණයෙහි ද්විතීය ධ්‍යානාදිය වන හෙයින් ප්‍රභාස්වර බවද, ධ්‍යාන ප්‍රතිලාභය නිසා වන ඉච්ඡා විසාකාදීන්ගේ අභාවයෙන් අනංගණ බවද, අභිධ්‍යා මායාදීන්ගේ අභාවයෙන් පහවූ උප ක්ලෙශ ඇති බවද පඤ්චප්‍රකාර වසිභාවයට පැමිණීමෙන් මෘදු බවද, සෘද්ධිපාද භාවයට ආසන්න බවට පැමිණීමෙන් කර්මණ්‍ය බවද, භාවනා පරිපූර්ණ බවට පැමිණීමෙන් ස්ථිර බවදැයි මෙසේ තවද ක්‍රම අටකින් යුක්තවූ කල්හි චතුර්ථධ්‍යාන චිත්තය අභිනිභාරක්ෂම වේ.

අභිඥාවෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කටයුතු ධර්මය අභිඥා ප්‍රත්‍යක්ෂ කරණය පිණිසද, ආයත්ත කාරණා වේ.

සෘද්ධිවිධ ඥානය ලබනු පිණිස පරිකර්ම චිත්තය එළවයි, නමයි.

(අභිමතාර්ථය නිපදවන අර්ථයෙන්ද, ලැබීම් අර්ථයෙන්ද, සෘද්ධි නම් වේ)

"පඤ්චකාමය කැමතිවන්නාහට ඒ ලැබීමෙන් සමෘද්ධිවේ" යන තත්ති නිපදවීම් අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්.

ලැබීම් අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්.

උපාය සම්පත්ති අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්වේ. ඒ එසේමැයි. උපාය සම්පත්තිය අදහස් කරනලද එලය ප්‍රසව කරන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ.

ප්‍රවුණා- මාර්ග එල ධර්ම අවසන් කොට ඇති තෙක්බම්මය ලබානුයි සෘද්ධි නම අර්හත් මාර්ග- එල ලැබීම් අර්ථයෙන්ද, සෘද්ධි නම.

සිලවන්තයාගේ චිත්තප්‍රණීධිය සමෘද්ධ වේ. ඒ පිරිසිදු හෙයින්.

"මෙයින් සත්ත්වයෝ වැඩෙන්නුයි" සෘද්ධි නම් වේ. මෙහි වැඩිමි අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්. මේ සෘද්ධි ශබ්දයාගේ අර්ථ විවරණයයි.

දස ආකාර සෘද්ධි:- 1. අධිථිඨාන, 2. විකුබ්බන, 3. මනෝමය, 4. ඤාණ විප්ථාර, 5. සමාධි විප්ථාර, 6. අරිය, 7. කම්මවිපාකජ, 8. පුඤ්ඤවතො, 9. විජ්ජාමය, 10. සම්මා පයොගපච්චය.

1 අධිථිඨාන ඉද්ධි:- "ස්වභාවයෙන් තනිවූයේ සියයක් හෝ, දහසක් හෝ, දසදහසක් හෝ වෙමිසි" ආවර්ජනා කොට නුවණින් "බොහෝ වෙමිවායි අධිෂ්ඨාන කරයි" මෙසේ බෙදා දැක්වූ සෘද්ධිය අධිෂ්ඨාන කිරීම් වශයෙන් නිපදෙයි.

2 විකුබ්බන ඉද්ධි:- යම්කිසි ධ්‍යානලාභියෙක් තමා ප්‍රකෘති වේශය හැරපියා කුමාර වේශයක් හෝ නාග- සුපර්ණ - යක්ෂ- රාක්ෂසාදි වේශයක් හෝ නිර්මිත කොට දක්වා නම්, එබඳු වූවහුගේ සෘද්ධිය ප්‍රකෘති වර්ණය දුරු කරන විකාර විසින් පවතියි.

3 මනෝමය ඉද්ධි:- අභිඥාලාභී යම්කිසි මහණෙක් මේ ප්‍රකෘති ශරීරයෙන් රූපීවූ අභිඥා සිතින් නිපදවනලද අංග- ප්‍රත්‍යාංග සම්පූර්ණවූ අන්‍ය ශරීරයක් මවා නම් ඒ මනෝමය කාය නිර්මාණය කරන්නාවූ සෘද්ධියයි.

4 ඤාණ විප්ථාර ඉද්ධි:- අර්හත් මාර්ගඥානලාභයට ප්‍රථම විදර්ශනා අවස්ථාවෙහි හෝ එයට පෙර පශ්චිම භවික සත්ත්වයාගේ ප්‍රතිසන්ධි ගැනීමෙහි සිට හෝ මාර්ගප්‍රතිලාභයෙන් පසුව ස්කන්ධ පරිනිර්වාණය තෙක් හෝ අර්හත්මාර්ගඥානය ලබන කෙනෙහි හෝ ඒ ඥානානුභාවයෙන් ප්‍රභාතව්‍ය ධර්ම ප්‍රභාණය හා භාවිතව්‍ය ධර්ම භාවනායෙන් සම්පූර්ණ කිරීම් වශයෙන් උපදනා විශේෂයයි.

උදාහරණ:- සූර්යයා උදාවන කල එය සිටි තැන හා අවට ආලෝක කිරීමට සමර්ථ වන්නාසේසි බක්කුල ස්ථවිර, සංකිච්ච ස්ථවිර, භූතපාල දාරකාදීන්ගේ ප්‍රවෘත්ති එයට උදාහරණයි.

ඔවුනතුරෙන් බක්කුල ස්ථවිර ඉතා ළඳරු වූයේම නම් තබන මඟුල් දිනයෙහි ගංගාවෙහි නාවද්දී කිරි මවගේ ප්‍රමාදයකින් ගඟේ වැටුණේය. ඔහු ගඟෙහි මත්ස්‍යයෙක් ගිල බරණැස් තොටට පැමිණියේය. එහිදී ඒ මත්ස්‍යයා දැල් දමන්නෙක් අල්ලා සිටු භාර්යාවට විකිණියේය. ඇයම මත්ස්‍යයා කපද්දී කුස වූ රන්පිළිමයක් බඳු කුමරුවා දැක "මම පුතකු ලදිමි" යි කුට පහට වූවාය. මෙසේ බක්කුල තෙරුන් මත්ස්‍යයාගේ කුසෙහි නිරෝගවීම පශ්චිම භවිකත්වය නිසා ඒ ආත්මභාවයෙහි ලැබිය යුතු අර්හත්මාර්ග ඥානානුභාවයෙන් උපන් හෙයින් ඥානවිජ්ජාර සෘද්ධි නම්.

සංකිච්ච සාමණෙරයන් මව් කුස වසද්දීම මව කථරිය කළාය. මළසිරුර දර සෑයෙහි හුලින් ඇත දවද්දී හුල් කොණ ඇසෙහි ඇති ළඳරුවා ගබ්ද කෙළේය. අනතුරුව මව් කුස පලා ළඳරුවා ගෙන මිත්තණියට දුන්නේය. ඇය පෝෂණය කරන ලදින් වැඩිවිය පැමිණ පැවිදිව සිටුපිළිසිඹියා පත් රහත් විය. මෙසේ චිත්තයෙහි දවද්දිද නොමැරී ජීවත්වීම යට කී සේ ඥානවිජ්ජාර සෘද්ධි නම්.

භූතපාල දරුවාගේ පියා රජගහනුවර දර වෙළෙන්දෙකි. ඔහු චනයෙන් ගැළින් දර ගෙන සවස නුවරට එනුයේ පිටිනුවර ගැළ සමීපයෙහි ළඳරුවා හිඳවා ගොනුත් සොයනු පිණිස නුවර වත් කල සවස නුවර දොර වැසිය. ළඳරුවා සැඩ පරුෂ යකුන් ගෙන් ගහණවූ පිටිනුවර තනිව අනතුරක් නැතුව ඒ රැයෙහි විසීම ඥානවිජ්ජාර සෘද්ධියෙන් වූයේය.

5 සමාධි විජ්ජාර ඉද්ධි:- ප්‍රථම ධ්‍යානාදි සමාධිගමයෙන් පළමු උපචාර අවස්ථායෙහි හෝ ආවර්ජනාදි පඤ්චවිධ වශිතාවයන් පුරුදු කළ පසුව හෝ සමාධිය ලැබූ කෙණෙහි හෝ ඒ ඒ ධ්‍යාන තේජසින්වූ නිවරණ විෂ්කම්භණය- විතර්කාදි ධ්‍යානාංග ඉක්මවීමය. නිරොධ සමාපත්ති කාලයෙහි උපද්‍රව නොපැමිණීමය, යනාදි ආනුභාව වේ.

ඒ මෙසේයි:- "ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් නිවරණයන්ගේ ප්‍රභාණාත්වය සිදුකරන හෙයින් සමාධිවිජ්ජාර ඉද්ධිය" ය යනාදි ක්‍රමයෙන් "නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන ධ්‍යානයෙන්

ආකිඤ්චඤ්ඤායනන සඤ්ඤාවගේ ප්‍රභාණාත්වය සමාද්ධවන අත්වියෙන් සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධි නම් වේ. යනාදි ක්‍රමයෙන් අෂ්ට සමාපත්තිම ඉද්ධි නම් වේ.

උදාහරණ:-

(1) ආයුෂ්මත් ශාරීපුත්‍ර ස්ථවිරයන්වහන්සේ මහමුගලන් ස්ථවිරයන් වහන්සේ සමග කපොතකන්දරා නම් අරණ්‍යයෙහි අලුත කෙස් බහනලද හිසින් යුක්තව අභ්‍යවකාශයෙහි වැඩ වෙසෙන කල දුෂ්ටවූ යක්ෂයෙක් යහළු යකු වළකද්දී හිසට පහරක් ඇත්තේය. එය මහා මේසගර්ජනාවක් සේ විය. ස්ථවිරයන් වහන්සේ එකෙණෙහි ධ්‍යානයට සමවැදුනු හෙයින්ම ඒ පහරින් කිසි පීඩාවක් නොවීය. මෙය උන්වහන්සේගේ සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(2) නිරොධ සමාපත්තියට සමවැදුණු සඤ්ජීව ස්ථවිරයන් වහන්සේ දැක කථරිය කළහයි, සිතා ගොපල ආදීහු තණ රොඩු-ලී- ගොමරිටි ආදිය රැස්කොට ගිනි දැල්වූ නමුදු උන්වහන්සේගේ සිවුරෙහි අංශුමාත්‍රයකුදු නොදැවේය. මේ උන්වහන්සේගේ අනුපූර්ව සමාපත්ති වශයෙන් පැවති ශම්භානුභාවයෙන් උපන් හෙයින් සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(3) ප්‍රකෘතියෙන් සමාපත්ති බහුලවූ බාණුකොණ්ඩඤ්ඤ තෙරුන් වහන්සේ එක රැයෙක සමාධියට සමවැද වැඩහුන් සේක. පන්සියයක් සොරු බඩු සොරකම් කරගෙන යන ගමන් "දැන් අප ලුහුබදනාහු නැතැ" යි ගිමන් හරිනු කැමතිව බඩු බහා තබන්නාහු කණුවෙකැ'යි සිතා තෙරුන්වහන්සේගේ මතුයෙහි සියලු බඩු පොදි දැමූහ. ගිමන් හැර යන්නට සූදානම්වූ ඔහු පළමු තුඩු බඩු ගන්නා කල පරිච්ඡේද වශයෙන් තෙරුන් වහන්සේ නැගිටියේක. ඔහු තෙරුන් වහන්සේ සෙලවෙන කල'යකෙකැ'යි බියවී කැගැසූහ.

"උපාසකවරුනි, භය නොවව්. මම හික්මුවෙකිමි" යි කී කල ඔවුහු පැහැද තෙරුන්වහන්සේ වෙත පැවිදිව සිවුපිළිසිඹියාපත් රහත්වූහ.

මෙසේ බඩු පොදි පන්සියයකට යටවද පීඩාවක් නොවීම සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(4) උත්තරා උපාසිකාවෝ පුණ්ණ සිටුහුගේ දියණියෝය. සිරිමා නම් ගණිකාව ඇය කෙරේ ඊර්ෂ්‍යාවෙන් කබලෙහි කකාල තෙල් හිසෙහි වත්කළාය. උත්තරාවෝ එකෙණෙහි සමාධියට සමවැදුණාහ. පොකුරුපත දියත්තක් සේ තෙල් රූරා ගියේය. මේ ඇයගේ සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(5) සාමාවතිය උදේනි රජුගේ අග මෙහෙසියය. මාගන්දිය බමුණා තම දියණියව අග මෙහෙසුන් බව පතනුයේ රජුගේ විණායෙහි නාගයෙකු බහා "මහරජ, සාමාවතිය ඔබ මරනු කැමැත්තෙන් විණායෙහි නයෙක් බහා ලත ලදැ"යි රජුට කීය. රජ ඒ දැක කිසි "සාමාවතිය මරමි"යි දුනුදිය නඟා විෂ පෙවූ හියකින් විද්දේය. සාමාවතිය පිරිවර සහිතව රජු වෙත ඔදිස්සක වසයෙන් මෙන්තා සමාපත්තියට සමවැදුණාය.

රජු හිය විදිත්ට හෝ බහන්නට හෝ නොහැකිව වෙවුලමින් සිටියේය. එකල දේවිය "මහරජ කිම? පෙළෙන්තෙහිදැයි" ඇසුවාය. "එසේය පෙළෙමැ"යි රජු කී කල "එසේ නම් දුන්න බහා තබව"යි දේවිය කීවෙන් ඊය පාමුල තැබීය. එකල දේවිය "නොකිපියහට නොකිපෙව"යි අවවාද කළාය. මෙසේ රජුට ඊය විදිනු නොහැකිවීම සාමාවතියගේ සමාධි විප්ථාර ඉද්ධියයි.

6 පටික්කුලාදි අනිෂ්ට අරමුණෙහි අපටික්කුලනාදිය ඇතිව විසීම ආර්ය සෘද්ධි නම.

අන්‍ය සත්ත්වයනට පළමුව පටික්කුල අරමුණ අපටික්කුලවද, අපටික්කුල අරමුණ පසුව පටික්කුලවද, වැටහේ, ක්ෂිණාශ්‍රවයෝ කැමති සේ පටික්කුල සඤ්ඤිව හෝ අපටික්කුල සඤ්ඤිව හෝ වාසය කරන්නෝ වෙති.

විස්තර:- ආර්ය සෘද්ධිය කවරේද? "මේ ශාසනයෙහි ක්ෂිණාශ්‍රව තෙමේ පටික්කුලයෙහි අපටික්කුල සඤ්ඤිව වෙසෙමි නම් මැනවැයි, සිතා ඒ ප්‍රතිකුල අරමුණෙහි අප්‍රතිකුල සඤ්ඤිව වෙසේ. එසේම ඒ ප්‍රතිකුල අප්‍රතිකුල සියලු අරමුණෙහි ෂඩංගොපෙක්ෂාවෙන් යුක්තව වාසය කරන්නේය. මෙම චිත්ත වයි භාවය රහතුන්ට සම්භව වන හෙයින් ආර්ය සෘද්ධි නම.

මේ ආර්ය සෘද්ධියෙන් යුක්තවූ ක්ෂිණාශ්‍රව තෙමේ නොකැමතිවූ සතුරු අරමුණෙහි මෛත්‍රිය පතුරුවා වාසය කෙරේ.

අගුවී ආදී පිළිකුල් අරමුණෙහි ධාතුමනසිකාර විසින් අප්‍රතිකූලව වෙසේ එසේම අප්‍රතිකූලවූ ඥාතිමිත්‍රාදී ඉෂ්ට අරමුණෙහි දෙතිස් කුණප කොටස් වශයෙන් ගෙන අග්‍රහ වශයෙන් හෝ බලමින් වෙසේ. අනිත්‍යාදී වශයෙන් පටික්කූල වශයෙන් හෝ මෙතෙහි කෙරේ. එසේ පටික්කූල අපටික්කූල සියලු අරමුණෙහි මෙතෙ වශයෙන් හෝ ධාතු මනසිකාර වශයෙන් හෝ අප්‍රතිකූල වශයෙන් බලන්නේය. තවද පටික්කූල අපටික්කූල සියලු අරමුණෙහි අග්‍රහ වශයෙන් හෝ අනිත්‍යාදී වශයෙන් හෝ බලමින් ප්‍රතිකූල සංඥ ඇතිව වසන්නේය.

ෂඩංගොපෙක්ෂාව:- වක්ඛුච්ඤ්ඤාණයෙන් හෝ වක්ඛුප්පසාදයෙන් හෝ රූපාලම්බනයක් දැක ගෙහසිත ප්‍රේම වශයෙන් සොම්නස් නොව ප්‍රතිස වශයෙන් දොම්නස් නොව ඉෂ්ටානිෂ්ට සියලු අරමුණෙහි පිරිසිදු ප්‍රකෘතිය නොහැරීම් ලක්ෂණවූ ෂඩ් ද්වාරයෙහි පැවති ෂඩංගොපෙක්ෂාවයයි කියන ලද තත්‍වමධ්‍යස්ථතායෙන් යුක්තව හෝ වාසය කරන්නේය. මේ ආනුභාවය වෙතො වසිප්පත්ත රහතුනටම ලැබෙන හෙයින් ආර්ය සෘද්ධි නම්.

7 කර්මවිපාකජ සෘද්ධිය:- පක්ෂි ආදීන්ගේ අහසින් යාම් ආදිය කම්මවිපාකජ ඉද්ධි නම් වේ.

විස්තර:- සියලු පක්ෂීන්ගේද, සියලු දෙවියන්ගේද, ආදී කල්පිකාදී වශයෙන් දත යුතු ඇතැම් මනුෂ්‍යයන්ගේද, ඇතැම් විනිපාතිකයන්ගේද (කුශල කර්මයෙන් ඉපිද අකුශල විපාකයෙන් දුක් විදිනා ප්‍රෙත විශෙෂය විනිපාතික නම් වෙයි.) අහසින් යාම පිරිසිදු ඇස් ඇතිවීමාදිය කර්මවිපාකජ සෘද්ධි නම් වේ.

මේ ආදිය සඳහා ඉවහල්වූ අභිඥාපාදක ධ්‍යානයක් හෝ උද්වෙග ප්‍රීති සහිත විදර්ශනාවක් හෝ නැතිව මොවුන්ගේ අහසින් ගමන වේ. එසේම පියංකරමානා- උත්තරමානා- පුනඛිබ්බුමානාදී යකින්නන්ගේ හා වෙමානික ප්‍රෙතයන්ගේද අහසින් යාම දිවැසින් තොරව තියුණු ඇසින් බැලීම යනාදිය කර්මවිපාකජ සෘද්ධියයි.

(8) පුණ්‍යවත්තූගේ සෘද්ධිය:- 'සක්චිතිරජ සිවුරඟ සෙනග හා යටත්පිරිසෙයින් අස්ගොව්වන්ද ගොපල්ලන්ද ඇතුළු සියලු

රජ පිරිස් සමඟ අහසින් යයි. මෙසේ සක්විති රජහුගේ අහසින් යාම පුණ්‍යචක්‍රයේ සෘද්ධිය බැවින් පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි නම් වේ.

තවද ජොතිය, ජට්ට, සොමිත, මෙණ්ඩක ගෘහපති යන මොවුන්ගේ හා මහ පිණැනියන් පස්දෙනාගේ සෘද්ධිය පුණ්‍යචක්‍ර සෘද්ධියයි. මුහුකුරා ගිය පුණ්‍ය සම්භාර ඇති කල්හි සමෘද්ධ චන්තාවූ ආනුභාව විශේෂය සංකේෂපයෙන් පුණ්‍යචක්‍ර සෘද්ධි නම් වෙයි.

ඉන් ජොතිය ගෘහපතියාට මාණික්‍යමය ප්‍රසාදය හා සුසැටක් කල්පවාක්ෂ පොළොව පළාගෙන නැගීමය.

ජට්ට ගෘහපතියාට කොතෙක් ගතද නොගෙවෙන අසූරියන් පමණ ඝන රන් පර්වතයක් පැනනැගීමය.

සොමිත මරනු පිණිස සත් තැනෙක දමා උපක්‍රම යෙදුවද, කිසි දුකකට නොපැමිණීමය.

මෙණ්ඩක සිටුහට එක් කිරියක් පමණ තැන සත් රුවන්මුවා එළුවන් පැනනැගීමය යන මෙතෙක්දේ පුණ්‍යචක්‍ර සෘද්ධියයි.

මහ පිතෘති පස්දෙනා නම්:-

මෙණ්ඩක සිටුය, ඔහු භාර්යා චන්ද්‍රපද්ම ශ්‍රීදේවියය, පුත්‍ර ධනඤ්ජය සිටුය, ලෙහෙලි සුමනා දෙවිය, දාස පූර්ණය යන මොහුය. ඔවුනතුරින් සිටුතෙමේ ඉස් සෝධා නහා අහස බැලූ කල අහසින් බට රත්හැල් දොළොස් දහස් පන්සියයක් කොටුගල් පුරවා ලයි.

භාර්යාව සහල් නැලියකින් පිසූ බත් ගෙන සියලු දඹදිව වැස්සන් අනුභව කරවුවද, නිමාවට නොයේ,

පුත්‍රයා අහසින් බැඳි පියල්ලක් ගෙන සියලු දඹදිව වැස්සනට දුනද නිමාවට නොයේ,

ලෙහෙලිය එක් වී තිඹක් ගෙන සියලු දඹදිව වැස්සනට දුනද නොනිමේ,

දාසයා එක් නගුලක් ගෙන සෑ කල ඔබ්බින් සතෙක මොබ්බින් සතෙකැයි සි වැල් තුළුසක් (14) පැනේ. මේ පුණ්‍ය චක්‍රයේ පස්දෙනාගේ සෘද්ධියයි.

(9) විද්‍යාමය සෘද්ධිය:- විද්‍යාධරාදීන්ගේ මන්ත්‍ර බලයෙන් අහසින් යාම් ආදිය විජ්ජාමය ඉද්ධියයි. විද්‍යාධරයෝ ගන්ධාරී විද්‍යාදී විද්‍යා ජපකොට මන්ත්‍ර කියා ඒ ආනුභාවයෙන් අහසින් යෙති, අහස්හි ඇතුන්, අසුන් ආදි සිවුරග සෙනඟ දක්වති.

(10) ඒ ඒ තන්හි සමයක් ප්‍රයෝගයෙන් කැමති දැයි සමෘද්ධිවීම ඒ ඒ කටයුත්තෙහි මනාව යෙදීමට හේතුවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ.

එහෙයින් වදාළහ.

'තෙක්බම්ම සංඛ්‍යාත ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් කාමච්ඡන්ද නිවරණ ප්‍රභාණ කිරීම් නම් අර්ථය සිද්ධවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ. යනාදීන් ඒ ඒ කටයුත්තෙහි ක්‍රමානුකූලව යෙදීමෙන් ඒ ඒ අර්ථය සමෘද්ධවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ. -පෙ- රහත් මගින් සියලු කෙලෙසුන්ගේ ප්‍රභාණාත්වය සිද්ධවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේයැයි, දතයුතු.

මේ දසවන සෘද්ධියෙහි සමයක් උපාය යෙදීමයයි කියන ලද ප්‍රතිපත්තියෙන් අභිමතාත්ම සිද්ධියට ඉවහල් වන සේ පැවති න්‍යායානුගත ප්‍රතිපත්තියෙන් සමෘද්ධ වන හෙයින් සෘද්ධි නමැයි කීවා වේ. මෙය සම්මාපයෝගපච්චය ඉද්ධි නම්.

විශේෂ:- ප්‍රතිපත්ති නම් සමයක් ප්‍රයෝග ප්‍රකාශ කිරීම් වශයෙන් පෙර සමාධි විජ්ජාර ඉද්ධි ආදීන්ගේ නිර්දේශයට සමානව පෙළ ආයේය. එහෙත් අටුවායෙහි ශක්ට රවනාදී වශයෙන් යම්කිසි ශිල්පයක් හෝ ක්‍රිපිටකය ඉගෙනීමක් හෝ වෛද්‍ය කර්මාදියක් හෝ ක්‍රිවෙදය ඉගෙනීමක් හෝ යටත් පිරිසෙයින් සිසැම් වැපිරීම් ආදිය පටන් ඒ ඒ කර්මාන්ත කොට හටගත් විශේෂය ඒ ඒ කටයුත්තෙහි සමයක් ප්‍රයෝග ප්‍රත්‍යයෙන් සමෘද්ධවන අර්ථයෙන් සෘද්ධියයි ආයේය.

මෙසේ මේ දශ විධ සෘද්ධීන් අතුරින් "සෘද්ධිවිධාය" යන මේ පදයෙහි අධිවිධාන ඉද්ධියම ආයේය. මෙහි විකූර්වණමනෝමය සෘද්ධීන්ද කැමති විය යුතු.

මෙසේ සිත් නැමූ යොගී තෙමේ අනෙකවිධවූ සෘද්ධිකොට්ඨාසය නාමකයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කරයි. කෙසේද? යන්:-

නිර්වාණයට පැමිණ සැපයේ වසම්හ'යි සමාධි වඩන්නාවූ අනාගාමී- රහත් ආර්යන්ගේ ඒ අර්පණ භාවනාව නිරොධ සමාපත්තිය ආනිසංස කොට ඇත්තේයි.

අනිච්ච- දුක්ඛ- අනන්ත- නිබ්බිදා- විරාග- නිරොධ- පටිනිස්සග්ග- විචට්ටානුපස්සනා- යන අනුපස්සනා අට හා මාර්ග- ඵල යන අට දැයි මෙකී සොළොස් ඥාණ වර්යාවෙන් හා රූපාවචර ධ්‍යාන පසය, අරූපාවචර ධ්‍යාන සතරය යන නව සමාධි වර්යාවෙන්ද, වග්ගී භාවයට පැමිණීමෙන් හටගත් ප්‍රඥාව නිරොධ සමාපත්තියේ නුවණයයි පටිසම්භිදාමග්ගයෙහි වදාළහ.

මෙසේ දිට්ඨධම්මසුඛ විහාරාදි පස්වැදෑරුම් ආනිසංස සමාධි භාවනායෙහි ඇත්තේයි.

එහෙයින් පණ්ඩිත ජාතික යෝගාවචර තෙමේ නොයෙක් අනුසස් ඇත්තාවූ රාගාදී කෙලෙස් මළ දෝනාසුළුවූ සමාධි භාවනාවෙහි අප්‍රමාදව උත්සාහ වඩන්නේය.

12. ඉද්ධිවිධ නිද්දෙසය.

දැන් වනාහි ඉහතින් කියා නිමවනලද ඒ සමාධි භාවනාව "ලොකික අභිඥා ආනිසංස කොට ඇත්තිය"යි කියන ලද්දේ ඒ අභිඥා සම්පාදනයට චතුර්ථධ්‍යානය ලාභියා භාවනාවෙහි උත්සාහවත් කරවනු සඳහාය.

මෙසේ "ඒ පඤ්චාභිඥාවන් සම්පාදනය කර ගත් යෝගාවචර මහණහුගේ ඒ සමාධි භාවනාව ලබනලද අනුසස් ඇත්තීද වෙයි. මනාසේ තහවුරු වූවාද වෙයි. හෙතෙමේ එබඳු ඒ සමාධි භාවනාවෙන් යුක්ත වූයේ සුවසේම ප්‍රඥ භාවනා සිද්ධ කෙරේය"යි කියන ලදී. එහෙයින් පළමුකොට අභිඥා කථාව පටන්ගන්නෙමු.

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ චතුර්ථ ධ්‍යාන ලාභී කුලපුත්‍රයන්ගේ සමාධි භාවනානිසංස දක්වනු පිණිසද, මතු මත්තෙහි ප්‍රණීත ප්‍රණීත ධර්ම දෙගනාව පිණිසද,

"ඒ යෝගාවචර මහණ තෙමේ සිත එකඟව පිරිසිදුව සෑම ආකාරයෙන් පාපයන්ගෙන් මිදී කෙලෙසුන් කෙරෙන් දුරුව උප ක්ලෙශයෙන් පහව මොළොක්ව සෘද්ධිවිධ කර්මයට සුදුසුව කෙලෙසුන් නිසා නොසැලෙන බවට පැමිණි කල ඉද්ධිවිධ ඥාණය පිණිස සිත මෙහෙයයි. හෙතෙමේ අනේකාකාරවූ සෘද්ධිවිධ ඥානය ලබයි. තෙමේ එකෙක්වද බොහෝ වේය"යි:- මේ ආදීන් 1 සෘද්ධිවිධ ඥානය, 2 දිව්‍ය ශ්‍රෝත ඥානය, 3 පරචිත්තවිජානන ඥානය, 4 ප්‍රබ්බේනිවාසානුස්මිති ඥානය, 5 සත්ත්වයන්ගේ චුතුපපාත ඥානයයි මේ පඤ්චවිධ ලොකික අභිඥාවන් වදාළසේක.

විස්තර:- "මෙසේ එකෙක්වද, බොහෝ වෙයි" යනාදීන් දැක්වූ සෘද්ධිවිකූළචර්ණය කරනු කැමති ආදිකාර්මික යෝගාවචරයා විසින් පද්ධි කසිණයේ සිට ඔදාත කසිණය තෙක් ඇති අෂ්ට කසිණයන්හි ලොකික සමාපත්ති අට අට උපදවා-

- (1) කසිණානුලෝමය
- (2) කසිණ පටිලෝමය
- (3) කසිණානුලෝම පටිලෝමය
- (4) ධ්‍යානානුලෝමය..

- (5) ධ්‍යාන පටිලෝමය
- (6) ධ්‍යානානුලෝම පටිලෝමය
- (7) ධ්‍යාන උල්ලංඝනය
- (8) කසිණ උල්ලංඝනය
- (9) ධ්‍යාන කසිණ උල්ලංඝනය
- (10) අංග සංකතනිකය
- (11) ආලම්බන සංකතනිකය
- (12) අංග ආලම්බන සංකතනිකය
- (13) අංග ව්‍යවස්ථාපනය
- (14) ආලම්බන ව්‍යවස්ථාපනය

යන මේ දහහතර ආකාරයෙන් සිත හාත්පසින් දමනය කළ යුතුයි.

(1) කසිණානුලෝමය:- පළමුකොට පඨවි කසිණයෙන් ධ්‍යානයට සමවැදී දෙවනුව ආපො කසිණයෙන්ද, යනාදි පිළිවෙළින් අට කසිණයෙන් සිය වරක් හෝ දහස් වරක් හෝ ධ්‍යානයට සමවදින්නේය.

(2) කසිණ පටිලෝමය:- අටවෙනි අවදාන කසිණයෙහි සිට ආපසු පඨවි කසිණය තෙක් ප්‍රතිලෝම ක්‍රමයෙන් සිය දහස් වර ධ්‍යානයට සමවැදීම.

(3) කසිණානුලෝම පටිලෝමය:- පඨවිකසිණයේ සිට අවදාන කසිණය තෙක්ද, අවදාන කසිණයේ සිට පඨවි කසිණය තෙක්දැයි මෙසේ අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන් නැවත නැවත සිය දහස් වර ධ්‍යානයට සමවැදීම.

(4) ධ්‍යානානුලෝමය:- ප්‍රථමධ්‍යානයේ සිට පිළිවෙළින් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය තෙක් නැවත නැවත සිය දහස් වර සමවැදීම.

(5) ධ්‍යාන පටිලෝමය:- නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයේ පටන් ප්‍රථම ධ්‍යානය තෙක් ආපසු සමවැදීම.

(6) ක්ධානානුලෝම පටිලෝමය:- ප්‍රථම ධ්‍යානයේ පටන් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය තෙක්ද, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයේ පටන් ප්‍රථම ධ්‍යානය තෙක්ද, අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන් සමවැදීම.

(7) ධ්‍යාන උල්ලංඝනය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යාන තෘතීය ධ්‍යානයන්ටද, එය උගුළුවා පඨවි කසිණයෙන්ම උපදවනලද අවකාශය අනන්ත වශයෙන් පතුරුවා එහි පරිකර්ම වඩා ආකාසානඤ්චායතනයට සමවැදීමද, එයින්ම ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයට සමවැදීමදැයි, මෙසේ කසිණය නොඉක්ම ධ්‍යානය එකිනෙක ඉක්මවීමෙන් සමවැදීම.

(8) කසිණ උල්ලංඝනය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද ආපො කසිණය හැර තෙජො කසිණයෙන්ද, ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද මෙසේ කසිණ එකක් හැර එකක් අරමුණු කොට ගෙන එකම ධ්‍යානයට සමවැදීම.

(9) ධ්‍යාන කසිණ උල්ලංඝනය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද (ආපො කසිණය හැර) තෙජො කසිණයෙන් (විතිය ධ්‍යානය හැර) තෘතීය ධ්‍යානයට සමවැද (වායො කසිණය හැර) නීල කසිණය උගුළුවා ලද අහස්හි ආකාසානඤ්චායතනයටද, (පීත කසිණය හැර) ලොහිත කසිණය ආවර්ජනා කිරීමෙන් අභිමුඛකොට එය උගුළුවා ලැබුණු ආකාසය මෙනෙහි නොකිරීමෙන් එහි පෙර පැවති විඤ්ඤාණයාගේ අපගමනය අරමුණු කිරීමෙන් ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයටදැයි මේ ක්‍රමයෙන් කසිණයන් හා ධ්‍යානයන් අතරතුර ඉක්මවීමෙන් සමවැදීම.

(10) අංග සංක්‍රාන්තිකය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවැද එයින්ම ද්විතියාදී සෙසු රූපාවචර ධ්‍යානයන්ට අංග පිළිවෙළින් සමවැදීම.

(11) ආලම්බන සංක්‍රාන්තිකය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවදනා සේ ආපො කසිණාදියෙනුද ප්‍රථම ධ්‍යානයටම සමවැදීමයයි මෙසේ සියලු කසිණයන්හි එකම ධ්‍යානයකට සමවැදීම.

(12) අංග ආලම්බන සංක්‍රාන්තිකය:- පඨවි කසිණයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යානයටද, ආපො කසිණයෙන් ද්විතීය ධ්‍යානයටද, තෙජො කසිණයෙන් තෘතීය ධ්‍යානයටද, වායො කසිණයෙන් චතුර්ථ ධ්‍යානයටද, නීල කසිණය උගුළුවා ලද අහස්හි ආකාසානඤ්චායතනයටද, පීත කසිණයෙන්

විඤ්ඤාණඤ්චායනනයටද, ලොභිත කසිණයෙන්
ආකිඤ්චවඤ්ඤායනනයටද, අවදාන කසිණයෙන්
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනනයටදැයි මෙසේ අංගයන්ගේද,
ආලම්බනයන්ගේද, එකිනෙක පැන සමවැදීම.

(13) අංග ව්‍යවස්ථාපනය:- ප්‍රථම ධ්‍යානය විතර්කාදී
පඤ්චංගිකයයිද, ද්විතීය ධ්‍යානය නිවංගිකයයිද, තෘතීය ධ්‍යානය
සුඛාදී ද්‍රවංගිකයයිද, චතුර්ථධ්‍යානය උපෙක්ඛාදී ද්‍රවංගිකයයිද,
ආකාසානඤ්චායනනය එසේම ද්‍රවංගිකයයිද
විඤ්ඤානඤ්චායනනාදියද එසේම අංග දෙකකින් යුක්ත යයිද,
මෙසේ ධ්‍යානාංග මතයම ව්‍යවස්ථාපනය කිරීම

(14) ආලම්බන ව්‍යවස්ථාපනය:- මේ පඨවිකසිණය -පෙ-
මේ ඔදාන කසිණයයි මෙසේ ආලම්බන මාත්‍රය නියම කිරීම

විශේෂ:- අංග ආලම්බනයන්ගේ ව්‍යවස්ථාපනයද ඇතැම්
ආචාර්ය කෙනෙක් කැමති වෙති. අටුවාවෙහි නොඑන හෙයින්
එය ඒකාන්ත භාවනා මුඛයෙක් නොවේ.

‘මේ දහහතර ආකාරයෙන් සිත දමනය නොකොට පූර්ව
ජන්මෙහි ධ්‍යානාභිඥාවන්හි කරනලද අධිකාර නැති ධ්‍යාන
නොවැඩූ ආදිකම්මික යෝගාවචර තෙමේ විකුර්වාණ සෘද්ධිය
සම්පාදනය කරන්නේය, යන මේ කාරණය සිදු නොවේමය.

ඒ එසේමය. ආදි කාර්මිකයාහට කසිණ පරිකර්මය පවා
ඉතා බැරැරුම් වේ. සෘද්ධි විකුර්වාණය කළ නොහැකි බව
කියනුම කිම? කසිණ පරිකර්ම වඩන සිය දහස් දෙනෙකුන්
අතුරෙන් එකකුම එයට සමර්ථ වන හෙයින්.

අනතුරුව ප්‍රතිභාග නිමිත්ත ඉපදවීම බැරැරුම් වේ. සිය
දහස් දෙනෙකුන් ගෙන් එකෙක්ම ලබන්නේය. ප්‍රතිභාග නිමිත්ත
උපන් කල්හිද, උපචාර- අර්පණා ලැබීම දුෂ්කර වන්නේය. සිය
දහසෙකින් එකෙක්ම ලබන්නේය. අර්පණා ලාභියාටද දහහතර
ආකාරයකින් සිත දමනය කිරීම දුෂ්කරය. සිය දහසෙකින්
එකෙකුටම හැකිවේ.

දහහතර ආකාරයකින් සිත දමනය කිරීමෙහි පොහොසත්
වූවහුටද, සෘද්ධි විකුර්වාණය අතිශයින් බැරැරුම් වන්නේය. සිය
දහසෙකින් එකෙක්ම සමර්ථ වේ. සෘද්ධි විකුර්වාණය ඇත්තාහටද

වහ වහා ධ්‍යානයට සමවැදීමේ සමර්ථ භාවය හෝ ධ්‍යාන ඇසින් පද්ධි කසිණාදි ධ්‍යානාලම්බනය බැලීම දුෂ්කර වන්නේය. සිය දහසෙකින් එකෙක්ම සමර්ථ වේ.

නිදර්ශන:- මිනිත්තලා පව්වේ අම්බස්ථලයෙහි මහා රොහණ ගත්ත ස්ථවිරයන්ට ගිලන් උපස්ථානයට ආවාඩු තිස්දහසක් පමණ සෘද්ධිමත් භික්ෂූන් අතුරින් උපසම්පදා වෙන් වස් අටක්වූ රක්ඛිත තෙරුන් මෙනි. උන්වහන්සේගේ ආනුභාවය පද්ධි කසිණ නිර්දේශයෙහි කියන ලදී. ඒ ස්ථවිරයන් වහන්සේගේ ආනුභාවය දැක රොහණගත්ත ස්ථවිරයන් වහන්සේ "ඇවැත්නි, අද අපගේ සංඝ සභාවෙහි රක්ඛිත ස්ථවිර තම නොසිටියේ නම් නා රජු රැකගත නොහැක්කම්හ. අපි හැමදෙනමෝ ගර්භාවට පත් වන්නමෝ ය"යි කීහ.

එහෙයින් 'සතුරන් ජය ගැනීමට යුද්ධ කරන්නාවූ යොධාජීවයන් මල නැති කඩු තෝමරාදිය ගෙන හැසිරෙන්නා සේ භික්ෂූන් විසින්ද ක්ලෙශ ජය ගැනීම පිණිස නිර්මලවූ ධ්‍යානාභිඥා වැළඳිය යුත්තාහ'යි ඒ භික්ෂූන්ට අවවාද කළහ. ඒ අවවාදයෙහි පිහිටා බොහෝ භික්ෂූහු වහ වහා ධ්‍යානයට සමවැදීම වූහ.

ඒ වහා ධ්‍යානයට සමවැදීමට සමර්ථ වූයේද තමාහට පැමිණි උපද්‍රවයේදී පිහිට වන බව අභිශයින් බැරැරුම් වන්නේය. එබැවින් සිය දහස් දෙනෙකුගෙන් එක් කෙනෙක්ම තමාහට පැමිණි උපද්‍රවයකදී පිහිටවීමට පොහොසත් වන්නාහ. තමාහට පැමිණි උපද්‍රවයෙහිදී පිහිටවීම අභිශයින්ම ඉක්මවන්ව කටයුතු හෙයින් හා දුකසේ ලැබිය යුතු හෙයින්ද, ක්ෂිප්‍රතිශාමනයටත් වඩා එය බැරැරුම් වන්නේය.

නිදර්ශන:- ලක්දිව අවට යොදුනක් තන්හි පහන් වැටින් පහන් තොරණින් ඒකාබද්ධකොට කළ ගිරිහණ්ඩවාහන නම් මහා ප්‍රදීප පූජායෙහිදී වසවර්තී මාරයා මහත් අගුරු වැස්සක් මවා ඒ පූජාව හා මනුෂ්‍යයන්ද දවා අළුකරන්නට ආරම්භ කළ කල්හි එක්තරා අභිඥාලාභී මහා තෙර කෙනෙක් එකම ගිනි පුපුරකුදු මිනිසුන් කරා පැමිණෙන්නට පෙර අහසෙහි පොළොවක් මවා අගුරු වැස්ස නවතා දූහ.

වසවත් මරු අඟුරු වැස්ස වස්වන බව කලින් නොදැනම එය අහසින් පහළට බස්නා බව දුටු කෙනෙහිම ඇසිපිය හෙලීමටත් පෙර මද ඇසිල්ලකින් චතුර්ථධ්‍යානයෙන් විකුර්වණ සෘද්ධිය උපදවා පෘථිවියක් මවා අඟුරු වැස්ස අහස්හිම නවතාලීම ඉතා ආශ්චර්යය. මෙසේ තමා උපද්‍රව නවතාලීමට පිහිටවීම අතිශයින්ම බැරෑරුම්ය.

විශේෂ:- සෘද්ධිවිධ ඥානාදි ගුණධර්මයනට කාරණාවූ බලවත් පූර්ව ප්‍රාර්ථනා ඇති බුදු- පසේබුදු- අගසවු- මහසවුවනට මෙකී ක්‍රමයෙන් තොරවද විදර්ශනා ක්‍රමයෙහි කියනලද භාවනා පිළිවෙළින් අර්හත් ඵල ප්‍රතිලාභයෙන්ම මේ සෘද්ධි විකුර්වණයද සෙසු ප්‍රතිසම්භිදාඥානාදියද ස්ථානාස්ථාන ඥානාදි ප්‍රභේදගත ගුණයෝද සමෘද්ධ වෙත්මය.

උපමාවෙකි:- පලදනා විශේෂයක් කරනු කැමති රන් කරුවෙක් ගිනි පිඹීම ආදීන් රන් මොළොක් කිරීමෙන් කර්මාන්තයට යෝග්‍යකොට පලදනා විශේෂ කරන්නාසේද, මැටි බඳුනක් වෙනස් කරනු කැමති කුඹල්තෙම මැටියක් යහපත්ව පොඩිකරණ ලද්දේ මොළොක්කොට භාජනය කෙරේද, ලාකඩ ශිල්පියෙක් ලාක්ෂාරසාදිය පළමුව මොළොක් කොට ලාකඩ කර්මාන්ත කරන්නාසේද, ආදිකර්මික යොග්‍යවරයා විසින් දහහතර ආකාරයෙන් සිත දමනය කොට ඡන්ද, චිත්ත, චිරිය, විමංසා යන සතර සෘද්ධි පාදයන් එකිනෙක පෙරටුකොට ගෙන ධ්‍යානයට සමවැදීම් වශයෙන් ආවර්ජන, සමාපර්ජන, අධිට්ඨාන, චුට්ඨාන, පච්චවෙක්ඛණ යන පස් ආකාරයෙන් වසඟ බවට පැමිණවීමෙන් මොළොක් කොට සෘද්ධිවිධ ඥානය ලබනු පිණිස භාවනා කළ යුතුයි.

පූර්ව හේතු සම්පන්නයා විසින් යම් ධ්‍යානයක් මුල් කොට අභිඥා ඉපදවිය යුතු නම් ඒ ධ්‍යානයෙහිද පුරුදු කළ වසී භාවය කැමති විය යුතුය. එය මෙසේ වදාළහ.

චතුර්ථධ්‍යාන මාත්‍රයෙකිනි ඡින්න වසීතාව ඇත්තහු විසින්ද වදාළ බැවින් අරූප සමාපත්තින් හැරද අභිඥාවෝ සමෘද්ධ වෙත්යයි කියති. එයද ඉතින් පූර්ව හේතු සම්පන්නයන්ගේ වශයෙන් කියන ලද්දම යුක්තමයි. ඉක්බිති සෙසු ධ්‍යානයන්ගේද

ජින්න වසිතාවයක් කියන ලද්දේ වී නම් එය ඔවුන්ගේ මතිමාත්‍රයක් වේ. මොළොක් කිරීමෙන් භාවනා කර්මයට යොග්‍යකොට සෘද්ධිවිධ ඥානය පිණිස උත්සාහ කටයුතුයි. පූර්ව හේතු සම්පන්නයා විසින් කසිණයන් අතුරෙන් චතුර්ථධ්‍යාන මාත්‍රයෙක්හි පුරුදු කරනලද වසිතා ඇත්තහු විසින් වනාහි කරන්නට වටනේයි. මේ සෘද්ධිවිධ නිෂ්පාදනයෙහි වනාහි යම් කරුණකින් උත්සාහ කටයුතුවේද ඒ විධිය දක්වන්නාවූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ පැමිණෙනලද ඒ චතුර්ථධ්‍යාන ඇති යෝගීතෙම; ප්‍රථමධ්‍යානාදි ක්‍රමයෙන් මෙසේ (චතුර්ථධ්‍යානය ෭෧) රූපාවචර චිත්තය, චතුර්ථ ධ්‍යාන සමාධිත් සමාධිමත් වූ කල්හි, උපෙක්ඛා සති පාරිසුද්ධියෙන් පිරිසිදුවූ කල්හි, පිරිසිදු හෙයින්ම ප්‍රභාසවර කල්හි, පහවූ රාගාදි අංගණ ඇති කල්හි, අනංගණ හෙයින්ම පහවූ උප ක්ලෙශ ඇති කල්හි, මනාකොට වඩනාලද කල්හි, මෘදු හෙයින්ම සෘද්ධිවිධ ඥාන කර්මයට යොග්‍යව සිටි කල්හි නොහොත් සෘද්ධිවිධ ඥාන කර්මයට යොග්‍ය කල්හි, (මේ පිරිසිදු බව ආදියෙහි පිහිටි හෙයින්) සිටි කල්හි ශ්‍රද්ධාදීන් පරිගෘහිත වන බැවින් නිශ්චල බවට පැමිණි කල්හි,

විශේෂ:- මෘදු සිත මනාව පිහි තවාගන්නාලද සුවර්ණයක් සේ කර්මණ්‍ය වෙයි. මනාකොට වඩනලද හෙයින්.

‘මනාකොට වඩනා ලද සිත සේ මෘදුව කර්මණ්‍යවූ අන්‍ය එකම ධර්මයක් සර්වඥතාඥානයෙනුදු නොමදකිමිසි එහෙයින් වදාළහ.

1. ශ්‍රද්ධා පරිගෘහිත වූයේ අශ්‍රද්ධායෙන් නොසැලේ.
2. චිරිය පරිගෘහිත වූයේ කුසිත බැවින් නොසැලේ.
3. ස්මෘති පරිගෘහිත වූයේ ප්‍රමාදයෙන් නොසැලේ.
4. සමාධි පරිගෘහිත වූයේ උද්ධව්වයෙන් නොසැලේ.
5. ප්‍රඥා පරිගෘහිත වූයේ අවිද්‍යාවෙන් නොසැලේ.
6. ප්‍රඥාලෝකයෙන් පරිගෘහිත වූයේ.

ක්ලෙශාන්ධකාරයෙන් නොසැලේ.

මේ ධර්ම සයෙන් රුකුල් දෙනලද සිත නිශ්චල බවට පැමිණියේ වෙයි.

මෙසේ (චතුර්ථධ්‍යානයෙහි) සිත පිහිටුවීමය, පිරිසිදු බවය, ප්‍රභාස්වර බවය, අනංගණ බවය, කෙලෙස් මලයෙන් පිරිසිදු බවය, මෘදු බවය, සෘද්ධි කර්මයට යොග්‍ය බවය, අවඤ්චල බවය, යන මෙකී අංග අටින් යුක්තවූ චතුර්ථධ්‍යාන චිත්තය සෘද්ධිවිධාදි අභිඥාවනට නැමීමට හා එයට අභිමුඛ කිරීමට යොග්‍යවේ.

තවද ක්‍රමයෙකි:- චතුර්ථධ්‍යාන සමාධීන් සමාහිතවූ කල්හි, නිවරණ විෂ්කම්භනයෙන් ප්‍රථම ධ්‍යාන සමධිගමය වන හෙයින් පිරිසිදු බවද, විතර්කාදි ඔදාරිකාංග ප්‍රභාණයෙහි ද්විතීය ධ්‍යානාදිය වන හෙයින් ප්‍රභාස්වර බවද, ධ්‍යාන ප්‍රතිලාභය නිසා වන ඉච්ඡා විසාකාදීන්ගේ අභාවයෙන් අනංගණ බවද, අභිධ්‍යා මායාදීන්ගේ අභාවයෙන් පහවූ උප ක්ලෙශ ඇති බවද පඤ්චප්‍රකාර වසිභාවයට පැමිණීමෙන් මෘදු බවද, සෘද්ධිපාද භාවයට ආසන්න බවට පැමිණීමෙන් කර්මණ්‍ය බවද, භාවනා පරිපූර්ණ බවට පැමිණීමෙන් ස්ථිර බවදැයි මෙසේ තවද ක්‍රම අටකින් යුක්තවූ කල්හි චතුර්ථධ්‍යාන චිත්තය අභිනිභාරක්ෂම වේ.

අභිඥාවෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කටයුතු ධර්මය අභිඥා ප්‍රත්‍යක්ෂ කරණය පිණිසද, ආයත්ත කාරණා වේ.

සෘද්ධිවිධ ඥානය ලබනු පිණිස පරිකර්ම චිත්තය එළවයි, නමයි.

(අභිමතාර්ථය නිපදවන අර්ථයෙන්ද, ලැබීම් අර්ථයෙන්ද, සෘද්ධි නම් වේ)

"පඤ්චකාමය කැමතිවන්නාහට ඒ ලැබීමෙන් සමෘද්ධිවේ" යන තත්ති නිපදවීම් අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්.

ලැබීම් අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්.

උපාය සම්පත්ති අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්වේ. ඒ එසේමැයි. උපාය සම්පත්තිය අදහස් කරනලද ඵලය ප්‍රසව කරන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ.

ප්‍රවුණා- මාර්ග ඵල ධර්ම අවසන් කොට ඇති නෙක්ඛම්මය ලබානුයි සෘද්ධි නම අර්හත් මාර්ග- ඵල ලැබීම් අර්ථයෙන්ද, සෘද්ධි නම.

සිලවන්තයාගේ චිත්තප්‍රණීධිය සමෘද්ධ වේ. ඒ පිරිසිදු හෙයිනි.

"මෙයින් සත්ත්වයෝ වැඩෙන්නුයි" සෘද්ධි නම් වේ. මෙහි වැඩිම අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම්. මේ සෘද්ධි ශබ්දයාගේ අර්ථ විවරණයයි.

දස ආකාර සෘද්ධි:- 1. අධිච්ඡාන, 2. විකුබ්බන, 3. මනෝමය, 4. ඤාණ විප්ඵාර, 5. සමාධි විප්ඵාර, 6. අරිය, 7. කම්මවිපාකප්, 8. පුඤ්ඤවතෝ, 9. විප්ඵාමය, 10. සම්මා පයෝගපච්චය.

1 අධිච්ඡාන ඉද්ධි:- "ස්වභාවයෙන් තනිවූයේ සියයක් හෝ, දහසක් හෝ, දසදහසක් හෝ වෙමිසි" ආවර්ජනා කොට නුවණින් "බොහෝ වෙමිවායි අධිෂ්ඨාන කරයි" මෙසේ බෙදා දැක්වූ සෘද්ධිය අධිෂ්ඨාන කිරීම් වශයෙන් නිපදෙයි.

2 විකුබ්බන ඉද්ධි:- යම්කිසි ධ්‍යානලාභියෙක් තමා ප්‍රකෘති වේශය හැරපියා කුමාර වේශයක් හෝ නාග- සුපර්ණ - යක්ෂ- රාක්ෂසාදි වේශයක් හෝ නිර්මිත කොට දක්වා නම්, එබඳු වූවහුගේ සෘද්ධිය ප්‍රකෘති වර්ණය දුරු කරන විකාර විසින් පවතියි.

3 මනෝමය ඉද්ධි:- අභිඥාලාභී යම්කිසි මහණෙක් මේ ප්‍රකෘති ශරීරයෙන් රූපිවූ අභිඥා සිතින් නිපදවනලද අංග- ප්‍රත්‍යාංග සම්පූර්ණවූ අන්‍ය ශරීරයක් මවා නම් ඒ මනෝමය කාය නිර්මාණය කරන්නාවූ සෘද්ධියයි.

4 ඤාණ විප්ඵාර ඉද්ධි:- අර්හත් මාර්ගඥානලාභයට ප්‍රථම විදර්ශනා අවස්ථාවෙහි හෝ එයට පෙර පශ්චිම භවික සත්ත්වයාගේ ප්‍රතිසන්ධි ගැනීමෙහි සිට හෝ මාර්ගප්‍රතිලාභයෙන් පසුව ස්කන්ධ පරිනිර්වාණය තෙක් හෝ අර්හත්මාර්ගඥානය ලබන කෙනෙහි හෝ ඒ ඥානානුභාවයෙන් ප්‍රභාතව්‍ය ධර්ම ප්‍රභාණය හා භාවිතව්‍ය ධර්ම භාවනායෙන් සම්පූර්ණ කිරීම් වශයෙන් උපදනා විශේෂයයි.

උදාහරණ:- සූර්යයා උදාවන කල එය සිටි තැන හා අවට ආලෝක කිරීමට සමර්ථ වන්නාසේසි බක්කුල ස්ථවිර, සංකිච්ච ස්ථවිර, භූතපාල දාරකාදීන්ගේ ප්‍රවෘත්ති එයට උදාහරණයි.

ඔවුනතුරෙන් බක්කුල ස්ථවිර ඉතා ළඳරු වූයේම නම් තබන මඟුල් දිනයෙහි ගංගාවෙහි නාවද්දී කිරි මවගේ ප්‍රමාදයකින් ගඟේ වැටුණේය. ඔහු ගඟෙහි මත්ස්‍යයෙක් ගිල බරණැස් තොටට පැමිණියේය. එහිදී ඒ මත්ස්‍යයා දැල් දමන්නෙක් අල්ලා සිටු භාර්යාවට විකිණියේය. ඇයම මත්ස්‍යයා කපද්දී කුස වූ රන්පිළිමයක් බඳු කුමරුවා දැක "මම පුතකු ලදිමි" යි කුටු පහටු වූවාය. මෙසේ බක්කුල තෙරුන් මත්ස්‍යයාගේ කුසෙහි නිරෝගවීම පශ්චිම භවිකත්වය නිසා ඒ ආත්මභාවයෙහි ලැබිය යුතු අර්හත්මාර්ග ඥානානුභාවයෙන් උපන් හෙයින් ඥානවිජ්ජාර සෘද්ධි නම්.

සංකිච්ච සාමණෙරයන් මව් කුස වසද්දීම මව කථරිය කළාය. මළසිරුර දර සෑයෙහි හුලින් ඇත දවද්දී හුල් කොණ ඇසෙහි ඇති ළඳරුවා ගබ්ඳ කෙළේය. අනතුරුව මව් කුස පලා ළඳරුවා ගෙන මිත්තණියට දුන්නේය. ඇය පෝෂණය කරන ලදින් වැඩිවිය පැමිණ පැවිදිව සිටුවිළිසිඹියා පත් රහත් විය. මෙසේ චිත්තයෙහි දවද්දිද නොමැරී ජීවත්වීම යට කී සේ ඥානවිජ්ජාර සෘද්ධි නම්.

භූතපාල දරුවාගේ පියා රජගහනුවර දර වෙළෙන්දෙකි. ඔහු වනයෙන් ගැළින් දර ගෙන සවස නුවරට එනුයේ පිටිනුවර ගැළ සමීපයෙහි ළඳරුවා හිඳුවා ගොනුත් සොයනු පිණිස නුවර වත් කල සවස නුවර දොර වැසිය. ළඳරුවා සැඟ පරුෂ යකුන් ගෙන් ගහණවූ පිටිනුවර තනිව අනතුරක් නැතුව ඒ රැයෙහි විසීම ඥානවිජ්ජාර සෘද්ධියෙන් වූයේය.

5 සමාධි විජ්ජාර ඉද්ධි:- ප්‍රථම ධ්‍යානාදි සමාධිගමයෙන් පළමු උපචාර අවස්ථායෙහි හෝ ආවර්ජනාදි පඤ්චවිධ වශිනාවයන් පුරුදු කළ පසුව හෝ සමාධිය ලැබූ කෙනෙහි හෝ ඒ ඒ ධ්‍යාන තේජසින්වූ නිවරණ විෂ්කම්භණය- විතර්කාදි ධ්‍යානාංග ඉක්මවීමය. නිරොධ සමාපත්ති කාලයෙහි උපද්‍රව නොපැමිණීමය, යනාදි ආනුභාව වේ.

ඒ මෙසේයි:- "ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් නිවරණයන්ගේ ප්‍රභාණාත්වය සිදුකරන හෙයින් සමාධිවිජ්ජාර ඉද්ධිය" ය යනාදි ක්‍රමයෙන් "නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන ධ්‍යානයෙන්

ආකිඤ්චඤ්ඤායතන සඤ්ඤාවගේ ප්‍රභාණාත්වය සමෘද්ධවන අත්වියෙන් සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධි නම් වේ. යනාදි ක්‍රමයෙන් අෂ්ට සමාපත්තිම ඉද්ධි නම් වේ.

උදාහරණ:-

(1) ආයුෂ්මත් ශාරීපුත්‍ර ස්ථවිරයන්වහන්සේ මහමුගලන් ස්ථවිරයන් වහන්සේ සමග කපොතකන්දරා නම් අරණ්‍යයෙහි අලුත කෙස් බහනලද හිසින් යුක්තව අභ්‍යවකාශයෙහි වැඩ වෙසෙන කල දුෂ්ටවූ යක්ෂයෙක් යහළු යකු වළකද්දී හිසට පහරක් ඇත්තේය. එය මහා මේසගර්ජනාවක් සේ විය. ස්ථවිරයන් වහන්සේ එකෙණෙහි ධ්‍යානයට සමවැදුනු හෙයින්ම ඒ පහරත් කිසි පීඩාවක් නොවීය. මෙය උන්වහන්සේගේ සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(2) නිරොධ සමාපත්තියට සමවැදුණු සඤ්ජීව ස්ථවිරයන් වහන්සේ දැක කළුරිය කළහයි, සීතා ගොපල ආදීහු තණ රොඩු-ලී- ගොමරිටි ආදිය රැස්කොට ගිනි දැල්වූ නමුදු උන්වහන්සේගේ සිවුරෙහි අංශුමාත්‍රයකුදු නොදැවෙයි. මේ උන්වහන්සේගේ අනුපූර්ව සමාපත්ති වශයෙන් පැවති ශම්භානුභාවයෙන් උපත් හෙයින් සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(3) ප්‍රකෘතියෙන් සමාපත්ති බහුලවූ බාණුකොණ්ඩඤ්ඤ තෙරුන් වහන්සේ එක රැයක සමාධියට සමවැද වැඩහුන් සේක. පන්සියයක් සොරු බඩු සොරකම් කරගෙන යන ගමන් "දැන් අප ලුහුබඳනාහු නැතැ" යි ගිමන් හරිනු කැමතිව බඩු බහා තබන්නාහු කණුවෙකැ'යි සීතා තෙරුන්වහන්සේගේ මතුයෙහි සියලු බඩු පොදි දැමූහ. ගිමන් හැර යන්නට සූදානම්වූ ඔහු පළමු තුඩු බඩු ගන්නා කල පරිච්ඡේද වශයෙන් තෙරුන් වහන්සේ නැගිටිසේක. ඔහු තෙරුන් වහන්සේ සෙලවෙන කල 'යකෙකැ'යි බියවී කෑගැසූහ.

"උපාසකවරුනි, භය නොවව්. මම හික්මුවෙකිමි" යි කී කල ඔවුහු පැහැද තෙරුන්වහන්සේ වෙත පැවිදිව සිවුපිළිසිඹියාපත් රහත්වූහ.

මෙසේ බඩු පොදි පන්සියයකට යටවද පීඩාවක් නොවීම සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(4) උත්තරා උපාසිකාවෝ පුණ්ණ සිටුහුගේ දියණියෝය. සිරිමා නම් ගණිකාව ඇය කෙරේ ඊර්ෂ්‍යාවෙන් කබලෙහි කකාල තෙල් හිසෙහි වත්කළාය. උත්තරාවෝ එකෙණෙහි සමාධියට සම්වැදුණාහ. පොකුරුපත දියත්තක් සේ තෙල් රූරා ගියේය. මේ ඇයගේ සමාධිවිප්ථාර ඉද්ධියයි.

(5) සාමාවතිය උදේනි රජුගේ අග මෙහෙසියය. මාගන්දිය බමුණා තම දියණියව අග මෙහෙසුන් බව පතනුයේ රජුගේ විණායෙහි නාගයෙකු බහා "මහරජ, සාමාවතිය ඔබ මරනු කැමැත්තෙන් විණායෙහි නයෙක් බහා ලන ලදැ"යි රජුට කීය. රජ ඒ දැක කිසි "සාමාවතිය මරමි"යි දුනුදිය නඟා විෂ පෙවූ හියකින් විද්දේය. සාමාවතිය පිරිවර සහිතව රජු වෙත ඔදිස්සක වසයෙන් මෙන්නා සමාපත්තියට සම්වැදුණාය.

රජු හීය විදිනට හෝ බහන්නට හෝ නොහැකිව වෙවුලමින් සිටියේය. එකල දේවිය "මහරජ කිම? පෙළෙන්තෙහිදැයි" ඇසුවාය. "එසේය පෙළෙමැ"යි රජු කී කල "එසේ නම් දුන්න බහා තබව"යි දේවිය කීවෙන් ඊය පාමුල තැබීය. එකල දේවිය "නොකිපියහට නොකිපෙව"යි අවවාද කළාය. මෙසේ රජුට ඊය විදිනු නොහැකිවීම සාමාවතියගේ සමාධි විප්ථාර ඉද්ධියයි.

6 පටික්කුලාදි අනිෂ්ට අරමුණෙහි අපටික්කුලනාදිය ඇතිව විසීම ආර්ය සෘද්ධි නම.

අන්‍ය සත්ත්වයනට පළමුව පටික්කුල අරමුණ අපටික්කුලවද, අපටික්කුල අරමුණ පසුව පටික්කුලවද, වැටහේ, ක්ෂිණාශ්‍රවයෝ කැමති සේ පටික්කුල සඤ්ඤීව හෝ අපටික්කුල සඤ්ඤීව හෝ වාසය කරන්නෝ වෙති.

විස්තර:- ආර්ය සෘද්ධිය කවරේද? "මේ ශාසනයෙහි ක්ෂිණාශ්‍රව තෙමේ පටික්කුලයෙහි අපටික්කුල සඤ්ඤීව වෙසෙමි නම් මැනවැයි, සිතා ඒ ප්‍රතිකුල අරමුණෙහි අප්‍රතිකුල සඤ්ඤීව වෙසේ. එසේම ඒ ප්‍රතිකුල අප්‍රතිකුල සියලු අරමුණෙහි ෂඩංගොපෙක්ෂාවෙන් යුක්තව වාසය කරන්නෝය. මෙම චිත්ත වයි භාවය රහතුන්ට සම්භව වන හෙයින් ආර්ය සෘද්ධි නම.

මේ ආර්ය සෘද්ධියෙන් යුක්තවූ ක්ෂිණාශ්‍රව තෙමේ නොකැමතිවූ සතුරු අරමුණෙහි මෙමත්‍රිය පතුරුවා වාසය කෙරේ.

අශුවී ආදී පිළිකුල් අරමුණෙහි ධාතුමනසිකාර විසින් අප්‍රතිකූලව වෙසේ එසේම අප්‍රතිකූලවූ ඥාතිමිත්‍රාදී ඉෂ්ට අරමුණෙහි දෙතිස් කුණප කොටස් වශයෙන් ගෙන අශ්‍රහ වශයෙන් හෝ බලමින් වෙසේ. අනිත්‍යාදී වශයෙන් පටික්කූල වශයෙන් හෝ මෙනෙහි කෙරේ. එසේ පටික්කූල අපටික්කූල සියලු අරමුණෙහි මෙතෙ වශයෙන් හෝ ධාතු මනසිකාර වශයෙන් හෝ අප්‍රතිකූල වශයෙන් බලන්නේය. තවද පටික්කූල අපටික්කූල සියලු අරමුණෙහි අශ්‍රහ වශයෙන් හෝ අනිත්‍යාදී වශයෙන් හෝ බලමින් ප්‍රතිකූල සංඥ ඇතිව වසන්නේය.

ෂඩංගොපෙක්ෂාව:- වක්ඛුච්ඤ්ඤාණයෙන් හෝ වක්ඛුප්පසාදයෙන් හෝ රූපාලම්බනයක් දැක ගෙනසිත ප්‍රේම වශයෙන් සොම්නස් නොව ප්‍රතිඝ වශයෙන් දොම්නස් නොව ඉෂ්ටානිෂ්ට සියලු අරමුණෙහි පිරිසිදු ප්‍රකෘතිය නොහැරීම් ලක්ෂණවූ ෂඩ් ද්වාරයෙහි පැවති ෂඩංගොපෙක්ෂාවයයි කියන ලද තත්‍වමධ්‍යස්ථතායෙන් යුක්තව හෝ වාසය කරන්නේය. මේ ආනුභාවය වෙතො වසිප්පත්ත රහතුනටම ලැබෙන හෙයින් ආර්ය සෘද්ධි නම්.

7 කර්මවිපාකජ සෘද්ධිය:- පක්ෂි ආදීන්ගේ අහසින් යාම් ආදිය කම්මවිපාකජ ඉද්ධි නම් වේ.

විස්තර:- සියලු පක්ෂීන්ගේද, සියලු දෙවියන්ගේද, ආදී කල්පිකාදී වශයෙන් දත යුතු ඇතැම් මනුෂ්‍යයන්ගේද, ඇතැම් විනිපාතිකයන්ගේද (කුශල කර්මයෙන් ඉපිද අකුශල විපාකයෙන් දුක් විදිනා ප්‍රෙත විශෙෂය විනිපාතික නම් වෙයි.) අහසින් යාම පිරිසිදු ඇස් ඇතිවීමාදිය කර්මවිපාකජ සෘද්ධි නම් වේ.

මේ ආදිය සඳහා ඉවහල්වූ අභිඥාපාදක ධ්‍යානයක් හෝ උද්වෙග ප්‍රීති සහිත විදර්ශනාවක් හෝ නැතිව මොවුන්ගේ අහසින් ගමන වේ. එසේම පියංකරමානා- උත්තරමානා- පුත්තබ්බසුමානාදී යකින්නන්ගේ හා වෙමානික ප්‍රෙතයන්ගේද අහසින් යාම දිවැසින් තොරව තියුණු ඇසින් බැලීම යනාදිය කර්මවිපාකජ සෘද්ධියයි.

(8) පුණ්‍යවත්තූගේ සෘද්ධිය:- 'සක්චිතිරජ සිවුරග සෙනග හා යටත්පිරිසෙයින් අස්ගොව්වන්ද ගොපල්ලන්ද ඇතුළු සියලු

රජ පිරිස් සමඟ අහසින් යයි. මෙසේ සක්විති රජහුගේ අහසින් යාම පුණ්‍යචන්ද්‍රයාගේ සෘද්ධිය බැවින් පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි නම් වේ.

තවද ජොතිය, ජට්ට, සොමිත, මෙණ්ඩක ගෘහපති යන මොවුන්ගේ හා මහ පිණැතියන් පස්දෙනාගේ සෘද්ධිය පුණ්‍යචන්ද්‍ර සෘද්ධියයි. මුහුකුරා ගිය පුණ්‍ය සම්භාර ඇති කල්හි සමෘද්ධ චන්ද්‍රාච්ඡා ආනුභාව විශේෂය සංකේෂපයෙන් පුණ්‍යචන්ද්‍ර සෘද්ධි නම් වෙයි.

ඉන් ජොතිය ගෘහපතියාට මාණික්‍යමය ප්‍රසාදය හා සුසැටක් කල්පවෘක්ෂ පොළොව පළාගෙන නැගීමය.

ජට්ට ගෘහපතියාට කොතෙක් ගතද නොගෙවෙන අසූරියන් පමණ සන රන් පර්වතයක් පැනනැගීමය.

සොමිත මරනු පිණිස සත් තැනෙක දමා උපක්‍රම යෙදුවද, කිසි දුකකට නොපැමිණීමය.

මෙණ්ඩක සිටුහට එක් කිරියක් පමණ තැන සත් රුවන්මුවා එළුවන් පැනනැගීමය යන මෙතෙක්දේ පුණ්‍යචන්ද්‍ර සෘද්ධියයි.

මහ පිතෘති පස්දෙනා නම්:-

මෙණ්ඩක සිටුය, ඔහු භාර්යා චන්ද්‍රපද්ම ශ්‍රීදෙවියය, පුත්‍ර ධනඤ්ජය සිටුය, ලෙහෙලී සුමනා දෙවිය, දාස පූර්ණය යන මොහුය. ඔවුනතුරින් සිටුතෙමේ ඉස් සෝධා නහා අහස බැලූ කල අහසින් බට රත්හැල් දොළොස් දහස් පන්සියයක් කොටුගුල් පුරවා ලයි.

භාර්යාව සහල් නැලියකින් පිසූ බත් ගෙන සියලු දඹදිව වැස්සන් අනුභව කරවුවද, නිමාවට නොයේ,

පුත්‍රයා අහසින් බැඳි පියල්ලක් ගෙන සියලු දඹදිව වැස්සනට දුනද නිමාවට නොයේ,

ලෙහෙලිය එක් වී තිඹක් ගෙන සියලු දඹදිව වැස්සනට දුනද නොනිමේ,

දාසයා එක් නගුලක් ගෙන සැ කල ඔබ්බින් සතෙක මොබ්බින් සතෙකැයි සි වැල් තුදුසක් (14) පැනේ. මේ පුණ්‍ය චස්තුන් පස්දෙනාගේ සෘද්ධියයි.

(9) විද්‍යාමය සෘද්ධිය:- විද්‍යාධරාදීන්ගේ මන්ත්‍ර බලයෙන් අහසින් යාම් ආදිය විජ්ජාමය ඉද්ධියයි. විද්‍යාධරයෝ ගන්ධාරී විද්‍යාදී විද්‍යා ජපකොට මන්ත්‍ර කියා ඒ ආනුභාවයෙන් අහසින් යෙති, අහස්හි ඇතුන්, අසුන් ආදී සිවුරග සෙනඟ දක්වති.

(10) ඒ ඒ තන්හි සමයක් ප්‍රයෝගයෙන් කැමති දැයි සමෘද්ධිවීම ඒ ඒ කටයුත්තෙහි මනාව යෙදීමට හේතුවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ.

එහෙයින් වදාළහ.

'තෙක්ඛම්ම සංඛ්‍යාත ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් කාමච්ඡන්ද නිවරණ ප්‍රභාණ කිරීම් නම් අර්ථය සිද්ධවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ. යනාදීන් ඒ ඒ කටයුත්තෙහි ක්‍රමානුකූලව යෙදීමෙන් ඒ ඒ අර්ථය සමෘද්ධවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේ. -පෙ- රහත් මහින් සියලු කෙලෙසුන්ගේ ප්‍රභාණාත්වය සිද්ධවන හෙයින් සෘද්ධි නම් වේයැයි, දතයුතු.

මේ දසවන සෘද්ධියෙහි සමයක් උපාය යෙදීමයයි කියන ලද ප්‍රතිපත්තියෙන් අභිමතාත්ම සිද්ධියට ඉවහල් වන සේ පැවති න්‍යායානුගත ප්‍රතිපත්තියෙන් සමෘද්ධ වන හෙයින් සෘද්ධි නමැයි කීවා වේ. මෙය සම්මාපයෝගපච්චය ඉද්ධි නම්.

විශේෂ:- ප්‍රතිපත්ති නම් සමයක් ප්‍රයෝග ප්‍රකාශ කිරීම් වශයෙන් පෙර සමාධි විජ්ජාර ඉද්ධි ආදීන්ගේ නිර්දේශයට සමානව පෙළ ආයේය. එහෙත් අටුවායෙහි ශකට රචනාදී වශයෙන් යම්කිසි ශිල්පයක් හෝ ත්‍රිපිටකය ඉගෙනීමක් හෝ වෛද්‍ය කර්මාදියක් හෝ ත්‍රිවෛද්‍ය ඉගෙනීමක් හෝ යටත් පිරිසෙයින් සිසැම් වැපිරීම් ආදිය පටන් ඒ ඒ කර්මාන්ත කොට හටගත් විශේෂය ඒ ඒ කටයුත්තෙහි සමයක් ප්‍රයෝග ප්‍රත්‍යයෙන් සමෘද්ධවන අර්ථයෙන් සෘද්ධියයි ආයේය.

මෙසේ මේ දශ විධ සෘද්ධීන් අතුරින් "සෘද්ධිවිධාය" යන මේ පදයෙහි අධිවිධාන ඉද්ධියම ආයේය. මෙහි විකුර්වණමනෝමය සෘද්ධීන්ද කැමති විය යුතු.

මෙසේ සිත් නැමූ යොගී තෙමේ අනෙකවිධවූ සෘද්ධිකොවිධායය නාමකයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කරයි. කෙසේද? යත්:-

'ස්වභාවයෙන් පටවී කසිණ සමාපත්ති ලාභියෙක් ජලය ආවර්ජනා කොට අභිඥා ඥානයෙන් 'පොළොව වේවා'යි අධිෂ්ඨාන කරයි. ඒ පිරිසිඳිනාලද ප්‍රදේශයෙහි පොළොව වේ. හෙතෙම ඒ ජලයෙහි නොබිඳෙන සේ පොළොවෙහි මෙන් යයි.

යාම පමණක් නොව, ඊම්- සිටිම්- නිදිම්- ආදී කැමති හැම ඉරියව්වක්ම පවත්වයි. තවද පෘථිවිය පමණක් නොව, මැණික්- රන්- පර්වත- වෘක්ෂ- ආදීන් අතුරින්, කරනු කැමති යමක් යමක් ඉටා නම් ඒ සියල්ලක් වේ. සෙස්සන්ට වූකලී ජලයම වෙයි. මස්- කැසුබු- දියකා- ආදී ජලවර සත්ත්වයෝද, කැමති සේ හැසිරෙති. ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ සෙසු ජනයාටත් එය පොළොවක් කරනු කැමැත්තේ නම් පොළොවක්ම කරයි. සීමා කළ කාලය අවසානයෙහි පෙර සේම ජලය වේ.

"අහසෙහිද පර්යංකයෙන් යන්නේ වෙයි. පියාපත් ඇති පක්ෂියෙකු මෙනි."

මෙසේ කරනු කැමති සෘද්ධිමත් තෙමේ පටවී කසිණයට සමවැදී එයින් නැගී, හිඳගෙනම යනු කැමැත්තේ නම්, පර්යාංකයක් පමණ තැන පිරිසිඳ පරිකර්ම කොට පෙර සේ අධිෂ්ඨාන කළ යුතුයි. භාන්සිව් යනු කැමැත්තේ නම් ඇදක් පමණ තැන පිරිසිඳ පරිකර්ම කළයුතුයි. පයින් යනු කැමැත්තේ මාර්ග ප්‍රමාණ ප්‍රදේශයක් සීමා කොට අධිෂ්ඨාන කළ යුතුයි. අධිෂ්ඨානය සමග පොළොවම වේ.

'ස්වභාවයෙන් පෘථිවි කසිණ සමාපත්තිලාභී තෙමේ, ආකාසය ආවර්ජනාකොට අභිඥා ඥානයෙන් 'පෘථිවිය වේවා'යි අධිෂ්ඨාන කෙරේ. එහි අහස පොළොව වේ. ප්‍රකෘති පොළොවෙහි සාමාන්‍ය මිනිසුන් සේ ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ ආකාශයෙහි සක්මන් කරයි, හිඳියි, සිටියි, ගයනයද කෙරේ.'

විශේෂ- මෙසේ අහසින් යන්නහු ප්‍රථමයෙන් දිවැස් ඇත්තකුද වුව මැනව. කුමක් හෙයින්ද යත්- ඒ අහසින් යා යුතු මාර්ගය අතරතුර ප්‍රකෘතියෙන් හටගත් වෘක්ෂාදිය හෝ වෙයි. දිව්‍ය නාග- සුපර්ණාදීහු ඊර්ෂ්‍යා පරවශයන්ව මවන්නාහු හෝ වෙති. එබඳු උපද්‍රවාදිය දක්නා පිණිසය. එසේ වෘක්ෂාදියක්

වුව පාදක ධ්‍යානයට සමවැද, එයින් නැගිට 'ආකාශයක් වේවා'යි පරිකර්ම කොට අධිෂ්ඨාන කළ යුතුයි.

මත හෙදයකි:- "එසේ අතරතුර සමවතට සමවදනේ කවර හෙයින්ද? මොනවට සිත එකඟ කරන ලද හෙයින් ඒ ධ්‍යානලාභියා විසින් 'ආකාශය වේවා'යි ඉටන ලද තැන ආකාශයම වන්නේ නොවේදැ"යි ත්‍රිපිටක චූළාභය ස්ථවිරයෝ වදාළහ. සැබැව, එහෙත් තිරොකුඩ්ඞ ප්‍රාතිහාර්යයෙහි කී පරිදි පිළිපැදිය යුතුය.

තවද ඉඞ ඇති තැනෙක බැසීම සඳහා මේ ධ්‍යානලාභියා විසින් දිව්‍යවක්ෂුරහිඥනය ලැබිය යුතුයි. මොහු නහන තොට ගම්දොර ආදී මහාජනයා ගැවසිගත් ස්ථානයක බැස්සේ වී නම්, මහ ජනයාට ප්‍රකට වන හෙයිනි.

"මෙවැනි මහත් සෘද්ධි ඇති" මෙවැනි මහත් ආනුභාව ඇති, මේ ඉර හඳ දෙදෙනාද අත්ලෙන් අල්වයි. පිරිමදියි.

"මහිඬිකෙ" හතලිස් දෙදහසක් යොදුන් මත්තෙහි හැසිරීමෙන් මහත් සෘද්ධි ඇති බවය.

"මහානුභාවෙ" එකවට තුන් දිවයිනකට ආලෝක කිරීමෙන් මහානුභාව ඇති බවය.

"පරිමිසති" එක් ප්‍රදේශයක් හෝ, භාත්පයින් හෝ අල්වයි.

"පරිමජ්ජති" කැටපත් තලයක් සේ පිරිමදියි.

විස්තර- මේ සෘද්ධිමත්හුගේ ධ්‍යානය අභිඥා පාදක වශයෙන් සමෘද්ධ වන්නේය. කසිණ සමාපත්ති වශයෙන් නියම නැත.

'මේ සස්තෙහි සෘද්ධිමත්වූ, චිත්ත වසඟයට පැමිණවූ ධ්‍යාන ලාභී තෙමේ, සඳ හිරු අත් අල්වා අභිඥ ඥානයෙන් වන්ද සූර්යයන් අත්පසෙහි වෙත්වයි, අධිෂ්ඨාන කරයි. අධිෂ්ඨානය සමගම අත්පසෙහි වෙති."

එසේ කල උපාදින්නය නිසා අනුපාදින්න කය වැඩෙයි.

ත්‍රිපිටක චූළනාග ස්ථවිර මතය:- ශරීරය කුඩා කිරීමේදී උපාදින්නකය කුඩා වන බව හා, මහත් කිරීමේදීද මහත් වේ.

මුගලන් මහ තෙරුන් නන්දෝපනන්දයා දමනයකළ පරිදි ඊට සාක්ෂියි.

තෙරුන් වහන්සේ නා රජ ඇතුළට යාමට කුඩා වීමද පිටතට ආ කල නා රජ දමනයට ලොකු වීමද කළහ.

"එකල නා රජ පළමුවෙන් ඇතුළත වදනා මොහු නො දක්නා ලදහ. දැන් පිටතට නික්මෙත්ම 'දළ ඇතුළට ගෙන සඟවා කම්'යි සිතා, ස්වාමීනි, 'පිටතට නික්මෙව, මෙසේ මා නො පෙළාව'යි කී ඉක්බිති තෙරහු පිටතට නික්ම සිටියහ. එකල නාගයා නාසාවාහ යැවීය. තෙරුන් වහන්සේ චතුර්ථ ධ්‍යානයට සමවැදුන සේක. රෝම කුපයකුදු දැවීමට නො හැකිවිය."

මෙසේ මහත්වූ නන්දොපනන්ද නාග දමනයෙහිලා මුගලන් තෙරහු මහත්වූ ආත්ම භාවය මැවීම සඳහාම "සෘද්ධිමත් භික්ෂුව උපාදින්නක ශරීරය ඇසුරු කොට අනුපාදින්නක ශරීරය වඩන්නේය"යි කී බැව් දැනගත යුතුයි.

ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ සඳ හිරු ස්පර්ශ කිරීම පමණක් නොව කැමති මී ඉර හඳ පා පුටුවක් කොට හෝ පුටුවක් කොට හෝ හිඳි. ඇඳක් කොට හෝ හාන්සි වී එල්ලෙන පුටුවක් කොට හෝ එල්බ ගනී.

එක් භික්ෂුවක් පමණක් නොව, සිය දහස් ගණන් භික්ෂුන් එසේ කරනුදු ඒ ඒ භික්ෂුවට එකී සියල්ල සමෘද්ධිවේ. එසේම ඉර හඳ දෙදෙනාගේ ගමනාගමනාදියද සිදුවේ. ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ බලලොව තෙක් කයින් වසයෙහි පවත්වයි.

ඒ චිත්ත වසයට පැමිණි සෘද්ධිමත් යෝගී තෙමේ බල ලොව යෑමට කැමති නම් දුර පවත්නා වස්තුහු 'ළං වෙත්වා'යි ඉටයි. ඒ හා සමගම සමීපවෙයි. 'සමීපයෙහි වස්තු දුරු වේවා'යි දුරුකොට ඉටා නම් ඒ සමගම දුරුවෙයි. බොහෝ වස්තු 'ස්වල්ප වේවායි' ඉටා නම් ඒ සමගම ස්වල්ප වෙයි. ස්වල්ප දෙය 'බොහෝ වේවායි' ඉටා නම් ඒ සමගම බොහෝ වෙයි. දිවැසින් ඒ බලුන්ගේ රූප දක්නා කැමැත්තේ නම් රූප දකියි. ශබ්ද අසනු කැමැත්තේ නම් ශබ්ද අසයි. වෙනොපරිය ඤාණයෙන් සිත් බලනු කැමැත්තේ නම් සිත් බලයි. හෙතෙම දෘශ්‍යමාන කායයෙන් බල ලොව යනු කැමති නම් ශරීරයාගේ වශයෙන් සිත පිරිනමා,

ශරීරයාගේ වශයෙන් සිත අධိෂ්ඨාන කොට සුඛ සංඥාවටද, ලඝු සංඥාවටද, වැද දායမာන ශරීරයෙන් බිඹ ලොව යයි.

නොපෙනී බිඹ ලොව යනු කැමැත්තේ නම් චිත්ත වශයෙනි කය පිහිටුවා චිත්ත වශයෙනි කය අධිෂ්ඨාන කොට සුඛ සංඥාවටද, ලඝු සංඥාවටද වැද නොපෙනෙන කයින් බිඹ ලොව යයි. ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ බ්‍රහ්මයන් ඉදිරියෙහි මනෝමය වූ සියලු අංග-ප්‍රත්‍යංගයෙන් සම්පූර්ණවූ නොපිරිනුණු ඉදුරන් ඇති රූපයක් ඇති කරන්නේය. ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ සක්මන් කෙරේ නම් නිර්මිත රූපයද සක්මන් කෙරේ. ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ සිටී නම්- හිඳි නම්- භාන්සිවි නම් නිර්මිත රූපයද සිටී හිඳි- භාන්සිවෙයි ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ දුමානම්- දිළිහෙන්නම්- බණ කියා නම්- පැන විවාරා නම්- පැන විසඳා නම් නිර්මිත රූපයද දුමයි- දිළිසෙයි. බණ කියයි- පැන විවාරයි- පැන විසඳයි.

ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ ඒ බ්‍රහ්මයා සමඟ සිටී නම්, කථාකෙරේ නම්,-- සාකච්ඡා කෙරේ නම්,- යමක් යමක් කෙරේ නම් නිර්මිතයාද ඒ සියල්ල කෙරේ.

දුරවූ දෙයද සමීපයෙහි වන සේ අධිට්ඨාන කෙරේ.

පාදකධ්‍යානයෙන් නැගී දුර පිහිටි බ්‍රහ්ම ලොක- දිව්‍ය ලොකාදියක් 'ලඟ වේවායි' ආවර්ජනා කොට, අනතුරුව පිරිසම් කොට නැවත එම ධ්‍යානයට සමවැදී ළං වේවායි' අභිඥා ඥානයෙන් ඉටයි. ඒ සමගම සමීපයෙහි වේ.

දුරවූ දේ ළං කෙළේ මෙසේයි:- බුදුහු යමක ප්‍රාතිභාර්යාවසානයෙහි දෙව් ලොව වඩනා සේක්, මහමෙරද, යුගන්ධරයද, සමීපයෙහි කොට පෘථිවි තළයෙන් එක් පයක් යුගන්ධරයෙහි තබා දෙවෙනි පය මහමෙර මතුයෙහි තබා සේක. දේවෝරෝහණයේදී මුගලන් මහතෙර, සැවැත් නුවරින් දවල් බත් කා පිටන්වූ දොළොස් යොදුනක් පැතිර සිටි පිරිස, තිස් යොදුනකින් දුරවූ සකස් පුර මඟ ළඟට ක්ෂණයකින් පැමිණවී.

ලක්දිව වූල සමුද්ද නම් තෙරුන් වහන්සේ දුර්භික්ෂ කාලයෙහි. උදය තමා වෙත පැමිණි සත්සියයක් හික්ෂුන්ට ලක්දිවින් පිණ්ඩපාතය නො ලැබිය හැකි බවද, දඹදිව පැළලුප් නුවරින් ලැබෙන බැව්ද දිවැසින් දැක පා සිවුරු ගන්නවා "ඇවැත්නි,

පිඩු සිඟාවඩිමුයයි' අමතා පොළොව හකුළා පැළලුප් නුවර වැඩි සේක.

තිස්සදත්ත තෙරුණුවෝද සවස දියනා උතරු සඟල පොරවා සිටියෝ මහා බෝධිය වදිනා කැමැත්තෝ දුරවුව ළං කළහ.

ළංවූ දැය දුරු කිරීම:- බුදුහු තමාගේ හා අංගුලිමාලයාගේ අතර ළං වූවද දුරු කළ සේක.

බොහෝවූ දැය ටික කිරීම:- එක් දිනක් මහසුප් මඟ තෙරුන් වහන්සේ බුදුන් කැටිව වඩිනා කල රජගහ නුවර කුමාරිකාවෝ පන්සියයක් නැකැත් දිනයක කැවුම් ගෙන නැකැත් කෙළි පිණිස යන්නෝ බුදුහු දැක එය නුදුන්න. පසුව වඩිනා මහසුප් තෙරුන් දැක "අපගේ ආර්යයන් වහන්සේ වඩිනා සේක. " කැවුම් පුදමු යයි" සියලු කැවුම් ගෙන එළඹුණාහ. තෙරුන් වහන්සේ පාත්‍රය මැත් කොට සියල්ල එක පාත්‍රයක් පිරෙන පමණ කළ සේක. බුදුහු තෙරුන් වඩිනා පෙර මඟ බලමින් වැඩිහුන් සේක. තෙරහු ගෙනවුත් බුදුනට පිරි නැමූහ. ඉල්ලිස සිටු වස්තුවෙහිද, බොහෝ දැය ටික කෙළේය. මහසුප් මහා ස්ථවිරයෝ ටික දැය බොහෝ කළහ.

මහසුප් තෙරුන් වහන්සේ සත් දවසක් සමවත් සුවෙන් වැස එයින් නැගී දිළින්දන්ට සංග්‍රහ කරනු පිණිස කාකවලිය නම් දුගියාගේ ගෙදොර වැඩ සිටියහ. ඔහු අඹුව තෙරුන් දැක හිමියාට පිළියෙළ කළ ලුණු නැති ඇඹුල් කැඳ පාත්‍රයෙහි බහාලූය. තෙරුන් වහන්සේ එය ගෙන බුදුන් අත තුබූ සේක. බුදුහු එය මහා භික්ෂු සංඝයාට පොහෝනාසේ ඉටුහ. ඒ සියල්ල පොහෝනා පමණ විය. කාකවලිය තෙමේද, සත්වන දින සිටු තනතුරු ලැබී.

එපමණක් නොව මිහිරි දෑ නොමිහිරි කිරීම- නොමිහිරි දෑ මිහිරි කිරීම් ආදිය කෙරෙහි. මහා අනුල ස්ථවිරයෝ බොහෝ භික්ෂුන් පිඩු සිඟා වියළි බත්ම ලැබ ගං තෙර හිඳ වළඳන්න වුන් දැක 'ගඟ දිය ගිතෙල් බඳුනක් වේවායි' ඉටා භික්ෂුන්ට හැඟවූහ. ඔහු ඒවා බඳුනින් ගෙනවුත් භික්ෂුන්ට පිළිගැන්වූහ. සියලු භික්ෂුහු මිහිරි ගිතෙල් හා බත් වැළඳූහ.

“ငိုခိုခေါ်ဝေါ် ခေါ်ဝေါ်” ဖြစ်ပေါ်လာသော “ငိုခိုခေါ်” ဟု ဆိုလိုသည်မှာ ခေါ်ဝေါ်ခံရသူသည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ ခေါ်ဝေါ်မှုကို လိုက်နာသော အတိုင်း ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်။

“အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်” ဟု ဆိုလိုသည်မှာ ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်။

“ဥပမာအားဖြင့် အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်” ဟု ဆိုလိုသည်မှာ ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်။

“အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်” ဟု ဆိုလိုသည်မှာ ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်။

“အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်” ဟု ဆိုလိုသည်မှာ ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်။

“အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်” ဟု ဆိုလိုသည်မှာ ခေါ်ဝေါ်ခံရသူ၏ အသံထွက်သည် ခေါ်ဝေါ်သူ၏ အသံထွက်နှင့် တူညီသည်။

නිර්මිත රූපයෙහි වූකලී ප්‍රසාද රූප, - භාව රූපාදිය නැත. සෘද්ධිමත් තෙමේ සක්මන් කරනුයේ වී නම්, නිර්මිතද සක්මන් කරයි' යනු ශ්‍රාවක නිර්මිතය සඳහාය. බුද්ධ නිර්මිතය වූකලී භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, යමක් යමක් කෙරෙත් නම් ඒ ඒ දේ, උන්වහන්සේ යමක් යමක් කරවනු කැමැත්තෝ නම් ඒ ඒ දේද කෙරේ.

පෙර කී සියල්ල එයට පූර්වභාග වශයෙන් කියනලදී. මෙය අධිට්ඨාන සෘද්ධි නම්.

විකුර්වණ සෘද්ධිය හා මනෝමය සෘද්ධියදැයි මේ දෙකම අධිට්ඨාන වශයෙන් සිද්ධ වේ.

"ඒ සෘද්ධිමත් තෙමේ තමාගේ ප්‍රකෘති වෙශය හැර කුමාර වෙශයක් දක්වයි. නාග වෙශයක් හෝ ගුරුඵ වෙශයක් හෝ, අසුර වෙශයක් හෝ ශක්‍ර වෙශයක් හෝ, දිව්‍ය වෙශයක් හෝ බ්‍රහ්ම වෙශයක් හෝ සමුද්‍ර වෙශයක් හෝ පර්වත වෙශයක් හෝ සිංහ වෙශයක් හෝ ව්‍යාප්‍ර වෙශයක් හෝ දිවි වෙශයක් හෝ මවා දක්වයි. තමා ඇතකු කොට හෝ අන් ඇතකු මවා දක්වයි. තමා අශ්වයකු කොට හෝ අන්‍ය අශ්වයකු මවා දක්වයි. රථ සෙනගක් හෝ මවා දක්වයි. පාබල සෙනගක් හෝ මවා දක්වයි. නානාවිධ සෙනා සන්නිවේස මවා හෝ දක්වයි.

මේ කුමාර වෙශාදීන් අතුරෙන් යමක් යමක් මවනු කැමැත්තෝ නම් ඒ ඒ දේ අධිට්ඨාන කිරීමෙන් එසේ කළ යුතුය. මෙසේ අධිට්ඨාන කරනුයේද, පට්ඨි කසිණාදීන් අතුරින් යම් කිසි ආරම්භණයකින් අභිඥාපාදක ධ්‍යානයට සමවැද, එයින් නැගී, තමා කුමාර වෙශයක් ආවර්ජනා කළ යුතුය. එසේ ආවර්ජනා කොට පරිකර්මාවසානයෙහි නැවත සමවතට සමවැද එයින් නැගී, 'මෙබඳු කුමාරයෙක් වෙමි'යි අධිට්ඨාන කළ යුතුය. ඒ අධිට්ඨාන සිත හා සමග කුමාරයෙක් වේ.

දෙව්දත් තෙර අජාසත් කුමරු පහදවා ගැනීමට මවාපාන ලද කුමාර වෙශය මෙනි.

මනෝමය ඉද්ධිය.

"මනෝමය' කායයක් මවනු කැමැත්තෝ පෙර කී සේ පාදකධ්‍යානයෙන් නැගී පළමුව තමා කය ආවර්ජනා කොට

යට කී සේ 'සිදුරක් වේවා'යි ඉටිය යුතු. එකල සිදුරක් වේ. නැවත සිදුර ඇතුළත අනෙක් කයක් ආවර්ජනා කොට පෙර කී සේම ඒ සිදුර ඇතුළෙහි එබඳු 'කයක් වේවා'යි ඉටයි. ඒ යෝගාවචර තෙමේ මුදු තණ ගසින් ඇදගන්නා ගොබයක් මෙන්ද, කොපුවකින් ඇදගන්නා කඩුවක් මෙන්ද, සැවයකින් පිටත නික්මෙන නයකු මෙන්ද, ඒ අනික් කය ඇද ගනී. එහෙයින් කියනලදී.

"මේ ශාසනයෙහි ඒ ධ්‍යානලාභී භික්ෂු තෙමේ මේ කයින් සියලු අංග ප්‍රත්‍යංග ඇති, පරිපූර්ණ ඉන්ද්‍රිය ඇති, රූපවත්වූ සිතින් නිර්මාණය කරන ලද අනෙක් කයක් මවා දක්වයි. යම් කිසිවකු මුඤ්ජ තෘණයෙන් ගොබයක් ඇදගන්නා මෙනි. ඕනට 'මේ මුඤ්ජ තෘණය' 'මේ ගොබය' මුඤ්ජ තෘණය අනිකෙක, ගොබය අනිකෙක, මුඤ්ජ තෘණයෙන්ම ගොබය ඇදගන්නා ලද්දේය'යි මෙබඳු අදහසක් වේ" මේද එසේමයි.

මෙසේ මනෝමය රූපය, සෘද්ධිමත්හු හා සදාශමවේයයි දක්වනු සඳහා මේ උපමා කියන ලදී.

13. අභිඥා නිද්දේශය.

දිබ්බසොත ඥානය. (1)

ඒ දිව්‍යශ්‍රෝත නිද්දේශයෙහි දිව්‍යශ්‍රෝත්‍ර ධාතු පෙළද සෙසු අභිඥා පෙළද යන හැම තැනම දිව්‍යශ්‍රෝත ධාතුව හා සමාන බැවින් සද්ධා බහුල බවය, විශුද්ධ දෘෂ්ටි ඇති බවය, ආනිසංසදර්ශී බවය යනාදී සම්පත්තියෙන් පෝෂ්‍යවූ චරිත බැවින් සුවරිත නම්වූ දෙවොත්පත්තිජනකවූ පුණ්‍යකර්මයෙන් නිර්වාණත්වවූ අනතුරු ඇතිවූ පිත්තාදීන් විසින් අනතුරු බැවින්ද කර්මය උදාර බැවින්ද උප ක්ලේශයන් කෙරෙන් මිදුන බැවින්ද දුරයෙහිද සියුම් අරමුණු ගැනීමට සමත්ව බැව්නුදු තත්වය පැහැදිලිවේ. දිව්‍ය විහාර නම්වූ සතර භූමිත්ගේ වශයෙන් පිළිලද බැවින් අෂ්ටාංග එක්කොට ලබා ගැනීමෙන් උසස්තාවයට ගිය පාදකංඝාන නම් දිව්‍යවිහාර ආශ්‍රයකොට සෑදුන බැවින් දිව්‍යවිහාර ඇතුලත්වූ ශබ්ද ගැනීමේ අර්ථයෙන් ශබ්ද ඇසීමෙන් උපක්ලේශ විගමණයෙන් පිරිසිදුවූ මනුෂ්‍යයන් විසින් හැසිරිය යුතු තැනි. පියවි කනිත් ගතයුතුවූ විෂය යන අභිප්‍රායයි. එසේ හෙයින් කිහි.

තමාගේ ශරීර සන්නිශ්‍රිතවූ ස්ථාන හෙද ගැනීම මුඛයෙන් සවිඤ්ඤාණකාදී හෙද බිඳිනා ශබ්දය සම්පූර්ණයෙන් සංග්‍රාහ කළ බැවින් නිෂ්ප්‍රදේශ ගැනීම දතයුතුය. මේ ශ්‍රෝත්‍රධාතු පිරිසිදු කිරීම භූතාවේණිකවූ සමාධි චිත්තයෙන් ඤාණොත්පත්තියට හේතු බැවින් ශබ්දයම ශබ්ද නිමිත්ත නම් පිරිසිදු කිරීමට විෂය දර්ශනය පිණිස දක්වනලද ශබ්දයන් කෙරෙහි යම් ශබ්දයක් පිරිසිදු කරණ වශයෙන් එක්වත් මනස්කාරය වීද ඒ ශබ්දය ඒ අර්ථඤාත්පත්තියෙන් මතුයෙහි ඒ ඤාණශ්‍රෝත්‍රය දිව්‍යශ්‍රෝත්‍ර ධාතුවෙහි ඇතුළත්ම වේ. පාද ධ්‍යානයට අරමුණුවූ කසිණයෙන් පැතිරෙණලද අවකාශයාගේ ඇතුළත්හි ප්‍රවෘත්ත ශබ්දයන්ම අසාමැයි.

මෙසේ පරිච්ඡේද කොට කොට ශ්‍රවණයෙන් වහිකෘතවූ අභිඥා ඇතිව ආවර්ජිත ශබ්දයන් අසනුයේම එකක්ව පවත්නාවූ ශබ්දයන් වෙත වෙත වස්තු විසින් නියම කරුණු කැමති බවක් ඇති කල්හි.

'විසුද්ධිය' ශබ්දයාගේ සන්නිවේදනයට පැමිණීම වශයෙන්ද, ඥානයාගේ උප ක්ලේශ විනිර්මුක්ත හෙයින්ද, පිරිසුදුවූ,

'අතික්කන්තමානුසකාය' ශබ්ද ඇසීමෙහි මනුෂ්‍ය විෂය ඉක්මවා සිටියාවූ (යම් ඥාන ශ්‍රෝතයකින්.)

'උභෝ සද්දෙ සුභාති' දෙව් - මිනිස් දෙපසෙහිවූ ශබ්දයන් අසයි.

'යෙ දුරෙ සන්නිකෙවා' අන්‍ය වක්‍රවාටාදී බැහැර තන්හි ශබ්ද අසයි. (මේ සියලු සවිඥානක - අවිඥානක ශබ්ද ගැනීම සඳහා කියන ලදී.)

එය ඉපදවිය යුතු පරිදි මෙසේයි:- ඒ යෝගී හික්ෂුව අභිඥපාදක චතුත්ථධ්‍යානයට සමවැදී එයින් නැගී, පරිකර්ම වශයෙන් හටගත් සමාධි සිතින් පළමුකොට ප්‍රකෘති ශ්‍රෝත ප්‍රසාදයට විෂයවූ ඖදාරික ශබ්දය ආවර්ජනා කළ යුතුයි.

මෙසේ ක්‍රමයෙන් ළං ළංව අවුත් විහාරයෙහි ගෙඩිය ගසන ශබ්දය, බෙර - සක් ශබ්ද පිළිවෙළින් අවුත් හික්ෂු - සාමණේරයන්ගේ වේගවත්වූ සප්තධ්‍යාන ශබ්දය, මෙසේ සියලු ඖදාරික ශබ්දය ආවර්ජනා කටයුතුය.

එසේම දිශා සම්බන්ධයෙහි ශබ්ද මෙනෙහි කරන පරිදි දක්වති.

පූර්ව දිශාවෙහිවූ දිව්‍ය ශ්‍රෝතය ඉපදවීමට හේතුවූ ශබ්දයද, පශ්චිම - උත්තර - දක්ෂිණ - හෙට්ඨිම - උපරිම - දිශාවන්හිවූ ශබ්දද, නිරිත - ඊසාන - වයඹ - ගිණිකොණ - යන අනුදිශාවන්හිවූ ශබ්දද, මෙනෙහි කටයුතුය. මෙසේ මෙනෙහි කරන යෝගාවචරයාහට ඒ ශබ්ද ප්‍රකෘති සිතට ප්‍රකට වෙයි පරිකර්ම සමාධි සිතට වූකලී අතිශයින් ප්‍රකටවේමැයි.

මෙසේ අසන්නේද, බඹලොව තෙක් හෙරි පණවාදී ශබ්දයෙන් ඒක කෝලාහල වූයේද, වෙන වෙන වස්තු වශයෙන් ඒ ශබ්දයක් අරභයා උපන් මනෝද්වාරාවර්ජන චිත්තයට අනතුරුව ජවන සතරක් හෝ පහක් හෝ උපදී. ඉන් අවසන ජවනය මේ ඉද්ධිවිධ චිත්තය

බෙදා අසනු කැමැතිවූයේ නම් ඒ එක එක ගබ්දයක් පාසා නැවත නැවත පාදක ධ්‍යානයට සමවාදිය යුතු. 'මේ බෙර හඬය'යි නියම වශයෙන් පිරිසිදින හැකිවේමැයි.

වේතොපරිය ඥානය (2)

චිත්තයේ සරාගාදී විභාගයන් පිරිසිදු දැනීම වේතොපරියයි. එසේහෙයින් කළ දේශනාව ප්‍රතිවේධ කරණ විනෝයජන වශයෙන් ඒ වේතොපරිය නුවණ යම් හෙයකින් දිව ඇස් නුවණ විසින් සිද්ධ වේද, ඒ දිව ඇස් නුවණ මේ වේතොපරිය නුවණ ඉපදවීමට යම් හෙයකින් පිරිසිදු කිරීමද එහෙයින් වේතොපරිය නුවණ උපදවනු කැමති දිව ඇස් නුවණ ලද මහණනු විසින් අනුමාන වශයෙන් ඤාණය මෙහෙයවා ගවේෂණය කරන්නනු විසින් සියළු සුපණස් වැදැරුම් කාමාවචර සිත සරාගාදී ප්‍රකාරයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ වශයෙන් ප්‍රතිවේධ කෙරේ යන අභිප්‍රායයි. නුවණින් උපසංක්‍රමණය කරනුයේ පඤ්චවොකාර බවෙහි යනාදීන් කී පිරිසිදු කිරීමේ කථාව කියන ලද්දෙන් අවශේෂ වූයේ විවිකිත්සා ඖධිත්‍යසහගිය දෙසිතම සමොහ නම්. තමා හා සම්ප්‍රයුක්තවූ සත්‍යාන මිද්ධයට අනුවාත්තන වශයෙන් පඤ්චප්‍රකාර සසංස්කාරික අකුශල චිත්තය අරමුණෙහි සංකෝචන වශයෙන් පවතින හෙයින් සංචිත්ත නම්. ක්ලේශ විෂ්කම්භනයට සමර්ථ බැව්නුදු විපූල ඵල ඇති බැව්නුදු දීර්ඝ සන්තාන ඇති බැව්නුදු මහත් බවට ගියේනුයි. මහද්ගත නම් නොහොත් උදාර ඡන්ද විරිය චිත්ත ප්‍රඥ ඇතියවුන් විසින් ගතනුයි, ප්‍රතිපන්නනුයි මහත්ගත නම්. සෙසු කාමාවචර ලොකොත්තර චිත්තය සියලු තෛභූමික චිත්තය තමහට ඉතිරියන් ඇති බැවින් සඋත්තර නම. ලොචිතුරා සිත තමහට ඉතිරියන් නැති බැවින් අනුත්තර නම. උපනිංග්‍යාන ලක්ෂණ ප්‍රාප්තවූ සමාධියෙන් මනා කොටම ආහිත බැවින් සමාහිත නම්. උපචාරයට හා අර්පණාවටද නොපැමිණියේ අසමාහිත නම්. තදංග විෂ්කම්භන සමුවිෂේද පටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණ නම් මේ පඤ්චවේධ විමුක්තියට නොපැමිණියේ අවිමුක්තයයි දතයුතුයි. පෙල ආ සරාගාදී හෙද වශයෙන් ඔවුන්ගේම අන්තර හෙද වශයෙන් සර්වප්‍රකාරයෙන්ම දතයුතුයි.

පූර්වවිකල්පවාසානුස්සති ඥානය (3)

අන්‍ය තීර්ථකයෝ අග්‍රශ්‍රාවක මහාශ්‍රාවකයන් තබා සෙසු ශ්‍රාවකයෝ ඒ මහාශ්‍රාවක අග්‍රශ්‍රාවක ප්‍රත්‍යයක බුද්ධයන්ගේ පුණ්‍යාභිනිභාරය ක්‍රමයෙන් කප් ලක්ෂයෙක දෙයාසංඛ්‍ය කල්ප ලක්ෂයෙකැයි කාල වශයෙන් මෙපමණෙක්මැයි. තමාගේද අනුන්ගේද ඒ ඒ ආත්ම භාවයෙහි චුතිය දැක අතුරෙහි කිසිවක් පරාමර්ශනය නොකොට ප්‍රතිසන්ධියගේම ග්‍රහණ වශයෙන් නැවත නැවත අතික් භවයාගේ යම්සේ සරත් කාලයෙහි හිරු මුදුන් වේලෙහි සතර රියන් ගෙහි ඇසැති පුරුෂයාහට රූප ගත ගතිය සුප්‍රකටම වෙයි යනු ලොක සිද්ධමය. එහි සුක්ෂ්මතර නිරෝහිතාදී හෙද ඇති රූපගතයාගේ අගෝචරතා බව වේවයි බුදුන් විසින් වනාහි දන්නා කැමතිවූ ඥෙයයාගේ අගෝචර බව නොමවන්නේය. වෙය්‍යාවරණය සුප්‍රහීන බැවින් ඥාණාලෝකයෙන් අවහාමිතවූ හස්ත තලයෙහි ආමලකයක් මෙන් සුප්‍රකටවූ සුවිභූතවූ රූපගතය වේ -පෙ-

යම් කපෙක, යම් භවයෙක යමක් යමක් දන්නා කැමති වෙද්ද, දන්නා කැමතිවූ ඒ ඒ තන්හිම ඥාණයෙන් බස්නාවූ සිංහ ගති වශයෙන් ඥාන ගතියෙන් වාළවේධයෙහි කරනලද පරිචය ඇති සරහග බොධිසත්ව සදාශවූ ධනුර්ධරයක්හු විසින් ලක්ෂ්‍යස්ථානයට අප්‍රාප්ති වශයෙන් නොපැකිළේ. අතික්‍රමන වශයෙනුදු පශ්චිම ගමන වශයෙනුදු නොවරදී කැමති කැමති තෙනම ගනී. තීර්ථකයන්ගේ පූර්වවිකල්පවාසානුස්සති ඥානයාගේ අතිශයින්ම අල්පානුභාව බැවින් බද්ධතා ප්‍රභා සදාශව වැටහේ. පියවි ප්‍රදීපයෙහි ප්‍රභාසදාශයි. මහා උල්කා ලෝකය ස්වවිෂයෙහි සර්වාකාරයෙන් අන්ධාකාර විධමනය කරන බැවින් සරත් සූර්යමණ්ඩල සදාශ වේ. කඳ පිළිවෙල නොහරන බැවින් යෂ්ටිකොටිය ගෙනයාම වැනි වේ. ක්ෂුද්‍ර තදින්ගේ අතික්‍රමනය පිණිස එකම දණ්ඩෙන් කරණලද හෙයදණ්ඩක සෙතූ නම්. එක් දඬු හෙයයි සේයි සතරදෙනෙකු පස්දෙනෙකු හෝ යන්නට පිළිවන් කොට පොහොරු අතුව ඇණ ගසා කළ හෙය ජංග සෙතූ නම. ගැළක් යා හැකි කොට කළ සේතුව සකට සේතූ නම්. මහත්වූ ජංසාර්ථයෙන් යා හැකි මාර්ගය ජංස මාර්ග නම්.

විස්සක් හෝ තියක් සකටයන් එක්කොට ගෙන යාහැකි මඟ මහාසකට නම්.

චිත්ත ශීර්ෂයෙන් ශ්‍රාවකයෙහි නිර්දේශ්ටවූ සමාධි භාවනාධිකාරයෙහි යම් හෙයකින් ශ්‍රාවකයන්ගේ පූර්වෙනිවාසානුස්මරණය මෙහි අභිමතද එහෙයින් යම්සේ ඒ ශ්‍රාවකයෝ ස්කන්ධ පටිපාටි වශයෙන් හෝ චුතිප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් හෝ අනුගමනයකොට සිහි කෙරෙද්ද එසේ සිහිකරනු කැමැත්තහු විසින් යම් නිශ්ශ්‍රාවකත් හුන්තහුගේ අනුස්මරණාරම්භයද හෝ නොමෝ මෙහි සර්වපශ්චිම නිශ්ශ්‍රාව නම්, ඒ නිශ්ශ්‍රාවට පළමුකොට ආසන පැණවීම කිසි කෘත්‍යයක් ප්‍රකට නොවී නම් පාදක ධ්‍යානයට සමවදනා පමණින් මේ භවෙන් අනතුරු පූර්ව භවෙහි තමාගේ ප්‍රත්‍යයෙන් පවත්වනලද නාමරූපයන් ආචර්ජනා කටයුතු. හෙද පළමුකොට රූපය ආචර්ජනා කොට පසුව නාමය ආචර්ජනා කටයුතු. ඇතැම් කෙනෙක් පළමු නාමය ආචර්ජනා කොට පසුව රූපය ආචර්ජනා කටයුතුය. මේ අභිඥාධිකාරයෙහි කතාධිකාර හික්ෂු තෙමේ සමර්ථවේ. පූර්වභවයෙහි නාමරූපය නිශ්ශ්‍රාවයෙන්ම නිරුද්ධ විය. අද්ධාප්‍රත්‍යුත්පන්නයෙන් අතුරුව ගිය බැවින් අනිකෙක්ම උපන්නේයි නුවණ නැත්තහු විසින් නොදත හැකි කිළිනෙහි කැණිමඬල පිණිස කපන කපන ලද්දහුගේ නැවත කැපිය යුතු බවක් නැති බැවින්ද අතීත ජාතියෙහි නිවුත්ථ ස්කන්ධයන් අරමුණු කොට ඇති බැවින් පූර්වෙනිවාස ඥාන නම් නොවේ. පූර්වෙනිවාසානුස්මාති ඥානයට පරිකර්මභාවයෙන් ප්‍රවෘත්ත සමාධි හා සම්ප්‍රයුක්ත බැවින් පරිකර්ම සමාධි ඥාන නම් වේ. ඒ පශ්චිම නිශ්ශ්‍රාවෙහි පටන් ප්‍රතිසන්ධිය දක්වා ප්‍රවෘත්ත ඥානය අතීතංස ඥානයයිද සමහරු කියත්. ඒ වචනය රූපාවචරවූ අතීතංසඥානය සඳහා කියන ලද්දේ වීනම් නොයෙදේ.

පූර්වෙනිවාසානුස්මාති ඥාණ කථා

එක භවයකුදු පිරිහෙන්නාවූ අසංඛ්‍යකල්පය හටගන්නා කප තත් පූර්වක හෙයින් මෙසේ සංග්‍රහ කළහොත් ගින්නෙන් නසීද හැම කලම යම් අනන්තාපරිමාණ විෂය ක්ෂේත්‍රයක,

යමක් යමක් කැමතිද බුද්ධඥානය ආකෘතික්ෂා මාත්‍ර ප්‍රතිබද්ධ වෘත්ති බැවින් ඒ ඒ දැනී හටගන්නාවූද ගොතිබාදී තබාබේපාණෙසු යන අර්ථයි -පෙ- 'එතෙසං වස්සපජ්චිනෝ' යනාදීන් කියන ලද සත්වයන්ගේ ඒ බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි පූෂ්ප ඵල ඕජාව නිසා ජීවත් වන්නේ ධ්‍යානය නැතිව ඒ බල ලොව උපත් නැත්නුයි. යනාදීන් කියන ලද සතුන් අතුරෙහුද ඒ බල ලොව මුදන ලද සිබා බන්ධන ඇතියාහු විසුරුණු කෙශ ඇතියාහුය. කඳුළු හුණු මුහුණු ඇතිව ලෝක විනාශ හයින් ශෝක සිත් ඇති බැවින් අතිශයෙන්ම විරූපවූ වෙස් ධරන්නාහු මහා සාගරයද වියළෙන්නේයි. කාමාවචර දෙවිලොව දෙවන හිරු මඩළක් සියළු සතුන්ගේ අකුශල ප්‍රත්‍යය සෘතුවෙන් පහළවේ. කල්ප විනාශයට පළමු උපත් සූරිය විමානයෙහි ගංගාය, යමුනාය, සරභුය, සරස්වතිය, මහිය යන පඤ්ච මහා නදීන්ට උත්පත්තිස්ථානවූ නොසිටි දුමින් පරික්ෂිණවූ ස්තේහ ඇතිවේ. යම්සේ මේ සක්වලද බිඳී භූතෝපාදය හෙද ඇති සංස්කාර ජාතය නොනිවේ. -පෙ- එක පැහැර නිවේ. සංවට්ඨයි අසංඛ්‍ය කල්ප සංඛ්‍යත දිර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන් විසිර යා නොදී පිඩු කෙරේ. වටින් පිරිසිඳ ඒ උදකය ඒ වාතයට යම්සේ සන කෙරේද, පිඩු කෙරේද, එසේ ඒ ඒ තන්හි අතුරු කෙරේ. පූර්වයෙහි බ්‍රහ්මලෝකය දක්වා එවූ ජලය ඒ වාතයෙන් වියලන ලද බැවින් පරික්ෂයට යන්නේ කාමාවචර දේව ලෝකාදී සතර දෙනා පිහිටි තැන්හි යට බැස්ස නොදී අතුරෙහි විවර නොවන සේ හසවත් ප්‍රථම ධ්‍යානතල බව වසවත්ති ආදී දෙවිලොව හටගන්වමින් අවද එහි අළුත උපනුවත් වහා චූන නොවන බැවින් ආභස්සර බ්‍රහ්ම ලෝකෙ පයමතරා ගිනිබිබන්නායි කීහු. ඒ ආභස්සර බ්‍රහ්මලෝකයෙන් ඒ සත්වයෝ අතිශයින්ම සතුටුව එසේ ව්‍යවහාර කෙරෙත්, අවමාන කෙරෙත්. මනාවූ සටහන් ඇතිව පැළි පැළි තිබෙන පොළෝ පුපුටිකා -පෙ- නොදීන් කියන ලද නයින් අකෘෂ්ටවූ භූමි ප්‍රදේශයෙහි පැසෙන හෙයින් අකඨපාකවූ කුඩු නැති සුමන නම් ජාති පූෂ්ප සදාශවූ ඒ සත්වයන්ට ඒ මුත්‍ර කර්ෂයාගේ එහෙයින් වළකනුවට වැලිපත් ආදී ගසා වළකනු ලබනුවෝ අද දවස් සසැල් නොගෙණ සෙට

දවසටද ගැමීමෙන් අලස ස්වභාව ඇති අනුසෝවනය කෙරෙත්. ලොහද්වේෂාදී පට්ටු ධර්මයෝ හිමි තබන්. අපි එක් සත්වයක්හු සම්මත කළමෝ නම් යෙහෙකි. යමෙක් අප කෙරෙහි මනාකොට සම්මත කළෝ සංග්‍රහ වස්තුවෙන් මනාකොටම ඇලවිතුම කෙරේ. තල්කඳ පමණ මහත් ක්ෂාරෝදක ධාරාවෙන් පහළ පහළ පෘථිවි පර්වතාදීහු දියෙහි බහාලූ එනු සකුරු කැටමෙන් වීරෙන්.

හත්පසින් පෘථුවියෙහි යට පිට පටන් පරිත්තාහ-අප්පමාණාහ ආභස්සර බ්‍රහ්ම ලෝකයෙන් ඒ කල්ප විනාශ උදකය -පෙ- කල්පයාගේ සංවත්ති සංඛ්‍යා එක් අසංඛයෙකි. ඒ චක්‍රවාල පර්වතාදීහු ඔවුනොවුන් සටා පෘථිවිසන්ධාරක උදකය තත්සිත්ධාරක වාතය යන සර්වසංස්කාරයන් නසා සිටීමට කාරණා රහිත බැවින් තෙමේම නසී.

ඒ ලොවද රාගය ඉතා බලවත් කල්හි ඒ කාමාදි බවෙහි හෝ අණ්ඩජාදී යෝනියෙහි හෝ දෙවාදිගනියෙහි හෝ නානත්තකාය නානත්ත සඤ්ඤා ආදී විඤ්ඤානස්ථියෙහි හෝ සත්වාචාසයෙහි හෝ ක්ෂත්‍රියාදී සත්ව නිකායෙහි හෝ වීථි, ප්‍රතිලෝම වශයෙන් නුවණින් පුබ්බේතිවාසට නැගෙනුවහුගේ, සිතසේ සිහි කිරීමයි. සිහිකළ දෙය ප්‍රත්‍යක්ෂ කිරීමය දන්තා ලැබෙයි. කියනු ලැබෙයි. වර්ණය ආහාරය වේදයිත ආයුපරිච්ඡේදය යන මෙයින් -පෙ-

චුතුපපාත ඤාණ කථා (4)

වචනයෙහිද ප්‍රතිසන්ධියෙහිද රූපදර්ශන ස්වභාවයෙන් ලාභි අධිවිචසම්ප්පන්නිකයා මෙන් අභිනව සත්වප්‍රාදුර්භාව දෘෂ්ටිය ගනී. චුතුප්පත්තිද්වය ශාස්වතොච්ඡේද සංඛ්‍යාත විප්‍රකාර දෘෂ්ටි ගතය. මනුෂ්‍යයන්ට ගෝවරවූ රූපාලම්බණය මානුසක නම. මසැසින් බලන මිනිසුන් මෙන් ක්ෂණය අතිස්වල්ප බැවින්ද කිසි කෙනෙකුන්ගේ රූපය අතිසුක්ෂම බැව්නුද දිව ඇසින් දක්නට නොපිළිවනි. භගවත් තෙමේ මෙබඳුවක් දැක්විය ගරානලද ලාමක කොට දන්තාලද වෙසසින් ලාමක කොට දන්තා ලද යනු පූර්වභාග වශයෙනුද සම්ප්‍රයුක්ත අමෝහ වශයෙනුද කිහි. සුන්දරවූ වර්ණ පැති සුන්දරගතියට ගියවුන්

දුගතියට ගියවුන් යම් යම්සේ රැස් කරන ලදද ඒ ඒ කර්මයෙන් යුක්තයන් විෂය මුඛයෙන් විෂයි ව්‍යාපාරය කීහු. මේ ශාසනයෙහි මහණ තෙමේ තෙරකික සත්වයන් ප්‍රත්‍යක්ෂ හෙයින් දැක සිටියේ ඒ තෙරෙයිකයින්ගේ නරකොත්පත්තියට කාරණවූ කර්මය දැනටිරිස්සෙන් පාදකද්ධානයට සමවැද නැගී පරිකර්ම වශයෙන් මෙතෙහි කෙරේ.

පණිවා ආදී නොමනා කොට කරණ ලද ක්‍රියා ක්ලේශයෙන් කුණුවූ බැවින් දුෂ්ටවූ ක්‍රියාව හෝ දුච්චරිත නම්, කයින් නොමනා කොට කරණ ලද්දේ කයින් උපන් ක්‍රියාව වාග්- මනෝ දුශ්චරිතයෙහිදු පාරාජිකාවය අන්තිම වස්තු විසින් හෝ විද්‍යමාන ගුණයන්ගේ විද්ධවංශනයෙන් යමකට උපවාද කෙරේද උහු ආර්ය බව දන්නෝ හෝ නොදන්නෝ හෝ ක්ෂමා කිරීමෙන් සප්‍රතිකාරවේ. ඒ ආර්යෝපවාදය සප්‍රතිකාර බව පළ කරනු පිණිස විදී, ළදරු ඕනට ජුගුප්සා කරන්නේ මහළු යයි තමන් සිතින් ගුණ මකනු කළාවෙත්. මහණෙක් මෙවැනි දෙයක් කෙළෙයි අප හිස් නොනගනු කෙළේ යන අර්ථයි. ඒ වෙහෙර මහණහු තමහට බාලවූ නම් පෙරව බමාපනය සමීභව නොවන කල්හි අනිකක්හු කරා එළඹ කැමතිවිය යුතුයි. එසෙයින් කළ කල තමා සිත් පහදනා බැවින් ස්වර්ගයට මාර්ගයට බාධක නොවේ. යන අර්ථයි. අර්හත්වය සිද්ධ කෙරේද කියන ලද ශිලාදී සම්පන්නයහට අර්හත්වය යම්සේ අවශ්‍ය වේද මෙද එසේමය යන අර්ථයි.

යම්සෙයින් නිරය පලායන් විසින් ගෙණ අවුත් නිරයෙහි සිටුවන ලද්දෙමිද එසේම මුඛ භොතුද නිරයෙහි සිටියේය. යන අර්ථයි. අනික් පාපයක් නැති මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය උඩත් කොට ඇත්තාහ. කුශල කර්මයයි සලකන ලදද උඩින් පහවූ බැවින් දොස බහුලතාය. ද්වේෂ ක්ලේශය බහුල බැවින් හෝ දුෂ්ටවූ කර්මයෙන් නිර්වාත්තවූ ගති නොමෝ කර්ම පරවශ බැවින් තමන් වශන නොවෙත්නුයි අස්සාද සලකන සුඛ සංඛ්‍යාත අය මිහි නැත්නුයි අපාය නම්. දුක්ඛයට පිහිට නොවෙයි. ලොකාන්තරික නරකයෙහි ප්‍රෙතාසුරයන් හා සද්‍යශව -පෙ- ඒ අසුර කාය තෙමේ සියළු සම්පත්ති සමූහයෙන් -පෙ- යනාදී

පදයන්ට විපර්යාසයෙන් නසනා අර්ථයෙන් උක්තාර්ථයාගේ පුනර්වචනයක් හෙයින් නිගමන වචනයයි. -පෙ- දිව ඇසින් බලයි යන මෙහි (මේ කියන ලද්දේ සංක්ෂෙපාර්ථයි.) අට කිසුණන්ගේ වශයෙන් කිසුණු අරමුණු කොට ඇති තුදුස් වැදෑරුම් විත්ත පරිදමනයෙන් අෂ්ටාංග සමන්තාගමනයෙන් භූමි පාද පදමුල සම්පාදනයෙන් යන මේ සර්වප්‍රකාරයෙන් දිව ඇස් නුවණට අභිමුඛ කොට ඒ වර්ධිත වූ කසිණාලම්භනයෙහි ධ්‍යාන වශයෙන් අර්පණා නොයී පදවිය යුතුයි. ඒ කසිණාලම්භනය පරිකර්මයන්ට අපාශ්‍රය නොවේ. මෙසේ තේජෝ කසිණාදී තුන් කිසුණෙහි ආලෝක කිසුණු ප්‍රභා නික්මෙන බදුව ආලෝකය සෙස්සට වඩා වෙසෙස් බැවින් ශ්‍රෙෂ්ඨතර බැවින් ඒ ආලෝක කිසුණ හෝ සෙසු තේජෝ කිසුණු ඕදාන කිසුන් කෙරෙන් එක්තරා කිසුණෙක් හෝ උපචාරද්ධ්‍යානෝත්පත්තීන් උපදවා ඒ තුන් කිසුණන් අතුරෙහි එක්තරා කිසුණෙක් අරමුණු කොට පාදකධ්‍යානයට සමවැද නැගී අළුත අර්පණා නො උපදවා අර්පණාවට උපචාර භූමියෙහි සිට වැඩිය යුතුහයි. කසිණය දෙස කී නයින් ආලෝකය පැතිරවූ හොතුදු මසැසින් නොදක්නා බැවින් දිවැසින් බැලිය යුතුයි. පැතුරුණු ආලෝකය අන්තර්ධානවූ සඳ නැවත නැවත පළමු සමවතින් පාදකධ්‍යානයට සමවැද එයින් නැගී ආලෝකය පැතිරවිය යුතුය. මේ කී ක්‍රමයෙන් ඒ ධ්‍යානයට සමවැද නැගී නැගී එක්වන් ආලෝකය විරස්ථායි වේ. නැවත නැවත පාදක ධ්‍යානයට සමවැදීමයි. යම් පමණ නැතක් පිරිසිදු කසිණ වචන ලදද ඒ තාක් තෙත ස්ථිරවූ ආලෝකය පැතිර සිටීමයි. ඒ දිව ඇස් නුවණම රූපය අරමුණු කොට පවත්නා සිතූත් කෙරෙහි චක්ෂුර්විඥානයෙන් මෙන් රූපය ස්වභාව හෙයින් විභාවනාකරණුවට සමර්ථයි. ආවරජන පරිකර්ම සංඛ්‍යාත පූර්වභාග විත්තයෝ සමර්ථ නොවේ. ඒ දිවැස අන්තරායකර වේ. දිව ඇස් ලදිමිසි සන්තෝෂයට නොපැමිණ විදර්ශණාභියෝග වශයෙන් හෝ සත්‍යාභිසමය වශයෙන් හෝ අප්‍රමන්ත විය යුතු. ඒ උත්පත්ති ක්‍රමය දක්වනු පිණිස යනාදී කිහු.

"සො දිබ්බෙන චක්ඛුනා" යනාදීන්ගේ විස්තර මෙසේ වෙත්.

"සො" ඒ යොගාවචර භික්ෂුතෙමි

"දිබ්බෙන" ආලෝක කසිණ භාවනාවෙන් පැමිණිය යුතු බැවින් තමාගේ ඥාණාලෝකය පැතිරෙන බැවින්ද දිව්‍ය නම්. භික්ෂි ආදීන් පිටතවූ රූප බැලීමෙන් මහත් ගති ඇති බැවින්ද දිව්‍ය නම්.

"චක්ඛුනා" දර්ශන කෘත්‍යය කෙරෙන හෙයින්ද, ඇසක් වැනි නුසි චක්ඛු නම

"විසුද්ධෙන" චුති උත්පත්ති දැකීමි වශයෙන් දිව්‍ය විසුද්ධියට හේතු බැවින් විසුද්ධවූ.

"අතික්කන්ත මානුසකෙන" මිනිස් ඇසින් නොදැක්ක හැකි රූපාදිය දක්නා හෙයින්.

"වචමානෙ උප්පජ්ජමානෙ" චුතවන්තාවූද, උපදින්නාවූද

"යත්තෙ පස්සති" සත්වයන් දකී.

"හිතෙ" ලාමක කොට දන්නා ලද.

"පණිතෙ" අමොහ සම්ප්‍රයුක්ත කර්මයෙන් උපන් සහෙතුක ප්‍රතිසන්ධික හෙයින් ප්‍රණිතවූ.

"සුවණ්ණෙ" අද්වේෂ සම්ප්‍රයුක්ත කර්මයෙන් උපන් හෙයින් ඉෂ්ට වර්ණාදීන් යුතුවූ.

"දුබ්බණ්ණෙ" ද්වේෂ සම්ප්‍රයුක්ත කර්මයෙන් උපන් හෙයින් අනිෂ්ට අකාන්ත අමනාප විරූප බැවින් යුතුවූ,

"සුගතෙ" සුගති ඇති. අලෝභ සම්ප්‍රයුක්ත කර්මයෙන් උපන් හෙයින් ආඨාසවූ මහද්ධන ඇති.

"දුග්ගතෙ" දුගති ඇති. ලෝභ සම්ප්‍රයුක්ත අකුශල කර්මයෙන් උපන් හෙයින් දිළිඳු ස්වල්ප ආහාර පාන ඇති.

"යථාකම්මුපගෙ" තමා විසින් උපචිත පෙර කී සේ කර්මානුරූපව උපන්.

"කාය දුච්චරිතෙන" කයින් උපන් ක්ලේශයෙන් දූෂණයවූ රිතයෙන්.

"සමන්තාගතා" යම් සන්නානසෙක කරන ලදින් නොනැසී පැවති,

"අරියානං උපවාදකා" බුදු, පසේබුදු, බුදුසව් ආර්යානට අනර්ථකාමීව පරිජීවතින් හෝ ක්ධානාදි ගුණ නැසීමෙන් හෝ උපවාද කරන්නාහු, ආක්‍රොශ ගර්භා කරන්නාහු.

"නත්ථි එතෙසං සමණධම්මො අස්සමණා එතෙ" යි සීලයෙන් උපවාද බෙණෙනුයේ අන්තිම වස්තුවෙන් උපවාද බෙණේ.

"නත්ථි එතෙසං ක්ධානංවා විමොක්ඛොවා මග්ගොවා එලංවා" යි මොවුන්ට ධ්‍යානයෙක් හෝ විමොක්ඛයෙක් හෝ මාර්ගයෙක් හෝ පලයෙක් හෝ නැතැයි උපවාද කරන්නේ ගුණ නැසීමෙන් උපවාද කරන්නේ වෙයි.

"මිච්ඡාදිට්ඨිකා" තුමු විපරිත දෘෂ්ටික වූවෝ.

"මිච්ඡාදිට්ඨි කම්මසමාදානා" විපරිත දෘෂ්ටි වශයෙන් සමාදන්වූ නානාවිධ කර්ම ඇත්තෝ

"ආර්යොපවාදය" පඤ්චානන්තර්යයමෙන් මහාසාවද්‍යය එයින් වදාළහ.

"ශරීපුත්‍රය, සම්පූර්ණ සිල් ඇති, සම්පූර්ණ සමාධි ඇති, සම්පූර්ණ මාර්ග ඥාන ඇති හික්ෂුව අර්හත් ඵලයට පැමිණෙන්නායේ (ඒ ඒ වචනයද, ඒ චිත්තයද, ඒ දෘෂ්ටියද බැහැර නොකොට ගෙනවුත් බහාලන ලද්දකු මෙන් නරකයෙහි උපදී.)

"මහණෙනි, මිට්ඨාදෘෂ්ටිය යම්පමණ මහාසාවද්‍යද එබඳුවූ අන්‍ය එකම ධර්මයකුදු නොදකිමි. මහණෙනි, අවද්‍යයෝ මිට්ඨාදෘෂ්ටිය පරම කොට ඇත්තාහ."

"කායස්සභෙදා" උපාදින්නස්කන්ධ භෙදයෙන්

"පරම්මරණා" මරණින් මතු උපන් ස්කන්ධ ලාභයෙන් හෝ ජීවිතිත්‍රියයාගේ උපච්ඡෙදයෙන් වුති සිතෙන් මත්තෙහි

"අපායං- දුග්ගතිං- විනිපාතං- නිරයං- උප්පන්නා" විනිපාත නම්වූ නිරයෙහි උපන්නාහුය.

"සුගතිං- සග්ගං- ලොකං- උප්පන්නා" සැපයට ගතිවූ- සුවයෙන් අග්‍රවූ- ලෝකයෙහි උපන්නාහුය.

"සංසන්දනය" පරිකර්ම කළ කල කසිණාලෝකය

කසිණාලෝකය දැඩිව පැතිරී සිටීම සුර්යයාගේ උදාවීම මෙන්ද, ඒ දැඩිවූ ආලෝකයෙන් දවසකුදු රූප දැකීම; ගිනිසුළු හැරපියා සුර්යාලෝකයෙන් දහවල් කාලයෙහි යාම මෙන්ද දහ යුතු.

දිව්‍යවක්ෂුරහි ඥානය:- උපදින්නේ මෙසේයි. 'රූපාලම්බනය අරමුණු කොට මනෝද්වාරාවප්පනය සිත ඉපිද නිරුද්ධවූ කල, එයම අරමුණු කොට ජවත් සතරක්- පහක් උපදී' යනාදී සියල්ල පෙර කීසේය. ආවර්ජන චිත්තයෝ සවිතර්ක සවිචාරයහ. කාමාවචරයහ. අවසානයෙහි වූ රූපාලම්බනය දැකීම සිද්ධ කරන චිත්තය රූපාවචර චතුර්ථධ්‍යානිකය. ඒ හා එක්ව යෙදුණාවූ ඥානය චුතුපපාත ඤාණයයිද, දිව්‍ය වක්ෂුරහි ඥානයයිද කියනු ලැබේ.

පඤ්චාහිඥාවෝ

ඒ පඤ්චාහිඥාවන් කෙරෙහි ඒ දිව්‍ය වක්ෂුසට පරිවාර ඤාණයෝ වෙති. ත්‍රිකව්‍යවහාරයෙන් කියන ලද අරමුණන් කෙරෙහි ඒ සාධි විධඥානය පිහිටුවා ලබන ලද උපයෝග වචන ඇති කය අරමුණු වෙයි කියා කාය වශයෙන් චිත්ත පරිණාමනයෙහි යම් පාදකධ්‍යාන චිත්තකයෙක් කියන ලදද එම චිත්තය යන අර්ථයි. රාම නම් ගම වෛත්‍යය තබා සෙසු සත් වෛත්‍යයෙහි ධාතුන් සෘද්ධියෙන් ගෙන අවුත් රජගහනුවර හුම් ගෘහමණ්ඩපයෙහි කරන ලද මහා ධාතු නිධානයෙහි දිය වර්තමාන රූපකාය අරමුණු කරන බැවින් ප්‍රත්‍යාත්පන්නාලම්බන වේ. තමාගේ කයද චිත්තයද අරමුණු කරන බැවින් දක්වන කල්හියයි සේයි. සියලු ආර්යයන්ගේ සිත් දන්නී අනාර්යයන්ගේ කියනු කීම? උත්පාදයටද ස්ථිතියටද භංගයටද පැමිණියේ මේ අතුරෙහි වූ රූපසන්තති වූ හෝ අරූපසන්තති වූ හෝ එක් දෙසන්තතිවාර කෙනෙක් නම් වෙතියි දත්තානුයි. කාලුෂ්‍ය විගමයෙන් යම්තාක් විප්‍රසන්න නොවේද ඒ ප්‍රතිසන්ධි වූතියෙන් පිරිසිඳිනා ලද එක් බවෙහි පර්යාපන්නවූ ධර්මජාතය එතරහියයි වක්තව්‍ය වූයේ අධිවාප්‍රත්‍යන්පන්න නම් වේ. යම් අධිවාප්‍රත්‍යන්පන්නයක් සඳහා අධිවාප්‍රත්‍යන්පන්න වනුයේ මේ දෙක වේ යන් අර්ථයි. තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි වශයෙන්

තුෂ්ට වෙයි. ඒ ප්‍රත්‍යුත්පන්න ධර්මයන් කෙරෙහි තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි වශයෙන් අදනා ලැබෙයි. මෙහි අප්‍රේක්ෂාකීය බාහිර දොළොස් ආයතනයන් ක්ෂණප්‍රත්‍යුත්පන්න විසින් අරමුණු නොකොට හැකි බැවින්ම සූත්‍රයෙහි දක්වනුවෝ -පෙ- යන මෙහිදු විදර්ශනා ඥානය -ක්ෂණප්‍රත්‍යුත්පන්නය. එයට අරමුණුවූ ධර්මයෝ අධිවාප්‍රත්‍යුත්පන්නයෙහි ගතයුතු. නොඑසේ වුව විදර්ශනාවම සම්භව නොවන්නේය. ක්ෂණ ප්‍රත්‍යුත්පන්න වශයෙන් ආලම්බන කරණය අර්ථ කථාවෙහි නොදා බැවින් නොකීහු.) අතීත සිත අනාගත සිත ළඟසිත මුහුසිතැයි විභාග නොකොට සමූහ වශයෙන් ගන්නවුහට එක් ආවර්ජනා කළද අනිකක් අරමුණු වන බැවින් අතීතාදී වශයෙන් ආවර්ජනායාගත් හැර සෘද්ධි චිත්තය අනිකක් ප්‍රතිවේධ කෙරෙයි යෙන්. එක් ජවන් වාරයෙකිනැයි සේය. ඒ සන්නති ප්‍රත්‍යුත්පන්න අධිවාප්‍රත්‍යුත්පන්නයෙහි සෙසු ආවර්ජන පරිකර්ම චිත්තයෝ අධිවාප්‍රත්‍යුත්පන්නය ජවන වාරයෙන් වන්නේය. -පෙ-

සිත් පිරිසිදු දන්නා නුවණ බැවින් සිත දන්නිය යන අභිප්‍රායයි. යථාකර්මොපග ඥානය බැවින් චේතනා මාත්‍රයම අරමිණි කෙරේ. මේ අධ්‍යාත්මාලම්බනත්‍රික වශයෙන් අභිඥා ඥානයට ආලම්බන විචාරයෙහි අප්‍රේක්ෂාකාරම්මණද වෙයි. බහිද්ධාලම්බනද වෙයි. එසේම එක්කොට පරණ අධිවාප්‍රත්‍යුත්පන්නය මෙකි කියන ලද්ද හේ -පෙ- යන මෙහි අභිප්‍රායෙන් කියන ලද යන අර්ථයි.

පඤ්චාභිඥාවන් අතුරින් දිව්‍යචක්ෂුර්භිඥානයට පිරිවර වූයේ අනාගතංසඤ්ඤාණයද යථාකම්මපග ඤාණයද වෙත්. මේ ඤාණ දෙක හා ඉද්ධිවිධ ආදී අභිඥා පසදැයි සප්ත අභිඥා ඤාණ කෙනෙක් මෙහි දක්වන ලදහ. ඔවුන්ගේ සතර වැදෑරුම් ආලම්බන ත්‍රිකයෝ නම් ඒ ආලම්බනයන් කෙරෙහි සත් වැදෑරුම් අභිඥාවන්ගේ පැවැත්ම දැක්විය යුතු.

ආලම්බනත්‍රික සතර මෙසේයි.

1 පරිත්තාරම්මණ ත්‍රිකය, 2 මග්ගාරම්මණ ත්‍රිකය, 3 අතීතාරම්මණ ත්‍රිකය, 4 අප්‍රේක්ෂාකාරම්මණ ත්‍රිකය වෙත්.

ඒ සප්තාභිඥාවන් අතුරින් 1 ඉද්ධිවිධ ඤාණය

අනාගතාලම්භනය මහා කාශ්‍යප ස්ථවිරයන් වහන්සේ මහාධාතු නිධානය කරන සේක් "අනාගතයෙහි දෙසිය අටළොස්වැනි වස දක්වා මේ සුවඳ සඳුන් කල්ක නොවියළේවා" මේ මල් නොමැලවේවා, මේ පහන් නොනිවේවායි" ඉටු සේක. සියල්ල එසේ වී.

අස්සගුත්ත මහ තෙරුන් වහන්සේ චත්තනිය සෙනස්තෙහි වැසි හික්ෂු සංඝයා වහන්සේ වියළි බත් වළඳනු දැක එහිවූ ජලය දිනපතා පෙරබත දී රස වේවායි ඉටු සේක. පෙර බත ගත් ජලය දී රස වී පසු බත ගත් ජලය පියවි දියවිය.

2 දිව්‍ය ශ්‍රෝත ධාතු අභිඥා නොමෝ

(2) (1) පරිත්තාලම්භනය

(2) ප්‍රත්‍යුත්පන්නාලම්භනය

(3) අධ්‍යාත්මාලම්භනය

(4) බහිද්ධාලම්භනයයි සිව්වැදැරුම්වූ අරමුණෙක පවතී.

3. වෙනෝපරිය ඤාණය

(1) පරිත්තාලම්භනය

(2) මහත්ගතාලම්භනය

(3) අප්‍රමාණාලම්භනය

(4) මාර්ගාලම්භනය

(5) අතීතාලම්භනය

(6) අනාගතාලම්භනය

(7) ප්‍රත්‍යුත්පන්නාලම්භනය

(8) බහිද්ධාලම්භනයයි අට අරමුණෙක පවතී.

"පෘථග්ජන වෙනොපරිය ඤාණලාභි හට සෝවාන් පුද්ගලයාගේ මාර්ග-ඵල සිත් නොදත හැක්කේය" සෝවාන් අභිඥාලාභී හට සකෘදාගාමික මාර්ග-ඵල සිත් නොදත හැක්කේය. යනාදී ක්‍රමයෙන් රහතුන්ගේ මාර්ග-ඵල චිත්තයන් දක්වා එළවිය යුතු රහතන් වහන්සේ සියලු ආර්යන්ගේ සිත් දැනගන්නා සේක. අන්‍යවූ මත්තෙහිවූ ආර්යයෝ යට ආර්යන්ගේ සිත්දන්නාහ. එසේම සම සමවූ ආර්යයෝ සමවූ ආර්යන්ගේ සිත් දන්නාහ."

4 පූර්වෙනිවාසානුස්මාතිඥානයද පරිත්තාලම්බනාදි වශයෙන් ආලම්බන අවෙක පවතී

කෙසේද? යත්:- (1) ඒ පූර්වෙනිවාසානුස්මාති ඥානය කාමාවචර ස්කන්ධයන් සිහි කරන කාලයෙහි පරිත්තාලම්බනිකය.

(2) රූපාවචර-අරූපාවචර ධ්‍යාන සිහි කරන කල්හි මහද්ගතාලම්බනිකය.

(3) අතීත භවයෙහි තමා විසින් හෝ අනුන් විසින් වඩනා ලද මාර්ග හා ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන ලද ඵල සිහි කරන කල්හි අප්පමාණාලම්බනිකය.

(4) වඩනා ලද මාර්ගයම සිහි කරන කල්හි මාර්ගාලම්බනිකය.

(5) නියමයෙන්ම මේ පූර්වෙනිවාසානුස්මාති ඥානය අතීතාලම්බනිකය වේ

(6) තමාගේ අතීතවූ ස්කන්ධ සිහි කරන කල මේ පූර්වෙනිවාසානුස්මාති ඥානය අධ්‍යාත්මාලම්බනිකය.

(7) අනුන් පිළිබඳ ස්කන්ධයන් සිහි කරන කල බහිද්ධාලම්බනිකය.

(8) 'අතීතයෙහි විපස්සි භාග්‍යවතුන් වහන්සේවූ සේක. උන්වහන්සේගේ මෑතියෝ 'බන්ධුමනී' නම්.. පියාණෝ 'බන්ධුමා' නම්හ'යි යනාදීන් නාම-ගෝත්‍ර පෘථිවි නිමිත්තාදිය සිහි කරන කල නවක්තව්‍යාලම්බනිකය.

(5) දිබ්බචක්ඛ ඥාණය:-

"පරිත්ත" පච්චුප්පන්න- අජ්ඣාත- බාහිර ආලම්බන වශයෙන් සිවු වැදෑරුම් ආලම්බනයෙහි පවත්නේය.

කෙසේදයත්:- (1) ඒ දිව්‍යචක්ෂුරි ඥානය, රූපය අරමුණු කරන කල (රූපය කාමාවචර හෙයින්) කාමාවචරාලම්බනිකය.

(2) විද්‍යමානවූම රූපාලම්බනයෙහි පවත්නා හෙයින් පච්චුප්පන්නාලම්බනිකය.

(3) තමාකුක්ෂිතාදි රූපාලම්බනාදියක් අරමුණු කරන කල අජ්ඣාතාලම්බනිකය.

(4) අනුන්ගේ රූපායතනාදියක් අරමුණු කරන කල්හි බහිද්ධාලම්බනිකය.

මෙසේ දිව්‍යවක්ඛුරහිඥානය සතර අරමුණක පවත්නේය.

(6) අනාගතංස ඥාණය:-

පරිත්ත- මහග්ගත- අප්පමාණ- මග්ග- අනාගත- අප්ඤ්ඤා- බහිද්ධා- නරත්තබ්බ වශයෙන් අට අරමුණක පවතී.

(1) 'හෙතෙමේ අනාගත ආත්මයෙහි කාමාවචර භූමියෙහි උපදනේය'යි දැනගන්නා කල පරිත්තාලම්බනිකය.

(2) මතු රූපා, රූප භූමීන්හි උපදනේය'යි දැන ගන්නා කල මහග්ගතාලම්බනිකය.

(3) 'මාර්ගය වඩන්නේය. ඵලය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කරන්නේය'යි දැනගන්නා කල අප්පමාණාලම්බනිකය.

(4) 'මාර්ගය වඩන්නේය'යි දැනගන්නා කල මාර්ගාලම්බනිකය.

(5) ඒ අනාගතංස ඥානය ඒකාන්තයෙන්ම අනාගතාලම්බනිකය.

(7) යථාකම්මුපග ඥාණය:-

පරිත්ත- මහග්ගත- අතීත- අප්ඤ්ඤා- බහිද්ධා- ආලම්බන වශයෙන් අරමුණු පසෙක පවතී.

(1) ඒ මෙසේයි. කාමාවචර කර්ම දැන ගන්නා කල පරිත්තාලම්බනිකය.

(2) රූපා රූප කර්ම දැනගන්නා කල මහග්ගතාලම්බනිකය.

(3) අතීත කුශලාකුශල කර්ම දැනගන්නා කල අතීතාලම්බනිකය.

(4) තමාගේ කර්ම දැනගන්නා කල අධ්‍යාත්මාලම්බනිකය.

(5) අනුන්ගේ කර්ම දැනගන්නා කල බහිද්ධාලම්බනිකය.

14 ස්කන්ධ නිද්දේශය.

දැන් වනාහි යම් හෙයකින් මේ උක්තප්‍රකාරයෙන් අභිඥාවන්ගේ වශයෙන් පැමිණෙනලද අනුසස් ඇත්තාවූ සමාධි භාවනය සමාධිභාවනා නම් අභිඥා සහිත රූපාරූප අෂ්ට සමාපත්තියෙන් සම්පූර්ණවූ මහණ විසින් -පෙ- සිත ප්‍රධාන කොට ගෙන දක්වන ලද්දාවූ සමාධි සමාධිය සියලු භාවනාකාරයෙන් මෙසේ දෙශනා ක්‍රමයෙන්ද ප්‍රතිපත්ති ක්‍රමයෙන්ද ඒ සමාධියට අනන්තරවූ -පෙ- මෙසේ අති සංක්ෂේප කොට දෙශිත බැවින් පළමුකොට මෝ ඒ ප්‍රඥායයි ස්වභාවයෙන් දක්නට පිළිවන් නොවෙයි. භාවනා විධි වනාහි ආදර්ශිත බැවින් වඩනුවට පළමුකොටම නොපිළිවන යන අර්ථයි. කවර අර්ථයකින් ප්‍රඥායයි කියනු ලබේද? ඒ ප්‍රඥාවගේ ලක්ෂණය රසය ප්‍රත්‍යුපස්ථානය පදස්ථානය යන මොහු කවරහ යත්, කාමාවචරාදී විසින් බහු ප්‍රකාර හෝ වේ. එකී එකී කොටස්හි අසංස්කාරාදී ප්‍රභේද විසින් නොඑක් ආකාර ඇත්තේයි.

හඳුනන ආකාරය දන්නා ආකාරයන්ට වඩා විශිෂ්ටවූ අනිත්‍යාදී අනෙක ප්‍රභේද වශයෙන් දැන්මයි.

අසම්බොධ ස්වභාව බැවින් මාර්ගප්‍රාදුර්භාවයට පමුණුවන්නට නොපොහොසති. උදයවාඥාන පටිපාටියෙන් නැගී අසම්බොධ ස්වභාව බැවින් මාර්ග ප්‍රාදුර්භාවයට පමුණුවනුවට නොපොහොසති. විඥානයෙහි උක්තනය වශයෙන් අරමුණක් දැනගන්නේයි. ලක්ෂණ ප්‍රතිවේධයටත් පමුණුවා උත්සාහ කොට තමාගේ අනන්‍යසාධාරණ ආනුභාවයෙන් මාර්ග ප්‍රාදුර්භාවයටද පමුණුවා අසඤ්ඤාන සංඛ්‍යා පාරබුද්ධි ඇති ජනිත බුද්ධි නැතිසේය යනුයි. යම් චිත්තොත්පාදයක ඒ චිත්තොත්පාදයෙහි ප්‍රඥාව ඒකාන්තයෙන් නොවේ. ඒ සංඥා විඥාන ධර්මයෝ ප්‍රත්‍යක්කයෙන් නානා ආකාර විඥානයෙන් හා අවිදුක්ත වේ.

ස්වභාවධර්ම ප්‍රතිවේධ නම් ප්‍රඥාවගේ ආවේණික ස්වභාවයකි. එයින් ප්‍රඥාවගේ කිසි විභාගයක් නොලැබෙනුයි,

ලෞකික කුසල වින්තොත්පාදයෙහි මාර්ගය හා සම්ප්‍රයුක්තවූ ඒ ඒ අනවද්‍යාර්ථයාගේ සාධනයෙහි පරොපදෙශයෙන් තොරව තමාගේ උපාය වින්තා වශයෙන්ම පරොපදෙශ නම් යථා ශ්‍රැත වශයෙන් අනුන් කෙරෙන් උපදෙස අසා හෝ නොඅසා හෝ තෙමේම භාවනාවෙහි යෙදුනුවහට ප්‍රඥාවෙන් කරන ලද්දාවූ ප්‍රඥාවෙන් පිරිනමන ලද්දාවූ උපාය සම්පාදනය කරණලද ඉති කර්මය දෙවැදෑරුම් වේ. යම් මෙසේ යට නිරිදිෂ්ට ස්වභාව ඇත්තේද, අනිකක්නුගේ උපදේශ වචනය නොඅසා තෙමේම සිතනු ලැබේද, මෝ වින්තාමය ප්‍රඥායයි කියනු ලැබේ.

සමචතට සමචන්තනුගේ ප්‍රඥා තොමෝ නිර්වාණාලම්බන කොට ප්‍රවෘත්ත බැවින් අප්‍රමාණාලම්බනයයි කියනලද මාර්ග ප්‍රඥා තොමෝ ලොකොත්තර විදර්ශනා නම් වේ. අර්තොත්පත්ති ලක්ෂනවූ ආයෙහි දක්ෂ බව ආය කොසල්ල නම් වේ. (කුසල බව නිපුන බව නම් වේ.) -පෙ-

සියලු තන්හි වනාහි සත්වයන්ට ඒ ඒ ධර්මයන්ගේ අත්‍යායික කෘත්‍යයක්වත් භයක්වත් උපන් කල්හි එයට ප්‍රතිකාර පිණිස, ඒ ක්ෂණයෙහිම ප්‍රවෘත්තවූ ඥානය ස්ථානොත්පත්තික කොශලය නම් වේ, ඒ ඒ කර්මයෙහි උපායවූ පරිග්‍රහ වශයෙන් තමන්ගේ ස්කන්ධයන් ගෙන අප්ප්කධන්තය, බහිද්ධාය යන දෙක අනුපූර්වයෙන් ගෙන දුක්ඛ සත්‍යය අරමුණුකොට තත්ප්‍රතිවිෂාදක සම්මොහ විධිවංසන වශයෙන් ප්‍රවෘත්තවූ ඥානය දුක්ඛයෙහි ඤාණය වේ.

අර්ථය, ධර්මය, නිරුක්තිය, ප්‍රතිභානය යන මෙහි ප්‍රභේදයට ගිය සතර නුවණයි.

අර්ථයාගේ සැලකීමට පහළ කිරීමට නියම කිරීමට සමර්ථවූ අර්ථයෙහි ප්‍රභේදගතවූ යම් ඥානයක් වේද, ඒ ඥානය අර්ථ ප්‍රතිසංචිත් නම් වේ. හැම තැනම ඥානය අරමුණු කොට ප්‍රත්‍යාවෙක්ෂා කරන්නනුගේ ප්‍රතිභාන ප්‍රභේදයාගේ ප්‍රභේදගත ඤාණය ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසංචිත් නම් වේ. ඒ අර්ථ පටිසංවිධාදි සතරදෙනා කෙරෙහි ඒ ඒ ඵලධර්මය විදහති. උපදවන්නේය යන අර්ථයි.

උපන්නාවූද, ස්වභාවයට පැමිණියාවූද, ප්‍රතිසංයෝගයෙන්වූද නිබ්බන්ති ලක්ෂණවූ උත්පාදයට පැමිණියාවූද, වෙසෙසින් උත්පාදයට පැමිණියාවූද පහළවූද ජාතියෙහි නිවණෙහි ඒ දෙකේ තත්ව ව්‍යවහාරය කියන තෙපුලෙහි අර්ථ, ධර්ම, නිරුක්ති යන සියලු විෂයෙහි ඥාණය අරමුණු කොට යථොක්තවූ අර්ථ ප්‍රතිසංවිදාදී ත්‍රිවිධ ඥාණයන් කෙරෙහි හෝ සතර තත්ති ප්‍රවෘත්ත හෙයින් හෝ කුශල ක්‍රියාභූතවූ ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදාව ධර්මාර්ථ බැවින් තුන් තැන්ම හෝ පැවති බැවින් සියළු තත්ති ඥාණයයි කියනලදී. එයින් කීහ.

“ස්වකීය ගෝචරයාගේද කෘත්‍යාදීන්ගේද වශයෙන් මේ නුවණ මෙනම් වස්තුවක් අරමුණුකොට මෙනම් කෘත්‍යයකින් ප්‍රවෘත්තයයි විස්තරයෙන් දැන්ම අනෙක හේද හින්න අරමුණක් කෙරෙහි ඒ හෙදයන්ගේ යාථාවයෙන් ඒ ඒ ප්‍රභේදාවබෝධනයට සමර්ථ බවට පැමිණෙත්. සාමාන්‍ය විධින් දක්වනලද අර්ථය අපවාදයෙන් වළකනු පිණිස ආනන්දත්ථෙර චින්ත ගහපති” යනාදීන් කියනලදී.

මේ සිව් පිළිසිඹියාවන් කෙරෙහි ධම්ම නිරුක්ති පටිභාන යන තුන් පිළිසිඹියාවෝ ලෝකිකම වෙති. අර්ථ පටිසම්භිදා නොමෝ ලෝකික ලෝකොත්තර මිශ්‍ර වශයෙන් හෝ නිර්වාණාලම්බනවූ මාර්ගඵල ඥානයන්ගේ වශයෙන් ලෝකොත්තර හෝ වේ, කී නියායෙන් සියල්ලවුන්ගේම ප්‍රතිලාභය ශෛක්ෂ්‍යාශෛක්ෂ මාර්ග ක්ෂණයෙහි ස්වවිෂයෙහි අසම්මෝහ වශයෙන් වෙයි. මාර්ගඥානය ප්‍රතිසංචිත් බැවින් ආලම්බන වශයෙනුදු අර්ථ පටිසම්භිදා ලැබෙයි කිව හැකි වෙයි. ප්‍රයෝග කාලයෙහි වනාහි ආලම්බන හෙයින් ලෝකිකම වේ. ශෛක්ෂ්‍ය භූමියෙහි ප්‍රභේද ගමනය අල්ප විෂයය. අශෛක්ෂ භූමියෙහි බහු විෂය වෙයි. සාතිසය අධිගමනය සඳහා හෝ මෙසේ කියන ලදී. ශෛක්ෂ්‍යයන් විසින් පැමිණියාවූද මොවුන්ගේ අර්හත්ව ප්‍රාප්තියෙන් විශදභාවාධිගමය වේ. පූර්වයෝගය මෙන් අර්හත්ව ප්‍රාප්තිය රහත්හටද ප්‍රතිසංවිද් වෛශද්‍යයට ප්‍රත්‍ය වෙයි. අධිගමාදී පස්දෙනාගේ

යථායෝගයෙන් සෙක්කාසෙක්ක පටිසම්භිදාවන්ගේ විශදත්වයට කාරණා බව යෙදිය යුතු අර්ථ ධර්මාදීන්ගේ අනවශේෂයෙන්ම සංග්‍රහණය කරණ බැවින් බුද්ධ වචන විෂයවූ පරියන්ති ආදීහු අභිමතයහසි පරියන්ති යනාදී කිහු.

සකස්කොට ධර්මයෙහි ශ්‍රවණය ශ්‍රවණ නම් වේ. සත්වයන්ට හිතසුව ඵලවන අනවද්‍ය ශාස්ත්‍රයෙහි පූර්වයෙහි එක්සියයක් රජදරුවන්ගේ දෙශයෙහි එක්සියයක් භාෂා ව්‍යවහාරයෙහි දක්ෂ බව, වෙසෙසින් මාගධිභාෂා ව්‍යවහාරයෙහි කෞශල්‍යය, බොහෝ ඇසූ පිරු තැන් ඇති ප්‍රතිභානවත්වූ ගුරුන්ගේ උද්ග්‍රහ පරිප්‍රවීණ වශයෙන් ස්කන්ධාදීන් කෙරෙහි පවත්නා නුවණ හා විදර්ශනාඥානය හිත්තවූද දෙකම ප්‍රඥා බැවින් එකත්ව නයින් ඉමාය පඤ්ඤාය භූමියි කිහු. -පෙ- ස්වලක්ෂණාදී ගැනීම් වශයෙන් ප්‍රඥා ප්‍රවෘත්තියට ස්ථාන බැවින් ස්කන්ධාදීහු භූමි නම් වෙත්. ශීල විශුද්ධිය, චිත්ත විශුද්ධිය යන මේ විශුද්ධිහු දෙදෙන ප්‍රඥාවට පිහිට බැවින් මුලි -පෙ- දෘෂ්ටි විශුද්ධ්‍යාදී මේ පස් විශුද්ධිහු වැඩිය යුතු බැවින් ප්‍රඥාවගේ ශරීරයයි.

රූපක්ඛන්ධ

"රූපක්ඛන්ධො" යනාදියෙහි යම් හෙයකින් "මහා උදකක්ඛන්ධො" යනාදියෙහි මෙන් ස්කන්ධ ශබ්දය රාශ්‍යාර්ථද එහෙයින් අතීතාදී විභාගහිත්ත සියළු රූපය රාශි වශයෙන් බුද්ධින් එක්කොට ගෙන රූපමේවඛන්ධො රූපඛන්ධොයි සමානාධිකරණ සමාස දතයුතු වේදනාක්ඛන්ධො යනාදී යෙහිදු මෙම නයයි. මෙම කිහ. ආර්ය සත්‍යාවහාරයෙහි

නිර්වාණය හා සංවෘතිය මෙහි කුමක් හෙයින් සංග්‍රහ නොවෙයි යත්, ද්‍රව්‍යක් වුවද අතීතාදී විභාගාභාවයෙන් නිර්වාණය සංග්‍රහ නොවේ. එකම නිත්‍යවූ නිර්වාණයට අතීතාදී විභාගාභාවයෙනුදු සාග්‍රහ නොවේ. ස්කන්ධෙසු තංතිරුක්කාර්ථයොගාදිති රාශ්‍යාර්ථයෝගාත්, අද්‍රව්‍යත්වාචිව අර්ථයොගාචිවෙති සමුච්චියති. යනාදී මෙන් ස්කන්ධ ශබ්දය භාගාර්ථ කල්හි නිර්වාණයට ස්කන්ධාන්තරත්ව ප්‍රසංගය වේය යෙන්, රාශ්‍යාර්ථාසම්භවයෙන් නොපැමිණෙයි දතයුතුයි, කිහ.

ඥාය සම්පත්ති ටීකාවෙහි:- මෙහි ප්‍රථමාර්ථයෙන් රූප රාශිය යන අර්ථය ලැබේ. ද්විතීයාර්ථයෙන් රූප කොට්ඨාශය යන අර්ථය ලැබෙයි. කුමක් හෙයින් ස්කන්ධයෝ පස්දෙනෙක් මෙම ක්‍රමයෙන් කියනලදහුද යත්, භාජනය, භෝජනය, ව්‍යාඤ්ජනය, කර්තෘය, භෝක්තෘය යන මොවුන්ගේ විකල්ප දර්ශනය පිණිස යථොදාර්ථක යථාසංක්ලෛශොපදෙශ වශයෙන් කියනලදහයි දතයුතුයි කිහි.

සොලෝවෙහි සමුච්චයාර්ථ වශයෙන් යථොලාර්ථක යථා සංක්ලෛශොපදෙශය යන ක්‍රම කාරණයන් සංග්‍රහ කොළෝ වෛතසිකයන් කෙරෙහි වේදනා සංඥා දෙදෙන සංස්කාර ස්කන්ධයන් වෙන් කොට කුමක් පිණිස ස්කන්ධ භාවයෙන් තබන ලදද යත්, විවාද මූල හේතු බැවින් හා සංසාර හේතු බැවින්ද, කර්ම හේතු බැවින්දැයි යන ත්‍රිවිධ කාරණයන් හේතු කොටගෙන වේදනා සංඥා දෙදෙන සංස්කාර ස්කන්ධයෙන් නිකුත්කොට වෙන වෙනම ස්කන්ධ භාවයෙන් දේශනා කරන ලද්දාහුයි දතයුතුයි. මිහි විවාද මූලයෝ දෙදෙනෙකි. කාමාද්ධ්‍යාවසානය දෘෂ්ටාද්ධ්‍යාවසානය යන දෙදෙනායි කාමාද්ධ්‍යාවසානය නම් කාමාහිනිවේසයයි. දෘෂ්ට්‍යාද්ධ්‍යාවසානය නම් දෘෂ්ට්‍යාහිනිවේසයයි. ඉති කාමාද්ධ්‍යාවසානය වේදනාශ්වාද වශයෙන් බොහොසේ ගෘහිතට වෙයි. දෘෂ්ට්‍යාද්ධ්‍යාවසානය අධර්මයෙහි ධර්මසංඥාදි විපරිත සංඥා වශයෙන් ප්‍රචුච්ඡනයනට වෙයි. මෙසේ වේදනාශ්වාද හේතුවෙන් වන ගෘහිත්ගේ විවාදයටද ධර්මයෙහි අධර්ම සංඥාදීන් වන ප්‍රචුච්ඡනයන්ගේ විවාදයටද වේදනා සංඥා දෙදෙනා හේතුවෙතියි දතයුතුයි. යම් හෙයකින් වේදනාවෙහි ගිජුවුයේ විපයර්ශස්ත සංඥා ඇත්තේ සංසරණය කෙරේද එහෙයින් වේදනා සංඥා දෙදෙන සංසාරයට ප්‍රධාන හේතු වෙයි. මෙසේ විවාද මූල හේතු බැවින්ද සංසාර කාරණා බැවින්ද යටකී ක්‍රම කාරණයෙනුද වේදනා සංඥා දෙදෙන වෙනම ස්කන්ධත්වයෙන් ව්‍යවස්ථා පිත්‍යහයි දතයුත්තාහුයි කිහි.

ඒ පඤ්ච ස්කන්ධයන් කෙරෙහි (යංකිඤ්චි යනු අනවශේෂපර්යාදානයයි. රූප්පන ලක්ඛණ යනු අතිප්‍රසංග නියමනයයි. සිතාදිසු යන ආදි ශබ්දයෙන් උණ්හජ්ඣවජා

පිපාසාදිහු ගන්නා ලැබෙත්. ශිතොෂ්ණාදී හෙතුවෙන් යන අර්ථයි.)

රූප්පන ලක්ඛණං එතස්සානි රූප්පන ලක්ඛණ ධම්මො එව ධම්මජාතං" මිහි රූප්පන නම් කීමයත්? ශිතාදී විරොධි ප්‍රත්‍යය සාන්තිද්ධයයෙහි විශදාශෝත්පත්තියයි. "සිතෙනපි රූප්පති උණ්හෙනපි රූප්පති" යනාදී පෙළි අරූප ධර්මයනටද විරොධි ප්‍රත්‍යය සාන්තිද්ධයයෙහි විසදෝශෝත්පත්තිය ලැබෙයි යත්? ලැබෙයි. හේ වනාහි ස්පෂ්ටතර නොවේ. සීතාදී ග්‍රහණය කළ බැවින් ස්පෂ්ටතර රූප්පනය මිහි අභිමතයි ඉදින් ස්පෂ්ටතර රූප්පනය අභිමත වීනම් බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි රූප ව්‍යවහාරය කෙසේද යත්, එහි තත් ස්වාභාවාන්තික්‍රමණයෙන් රූප ව්‍යවහාරය වෙයි. නොහොත් එහි උපසාතකර ශිතොෂ්ණයෝ නැත. නමුදු අනුග්‍රාහකවූ ශිතොෂ්ණයන් විද්‍යමාන බැවින් ඔවුන්ගේ වශයෙන් විසදුශෝත්පත්තිය වේ. මෙම කිහි.

විරොධිප්‍රත්‍ය සන්නිපාතයෙහි ස්වසන්නාතයෙහි විශදාශෝත්පත්තියට යම් හේතු භාවයක් ඇද්ද, හේ රූප්පනයයිද යෙන්. මේ පක්ෂයෙහි "රූපයති විකාරං ආපාදෙතිතිරූපං යනුවෙනි" පූර්ව පක්ෂයෙහි රූප්පතීති රූපං යනු වෙයි සංඝට්ටනයෙන් විකාරාපත්තියෙහි විකාර ශබ්දය නිරුද්ධියයි." සමහරු කියත්. මේ පක්ෂයෙහි අරූප ධර්මයන් කෙරෙහි රූප ව්‍යවහාරය ප්‍රසංගම නැත්. සංඝට්ටනයක් නැති හෙයිනි. පටිසාතය රූප්පනැයි සමහරු කියත්. නොහොත් විසභාග සන්නාතාන්තර සමායෝගයෙහි පූර්වසන්නාතයාගේ රූප්පන නම් වේ, මේ කිහි. අභිධර්ම ටිකාවෙහි වේදනාවෙහි ත්‍රිලක්ෂණය ලැබෙන්නේ වේදැයි ත්‍රිලක්ෂණය මෙන් රූපයෙහි ස්ථිතික්ෂණයෙහි රූප්පනය ලැබෙයි.

යථාස්වක ප්‍රත්‍යයෙන් උපන් ධර්මයන් අනිකෙකින් නොඝෑටිය හැකි බැවින් සන්නති වශයෙන් සිටුවා ඉපද සිටි රූපය ඝෑටෙන බැවින් ඝෑටෙන ලකුණු ඇතියේ නම් වේ. යනුයි "සබ්බන්තං එකතොකත්වා" යන රාශ්‍යාර්ථය සිත්හි තබා කියන නොකිය හැකි නුයි. විසභාග ශිතාදී ප්‍රත්‍යය ලද රූපය උපදමින් සිටි රූප බදු රූපයන් නොඋපදවා රූපය විකාරයට පැමිණෙමින් ඉපදීමට ප්‍රත්‍යය වන බව ඝෑටෙන ලකුණු

නැමයෙනි. අරූප ධර්මය වනාහි තමා නිරුද්ධව සිටී මතුයෙනි අරූප ධර්මයනට ප්‍රත්‍යය වන බැවින් සැටෙන ලකුණු ඇතියේ නම් නොවේ යනු සන්නයයි.

ඒකාන්තයෙන් චතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථානයෙහි වචනාර්ථාදී වශයෙනුදු භූතයන් විභාවිත වුවද ස්වභාව ධර්මයන්ගේ වනාහි ලක්ෂණාදී විභාවන ප්‍රස්ථාව හෙයින් තදනුරූප කොට ලක්ඛණ රසපච්චුපට්ඨානානි චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ මුත්තානෙවයි කිහු. එහි පදස්ථාන නොකී බැවින් ඒ දක්වන පිණිස පද්ධිථානකොපන යනාදී කිහු.

සතර ධාතුහුම ආප්ධාතුවෙන් සංගෘහිතවූ තේජෝ ධාතුවෙන් අනුපාලිතවූ වායෝ ධාතුවෙන් විස්තම්භිතවූම පෘථිවි ධාතුවගේ ප්‍රවෘත්තියයි. නොඑසේ නොවෙයි. ඕ නොමෝ සෙසු භූතයන් තුන්දෙන ආසන්න කාරණ කොට ඇත්තිය. සෙසු ධාතුහුද එසේම නුයි. අවසෙස භූතත්වයපද්ධිථානායි කිහු. බලරූපාදීන් ප්‍රතිශෙධ කළ හෙයින් චතුර්විසතිවිධං යි කිහු. එහි යමක් කියයුතු වේද ඒ කියයුත්ත මතු පහළ වේ. චක්ඛුනිති චක්ඛු විඥානාධිෂ්ටිත වූයේ රූපය ආශ්වාද කරන්නක්හු මෙන් වේ යන අර්ථයි. චක්ඛති ශබ්දය තෙමේ "මදුං චක්ඛති, ඛ්‍යඤ්ජනං චක්ඛති" යනාදියෙහි මෙන් ආශ්වාදනාර්ථ වේ. ශ්‍රොතාදීන්ට ශබ්දාරාමතාදී භාවය ඇතද රූඪී හෙයින් නෙත්‍රයෙහිම චක්ඛුශ්ශබ්දය පවත්නේයි, පද්මාදියෙහි පංකජාදී ශබ්දයන් මෙනැයි දතයුතුයි. නොහොත් -පෙ- හේ වනාහි ධාතූන් අනෙකාර්ථ බැවින් විභාවනාර්ථ බව චක්ඛති ශබ්දයට සම්භව වන හෙයින් කිය. මොහු කරණ කොට ගෙන අසානුයි හෝ විඥානාධිෂ්ටිත වූයේ තෙමේම අසානුයි හෝ සොත නම්. අභ්‍යවහරණය රස ග්‍රහණය මුල් කොට ඇති බැවින් ජීවිත නිමිත්තවූ ආහාර රසය ජීවිත නම් වෙයි. තන්තිමිත බැවින් ජීවිතය කැදවානුයි ජීවිතා නම් වෙයි. නිරුක්ති තයින යන අර්ථයි. අනුත්තරය හේතු භාවයට නොයන්නාවූ කාමරාගය නිදානකොට ඇති කර්මයෙන් ජනිතවූ කාමරාගයට විශේෂ ප්‍රත්‍යවූ සුභ ජීවිතා කායයන් කෙරෙහි කායය විශේෂයෙන් සාශ්‍රවයන්ට ප්‍රත්‍යය බැවින් "කුච්ඡිකානං සාසව ධම්මානං ආයො උත්පත්තිට්ඨානන්තිකායො"යි කිහු. ඒ කයින් වනාහි ස්පෘෂ්ටව්‍යය

සුඛය ආශ්වාද කරණ සත්ත්‍ව මෙමුච්ඡන පවා සෙවිත්. නොහොත් කායෙන්දිය වස්තූකවූ වස්තූස්කන්ධයෝ බලවත් කාමාශ්‍රවාදීන්ට හේතු බැවින් විශේෂයෙන්ම සාශ්‍රවයෝනුයි. වර්ණවිකාරයට පැමිණෙනුයේ භෘදයංගතභාවය රූපයක් මෙන් ප්‍රකාශ කෙරේනුයි සවිග්‍රහයක් මෙන් දක්වානුයි රූප නම් වෙයි යන අර්ථයි. ධාතුන් අනෙකාර්ථ බැවින් හෝ රූපශබ්දය ප්‍රකාශනාර්ථයයි දතයුතුයි "සප්පති උදාහරියතිති සද්දෝ" කියනු ලැබේනුයි, ශබ්ද නම් වේ, යන අර්ථයි. ස්වකීය ප්‍රත්‍යයෙන් ශ්‍රෝත්‍රවිශේය භාවයට එළවනු ලැබේනුයි ශබ්ද නම් වේ යන අර්ථයි. තමාගේ වස්තුව සුවනය කෙරේනුයි. මේ සුගන්ධය මේ දුර්ගන්ධයයි ප්‍රකාශ කෙරෙයි. ප්‍රතිවිෂ්ණනවූ පූෂ්ප ඵලාදිය හෝ මෙතැන්හි මෙනම් පූෂ්පයක් හෝ ඵලයක් හෝ ඇතැයි පෙපසුන්‍ය කියනුවක්හු මෙන් වේ නුයි ගන්ධ නම් වේ, යන අර්ථයි. සත්ත්‍ව ඒ ආශ්වාද කෙරෙන්නුයි රස නම් වේ යන අර්ථයි. නිෂ්පන්න රූපයාගේ සැහැල්ලු බව ලහුතා නම් වේ.

ඒ උපාදාය රූපයන් කෙරෙහි රූපයාගේ හෝ රූපයෙහි ගැටීමට නිසිවූ භූතයන්ගේ ප්‍රසාදයම ස්වභාව වූයේ චක්ෂුස නම් වේ. පුගුලා හෝ විඥානය හෝ රූපයෙහි ආකර්ෂණ කෘත්‍යය ඇත්තේයි නොහොත් ආවර්ජනාදී චිත්ත පටිපාටිය රූපයට අදනා කෘත්‍යය ඇත්තේයි.

අභයගිරි වැස්සෝ ඒ සුධම්ම අභයගිරි වැසි දෙදෙන තෙපලෙහි එබඳු සූත්‍රයක් නැති බැවින්ම නොදකිත්. ඔවුන් අතුරෙහිදු කිසි කෙනෙක් තේජාදිනං ගුණෙහි රූපාදී ප්‍රදීපාදී නම් තේජස්සුගේ අවභාෂණ රූපයෙන් වායුහුගේ ශබ්දයෙන් පෘථුවියගේ ගන්ධයෙන් බෙල නම් උදකයාගේ රසයෙනැයි පූර්ව වාදයෙහිදු පශ්චිම වාදයෙහිදු යථායෝගයෙන් ඒ ඒ භූත ගුණයන් විසින් රූපාදීන්ගේ අනුග්‍රහ කරණු ලබන බැවින් උපකාර කටයුතු බැවින් යනාර්ථයි. ඒ ඒ කාරණවාදීහු සන්ධාරණ ආබන්ධන පරිපාචන සමුදිරණ කෘත්‍යයෙන් අග්නියෙහි ප්‍රභාස්වර රූපයද වායුවෙහි ස්වභාවයෙන් ශ්‍රැයමාන ශබ්දයද, පෘථිවියෙහි සුරහි ආදී ගන්ධයද, අපායෙහි මධුර රසයද යන මේ විශේෂයෙන් යුත් රූපාදීන්ගේ අධික බව පැහැනන බැවින් රූපාදයෝ තෙසංගුණ"යි ප්‍රථම වාදී කී නුයි. උහුටම ඉවිෂේය්‍යාව

යනාදීන් උත්තර කියනුයේ මෙම උපායෙන් ද්විතීයවාදිහුගේද නිග්‍රහය වෙයි කී නොහොත් රූපාදී ගුණ ඇති තේජාදීන් විසින් වක්ෂුරාදීහු කරණලද්‍රව්‍යය යන කණාදයාගේ වාදය උද්ධරණය කොට ඒ වාදයට නිග්‍රහ කරණු පිණිස "අථාපි වදෙය්‍යං" යනාදී කිහිපි දතයුතු මෙම කීහ.

පඨවි

ආසවයෙහි උදක සංයුත්තවූ පෘථිවි නොමෝ උදකයෙන් අභිභූත වෙයි. කප්පාසි පෘථිවිය අභිභූත නොවෙයි කප්පාස පෘථිවියෙහි ගත්ධය වෙසෙසින් අධික වන්නේයි. උෂ්ණෝදක යුක්තවූ අග්නිමහත්ව උපලභ්‍යානුයි. ඔහුගේ ස්පර්ශය මෙන් වර්ණයද ප්‍රභාස්වරව ලැබෙන්නේයයි උෂ්ණෝදක වර්ණයට වඩා අග්නි සම්බන්ධ රහිත සීතොදක වර්ණය පිරිහෙන්නේයයි සප්පාස ගත්ධයාගේ අධික තර බවද ශීතෝදක වර්ණයාගේ පරිහානියද යන මේ දෙකම නැත. ඒ දෙදෙනාගේ අභාවයෙන් ඒ වක්ෂුරාදී ප්‍රසාදයනට නිග්‍රහවූ ඉදින් භූත විශේෂයෙන් විශේෂය නොවේ නම් වක්ෂුරාදී විශේෂයට කාරණ කිමයත්? ඒ දක්වනු පිණිස 'යං' යනාදී කියන ලදී. එකදු කර්මයක් පඤ්චායතනිකාත්මභාව ඇති බව ප්‍රාර්ථනා වශයෙන් නිෂ්පන්නවූයේ වක්ෂුරාදීන්ට විශේෂ හේතූත්වයෙන් ඔවුනොවුන්ට අසාධාරණ යයිද කර්ම විශේෂයයිද කියන ලදැයි දතයුතු හේ වනාහි යම් විශේෂයකින් වක්ෂුසට ප්‍රත්‍යවේද ඉන්ද්‍රියාන්තරාභාව ප්‍රාප්තිය වන බැවින් ඒ විශේෂයෙන්ම ශ්‍රෝත්‍රයම ප්‍රත්‍ය නොවේ. ප්‍රතිසන්ධි ක්ෂණයෙහි විද්‍යමානවූ සියලු කර්මජ රූපයන්ට එකම චේතනාව කර්ම ප්‍රත්‍ය වෙයි. හැගේ. නා නා චේතනාවෙන් ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි ඉන්ද්‍රියොත් පත්තියක් ඇති කල්හි පරිත්ත කර්මයෙනුදු මහද්ගත කර්මයෙනුදු කර්මජ රූපය නිර්වෘත්තිතයයි පැමිණෙන්නේයි. එක් පිළිසඳෙක් අනෙක් කර්මයෙන් නොවෙයි යන මෙයින් එක කර්මයෙන් අනෙකෙකුදියයන්ගේ උත්පත්තිය නොවන්නේය යන අර්ථයද සිද්ධයි.

ප්‍රසාදාශ්‍රය භූතයන්ගේ කෘත්‍ය වශයෙන් උභ්‍යාතිරේක විශේෂයක් ඇති කල්හි ප්‍රසාදම නොඋපදී. පෘථිවි ධාතු අධික කලබ්‍රව කැකුළුවන බැවින් ආප්ධාතු අධික කලබ්‍රව වැහෙන

බැවින් තේජේ ධාතු අධික කලබ්‍රව දවන බැවින් වායෝධාතු අධික කලබ්‍රව විසිරෙන බැවින් ප්‍රසාදම නොඋපදී. එහෙයින්ම පුරාතනයෝ සමනානංහි පසාදො නවිමොනංයි කිහු. වක්ෂ්‍රස්ශොත්‍රයෝ දෙදෙන තමන් කරා අසම්ප්‍රාප්ත විෂය ගන්නාහුයි තමහට නිශ්‍රයවූ මහාභූතයන් කෙරෙහි නොඇළුනාවූ නිශ්‍රය ඇතිවූ රූප, ශබ්ද විශේෂයෙහි විඤ්ඤාණයට හේතු බැවිනි. ඝාණ ජිව්හා කාය තුන් දෙන තමන් කරා සම්ප්‍රාප්ත විෂය ගන්නාහුයි. ඝාණ ජිව්හා දෙදෙන තමන්ගේ නිශ්‍රය වශයෙන්ද ස්පාෂ්ටව්‍ය තෙමේද තමන්ගේ නිශ්‍රයවූ භූතයන් නොඇළුනු විෂයයෙහිම විඤ්ඤාණයට හේතු බැවිනි.

යථොද්දිෂ්ටවූ පඤ්චොපාදාය රූපයන් කෙරෙහි නිල්වූ ඇස් පිය රෝමයෙන් ගැවසී ගත් කෘෂ්ණ මණ්ඩලයාගේ මධ්‍යයෙහි අභිමුඛයෙහි සිටියවුන්ගේ ශරීර සංස්ථානායාගේ උත්පත්ති ප්‍රදේශයෙහි මතු මත්තෙහි තිබූ සත් පුළුන් පටලයෙකින් වත් කොටළු තෙල් බින්දුවක් සත් පුළුන් පටලෙහි පැතිර සිටියා මෙන් සත් අක්ෂි පටලයෙහි පැතිර වඩන නඟවන සදන පවන් සලන කෘත්‍ය ඇති කිරී මවුන් සතර දෙනෙකු විසින් වඩන ලද රාජ කුමාරයෙකු මෙන් ප්‍රසාදයා තමා මෙන් සත් පටලයන් පැතිර සිටිනා චතුර්ධාතූන් විසින් කරන ලද උපකාර ඇති තිසත්තති රූප සමුත්ථාපනවූ සෘතු චිත්තාභාරයන් විසින් හම්මන ලදු ව තන්තිශ්‍රිතවූ ආයුහු විසින් රක්තා ලදු ව තන්තිශ්‍රිතවූ වර්ණ ගන්ධ රසාදීන් විසින්ම පිරිවරණ ලදු ව පමණින් මනුෂ්‍ය තෙම රූපාලම්බන දකීද ඒ වක්ෂ්‍රස්ප්‍රසාදය අවකාශ වශයෙන් ක්ෂුද්‍රය උකුණු ඉස හා සම උපමා ඇත්තේයි. සිහින් තඹවන් රෝමයෙන් ගැවසී ගත් වට ඇඟිලි මුදුවකට බඳු සටහන් ඇති ජිව්හා මතුයෙහි මහනෙල් පෙත්තකට බඳු සටහන් ඇති වාල්මිකය, උදකය, ආකාශය, ග්‍රාමීය ස්මසානයයි කියන ලද තම තමන්ගේ ගෝවරයෙහි නිමිතවූ සර්පය කුම්භිලය පක්ෂිය සුනඛය ශාගාලය යන මොවුන් මෙන් ඒ වක්ඛුරාදිහු රූප ශබ්දාදී සගෝවරයෙහි නිමිතයහයි දත යුත්තාහුයි. ඒ ප්‍රසාද රූපයන් කෙරෙන් මතුයෙහි වක්ෂ්‍රස් ප්‍රසාද සටන ලකුණු ඇත්තේ අරමුණුවන කෘත්‍යය ඇත්තේයි. ඒ සත්විඤ්ඤාණයටම හැසිරෙන තැන් බැවින් ශෝවර භූමි වැටහෙන්නේයි සතර

මහා භූතයන් ආසන්න කරුණු කොට ඇත්තේය යම් උපාදාය රූපයකට සතර මහා භූතයෝ පදස්ථාන වෙනිසි නොකිය යුතුයි. අනික් විශේෂයක් ඇද්ද ස්ත්‍රී බව ලක්ෂණ කොට ඇත්තේයි. ස්ත්‍රීයයි ප්‍රකාශ කිරීම කෘත්‍ය කොට ඇත්තේය යන අර්ථයි.

සකල ශරීරය ව්‍යාධි බැවින් කායප්‍රසාදයා විසින් නොසිටි අවකාශයෙහි සිටියේයයිද කිය යුතු බවට නොපැමිණේ. "සහජ රූපානුපාලන ලක්ධණං ජීවිතින්ද්‍රියං" සහජ රූපයන්ගේ අනුපාලනය ලක්ෂණ කොට ඇත්තේ ජීවිතෙන්ද්‍රිය නම්. ඒ සහජ රූපයන්ම කෘත්‍ය කොට ඇත්තේයි. සිටුවීමට හේතු බව වැටහීම කොට ඇත්තේයි. තමා විසින් අනුපාලන වශයෙන් යැපිය යුතු පැවැත්විය යුතු භූතයන්ම ආසන්න කාරණා කොට ඇත්තේයි. අනුපාලනව්‍යයන් ඇති කෙනෙහිම ඒ ජීවිතින්ද්‍රිය සහජ රූපයන් රක්ෂා කෙරේ. උත්පලාදීන් රක්ෂා කරන ලද උදකය මෙනි. තම තමන්ගේ ප්‍රත්‍යයෙන් උපන් ධර්මයන් රැකී කුමරුවා රක්ෂා කිරීමට මෙනි. යථෝක්ත ක්ෂණයෙහි ඒ ඒ අනුපාලනාදී සාධන බැවින් තත්සාධනයද ජීවන විශේෂයට ප්‍රත්‍යය බැවිනි. ඉන්ද්‍රිය බද්ධ රූපයාගේ මෘත රූපයා කෙරෙහිද තදනු බව කර්මජ රූපයාගේ උතුසමුට්ඨානාදීන් කෙරෙහි ජීවිතින්ද්‍රිය කෘත්‍යය විශේෂය කෙවලස්ථිතියට මතු නොවෙයි. ප්‍රබන්ධානු පච්ඡේදයටද ජීවිතෙන්ද්‍රිය කාරණයයි දත යුතු. නොඑසේ වීනම් ආයුක්ෂයන් මරණ නොවන්නේයි. කර්මජ රූපයන්ට මෙන් සෙසු නිජරූපයන්ට ජීවිතින්ද්‍රිය කුමට නොවිය යත්? පියා මල පුත්‍රු අනුන් විසින් වැඩෙන්නාසේ කර්මජ රූපයෝ තමන්ට ජනකවූ කර්මය එසඳ නැති බැවින් ජීවිතෙන්ද්‍රිය ඇත හොත්ම වැටෙති. පියා ඇති පුත්‍රු පියා වැටෙන හෙයින් සෙසු නිජ රූපයන්ට ජනකවූ ප්‍රත්‍යයේ සදම ධීනි පැමිණෙන බැවින් ජීවිතෙන්ද්‍රිය නැති හෝතුද වැටෙතියි දත යුතුය. මනෝ ධාතු මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතු යන දෙදෙනා හට නිශ්‍රය ලක්ෂණ ඇතිසේ හෘදය වස්තු නම් වේ. ඒ මනෝ ධාතු මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතූන් දෙදෙන හටම දැරීම කෘත්‍ය කොට ඇත්තේයි. අභිමුඛ ගමනාදීන් ප්‍රවෘත්තිකවූ චිත්ත සමුට්ඨාන වායෝ ධාතුවගේ සහජ රූප කාය තමා හා කැටිව උපන් රූප කායයගේ තැනිගැන්මට දැරීමට සැලීමට ප්‍රත්‍යවූ

සහකාරී කාරණවූ ආකාර විශේෂය තෙම කාය විඥප්ති නම්වේ.

කාය විස්පන්ධනයට හේතුවූ වායු ධාතුවගේ විකාර බැවින් කාය විස්පන්දනයට හේතු බව වැටහීම් කොට ඇත්තේයි කාය විස්පවිදනය කාරණා කොටගෙන අධිප්‍රාය විඥාපනයට හේතු බැවින් තමාද කාය චලන නම් ඒකය කරණ කොටගෙන දතයුතු බැවින් කාය විඥප්තියයි කියනු ලැබේ. අර්ථාවබෝධනයෙහි සමර්ථවූ වාග් විශේෂ ප්‍රවෘත්තක චිත්තයෙන් උපන් පඨවි ධාතුවගේ උපාදින්න සට්ටනයෙහි ගන්නා ලබන බැවින් උපාදින්න නම්වූ අක්ෂරෝත්පත්තිස්ථානගත චතුසමුට්ඨාන රූප සට්ටනයට සහකාරී කාරණවූ ආකාර විශේෂය වාග් විඥප්ති නම්වේ. එපරිද්දෙන්ම රූපයන් පිරිසිදීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තී ආකාසධාතූ නම් වේ. ඒ ඒ රූප කලාපයන් පිරිසිදිතියක මෙන් පවත්නාක් මෙන් රූපයන්ගේ පර්යන්තය ප්‍රකාශ කිරීම මේ උඩය මේ යටයයි කලාපයන්ගේ පර්යන්තය පහළ කිරීම කෘත්‍ය කොට ඇත්තිය.

රූපමරියාද, රූපයන්ගේ මයර්යදා පරිච්ඡේදය වැටහීම් කොට ඇත්තියි. පිරිසිදිනා ලද රූපයන් ආසන්න කාරණ කොට ඇත්තියි. මේ මොහු කෙරෙන් මතුයෙහිය යටය සරස යයිද වේ, යන අර්ථයි, නොබර බව ලකුණු කොට ඇත්තී රූප ලඝුතා නම් වේ. රූපයන්ගේ බර බව බහා තැබීම කෘත්‍ය කොට ඇත්තියි. නොදැඩි බව තමා මෘදු බැවින් සියලු ක්‍රියාවෙහි අවිරුද්ධ බවම ශරීරයෙන් කර්තව්‍යවූ ක්‍රියාවන්ට අනුකූල බවයි කියන ලද කර්මණ්‍ය බව ලක්ෂණ කොට ඇත්තියි අකර්මණ්‍යයා දුර්වල නම් වන බැවින් අදුර්වල බව වැටහීම් කොට ඇත්තියි. මේ නානාත්ව ඇති බවයයි කියන ලද තත් තත් විකාරාධික රූපයෙන් ඔවුන්ගේ නානාත්වය ප්‍රකාශ කරණ පිණිස.

"එවං සන්තෙට්" යනාදිය කියන ලදී. ථද්ධත්තර රූපයන්ගේ ගුරු බව කරන්නාවූ වාත පිත්ත ශෙලෙෂ්මාවන්ගේ විකාරාවස්ථාවයයි කියන ලද අර්ථ හෙයින් පෘථිවිධාත්වාදීන්ගේම විකාරයට ප්‍රතිපක්ෂවූ සෘතුය, ආහාරය, අවික්ෂේප චිත්තය යන මෙයින් උත්පන්නවූ නිරෝගියක්නුගේ මෙන් රූපයන්ගේ යම් ලඝු බවෙක් ඇද්ද අදන්ධ බවෙක් ඇද්ද ලඝුව පිරි වැටෙන යම් යම් ප්‍රකාරයෙක් ඇද්ද, ඒ රූප විකාරය තෙමේ රූප ලඝු බව

නම් වේ. වසවර්තන මාදිවූ ප්‍රකාරය ආදියෙහි ඉපැදීම ස්වභාව කොට ඇත්තේය. රූපයාගේ ප්‍රථමෝත්පත්තිය අනාගත ක්ෂණයෙන් නැගීම කෘත්‍ය කොට ඇත්තේයි. ඉදගනැයි රූප ධර්මයන් දෙනුවක්හු මෙන් වැටහේ තමා පරිපූර්ණ වන බැව්නුදු රූපයන් පරිපූර්ණ කොට උපයන බැව්නුදු පරිපූර්ණ බව වැටහේ මතු මතුයෙහි පවත්වමින් උපදනා රූපයන්ගේ උත්පාදය බැව්නුදු උත්පාදනාම රූපයන් පවත්නා බැව්නුදු ප්‍රවෘත්තිය ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. තමා නැතහොත් යට යට රූපයන් හා රූපයන් නොගැළපෙන බැවින් ගැලපීම කෘත්‍යකොට ඇති නම්වේ. රූපයන්ගේ නොසිදීම පැවතුම් කොට ඇත්තේයි. යට යට රූපයන් හා ගැළපෙමින් උපන් රූපයන් ආසන්න කාරණාකොට ඇත්තේයි මේ උපවය සන්ති දෙකම රූපොත්පාදයට නමෙකි අධේකාදය රූපායතනයන්ගේ ආද්‍යුත්පත්තියක් බැවින් යමෙක් ආධයයි කියන ලදද ප්‍රථමොත්පාදය බැවින් හේම රූපයාගේ උපවය නම් වේ. උත්පාද්‍යාමානයන්ගේ උපවර්යක් බැවින් උපවය නම් වේද, අනුප්‍රබන්ධ වශයෙන් ප්‍රවෘත්තියක් බැවින් හෝ මැසන්නති නම් වේ.

දිය උන්න කල මෙන් පිරුණු කල මෙන් ඉතිරගෙන යන කල මෙන් "යෝ ආයතනානං ආද්ධයෝ" යනාදී නිර්දේශයෙන් කවර අර්ථ ජාතයෙක් කියන ලදද යන අර්ථයි. ආයතනයන්ගේ ආවයාදී වචනයෙන්ම ආයතනයෝ ආවය ස්වභාවයෙනැයි ආවයෙන් තත් ප්‍රකෘතිවූ ආයතනය කියන ලදී. ඒ ප්‍රථමානිනිර්වෘත්තිතොමෝ ආවය නම්. රූපයන්ගේ මුහුකළ බව ලකුණු කොට ඇත්තීයි. ජරාවට පැමිණ භංගයට එළඹීම කෘත්‍යකොට ඇත්තීයි. කර්කශත්වාදීස්වභාවයාගේ අවිගමනයෙහිදු ජරාව අස්තිස්වභාව නොහරණේයි. උත්පාදාවස්ථා නැමති නවභාවයාගේ අපගමය උත්පාදක්ෂණයෙහි මෙන් ධර්මය අළුත් නොව ස්ථිතික්ෂණයෙහි පරණ නොවන බැවින් අළුත් බව නැති බව වැටහෙන යන අර්ථයි. ඒ බව නොහැරම අළුත් බව හැර පරණවූ විය. පරණව මානාමිති කිරෙන රූ ආසන්න කාරණාකොට ඇත්තීයි. ඒ නොකරනුදු කාලාන්තරයෙන් විකාරයට පැමිණ උපන් රූපයෙහි ජරා බැවින් විකාර දක්වන්නේ නම් වේ. ඒ රූප ධර්මයන්ගේ

ජරාවට මේ බණ්ඩවිවාදී විකාරය නැති රූප බිඳීම ස්වභාව කොට ඇත්තියි. බිඳෙන රූපයන් ඔපාණ්ටමක රූපොත්පාදනයෙන් මේ කයට උපස්තම්භකවීම වැටහීම කොට ඇත්තේයි. ජාති සංජානියි වදාළ බැවින් ජාති රූපනම් ඇති අභයගිරි වාසීන්ගේ මතයෙන් ඒ අට විසි රූපයම හේතු නොවේ. සම්ප්‍රයුක්ත ධර්ම රාශිය මොහු කරණ කොටගෙන පිහිටානුයි හේතු නම්වේ. මෝහට හේතුවෙක් නැත්තයි. අහේතුක නම් හේතු භාව විප්‍රයුක්ත බැවින් හේතු විප්‍රයුක්තයි. ප්‍රත්‍යයාධින වෘත්ති ඇති බැවින් ප්‍රත්‍යය හා සමග පවතිනුයි සප්‍රත්‍ය නම්වේ. තමාගේ ප්‍රත්‍ය වශයෙන් ලෝකයෙහි නියුක්තනුයි හෝ ලෝකිය නම්.

භූමි වශයෙන් භවාග්‍රය දක්වාද ධර්ම වශයෙන් ගෝත්‍රභූ විත්තය දක්වාද වහනය වෙතින්නුයි, පවත්නුයි, ආසව නම් වෙත්. ආග්‍රවයන් විසින් අරමුණු කටයුතුය යන අර්ථයි. අප්‍රකාශනික ලකුණු නැති බැවින් එයින් බාහිර බැවින් බාහිර නම්වේ. විසය විසයීව සට්ටන වශයෙක් ග්‍රාහ්‍ය බැවින් සෙසු සොළොස් රූපය සට්ටන වශයෙන් අග්‍රාහ්‍ය බැවින් සුබ්‍රම බැවින් දුර්විඥය ස්වභාව ඇති බැවින් ඤාණසන්න නොවේනුයි දුරේ නම් වේ. සෙසු දොළොස් ඖදාරික රූපය ඖදාරික බැවින් සුවිඥය ස්වභාව ඇති බැවින් ඤාණයට ආසන්නනුයි සන්නිකෙ නම්වේ. හදය මත කෙළවර කොට ඇති තෙළෙස - පෙ - යනාදීන් නොගෙන තමන්ගේ කර්කශත්වාදී ස්වභාවයෙන්ම ඤාණයෙන් පිරිසිදු ගතයුතු බැවින් සෙසු දසවැදෑරුම් රූපය ස්වභාවයෙන් නොගතයුතු බැවින් අනිෂ්පන්න නම්වේ. රූපාලම්බනාදීන්ගේ ග්‍රහණයට ප්‍රත්‍යය බැවින් තත්විධුර ස්වභාව ඇති බැවින් කර්මයෙන් ගන්නාලද බැවින් සනිදර්ශනත්‍රිකයාගේද කර්මජාදී ත්‍රිකයන්ගේද වශයෙන් දොළොස් ඖදාරික රූපයෙහි රූපායතනය උභය ප්‍රතික්ෂෙපයෙන් අනිදර්ශන අප්‍රතිස වේ. කර්මයෙන් අන්‍යවූ සෘතුවත්තාහාරජ රූපයයි. විඥප්තිමය ශබ්දය, ආකාශ ධාතුය, ලසුන්වාදී තුණය, චිත්තසමුට්ඨාන රූපයෝය, අවිනිබ්භොග රූපය යන පඤ්ච දශවිධ රූපය විත්තයෙන් ජාතනුයි විත්තජ නම්. ආහාරයෙන් හටගත් රූපය ආහාරජ නම්.

දර්ශන විඥාන විෂය හෙයින් රූපායතනය දෘෂ්ට රූප නම් වේ. චක්ෂුර් විඥාන විෂය බැවින්, ශ්‍රෝත්‍ර විඥාන විෂය බැවින්, ගන්ධය, රසය, ස්පෘෂ්ටව්‍යය යන මේ තුන පැමිණගතයුතු හෙයින් මූල නමැයි කීහු. මෙහි ස්පෘෂ්ටව්‍ය නම් කිම යන්? ආප් ධාතු වර්ජිත භූතත්‍වය ස්පෘෂ්ටව්‍ය නම්. කුමක් හෙයින් මෙහි ආප් ධාතුව නොගන්නා ලද්ද, ශෛත්‍යය ස්පර්ශ කොට ගන්නා ලද්දේ නොවේද යත්? හේද ආප් ධාතූයක් සැබැයි ගන්නා ලැබෙයි. ඒ වනාහි ආප්ධාතු නොවේ. තේජෝ ධාතුවැයි. උණ්හභාවය මදකල්හි වනාහි ශීතබුද්ධිය වෙයි. ශීත නම්වූ කිසි ගුණයෙක් නොම ඇති කෙටල උණ්හභාවයාගේ මන්දත්වයෙන් ශීතත්වාවිමානය වේ.

හේ කෙසේ දතයුතුද යත්? ශීත බුද්ධිය අනවස්ථිත බැවින් එතෙර මෙතෙර මෙන් හෙවත් මෙතෙර සිටි පුරුෂයා එතෙර ගිය කල්හි ඕනට එතෙර මෙතෙර වෙයි. එතෙර සිටි පුරුෂයා මෙතෙරට ආකල්හි ඕනට මෙතෙර වෙයි. එමෙන්ම උෘෂ්ණ කාලයෙහි අවිච්ඡිති සිට ඡායාවට වන්නනුට ඡායාවෙහි ශීත බුද්ධිය වෙයි. පෘථිවි ගර්භයෙන් නැංගනුට වනාහි එහිම උෂ්ණ බුද්ධිය වේ. ඉදින් ශීතත්වය ආප්ධාතු වී නම් එකම කලබ්‍රයෙක උෘෂ්ණත්වය හා සමග ශීතත්වය ලැබිය යුත්තේය. එසේද නොලැබෙන්නේයි. එහෙයින් ශීතත්වය ආප්ධාතු නොවෙයි යනු හැඟේ. මේ වනාහි වාතූර්භූතයන්ගේ අවිනිර්භෝග ප්‍රවෘත්තිය කැමැත්තවූන්ට උත්තරයි. නොකැමැත්තවූන්ටද සතර මහා භූතයන්ගේ එක කලබ්‍රයෙකින් කෘත්‍ය දර්ශනයෙන් සභාග වෘත්තීත්වය සාධිත කල්හි උත්තරම වේ. යමෙක් වනාහි වායු ධාතුවගේ ලක්ෂණය ශීතත්වයයි කියද්ද, ඔවුන්ටද මෙම උත්තරයි. ඉදින් වායු ධාතුව ශීතත්වය වේ නම් එක කලබ්‍රයෙහි උෘෂ්ණභාවය හා සමග ශීතත්වයද ලැබෙන්නේය. එසේත් නොලැබෙයි. එහෙයින් වායෝ ධාතුව ශීතත්ව නම් නොවෙයි, හැඟේ. යම් කෙනෙක්හට වනාහි ද්‍රවතාව ආප්ධාතූය, හෙද ස්පර්ශකොට ගන්නා ලැබෙයි. දර්ශනද ඔවුන්ට මෙසේ කියයුතු වෙත්. ද්‍රවතාවත් ස්පර්ශ කරණු ලැබෙයි යනු ආයුෂ්මතුන්ගේ සංස්ථානය මෙන් අධිමාන මාත්‍ර වේ. මෙම කීහ.

නාග-බොධි ස්ථවිරයෝ කියනලද සප්තවිධ රූපයන් තබා සෙසු එක්විසි රූපය මනෝවිඥානයටම විසය බැවින් මේ අටවිසි රූපයන් කෙරෙහි යම් රූපයක් කෙරෙහි යම් රූපයක් නිෂ්පන්නයයි කියන ලදද එම රූපයම රූපලක්ෂණ යෝගයෙන් රූප නම, විඥප්තිද්වය කර්මද්වාර බැවින් ද්වාර නම් වේ. චිත්තොත්පාදකයකු නැති බැවින් වස්තු නම් නොවේ. ප්‍රසාද රූපය ආත්ම සන්නිශ්‍රිත චක්ෂුර්විඥානාදීන්ට වස්තුවූ වෙයි. අන්‍ය නිශ්‍රිත සම්ප්‍රත්‍යයන්ගේදීන්ට ද්වාර නමුදු වේ. සෙසු එක්විසි වැදෑරුම් රූපය උක්ත විපයර්ශයෙන් වස්තු නමුදු නොවෙයි. ද්වාර නමුදු නොවේ. රූපජනක ප්‍රත්‍යයන් කෙරෙහි එකෙකින්ම උපනුයේ එකජන නම් වේ. මේ රූපයන්ගේ ප්‍රභේද වශයෙන් කර්මයෙන් හටගන්නාවූ රූපයයි.

ලක්ඛණ රූපය කිසි ප්‍රත්‍යයකින්ම උපන්නේ නොවෙයි. ලක්ඛණ රූපය නොඋපදනේය යන මේ කෙසේ දතයුතුද යත්, ලක්ෂණ භාවයෙන් දතයුතුයි. උත්පත්තිමත්වූ රූපායතනාදීන්ගේ ජාත්‍යාදී ලක්ෂණයෝ යම්සේ විද්‍යාමානයෝද එසේ ජාත්‍යාදීන්ට විද්‍යාමාන නොවෙන්නුයි. ජාත්‍යාදී ලක්ෂණයෝ වෙනිකි යත්, අනවස්ථාන ප්‍රසංගය වන හෙයින් හේ නොමැනවි මෙම කිහිප-පා- උත්පාදය නැති කල්හි ජරා මරණය නොවන බැවින් ජරාමරණය කොයින් වන්නේ දැයි කිහි, මාත්‍ර ශබ්ද ග්‍රහණයෙන් වනාහි ජරාමරණයට උත්පාදාභාවය කිහි.

වැලි ජාතියට කිසිවෙකින් පරතත්ව වචනය කෙසේද යනුවහට 'යම්පි' යනාදී කිහි. රූපායතනාදී රූපයන්ට ජනක ප්‍රත්‍යවූ චිත්තාදීන්ගේ කෘත්‍යානුභාව ක්ෂණයෙහි දෘෂ්ට බැවින් රූපොත්පාදනයෙහි අනුපරතබ්‍යාපාරවූ චිත්තාදීන්ගේ ප්‍රත්‍ය භාවයයි සැලකිය යුතුවූ යම් කෘත්‍යානුභාව ක්ෂණයක් ඇද්ද එසමයෙහි ජායමාන රූපායතනාදී ධර්මයන්ගේ විකාර භාවයෙන් උපලභ්‍යමානතාව සඳහා විනේය පුද්ගල වශයෙන් ජාතියගේ කිසි ප්‍රත්‍යයකින් ජාතත්වය විඤ්ඤාත්ති ආදීන්ගේ චිත්ත සමුට්ඨාන බව මෙන් පාලියෙහි අනුඥාතයි. යම් ප්‍රත්‍යය ධර්මයකින් රූපාදීහු උපදනාහුද ඔවුන්ගේ ප්‍රත්‍යය භාවෝප ගමන ක්ෂණයෙහි උපලභ්‍යමාන රූපාදීහු එයින් පූර්වයෙහිදු පසුවද අනුපලභ්‍යමානවූවාහු ඒ ප්‍රත්‍යයෙන් උපදනාහුයි යම්සේ

දැනෙන්නේද ජාතියද එසේමයයි දනගුයි. යනු සංක්ෂේපාර්ථයි. ඉදින් එසේ වීනම් නිෂ්පයර්යායෙන්ම ජාතියට කිසි ප්‍රත්‍යයකින් ජාතත්වය සිද්ධිනුයි විනේය පුද්ගල වශයෙන් යනු කුමක් පිණිසද යත්? ජායමාන ධර්ම විකාර භාවයෙන් උපලභ්‍යමාන බැවින් ඉදින් ධර්මයකු මෙන් ජාතිය උපලභ්‍යමානවූ නම් ජාතියගේ කිසිවෙකින් ජාතභාවය නිෂ්පර්යාය වෙයි. නොඑසේම ජායමාන ධර්ම විකාරභාවයෙන් උපලභ්‍යමාන බැවින් විනය වසෙනැයි කීහු.

මේ ජාති තොමෝ සියළු ධර්මයන්ට ප්‍රභවය තෙමේත් කිසිවෙකින් නොඋපද්දී ප්‍රකෘතිය මෙනැයි මෙසේ ශ්‍රෝතෘන්ට උපන් මිථ්‍යාග්‍රාහය විධිමත්‍ය කරණ බුදුහු උපවයොසන්නතියි දෙකක් කොට බිඳ කිසි ප්‍රත්‍යකින් ජාතද කොට දෙසිතය. ජරා මරණය වනාහි ප්‍රත්‍ය ධර්මයන්ගේ කෘත්‍යානුභාව ක්ෂණයෙහි නොපෙනෙන බැවින් ජාතකොට නොදෙසනලදී. වැලි "ජරා මරණං පටිච්ච සමුප්පන්නං" යනු කුමට කීහ. යත්, ප්‍රත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්ගේ පරිපාක භංගයක් බැවින් ඔවුන් ඇති කල්හි වෙයි. නැති කල්හි නොවෙයි. වැලිදු අජාතය නොද පරිපාකයට යෙයි. නොද බිඳෙයි. එහෙයින් ජාති ප්‍රත්‍යත්වය සදහා "ජරා මරණං පටිච්ච සමුප්පන්නං"යි සූත්‍රයෙහිදු පයර්යායෙන් කියනලදී. මෙම කීහ.

කාම භවාදියෙහි කර්මාදි ප්‍රත්‍යයෙන් යොනි විභාග හෙයින් ප්‍රතිසන්ධියෙහිදු රූප ධර්මයන්ගේ යම් ප්‍රවෘත්ති හෙදයක් චක්තව්‍යයද හෝ මතුයෙහි ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද කථාවෙහි පහළ වෙයි. එහෙයින් මෙම නොකියන ලදහයි දනගුයි.

(2) විඤ්ඤාණස්කන්ධය

අතීතාදී හෙද හින්න සියල්ල බුද්ධීන් එක්කොට ගෙන නිලාදී හෙද ඇති අරමුණු හැදිනිම් සම්ප්‍රසුක්තයන් අරමුණෙහි රැස්කරණ ස්වභාව ඇතියේ ව්‍යාපාරයට පැමිණීම හෝ විශේෂයෙන් ගැළවීම හෝ ද්විප්‍රකාරයෙන්ම වෙනනා ප්‍රධාන බැවින් සංස්කාර ස්කන්ධයට මෙසේ අභිසංස්කරණ ලක්ෂණයයි කියනලදී. මිණිය යුතු වස්තුවක් නැලියෙන් මනන පුරුෂයෙකු මෙන් සඤ්ජානනාකාරයෙන් විශිෂ්ඨවූ යම් ආකාරයකින්

විශිෂ්ටවූ යම් ආකාරයකින් විෂය ග්‍රහණය කෙරේද, ඒ ආලම්බනෝපාලබ්ධි නම් විජානනය ලක්ෂණ වූයේ මෝහටනුයි. විජානන ලක්ෂණ නම්වේ. වේදනා ස්කන්ධාදීහු විඤ්ඤාණය හා එකොත්පාදාදී ලක්ෂණ ඇති බැවින්ද සමානවූ ජාත්‍යාදී විභාග ඇති බැවින්ද සුවිඤ්ඤායා වෙත්.

ලොචින් නැගෙනුයි ලොකුත්තර නම්වේ. සොමනස්සය උපෙක්ෂාය ඤාණය සංස්කාරය යන මොවුන්ගේ ප්‍රභේද වශයෙන් ඤාණවිප්‍රසූක්තය ගෙන කියන බැවින් ප්‍රයෝග නාතියහුද ප්‍රයෝග ගෙනම කියන බැවින් "ඤාණ සංඛාර භේදකා" යි කීහ. ටිකාවෙහිද සොමිනස් සහගියාවූ ඉෂ්ට වේදනාවගේ යෝගයෙන් මනාවූ මනස හෝ මනාවූ මනස ඇත්තේ හෝ සුමන නම්වේ. ඒ මනාවූ සිතක් ඇත්තහුගේ භාවය සොමනස්ස නම් සොමිනස් වේදනාව හා උත්පාදයෙහි පටන්ගෙන භංගය දක්වා සමග පැවතියේ ගැනුනේ සොමනස්ස සහගත නම්, ඉටු අරමුණෙහි සොමිනස උපදනා බැවින් අරමුණු සොමිනස් සහගිය බව ඒ චිත්තයාගේ අරමුණු වශයෙන් දතයුතුයි. ඉෂ්ටාලම්බනය ලොහනිය වස්තුවක් නොවේද, ඒ ඉටු අරමුණෙහි ලෝභ නොඉපද කුසල් උපැක් කෙසේ වෙයි යත්, ඉෂ්ටාලම්බනයෙහිද ආභොගාදී වශයෙන් කුසල චිත්තය උපදනා බැවින් මේ නියමය ඒකාන්තනොවෙයි. යමෙක්හට වනාහි වතුසම්පත්ති වක්‍ර සමායෝගාදී වශයෙන් වන යෝනියො ආභොගයෙන් මා විසින් කුසල කර්මයම කටයුතුයයි කුසල කරණයෙහි සිත්හු නියම කිරීමෙන්ද, අකුසල ප්‍රවෘතියෙන් වළකා කුසල්කිරීමෙහිම පරිණාමනයෙන් එක්වත් කුසල් කිරීමෙහි සිත්හු පුරුදු කිරීමෙන්ද ඉෂ්ටාලම්බනයෙහිද ලෝභ නොඉපද අලොභාදී සම්ප්‍රසූක්ත කුසලයම උපදනෙයි, මෙම කීහ.

ඤාණය හා සමච එකොත්පාදාදී ප්‍රකාරයෙන් යුක්තනුයි ඤාණ සම්ප්‍රසූක්ත නම්. මෙහි වනාහි එකොත්පාද එකතිරොධි එකාලම්බන එකවස්තුක ලක්ෂණයෝම ප්‍රකාරයෝයයිද දත යුත්තාහුය. එහි කර්මවශයෙන්, උපප්‍රාප්ති වශයෙන්, ඉන්ද්‍රිය පරිපාක වශයෙන් ක්ලේශ දුර්භාවයෙන්ද මෙතෙක් හේතුවෙන් කුශලය ඤාණ සම්ප්‍රසූක්ත වේ. මෙහි ධර්මදෙශනය

අනවදාකර්මායතන ශිල්පායතන විද්‍යස්ථානයෙහි හික්මවීම යනාදීන් කර්මොපනිශ්‍රය වශයෙන් කුසලචිත්තය උපදනේ ඤාණසම්ප්‍රයුක්ත වේ. එසේම අව්‍යාපාද ලෝකයෙහි උපනුව හට උප්පත්ති වශයෙන් ඤාණසම්ප්‍රයුක්ත වේ. කියේමැයි.

එසේම ප්‍රඥා දසක ප්‍රාප්තියාහට ඉන්ද්‍රිය පරිපාකය නිසා කුසලය උපදනේ ඤාණසම්ප්‍රයුක්තම වේ. ක්ලේශ විෂ්කම්භනය කළාහට ක්ලේශ දුර්භාවය නිසා ඤාණසම්ප්‍රයුක්තම වේ.

අසංස්කාරවූ තුටු පහටු වූයේ පූර්වංගමකොට සිලෝක මාත්සයර්යාදී වශයෙන් පුණ්‍යක්‍රියාවෙහි සංකෝචයට නොපැමිණෙනුයේ කිසිවක්හු විසින් උත්සාහ නොකරනුයේ දානාදී දශ පුණ්‍යයන් නොහොත් දාන ශීල භාවනා පුණ්‍යයන් ඒ පුණ්‍ය වේතනා සමන්විතයාගේ දෙයා ධර්මයෙහි සාපෙක්ෂ චිත්ත ඇති බැවින් අමුක්ත ත්‍යාගනාදී වශයෙන් ලීන චිත්තයාගේ උත්සාහ න ප්‍රයෝග අර්ථයෙහි සංඛාරෝ යන මේ පදය පුණ්‍යක්‍රියාවෙහි සංකෝචනය වන කල්හි එයින් වෙන්කොට සමුත්සාහන වශයෙන් ප්‍රවෘත්තවූ චිත්ත ප්‍රයෝගයට නමකි. ඇතිවූ පරිවය ඇති පින් කරන්නාහු සොම්නස් රහිත වෙද්ද යන අභිප්‍රායයි. රූප සංඥා සමතික්‍රමනාදීන් පැමිණිය යුතුවූ අරූපාවචර කුශලය උපෙක්ෂා සමාධි නම්වූ සතර අරූප ධ්‍යානයන් හා යෝග වශයෙන්

ලෝකොත්තර කුසලය වනාහි ශෝභ ආපත්ති මාර්ගය, සකෘදාගාමී මාර්ගය, අනාගාමී මාර්ගය, අර්හත් මාර්ගය යන මේ සතර ආර්යා මාර්ගයෙන් සම්ප්‍රයෝග වශයෙන් එක්විසි වැදෑරුම් වේ. ලෝහාදී මූල වශයෙන් පිරිසිදිනාලද අවකාශ ඇති කාමකෘෂ්ණාවට විෂයභාවය සඳහා තත් සහිත චිත්තයද ත්‍රිවිධ වේ. ලෝහාදීහු වනාහි සුප්‍රතිෂ්ටිතභාන භාවයට කාරණා බැවින් මූලමිචාතිමූලාති යනු වෙත්.

උච්ඡේද දෘෂ්ටි ආදී මිත්ථ්‍යාදෘෂ්ටිය පෙරදැරි කොට එයින් විපර්යස්ථවූ සිත් ඇති සත්වයෝ පරලෝකය ප්‍රතික්ෂේප කොට කාමයෙහි ආදීනව නැතැයි කාමයෙහි පාතව්‍යතාවට යම් ආකාරයකින් පැමිණෙද්ද, දිව්‍යී සුත් මුත් මංගලයන් සාර හෙයින් හගිද, ලෝභයාගේ මිත්ථ්‍යාහිනිවේශයාගේ හෝ වශයෙන්

ස්වර්ෂයෙන්ම තීක්ෂණවූ (කෘෂි රවු යන අර්ථයි.) දන්ඩවූ අතීක්ෂණවූ අනුභූයමාන කාමයන්ගේ අසම්පත්තිය හෝ සම්ප්‍රසූක්ත ධර්ම වශයෙන් හෙදයක් නැති බැවින් දෙවැදෑරුම් වේ. මේ දොළොස් වැදෑරුම් අකුසල චිත්තය සද්ධාලම්බනයන් කෙරෙහි යම් යම් අරමුණක් අරමුණුකොට උපෙක්ෂා සහගත හේතු ක්‍රියා මනෝ විඥානධාත්වන්තරයෙහි කායද්වාරාදී ත්‍රිවිධ ද්වාරයෙන් කාය කර්මාදී වශයෙන් යථායෝගයෙන් ප්‍රාණාතිපාතාදී කර්මපථ වශයෙනුදු කර්මවශයෙනුදු උපදන්තියයි දතයුතු. දොළොස් අකුසලයන් කෙරෙහි ඖධ්‍යාස සහගත චිත්තය තබා සෙසු එකාදශවිධ චිත්තය සතර අපායෙහි ප්‍රතිසන්ධිය දෙයි. ප්‍රචාන්ති විපාකය සුගතියෙහිද දේ. උද්ධච්චය සහගත චිත්තය වනාහි ප්‍රචාන්ති විපාකම දෙන්තේයයි සර්ව දුර්වලවූ විචිකිත්සා සම්ප්‍රසූක්ත චිත්තය ප්‍රතිසන්ධිය දෙයි. අධිමොක්ෂ සත්භාවයෙන් එයට වඩා බලවත් ඖධ්‍යාස සහගත චිත්තය ප්‍රතිසන්ධිය නොදෙයි යනුයෙහි යුක්ති කිමයත්, දර්ශන ප්‍රභාතව්‍යයන් කෙරෙහි නොකී බැවිනි. මේ වනාහි පිළිසඳ දේ නම් අපායෙහි දෙන්තේය. අපාය ගාමිනිය අකුසලය දර්ශන ප්‍රභාතව්‍යයයි. දර්ශන ප්‍රභාතව්‍යයන් කෙරෙහි කියයුතු වන්නේයි. එහි නොකියන ලද්දේයි. එහෙයින් පිළිසඳ නොදෙයි, ප්‍රචාන්ති විපාක දානය වනාහි ප්‍රතික්ෂෙප කරණුවට නොපිළිවනි. ප්‍රතිසංචිත්තිභාගයෙහි -පා- යි කී බැවිනි.

සමහර කෙනෙක් පුහුදුන්හට උපදනා ඖධ්‍යාස සහගතය දර්ශන ප්‍රභාතව්‍යය සහාය සත්භාවයෙන් උභය විපාකයම දෙයි. ශෛක්ෂ්‍යහට තද භාවයෙන් නොදෙයි යෙත්. මෙහි යමක්හට විපාක දානය කියන ලද්ද, හේ භාවනාවෙන් ප්‍රභාතව්‍ය වේද නොහොත් නොවේදැයි විචාර්ය යුතු ඉදින් භාවනා ප්‍රභාතව්‍ය විනම් ප්‍රස්ථානයෙහි භාවනා ප්‍රභාතව්‍යයාගේ නා නා ක්ෂණික කර්ම ප්‍රත්‍ය භාවය වක්තව්‍ය වන්නේය. නොහොත් න භාවනාය ප්‍රභාතව්‍ය දර්ශනෙන ප්‍රභාතව්‍යත්‍රිකයෙහි -පෙ- යන මොහුගේ විභාගයෙහි වක්තව්‍ය වන්නේය. ඉදින් තත් විරුද්ධ ස්වභාව බැවින් රූපායතන මාත්‍රයම අරමුණු කිරීම කෘත‍්‍ය කොට ඇත්තේයි. සම්පටිච්ඡාන භාවයෙන් පිළිගන්නා බැවින්

වැටහෙන්නේයි කිසි කලෙක පඤ්චාලම්බනයන්ගේද එයින් තත්ස්වභාව නොයික්මෙන බැවින් ජළාරම්මණ විජානන ලක්ඛණයි කීහ.

මේ මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුන් දෙදෙනාගේ ඒකාන්තයෙන්ම හෘදය වස්තු සන්තිශ්‍රය බැවින් කියන ලදී. විස්ථානික පඤ්ඤාණික හේදයෙන් -පෙ- කියන ලද ඒ විපාක මනෝවිඤාන ධාතුවගේ ද්විධායිකියන ලද බැවින් ද්විවිධතා සංඛ්‍යාත හේදයයි එකාන්ත ඉෂ්ටවූ ගෝචරයෙහි ප්‍රවෘත්තිය ඇති බැවින් පඤ්චද්වාරයෙහි සම්පට්චිජන වොත්ථපනයන්ගේ අන්තරා උපස්ථානයද මනෝද්වාරයෙහි ජවනභවානයන්ගේ අන්තරා උපස්ථානයද යන ස්ථානද්වය ඇත්තාහු පරිත්තාදී අතීතාදී අද්ධායත්මාදී ප්‍රභේද ඇති සාරමුණෙහි කාමාවචර ධර්මයන් කෙරෙහි ඇතුළත්වූ ආගමනා වශයෙන් ප්‍රත්‍ය වශයෙන් දත යුතු පාලියෙහි ස්වරූපයෙන් ආවාටු සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ගේ වශයෙන් ඒ අකුශල විපාකයෙහි උපෙක්ෂා තොමෝ අකුශලයාගේ විපාක බැවින් උපෙක්ෂා ස්වභාව වීද දුක්ඛ ස්වභාව හෙයින් හිත නම් වේ.

රූපාවචර විපාක විඤානය තමාගේ රූපාවචර කුශලය මෙනි. අරූපාවචර විපාකයද කසිණුත්ථානාගාදී ආලම්බන හේදයෙන් කුසලය මෙන් චතුර්විධවේ. ජවන වශයෙනුදු ප්‍රතිසන්ධි ආදී වශයෙනුදු පවත්නෙන් රූපාවචර කුසලයෙහි කියන ලද නය ඇත්තාහු මැයි. සතර ආර්ය මාර්ගය සම්ප්‍රයුක්ත කුශලයාගේ ඵල බැවින් චතුර්විධවේ. විසි වැදෑරුම් කාමාවචර විපාකය පස් වැදෑරුම් රූපාවචර විපාකය සතර වැදෑරුම්වූ අරූපාවචර විපාකය සතර වැදෑරුම් ලොකොත්තර විපකය දැයි සියලු විපාක විඤ්ඤාණය නාති සංක්ෂේප විස්තාරනයන් සතිස් වැදෑරුම් වේ. චක්ෂුර්විඤ්ඤාණාදීන්ට රූපාදී ආලම්බනයන්ගේ දැනීම ලක්ෂන කොට ඇත්තියි. චිත්ත සන්තානය රූපාදී අරමුණට, නැගීම කෘත්‍යකොට ඇත්තියි. භවාගසන්තානයාගේ විච්ඡේදය ආසන්නකාරණ කොට ඇත්තියි. ශෛක්‍ය ශෛක්ෂ්‍ය පෘථග්ජනයන්ට සාධාරණ යහ අශෛක්ෂ්‍යන්ටම වනහෙයින් අසාධාරණයහ, පඤ්චද්වාරයෙහි

සන්තිරණය විසින් ගන්නා ලද අරමුණ නිශ්චය කරමින් මෙන් පවත්නා හෙයින් ව්‍යවස්ථාපන කෘත්‍ය වෙයි. මනෝද්වාරයෙහි උක්ත නමින් ආවර්ජන කෘත්‍යයයි. පඤ්චද්වාරයින් මනෝද්වාරයෙහි යථා ක්‍රමයෙන් ව්‍යවස්ථාපනා වජ්ජන භාවයෙන් වැටහෙන්නකි.

අවිධිසංඛලික ප්‍රේත රූපාදී වස්තූන් කෙරෙහිදු සෙසු අප්‍රණීත වස්තුවෙහිදු මන්දස්මිතයම ඉපදවීම කෘත්‍ය කොට ඇත්තියි. පඤ්ච ව්‍යවකාර භවයෙහිම උපදනා හෙයින් ඒකාන්තයෙන් භෘදය වස්තුව ආසන්න කාරණා කොට ඇත්තේයි ශෛක්ෂය පෘත්ථනයන්ට ඉපැද්මෙන් විපාකොත්පාදනයෙහි සාමර්ථයය, රහත් භට ඉපැද්මෙන් තද භාවය, යන රහත් පුහුදුන්ගේ සන්තානයෙහි උත්පත්තියෙන් සමුපලක්ෂිතවූ කුශල ක්‍රියා විඤ්ඤාණයන් කෙරෙහි මේ වෙනසයි. මෙයින් ප්‍රත්‍ය වෛකල්‍යයෙන් අවිපාකවූ කුශලාකුශලයන්ගේ ක්‍රියා භාවප්‍රසගය නිවෘත්තිත වේ.

නාති සංක්ෂෙප විස්තාර නයින් මැදුම් පුඬුවෙන් එකුනනු සිත් කෙනෙක් වෙත්. ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණාදීන්ගේ කෘත්‍ය නම් භවාන්තර නම්වූ අනතුරු භවය ගැළපීම ආදීවූ ආකාරයෙන් පැවැත්ම වෙයි. චිත්තයාගේ එයින් විනිර්මුක්තවූ අනික් කෘත්‍යයෙක් නැත්තේනුයි. අට කාමාවචර කුසලයන්ගේ සාමර්ථයෙන් ඡටි කාමාවචර දෙවියන් කෙරෙහිදු මිනිසුන් කෙරෙහිදු පණ්ඩකමුන මර්මනාදිභාවයට පැමිණෙනුවට දුර්වලවූ දුහේතුක කුශලයාගේ විපාකවූ උපෙක්ෂසාසහගතා හේතුක මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුවද භවන ලද රූපාවචර කුශලයන් ඇති සත්වයන්ට පෘථිවි කිසුණු ආදීවූ තමාගේ කර්මාලම්බනයම මේ විඤ්ඤාණස්කන්ධ නිර්දේශයෙහි මෙසේ සංක්ෂෙපයෙන් ස්වරූප දර්ශන මාත්‍රයෙන්ම ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් ප්‍රවෘත්තිය දතයුතුයි. පච්ඡාලම්බනාදී විභාගවශයෙන් වනාහි යම් විනිශ්චයක් මෙහි කියනු යුත්තේ වේද ඒ විනිශ්චය මතුවෙහි ප්‍රතිත්‍යසමුප්පාද කථාවෙහි පහළවන්නේයි. එකුත්විසි පිළිසඳනුවණින් කෙරෙහි යමෙක් යමෙක් ඉපිද නිරුද්ධ වෙද, ඒ ඒ විඥානය අනන්තරොත්පත්ති වශයෙන් අනුබඳනේ

ප්‍රතිසන්ධිවිඤ්ඤාණය යම් යම් කර්මයක්හුගේද ඒ ඒ කර්මයාගේම විපාකවූ භවාංග විඤ්ඤාණය එම අරමුණෙහිම යම් බදුවූ හේතු හෙයින්ද සෙසු සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මහෙයින්ද ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණයම වැනිවූ භවාංග සන්තානයට විනිවර්තකවූ අනික් ආවර්ජන නම් චිත්තෝත්පාදයකු නැති කල්හි..ඒ ප්‍රතිසන්ධිභූතවූ විඤ්ඤාණයන්ගේම චක්ෂුරාදී ඉන්ද්‍රියයෙන් රූපාදී ආරම්භණ ග්‍රහණයට සමර්ථවූවාහු වෙත්ද.

ඒයෝග්‍ය දෙශයෙහි සිටි රූපය නිසා චක්ෂුස්ප්‍රසාදයාගේ සට්ටනාව වේ. ඒ සට්ටනාවට ඉක්බිති සට්ටන බලයෙන් භවාංගචිත්තයාගේ ප්‍රකම්පනයවේ. භවාංග චලනයට ප්‍රත්‍යවූ ආපෘථගතවූ එම රූපායතනය අරමුණු කොට භවාංග සන්තානයේ සිදුකියක මෙන් පඤ්චද්වාරාවර්ජනයට අනන්තරව ව්‍යවස්ථාපනයෙන් උක්තාකාරයෙන් කරණ ලද ව්‍යවස්ථාපන ඇති විෂයෙහි "අට්ඨන්තංවා" යනාදීන් කියන ලද එකුන්තිස් කාමාවචර ජවනයෝම යම් යම් ජවනයෙක් රූපාවචරාදී භාවනා වශයෙන් ගෝත්‍රභූවට අනතුරෙහි නොඉපැදීමට ලබන ලද ප්‍රත්‍යය ඇත්තේද ඒ ඒ දිවත්තේයි. සොළොස් චිත්තක්ෂණයකට ආයු ඇති අරමුණ සුප්‍රකටවූ අරමුණ කාමාවචර ජවනයාගේම අවසන්ති ඉෂ්ට ඉෂ්ට මධ්‍යස්ථ අනිෂ්ටාලම්බනයන්ගේ යථෝක්තවූ ඉෂ්ටාලම්බනාදියෙහි තදාලම්බනෝත්පත්තියට යම් යම් ප්‍රත්‍යයක් සමවෙන වේද කිසික්ෂණාන්තරයක් ප්‍රති ශ්‍රෝතව යන උදකය මෙන් ඒ ජවනයාගේ අරමුණ අරමුණු කොට ප්‍රවෘත්ත බැවින් -පෙ- කාමාවචරං 'වස්මුඛං' යන්නෙහි මෙන් එක් ආරම්භණ ශබ්දයකට ලොප්කොට තදාරම්භණ යයි කියනු ලැබේ. සමහර කෙනෙක් -පෙ- පට්ඨානයෙහි විපාක දාන ස්වභාව ඇත්තාවූ ධර්මයන්ටම අනතුරුව තදරමුණු කියන ලදැයි ක්‍රියා ජවනාන්තරයෙහි තදරමුණු නොපවස සිත්පාලියා සන්නයෙහි වනාහි මනා ක්‍රියාවන්ට ඉක්බිති තදරමුණු ලැබෙත්. හානුද ජවන්වූ ව්‍යවස්ථාපනයට ඉක්බිතිව තදරමුණු ලැබෙයි, සලකා ලැබෙන ක්‍රියා වනුද නොකියා (පලිපායියක්) පටන් පවරුණෙහි කීහ. නොලැබෙනු හා ලැබෙනු මුසුව සිටියා නොකියන බව ප්‍රස්ථාන ප්‍රකරණයෙහි ප්‍රකෘතියයි කිහු.

"හවාංගමේව" යන අවධාරණය හව පර්යවශානය මෙහි අනෙහි ප්‍රේත බැවින් කිහු. නොඑසේ වුව තදාරම්මණාවසානයෙහි වුනිද නොවේමැයි. දස්සන, සවන ඝායන සාසන පුසන චිත්තයෝ වෙත්. ප්‍රතිසන්ධියෙන් හවාංගයම වෙයි. හවාංගයෙන් ආවර්ජනයම වෙයි. මෙසේ ප්‍රවෘත්ත චිත්ත නියම වශයෙන්ම ඒ වුනි චිත්තයද ප්‍රතිසන්ධි හවාංග චිත්තයන් මෙන් එකුන් විසි වැදැරුම් වෙත්. තුන් හවයෙහි පඤ්චගතියෙහි සජ්ත විඤානාස්ථියෙහි නව සත්වාචාසයෙහිද යමෙක් සමාස්ත ප්‍රතිපත්තිය සඳහා අර්හත්වයට පැමිණේද, ඒ රහත්හට අප්‍රතිසන්ධික බැවින් චිත්තය නිරුද්ධම වේ.

3 වේදනාස්කන්ධ වර්ණනාව

වේදයිත යයි සැලකිය යුතු ධර්ම සමූහය වේදයිත ලක්ෂණ නම් වේ. සම්ප්‍රයුක්ත භූමි ආලම්බනාදී වශයෙන් එහි කයද සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනුදු ලබ්ධාශ්වාස කෙරේද යන අර්ථයි. කායික පීඩාව කානුයි. කර්ණනුයි හෝ සුබ නම් වේ. මේ සැප වේදනාවට අවකාශ දීම සුවසේ කට හැකි බැවින් සුබ යයි ලෝකික පණ්ඩිතයෝ කියත්. කයද සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මය නුදු විබාධනය කෙරේ යන අර්ථයි. කායිකාස්වාදය දුකසේ කානුයි කර්ණිනුයි හෝ දුක්ඛ නම් වේ. මේ දුක් වේදනාවට අවකාශදීම දුකසේ කටයුතුයි. දුක්ඛනම් වෙයි. ලෝකිකයෝ කියති.

කියන ලද සසැට විඤ්ඤාණයන් තබා සෙසු පස් පණස් චිත්තයන් හා සමග ගියා වන්නේයි. අනන්‍ය වස්තූක බැවින් කායෙන්දියම අයත් කරුණු කොට ඇත්තේයි. ස්වභාවයෙන් හෝ පරිකල්පනයෙන් හෝ ඉෂ්ටවූ අරමුණු අනුභව කිරීම ලක්ෂන කොට ඇත්තේයි. යථාභූතවූ හෝ අයථාභූතවූ හෝ ඉෂ්ටාකාරයෙන් අරමුණු අනුභව කිරීම කෘත්‍යය කොට ඇත්තේය. "පස්සද්ධකායෝ සුබං වේදෙති" යන සූත්‍ර පදය නිසා කියන ලද්දේයි. ඒ වනාහි නිරාමිස සෞමනසය වශයෙන් දත යුතුයි. සෞමනසයෙහි කියන ලද්දට විපරිත වශයෙන් දෞමනසයාගේ ලක්ෂණාදීහු දතයුත්තානුයි. දෞමනසය කාමධාතුයෙහි උපදනා බැවින් ඒකාන්තයෙන් හෘදය වස්තුව ආසන්න කාරණා කොට ඇති බව ඒ සෞමනසයාගෙන්

විශේෂයි. මධ්‍යස්ථානුභාවයෙන්ම -පාලිය- යන මේ පදය අනවද්‍යවූ නිරාමය උපෙක්ෂා වශයෙන් වේදිතව්‍යයි. සියළු උපෙක්ෂාවෙන් නොවෙයි දතයුතුයි.

4 සංඥාස්කන්ධය.

“සජානන ලක්ඛණං නාම සඤ්ඤාව” යනාදියෙහි යමක් කිය යුත්තේ වේද, ඒ කිය යුත්ත වේද, ස්කන්ධ නිර්දේශයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දත යුත්තේයි. ඒකාන්තයෙන් වේදනාවෙනුදු විප්‍රයුක්ත විඤ්ඤාණයක් නැතද වේදනාව ස්වභාව භින්න බැවින් කිසි වේදනාවක් හා සම්ප්‍රයුක්ත වෙයි. සංඥාව වනාහී එබඳු නොවේනුයි. වතුභූමිකවූ සංඥාවද නොහොත් නිලාදී හේද අරමුණු සලකුණු කොට දන්නා ලක්ෂණ ඇත්තියි.

5 සංස්කාරස්කන්ධය

පිඬු කිරීම ලක්ෂන කොට ඇති ඒ සංස්කාරස්කන්ධයෙහි යම් සේ තමාගේ ඵලයවූ සංඛ්‍යය මනාකොට නිෂ්පන්න වේද, එසේ කෙරෙන්නුයි යන අර්ථයි. ඒ ඒ චිත්තය උපන් කල්හි නියමයෙන් උපදනා හෙයින් නියතවූ මෙසේ පිටිධීවත්තකයන් නොකොට පාළියෙහි ස්වරූපයෙන් ආ කිසි කලෙක්හිම උපදනා හෙයින් අනියතවූ සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයෝ වනාහි අරමුණෙහි පවත්නාහු ඒ අරමුණ ඵ්‍රසන ලකුණු ඇති ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරන්නවුන් වැනි වෙත්.

කාෂ්ට ද්වයක් මෙන් තමාගේ එක් පාර්ශ්වයකිනුදු නොඇලෙනු ලබනුයේ ඒ ස්පර්ශයට කාරණවූ තදනුරූප, සමන්තාහාරයද ඉන්ද්‍රියයන්ගේද පිරිවරණලද විෂයෙහි වේදනාවට පිහිට බැවින් සම් හළ හෙළදෙනක මෙන් පවත්වානුයි කියනුවහු. පෙවවුසද බලවත්ව පවත්නාක් මෙන් උත්සාහ ඇති බව, පොපි ඇති බව ලකුණු කොට ඇත්තියි. ප්‍රයෝග කරණ කෘත්‍යය ඇත්තිය. වේතනාව තමාගේ කෘත්‍යය කිරීමෙන්ම සම්ප්‍රයුක්තයන් තමන් මෙන් කෘත්‍ය කරණ බැවින් නොමෝ කරයි. සංවිධාන කරණ බඳුව වැටහේ. ආයුහන කෘත්‍යය වේතනාව පවත්නා කල්හි සියලු සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් තමන්

තමන්ගේ කෘතියෙහි පවත්නා බැවින් "සා සකිව්ව පරකිව්ව සාධිකා" යි කියනලදු ජේයන්තෙවාසිහු අධ්‍යයනයෙහි පටන්ගනුන්ම සෙස්සවුනුදු පටන්ගන්නා බැවින් ආචාර්ය වඩුවා වඩු වැඩට පටන්ගත් කල්හි සෙසු වඩුවනුදු පටන්ගන්නා බැවින්,

කුපපාර්ශ්වයෙහි පුත්‍රයා සිටුවා ගිය මවක මෙන් අත්‍යායික කර්ම සිහි කරණ සඳ ආදර කරණ භාවයෙන් පරාක්‍රම ඇති බව ඒ ඒ විරිය නගන ලකුණු ඇත්තේයි. ගේහධම්මන මුඩු සෙයින් සහජාත ධර්මයන් හම්මන කෘතිය ඇත්තේයි. සම්ප්‍රසක්ත ධර්මයන් නොඵබිය දෙවනුව වැටහේ. සංවේග නම් සංවේගමය. ඤාණය සබලවත් සංවේගයට නොපැමිණියහුට විරියාරම්භ වස්තු පද්ධිත වන බැවින් "විරියාරම්භ වත්ථුපද්ධිතංවාසි" කීහ. මෙම කීහ.

කුසල ක්‍රියාය -පෙ- මෙසේ කියනලද මොහු අනුරූප ප්‍රත්‍යවේක්ෂා සහිත වූවාහු අෂ්ට විරියාරම්භ වස්තු නම් වෙත්. තත්මූලක ප්‍රත්‍යවේක්ෂාවෝ විරියාරම්භ වස්තු නම්වේ. "සම්මා ආරද්ධං" යනුවෙන් තීර්ථකායතනයෙහි විරිය විපක්තියට මුල් බව කීවෙත් තමා විසින් අනුපාලනීය සහජාත ධර්මයන්ගේ අනුපාලනය ජීවිතයාගේ ව්‍යාපාරය හේ වනාහි ඒ ධර්මයන්ගේ ජීවන නම් වේ. එහි ජීවිතයාගේ කාරණ භාවය පෙරදැරි කොට "ජීවත්තිතෙන" යි කීහු හෙද අර්ථ හෙයින් ජීවන නම් වුනුයි.

"ආරම්මණෙ චිත්තං සමං ආධියති" යනුවෙන් සමාධි ඇති පුද්ගල හෝ සමාධියම හෝ අවික්ෂේප ලක්ෂණ වශයෙන් සමකොට සිත්හු අරමුණෙහි තබානුයි. අවිසාර ලක්ෂණ වශයෙන් මනාකොට තබයි හෝ අරමුණෙහි සිත්හු මනා කොට පිහිටීම් පමණක්නුයි හෝ සමාධි නම් වේ. අවිසාර ලක්ෂණාදියද වැලිට මෙන් නොවිසිරිය දෙන ලකුණු ඇත්තේයි. අවුපගම ලක්ෂණවූ වික්ෂේපයට ප්‍රතිපක්ෂ බැවින් චිත්තයාගේ වුපගමනාකාරයෙන් වැටහෙන්නේය. යන අර්ථයි. සුඛ විරහිතවූද සමාධි ඇති බැවින් "විසෙසනො" යි කීහු.

"සද්දහන්ති එතාස" යනුවෙන් සද්දහන ක්‍රියාවෙහි පවත්නා ධර්මයන්ට එහි ආධිපත්‍යයෙන් ශ්‍රද්ධාවගේ ප්‍රත්‍යය බව දක්වත්. ඒ ශ්‍රද්ධාවගේ ධර්මයන්ට එසේ ප්‍රත්‍ය බවක් ඇති කල්හි "

පුද්ගලයා සද්දහති" යන ව්‍යවහාරය වේ. පහදිත් නුයි පහදනා ලකුණු ඇත්තියි. අරමුණට වැද සිටිනා ලකුණු ඇත්තියි.

අක්ලිෂ්ට අනාවිලව වැටහෙන්නේයි රත්නත්‍රය කර්මය කර්මඵලයද යන ඇදහිය යුතු වස්තු අසන් කරුණු කොට ඇතියේයි. අරමුණෙහි නොඉල්පෙන ලකුණු ඇත්තියි. නොමුලා බව කිරීම නොඉල්පෙන බව කිරීමයි. අසම්මෝහන කෘත්‍ය ඇත්තියි. අරමුණට යොමු බඳුව වැටහෙන්නියි. ලජ්ජාකාරයෙන් පුගුප්සා කෙරේනුයි. විලි කෙරේනුයි. ඒ කාය දුශ්චරිතාදී හේතුවෙන් උද්වේග කෙරේ. විළිකරණ ආකාරයෙන් හා භයවන ආකාරයෙන් අරමුණෙහි දෘශ්ග්‍රාහී නොවන බැවින් නොඇලෙන ලකුණු ඇත්තේයි. නොඇළුණු අභිප්‍රාය ඇතිව වැටහේ. මොළොක් බව හෝ සොම් බව හෝ ලකුණු කොට ඇත්තේයි. අප්‍රතිපක්ෂ බව හෝ ලක්ෂණ කොට ඇත්තේයි. අනුකූල මිත්‍රතෙමේ අනුව පවත්නේයි. ආසාන දුරු කරණ කෘත්‍යය ඇත්තේයි. මැසුනවුන් මුහුනු සේ නොහැකිළ මෙන් ඇත්තවුන් මුහුනු ප්‍රභාෂ්ට වන බැවින් සොම් බැවීම වැටහෙන්නේයි නොහොත් සිහිල් බව වැටහෙන්නේය යනු විජම් අවහාර සන්නයි.

දක්ෂවූ දුනුවායෙකු විදි ශර වේගයක් මෙනි. අරමුණු පහන් කරණ කෘත්‍ය ඇත්තේයි. මුළා නැතියාව වැටහෙන්නේයි. සියලු චතුර්මික කුශල ධර්මයන්ට සුප්‍රතිෂ්ටිතභාව සාධනයෙන් පිහිටයහයි දතයුත්තාත්‍රය. නිවීම (සන්සිදීම) පරිදාහ පරිෂ්ඨන්ද රහිතවූ සිහිල් බව වැටහේ. අවුපසමකර නොසන්සුන් බව කරණ ගුරු බව, දන්ධ බව, නොබර බව වැටහෙන්නේයි. දැඩි බව ඒ පද්ධතාව නිර්මදිනයෙන්ම කිසි අරමුණෙකම නොසැටෙනුව වැටහෙනුවෝයි. සම්ප්‍රයුක්තයන් හෝ අරමුණෙහි සැටීම ඵලවත්, මෙම කිහි. අකර්මණ්‍ය භාව නම් දාන ශිලාදී පුණ්‍ය ක්‍රියාවෙහි අයොග්‍යතාවයි. අර්ථ හෙයින් කාමච්ඡන්දාදී සංක්ලේශයෝ හෝ තත් ප්‍රධානවූ සතර අකුශල ස්කන්ධයෝයි. ආලම්බන ග්‍රහණයට සම්පන්නව වැටහේ. කර්මණ්‍ය බැවින්ම සම්පන්නාකාරයෙන් ආලම්බනයාගේ ග්‍රහණය ආරම්භ කරණ සම්පන්නි නමැයි දත යුතුයි. මුක්තාවශෙෂ කාමච්ඡන්දාදියහ,

ක්ලේශ ධර්මයහ යන සෙසු නිවරණාදී ධර්මයන්ට ප්‍රතිපක්ෂව විනිබන්ධනිර්මදීන විනය නයෙන් සුබොත්පත්තියට හේතු බැවින් ප්‍රසාදනීය වස්තුවෙහි ප්‍රසාද ඵලවන්තාහ. සංක්ලේශ විගමයෙන් හිත ක්‍රියාවෙහි විනියෝගයට ඒ ඒ ක්‍රියාවෙහි යෙදීමට ක්ෂෙම වෙති. අපගත කාල්කා ඇති බැවින් අලංකාර විකෘතියට විනියෝගෂම වන සර්ණ විශුද්ධිය මෙනි යන අර්ථයි. නොහිලන්සී ගෙණ නැත්නුයි. නිරාදීනව වැටහෙත්. අස්සද්ධිය නම් කර්ථල සම්බන්ධය නොහදහන විසින් ප්‍රවෘත්ත චිත්තොත්පාදය එසේයින් උපන් දෘෂ්ටිය යෙත්ම කාය සම්බන්ධවූද චිත්ත සම්බන්ධිතවූද සෘජුභාවයයි සලකණු කටයුතු හෙයින් කාය චිත්තයන්ගේ සෘජු බව ලකුණු කොට ඇත්තාහුය. කාය චිත්ත කුටිල භාව නිම්මද්දන රසා, කාය චිත්තයන්ගේ නාගලවංකය, වන්දුකොටි වංකය, ගොමුත්‍ර වංකයයි කියනලද කුටිලභාවයන් නිර්මර්දනය කරණ බැවින් කාය චිත්තයන්ගේ කුටිලභාව නිර්මර්දන කෘත්‍ය ඇත්තාහුය. කුටිලභාව නිර්මර්දනයෙන්ම අජම්භ භාවයෙන් වැටහෙන්නාහුය.

කරනු කැමති බව ලකුණු කොට ඇත්තේයි කරනු කැමති බව කත්තුකම්‍යතායයි කියනු ලැබේ. අරමුණෙහි සනිටුහන්ව පිහිටන ලකුණු ඇත්තේයි. විචිකිත්සාව මෙන් නොහැකිළ ඵලඹෙන කෘත්‍යය ඇත්තේයි. සනිටුහන් කටයුතු ආසන්න කාරණා කොට ඇත්තේයි. එසිකාස්තම්භයක් මෙන් සිත්හි අරමුණු කිරීම මනසිකාර නම්. සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් අරමුණට අභිමුඛකොට උපදනා ස්වභාව ඇත්තේයි. අරමුණට අභිමුඛභාවය වැටහෙන්නේයි යම් ධර්මකේතෙකුත් කෙරෙහි තෙමේ උපන්තිවේද තමා හා සම්ප්‍රයුක්තවූ ඒ චිත්ත වෛතසික ධර්මයන් කෙරෙහි ඒ ධර්මයාගේ අනාලම්බනත්වය ඇත්තේනිදු සමව පවත්නාවූ ඒ ධර්මයන් කෙරෙහි, උදාසීණ භාවයෙන් මැදහත් බව තත්‍රමජ්ඣක්ඛන්තතා නම් වේ. සම්ප්‍රයුක්ත චිත්ත වෛතසික ධර්මයන් අවිසමයන් සමකොට තම තමන්ගේ කෘත්‍යයෙහි පැවැත්වීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තීය. රූපාවචර ප්‍රථමයෙහි කී වෛතසිකයන් කෙරෙන් රූපාවචර පඤ්චමයෙහි කී වෛතසිකයෝම ප්‍රථම ධ්‍යාන වත්වූ චතුර්විධ මාර්ග

විඤ්ඤාණයෙහි ෂඩ්විශුද්ධි පරම්පරායෙන් පැමිණිය යුතුවූ ලොවිතුරා බව ඒ කාය දුශ්චරිතාදී හේතුවෙන්ම අසම්භ්‍රමය ලකුණු කොට ඇත්තේය.

අරමුණෙහි ඇලෙන්, මුළාවෙන්, තෘෂ්ණාහිනිවේශ වශයෙන්, තෘෂ්ණාහිනිවේශ වශයෙන් අරමුණු ගන්නා ලකුණු ඇත්තේය. වදුරන් බඳනා ලාභයක් මෙන් විහිදුවනුදු නොවිහිදුනාව ඉතා ඇලෙන කෘත්‍ය ඇත්තේය. දොවුතු වර්ණයක් මෙනි. ධර්ම ස්වභාව ප්‍රතිවේධ නොකරණ කෘත්‍ය ඇත්තේය. අනුන් ප්‍රතිවේධ නොකොට දී අනුසයාවස්ථායෙන් සිටි අරමුණු ස්වභාව වසන කෘත්‍යය ඇත්තේ හෝ යි. අසමයක් ප්‍රතිපත්ති නොමනා කොට වටහන්නේය. කර කරණුව වැටහේ. අනිත්‍යාදිය නිත්‍යය යනාදී විසින් ධර්ම ස්වභාවයට විපරිත කොට දකිත්. අනුපායෙන් පිහිටන ලකුණු ඇත්තේය අනිත්‍යාදී යථා ස්වභාවය ඉක්ම පරපසින් ගන්නා කෘත්‍යය ඇත්තේය. නොසන්සුන් බව ලකුණු කොට ඇත්තේය. වාත ප්‍රභාරයෙන් වංචල ජලයක් මෙනි. සැලෙන කෘත්‍ය ඇත්තේය. වාතප්‍රභාරයෙන් වංචලවූ ධජ පතාකයක් මෙනි. ඇලෙන බව වැටහෙන්නේය. පාශාන ප්‍රභාරයෙන් උඩ නගන හලුවක් මෙනි. අයෝනි සොමනස්කාරය අවසාන කරුණු කොට ඇත්තේය. සෙසු අකුශල චෛතසිකයෝ මේ අකුශල චෛතසිකයන්ගේ ඒ අකුශල චෛතසිකයන් කෙරෙන් වෙනසයි, කලකිරෙන බව මිද්ධ නම් වේ.

උත්සාහ නැති බවය, හැසුනු බවය, කුසිත බවය යනු ටීනයමැයි උපදමින්ම ශක්ති නසා කලකිරෙන බවයි. විරිය දුරුකරන කෘත්‍ය ඇත්තේය. සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් හා සමග ගැලෙනුව වැටහෙන්නේය. සම්ප්‍රයුක්තයන් පිහිත කරන කෘත්‍ය ඇත්තේය. ලීන භාවයෙන් වැටහේ. සෙසු සොළොස් දෙනා හුවන ලකුණු ඇත්තේය උඩට නැමීම් වශයෙන් සම්ප්‍රයුක්තයන් හුවන කෘත්‍යය ඇත්තේය. අභංකාරයට නිසි වස්තුවක් නැතද "හිනොපගමස්මි"යි හෝතුදු අභංකාරම වන බැවින් උන්මාද භාවයක් මෙන් දත යුතු සැඩ බව ලකුණු කොට ඇත්තේය. පහරැන්ම කෝපයෙන් පහරණ කරණ ආශිර්විෂයෙකු මෙනි.

කෝපය උපද්‍රවත්ම සියලු වෙර වෙවිලන බැවින් පැතිරෙන කෘත්‍යය ඇතිවේයි. තමහට ආශ්‍රයවූ හෘදයද සියලු ශරීරයද දවන කෘත්‍ය ඇත්තේයි. ලැවිගින්නක් මෙනි ඒ අන්‍යයන්ගේ සැපතෙහිම නොඉවසීම ඉස්සා නම්. මව්පරිත්‍ර කෙරෙහි පවත්නා මව්පාරි ශබ්දය ගෙන තමාගේ සම්පත්තින් පැටි කරණ ලකුණු ඇත්තේයි හැකිලෙනුව වැටහෙන්නේයි. ආවාසාදී ආත්ම සම්පත්තිය ආසන්න කාරණාකොට ඇත්තේයි. නොමනා කොට කරණ ලද්දේ කුකන නම් පසුව තැවෙන ලකුණු ඇත්තේයි. කළ නොකළා අනුව සොස්නාකිය ඇත්තේයි. පහවූ පිළියම් ඇත්තී. පැතිරීම් වශයෙන් සයනය කරණ ලකුණු ඇත්තේයි. තන් අරමුණෙහි දෙසෙයින්ම වැටෙන බැවින් වසාප්ත ගන්නක්හු මෙන් කම්පන කෘත්‍යය ඇත්තේයි සත්ව ප්‍රඥප්තිය අරමුණු කොට ඇති බැවින් කරුණා මුදිතාවෝ විපාකයන් කෙරෙහි නොඋපදිත්. ඒ රූපාවචරාදී විපාක විඤ්ඤාණයන්ගේ ඒ අහේතුක ක්‍රියා සංස්කාරයෝ-

6 වේදනා ස්කන්ධයෙහි අතිතාදී කථාව.

එක් වැනි බැවිහි රැස්කොට ඒ රූපයාගේ -පෙ- යනාදීන් විභාගයට ආරම්භ කෙරේ. ඒ රූපය කිසිවෙක් අනාගතාදී හෙද ඇත්තේයි. ඒ ක්ෂණත්‍රය පර්යාප්තියට පූර්වයෙහි අනුත්පන්න හෙයින් අනාගත නම්. එයින් පසුව ක්ෂණත්‍රයට පැමිණ අතික්‍රාන්ත බැවින් අතීත නම්. ඉක්මනාවූ හේතු කෘත්‍යය හා ප්‍රත්‍ය කෘත්‍යය ඇත්තේ අතීත නම්. යම් ධර්මයක්හුගේ හේතු කෘත්‍ය හා ප්‍රත්‍යය කෘත්‍යය නිෂ්චිත බැවින් ඉක්ම ගියේ වේද ඒ අතීත නම්. උත්පාදක්ෂණයෙහි හේතු කෘත්‍යය හා උත්පන්නාඵල හෙයින් නිෂ්චිත නම් වෙත්. ප්‍රත්‍ය කෘත්‍යයක්ෂණත්‍රයෙහිම උත්පන්න ඵල බැවින් නිෂ්චිත නම් වෙයි. ජනකව හේතු ප්‍රත්‍ය නිමියේ උපස්තම්භකවූ ප්‍රත්‍යය කෘත්‍යය නොනිමියේයි. කර්මසමුප්පාදන සෘතු සමුප්පාදන චිත්ත සමුප්පාදන රූපයන්ට කර්ම සෘතු චිත්තයෝ උත්පාදක්ෂණයෙහිම ප්‍රත්‍යවන බැවින් නිමි හේතු කෘත්‍ය නම්හ. මහා භූතාදීහු එහි තුන්කෙණෙහිම ප්‍රත්‍යවන බැවින් නොනිමි ප්‍රත්‍ය කෘත්‍ය නම්හ. එසේ හෙයින්ම විපාක ලැබෙන ලැබෙනසේ යොදනුයි.

ජවනාදීන් ස්වකෘත්‍යය කරණ සඳ එහි මේ සුත්‍රාන්තනයෙහි පූර්වයෙහි කියන ලද අප්‍රේක්ෂාත්මකය මතු නොවෙයි. නියප්‍රේක්ෂාත්මකයද දත යුතුය. පූර්වයෙහි කියන ලද බාහිරය මතු නොවෙයි. පරපුර්වකයද දත යුතුය. ඒ සුද්ධස්වයන්ගේ රූපයම යම් අරමුණෙක අකුශල විපාක විඤ්ඤාණය උපදිද අනිෂ්ට බැවින් ඒ හිත නම්වේ. යම් අරමුණෙක කුශල විපාක විඤ්ඤාණය උපදිද ඉෂ්ට බැවින් හේ ප්‍රණීත නම් වේ. යම් මේ සන්තානයෙකිහි සංහරණය කොට සංක්ෂේප කොට දවසකුදු බුද්ධ රූපය බලනුවහට ධර්මශ්‍රවණය කරනුවහට ප්‍රවෘත්ත සුද්ධාදී සහිත වේදනා තොමෝ එක විධ විෂය සමායෝගයෙන් ප්‍රවෘත්ති ප්‍රත්‍යක්ෂපන්න නම් වී කල්ලේග පරිදාහයෙන් සඳරට බැවින්ද අශාන්ත වෘත්ති ඇත්තීනුයි. ව්‍යවශාන්ත භාවවූ කුසල වේදනාවට වඩා ඖදාරික වේ. උත්සාහ සහිත බැවින් ශක්ති සහිත බැවින් විපාක සද්භාවයෙන් ආශ්වාද නැති බැවින් සුබයට ප්‍රතිපක්ෂ හෙයින් සපරිෂ්පන්ද හෙයින් වෙළවියට බැවින් මැඩ පවත්නා බැවින් ඒ අදුක්ඛම සුබ වේදනා තොමෝ සමාපන්නයාගේ වේදනා තොමෝ ඔසනියන් විසින් අරමුණු කොට ඉක්මිය යුතු බැවින් ඒ අනාශ්‍රව වේදනා තොමෝ යථොක්ත ඖදාරික සුක්ෂමයෙහි ජාත්‍යාදී විසින් වන සංකරය අකුශල ජාති වශයෙන් ඒ වේදනාවෙහි කවරක් අභ්‍යාකෘත වේදනා නම්ද මිච්ඡත්තනියාමයෙන් නියතවී ආනන්තරිය භාව ප්‍රාප්තියෙන් දේවදත්තාදීන්ට මෙන් කපක් සිටිනා විපාක ඇති බැවින් කප්පඨිනික වේදනා තොමෝ අසංස්කාරික වේදනා තොමෝ ස්වභාව තීක්ෂණ බැවින් ඖදාරික වේ, දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත වේදනා තොමෝ මහා සාවද්‍ය බැවින් ඖදාරික වේ. ඒ දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත වේදනාවද මිච්ඡත්තනියාමයෙන් නියතවී ඖදාරිකවේ. කප් සිටිනා විපාක ඇත්තිය. ඒ දෘෂ්ටිය සම්ප්‍රයුක්ත වේදනා ඖදාරිකවේ අහෙදයෙන් බොහෝ විපාක ඇති කුශල වේදනා තොමෝ දොෂෝත්සන්න බැවින් ඖදාරික වේ. අල්පවූ විපාක ඇති අකුශල වේදනා තොමෝ මද දොෂ ඇති බැවින් කුශල වේදනා වනාහි අල්පවූ විපාක ඇත්ති දොශොත්සන්න බැවින් ඖදාරිකවේ, මදදොෂ ඇති බැවින්

බහු විපාකවූ කුශල වේදනා තොමෝ සුක්ෂමවේ. යම් වස්තුවක් නිසා වේදනා පවතීද උනුගේ වශයෙනුදු තබන් ආදිය වළඳනුවහට උපදනා යම් කිසි වේදනාවක් වේද ඒ වේදනා තොමෝ හීන වස්තුක බැවින් ඔෆදාරික වෙයි. හැල් බන් මාංශොදනාදිය කනුවහට උපදනා වේදනා තොමෝ ප්‍රණීත වස්තුක බැවින් සුබ්‍රමවේ. ඕළාරික සුබ්‍රම හෙදයකි. උක්තනසානු සාරයෙන් කිය යුතුව සියලු වාරයෙහි ජාත්‍යාදී සමාන කොටස් බැවින්ද දුක්ඛ විපාකනාදී විසින් සදාශ බැවින්ද -පෙ-

7 වේදනා ස්කන්ධයාගේ අතීත විභාග විස්තර කථාව.

නා නාප්‍රකාර ඤාණප්‍රභෙදය පිණිස දේශනා ක්‍රමයෙන්ද හෙද හෙයින්ද අනුන අනධික බැවින් උපමායෙන් උපදෙසා බැවින්ද දෙපරිද්දකින් නුවණින් බැලිය යුතු බැවින්ම එසේ බලනුවහට යථාභිප්‍රේතාර්ථ සිද්ධිය වන බැවින්ද නුවණැත්තහු විසින් තමන් තමන් ප්‍රත්‍යයෙන් උපදනවුන්ගේ උපදනා පිළිවෙල "පහානකම්මො දස්සනෙන පහාතබ්බො" යනාදීන් පළමුකොට පැහිය යුත්තහු පළමුකොට කියනලදහ. දෙවනු කොට පැහිය යුත්තහු දෙවනුකොට කියන ලදහ යන මේ ප්‍රහාන කු නම. ශීල විශුද්ධියට පිළිපැද චිත්ත විශුද්ධි පිළිපැද්ද යුතුය. එසේම මතුයෙහි සෙසු විශුද්ධිහුද පිළිපැද්ද යුතු වේනුයි. අනුපූර්ව ප්‍රණීත භූමිහු අනුපූර්වයෙන් ව්‍යවස්ථිත යෝනුයි. කාමාවචරා රූපාවචරා යන මේ ආදී භූමිකුම නම්වේ. "චත්තාරෝ සතිපට්ඨානා" යනාදී ඒකක්ෂණයෙහිදු සතිපට්ඨානාදීන් සම්භව වන බැවින් දේශනා ක්‍රමම වෙයි. දාන කථාදීහු අනුපූර්වොත්කර්ම වශයෙන් කියන ලදුවෝද උත්පත්ති ආදී ව්‍යවස්ථානාදී භාවයෙන් වනාහි දානාදීන්ගේ මෙහි දේශනා ක්‍රම වචනය වෙයි. "පඨමං කල්ලං හොති" යනාදීහු දේශනා වුවද උත්පත්‍යාදී ව්‍යවස්ථාව හේතුකොට ඇති බැවින් උත්පත්‍යාදී ක්‍රම භාවයෙන්ම කියන ලදහ. යථොක්ත ව්‍යවස්ථා භාවයෙහි වනාහි අනෙක වචනයන්ට සහ ප්‍රවෘත්තිය අසම්භව වන බැවින් යම්කිසි පෞර්වාපර්යකින් දෙසිය යුතුවක් ඇති කල්හි ඒ ඒ අභිප්‍රායෙන් දේශනා මාත්‍රයාගේ ක්‍රමය දේශනා ක්‍රමයයි දතයුතුයි.

පළමුකොට රූපස්කන්ධය වෙයි ඉක්බිති වේදනාස්කන්ධය වෙයි. මෙසේ සූර්වපර්ය ව්‍යවස්ථාන වශයෙන් නොඋපදනා හෙයින් පංචස්කන්ධයන් කෙරෙහි සමහර කෙනෙකුන්ගේ පැහිය යුතු බවෙක්ම නැත්තේයි. සමාස් ප්‍රතිපත්ති වශයෙන් නොපිළිපැද්ද යුතු බැවින් අවිභාගයෙන් පස්කඳුන් කෙරෙහි ආත්ම ග්‍රාහ නම් දෘෂ්ටොසයෙහි හුනු විනෝය ජනයා රූපධර්මයා කෙරෙන් අරූප ධර්මය වෙන් කිරීමෙන් රූපාරූප ධර්ම සමූහයෙහි ඝන විනිර්භොගය දැකීමෙන් යථෝක්ත නයින් සාසවයහ අනාසවයහයි නොවෙසසා සාමාන්‍යයෙන් කියන ලදහු. මේ විසුදුම්භ වනාහි ස්කන්ධයෝද උපාදාන ස්කන්ධයෝද යන හැමදෙනම උපාදානයන්ට අරමුණුව උපදනා බැවින් උපාදානයන් වන්නේයයි සේයි. සෙසු ශීලස්කන්ධාදීහුද මෙහිම ඇතුළත් වන බැවින්ද සමාන කොට්ඨාශ විසින් සංග්‍රහ කරනු ලබන්නවුන් කෙරෙහි රූපයාගේ රූප්පනාදී සාමාන්‍යයෙන් සමාන කොටසුන්ගේ එක්කොට සංග්‍රහ වශයෙන් පෙළෙන බැවින් නොසැප සෙවනා බඳවූයේ කුෂ්ටරෝග ඇත්තාහට ස්තෙනය ඒ කුෂ්ට රෝගයාගේ වැඩීමට කාරණා වන්නා සේ බාලයාහට පුණ්‍යාහිසංස්කාරාදී වශයෙන් ප්‍රවෘත්තිය වේදනා දූෂ්‍ය එළවානුයි අසප්පාය සේවනයක් බඳුවේ. වේදනා ස්වභාව පිණිස වේදනා ස්කන්ධය කම්කටුල් බඳුයි, රාගාදීන්ට හේතුවූ ආකාර ග්‍රහණය කරන සංඥා දොෂයෙන් කම්කටුල් උපත්වන බැවින් සංඥා ස්කන්ධය දොෂ බඳුයි. වේදනා කම්කටුලට හේතුව උපයන බැවින් සංස්කාර ස්කන්ධය කම්කටුල් කරණුවක්හු බඳු වෙයි. ආශිර්විෂොපම සූත්‍රයෙහි කී නයින් නගාගෙන සිටි කඩු ඇති සතුරෙකු මෙන්ද, භාර සූත්‍ර වශයෙන් බරක් මෙන්ද -පෙ- ඛජ්ජනීය පරියාය වශයෙන් කන බැවින්ද, -පා- යමක සූත්‍ර වශයෙන් අනිත්‍යාදීහු වෙත්. ඉදින් වනාහි කියනලදී. යම්සේ දිය බුබුල නිස්සාරද පරිදුර්වලද අතින් නොගත හැකිද ගන්නා ලදුයේ ද කිසි අර්ථයක් නොසාධාද වීරස්ථිතික නොවේද වේදනාවද එසේමැයි. යම්සේ දිය බුබුල දිය පිටය, ජල බිඳුය, දිය දැලිය යන මේ හැම එක්කොට ගන්නා මුලක් මෙන් කොට ගන්නා වාතයද යන සතර කාරණා නිසා වේද, යම්සේ

ජලප්‍රස්ථයෙහි බිත්දු නිපාතයෙන් ජනිතවූ වාතය උදය ජලලිකා නම් උදක ලසිකාව එක්කොට පුවකොට බද්බුදය කෙරේද එපරිද්දෙන් වස්තූයෙහි ආලම්බනාපාථ ගමනයෙන් ජනිත ස්පර්ශය අනුපවිෂ්ඨනවූ කෙලෙස් නමැති දැලිය යන මොවුන් සහකාරී ප්‍රත්‍යය භාවයෙන් එක්කොට වේදනාව කෙරේ. මෙද මූල කාරණාවූද, ආලම්බනාස්වාදාවූද කෙලෙසුන් කෙරෙත් නිර්වෘත්තවූ වට්ටගත වේදනා සඳහා කියනලදී. උත්කෘෂ්ට පරිච්ඡේදයෙන් හෝ සතර කාරණයෝ කියන ලදහ. උාන ප්‍රත්‍යයෙනුදු වනාහි වේමැයි. යම්සේ මරිචිකාව අසාරද අතින් ගතහැකි නොවේද, නොගත හැකි බැවින්ම අතින් ගෙන බොන්නටවත් නහන්නටවත් බඳුනෙහි පුරන්නටවත් නොපිළිවත් වේද, එසේම සංඥාද අසාරය ගත නොහැකි වේ. ලෝවැස්සන් සැලකූ සේ මනාවම රුවකිදවූ කාශියාසීහි කී සෙයින්ම අග්‍රහයයි දැක්කයුතු දූඛ දූඛය, සංඛාර දුක්ඛය, විපරිනාම දුක්ඛය යන ත්‍රිවිධ දූඛතාවෙන් පරිවිදිත ස්වභාව ඇති බැවින් ස්කන්ධ වශයෙන් නොකළකිරෙයි. නොළගනී, නොඋපදවා වේදනාව දුක්ඛ හෙයින් බලනුයේ දුක්ඛයෙහි සුඛය යන විපර්යාශය දුරු කෙරෙයි. සුව පිණිසම හව ප්‍රාර්ථනාව වේනුයි. වේදනාවෙහි තෘෂ්ණාව දුරු කරණුයේ භවොසය එතර වේ. එහෙයින්ම භවයෝගයෙන් විසංයුක්ත වේ.

සුඛ බහුලවූ සුගති භවයෙහි ශුද්ධිය වෙයි. නොගෙන නොහිල හෝ ප්‍රතාදීන්ගෙන් සුද්ධිපරාමර්ශනය කරනුයේ සුඛ ප්‍රාර්ථනා වශයෙන්ම පරාමර්ශනය කෙරේනුයි. වේදනා වෙහි තෘෂ්ණාව දුරු කරනුයේ සීලබ්බතුපාදානය නොගනී. මනස්සංචේතනාව සංස්කාර ස්කන්ධමය සංඥා සංස්කාරයන් අනාත්ම හෙයින් බලනුයේ මනස්සංචේතනාවෙහි ඡන්ද රාශය දුරු කෙරෙයි. ඒ පරිග්‍රහය කෙරෙයි. විචාරණය කෙරෙයි. -පෙ- සංඥා සංස්කාරයන් අනාත්මයයි බලනුයේ සියළු දෘෂ්ටීන් ආත්ම දෘෂ්ටිය මුල් කොට ඇති බැවින් ආත්ම දෘෂ්ටිය මෙන් සියලු දෘෂ්ටීන්ම විධිමත්ය කෙරෙයි. දක්වනුයේ -පෙ- විඤ්ඤාණය අනිත්‍ය වශයෙන් බලනුයේ අනිත්‍යානු දර්ශන මුඛයෙන් ත්‍රිවිධ

අනුපස්සනාවන් උත්කර්ෂයට පමුණුවන්නේ ත්‍රිවිධ පරිඥා වශයෙන් විඤ්ඤාණාභාරය පරිජානනය කෙරේනුයි -පෙ-

මෝහ බලයෙන්ම ශීල වුන පරාමර්ශනය වේනුයි. මෝහය පජ්භනය කරනුයේ ශීල වුන පරාමර්ශ කාය ග්‍රන්ථය දුරු කෙරේ යනාදී යම් වචනයක් වදාළ බැවින් යම්සේ විඤ්ඤානය නිත්‍ය හෙයින් බලනුයේ දිට්ඨපාදානය ගනිද එසේම විඤ්ඤාණය අනිත්‍ය. හෙයින් බලනුයේ දිට්ඨපාදානය නොගනිනුයි.

මේ උක්ත ප්‍රකාරයෙන් විපර්යාසාදී සකල ක්ලේශවිධ මනෝපාය භාවයෙන් මෙසේ මහත් අනුසස් ඇති දැකීම යම් හෙයකින් වේද, එසේ හෙයින් ප්‍රඥාවන්තවූ විදර්ශක තෙමේ පඤ්චස්කන්ධයෙහි උක්ඛිත්තාසික වධකාදී වශයෙන් ඥාන දර්ශනයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ වශයෙන් බලන්නේයි. හුදී ජනයාගේ ප්‍රමෝදය පිණිස කරුණලද විශුද්ධි මාර්ග නම් අටුවායෙහි ප්‍රඥා භාවනාධිකාරයෙහි පඤ්චස්කන්ධ නිර්දේශ නම්වූ තුදස්වන පරිච්ඡේදය මෙසේ සමාප්ත කරුණලදී.

15. ආයතන නිද්දේසය.

1. ආයතන

විශේෂාර්ථයෙන් රක්ත දුට්ඨාදී කාලයෙහි කකණ්ඨක රූපයක් මෙන්ද නටරූපයක් මෙන්ද වර්ණ විකාරයට පැමිණෙන රූපය සවිග්‍රහය මෙන් ප්‍රකාශ කෙරේ යන අර්ථයි කියනු ලැබේ යන මේ අර්ථයෙහි ගන්ධය නහනුයි. ගන්ධ වශයෙන් මේ සුගන්ධය දුර්ගන්ධයයි තමාගේ වස්තුව පහළ කෙරෙයි. අභ්‍යවහරණය රසාග්‍රහණ මූලක බැවින් ජීවිත හේතුවූ ආහාර රසයෙහි නිමිතතාවෙන් ජීවිතය කැඳවානුයි නිරුක්ති ලක්ෂණයෙන් ජීවිත නම්වේ යන අර්ථයි. කුත්සිතවූ සාග්‍රව ධර්මයන්ට විශේෂයෙන් ආයනුයි කාය යයි කියන ලද්දේයි. උත්පත්ති ස්ථානයයි. නැළියෙන් මනනුවක්නු මෙන්ද මහා තුලාවෙන් කිරනුවක්නු මෙන්ද, අරමුණ විශේෂයෙන් දනිනුයි මනෝ නම්වේ යන අර්ථයි. ඒ ඒ අරමුණු පරිච්ඡේදන වශයෙන් දන්තිය යන අර්ථයි.

ස්වකීය පරිච්ඡේද වශයෙන් යන්න කරණ බැවින් ආයභූතවූ ස්වභාව ධර්මයන් විසින් පතුරුවන බැවින් දික්වූ සංසාර දුක්ඛය පවත්වන බැවින් ඒ ඒ දොර අරමුණු ඇති උත්සාහ කෙරෙත්. යම්තාක් මේ දොළොස් ආයතනයෝ නොනවතිද්ද ඒ ඒ චිත්ත චෛතසික ධර්මයෝ වසන්නවුන් වැනි වෙත්. ඒ චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ නිවාසස්ථානයයි ඒ චිත්ත චෛතසිකයෝ චක්ෂුරාදීන් කෙරෙහි ආකීර්ණයෝයි. ඒ චක්ෂුරාදීන් ආශ්‍රයකොට ඇති බැවින්ද ඒ රූපාදීන් අරමුණුකොට ඇති බැවිනි. ඒ චක්ෂුරාදීන් කෙරෙහිම උපදනා බැවින් එපමණක්ම බැවින් ෂබ්ද්විඤ්ඤාණයන්ට ද්වාර භාවයෙන්ද ආලම්බන භාවයෙන්ද සනිටුහන් කරණ විසින් ශ්‍රෝතා යනාදිහු ශ්‍රෝත විඤ්ඤාණකායාදීන්ට දෙවටෙක වලන වශයෙන් ප්‍රවෘත්තවූ භවාංග චිත්තයයි කියනලද -පෙ- චක්ෂුරාදී පස්දෙනාගේ ගෝචරය අරමුණුකොට ඇති බැවින් චක්ෂුරාදී විඤ්ඤාණයන්ගේ උත්පත්ති කාරණය නියත කරණ බැවින් ගණන සංග්‍රහ වශයෙන් සංගෘහිත බැවින් චක්ෂුභාව සාමාන්‍ය

වශයෙන් කර්මප්‍රත්‍යය හේදයෙන් කාඩීන්‍යාදී තමන්ගේ ස්වභාව නොලදුවහ. -පෙ-

ශුන්‍ය ග්‍රාමයක් මෙන් දැක්ක යුත්තාහුය. අන්තපාන සහිතයයි ගෘහිතවූ ශුන්‍ය ග්‍රාමයෙහි යම් යම් භාජනයක් පරාමර්ශනය කරනු ලැබේද, ඒ ඒ භාජනය ශුන්‍යවම පරාමර්ශනය කරනු ලැබෙයි. එසේම ධූවාදී භාවයෙන් ගෘහිතවූ මොහු තුවණින් පරීක්ෂා කරනු ලබන්නාහු සිසිටුවාහුම ගන්නා ලැබෙත්, එහෙයින් කීහ.

අහිය, සුංසුමාරය, පක්ෂිය, කුක්කුරය, සිගාලය, මක්කටය යන ප්‍රාණීන් සදෙනා මෙන් විසමය බිලය ආකාශය ගාමය සුසාණය වනය යන ඔවුන්ගේ ගෝවරයන් මෙන් දතයුත්තාහුය.

2 ආයතන ධාතු නිර්දේශයෙහි ධාතු කථාව.

කාරණවූ චක්ෂුස්ත්‍රගේ විඤ්ඤාණය විධාන කෙරේනුයි. ධරණු ලැබෙනුයි, ඇ විසින් පිළිපදනා ලැබෙනුයි, එහි තබනු ලැබෙනුයි, කාරණ භාවයෙන් සිට ස්වර්ණ රජතාදීන් කරණ ස්වර්ණ රජතාදීන්ට බිජු වූ ශෛලාදී ධාතූන් මෙන් බර ගණයන්වනුත් විසින් දුක්ඛ විධාන පමණෙක්මැයි. එසේ විධානය කරණලද ඒ සංසාර දුක්ඛය මේ ධාතූන් කෙරෙහිම විධාන කෙරෙයි, ධරනු ලැබෙයි යනාදී අර්ථ වශයෙන් සිරියෙල් මනෝසිල රක් ඤාණමයවය ඤෙය්‍යාවයෝනුයි. මොහු විචිත්‍රයෝනුයි. රාශීහුගේ, අවයවවූ වෙදුන් විසින් ධාතුයයි කියනු ලැබෙන රස ශෛණිත මාංශමෙදොස්ථි මජ්ජශුක්‍රය යන මොවුන් කෙරෙහි ලෝකයෙහි පුරුෂයයි යම් ධර්ම සමුදායක් කියන ලදද හේ ඡද්ධාතූර නම්වේ ජීව සංඥාව නසනු පිණිස කියන ලද ආභාධාතු ආදී පන්තිස් ධාතූන්ගේ වශයෙන් අපරමාර්ථ ස්වභාවයාගේ කිසි කලෙක පරමාර්ථ ස්වභාවයා කෙරෙහි අන්තර්ගත බවක් නැත්නුයි.

මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතු සම්ප්‍රයුක්තවූ මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුවෙන් පිටත් සෙසු ධර්මයෝ ධර්ම ධාතු නම් වෙත්. චතුර්ථාරූප්‍ය චිත්තෝත්පාද නිරෝධය බැවින් මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතු ධර්ම ධාතූන්ගේ නිරෝධ මාත්‍රයම කාමරාග සම්ප්‍රයුක්තවූ

යථොක්තස්ථානයෙහි හැසිරෙන්නාවූ සෙසු තැන් හැසිරෙනුද යථොක්තවූ ස්ථානයෙහිම ඇතුළත් වූ ඒ විඤ්ඤාණයාගේ අනෙකත්වය එසේ විනය නය කටයුත්ත වූත්ගේ අද්ධ්‍යාය වශයෙනුද -පෙ- මේ භගවත්හුගේ සද්ධර්ම තේජසින් විනිෂ්ටවූ විනය සත්වයන්ගේ භාදයගතවූ ක්ෂණයකින් යම් යම් ප්‍රකාරයකින් විනාශයටයේද ඒ ඒ ප්‍රකාරයකින් සංක්ෂෙප විස්තාරනයින් ධර්මය ප්‍රකාශ කෙරේ. චක්ෂුර්භාව සාමාන්‍යයෙන් වේදනාදීන් නොබිඳ ගන්නා බැවින් විසි ධර්මයහසි සංඛ්‍යාවටයේ ඒ පඤ්ච විඤ්ඤාණයන්ටම ඒ චක්ෂුර් විඤ්ඤාණ ධාතු ආදී පස්දෙනම ඒ සන්තීරණ මානෝධාතුවද අනන්තරා ආදීවූ පළමු කී පඤ්චවිධ ප්‍රත්‍යයෙන්ම ජවන මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතු යන තැන ශබ්ද ධාතුවට බෙර ඇස මෙන් විඤ්ඤාණයට නිශ්‍රය වන බැවින් චක්ෂුර් ධාතුව හෙරිතල සදාශයයි ආදර්ශතලාදියෙහිද මෙම නයයි.

වේදනා නම් සලාසුල යෝගයෙන් එයින් ආතුරභූත පුද්ගලයන් මෙන් දැක්ක යුත්තාහුය. ආශා දුක්ඛය එළවන හෙයින් අයතාභූත නිමිත්ත ග්‍රාහී බැවින් තෘණ පුරුෂයා කෙරෙහි ප්‍රකෘති පුරුෂයයි ග්‍රහණය කරන වන මෘගයා මෙන් දැක්ක යුතු තමා විසින්ම නිර්වෘත්තමාන ජාති දුක්ඛයෙන් අනුබන්ධ බැවින් මනා බඳුව අනෙකවිධ දුක්ඛයට හේතුවන බැවින් පද්මයක් මෙන් පැනෙන ක්ෂුරචක්‍රය මෙන් රූපය ස්ත්‍රී රූපාදී භාවයෙන් පැණෙන නා නා විධොපද්‍රවයන් එළවන්නේයි. නොමියන විසින් රාගාදී ජාත්‍යාදී සියලු අනර්ථයන්ට ප්‍රතිපක්ෂ බැවින් මේම මුහුට අරමුණුයයි නියමයක් නැති බැවින් සාධාවෙන් සාධාවට බමන මක්කටයෙකු මෙන් නොදැමිය හැකි බැවින් කුළු අසෙකු මෙන් යම් කැමති අරමුණෙක හෙන හෙයින් නොයෙක් වෙස් ගන්නා රඟනට යකු මෙන් දැක්ක යුත්තේයි.

16 ඉන්ද්‍රිය සත්‍ය නිද්දේසය

1 ඉන්ද්‍රිය නිර්දේශය

චක්ඛුද්වාර භාවයෙන් තද්වාරිකයන් ලවා තමාගේ ඉන්ද්‍රියභාවය පරමේශ්වරභාවය කරවානුයි චක්ඛුන්ද්‍රිය නම් වේ. ආර්යය මාර්ගයෙන් පූර්වභාගයෙහි අනධිගතවූ නොදන්නාලද ප්‍රථම මාර්ගයෙන් දෘෂ්ට මයර්යාදාව නොඉක්ම දක්නා බැවින් දත් බව ඇත්තාහු වෙද්ද පරිනිෂ්ටිතවූ ඤාණ කෘත්‍ය ඇත්තහුට එහෙයින් මේ ඉඳුරන් කෙරෙහි තමන් ඉපදවූ කුශලාකුශල කර්මය භගවත්. ඒ කර්ම විසින් උපදවන ලදහුයි. මේ සියලු දෙවිසි ඉඳුරෝම දෙසන ලදහ. මොහු මේ ලකුණු ඇත්තාහයි නුවණැයින් දක්නා ලදහ.

පූර්වභාග ප්‍රතිපත්ති දක්වනු පිණිස ඒ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියයාගේම ඒ අනඤ්ඤතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියයාගේ එල බැවින් තමාගේ තීක්ෂණ මන්දාදී ආකාරයට අනුකොට පැවැත්වීම -පෙ- අග්‍රද්ධාදී ප්‍රතිපක්ෂ ධර්මයන් මැඩපැවැත්ම හෙතෙමේ -පෙ- යනාදීන් අර්ථ කථාවෙහි දක්වනලදමැයි අනිකෙකුදු ඇත්. ස්කන්ධපඤ්චකයෙහි යම් සත්ව ප්‍රඥප්තියක් වේද ඒ සත්ව ප්‍රඥප්තියට අප්ප්කධන්තිකායායතනයෝ සදෙන විශේෂ නිග්‍රයෝ වෙන්නුයි ඔහු සදෙන පළමුකොට ආධිපත්‍යාර්ථයා නිසා -පෙ- ආදියෙහි කියන ලදහු මේ ආත්මභාවය තෙමි මොවුන්ගේ වශයෙන් ස්ත්‍රිය පුරුෂය යන ව්‍යවහාරය ලැබෙයි. දක්වන පිණිස භාවද්වය කියන ලදී. මේ උපාදින්න ධර්මයෝ යම් ධර්මයක් හේතු කොටගෙන පවතිත්ද මේ දර්මය මොවුන්ගේ ස්ථිතියට හේතුයයි දක්වන පිණිස ජිවිතෙන්ද්‍රිය කියන ලදී. මේ සත්ව නම් ධර්ම පුඤ්ජය ප්‍රබන්ධ වශයෙන් පවත්නේ මේ වේදනාවන් කරණ කොටගෙන සකිලුටු වෙයි. දක්වන පිණිස වේදනා පඤ්චකය කියන ලදී. ඒ සංක්ලේශයෙන් විශුද්ධිය කැමැත්තනට ව්‍යවදාන සම්භාර දර්ශනය පිණිස ශ්‍රද්ධාදී පඤ්චකය කියන ලදී. සම්භූතව්‍යවදාන සම්භාර ඇත්තවුන්

මෙයින් ශුද්ධ වෙති. විශුද්ධි ප්‍රාප්තවූවාහු නිෂ්ටිත කෘත්‍යය ඇත්තාහු වෙයි. දක්වන පිණිස අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියාදී තුන්දෙන කියන ලදහු හැම තැනම ආධිපත්‍යාර්ථය නිසාය යන පදය යෙදිය යුතුය. මෙපමණකින් අභිප්‍රේතාර්ථ සිද්ධිය වේනුයි. සෙස්සවුන්ගේ අග්‍රහණය වේදිතව්‍යයි.

ප්‍රචාන්ති නිවෘත්තීන්ට නිශ්‍රයාදිය දර්ශනය පිණිස මොහුම කියන ලදහු අප්‍රේක්ෂාකායනනයෝ සදෙන වනාහි ප්‍රචාන්තියට විශේෂයෙන් මූලනිශ්‍රයෝ වෙති. වදාළේමැයි. "ජස්සු ලොකො සමුප්පත්තො" යනාදී ඒ ප්‍රචාන්තියගේ නිෂ්පත්තිය ස්ත්‍රීන්ද්‍රිය පුරුෂෙන්ද්‍රිය දෙකින් වේ. භූයෝ වෘත්තියෙන් සත්වකායයාගේ අභිනිර්වෘත්තිය විසභාග වස්තු සංරාගය නිමිත්ත කොට ඇති බැවින් වදාළේමය.

අවස්ථානය ජීවිතෙන්ද්‍රියෙන් වෙයි, එයින් අනුපලෝතව්‍ය බැවිනි. එහෙයින් වදාළහ. උපහෝගය වේදනාවෙන් වෙයි. ඒ එසේමැයි, වේදනා වශයෙන් 'ඉෂ්ටාදි' සර්වවිෂයෝප භොගය වන බැවිනි වදාළේමය. -පෙ- මෙසේ ප්‍රචාන්තියට නිශ්‍රයය සමුත්පාදස්ථිතිය සම්භෝගය යන මොවුන් දක්වනු පිණිස වක්ෂුරිත්ද්‍රියෙහි පටන් උපෙක්ඛිත්ද්‍රිය දක්වා තුදස් ඉදුරෝ දෙසන ලදහුය. යම්සේ මොහු ප්‍රචාන්තියට නිශ්‍රයෝ වෙන්ද එසේම සෙස්සෝද නිර්වෘත්තියට නිශ්‍රයෝ වෙත්. විච්චිය ඇසුරුකළහු විසින් නිර්වෘත්තතවූ ශුද්ධාව පඤ්චෙන්ද්‍රිය නිර්වෘත්තියට නිශ්‍රයෝ වෙති. උත්පාදය අනඤ්ඤාතස්සාමිතින්ද්‍රියෙන් දක්වන ලද්දේ වෙයි. ඒ අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සා මිතින්ද්‍රිය නිර්වෘත්ති වශයෙන් පළමුකොට උපදනා හෙයිනි. අවස්ථානය අඤ්ඤිත්ද්‍රියෙන් දක්වන ලද්දේයි. උපහෝගය අඤ්ඤාතාවිත්ද්‍රියෙන් දක්වන ලදී. අර්හත්ඵල සුඛය මනා කොට අනුභව කරණ හෙයිනි. ඒ එසේමැයි ක්ෂිණාශ්‍රවයෝ විසවිත්වයෙන් නිබ්බුති සුඛය අනුභව කරණ හෙයිනි. ඒ එසේමැයි. ක්ෂිණාශ්‍රවයෝ විසවිත්වයෙන් නිබ්බුති සුඛය අනුභව කෙරෙති. මෙසේද මේ ඉන්ද්‍රියයෝම දේශනාකරණ ලද්දාහුය.

මෙපමණකින් යථාධි ප්‍රේතාර්ථ සිද්ධිය වන හෙයින් සෙසු ඉන්ද්‍රියයන්ගේ අනුගතය වන්නේය. මෙයින්ම ඒ ඉන්ද්‍රියයන්ගේ දේශනා ක්‍රමයද මොනවට වර්ණනා කරන ලද්දේයයි දත යුතුයි.

ස්විති - සම්භොග දැක්වීම සඳහා වක්ඛනද්‍රියයෙහි සිට උපෙක්ඛිතද්‍රියය තෙක් තුදස් ඉන්ද්‍රිය වදාළහ. එසේම පැවැත්මට හේතු වූ ශ්‍රද්ධාදී සෙසු ඉන්ද්‍රිය වදාළහ. නිර්වාණ නිශ්ශ්‍රිත කොට උපදවනලද ශ්‍රද්ධාදී පඤ්චෙනද්‍රියයෝ නිර්වාණත්වයට නිශ්‍රයහ.

අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමිතින්ද්‍රියයෙන් විවට්ට වශයෙන් පළමුව ඉපැත්මද, විවට්ටයාගේ අවස්ථානය අඤ්ඤාන්ද්‍රියයෙන්ද උපභොගය අඤ්ඤාතාවිතද්‍රියයෙන්දැයි මෙසේ මේ ඉන්ද්‍රියයන්ම දෙසූහ.

මෙතෙකින් අභිප්‍රේතාර්ථ සිද්ධිය වන හෙයින් අන්‍යයන්ගේ නොදැක්වීම වේ.

මෙයින්ම මොවුන්ගේ දේශනා ක්‍රමයද වර්ණනා කරන ලදී. ඉන්ද්‍රිය නිර්දේශය නිමියේයි.

(2) සත්‍ය නිර්දේශය

සත්‍ය සතර නම්:-

- (1) දුෂ්ඨාර්යය සත්‍යය
 - (2) දුෂ්ඨසමුදයාර්ය සත්‍යය
 - (3) දුෂ්ඨනිරොධාර්ය සත්‍යය
 - (4) දුෂ්ඨ නිරොධගාමිනි ප්‍රතිපදාර්ය සත්‍යය
- එහි මෙසේ සොළොස් ආකාරයෙකින් විනිශ්චය දතයුතු.
- (1) සත්‍යාර්ථ විභාග වශයෙන්ද,
 - (2) නිර්වචන වශයෙන්ද,
 - (3) ලක්ෂණාදීන්ගේ ප්‍රභේද වශයෙන්ද,
 - (4) සාමාන්‍ය අර්ථ වශයෙන්ද,
 - (5) අර්ථ උදුරා දැක්වීම වශයෙන්ද,
 - (6) අඩු වැඩි නොවීම වශයෙන්ද,
 - (7) ක්‍රම වශයෙන්ද,
 - (8) ජාති ආදීන්ගේ නිශ්චය වශයෙන්ද,
 - (9) ආර්ය සත්‍යාගත ඥාන කෘත්‍ය වශයෙන්ද,
 - (10) ධර්මයන්ගේ ප්‍රභේද වශයෙන්ද,

- (11) උපමා වශයෙන්ද,
- (12) චතුෂ්ක වශයෙන්ද,
- (13) ශුන්‍යතා වශයෙන්ද
- (14) එකවිධාදීන්ගේ ප්‍රභේද වශයෙන්ද,
- (15) සභාග වශයෙන්ද,
- (16) විසභාග වශයෙන්ද යනුයි.

(1) විභාග වශයෙන්:- ඔවුන්ගේ සත්‍ය ස්වභාවය තථ අවිථත, අනඤ්ඤථ, වශයෙන් ගැනේ.

දූඛාදීන් ඒ දූඛාදී ස්වභාවයෙන්ම යුක්තවීම තථ ස්වභාවයයි දුක ආදිය සැප ආදියක් නොවීම අවිතථ භාවයයි.

දුක ආදිය සමුදයාදී අන්‍ය සත්‍යයකට නොපැමිණීම අනඤ්ඤථ භාවයයි. සමුදයාදියෙහිදු මෙසේමැයි.

දූඛ සත්‍යයාගේ දූඛ දූඛතා නිමිත්තෙන් පෙළීම් අර්ථය. ප්‍රත්‍යයන් විසින් සකස් කරනලද අර්ථය, තවන අර්ථය, ජරා මරණ දෙකින් පෙළීම් අර්ථයදැයි මේසතර දූඛයාගේ තථ-අවිතථ - අනඤ්ඤථ ස්වභාවයවූ දූඛාර්ථයෝ වෙත්.

දුක් උපදවන අර්ථය, මූලකාරණාර්ථය, සංසාර වෘත්ත දූඛයෙහි යොදවන අර්ථය, මාර්ගඵලාධිගමය වලකන අර්ථයද සමුදයයාගේ සත්‍යාර්ථයෝ වෙත්.

ක්ලේශයන්ගෙන් හා වෘත්ත දූඛයෙන් පහවීම් අර්ථය, ක්ලේශයන් ගෙන් හා දූඛයෙන් හිස් බව නම් විවේකාර්ථය, කර්මාදී ප්‍රත්‍යයෙන් හටනොගත් බවය, මරණ රහිත බවය. යන මොහු නිරොධයාගේ සත්‍යාර්ථයෝ වෙත්.

සංසාරයෙන් එතර කරන බවය, නිර්වාණාධිගමයට කාරණ බවය, නිර්වාණය හෝ චතුස්සත්‍යය දැකීමය, සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනට ඊශ්වර බව හෝ ආරම්භණාධිපති බවය යන මොහු මාර්ග සත්‍යයාගේ සත්‍යාර්ථයෝ වෙත්.

(2) නිර්වචන වශයෙන්- "දුක්ඛසච්චං" යන්නෙහි "දු" යන ශබ්දය පිළිතුල් කටයුතු අර්ථයෙහි වැටේ.

"ඛ" යනු හිස්ය යන අර්ථයෙහි වේ.

"සමුදය" - (සං + උ + අය) යන මෙහි "සං" යනු සමාගමය එක්කිරීම් අර්ථයෙහි වේ.

"උදය" යන්නෙහි "උ" යනු හටගැනීම කියයි.

"දය" ශබ්දය හෙතුව ප්‍රකාශ කෙරේ.

මෙසේ දූෂයාගේ ඉපදීමට කාරණ වන හෙයින් දූෂ සමුදයයි කියනු ලැබේ.

"නිරොධ" - (නි + රොධ) මෙහි "නි" ශබ්දය අභාවාර්ථය කියයි "රොධ" ශබ්දය හැසිරීම ප්‍රකාශ කෙරේ. පුද්ගලයාගේ ප්‍රවෘත්තියට ප්‍රතිපක්ෂ බැවින් හෝ දූෂ නිරොධයයි කියනු ලැබේ.

"මග්ග" දූෂයාගේ නිරුද්ධ කිරීම වූ නිර්වාණය කරා පැමිණීමේ ප්‍රතිපත්තිය වන හෙයින් දූෂ නිරොධගාමිනී ප්‍රතිපදායයි කියනු ලැබේ.

මොවුහු බුද්ධාදී ආර්යයන් ප්‍රතිවේධ කරන හෙයින් ආර්යසත්‍යයෙහි කියනු ලැබෙත්.

එයින් වදාළහ.

"මහණෙනි, මේ ආර්ය සත්‍ය සතරෙකි. -පෙ- මේ සතර ආර්ය සත්‍යයෝය. ආර්යයෝ මේ සත්‍ය ප්‍රතිවේධ කරති. එහෙයින් ආර්ය සත්‍යයෙහි කියනු ලැබෙත්"

තවද ආර්යවූ තථාගතයන් වහන්සේ විසින් අවබෝධ කළ සත්‍ය නිසා ආර්ය සත්‍ය නම් වේ.

දෙවිමිනිසුන් සහිත ප්‍රජාවෙහි තථාගතයන් වහන්සේ ආර්ය නම් වන සේක. එහෙයින් ආර්ය සත්‍යයෙහි කියනු ලැබෙත්.

තවද තථ - අවිතථ - අනඤ්ඤථ වන හෙයින් ආර්යවූම සත්‍යයෙහි ආර්ය සත්‍ය නම් වේ.

(3) ලක්ෂණාදිය.

"දූෂ සත්‍යය" පෙළිම් ලක්ෂණය ඇත්තේය, සත්ත්වයන් තැවීම එහි කෘත්‍යය. සංසාර වෘත්තයෙහි පැවැත්ම එහි වැටහෙන ආකාරයයි.

"සමුදය සත්‍යය" දූෂ ප්‍රවෘත්ති ලක්ෂණය, නිරන්තරයෙන් හටගැනවීම එහි කෘත්‍යයය. සසරින් නික්ම යා නොදී වැළැක්වීම වැටහෙන ආකාරයයි.

"නිරොධ සත්‍යය" ශාන්ති ලක්ෂණය, වූන නොවීම එහි කෘත්‍යයය පඤ්චස්කන්ධාදී නිමිති රහිත බව වැටහෙන ආකාරයයි.

වෘත්ත දූෂයෙන් නික්මීම මාර්ගසත්‍යයේ ලක්ෂණය. ක්ලේශයන් ප්‍රභාණය කිරීම එහි කෘත්‍යයයි. පඤ්චොපාදාන ස්කන්ධයෙන් නැගිසිටීම වැටහෙන ආකාරයයි. පැවැත්මය, පැවැත්වීමය, නැවැත්මය, නැවැත්වීමයයිද, තවද ඒ සතර දෙන පිළිවෙළින් ප්‍රත්‍යයන් විසින් රැස්කිරීමය, අරමුණෙහි ඇලීමය, ප්‍රත්‍යයන් විසින් රැස් නොකිරීමය, නිර්වාණය දැකීමය යන අර්ථ සතරද ලක්ෂණ කොට ඇත්තාහ.

(4) අර්ථ වශයෙන්

යම් ස්වභාවයක් ළංව නුවණින් පරීක්ෂා කරන්නහුට පින්තල ස්වර්ණ සේ පෙනෙන්නාක් මෙන් ඇති වස්තුවක් අත්‍ය වස්තුවක් සේ විපරීතව වැටහෙන මායාවක් මෙන්ද නොව, මිරිඟු දියක් මෙන් නැති දෙයක් ඇති සේ වැටහෙන මුළාවීමක්ද නොව, තීර්ථකයන්ගේ ආත්මය සේ පරමාර්ථ වශයෙන් නොලැබෙන ස්වභාවයක්ද නොව, ඒකාන්තයෙන් පෙළීමය, එයට හෙතුවය, සංසිදීමය, නික්මීමය යන ප්‍රකාර ඇති අවිපරීතවූ විද්‍යමාන ස්වභාවයෙන් ආර්ය මාර්ග ඥානයට හා ප්‍රත්‍යවේක්ෂා ඥානයන්ට ගොවර වනුයේ සත්‍යාර්ථයි.

"මහණෙනි, මේ දුකය යනු ස්වභාවය. බොරු නොවේ. වෙනස් නොවේ."

මෙසේ චතුස්සත්‍යයෙහිම සත්‍ය ස්වභාවය හා නොපෙරළෙන ස්වභාවය සත්‍යාර්ථයයි විදාළහ.

(5) අර්ථ උද්ධාර වශයෙන්:-

මේ සත්‍ය ශබ්දය නොයෙක් අර්ථයන්හි දක්නා ලැබේ. "සැබෑ තෙපුලක් කියන්නේය. නොකිපෙන්නේය" යනාදී තත්ති වාක් සත්‍යයෙහිය.

"සවිච්ච ධීතා සමණධ්‍රාහ්මණා" මහණ බමුණෝ සත්‍යයෙහි සිටියහ. මෙහි සත්‍යයෙහි සිටීමය.

"අනෙක ප්‍රකාර ප්‍රවාදීන්ගේ මතයෙහි දක්ෂ ප්‍රාඥයෝ කුමක් හෙයින් මාගේ දෘෂ්ටිය සැබෑයයි කියද්ද" මෙහි නියත දෘෂ්ටි සත්‍යයෙහි දක්නා ලැබේ.

"සත්‍යය එකක්මය, දෙවැන්නක් නැත" මෙහි පරමාර්ථ සත්‍යය වූ මාර්ගයෙහි හා නිර්වාණයෙහිය.

වතුරාර්ය සත්‍යය අතුරින් කුෂල කොතෙක්ද, මේ ආර්ය සත්‍යයෙනිය. මෙසේ අර්ථයන්ගේ උද්ධරණ වශයෙන් දෙශනායෙහි ඒ ඒ තන්හි සත්‍ය ශබ්දයේ අර්ථ යෙදුණු පරිදි දතයුතු.

(5) අනුනාධික වශයෙන්.

මෙහි නොඅඩුව නොවැඩිව ආර්ය සත්‍ය සතරක්ම වදාළේ කවර හෙයින්ද?

වතුරාර්ය සත්‍යයෙන් පිටත්හි පරමාර්ථ සත්‍යයන් නොලැබෙන බැවින් හා එක් සත්‍යයක්වත් පහ නොකළ හැකි බැවින්.

එයින් වදාළහ.

"මහණෙනි, මේ ලොකයෙහි ශ්‍රමණයෙක් හෝ බ්‍රාහ්මණයෙක් හෝ 'මේ ශ්‍රමණ හවත් ගෞතමයන්' වදාළ දූඛාර්ය සත්‍යය දූඛාර්ය සත්‍යය නොවේ. දූඛාර්ය සත්‍යය අනිකෙකි. මේ කියනලද දූඛාර්ය සත්‍යය හැර මම අන්‍යවූ දූඛාර්ය සත්‍යයක් පනවමිසි, ප්‍රතිවිරුද්ධව එන්නේය, යන මේ කාරණය අවිද්‍යමානය."

"මහණෙනි, යම් කිසි ශ්‍රමණයෙක් හෝ බ්‍රාහ්මණයෙක් හෝ ශ්‍රමණ හවත් ගෞතමයා විසින් වදාළ මේ දූඛාර්ය සත්‍යය සත්‍යය ප්‍රථමාර්ය සත්‍යය නොවේ. මම මේ ප්‍රථම දූඛාර්ය සත්‍යය ප්‍රතික්ෂේප කොට අනෙක් ප්‍රථම දූඛාර්ය සත්‍යයක් පනවමිසි මෙසේ කියන්නේය, යන යමක් වේද, එබන්දක් නොවේයයි."

තවද වෘත්තදූඛයාගේ පැවැත්ම වදාළ බුදුහු එයට හේතුවත් සම්ගද (එසේම) වෘත්තදූඛයාගේ නැවැත්ම එයට උපාය සම්ගද වදාළහ. 'මෙසේ මේ වෘත්තදූඛයාගේ පැවැත්ම හා නැවැත්මද එයට හේතුව හා උපායාද යනු මෙපමණක්ම හෙයින් සතරක්ම වදාළහ.

එසේම පිරිසිදු දතයුතු, ප්‍රතිණ කළයුතු, ප්‍රත්‍යක්ෂ කළ යුතු, වැඩියයුතු, ධර්මයන්ගේ වශයෙන්ද, තෘෂ්ණාවට අරමුණය, ඒ අරමුණෙහි ඇලෙන තෘෂ්ණාවය, තෘෂ්ණාව වැළැක්මය, එයට

උපාය යන මොවුන්ගේ වශයෙන්දැයි මෙසේ නොයෙක් ආකාරයෙන් සතරක්ම වදාළහ.

(7) ක්‍රම වශයෙන්:- මේ ද දෙගුණ ක්‍රමයමැයි.

තවද භවසුඛාස්වාදයෙහි ගැලුණු සත්ත්වයනට කළකිරීම් උපදවනු සඳහා දූඛසත්‍යය වදාළහ.

ඒ දුක අනුන් විසින් කරන ලද්දක් නොවෙයි. ඊශ්වර නිර්මාණාදී හේතුවෙන් වූවක්ද නොවේ. නැවත මේ හේතුවෙන්ම වේයයි ඒ දුකට අනතුරුව සමුදය සත්‍යය වදාළහ.

සමුදය සහිත දුකින් මැඩපැවැත්වුණු හෙයින් සංවේගයට පැමිණ දුකින් නික්මීම සොයන්නාවූ සත්පුරුෂයනට නිශ්ශරණ දැක්වීමෙන් අස්වැසිලි උපදවනු පිණිස සමුදය සත්‍යයට අනතුරුව නිරොධ සත්‍යය වදාළහ.

නිරොධයට පැමිණෙනු පිණිස මග සොයන්නාවූනට එයට අනතුරුව මාර්ග සත්‍යය වදාළහ.

(8) ජාති ආදීන්ගේ නිශ්චය වශයෙන්:- ආර්යය සත්‍යයන් වදාරන භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ඉපදීම දුකය, දිරීම, දුකය, මරණය දුකය, සොක, පරිදේව, කායික දුක, දොම්නස දැඩි ආයාසය, යන මොහු දුක්යයිද, අප්‍රියයන් හා එක්වීමද, ප්‍රියයන් ගෙන් වෙන්වීමද, කැමතිවන දේ නොලැබීමද සැකෙවින් පඤ්ච උපාදානස්කන්ධයෝමද දුක්ඛයයි දුඛා නිර්දේශයෙහි දොළොස් ධර්මයක්ද.

නැවත ඉපදීම ගෙන දෙන, සිත් අලවන, ඒ ඒ ස්ථානයෙහි ඇලෙන සුලු වූ යම් තෘෂ්ණාවක් වේද, ඒ වනාහි කාම තෘෂ්ණා හව තෘෂ්ණා විභව තෘෂ්ණායයි සමුදය නිර්දේශයෙහි ත්‍රිවිධ තෘෂ්ණාවක්ද,

ඒ තෘෂ්ණාවගේ නිරවශේෂයෙන් නිරුද්ධ කිරීම වූ බැහැර කිරීම වූ, මුදාහැරීම වූ, මිදීම වූ, ආලය නොකිරීම වූ, නිර්වාණයයි. මෙසේ නිරෝධ සත්‍ය නිර්දේශයෙහි අර්ථ වශයෙන් එකම නිර්වාණයක්ද,

දුක්ඛ නිරොධගාමිනී ප්‍රතිපදාර්ය සත්‍යය කවරද? සම්මා දිඨිය -පෙ- සම්මාසමාධියයි' මාර්ග නිර්දේශයෙහි අෂ්ට ධර්මයක්ද වදාළහ.

මෙසේ චක්‍රස්සත්‍ය නිර්දේශයෙහි ජාති ආදී ධර්ම වදාළ සේක. මේ ජාති ආදීන්ගේ නිශ්චයෙන්ද මෙහි විනිශ්චය දතයුතු.

ඒ මෙසේයි:-- මේ ජාති ශබ්දය "එකමිපි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො" එක ජාතියක්ද, ජාති දෙකක්ද යන මෙහි භවයෙහි ආයෝගය.

"අත්ථි විසාබෙ නිසංණ්ඨා නාම සමණ ජාති" විසාකාවෙති, නිසංණ්ඨා නම් ග්‍රමණ ජාතියෙක් ඇත යන මෙහි නිකාය යෙහිය.

"ජාති ද්විති ඛන්ධෙහි සංගතීතා" ජාතිය ස්කන්ධ දෙකකින් සංගාහිතය. යන මෙහි සංඛත ලක්ෂණයෙහිය.

"යංමාකුකුච්ඡස්මිං පයම්මං චිත්තං උප්පත්තං පයම්මං විඤ්ඤාණං පාකු භුතං තදුපාදාය සාවස්ස ජාති" මවුකුස පළමුව යම් ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයක් උපන්නේ නම් ප්‍රතිසන්ධි විඤානයක් පහළ වී නම් ඒම ඔහුගේ ජාතිය වේ. යන මෙහි ප්‍රතිසන්ධියෙහිය.

"සමිපති ආනන්ද ජාතො බොධිසත්තො" ආනන්දය, මවු කුසින් බිහිවූ බොධිසත්ත්ව තෙම මෙහි ප්‍රසූතියෙහිය.

"අක්ඛන්තො අනුපක්කුට්ඨො ජාතිවාදෙන" කුලවාදයෙන් බැහැර නොකරන ලද්දේ අවමන් නොකරන ලද්දේය මෙහි කුලයෙහිය.

"යතොහං හගිනි අරියාය ජාතියා ජාතො" නැගණියනි, මම යම් කලෙක පටන් ආර්ය ශීලයෙහි පිහිටියෙමිද මෙහි ආර්ය ශීලයෙහිය.

මෙසේ මේ ජාති ශබ්දය නොයෙක් අර්ථවේ. මෙහි වනාහි මවුකුස උපදිනා සත්වයන්ගේ පිළිසිඳීමෙහි සිට මවු කුසින් බිහිවීම තෙක් පැවති ස්කන්ධයෙහි වේ. එයින් අන්‍ය ආකාරයකින් උපදනා සත්වයන්ගේ ප්‍රතිසන්ධි ස්කන්ධයෙහිම වේයයි දතයුතුයි.

පරමාර්ථ වශයෙන් වනාහි ඒ ඒ තත්ති උපදනා ස්කන්ධයන්ගේ ප්‍රථම පහළවීම ජාති නම්.

එය ඒ ඒ භවයෙහි හටගැනීම ලක්ෂණය, එහි කෘත්‍යය දුක් ඵලවීමය, අතීත භවයෙන් මේ භවයෙහි හිස් නැගීම වැටහෙන ආකාරයය. දුක විසිතුරු බව ඵලවීම හෝ ඵලපවිවු පටිඨානයි.

කුමක් හෙයින් මේ ජාතිය දුක් වන්නීද? නොයෙක් දුඃඛයනට වස්තු වන බැවිනි.

ඒ මෙසේයි. දුක් නා නා ප්‍රකාරය දුක්ඛ දුක්ඛය, විපරිණාම දුක්ඛය, සංඛාර දුක්ඛය, පටිච්ඡන්ත දුක්ඛය, අපටිච්ඡන්ත දුක්ඛය, පරියාය දුක්ඛය, නිෂ්පරියාය දුක්ඛයයි එය සත් ආකාරවේ.

ඔවුනතුරින් කායික චෛතසික වේදනාව ස්වභාව වශයෙන්ද, නාම වශයෙන්ද, දුක්වන බැවින් දුක්ඛ-- දුක්ඛ නම්වේ. සුඛ වේදනාව තමාගේ පෙරළීමෙන් දුක් ඉපදීමට හේතුවන බැවින් විපරිණාම දුක්ඛ නම්වේ.

උපෙක්ඛා වේදනාවද සෙසු කාම-රූප-අරූප යන හව තුනෙහි ප්‍රත්‍යයයෙන් සකස්වූ ධර්මයන් ඉපදීමෙහි හා විනාශයෙහි පෙළෙන බැවින් සංස්කාර දුඃඛ නම්.

කන්රුදා- ඇස්රුදා, රාගයෙන් හටගන්නා දාහය, කායික චෛතසික ආබාධ, අසා දතමනා හෙයින් හා උපක්‍රම අප්‍රකට හෙයින්ද ප්‍රතිච්ඡන්ත අප්‍රකට දුඃඛ නම්.

දෙතිස් කම්කටොළු ආදියෙන් හටගත් ආබාධ නොවිචාරාම දතහැකි හෙයින්ද, උපක්‍රමය ප්‍රකට හෙයින්ද අපටිච්ඡන්ත ප්‍රකට දුඃඛ නම්.

දුඃඛ දුඃඛය හැර සෙසු ජාත්‍යාදී සියල්ල දුක්ඛ වස්තුවන හෙයින් පයර්යාය (අප්‍රධාන) දුඃඛ නම්වේ.

දුඃඛ දුඃඛයයි කියන කායික චෛතසික දුඃඛ වේදනාව නිෂ්පයර්යාය දුඃඛ නම් වේ.

(i) ජාතිදුක්

සුගතියෙහිද මනුෂ්‍යලෝකයෙහි 'ගබ්භොක්කන්තික මූලකාදී' ක්‍රමයෙන් උපදනා දුක් දුඃඛ වස්තු බැවින් දුක්ඛයයි වදාළහ.

ඒ මෙසේය:-

මේ සත්ව තෙමේ මවුකුස උපදනේ මහනෙල් පියුම් ආදියෙහි නූපදී, නැවත ආමාසයට යටද, පක්වාසයට උඩද, උදරපටල- කොඳුඇට මැද ඉතා ගැහැට ඇති සනාන්ධකාරවූ පිත්- සෙම්- මල- මුත්‍රාදී කුණප ගඳින් පරිහා විතවූ ඉතා දුගඳ වාතය හමන්නාවූ මව විසි හැවිරිදි නම් එතෙක් පැරණි

වැසිකිළියක් බඳවූ හෙයින් අතිශයින් පිළිකුල්වූ කුක්ෂි ප්‍රදේශයෙහි කුණු මස්- කුණුකොමු- ගම්දොර ගවරවළ ආදියෙහි පණුවකු මෙන් උපදී. හෙතෙම එහි ඉපිද දසමසක් මුළුල්ලෙහි මවුකුස හටගත් තෙපොඩාතුවෙහි උෂ්ණයෙන් වණ්ඩුවක පිසන බෙහෙතක් සේ පැසෙන්තේය. පිටි පිඩක් සේ හුයනු ලබන්නේ යටිහක්කෙහි තබා හකුළාගත් අත් හා උක්කුටුකයෙන් හිදිනා හෙයින් හකුළාගත් පා ඇතිව අධිමාත්‍ර දූකක් අනුභව කෙරේ.

මේ ගර්භාවක්‍රාන්ති මූලක දූඛයයි.

මෙසේ මවුකුස වසන සත්වයා මව පය පැකිල වැටීමය යාමය, හිදීමය, නැගිටීමය, පෙරළීමය, යනාදීන් රාසොද්ධකු අතට පැමිණ දික් ලොම් ඇති එළුවකු සේද, අහිකුණ්ඩිකයකු අතට පත් නයි පැටවකු සේද, ඉදිරියට ඇදීම්, ඔබ්බෙනාබ ඇදීම්, යටිමුව කොට සෙලවීම්, ආදී උපක්‍රමයෙන් අධිමාත්‍ර දූඛයට පැමිණේ. මව සිහිල් පැත් බොන කල සිත තරකයෙහි උපන්නකුසේද, උණුකැද බත් අනුභව කරන කල අගුරු වැස්සෙන් වටවූවකු සේද, ලුණු ඇඹුල් ආදිය අනුභව කරන කල කාරම්දිය ගැසීමක් සේද, තිවුළු දූකක් අනුභව කෙරේ.

මේ ගර්භපරිහරණ මූලක දූඛයයි.

මුළු ගර්භවූ මවගේ මිත්‍රාමාත්‍ය සුභාද්ප්තයා විසිනුදු නුදුටුව මනා රහස් පියෙස්හි සිදීම් පැළීම් ආදීන් ඒ සත්වයාහට යම් දුකෙක් (උපදීනම්) උපදවා නම් ඒ ගර්භ විපත්ති මූලක දූඛයයි.

වදන්නාවූ මවගේ කර්මප් වාතයෙන් උද්ධව පාදව අධෛර්‍ය්ව පෙරළා තරක ප්‍රපාතයක් බඳවූ ඉතා භයජනක යොනි මාර්ගයට පමුණුවන සත්වයාට අතිශයින් සම්බාධවූ යොනි මුඛයෙන් යතුරු සිදුරකින් ඇදගන්නා හස්ති රාජයකුට සෙයින්ද, සංඝාත පර්වතයෙන් සුණුකරනු ලබන නිරි සතකුට සේද, යම් දූකක් උපදී නම් ඒ විජායන මූලක දූඛයයි.

උපන් කෙණෙහි වණයක්සේ මොළොක් සිසුමැලි සිරුර ඇති සත්වයාගේ අත්ලන, නහවන, දොවන, වස්ත්‍රයෙන් පිරිමදින, කල්හි හිදි අගින් විදිනාසේද, කරකැති මුවහතින් පලන්නාසේද, උපදින දූක මවු කුසින් බිහිවීම මුල්කොට උපදනා දූකයි.

ඉන්පසුව ගොක කිරීම් පරිදෙවනා කිරීම් ආදීන් තෙමීම තමහට වඩබන්ධන කරගන්නා කලද, නිර්වස්ත්‍ර චුකාදීන්හිද, පඤ්චනාපාදී චුතසමාදානයෙන් පරිතාපනාදියෙහිදී මෙන් හෝ ක්‍රොධයෙන් ආහාර නොගැනීම් ගෙල වැල් දැමීම් ආදීන් යම් දුකෙක් උපදී නම් ඒ ආත්මොපක්‍රම මූලක දුඃඛයයි.

අනුන් අතින් මැරීම්- බැදීම් ආදී යම් දුකෙක් වේ නම් එය පරොපක්‍රම මූලක දුඃඛයයි.

මෙසේ (ජාති) ඉපදීම මෙකීනාක් දුක්ඛයට මූලකාරණ වේ.

(ii) ජරාදුක

'ජරාව දුකයැයි' වදාළ මෙහි ජරාව නම් ලක්ෂණය වූ අප්‍රකට ජරාවය, දත් වැටීම්, කෙස් පැසීම් ආදී වශයෙන් සම්මතවූ රූපාරූප ධර්ම පරම්පරායෙහි එක් භවයෙක ඇතුළත් ස්කන්ධයන්ගේ පුරාණ බව වූ ප්‍රකට ජරාවයයි දෙයාකාර වේ.

මේ දුඃඛ නිර්දේශයෙහි ඉන් ප්‍රකට ජරාව අභිප්‍රේතය. මේ ජරාව ස්කන්ධයන්ගේ පුරාණ බව ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. මරණය කරා පැමිණවීම එහි කෘත්‍යයය. වැටහෙන ආකාරය යෞවනය නැසීමයි, සංස්කාර දුක් බැවින් හා දුකට කාරණ වන බැවින්ද දුක් වන්නේයි.

ඒ මෙසේයි. අඟ පසඟ ළිහිල් බව, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ විකාර බව, විරූප බව, තරුණ බව නැසීම, බලය බැසීම, සිහිනුවණ නැසීම, අනුන් පරිභව කිරීම, යනාදී නොයෙක් කරුණින් කායික චෛතසික දුකක් උපදී නම් එයට හේතුව ජරාවයි.

(iii) මරණ දුක

"මරණයද දුකයයි" වදාළ තන්හි සංස්කාරයන්ගේ විනාශය වූ ක්ෂණික මරණයද

'රූපධර්මයන්ගේ ජරා මරණ දෙක රූපස්කන්ධයෙහිද නාම ධර්මයන්ගේ ජරා මරණ දෙක සංස්කාරස්කන්ධයෙහිද, සංගෘහිතයයි' කියේ මේ ක්ෂණික මරණය පිළිබඳවයි.

"නිව්චං මරණතො භයං" යි නිතර මරණයෙන් භයවේ" යයි කී තන්හි එක භවයකට ඇතුළත් ජීවිතින්ද්‍රියයාගේ උපච්ඡේද නම් මරණයයි. මේ මරණ නිර්දේශයෙහි අදහස් කරණ ලද්දේ එයයි. 'ජාතිප්‍රත්‍යයයෙන් මරණය වේ' යයි පටිච්ච සමුප්පාදයේ

වදාළේන් ඒ සඳහායි. ඒ ජාති ප්‍රත්‍යය මරණය, (කාල මරණය අකාල මරණය සරස මරණය, උපක්‍රම මරණයයි) අනේකාකාර වේ.

එහි සරස ස්වභාව මරණය, ආයුෂ්කමය මරණය, ප්‍රණායකමය මරණයයි අනේකාකාර වේ. මේ ජීවිතින්ද්‍රයොපවිෂේදයටම නම්වේ.

මේ මරණය චූතිය ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. සත්ව සංස්කාර කෙරෙන් වෙන්කිරීම එහි කෘත්‍යයය. උපන් ගතියෙන් වෙන් කිරීම වැටහෙන ආකාරයය. මේ මරණයද දුකට වස්තුවන බැවින් දුකයයි දතයුතුයි.

(iv) සොකය නම්:-

ඤාතිව්‍යසනාදියෙන් ස්පර්ශවූවහුගේ සිතෙහි නැවීමය, එය හුදෙක් අර්ථ වශයෙන් දොම්නස මැයි. එසේ ඇත්තේද ඇතුළත සිතිවිලි සිතීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. සිත දැවීම එහි කෘත්‍යය අනුව සොක කිරීම වැටහෙන ආකාරයයි. මෙද දුඛ වස්තුවක දුකය.

(v) පරිදේවය

නැයන්ගේ විනාශාදීන් ස්පර්ශකළහුගේ වාක් ප්‍රලාපය පරිදේවයයි.

එය වැළඹීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. ගුණ දොස් කීම එහි කෘත්‍යයය. විලාප කියන්නකු හා එක්වීම ස්වභාවය හෙයින් සංගමය එලකොට ඇත්තේය. සංසාර දුක් වන බැවින් හා දුඛ වස්තුවක බැවින්ද දුක්වේ. එහෙයින් මේ පරිදේවය දුකයැයි කියනු ලැබේ.

(vi) (කායික) දුක

කයෙහි හටගන්නා දුක මෙහි දුකයයි කියයි. එය කය පෙළිම් ලක්ෂණයය. දුෂ්ප්‍රාඥයින්ට දොම්නස් ඉපදවීම කෘත්‍යයය. කායික ආබාධ වැටහෙන ආකාරයය. දුඛ දුඛය නිසාද, මානසික දුඛය එළවන හෙයින්ද, මේ දුක්යයි කියනු ලැබේ.

(vii) දොම්නස

මානසික දුක 'දොම්නසයි. එය සිත පෙළීම ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. ව්‍යාපාදය හා යෙදීමෙන් සිත වෙහෙසිම් කෘත්‍යයය. සිතට ව්‍යාධි එළවන බව වැටහෙන ආකාරයි.

දූඛ දූඛය හෙයින්ද, කායික දුක් ඵලවන හෙයින්ද, දුක්ය. ඒ මෙසේයි:- වෛතසික දුකින් යුක්ත වූවෝ හිසකෙස් විහිදා හඬති. ලෙහි අත් ගසති. අභිමුඛව පෙරළෙති නැවත නැවත පෙරළෙති. පා උඩුකුරු කොට වැටෙති. තමා සිරුරට ආවුඩවලින් ඇණගනිති. විෂ අනුභව කෙරෙති. ගෙළ රැහැන් බැඳ එළෙති. ගින්නට පනිති. මෙසේ නොයෙක් ආකාර දුකට පැමිණෙත්.

(viii) උපායාසය

ඥාති ව්‍යසනාදීන් ස්පර්ශ කරන ලද්දහුගේ අධිමාත්‍ර දූඛයෙහි උපදවන ලද ද්වේෂයම උපායාසයයි. මනාත්තරයෙකි.

ඇතැම් ආචාර්ය කෙනෙක් මෙය සංස්කාරස්කන්ධයට ඇතුළත් තුදුස් අකුශල වෛතසිකයන්ගෙන් අන්‍යවූ විශාද නම් ධර්මයෙකැයි යෙති.

මෙය සිත දැවීම ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. තැනනුම එහි කෘත්‍යයය බැගෑපත් බව වැටහෙන ආකාරයයි. සංස්කාර දුක් බැවින්ද, සිත දවන හෙයින්ද, කය බැගෑ වන හෙයින්ද, දුක්වේ. එයින් මේ කියන ලදී.

(ix) අප්‍රිය සම්ප්‍රයෝගය

අමනාප සත්ව සංස්කාර හා එක්වීම අප්‍රිය සම්ප්‍රයෝග දූඛයයි.

එය සිත අමනාප කරන එක්වීම් ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. සිත පෙළීම එහි කෘත්‍යයය. අනර්ථ බව වැටහෙන ආකාරයයි. මෙද දූඛ වස්තු හෙයින් දුක්වේ.

(x) ප්‍රිය විප්‍රයෝගය.

මනාප වස්තූන්ගෙන් හා සත්වයන්ගෙන් වෙන්වීම ප්‍රිය විප්‍රයෝග දූඛයයි.

එය කැමති වස්තූන්ගෙන් වෙන්වීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. ශොක ඉපදීම එහි කෘත්‍යයය ව්‍යසනය ඵලයට මෙය ශොක දූඛයට වස්තු හෙයින් දුක් නම්.

(xi) ඉච්ඡා විභාතය.

"අපි උපදනා ස්වභාව ඇත්තමෝ නොවමුනම් මැනවයි යනාදි නොලැබිය හැකි වස්තූන් කැමති වීමම ඉච්ඡා විභාත දූඛයයි වදාරන ලදී.

එය නොලැබිය හැකිදේ කැමතිවීම ලක්ෂන කොට ඇත්තේය. එය සෙවීම කෘත්‍යයය. එය නොලැබීම වැටහෙන ආකාරයයි. මෙය දූෂයට වස්තු හෙයින් දූෂයයි කියනු ලැබේ.

(xii) පඤ්චපාදානක්ඛන්ධ දුක්ඛය.

දරට ගින්න මෙන්ද, අවිපහරට ඉලක්කය මෙන්ද, මැසි මදුරු ආදීන්ට ගවයා මෙන්ද, ගොවියන්ට ගොයම්සේද, ගම් පහරන්නවුන්ට ගම් මෙන්ද, උපාදානස්කන්ධ පඤ්චකයම ජාතයාදී දුකට වස්තු වෙයි. ඒ ජාතයාදීහු නොයෙක් ආකාරයෙන් පෙළෙමින් භූමියෙහි තෘණ ලතා මෙන්ද, වෘක්ෂයන්හි පුෂ්ප එල පල්ලවයන් මෙන්ද, උපාදානස්කන්ධයන්හිම හටගනිත්.

උපාදානස්කන්ධයන්ගේ ප්‍රථම දුක ජාතියය ජරාව මධ්‍ය දුකය. මරණය අවසාන දුකයි. මාරණාන්තික දුකින් පෙළෙමින් සිත් තැවුලෙන් හටගන්නා දුක ශොකයයි.

එය ඉවසිය නොහැකි බැවින් හැඬීමෙන් වන්නාවූ දුක පරිදෙවයයි. ධාතුක්ෂොභාදි අනිෂ්ට ස්පර්ශයෙන් ශරීරයේ පීඩා ඉපදීම කායික දුකය. එයින් පීඩිතවූ පෘථග්ජනයාගේ එහි ක්‍රොධ ඉපදීමෙන් සිත පෙළීම දොමනස්සය. ශොකාදිය වැඬීමෙන් උපන් චිත්ත ක්ලාන්ත ඇත්තවුන්ගේ සිතිවිලි සිතීමෙන් උපදනා දුක උපායාසය. චිත්තාභිලාශ විභාතයට පැමිණියවුන්ගේ අභිමත වස්තු ප්‍රාර්ථනා කිරීමෙන් හටගන්නා දුක ඉච්ඡා විභාතයයි.

මෙසේ නොයෙක් ආකාරයෙන් පරීක්ෂා කරන්නවුන්ගේ උපාදානස්කන්ධයෝම දූෂයෝයි.

එකී ජාතයාදීන්ගේම එක් එකක්ම ඇස් රෝග දූෂාදි වශයෙන් දක්වා දේශනා කළහොත් බොහෝ කල්ප ගණනකිනුදු මේ දූෂ සත්‍යය නිරවශෙෂයෙන් වදාළ නොහැක්කේයි.

එහෙයින් එක් දිය බිඳකින් සියලු සමුද්‍ර ජලයෙහි රසය හකුළුවා දක්වන්නාසේ මේ පඤ්චොපාදාන ස්කන්ධයෙහි හකුළුවා දක්වනු පිණිස "සංඛිත්තෙන පඤ්චපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා"යි සැකෙවින් පඤ්චපාදානස්කන්ධය දුකයයි වදාළහ.

(2) සමුදයසත්‍ය නිර්දේශය

සමුදය සත්‍යය වදාරන සර්වඥයන්වහන්සේ විසින් නැවත ඉපදීම කරන්නිවූ ඇලෙන රාගය හා එකී භාවයට පැමිණියාවූ

ඒ ඒ ආත්ම භාවයෙහි හෝ ඒ ඒ රූපාදී ආලම්බනයෙහි හෝ අභිගයින් සතුටු වූ කාමතණ්හාය භවතණ්හාය විභවතණ්හායයි යම්බඳු තණ්හාවක් වදාරන ලද්දේද, ඒ මේ සමුදයාර්ය සත්‍යයයි.

විස්තර:- යායංතණ්හා-යම් ඒ තෘෂ්ණාවක්

පොනොභවිකා- පුනර්භවය කරන ස්වභාවය ඇත්තිය,

නන්දිරාග සහගතා- චිත්තයාගේ බැඳෙන බව හෝ ඉපිළෙන බව හෝ පොපියන බව නන්දි-නම. වර්ණයකින් වස්ත්‍රයක් රදන්නාසේ චිත්තය අන්‍ය වර්ණයකට පමුණුවනුයේ රාගයයි. තණ්හාවද මේ අර්ථයෙන්ම එකත්වයෙහි පවත්නා හෙයින් නන්දිරාග සහගතානම.

තත්‍රතත්‍රාහිනන්දනී- ඒ තණ්හාවෙන්ම සත්වයෝ ඒ ඒ පණු-පළඟැටි- කුහුඹු ආදී ආත්මභාවයෙහිද සතුටු ව රූපාදීන් අභිනන්දනය වූ තණ්හාවෙන් ඇලෙන්නුයි තණ්හාවම තත්‍රතත්‍රාහිනන්දනී නම. ඕ කාම- භව- විභව- වහෙස්න ත්‍රිවිධ වේ.

(3) නිරොධ සත්‍ය

දූඛ නිරොධ නිර්දේශයෙහි "යො තස්සායෙව තණ්හාය" යනාදීන් සමුදය නිරොධය වදාළහ.

කවරහෙයින්ද යත්?

සමුදය නිරෝධයෙන්ම දූඛ නිරෝධය වේ. මේ අත් පරිද්දෙකින් නොවේ.

මෙසේ තණ්හා නිරොධයෙන්ම දූඛ නිරොධය වන හෙයින් දූඛ නිරොධය දේශනා කරන බුදුහු සමුදය නිරොධයම වදාළහ.

"තස්සායෙව තණ්හාය" නැවත ඉපදීම කරන ඒ තණ්හාවගේම.

අසෙසපිරාග නිරොධො- යම් නිර්වාණයක් අවබෝධ කිරීමෙන් තණ්හාවගේ නිරවශෙෂයෙන් ක්ෂයවීම් වශයෙන් පහවීමද, නැවත නූපදනාසේ නිරුද්ධවීමද, වේනම් ඒ නිර්වාණය තණ්හාවගේ අසෙස පිරාග නිරොධයයි.

තවද කාමරාගාදී වශයෙන් පැවති තණ්හාව අනුසය සහිතව ප්‍රභාණය වන හෙයින් අශෙෂ පිරාග නිරොධයයි කියනු ලැබේ.

තවද අර්ථයෙකි:- විරාග නම් ප්‍රභාණයය. එහෙයින් නිරවශේෂ විරාගය, නිරවශේෂ නිරෝධයයි මෙසේ මෙහිලා යෙදිය යුතුයි. අර්ථ වශයෙන් වනාහි මේ විරාග- නිරෝධාදී පද සියල්ලම නිර්වාණයට වෙනත් නාමයෝයි.

පරමාර්ථ වශයෙන් දූඛ නිරෝධාර්ය සත්‍යයයි. නිර්වාණය කියනු ලැබේ.

ඒ නිර්වාණය අරමුණු කිරීම් වශයෙන් පැමිණ තණ්හාව අත්‍යන්ත විරාගයෙන් ප්‍රභාණයවේ. අනුත්පාද නිරෝධයවේ. එහෙයින් විරාගයයිද, නිරෝධයයිද කියනු ලැබේ.

එසේම නිර්වාණය අවබෝධ කිරීම හේතුකොට ගෙන එම තණ්හාව අත්හැරීමද, නොඇලීමද, මිදීමද, වන හෙයින්ද, පඤ්චකාම ගුණික ආලයයන් අතුරින් එකකුදු නැතිහෙයින්ද නිර්වාණය වාග- පටිනිස්සග්ග- මුත්ති- අනාලය නම්වේ.

ඒ නිර්වාණය ශාන්ති ලක්ෂණ ඇත්තේය. නොගිලිහෙන බව එහි රසයය, ආස්වාදය කෘත්‍යයය, රාගාදී නිමිති නැති හෙයින් අනිමිත්තව වැටහෙන ආකාර ඇත්තේය. නිෂ්ප්‍රපඤ්ච බව එළවන්නේයි.

තවද සසර කලකිරී ඉන් එතරවන සිත් ඇතිව 'ජාත්‍යාදී දුක ඇති හෙයින් එය සංසිදුවන නිවනක්ද ඇතමැනවැයි, බුද්ධ ධර්මය නොදැන අනුමාන ඥානයෙන් සලකා උත්සාහ වැඩුවෝ ඒ මනා ප්‍රතිපත්තීන් නිවන් පසක් කෙරෙහියි, මෙසේ නොයෙක් ආකාරයෙන් නිවන ඇති බව ව්‍යක්ත කළහ.

තවද ආර්යමාර්ග ප්‍රත්‍යවේක්ෂාඥානයන්ට ගොවරවූ නිර්වාණය නැතැයි නොකිය යුතු කවර හෙයින්හ? ප්‍රතිපත්තිය වද වන හෙයිනි.

නිර්වාණය නැත්තේ වීනම් සමයක් දෘෂ්ටිය පෙරටු කොට ඇති ශිලාදී ස්කන්ධත්‍රයයෙහි සංගෘහිත සමයක් ප්‍රතිපත්තිය සිස්වේ.

නිර්වාණයට පමුණුවන හෙයින් ඒ ප්‍රතිපත්තිය සිස් නොවේ.

පරවාදී:- මේ ප්‍රතිපත්තිය වද නොවේ. එහෙත් ඒ වද නොවනුයේ නිවනට පමුණුවන හෙයින් නොව ක්ලේශ සමුච්ඡේද මුඛයෙන් අතීත- අනාගත ස්කන්ධයන් (ඇසුරු කළ කෙළෙස්) අභාවයට පමුණුවන හෙයිනි.

සකවාදී:- එසේ 'අතීත- අනාගත ස්කන්ධයන්' (ඇසුරු කළ ක්ලේශයන්) ගේ අභාවය නිර්වාණයයි' කියා නම් ඒ නොයෙදේ. කවරහෙයින්යත්, අතීත (ක්ලේශ) ස්කන්ධයන් පෙරම නැතිවූ හෙයින් හා අනාගත (ක්ලේශ) ස්කන්ධයන් තවම නොවූ හෙයින් 'ඔවුන්ගේ අභාවයෙන් ප්‍රතිපත්තිය වද නොවෙයි' යනු නොවන හෙයින්.

පරවාදී:- හුදෙක් අතීත- අනාගතයන්ගේ නොව වර්තමාන ස්කන්ධ (ඇසුරු කළ ක්ලේශ) යන්ගේද අභාවය නිර්වාණයය.

සකවාදී:- වර්තමාන ස්කන්ධයන්ගේ අභාවයද අසම්භවය. වර්තමාන නම් නැත්තේ නොවේ. නැත්තාහු වර්තමාන නොවෙත්. අභාවය ඇති කල්හි භාවය නොවන හෙයින් වර්තමානයන්ගේ අභාවයවී ප්‍රතිසිද්ධිය.

තවද වර්තමාන ස්කන්ධ ක්ෂයකරන මාර්ගක්ෂණයෙහි සොපාදිසෙස නිර්වාණ ධාතුහුගේ ප්‍රාප්තිය නොවන හෙයින් වර්තමාන (ක්ලේශ) ස්කන්ධයන්ගේ අභාවයද නිර්වාණය' යනු නොයෙදේ. යම් කලෙක ආර්යය මාර්ගය පවතී නම් එකල එයට නිශ්‍රයවූ ස්කන්ධ පවත්නා හෙයින් නිර්වාණයාගේ අභාවය වේ.

පරවාදී:- අපි සියලු (ක්ලේශ) ස්කන්ධයන්ගේ අභාවය නිවනැයි නොකියමිහ. මාර්ගක්ෂණයෙහි (ක්ලේශ) ස්කන්ධයන් නොපවත්නා හෙයින් ඔවුන්ගේ අභාවය නිර්වාණයයි කියමිහ එහෙයින් යථෝක්ත දොෂය නොවේ.

සකවාදී:- (ක්ලේශ) ස්කන්ධයන්ගේ අවර්තමානතා නම් අභාවය නිර්වාණය වේනම් මාර්ගයෙන් නොසිදින ලද කෙලෙස්ද මාර්ගක්ෂණයෙහි උත්සන්න නොවන බැවින්ද, මාර්ගක්ෂණයෙන් පෙරටුව ගොතූ විත්තයෙහි පටන් ක්ලේශයන්ගේ සමුදාවාර නැති හෙයින්ද, නැත්තාහුනුයු මාර්ගයෙන් කටයුතු නැති හෙයින් ආර්යය මාර්ගය නිරර්ථක බවට පැමිණේ.

මෙසේ- නිර්වාණය අනුපලබ්ධි නොවීමද, අභාවමාත්‍රය නොවීමද, අතීත අනාගත භාවයෙහි නිර්වාණාධිගමය නොවීමද ප්‍රතිපත්තිය වද වීමද, වර්තමානයන්ගේ අභාවය සම්භව

නොවීමද, පළමුකොටම ක්ලේශයන් අවර්තමාන හෙයින් ආර්යය මාර්ගය නිරර්ථක වීමද, යන මේ හේතුකොටගෙන නිර්වාණයාගේ අභාවය පිළිබඳ සාධක කළ පෙර කී කරුණු අයුක්තය න්‍යායානුකූල නොවන හෙයින්.

පරවාදී:- එසේ වන්නා "ආයුෂ්මත් ශාරීපුත්‍රය, නිර්වාණය නිර්වාණයයි කියයි. නිවණ නම් කීමැයි" විවාළ ජම්බු බාදක පරිව්‍රාජකයාහට 'ආයුෂ්මත, යම් රාගක්ෂයයක් දොෂක්ෂයයක් මොහ ක්ෂයයක් වේ නම් ඒ නිවනැයි මෙසේ ශාරීපුත්‍ර ස්ථවිරයන් වදාළ පරිදි රාගාදීන්ගේ ක්ෂය (අභාව මාත්‍ර)ය නිර්වාණයය. මින් රාගාදීන්ගේ ක්ෂයය නිර්වාණය බව පැහැදිළි නොවේද?

සකවාදී:- නොවේ. එයට අනතුරුව අර්හත්වය විවාළ ඕනටම "ආයුෂ්මත් ශාරීපුත්‍රය, අර්හත්වය අර්හත්වයයි කියයි අර්හත්වය නම් කීමෙක්ද? ආයුෂ්මත, යම් රාගක්ෂයයක්, දොෂක්ෂයයක්, මොහක්ෂයයක් වේ නම් ඒ අර්හත්වයයි වදාළ පරිදි අර්හත්වයද රාගාදීන්ගේ ක්ෂය මාත්‍රයයි ව්‍යවහාර වන හෙයින්,

මෙසේ නිර්වාණය හා අර්හත්වය එක ස්වරූපයය, දෙකෙහි වෙනසක් නැති හෙයින්. ශ්‍රැත වශයෙන් පාළියෙහි අර්ථ ගැනීම නොයෙදේ.

තවද ගොත්‍රභූ ක්ෂණයෙහි ක්ලේශක්ෂය නොවන බැවින්ද, මාර්ගක්ෂණයෙහි ක්ලේශ ක්ෂය නොවූ බැවින්ද, නිර්වාණය ආලම්බනය නොවේය යන මේ ආදී දොෂයන්ගේ පැමිණීමද වේ.

පරවාදී:- යම් ක්ෂයයක පටන් නැවත ක්ලේශයන්ගේ නොපැවැත්ම වේනම් ඒ පර්යාවසානවූ ක්ලේශක්ෂයය නිර්වාණයය. (පළමු පළමු වන්නාවූ ක්ෂයය නොවේ.)

සකවාදී:- 'සියල්ලට අවසානවූ ක්ෂයය නිර්වාණය වේයයි කියා නම් එයද නොයෙදේ. එසේ නියම කළහැකි මාර්ග ඵලයනට අරමුණු වන්නාවූ ඵබදු නිර්වාණයක් නැති හෙයින්.

ඒ එසේමැයි ආර්ය මාර්ගය දොෂයන් ක්ෂය කරයි. එහෙයින් එයම ක්ෂයයයි කියනු ලැබේ. ආර්යමාර්ගයෙන් දොෂයන් ක්ෂය කළතැන් පටන් නැවත දොෂයන්ගේ ප්‍රවාත්තිය

නොවේ. යම්සේ නිරුද්ධවුවෝ නැත්තාහුද, 'එසේම අනුත්පත්තයෝද නැත්තාහුමයයි, අභාව සාමාන්‍යයෙන් නිරොධ සදාශ හෙයින් අනුත්පත්තියම නිරොධය වූයේ අනුත්පාද නිරොධයය. ඒ මාර්ගයෙන් ක්ලේශක්ෂය කිරීම ඉපදීමට සුදුසු ක්ලේශයන්ගේ නූපදනා ස්වභාවයට පැමිණවීමය. එහෙයින්ම ක්ෂයයයි කියනු ලැබේ.

මෙසේ අනුත්පාද නිරොධය කරන්නාවූ මාර්ගයට ආලම්බනයවූ නිර්වාණය මුඛ්‍යාර්ථ හෙයින් ඒ අනුත්පාදනිරොධයට ඉඳුරා උපනිශ්‍රය නොවනුයෙන් කාර්යොපචාර හෙයින් ක්ෂය යයි කියනු ලැබේ.

අර්හත්මාර්ගය රාගාදිය ක්ෂය කෙරේ. නිර්වාණය එය නැවත නූපදනාසේ කෙරේ. ඒ දෙකටම ආලම්බනය නිර්වාණයය. මෙසේ නිර්වාණය ක්ලේශ ක්ෂයට අනන්තරොපනිශ්‍රය වේ එහෙයින් එයට උපචාර වශයෙන් ක්ෂයයයි කියනු ලැබේ.

අර්හත්වය ක්ලේශයන්ගේ ක්ෂයාන්තයෙහි උපදී. එබැවින් ක්ෂය නම් වී.

පරවාදී:- නිර්වාණය (ස්වරූපයෙන්) ඇත්තේ වී නම් කවර හෙයින් එසේ නො වදාළ සේකද?

සකවාදී:- ඉතාසියුම් හෙයිනි. ඒ බැව් "ඉදම්පි බොධානං දුද්දසං" 'මේ ස්ථානයද දැකීමට ඉතා දුෂ්කරය යනාදීන් ධර්ම ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කරන භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ සිතට ධර්ම දෙශනාවෙහි නිරුත්සාහ බැව් දැනවීමෙන් ම ප්‍රකටය.

එසේම "මාගන්දියය, යම් ආර්යා ඇසකින් තෝ නිවන් දක්නෙහි නම් එබඳු ආර්ය ඇසක් තට නැත්තේ යයි මෙසේ මාර්ග නැමැති ඇසින් දැක්ක යුතු නිර්වාණ නම් ස්වභාවයක් ඇති බැව් වදාළහ. එහෙයින්ම නිර්වාණය ඇති බව ස්ථීරය.

තවද මේ නිර්වාණය මාර්ගලාභී පුද්ගලයා විසින්ම පැමිණිය යුතු හෙයින් අසාධාරණය.

අසුචල් බුදුන් කල උපන්නේයයි මෙසේ පූර්ව කෙළවර නොදත හැකි හෙයින් අප්‍රභවය.

පරවාදී:- මාර්ගය ඇතිකල්හි නිවන ඇතිවන හෙයින් ප්‍රභවයයි නොකිය හැකිද?

සකවාදී:- නිර්වාණය මාර්ගයෙන් නොඉපදවිය යුතු වෙයි. හුදෙක් මාර්ගයෙන් පැමිණීම කටයුතු වේ. එහි උත්පත්තියක් නැත්මැයි එහෙයින්ම අප්‍රභවය. අප්‍රභව හෙයින්ම ජරා මරණ නැත් මැයි, උත්පාද ජරා- මරණ නැති හෙයින්ම නිත්‍යය.

පරවාදී:- ඒ නිර්වාණය මෙන් අනු - ප්‍රකෘති - කාල - පුරුෂාදියද නිත්‍යයයි නොකිය හැකිද?

සකවාදී:- අසුවල් හේතුවෙන් නිත්‍යයයි කිය හැකි හේතුවක් නැතිහෙයින් ඒ අනු ආදිය නිත්‍යයයි කිව නොහේ.

පරවාදී:- නිර්වාණය නිත්‍ය හෙයින් අණු ආදියද නිත්‍යයයි නොකිය හැකිද?

සකවාදී:- නොකිය හැකිය. හෙතු ලක්ෂණය නොයෙදෙන හෙයින්.

අප්‍රභවත්වාදීන් කියන ලද යුක්තීන් වනාහි නිවනම නිත්‍යය. අප්‍රභවත්වයද අප්‍රත්‍යය බැවිනි. එහෙයින්ම පූර්ව කොටිය ගේ අභාවය වේ.

තවද නිර්වාණය රූපස්වභාවය නැති හෙයින් අරූපය.

"නිර්වාණය" එසේ කිසිවක ගැටීමක් හෝ අසුවල් දිශායෙහි වේයයි දිශා නියමයක් හෝ නැතැයි දක්වයි.

ඒ එසේමැයි ප්‍රතිෂ්ටා රහිත හෙයින් "නිවන" අසුවල් දිසාහි හෝ අසුවල් දේශයෙහි හෝ වේයයි නොදක්වයි.

යටත් පිරිසෙයින් කල්ප ලක්ෂයක් වත් දැඩි විරිය කොට සමාක් ප්‍රධන් විරියයෙන් නිපදවනලද ඥානයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කළ යුතු බැවින්ද,

මතු සඳහන් පරිදි "සර්වඥ" වචනයෙන්ද, (මින් අනාර්යයනට "ආගම සිද්ධ - අනුමාන සිද්ධ" බවද දැක්වී)

මෙසේ පරමාර්ථ වශයෙන් නිර්වාණයාගේ විද්‍යමානත්වයට හේතු යුක්ති දක්වා නිගමනය කොට එයට සාධකවූ ආගම දක්වති.

"අත්ථි භික්ඛවෙ අජාතං අභූතං අකතං අසංඛතං"යි
"මහණෙනි, (1) අජාත, (2) අභූත, (3) අකෘත, (4) අසංස්කෘත

නිර්වාණය ඇත්මයයි" වදාළහ. මේ සිවුපදයම නිර්වාණයට වෙනත් නාමයි.

විස්තර:-

(1) වේදනාදිය මෙන් හේතු ප්‍රත්‍යය නම් කාරණයන්ගේ එක්වීමෙන් නොනිපන් හෙයින් අජාතය.

(2) ප්‍රත්‍යය රහිතව (ඉබේ) නොනිපන් හෙයින් අභූතය

(3) මෙසේ (අජාත- අභූත හෙයින්) යම් කාරණයකින් නොකළ හෙයින් අකෘතය.

(4) රූපාදී සංඛත ධර්මයනට මෙන් ජාත- භූත- කෘත භාවය නැති හෙයින්ම නිර්වාණය අසංකෘතයි.

ප්‍රතිලෝම වශයෙන් හෝ ප්‍රත්‍යයන් එක්ව කරන ලද්දේ සංඛතය එසේ සංඛත නොවූයේ හෝ සංකට ලක්ෂණ රහිත වූයේ අසංඛතය.

මෙසේ බුදුහු පරමාර්ථ වශයෙන් නිර්වාණය ඇති බැව් ප්‍රකාශ කෙරෙහි. 'හෙද මම ධර්මෙශ්වර වෙමි, ධර්මාධිපති වෙමි, යි තමාගේ ආඥා මාර්ගයෙන් නොදක්වති. හුදෙක් පාද පරමයන් (මේ ආත්මයෙහි නිර්වාණය අවබෝධ කළ නොහැක්කවුන්) කෙරෙහි අනුකම්පාවෙන් යුක්තින් දක්වති.

ඒ මෙසේයි:-

"මහණෙනි, (පෙරකීසේ) අජාතාදී ස්වභාව ඇති අසංඛත ධාතුව නැත්තේවී නම් මේ ලෝකයෙහි ජාතාදී ස්වභාවය ඇති රූපාදී ස්කන්ධපඤ්චක නම් සංස්කාරයාගේ නිස්සරණය නොපෙනේ.

නිර්වාණය ආලම්බන කොට පවත්නා සමයක් දෘෂ්ටි ආදී ආර්ය මාර්ග ධර්මයන් නිරවශේෂයෙන් ක්ලේශයන් සමුච්ඡේදය කරන හෙයින් මෙහි මේ සියලු වෘත්ත දූෂ්ටයාගේ (අපගමය) නිස්සරණය පෙනේ. මෙසේ ව්‍යතිරේක වශයෙන් නිර්වාණයාගේ අස්තිත්වය දක්වා අන්වය වශයෙනුදු දක්වන සේක් 'යස්මාවබෝ' යනාදිය වදාළහ. 'අජාතාදී ස්වභාවය වූ අසංඛත ලක්ෂණ නිර්වාණය ඇති හෙයින්ම ජාතාදී ස්වභාවය වූ සංඛතයාගේ නිස්සරණය' පැතේය කියයි.

එහෙයින් ශාසනයෙහි පහත් සිත් ඇති නිවන් ප්‍රත්‍යක්ෂ නොකළාවූද, නුවණ ඇත්තවූන්ට සැක නූපදී.

එහෙත් පරීක්ෂණ බුද්ධිමත් පුද්ගලයින්ගේ විමති විනෝදනය පිණිස මෙහි අදහස් උදුරා දැක්වීමෙන් කළ යුක්ති නිවාරණය මෙසේයි.

පරිඤ්ඤායා බැවින් සංඛත පර්යාපන්නවූ (ස- උත්තර) කාම- රූප ධර්මයන්ට ප්‍රතිපක්ෂවූ එයට විරුද්ධ (භාවයවූ) නිසරණය පැනෙන හෙයින් එබඳුවූ නිර්වාණ ධර්මයක් විය යුතුය. ඒ නිසරණයවූ අසංඛත ධාතුව ඇත්මයි.

වැඩියක් කුමටය? සංඛත ධර්මයන් අරමුණු කොට පවත්නා විදර්ශනාඥානයයි කියනලද අනුලොම ඥානය ක්ලේශයන් තදංග වශයෙන් ප්‍රභාණය කෙරේ. සමුච්ඡේද වශයෙන් ප්‍රභාණයට සමර්ථ නොවේ.

එසේම සම්මුති සත්‍යය ආලම්බන කොට ඇති ප්‍රථම ධ්‍යානාදීන්හි ඥානය විස්කම්භන වශයෙන්ම ක්ලේශ ප්‍රභාණය කෙරේ. සමුච්ඡේද වශයෙන් ප්‍රභාණයට සමර්ථ නොවේ.

මෙසේ සංඛත ධර්මාලම්බනවූද, සම්මුති සත්‍යාලම්බනවූද ඥාණය ක්ලේශයන් සමුච්ඡේද වශයෙන් ප්‍රභාණය කිරීමට අසමර්ථහෙයින් ඔවුන් සමුච්ඡේද වශයෙන් ප්‍රභාණය කරන ආලම්බනයක් විය යුතුය. ඒ වූකලී අසංඛත ධාතුවමයි. එහෙයින් "අත්ථි භික්ඛවෙ අජාතං-අභූතං- අකතං-අසංඛතං" යනාදීන් නිර්වාණයාගේ පරමාර්ථ වශයෙන් විද්‍යමානත්වය භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වදාළ සේක.

සර්වඥයන් වහන්සේ යමක් වදාළ සේක් නම් ඒ අවිපරිතාර්ථ වචනයක්මය. ඒ වනාහි "සබ්බෙ සංඛාරා අනිච්චා සබ්බෙ සංඛාරා දුක්ඛා සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා"යි සියලු සංස්කාර ඇතිව නැතිවන හෙයින් අනිත්‍යය උදය- ව්‍යය දෙකිහි පෙළන හෙයින් දුක්ය. වශයෙහි නොපවත්නා හෙයින් සියලු ධර්ම අනාත්මයයි මෙසේ අනිත්‍ය- දූඛ ලක්ෂණයවූ සංස්කාරයන්ද, අනාත්ම ලක්ෂණයට අසංඛත නම්වූ නිර්වාණයද, ඇතුළත් වන හෙයින් "සබ්බෙ ධම්මා"යි වදාළහ.

එසේම නිර්වාණ ශබ්දය යථාර්ථවත් වනහෙයින් පරමාර්ථ විෂයෙහිද, සීහ ශබ්දය මෙන් උපචාර හෙයින් අමුඛ්‍යාර්ථයෙහිද පවතී,

මෙසේ යුක්ති විචාරණයෙන් අසංඛත ධාතුහුගේ පරමාර්ථ වශයෙන් අස්තිත්වය දතයුතු. මේ ආදීන් හෙවත් ප්‍රත්‍යක්ෂ සිද්ධ- ආගම- සිද්ධ අනුමාන සිද්ධ හෙයින් අසංඛත ධාතු නම් නිර්වාණයාගේ පරමාර්ථ හෙයින් විද්‍යාමානත්වය දතයුතු.

දූඛනිරෝධ ගාමිනි ප්‍රතිපදාව

සම්මාදිට්ඨි ආදීන් සැකෙවින් මෙසේය.

i "සම්මාදිට්ඨි":- වතුස්සත්‍ය ප්‍රතිවේද්‍ය පිණිස පූර්වභාග ප්‍රතිපදා පූරණ වශයෙන් ජිලිපත්තාවූ යොගීහුගේ නිර්වාණාලම්බනවූ (සෘජුව අවිද්‍යාව නසන) හෙයින් විද්‍යා නම්වූ ප්‍රඥා චක්ෂුස සම්මාදිට්ඨි නම. එය අවිපරිත දැකීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. වතුස්සත්‍යය ප්‍රකාශ කිරීම එහි කෘත්‍යය අවිද්‍යාන්ධකාර විද්වංසනය කිරීම වැටහෙන ආකාරයයි.

ii "සම්මාසංකප්ප":- එසේ මාර්ග සමයක් දෘෂ්ටියෙන් සම්පූර්ණ දෘෂ්ටි ඇත්තහුගේ ඒ හා සම්ප්‍රයුක්තවූ කාම සංකල්පාදී මිථ්‍යා සංකල්ප සමුච්ඡේද කරමින් සිත නිර්වාණාලම්බනයෙහි (නැංවීම) කරන්නේ සම්මාසංකප්ප නම්. එය සිත මනාව නිවන් අරමුණට නැංවීම ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. සිත නිවනෙහි ඇලවීම එහි කෘත්‍යය කාම සංකල්පාදී මිථ්‍යාසංකල්ප ප්‍රභාණය වැටහෙන ආකාරයයි.

iii "සම්මා වාචා":- එසේ සමයක් දෘෂ්ටි, සමයක් සංකල්පයෙන්ද යුක්ත වූවහුගේ ඒ හා සම්ප්‍රයුක්තවූ චතුර්විධ වාග් දූශ්චරිතය සමුච්ඡේද ප්‍රභාණය කරමින් මිථ්‍යා වචනයෙන් විරමණය සම්මා වාචා නම්. එය සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් මනාකොට නුවණින් ගැනීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. මිථ්‍යා වචනයෙන් වෙන්වීම එහි කෘත්‍යය. මිථ්‍යා වචනයාගේ ප්‍රභාණය වැටහෙන ආකාරයයි.

iv "සම්මාකම්මන්ත":- ඒ මිථ්‍යා වචනයෙන් වෙන්වූවහුගේ ඒ සමයක් වචනය හා සම්ප්‍රයුක්තවූ ප්‍රාණ වධාදී මිථ්‍යා කර්මාන්ත

සමුච්ඡේද කරමින් කාය දුශ්චරිතයෙන් විරමණය සම්මාකම්මන්ත නම්. එය තමා හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් මනාව නගා සිටුවීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. මිථ්‍යා කර්මාන්තයෙන් වැළකීම එහි කෘත්‍යය. මිථ්‍යා කර්මාන්ත බැහැර කිරීම වැටහෙන ආකාරයයි.

v "සම්මාආජීව" :- ඒ යෝගිහුගේ ඒ සම්මාවාචා කර්මාන්ත දෙකෙහි විශුද්ධිය වූ ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත වූ කුහන- උපනාදීන් සමුච්ඡේදය කරන මිථ්‍යා ආජීවයෙන් වෙන්වීම වූ යම් විරතියක් වේනම් එය සම්මාආජීව නම්. එය සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් පිරිසිදු කිරීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. ඤායාජීවයාගේ පැවැත්ම එහි කෘත්‍යය. මිථ්‍යා ජීවිකා ප්‍රභාණය වැටහෙන ආකාරයයි.

vi "සම්මා වායාම" :- අනතුරුව ඒ සම්මා වාචා- සම්මා කම්මන්ත- සම්මා ආජීව නම් සීල භූමියෙහි පිහිටියහුගේ සියලු අකුසල් නසන කුසිත බව සිද්ධ වීර්ය සම්මා වායාම නම්. එය උත්සාහ කිරීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. නූපත් අකුසල් නිපදවීම, උපත් අකුසල් පහකිරීම, නූපත් කුසල් ඉපදවීම, උපත් කුසල් රැකීමද එහි කෘත්‍යය මිත්‍යා ව්‍යායාමය ප්‍රභාණය වැටහෙන ආකාරයයි.

vii "සම්මා සති" :- මෙසේ ව්‍යායාම ඇත්තහුගේ අශූභාදින්නි ශූභාදී ආකාරයෙන් වැටහෙන ස්වභාවය බැහැර කරන්නාවූ චිත්තයාගේ නුමුළා බව සම්මාසති නම ආලම්බනයාගේ යථාස්වභාවය වැටහීම එහි ලක්ෂණය. එහි නුමුළා බව කෘත්‍යය. මිථ්‍යා ස්මෘති ප්‍රභාණය වැටහෙන ආකාරයයි.

viii "සම්මා සමාධි" :- ඒ ස්මෘතිය හා සම්ප්‍රයුක්ත වූ මිථ්‍යා සමාධිය නසන චිත්තෙකාග්‍රතාවය සම්මා සමාධි නම්. එය අවික්ෂේපය ලක්ෂණය කොට ඇත්තේය. මනාව පිහිටීම එහි කෘත්‍යය. මිථ්‍යාසමාධි ප්‍රභාණය කිරීම ඵලයකොට ඇත්තේයි. මේ දුඛ නිරොධ ගාමිනී ප්‍රතිපදා නිර්දේශයෙහි ක්‍රමයයි.

(9) චතුරාර්ය සත්‍යය දැනගන්නා ඥානයාගේ කෘත්‍යය වශයෙන්ද විනිශ්චය දත යුතුයි.

(i) අනුබොධ ඥානය

(ii) ප්‍රතිවේධ ඥානයයි ඥානය දෙයාකාර වේ.

(i) නිරෝධ- මාර්ග සත්‍යයන් අනුග්‍රහවාදී වශයෙන් මෙනෙහි කිරීමේදී කාමාවචර මහා කුසල චිත්තයෙහි උපදනා ප්‍රඥා චෛතසිකය අනුබෝධ ඥානය ය. එය ලොකිකයි.

(ii) ප්‍රතිවේධ ඥානය ලොකොත්තරය. එය නිවන් අරමුණුකොට දූඛ සත්‍යය පිරිසිදින, සමුදය සත්‍යය ප්‍රභාණය කරන, නිරෝධ සත්‍යය ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන, මාර්ග සත්‍යය වඩන මාර්ග චිත්තයෙහි උපදනා ප්‍රඥාවයි (පත්තුවන) පහත අඳුරු නැසීමය, තෙල් සිඳුවීමය, එළිය පැතිරවීමය, පහන් වැටිය දැවීමය යන කෘත්‍යය සතරක් එකවර කරන්නාක් මෙනි.

ඒ මෙසේයි:-

යමෙක් දුක දකී නම් හේ දුක්ඛ සමුදයද ප්‍රභාණය කිරීම වශයෙන් දකී. දුක්ඛ නිරෝධය ප්‍රත්‍යක්ෂ කිරීම් වශයෙන් දකී. දුක්ඛ නිරෝධ ගාමිනී ප්‍රතිපදාව පිළිපැදීම් වශයෙන් දකියයි, කියායි. මින් එකක් දක්නේ පෙර පසු නොවී එකවර සියල්ල දකී. ලොකික ඥානයෙහි පරිපූර්ණතා අභිභවන වශයෙන් (ශුද්ධ සංස්කාර පුඤ්ජ වශයෙන්) මෙහි දූඛ ඥානය සත්කාය දෘෂ්ටිය වළකයි සමුදය ඥානය හේතු- ඵල පරම්පරාවගේ අවිච්ඡේද වශයෙන් දැකීමෙන් උච්ඡේද දෘෂ්ටිය වළකයි.

විස්තර:-

"කච්චානය, ලොක සමුදයය තතු සේ සමයක් ප්‍රඥාවෙන් දක්නහුගේ ලොකයෙහි නාස්තික දෘෂ්ටියක් වේනම් ඒ පහවේයයි. වදාළ හෙයින් සමුදය දැනීමෙන් හේතු ඵලයන්ගේ අවිච්ඡේදය වන හෙයින් උච්ඡේද දෘෂ්ටිය සිදේ."

"කච්චානය ලොක නිරෝධය සමයක් ප්‍රඥාවෙන් දක්නහුගේ ලොකයෙහි අස්තිත්ව නම් ශාස්වත දෘටියක්වේ නම් එය ප්‍රහීන වේයයි" වදාළ හෙයින් නිරෝධය දැනීම හේතු නිරෝධයෙහි ඵල නිරෝධය වේයයි දන්නා හෙයින් ශාස්වත දෘෂ්ටිය ප්‍රහීණ වේ,

"තමා කළ කර්මාදියට විපාක නැත. අනුන් කළ කර්මාදියට විපාක නැත, පුරුෂයා කළ කර්මාදියට විපාක නැත. යනාදී අත්තකාරාදිය ප්‍රත්‍යක්ෂ සේ දක්නා හෙයින් ඒ මාර්ග ඥානයෙන් අකිරිය දෘෂ්ටිය ප්‍රහීණ වේ."

"සත්වයන්ගේ කෙළෙසීමට හේතු ප්‍රත්‍ය නැති අහේතු අප්‍රත්‍යයව සත්වයෝ කෙළෙසෙති. සත්වයන්ගේ විශුද්ධියටද හේතු ප්‍රත්‍යය නැති අහේතු අප්‍රත්‍යයෙන් සත්වයෝ විශුද්ධ වෙති යනාදී අහේතුක දෘෂ්ටියද (විශුද්ධි) මාර්ග දර්ශනයෙන් ප්‍රතික්ෂේප වේ."

තවද ක්‍රමයෙකි, දුක්ඛ සත්‍ය ඥානය, සමුදය සත්‍ය ඵලය වූ දුක්ඛ සත්‍යයාගේ අද්ධවාදී භාවය දකිනුයි, ඵලයෙහි වරදවා ගැනීම වලකා.

"ඊශ්වරයා ලෝකය පවත්වයි, පිළියෙල කරයි, නසායයි" ඊශ්වර නිර්මාණවාදීහු කියති.

("ප්‍රකෘතියෙන්" ලෝකය පහළ වෙයි. එහිම නැවත ඇලේයයි" ප්‍රකෘතිවාදීහු කියති.

"කාලය භූතයන් මවයි, කාලය සත්වයන් නසයි, කාලය නිදන්නවුන් පුබුදුවයි. එහෙයින් කාලය ඉක්මවිය නොහේ යයි" කාලවාදීහු කියති.

"කටුවෙහි තියුණු භාවය මෙන්ද, ගිවුළු ඵල වටවන්නාක් මෙන්ද, මෘග- පක්ෂි- සර්පාදීන් නා නා අයුරින් විසිතුරු වන්නාක් මෙන්ද, ස්වභාවයෙන්ම ලෝකය හටගනී. ප්‍රකෘතියෙන්ම විනාශ වේයයි" ස්වභාවවාදීහු කියති.

"පරමාණුන්ගෙන් ලෝකය පවතියයි" ආර්ථිකයෝ කියති, එද ස්වභාවවාදයෙහිම ඇතුළත් වේ.

"සියල්ල පූර්ව කර්ම හේතුවෙන් වේයයි" පුබ්බේකතහේතුවාදීහු කියති.

"නොසිදෙන නූලක ඇමුණු නොබිඳෙන මැණිකක්සේ ලෝකය නියතය. මෙහි කිසිවකුගේ පුරුෂ කාර්ය නැතැයි" නියතිවාදීහු කියති.

"ප්‍රජාව කැමතියේ පවතී, කැමතියේ නවතී, කැමතියේ සැප දුක් විඳී. එහෙයින් ලෝකය ඉච්ඡානුරූපව වේයයි" යදිච්ඡාවාදීහු කියත්.

මෙකී අකාරණවාදී සංඛ්‍යාවට ප්‍රධානාදිය ඇතුළත් වේ. සමුදය දර්ශනයෙන් ඒවා වළක්වයි.

තවද:-

නිරෝධ ඥානය, රාම - උද්දකාදීන්ට මෙන් අරූප ලෝකයෙහිද, නාථපුත්‍රාදීන්ට මෙන් අසංඥාසත්වයෙහිද මොක්ෂයයි ගැනීම වළක්වයි.

සුඛ- දුඛ මොහයන් විභාග කොට නොගැන්ම වැළකු කල්හි කීපරිද්දෙන් ප්‍රකෘතිය නොපවතී. නම් ඒ විමොක්ෂයයි ගන්නා කපිල මතයද

බුද්ධි- සුඛ- දුඛ-ථිප්පා- ද්වේෂ- ප්‍රයත්න- ධර්මාධර්ම සංස්කාර යන නවවිධ ආත්ම ගුණයෙන් විප්‍රයුක්ත වූවහු ගේ විමොක්ෂය වේය යන කණාද මතයද

පරබ්‍රහ්මයා හා සහවාසය, සමීපව පැවැත්ම, එකිභාවයට පැමිණීම- විමොක්ෂය යන මිථ්‍යාවිමොක්ෂයද වළක්වයි.

මාර්ග ඥානය තෙමේ:- ඉන්ද්‍රිය පිනවීමය, පුත්‍රමුඛ දර්ශනය යනාදිය හැර අපවර්ගයක් නැතැයි ගන්නා කාමසුඛල්ලිකානු යෝගයද,

"අනසන වෘත්තිය, කෙස් ඉගිලීම ආදී තපස්වරණයද නග්නශීල- ගොශීල- කුක්කුර ශීලාදීන් ආත්මතාපනයෙන් මොක්ෂය වේය, යන ආත්මක්ලමථුවද යන මොවුන්ගේ වශයෙන් පැවති අවිශුද්ධිමාර්ගයෙහි විශුද්ධිමාර්ගය යි උපාය මාර්ගයෙහි වරදවා ගැනීමද වළක්වයි.

එහෙයින් වදාළහ.

"සත්වතෙමේ සත්‍යයන් අවබෝධ නොකරනතාක් සංස්කාර ලෝකයෙහිද, සංස්කාර ලෝකයාගේ හෙතුවෙහිද, සංස්කාර ලෝක නිරෝධයවූ (සිව) නිර්වාණයෙහිද, ඒ නිර්වාණාධිගමයට උපායවූ මාර්ගයෙහිද, මූළාවේ."

මේ කෘත්‍ය වශයෙන් විනිශ්චයයි.

(10) අන්තර්ගතයන්ගේ ප්‍රභේද හෙයින් මෙසේයි.

තෘෂ්ණාවද, අනාශ්‍රව ධර්මයන්ද හැර සෙසු අසුඵක් ක්‍රොධ භූමික ධර්මයෝ දුඛ සත්‍යයෙහි ඇතුළත් වෙති.

ආධ්‍යාත්මික බාහිර ද්වාදසායතනයෙහි කාම- භව- විභව තෘෂ්ණා වශයෙන් පැවති ඒ ඒ භවයෙහි හසුරුවන තෘෂ්ණා තිස්සය සමුදය සත්‍යයෙහි ඇතුළත්හ.

මෙහි බුද්දකවත්ථු විභංගයෙහි ආ නයින් කාල විභාගය නොගෙන මේ කියන ලදී. කාල විභාගයද සමග ගතහොත් එකසිය අටක් වේ.

නිරොධ සත්‍යය කිසිදු සංස්කාර ධර්මයක් හා මිශ්‍ර නොවන හෙයින් එකෙක් මැයි.

මාර්ග සත්‍යයෙහි (1) සමයක් දෘෂ්ටියෙහි විමංසිද්ධිපාදය පඤ්ඤානද්‍රියය, පඤ්ඤාබලය, ධම්මවිචය සම්බොජ්ක්ධංගය යන බොධිපාක්ෂික ධර්මයෝ ඇතුළත් වෙති.

(ii) සමයක් සංකල්පය දැක්වීමෙන් තෙක්ඛම්ම, අව්‍යාපාද අවිහිංසා, යන ත්‍රිවිධ විතර්කයෝ ම දක්වන ලදහ.

විශේෂ:- අශුභධ්‍යානය පාදක කොට ඉපද වූ මාර්ගයෙහි විතර්කය නෛෂ්ක්‍රමය විතර්ක නම් වේ.

මෛත්‍රීධ්‍යානය පාදක කොට ඉපද වූ මාර්ගයෙහි විතර්කය අව්‍යාපාද විතර්ක නම් වෙයි.

කරුණා ධ්‍යානය පාදක කොට ඉපදවූ මාර්ගයෙහි විතර්කය අවිහිංසා විතර්ක නම් වේ.

(iii) සමයක් වචන නිදර්ශනයෙන් මුසාවාදා චෙරමණී ආදී චතුර්විධ වාක් සුවර්තය සංග්‍රහ වේ.

(iv) "සමයක් කර්මාන්ත" නිදර්ශනයෙහි පාණාතිපාතා චෙරමණී ආදී ත්‍රිවිධ කායසුවර්තය සංග්‍රහ වේ.

(v) "සමයක් ආජීව" මුඛයෙන් අල්පේච්ඡතා- සන්තුඨිතාවෝ සංග්‍රහ වෙති. මේ සියලු සමයක් වචන- සමයක් කර්මාන්ත- සමයක් ආජීවයන් ආර්යන් කැමතිවන සිල් හෙයින්,

ඒ ශීලයද ශ්‍රද්ධා භස්තයෙන් පිළිගතයුතු හෙයින් ශීලයාගේ විද්‍යමානත්වයෙන් ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රිය, ශ්‍රද්ධාබල, ඡන්දිද්ධිපාදයෝ ඇතුළත් වූවාහුය.

(vi) "සමයක් ව්‍යායාමය" ගැනීමෙන් සතර සමයක් ප්‍රධන් වීර්යය, වීර්ය ඉන්ද්‍රියය, වීර්ය බලය, වීර්යසම්බොජ්ක්ධංගය යන මේ ධර්මයෝ සංග්‍රහ වෙති.

(vii) "සම්මාසතිය" ගැනීමෙන් සතරසතිපට්ඨානය, සති ඉන්ද්‍රිය, සතිබලය, සතිසම්බොජ්ක්ධංගය යන මෙතෙක් ධර්මයෝ ගැනෙති,

(viii) "සම්මාසමාධිය" ගැනීමෙන් සවිතර්ක- සවිචාර අවිතර්ක- විචාරමාත්‍ර, අවිතර්ක- අවිචාර, යන ත්‍රිවිධ සමාධිහුද, චිත්තසමාධිය, සමාධිත්ථිය, සමාධිබලය, පීති- පස්සධි- සමාධි උපෙක්ඛා සම්බොජ්ක්ඛංගයෝද ගැනෙති.

විස්තර: චිත්තසමාධි නම් චිත්තිද්ධිපාදයය. "චිත්තං පඤ්ඤඤව භාවයං" යි මෙහිම චිත්ත ශීර්ෂයෙන් සමාධිය වදාළ හෙයින් සමාධි ශීර්ෂයෙන් චිත්තයද කියයුතු වෙයි.

විශේෂ:- චිත්තිද්ධිපාද භාවනාවෙහි සමාධියද බලපවත්වන හෙයින් විමංසිද්ධිපාදාදිය මෙන් ඉද්ධිපාදයයි නොකියා චිත්තසමාධියයි කියන ලදී.

පීති- පස්සධි- උපෙක්ඛා- සම්බොජ්ක්ඛංගයෙන් සමාධි නොවතුදු සමාධියට උපකාර වන හෙයින් ගන්නා ලදී. "පීති මනස්සකායො පස්සම්භති. පස්සද්ධකායො සුඛං වෙදෙති, සුඛිනො චිත්තං සමාධියති"

"ප්‍රීති සිත් ඇත්තහුගේ කාය දරථ සංසිද්ධෙයි. සන්සුන් දරථ ඇත්තේ කායික සැප විඳියි. සැප ඇත්තහුගේ සිත සමාධිමත් වේයයි, වදාළ හෙයින් පීති- පස්සද්ධිහු සමාධියට උපකාරයහ.

උපෙක්ෂාවද සමාධියට උපකාරවන හෙයින් හා සමාන කෘත්‍ය ඇති හෙයින්ද සමාධියෙහි ඇතුළත්වී.

අන්තර්ගතයන්ගේ ප්‍රභේද විනිශ්චයයි.

(11) "උපමා වශයෙන්":- උසුලා යායුතු බැවින්ද, පෙළන හෙයින්ද, දූඛ සත්‍යය බරක් වැනිය.

ඒ ඒ භවයෙහි ඉපදීම් නම් පීඩාවට හේතුවන හෙයින් සමුදය සත්‍යය බර ඉසිලීමක් වෙති.

සංසාර ප්‍රවෘත්ති දුක සංසිදුවන හෙයින් නිරෝධ සත්‍යය බර බහා තැබීමක් මෙහි.

පැවති දුක සංසිදුවීමට හේතුවන හෙයින් මාර්ග සත්‍යය බර බහාතැබීමේ උපායක් මෙහි.

තවද පීඩාකරන හෙයින් දූඛ සත්‍යය රෝගයක් මෙහි.

ප්‍රභව ලක්ෂණ හෙයින් සමුදය සත්‍යය රෝග නිදානය මෙහි.

නිරෝධ සත්‍යය රෝග සංසිදීම මෙහි.

දූඛ හේතුව නසන උපාය හෙයින් මාර්ග සත්‍යය බෙහෙතක් මෙහි.

තවද බාධක හෙයින් දූඛ සත්‍යය දුර්භික්ෂයක් මෙනි.

ප්‍රභව හේතු හෙයින් සමුදය සත්‍යය අධික වර්ෂාවක් හෝ නියගයක් මෙනි.

ශාන්ති ලක්ෂණ හෙයින් නිරෝධ සත්‍යය සුභික්ෂයක් මෙනි.

දූඛ හේතුව නසන හෙයින් මාර්ග සත්‍යය සුවිෂ්ටියක් මෙනි.

තවද චෛරිය, චෛරය, චෛර සංසිද්ධිය, චෛර සංසිදුවන උපායය යන විසින්ද

විෂ වෘක්ෂය, විෂ වෘක්ෂමූලය, මූල සිද්ධිය, මූල සිදින උපායය යන විසින්ද

භයය භයටහෙතුය, භය නැතිවීමය. භය සංසිදුවන උපායය, යනු විසින්ද,

මෙතෙරය, සැඩ පහරය, එතෙරය, එතෙරවීමේ උපායය, යනු විසින්ද මේ උපමා පිළිවෙළින් යෙදෙති.

(12) චතුෂ්ක වශයෙන්:-

මේ චතුරාර්ය සත්‍ය ධර්මයන් අතුරෙහි

(1) දූඛවූ ආර්ය සත්‍ය නොවූ ධර්මයෙකුද ඇති

(2) ආර්ය සත්‍යවූ දුක් නොවූ ධර්මයෙකුද ඇති

(3) දුක් වූද ආර්ය සත්‍යවූද ධර්මයෙකුද ඇති.

(4) දුක් නොවූ ආර්ය සත්‍ය නොවූ ධර්මයෙකුද ඇති.

සමුදය සත්‍යාදියෙනිද මේ අයුරුමයි.

විස්තර:- පෙරකී චතුෂ්කයෙහි (i) මාර්ගාංග හා මාර්ගාංග සම්ප්‍රයුක්ත චිත්ත චෛතසික ධර්මයෝද එල සිත් සතරද " යදනිච්චං තං දුක්ඛං" යි 'යමක් ඇතිව නැතිවේ නම් ඒ දුක්ඛයයි' වදාළ වචනය පරිදි සංස්කාර දූඛ වන හෙයින් දුක්වේ. ආර්යය සත්‍ය නොවේ.

(ii) නිරෝධය ආර්යසත්‍යය වේ. දුක් නම් නොවේ. අන්‍ය සමුදය- මාර්ග සත්‍යාද්වයය අනිත්‍ය හෙයින්ම දුක් වේ.

පරිඤ්ඤාය අර්ථයෙන් දූඛාර්ය සත්‍ය නොවේ.

ඒ මෙසේයි:- යම් ආර්ය සත්‍යයක් පිරිසිදු දැනීම සඳහා බුදු සසුන්හි බඹසරවස් වෙසේ නම් ඒ සත්‍යාගේ පරිඤ්ඤාය කෘත්‍යභාවයෙන් ආර්ය සත්‍යය නොවේ.

(iii) තෘෂ්ණාව හැර උපාදානස්කන්ධ පඤ්චකය පරිසමාප්තාර්ථයෙන් දූඛ හා ආර්ය සත්‍යවේ.

(iv) චතුර්විධ මාර්ග සම්ප්‍රයුක්තවූ චිත්ත වෛතසික ධර්ම හා මාර්ගඵල චිත්තයෝද, යම් ආර්යසත්‍යයක් පිරිසිදු දැනීම සඳහා බුදුසසුන් වැද බලාසරවස් වෙසේ නම් ඒ සත්‍යයාගේ පරිඤ්ඤායා අර්ථයෙන් දූෂිත නොවෙයි. ආර්යසත්‍යයද නොවේ.

මේ දූෂිතත්‍වයෙහි චතුර්ත්‍යයයි

සමුදයාදියෙහිද මෙසේ චතුර්ත්‍ය වශයෙන් යෙදියයුතු ඒ සැකෙවින් මෙසේයි:- සමුදය චතුර්ත්‍යයෙහි

තෘෂ්ණාව හැර සෙසු ක්ලේශයෝද, තෘෂ්ණාව හා සම්බන්ධවූ අවශෙෂ චිත්තොත්පාදයෝද "සමුදයො න අරිය සච්චං" යන පූර්වපදයෙහි සංග්‍රහ වේ. සමුදය නොවූ දූෂිත සත්‍යය "අරියසච්චං න සමුදයො" යන දෙවන පදයෙහි ඇතුළත්. තෘෂ්ණාව "සමුදයොවෙව අරියසච්චං" යන තුන්වන පදයෙහි ඇතුළත්. මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ධර්ම හා සතර ඵල චිත්තයෝ "නෙව සමුදයො න අරියසච්චං" යන සිවුවන පදයෙහි සංග්‍රහ වෙත්.

නිරොධ චතුර්ත්‍යයෙහි:- සංස්කාරයන්ගේ ක්ෂණික භංගය හා නිරොධ සමාපත්තිය "නිරොධො න අරියසච්චං" යන පළමු පදයෙහිද, නිරොධ සත්‍යයෙන් අන්‍යවූ සත්‍යත්‍වය ප්‍රත්‍යක්ෂ කාර්තව්‍ය කෘත්‍ය නැති හෙයින් "න නිරොධො අරියසච්චං" යන දෙවෙනි පදයෙහිද, නිර්වාණය "නිරොධො වෙව අරියසච්චං" යන තුන්වන පදයෙහිද, මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ධර්ම හා සතරඵල ධර්මයෝ "නෙව නිරොධො න අරියසච්චං" යන සිවුවන පදයෙහිද සංග්‍රහ වෙත්.

මාර්ග චතුර්ත්‍යයෙහි:-

ආර්ය මාර්ගයෙන් අන්‍යවූ මිට්ඨා මාර්ගයෝ "මග්ගො න අරිය සච්චං" යන්නෙහිද, මාර්ග සත්‍යයෙන් අන්‍යවූ සත්‍යත්‍වය 'න මග්ගො අරිය සච්චං' යන්නෙහිද, ආර්ය මාර්ගාංග අට "මග්ගොවෙව අරියසච්චං" යන්නෙහිද, ඵලචිත්තොත්පාදයෝ "නෙව මග්ගො න අරියසච්චං" යන්නෙහිද සංග්‍රහ වෙත්.

මෙසේ චතුර්ත්‍ය වශයෙන් චතුස්සත්‍යයෙහි විනිශ්චය දනුනුයි.

(13) ශුන්‍යතා වශයෙන්:-

පරමාර්ථ වශයෙන් සියලු සත්‍යයෝ විඳින්නෙක, කරන්නෙක, නිවන්නෙක, යවන්නෙකැයි මෙසේ සත්වයකු

නැති හෙයින් සත්ව- ශුන්‍යතායෙන් ශුන්‍ය හෙයින් විදීමය, ක්‍රියාවය, නිවීමය, ගමනය යන ක්‍රියා මාත්‍රය හෙයින් බාහිර පරිකල්පිත වෙදනාදීන්ගෙන් ශුන්‍යයහ.

හුදෙක් තම තමා අයත් ප්‍රත්‍යයෙන් පවත්නා කල්හි ව්‍යවහාර මාත්‍රයෙන් දුක් විදියයි කියායි.

එහෙයින් කියන ලදී.

දුක් වෙදනාවම ඇත, දුක් විදින්නෙක් නැත, ක්‍රියාවක් ඇත, ක්‍රියාව කරන්නෙක් නැත, නිවීමෙක් ඇත, නිවීමට (නිවනට) පැමිණියෙක් නැත, මගෙක් ඇත, මග යන්නෙක් නැත.

දුඛ- සමුදය යන සත්‍ය ද්වය නිත්‍ය- ශුභ- සුඛ- ආත්ම යන මොවුන්ගෙන් ශුන්‍යය, නිර්වාණය ආත්මයෙන් ශුන්‍යය. මාර්ගය නිත්‍ය- සුඛ ආත්මයෙන් ශුන්‍යය. මෙසේ දුක්ඛාදීන්ගේ ශුන්‍යත්වය දතයුතු.

විශේෂ- ක්ලේශ අශුවි වගුරුවන හෙයින් පූර්ව සත්‍ය ද්වයය අශුභය නිරෝධ- මාර්ග සත්‍ය ද්වයය අනාශ්‍රව හෙයින් ශුභය, දුක්ඛාදී තුන නිරෝධයෙන් ශුන්‍යය. නිරෝධයද සෙසු දුඛය, සමුදය, මාර්ගය යන තුනින් ශුන්‍යයි.

දුක්ඛ සත්‍යයට පර්යාය වශයෙන් සමුදය- මාර්ගය සත්‍ය භාවයද, සමුදය සත්‍යයට දුඛ- මාර්ග සත්‍ය භාවයද, මාර්ග සත්‍යයට දුඛ- සමුදය සත්‍ය භාවයද සිද්ධිය.

එහෙත් දුඛාදියට නිරෝධ භාවය අසිද්ධයි.

තවද මෙහි පුනර්භවය ගෙන දෙන තෘෂ්ණාවට පුනර්භවයවූ දුඛය යන ව්‍යවහාරය නැති හෙයින් හෙතුවූ සමුදය සත්‍යයෙහි ඵලයවූ දුඛ සත්‍යයද, හෙතුවූ මාර්ග සත්‍යයෙහි ඵලයවූ නිරෝධ සත්‍යයද නැති හෙයින් හෙතුව ඵලයෙන් ශුන්‍යයි.

ප්‍රකෘතිවාදී කපිලසෘෂි මතයෙහි ප්‍රකෘති භාවයෙන් සිටි මහත්වාදි විකෘතීන් ප්‍රලය අවස්ථාවෙහි ප්‍රකෘතියෙහි විලිනව එක්ව බැඳී පවත්නා සේ නොව, දුඛ- නිරෝධයත්, සමුදය මාර්ගයත් ගෙන් ශුන්‍ය හෙයිනි.

දුඛ- සමුදය දෙදෙනාගේද, නිරෝධ- මාර්ග දෙදෙනාගේද, එක්ව පැවැත්මක් නැති හෙයින් ඵලය හෙතුවෙන් ශුන්‍යවේ.

‘සූත්‍ර නම් හෙතැන්ගේ සමවායයම වස්ත්‍ර නම් ඵලය වන්නේය’ ද්වයය එක්වීමේ ද්වි අණුකය වන්නේය.’ යන සමවායවාදී මතය සේ නොවේ,

එයින් කියන ලදී.

මේ චතුස්සත්‍යයන් අතුරින් දූඛ- සමුදය- මාර්ග සත්‍යත්‍ය නිරෝධයෙන් ශුන්‍යය නිරෝධය- දූඛාදී ත්‍රයයෙන් ශුන්‍යය. සමුදය සත්‍යයෙහි දූඛ සත්‍යයද, මාර්ග සත්‍යයෙහි නිරෝධ සත්‍යයද, නැති හෙයින් හෙතුව ඵලයෙන් ශුන්‍යය. එසේම දූඛයෙහි සමුදයද, නිරෝධයෙහි මාර්ගයද නැති හෙයින් ඵලය හේතුවෙන් ශුන්‍යයි.

මෙසේ ශුන්‍යතා වශයෙන් විනිශ්චය දතයුතු

(14) එකවිධාදී වශයෙන්:-

මේ චතුරාර්ය සත්‍යයන් අතුරින් සියලුම දුක සංසාර ප්‍රවාහිනි භාවයෙන් එකවිධය.

නාම- රූප වශයෙන් විවිධය.

කාම- රූප- අරූප- භවයන්හි උත්පත්ති භව හෙද වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

ආහාර හෙදයෙන් චතුර්විධය.

උපාදාන ස්කන්ධ හෙදයෙන් පඤ්චවිධයි.

සමුදය- දුක්ඛය ප්‍රචර්තක භාවයෙන් එකවිධය.

දිට්ඨි සම්ප්‍රසුක්ත- විප්‍රසුක්ත වශයෙන් විවිධය.

කාම තණ්හා- භව තණ්හා- විභව තණ්හා වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

සතර මාර්ගයෙන් ප්‍රභාණය කළ යුතු හෙයින් මාර්ග හෙදයෙන් චතුර්විධය.

රූපාදි පඤ්චස්කන්ධයෙහි අභිනන්ද වශයෙන්, (රූපාදි ආලම්බන හෙදයෙන්) පඤ්චවිධය.

රූප තෘෂ්ණාදි හෙදයෙන් ඡඩ් විධයි.

නිරෝධය- අසංඛත ධාතු වශයෙන් එකවිධය.

ව්‍යවහාරයෙන් සඋපාදිසෙසාදී වශයෙන් විවිධය.

කාම- රූප- අරූප භවත්‍රය සංසිදුවන හෙයින් ත්‍රිවිධවේ.

සතර මාර්ගයෙන් පැමිණිය යුතු හෙයින් චතුර්විධවේ.

රූපාභි නන්දනාදී පඤ්චාභිනන්දන සංසිදුවන හෙයින් පඤ්චවිධ වේ.

අටි තෘෂ්ණාකාය සංසිද්ධවන හෙයින් අට්ඨිධවේ.

මාර්ග සත්‍ය:- භාවෙනවා හෙයින් එකවිධය.

ශමථ- විදර්ශනා හෙදයෙන් ද්විවිධය.

දර්ශන- භාවනා හෙදයෙන් හේ ද්විවිධය.

සීල- සමාධි- ප්‍රඥා ස්කන්ධත්‍රය හෙදයෙන් ත්‍රිවිධය.

"ආයුෂ්මත් විසාධායෙනි", අට්ඨන් යුත් ආර්ය මාර්ගයෙන් මේ ස්කන්ධත්‍රයෙක් සංග්‍රහ නොකරන ලදී, ඒ ස්කන්ධත්‍රයෙන් මේ ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය සංග්‍රහ කරන ලදී. සම්මා වාචා- සම්මා කම්මන්ත- සම්මා ආජීව යන මේ ධර්මයෝ ශීලස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදහ.

සම්මා වායාම- සම්මා සති- සම්මා සමාධි යන ධර්මයෝ සමාධි- ස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී.

සම්මා දිට්ඨි- සම්මා සංකප්ප ධර්මයෝ ප්‍රඥා ස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදහ.

මෙහි සම්මා වාචාදි තුන සමාන ජාති හෙයින් ශීලස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී.

සම්මාවායාමාදි තුන අතුරින් සමාධිය තමාගේ ස්වභාවයෙන් අරමුණෙහි එකඟ බැවින් පිහිටුවන්නට අපොහොසත්වේ. එතෙකුදු වුවත් විර්යයෙන් ප්‍රග්‍රහ කෘත්‍යය සිද්ධ කරන කල්හි ස්මෘතියෙන්ද නුමුළා කෘත්‍යය සිද්ධ කරන කල්හි ලබන ලද ප්‍රත්‍යය ඇතිව එකඟ බැවින් පිහිටීමට සමර්ථවේ.

එයට මේ උපමාවෙකි.

නැකැත්කෙළි කෙළීමට උයනට පිවිසි යහලුවන් තිදෙනෙකුත් අතුරින් එකකුදු සුපිපි සපු රුකක් දැක අත ඔසවා මල් කඩා ගැනීමට නොහැකි වන්නේ නම් එකල දෙවැන්නා නැමී ඔහුට පිට දෙන්නේය. පළමුවැන්නා ඔහු පිට නැගීද කම්පා වනුයේ නො හැකි වේනම් තෙවැන්නා උරහිස එළවන්නේය. මෙසේ හෙතෙම එකකු පිට නැගී එකකු උරහිස එළි සිට රිසිසේ මල් නෙලා පැළඳ ගෙන නැකැත්කෙළි කෙළී,

මෙහි උපමාන උපමේය සංසන්දනය මෙසේයි.

එක්ව උයන් ගිය යහළුවන් තිදෙනා මෙන් එක්ව උපන් සම්මාවායාම- සම්මා සති- සම්මා සමාධි යන තුන් දහම දතයුතු.

සුපිපි සපු රුක මෙන් විදර්ශනා අරමුණු දතයුතුයි. අත ඔසවා මල් නෙළීමට නොහැකිවූ පුරුෂයා මෙන් තමා ස්වභාවයෙන් අරමුණෙහි එකඟ බැවින් පිහිටිය නුණුහු සමාධියද, පිටදී නැමුණු යහලුවා මෙන් සමාසක් ව්‍යායාමයද උරහිස එළවූ යහලුවා මෙන් සමාසක් ස්මයනයද දතයුතු. ඒ තිදෙනා අතුරින් එකකු පිට නැගී එකකු උරහිස එල්ල අනිකාට මල් නෙලා ගැනීමට හැකිවූවාක් මෙන් වීර්යයෙන් උත්සාහවත් කිරීමද, ස්මයනයෙන් නුමුළා වීමද සිද්ධ කළහි ලැබූ උපකාර ඇති සමාධිය අරමුණෙහි එකඟව පිහිටීමට සමර්ථ වන හෙයින් සමාධිය තමාගේ ස්වභාවයෙන් සමාධිස්කන්ධයෙන් සංග්‍රහ කරන ලදී. ව්‍යායාම- ස්මයනි දෙදෙනා සමාධියට උපකාරවූ සුදුසු ක්‍රියා වශයෙන් සංග්‍රහ කරන ලදහ.

සම්මා දිට්ඨි, සම්මා සංකප්ප දෙක අතුරින් සම්මාදිට්ඨිය තමා ස්වභාවයෙන්ම අනිත්‍ය- දුඃඛ- අනාත්මයයි ආලම්බනය නිශ්චය කිරීමට සමර්ථ නොවේ. එහෙත් සම්මාසංකප්පය (විතර්කය) පැහැර පැහැදෙන කල්හි අරමුණ නිශ්චය කිරීමට සමර්ථවේ.

ඒ මෙසේයි.

රන් කරුවා කහවණුව අත්ලෙහි තබා සර්වාකාරයෙන් බලනු කැමති වුවද, ඇසින්ම පෙරළිය නොහැකි වේ. එහෙත් ඇගිලි පුරුකින් පෙරළ පෙරළා ඔබ්බෙන් බැලිය හැකි වන්නා සේ සම්මාදිට්ඨිය (ප්‍රඥාව) ස්වභාවයෙන් අනිත්‍යාදී වශයෙන් අරමුණ නිශ්චය කිරීමට අසමර්ථ වේ. අරමුණට හිත නැංවීම් ලක්ෂණ ඇති අරමුණ පහරන නැවත නැවත පහරන කෘත්‍ය ඇති විතර්කයෙන් 'අනිච්චං- අනිච්චං'යි පහරන්නාක් මෙන්ද "අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙන" යනාදීන් පරිවර්තනය කරන්නාක් මෙන්ද, ගෙනදුන් අරමුණම නිශ්චය කිරීමට සමර්ථ වේ. එහෙයින් මෙහිදු සමාසක් දෘෂ්ටියම "දුක්ඛෙ-ඤාණං" යනාදියෙහි සමානවූ ප්‍රඥා ජාති හෙයින් ප්‍රඥාස්කන්ධයෙන් සංග්‍රහ කරන ලදු.

සමාසක් සංකප්පය වූකලී ප්‍රඥා සදෘශ ක්‍රියා වශයෙන් සංග්‍රහ කරන ලදී.

මෙසේ මේ ස්කන්ධත්‍රයෙන් ආර්ය- මාර්ගය සංග්‍රහ කෙරේ. එහෙයින් ස්කන්ධත්‍රය හෙදයෙන් ත්‍රිවිධ යයි පෙරම කී සොකාපත්ති මග්ග ආදී වශයෙන් වතුර්විධ වේ.

තවද සියලු සත්‍යයෝ අවිපරිත අර්ථයෙන් එක විධයහ, විශිෂ්ට ඥානයෙන් දතයුතු. අර්ථයෙන්ද එක විධයහ.

එයම ලොකික- ලොකොත්තර හෙදයෙන් ද්විවිධය.

විශේෂ:- දූඛ- සමුදය දෙක ලොකිකකය. නිරෝධ- මාර්ග දෙක ලොකොත්තරයි.

අසංඛත- සංඛත හෙදයෙන් හෝ ද්විධය.

නිරොධය අසංඛතය සෙසු තුන සංඛතයි.

දර්ශනයෙන් ප්‍රභාතව්‍ය, භාවනාවෙන් ප්‍රභාතව්‍ය, අප්‍රභාතව්‍ය වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

පරිඤ්ඤායා- පභාතබ්බ- භාවෙනබ්බ- සච්ඡිකාතබ්බ වශයෙන් වතුර්විධය.

වතුරාර්ය සත්‍යයෙහි එකවිධාදී වශයෙන් විනිශ්චය මෙසේ දතයුතුයි.

(15) සභාග විසභාග වශයෙන්

සියලු සත්වයෝ අවිතථ භාවයෙන්ද, ආත්ම ශුන්‍ය හෙයින්ද, ප්‍රතිවේදයෙහි දුෂ්කර හෙයින්ද, ඔවුනොවුන් හා සදාශයෝය. එයින් වදාළහ.

"ආනන්දය, එය කුමකැයි හඟිනෙහිද? යම් පුරුෂයෙක් දුරින්ම කෙසි සිදුරකින් පළමු පළමු විදිහි, පහිලියෙන් පසුව පසුව විදි හි තුඩ නොවරදවා ඊතලය විදින්නේය. යමෙක් හෝ සියක් භාගකොට ඉරන ලද අස් ලොමක්හුගේ එක් භාගයක් ගෙන හි තුඩ බැඳ එක් භාගයක් බටු පතෙක බැඳ උඩක සිට හි තුඩ බැදි (වාළ) අස් ලොම් කෙළවර විදින්නේය. මේ දෙකින් කවරක් දුෂ්කරද? සාධාලිය නොහේද?"

"වහන්ස, සියක්වර පළන ලද අස් ලොම් කෙළවරකින් අනික් අස් ලොම් කෙළවරක් විදීම අතිශයින් දුෂ්කරය. සාධාලිය නොහැකිද වේ." "ආනන්දය, මේ දුකැයිද, මේ දුක් ඉපදීමේ හේතුවයයිද මේ දුක් නැති කිරීමැයිද, මේ දුක් නැති කිරීමේ මගයැයිද යමෙක් තතුසේ ප්‍රතිවේද කෙරේද, හෙතෙම යට කී සේ අස්ලොම් විදීමටද වඩා අතිශයින් දුෂ්කර වූවක් කරන්නේය."

ඒ වතුරාරිය සත්‍යයෝ ස්වලක්ෂණ ව්‍යවස්ථා කිරීම් වශයෙන් විසභාගයෝය. දූෂය- සමුදය යන ප්‍රථම සත්‍ය ද්වයය ඔහුදාරිකය. තිරිසනුන්ටද දුකද ආහාර තෘෂ්ණාවද ප්‍රකටය. පීඩන ආයුහනාදී වශයෙන් මේ දුකය, මේ දුකට හේතුවයයි, යථා ස්වභාවයෙන් අවගාහනය (තීරණය) කළනොහැකි හෙයින් ගැඹුරු බැව්නුදු ලෞකික බැව්නුදු- සාශ්‍රව බැව්නුදු සභාගය. එල- හේතු හෙදයෙන්ද, පරිඤ්ඤයා- පහාතබ්බ- බැවින්ද, විසභාගයි.

නිරෝධ- මාර්ග යන පශ්චිම සත්‍යද්වයය. ගැඹුරු බැව්නුදු දුකසේ අවබෝධ කළයුතු බැව්නුදු, ලොකොත්තර බැව්නුදු, ආශ්‍රවනයට අරමුණු නොවන බැව්නුදු, සභාගය ආලම්බන- ආලම්බනික හෙදයෙනුදු, ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතු- වැඩිය යුතු බැව්නුදු යන හෙදයෙන් විසභාගයි.

දූෂ- නිරෝධ ද්වයය එල හෙයින් සභාගය. සංඛන- අසංඛන හෙයින් විසභාගයි.

සමුදය මාර්ග දෙක හේතු බැවින් සභාගය. ඒකාන්ත අකුසල්- කුසල් වන හෙයින් විසභාගයි.

දූෂ- මාර්ග දෙක සංඛන හෙයින් සභාගය. ලෞකික ලොකොත්තර හෙයින් විසභාගයි.

සමුදය- නිරෝධ දෙක නෙව සෙඛනාසෙඛ හෙයින් සභාගය.

අරමුණු ගැනිම් නොගැනිම් බැවින් විසභාගයි.

මෙසේ මේ අයුරින්ද, නානා නයින්ද, නුවනැත්තේ සිවුසස් ධමුන්ගේ සභාග විසභාග භාවය දන්නේය.

ඉන්ද්‍රිය සත්‍ය නිර්දේශ නම්වූ සොළොස් වන නිර්දේශය නිමයේයි.

17 පඤ්ඤාභූමි නිද්දේශය. (පටිච්ච සමුප්පාදය)

සත්‍ය නිර්දේශයට අනතුරුව "ස්කන්ධ- ආයතන- ධාතු ඉන්ද්‍රිය- සත්‍ය- ප්‍රතිත්‍යසමුත්පාදාදී හෙදගත ධර්මයෝ භූමියයි" මෙසේ කියනලද මේ විදර්ශනා ප්‍රඥාවට භූමිවූ ධර්ම අතුරින් පටිච්චසමුප්පාදය හා ආදී ශබ්දයෙන් කී පටිච්චසමුප්පන්න ධර්මද වර්ණනා ක්‍රමය පැමිණියේය.

මෙහි අවිද්‍යාදී ධර්මයෝ පටිච්චසමුප්පාදයහයි දතයුත්තාහ.
එයින් වදාළහ-

"මහණෙනි, පටිච්චසමුප්පාදය කවරේද? මහණෙනි, අවිද්‍යාවෙන් සංඛාර (හටගැනීම) වේ. සංඛාරයෙන් විඤ්ඤාණද, විඤ්ඤාණයෙන් නාම රූපද, නාම රූපයෙන් සළායතනද, සළායතනයෙන් එස්සද, එස්සයෙන් වෙදනාවද වෙදනාවෙන් තණ්හාවද, තණ්හාවෙන් උපාදානයද, උපාදානයෙන් භවයද, භවයෙන් ජාතියද, ජාතියෙන් ජරා- මරණ- සොක පරිදෙව- දුක්ඛ- දොමනස්ස- උපායාසද හටගැනීම වේ. මෙසේ මේ හුදු දුූඛස්කන්ධයාගේ උත්පත්තිය වේ. මහණෙනි, 'මේ පටිච්චසමුප්පාදයයි' කියනු ලැබේ.

ජරා-මරණාදී ඵල ධර්මයෝ වනාහි පටිච්චසමුප්පන්නයහයි දතයුත්තාහ.

එයින් වදාළහ:-

"මහණෙනි පටිච්චසමුප්පන්න ධර්ම කවරේද? මහණෙනි, ජරා- මරණ අනිත්‍යය. එක්ව හටගත් හෙයින් සංඛතය. එක්වම උපන් හෙයින් පටිච්චසමුප්පන්නය. ක්ෂයවන ස්වභාව ඇත්තේය. ව්‍යය වන ස්වභාව ඇත්තේය. විරාගද්වන ස්වභාව ඇත්තේය. නිරුද්ධවන ස්වභාව ඇත්තේයි. මහණෙනි, ජාතිය භවය, උපාදානය, තණ්හාය, වෙදනාය, එස්සය, සළායතනය, නාම-රූපය, විඤ්ඤාණය, සංඛාරය, අවිජ්ජාය යන මොවුහු අනිත්‍යයහ, සංඛතයහ, පටිච්චසමුප්පන්නයහ. ඛය ධම්මයහ, වය ධම්මයහ, විරාග ධම්මයහ, නිරොධ ධම්මයහ. මහණෙනි, මොහු පටිච්චසමුප්පන්න ධර්මයහයි කියනු ලැබේත්.

මෙසේ ප්‍රත්‍යය ධර්ම පටිච්චසමුප්පාදයයිද, ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයෙන් නිපන් (ප්‍රත්‍යයොක්පන්න) ධර්ම පටිච්චසමුප්පන්න යයිද දකුණුයි. මෙය දතහැකි භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ වචනයෙනි.

ඒ මෙසේයි:- බුදුහු පටිච්චසමුප්පාද- පටිච්චසමුප්පන්න දෙශනා සූත්‍රයෙහි මෙසේ වදාළහ.

"මහණෙනි, පටිච්චසමුප්පාදය කවරේද? ජාති ප්‍රත්‍යය හේතුකොට ගෙන ජරා මරණ වේ." යන යම් ස්වභාවයෙක් වේනම්, ඒ ධම්මට්ඨිතතා නම් ස්වභාවයාගේ හෝ හේතුහුගේ එසේම වන බවද, "ජාතිප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ නොවන්නේ නොවේ." යන ධර්ම නියාමනා නම් මේ ස්වභාවයාගේ "නියත බවද, යන මේ ස්වභාවය තථාගතවරයන්ගේ උත්පාදයෙහිද අනුත්පාදයෙහිද සිටියේමය. බුදුන් උපන්ද, නො උපන්ද හැමකල්හිම ජාතිය, ජරාමරණයට ප්‍රත්‍යය වේමය. "ජාතිය ජරා මරණයට ප්‍රත්‍යය නොවෙයි යනු නැත යන අර්ථයි.

"ජාතිප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේ." යන මේ ප්‍රත්‍යය ස්ථිති භාවය තථාගතයෝ යථා ස්වභාවයෙන් අවබෝධ කෙරෙති. නුවණින් ස්පර්ශ කෙරෙති. උද්දෙශයෙන් ස්ථුට කොට වදාරති. එය අවසන් කොට දෙශනා කෙරෙති. නිර්දෙශ වශයෙන් ඒ අර්ථයම නොයෙක් ආකාරයෙන් හඟවති. එයම බෙදා දක්වති. එයම හෙතු උදාහරණ දැක්වීමෙන් ප්‍රකට කෙරෙති. ප්‍රත්‍යක්ෂකොට බලවියයි නිගමනය කෙරෙත්, (සෙස්සද මෙසේ මැයි.)

මෙසේ 'ජාති ප්‍රත්‍යයෙන්' ජරා මරණ වෙයි, යන මෙහි යම් සත්‍ය ස්වභාවයෙක්, යම් නොවරදින ස්වභාවයෙක්, යම් අනන්‍ය ස්වභාවයෙක්, යම් ප්‍රත්‍යසමුත්පන්න භාවයෙක් වේනම් මෙය පටිච්චසමුප්පාද නම්.

විස්තර:- ධීතාව සාධාතු- "ජාතිය ජරා- මරණයට ප්‍රත්‍යය වෙයි, යන මේ ස්වභාවය වේමය කිසිකලෙක ජාතිය ජරා- මරණයට ප්‍රත්‍යය නොවී නොසිටී, යනු අර්ථයි.

ධම්මට්ඨිතතා- ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්න (ජරා-මරණ) යන්ගේ ප්‍රච්ඡේදයට ප්‍රත්‍යය සමුත්පාදය (ජාතිය) කාරණ වන හෙයින් කාර්යාපචාරයෙන් එයද ධම්මට්ඨිතතා නම් වී.

ධම්මනියාමතා- ප්‍රත්‍යය ධර්මය ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්න ධර්මය නියම කිරීම ධම්මනියාමතායි.

තවද ජාතිය ජරා මරණයන්ගේ උත්පාද- ස්ථිති- ප්‍රවෘත්ති- නිමිත්ත- ආයුහන-සයෝග- පළිබෝධ- සමුදය- හෙතු- ප්‍රත්‍යයි. මෙසේ උත්පාදාදී භාවයෙන් ඒ ජාතිහුගේ පැවැත්ම ධම්මට්ඨිතතායි. ප්‍රත්‍යයන් විසින් ධරනු ලැබෙනුයි එල ධර්ම නම්. එයට අයත් පැවතුම් වශයෙන් එහි එලය පිහිටානුයි යිති නම්. ඒ ධර්ම නම එලයාගේ පැවැත්ම හෝ ධම්මට්ඨිති නම් වේ.

තවද ධම්ම නම් ප්‍රත්‍යය. ඒ ප්‍රත්‍යයාගේ ස්වභාවය ඉන් අන්‍ය ස්වභාවයකගේ නොවීම ධම්මට්ඨිති නම් වේ.

එයින් වදාළහ. "ප්‍රත්‍යය ධර්ම පරිග්‍රහ කිරීමේ ප්‍රඥාව ධම්මට්ඨිති ඥාණයයි. ඒ ධම්මට්ඨිතියම (ප්‍රත්‍යයම) ධම්මට්ඨිතතා නම් වේ.

'ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වෙයි, යන මේ ස්වභාවයාගේ හෝ හෙතෙමගේ' අන්‍යථාත්ථයක් නැති හෙයින් ජාති ප්‍රත්‍යය නැතිව ජරා-මරණ නොවේයයි මෙසේ දක්නා ලැබෙන ප්‍රත්‍යයාගේ අභාවයෙහි එලාභාවය වේ. යන ව්‍යවස්ථිත භාවය ධම්ම නියාමනා නම් වේ.

එලයවූ ජරා- මරණයාගේ ජාතිය ඇති කල්හි හටගැනීම හෙතෙමගේ පැවැත්ම ධම්මට්ඨිතතාය.

හෙතෙමගේ අභාවයෙහි නොපැවැත්මවූ ස්වභාවයාගේ නියත බව ධම්මනියාමතාය. මෙසේ එලයෙන් හෙතෙම ප්‍රකාශ කෙරේ.

මෙසේ පටිච්චසමුප්පාදය දෙශනා කරන්නාවූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ තථතාදී පර්යාය වචනයෙන් ප්‍රත්‍යය ධර්මයම පටිච්චසමුප්පාදයයි වදාළසේක.

එහෙයින් පටිච්චසමුප්පාද (ප්‍රත්‍යය) වූ ජාතිය පටිච්චසමුප්පන්න (එලයවූ ජරා-මරණයට) ප්‍රත්‍යවීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය.

ප්‍රවෘත්ති දුක්ඛයට අනුව පැවැත්ම එහි කෘත්‍යය නිර්වාණගාමී මාර්ගයට විරුද්ධව පැවැත්ම වැටහෙන ආකාරයයි.

මේ පටිච්ඡමුප්පාදයෙන්- උභයාධික නොවූ සුදුසු ප්‍රත්‍යය ධර්මයන් ඇතිකල්හිම ඵලධර්මයන්ගේ හටගැනීම වන හෙයින් තථ්‍යා නම්.

සුදුසු ප්‍රත්‍යය ධර්මයන් ඒකීභාවයට පැමිණි කල්හි මොහොතකුදු ඒ ප්‍රත්‍යය සමව්‍යයයෙන් ඉපදීමට යොග්‍ය ප්‍රත්‍යයෝත්පන්න ධර්මයන් නොඉපද නොසිටිනා බව අවිතථ්‍යා නම්.

අන්‍යඵලධර්මයක් ඉපදීමට යොග්‍ය ප්‍රත්‍යය ධර්මයන්ගේ සමව්‍යයයෙහි අන්‍යඵලධර්මයකගේ නූපදනා ස්වභාවය අනඤ්ඤථතා නම් වේ. යථෝක්ත ජරාමරණාදී ධර්මයන්ට ප්‍රත්‍යය බව හෝ ප්‍රත්‍යය සමූහ බව හෝ ඉදස්පච්චයනායැයි කියන ලදී. ඒ මේ පටිච්චසමුප්පාදයයි.

ඉදස්පච්චයතා යන්නෙහි වචනාර්ථ මෙසේයි:- මේ ජරා මරණාදීන්ගේ ප්‍රත්‍යයෝ ඉදස්පච්චයෝයි. ජාත්‍යාදියයි. ඉදස්පච්චයම ඉදස්පච්චයනාය. ඉදස්පච්චයන්ගේ සමූහය හෝ ඉදස්පච්චයනායි.

මේ ඉදස්පච්චය ශබ්දය ජාත්‍යාදීන්හි නිරුද්ධය. හෙත්වර්ථ හෙයින්.

තිර්ථකයන් විසින් කල්පනා කරනලද ප්‍රකෘතිපුරුෂාදී කාරණා නිරපේක්ෂකවූ ඒ මූල කාරණයන් නිසා අවිපරීත කොට 'අනිත්‍යයෙන් අනිත්‍යයාගේ උත්පාදය පටිච්චසමුප්පාදයයි කියායි.'

"පටිච්චසමුප්පාදං වො භික්ඛවෙ දෙසිස්සාමි" "මහණෙනි, තොපට පටිච්චසමුප්පාදය දෙශනා කරමි" යනාදී සූත්‍රයන්හි උත්පාද මාත්‍රය පටිච්චසමුප්පාදයයි ප්‍රකාශ නොවේ.

තවද මතයෙකි- ඉදස්පච්චයානං භාවො ඉදස්පච්ච-යනා"යි 'ඉදස්පච්චයන්ගේ භාවය ඉදස්පච්චයතා නම් වේ. මෙසේ තා ප්‍රත්‍යය භාවාර්ථයෙහි වේ. එද නොයෙදේ. අවිද්‍යාදීන්ගේ හෙතුභාවය කී හෙයින්.

ඒ මෙසේයි:- "ආනන්දය, එහෙයින් මෙහි ජරා මරණයට මේ ජාතියම හෙතුය" මෙයම නිදානයය, මෙයම සමුදයය, මෙයම ප්‍රත්‍යයය සංස්කාරයනට යම් අවිද්‍යාවක් වේ නම් එයම

හෙතෙසයි මෙසේ බුදුනුදු ප්‍රත්‍යයම් හෙතු බව වදාළ හෙයින් ඔවුන්ගේ විකාරය ප්‍රත්‍යයයි නොයෙදේ.

කරුණු මෙසේ හෙයින් "පටිච්චසමුප්පාද" නම් ප්‍රත්‍යය ධර්මයයි කී වචනය මනාව කියන ලදැයි දතයුතු.

මේ හෙතු සමූහය ඔවුනොවුන් නොහැර පවත්නා ධර්මයන් උපදවන හෙයින් සමුප්පාදය'යි කියන ලදී.

මෙහි "ඔවුන්නොවුන් නොහැර පවත්නා" යන්න රූප ධර්මයන්ගේද, සංග්‍රහය පිණිසය. නො එසේවුව සම්ප්‍රසක්ත ධර්මයයි කිය යුතුය. මෙසේ පටිච්ච වූයේද, සමුප්පාද වූයේද හේමනුයි 'පටිච්චසමුප්පාද නම්. අභිමුඛයට යනුයේද, එක්ව උපදිනුයේද, පටිච්චසමුප්පාදය'යි වදාළහ.

"අවිජ්ජා පච්චයා සංඛාරා" යනාදීන් අවිද්‍යාදී ශීර්ෂයෙන් දක්වන ලද ප්‍රත්‍යයන් අතුරින් යම් යම් ප්‍රත්‍යයක් සංඛාරාදී යම් ප්‍රත්‍යයොත්පන්න ධර්මයක් උපදවා නම් ඔවුනොවුන් නැතිව ඔවුනොවුන්ගේ විකල බවක් ඇතිකල්හි ඔවුහු ඉපද වීමට සමර්ථ නොවෙති. එහෙයින් ඔවුනොවුන් නිසා එකවට ප්‍රත්‍යය ධර්ම සමූහය ප්‍රත්‍යයොත්පන්න ධර්ම නිපදවන හෙයින් පරමාර්ථ ධර්ම ව්‍යවහාරයෙහි සමර්ථ බුදුහු පටිච්චසමුප්පාදයයි වදාළහ.

පණ්ඩිතයන් විසින් නුවණින් දැනගැනීමට සුදුසු හෙයින් පටිච්චයයිද, උපදනාහුද එකවට සමව උපදනා හෙයින් සමුප්පාද නමැයිද එක් අර්ථයෙකි.

ප්‍රත්‍යයන්ගේ සමූහය අභිමුඛකොට (බැහැර නොකොට) ඔවුන් හා සහයෝගයෙන් උපදනා හෙයින්ද, පටිච්චසමුප්පාද නමැයි දෙවන අර්ථයි.

මේ අර්ථ දෙකින්ම කියවෙනුයේ ප්‍රත්‍යයොත්පන්න ධර්ම මයි මොවුන්ගේ උත්පාදයට හෙතුවන හෙයින් හෙතු ධර්මද, එලොචාරයෙන් (අමුඛාර්ථයෙන්) පටිච්චසමුප්පාදයයි කියනු ලැබේ.

ප්‍රත්‍යතොත්පන්න ධර්මයනට පෙරටුව සිට තමා හා එකී භාවයට පැමිණි ප්‍රත්‍යයොත්පන්න ධර්මයන් උපදවන හෙයින් හෙතු ධර්ම සමූහය පටිච්චසමුප්පාදයයි මෙයින් කියන ලදී.

මෙහි ආදියෙහිම පළමුකොට "අවිජ්ජා පච්චයා සංඛාරා" යනාදියෙහි මතු සඳහන් පරිදි

- 1 දෙශනා හෙදයෙන්ද
- 2 අර්ථ වශයෙන්ද
- 3 ලක්ෂණාදී වශයෙන්ද
- 4 එකවිධාදී වශයෙන්ද
- 5 අංග පිරිසිදිම් වශයෙන්ද

විනිශ්චය දතයුතුයි.

දෙශනා හෙදයෙන් මෙසේයි:- වැල් අදිනා පුරුෂයන් හතරදෙනකුගේ වැල් ඇදීම මෙන් බුදුහුද පටිච්චසමුප්පාදය හතර ආකාරයෙකින් වදාරත්

- (1) මූල සිට අග තෙක්ද,
- (2) මැද සිට අග තෙක්ද,
- (3) අග සිට මූල තෙක්ද,
- (4) මැද සිට මූල තෙක්දැයි කියායි.

විස්තර:- (1) ඔවුන් අතුරින් වැලේ මූල පළමු දුටුයේ එහි මූල කපා සියල්ල ඇදගෙන කර්මාන්තයෙහි යොදවයි. එසේම බුදුහු කම්ම- විපාක- කිලෙස- වට්ටයන්ගේ මූල කාරණයවූ හෝ මූලම කී හෙයින් මූලය වූ අවිද්‍යාව පටන් පර්යාවසානයෙහි වදාළ ජරා මරණ තෙක් දෙසත්.

ඒ මෙසේයි:-

"මහණෙනි, මෙසේ අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේ. - පෙ- ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේ" යයි මූල සිට අග තෙක් වදාරති.

(2) වැලේ මැද පළමු දුටු පුරුෂයා එය මැදින් සිඳ අග කොටස ගන්නා සේ "ඒ වේදනාව කැමති වන්නාවූ මමය මාගේයයි ගන්නාවූ, බලවත් සේ තණ්හාවෙන් ගැලී සිටින්නාවූ, ඒ පුද්ගලයාහට තණ්හාව උපදී. වේදනාවෙහි යම් තණ්හාවෙක් වේ නම් ඒ දැඩි ආසාව ඒ පුද්ගලයාහට උපාදානය වේ. උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් භවය වේ. භව ප්‍රත්‍යයෙන් ජාතිය වේ. මෙසේ මැද පටන් අවසානය තෙක් දෙශනා කෙරෙති.

(3) වැලේ අග පළමු දුටුවෙක් ඒ අගින් ගෙන මුල තෙක් ක්‍රමයෙන් ගන්නා සේ බුදුහුද "ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේයයි මෙසේ මෙය කියනලදී. ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේද? නොවේද? මෙහි ලා තොපට කෙසේ හෝ වැටහේද?" "ස්වාමීනි, ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේ ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේයයි මෙහිලා අපට මෙසේ වැටහේ. භව ප්‍රත්‍යයෙන් ජාතිය වේ. -පෙ- අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේයයි මෙසේ කියලදී." "අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාරවේද? නොවේද? මෙහිලා තොපට කෙසේ හෝ වැටහේද?" "ස්වාමීනි, අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාරවේ. අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේයයි මෙහිලා අපට මෙසේ වැටහේ." මෙසේ අග සිට මුල තෙක් පටිච්චසමුප්පාදය වදාරති.

(4) වැලෙහි මැද දුටුයේ එතැන සිට මුල තෙක් ගොස් සිදගන්නා සේ බුදුහු "මහණෙනි, මේ චතුර්විධ ආහාර කුමක් නිදාන කොට ඇත්තේද? කුමක් හෙතු කොට ඇත්තේද, කුමක් ජාති කොට- කුමක් ප්‍රභව කොට ඇත්තේද?" "මේ චතුර්විධ ආහාර තෘෂ්ණා නිදාන කොට ඇත්තේය." -පෙ- "තෘෂ්ණාව කුමක් ප්‍රභවකොට ඇත්තේද?" -පෙ- "වේදනා ස්පර්ශ- ෂ්ඛායතන- නාමරූප- විඥාන- සංස්කාර- අවිද්‍යා ප්‍රභව කොට ඇත්තේයි" මෙසේ මැද සිට මුල තෙක්ද වදාරති. කවර හෙයින් මෙසේ වදාරති යත්.

ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය සමන්තහද්‍රය හෙයින් හා තමාද දෙශනා විලාසයට පැමිණි හෙයින්.

ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය සමන්තහද්‍රය පෙර කී ඒ සතර ආකාර දෙශනාවන් අතුරින් ඒ ඒ සූත්‍ර දෙශනා මාර්ග ප්‍රතිවේධය පිණිස නොහොත් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය පිණිස පවතීමැයි.

එසේම චතුර්වේසාරද්‍රයයෙන් හා සතර ප්‍රතිසමීහිදා ඥානයෙන්ද යුක්තවූ හෙයින්ද (1) ධර්ම (2) අර්ථ (3) ප්‍රතිවේධ (4) දෙශනා යන චතුර්විධ ගමිහිර භාවයට පැමිණීමෙන් දෙශනා විලාසයෙන් යුක්ත හෙයින්ද, ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ නොයෙක් ආකාරයෙන් ධර්මදෙශනා කරනසේක.

මේ සතර ආකාර දෙශනාවන් අතුරින් අනුලොම දෙශනාව පැවැත්මෙහි මුළාවුවන්ට තමා පිළිබඳ ඵලයන්ම අනුරූප හෙතු දක්වනු සඳහාද, වට්ට දුක්ඛය උපදනා පරිදි දැක්වීම සඳහාද, වදාළහ. මේ විශුද්ධිමාර්ගයෙහිද එය අභිප්‍රේතයි.

වෘත්ත කථාවට ශීර්ෂ (මූලකාරණ) වශයෙන් අවිද්‍යාව වදාළහ.

ඒ මෙසේයි:- "මහණෙනි, මින් පෙර අවිද්‍යාව නොවීය. ඉන් පසුව වියයි අවිද්‍යාවේ පූර්ව කෙළවර නොපැතේයයි මෙසේ මා විසින් කියනු ලැබේ. එතෙකුදු වුවත් ආශ්‍රව සමුදයයෙන් අවිද්‍යාව වේ යන මේ කාරණය පැතේයයි" අවිද්‍යාව හව ශීර්ෂ වශයෙන් වදාළසේය.

1 හවතෘෂ්ණාවද ශීර්ෂ කෙරෙහි.

ඒ මෙසේයි:- "මහණෙනි, මින් පෙර හව තණ්හාව නොවීය. ඉන්පසු හටගත්තේයයි හව තණ්හාවේ පූර්ව කෙළවර නොපැතේයයි මා විසින් කියනු ලැබේ. එතෙකුදු වුවත් හව තණ්හාවට මේ වේදනා නම් මූලකාරණය වේ. වේදනා සමුදයයෙන් තණ්හා සමුදය වේ යන මේ කාරණය පැතේයයි" හවතණ්හාව ශීර්ෂ වශයෙන් වදාළ සේක.

සුගතිගාමී කර්මයට විශේෂ හෙතුව හව තණ්හාවයි.

හව තණ්හාවෙන් පෙළන ලද පුහුදුනා යථොක්ත ගවදෙන තමා පීඩාව දුරුකරන ආස්වාද සහිත මිහිරි සිහිල් ජලය ආශාවෙන් බොන්නා සේ කෙලෙස් පීඩා විරහයෙන් ආස්වාදවත්වූ සුගතියට පමුණුවන තමාගේ දුගති දුක් පීඩා දුරු කරන, ප්‍රාණ සාතයෙන් චෙන්චිමාදී අනෙකාකාරවූ සුගතිගාමී කර්ම කෙරේ. දුක්ඛයෙහි අවිද්‍යාවට තණ්හාව අනුවර්තක වේ. සැපයෙහි තෘෂ්ණාවට අවිද්‍යාව අනුවර්තක වේ.

2. අර්ථ වශයෙන්-- අවිද්‍යාදී ඡුදයන්ගේ අර්ථ වශයෙන්

ඒ මෙසේයි:- (i) රැස්කරන්ට නොනිසි බැවින් කාය දුශ්චරිතාදිය අවින්දිය නම්. නොවිදිය යුතු ඒ කාය දුශ්චරිතාදිය විඳිනුයි අවිද්‍යා නම්.

(ii) වින්ද යුතු කාය සුචරිතාදිය නොවිඳිනුයි හෝ අවිද්‍යා නම්.

(iii) ස්කන්ධයන්ගේ රාශි බවය ආයතනයන්ගේ ආයතන බවය ධාතුන්ගේ ධ්‍රැව සුඛ - සුභාදී ශුන්‍ය බවය. ඉන්ද්‍රියයන්ගේ අධිපති බවය, සත්‍යයන්ගේ තථ්‍ය බවය, යන අර්ථයන් නොදන දේනුයි අවිද්‍යා නම.

(iv) දුඃඛාදීන්ගේ පීඩනාදී චතුර්විධ අර්ථයන් නොදන දේනුයි අවිද්‍යා නම.

(v) අත්තයක් නැති සසර සියලු යොනි - ගති- හව විඤ්ඤාණ- ධීනි- සත්වාචාසයන්හි සත්ත්වයන් දුවවානුයි අවිද්‍යා නම.

(vi) පරමාර්ථවශයෙන් අවිද්‍යාමානවූ ස්ත්‍රී- පුරුෂාදී සම්මුති ධර්මයන්හි දුවානුයි හෝ පරමාර්ථ වශයෙන් විද්‍යාමානවූ ස්කන්ධාදීන්හි නො පවතිනුයි අවිද්‍යා නම.

ස්වභාවාර්ථ වශයෙන් මෙසේයි:-

(vii) වක්ෂුර්විඥානාදීන්ගේ වක්ෂුප්‍රසාදාදී වස්තු හා රූපාදී ආලම්බනද අවිද්‍යාදී පටිච්චසමුප්පාද ධර්ම හා සංඛාරාදී පටිච්ච සමුප්පන්නධර්මයන්ගේද ඒ ඒ ස්වභාවයන් මුච්ච කරන බැවින්ද අවිජ්ජා නම්. යම් හෙතුවක් නිසා ඵලය වේ නම් ඒ ප්‍රත්‍යයයි පටිච්ච යනු නොවෙන්ව නොහැර යන අර්ථයි.

‘ඵති’ යනු උපදියයිද, පවතියයිද යන අර්ථයි.

සංඛාරා- තමගේ ඵලයට සුදුසු සේ සකස් කෙරෙන්නුයි සංස්කාරයෝ නම් වෙත්.

තවද:- අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් වූ සංස්කාරද, සංස්කාර ශබ්දයෙන් ආ සංස්කාරදැයි සංස්කාර විවිධය.

මවුනතුරෙන් පුණ්‍යාභිසංස්කාර- අපුණ්‍යාභිසංස්කාර ආනෙඤ්ජාභි සංස්කාර යන තිදෙනද කායසංස්කාර, වාක් සංස්කාර- චිත්තසංස්කාර යන තිදෙනදැයි මේ සය අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් වූ සංස්කාරයි. ඒ සියල්ල ලොකික කුසල් අකුසල් වෙනතා මාත්‍රයක් මයි.

සංඛත, සංඛාරය, අභිසංඛතසංඛාරය, අභිසංඛරණක සංඛාරය, පයොගාභිසංඛාරයයි මේ සතර සංඛාර ශබ්දාගත සංඛාරයෝයි.

විස්තර:- "අනිච්චාවත සංඛාරා" සියලු සංස්කාරයෝ එකාන්තයෙන් අනිත්‍යයහ, යනාදීන් කියන ලද උත්පාදාදී ලක්ෂණ යුක්ත සියලු ධර්මයන් තම තමා අයත් ප්‍රත්‍යයෙන් වන හෙයින් සංඛතසංඛාර නම්.

කුශලාකුශල කර්මයෙන් නිපන් සියලු ත්‍රේෂුමක ධර්මයෝ අභිසංඛතසංඛාර නමැයි අර්ථකථාහි කියන ලදහ. ඔහුද "අනිච්චාවත සංඛාරා" යනාදීන් කී සංඛාරයෙහිම ඇතුළති.

ත්‍රේෂුමක කුශලාකුශල වෙනතාව වනාහි අභිසංඛරණක සංඛාර නම් එය අවිද්‍යාවෙන් මුළාවූ මේ පුරුෂ පුද්ගලයා (ඉදින්) පුඤ්ඤාභිසංඛාරද රැස්කරයි යනාදීන්හි ආ තැන් පැනෙයි.

කායික චෛතසික විරියය ප්‍රයෝගාභිසංස්කාර නම්.

ඒ කාය ප්‍රයෝග චේතයාගේ ගම්‍ය යම් පමණද එපමණක් ගොස් අතුරෙහි පිහිටියාක් මෙන් සිටියේය, යනාදීන්හි ප්‍රයෝගසංස්කාරයය. හුදෙක් පෙමණක්ම නොව අත්‍යවූ නොයෙක් සංස්කාරයෝද වෙති. සඤ්ඤා- වෙදනා දෙදෙනාගේ නිරෝධයෙන් නිරෝධසමාපත්තියට සමවදනා භික්ෂුවගේ වච්ඡංඛාර පළමුව නිරුද්ධ වේ. ඉක්බිති කායසංඛාර නිරුද්ධ වේ. ඉක්බිති චිත්තසංඛාර නිරුද්ධ වේ. මේ ආදී තන්හි සංඛාර ශබ්දයෙන් ආ සංඛාර අනෙකවිධය. ඔවුනතුරින් සංඛත සංඛාරයෙහි ඇතුළත් නොවන සංඛාරයෙක් නැත්තේයි.

පද වර්ණනා

විඤ්ඤාණ	- අරමුනු දැනගනිනුයි විඤ්ඤාණය
නාම	අරමුණට අභිමුඛව නැමේනුයි නාමය.
රූප	- ශිතොෂ්ණාදීන් පෙළේනුයි රූපය.
ආයතන	- ආය ධර්මයන් පතුරුවන හෙයින් හෝ ආය නම්වූ සංසාර දුකට පමුණුවන හෙයින් හෝ ආයතනය.
එස්ස	- ස්පර්ශ කෙරේනුයි එස්සය.
වෙදනා	- විඳිනුයි වෙදනාය.
තණ්හා	- අරමුණෙහි ලැගේනුයි හෝ අරමුණ රුස්නේ හෝ තණ්හාය.
උපාදාන	- දැඩිව..අල්ලා ගනිනුයි උපාදානය.

භව - විපාක භවය වේනුයේ හෝ - කර්මභව
 උප්පත්ති භවයන් වඩානුයේ හෝ භවය,
 ජාති - ඉපදීම ජාතිය,
 ජරා - දිරිම ජරාය,
 මරණ - මේ චුති ය කරණකොට ස්කන්ධ
 මයෙන්නුයේ මරණය,
 සොක - ශොචනය ශොකය,
 පරිදෙව - වැළපීම පරිදෙවය,
 දුක්ඛ - ශරීරය පෙළානුයේ දුඃඛය
 දොමනස්ස - දුෂ්‍යවූ සිත් ඇති බව දොමනස්සය
 උපායාස - දැඩි චිත්ත පීඩාව උපායාසය
 මෙසේ මේ අවිද්‍යාදි ප්‍රත්‍යයෙන් සියලු දුඃඛස්කන්ධයාගේ
 හට ගැනීම වේ.

මෙසේ අවිද්‍යාදි හෙතුවෙන් මේ හුදු දුඃඛ සමූහයාගේ සමුදය
 වේ. ඊශ්වර නිර්මාණාදියෙන් නොවේ.

3 ලක්ෂණාදි වශයෙන් විනිශ්චය

අවිද්‍යාව - නොදැනීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය,
 සම්ප්‍රසක්ත ධර්ම හෝ තත්සම්ප්‍රසක්ත පුද්ගලයා මූළා කිරීම
 එහි කෘත්‍යයය. ආලම්බන ස්වභාව මුවාකිරීම වැටහෙන
 ආකාරය කොට ඇත්තේය. ආශ්‍රව ආසන්න කාරණයි. 'ආසව
 සමුදයා අවිජ්ජා සමුදයෝයි වදාළ හෙයිනි.

සංඛාර- සකස් කිරීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේ
 සංඛාරයෝය. රැස්කිරීම එහි කෘත්‍යය වෙනතාව වැටහෙන
 ආකාරයය. අවිද්‍යාව ආසන්න කාරණයි.

විඤ්ඤාණ- අරමුණු දැනීම විඤ්ඤාණයේ ලක්ෂණයය.
 නාම රූපයනට පුරෝගාමී වීම එහි කෘත්‍යයය පූර්ව භවය හා
 ගැළපීම වැටහෙන ආකාරයය. සංඛාර ආසන්න කාරණයය.
 වස්තු ආලම්බන හෝ ආසන්න කාරණයි.

නාම- අරමුණට නැමෙන ලක්ෂණ ඇත්තේ නාමයය සිත
 හා සමගද, ඔවුනොවුන් හා සමගද, සම්ප්‍රයෝග කෘත්‍යය
 ඇත්තේය. වෙන්ව නොපැවැත්ම වැටහෙන ආකාරයය
 විඤ්ඤාණය ආසන්න කාරණයි.

රූප- කිසිම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේ රූපයය, ඒ විසිරීම කෘත්‍යය කොට ඇත්තේය. අව්‍යාකෘත භාවය වැටහෙන ආකාරයය. විඤ්ඤාණය ආසන්න කාරණයි.

සමුදායතන- ගැලපීම හෝ පැතිරීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේය. දර්ශනාදීන්ට කරුණු වීම එහි කෘත්‍යයය. යථා යොගයෙන් පඤ්චවිඤ්ඤාණ ධාතුන්ට වස්තු- ද්වාර භාවයෙන් වැටහෙන්නේය. නාම- රූප ආසන්න කාරණයි.

එස්ස- අරමුණු ස්පර්ශ කිරීම එස්සයේ ලක්ෂණයය. ආලම්භන හා ගැටීම කෘත්‍යයය, වස්තු- ආලම්භන- විඤ්ඤාණ සංගමය වැටහෙන ආකාරය සද්ධායතන ආසන්න කාරණයි.

වෙදනා- ආලම්භන රසානුභවන ලක්ෂණය ඇත්තී වෙදනාවය. රූපාදි විෂය රස අනුභවය කෘත්‍යයය. සුවදුක් වැටහෙන ආකාරයය. ස්පර්ශ ආසන්න කාරණයි.

තණ්හා- භව දූෂිත හෙතු භාවය ලක්ෂණ කොට ඇත්තී තණ්හාවය. ඒ ඒ ආලම්භන- භූමි- භවාදීන්හි ඇලීම කෘත්‍යයය. තෘප්තියකට නොපැමිණීම වැටහෙන ආකාරයය. වෙදනාව ආසන්න කාරණයි.

උපාදාන- අරමුණ දැඩිව ගන්නා ලක්ෂණය ඇත්තේ උපාදානයය. තණ්හා- දෘෂ්ටි- අභිනිවේශ වශයෙන් නොහැරීම එහි කෘත්‍යයය. කාමුපාදානය- තණ්හා- දෘඪභාවයෙන් හා සෙසු උපාදාන දෘෂ්ටි දෘඪභාවයෙන් වැටහෙන ආකාර ඇත්තේය. තණ්හාව ආසන්න කාරණ කොට ඇත්තේය.

භව- කර්ම- කර්මඵල ලක්ෂණකොට ඇත්තේ භවයය. හටගැන්වීම හා හටගැනීම එහි කෘත්‍යයය. කුශල- අකුශල- අව්‍යාකෘත වැටහෙන ආකාරයය. උපාදානය ආසන්න කාරණයි.

4 එකවිධාදී වශයෙන්

(i) අවිද්‍යාව- ආලම්භන ස්වභාවය හෝ ධර්ම ස්වභාවය නොදැනීමය, නොදැකීමය, එහි මූලාවිමය යනාදි ස්වභාව වශයෙන් එකවිධය.

අප්‍රතිපත්තිය (අශුභාදියෙහි ශුභාදි වශයෙන් හෝ දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත වශයෙන් හෝ මිථ්‍යා ප්‍රතිපත්තිය යන මොවුන්ගේ වශයෙන් ද්විවිධය.

එසේම සසංඛාර- අසංඛාර චිත්තසම්ප්‍රසූක්ත මොහ වශයෙන්ද ද්විවිධය.

සොමනස්ස- දොමනස්ස- උපෙක්ඛා වෙදනා යොගයෙන් ත්‍රිවිධය.

චතුස්සත්‍යයන්ගේ අප්‍රතිවේදයෙන් චතුර්විධය.

ගති පඤ්චකයෙහි ආදීනව මූවහ කිරීම් වශයෙන් පඤ්චවිධය,

ඡඬි ද්වාරයෙහි හා සද්ධාලම්භනයෙහි පැවතීම් වශයෙන් ඡඬිවිධයි.

(ii) සංඛාර- සාසව- විපාක ධම්ම ධම්මාදී බැවින් සංස්කාර එකවිධය කුසල- අකුසල වශයෙන් ද්විවිධය. එසේම පරිත්ත- මහත්ගත, හීන- මධ්‍යම; මච්ඡත්ත- සම්මත්ත; නියත- අනියත වශයෙන්ද ද්විවිධවේ.

පුණ්‍යාභිසංස්කාර- අපුණ්‍යාභිසංස්කාර- ආනෙඤ්ජාභි සංස්කාර වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

චතුර්යොනියෙහි ඇතුළත් සත්ත්වයන් උපදවන බැවින් චතුර්විධය. පඤ්චගතියට පමුණුවන හෙයින් පඤ්චවිධයි.

(iii) විඤ්ඤාණ- ලොකික විපාකාදී භාවයෙන් එකවිධය.

සහෙතුක- අහෙතුකාදී භාවයෙන් ද්විවිධය.

භවතුයෙහි ඇතුළත්වීම් වශයෙන්ද, ත්‍රිවිධ වෙදනා සම්ප්‍රයොගයෙන්ද, අහෙතුක- ද්විහෙතුක- ත්‍රිහෙතුක වශයෙන්ද ත්‍රිවිධ වේ.

චතුර්යොනියෙහි පැවතීම වශයෙන් චතුර්විධය.

පඤ්චගතියෙහි පැවතීම වශයෙන් පඤ්චවිධයි.

(iv) නාම- රූප- විඥාන නිශ්‍රය සහිත බැවින්ද, කර්ම ප්‍රත්‍යය බැවින්ද එකවිධය.

අරමුණු ගැනීම් නොගැනීම් වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

අතීත- අනාගත- ප්‍රත්‍යුත්පන්න වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

චතුර්යොනි වශයෙන් චතුර්විධය

පඤ්චගති වශයෙන් පඤ්චවිධයි.

(v) ඡඬායනන- විඥානයාගේ හා විඥානසම්ප්‍රසූක්ත ධර්මයන්ගේ උත්පත්ති හා ප්‍රවාත්ති ස්ථාන වශයෙන් එකවිධය.

සතර මහාභූත ප්‍රසන්න භාවය, විඥානාදිභාවය වශයෙන් ද්විවිධය.

සම්ප්‍රයුක්ත- අසම්ප්‍රයුක්ත - උඛය විමුක්ත වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

යොනි වශයෙන් චතුර්විධය.

ගති වශයෙන් පඤ්චවිධයි.

එස්සාදියද මේ නයින්ම එකවිධාදි වශයෙන් දතයුතු.

vi එස්සය- ඵ්‍රසන්න භාවයෙන් හා ලෝකික සාසවාදි භාවයෙන් එකවිධය. පටිසංසම්ඵස්ස - අධිවචන සම්ඵස්ස හෙදයෙන්ද සහෙනුකාදි හෙදයෙන්ද ද්විවිධය. භවත්‍රය පර්යාපන්න හෙයින්ද, වෙදනාත්‍රය සම්ප්‍රයෝග හෙයින්ද, වේදනාත්‍රය ප්‍රත්‍යය හෙයින් අහෙනුක - ද්විහෙනුක - ත්‍රිහෙනුක හෙයින්ද ත්‍රිවිධය - යොනි වශයෙන් චතුර්විධය. ගති වශයෙන් පඤ්චවිධයි.

vii වේදනා - අනුභවන ලක්ෂණයෙන්ද, ලෝකික හෙයින්ද, සාසවාදි බැවින්ද එකවිධය. පඤ්ච ද්වාරික - මනෝ ද්වාරික හෙදයෙන් ද්විවිධය. සුඛාදි හෙනුයෙන් ත්‍රිවිධය.

චතුර්විධ - පඤ්චවිධ හෙද පෙර සේමයි ෂද්ධාලම්බන හෙදයෙන් ෂඩ්විධයි.

viii තෘෂ්ණාව - ලෝක සමුදය භාවයෙන් එකවිධය. දිට්ඨිසම්පයුත්ත - විප්පයුත්ත හෙදයෙන් ද්විවිධය. කාම - භව - විභව තෘෂ්ණා වශයෙන් ත්‍රිවිධය. චතුර්මාර්ග ප්‍රහෙද හෙයින් චතුර්විධය රූපාභිනන්දනාදි භාවයෙන් පඤ්ච විධය. ෂඩ් තෘෂ්ණා කායයන්ගේ වශයෙන් ෂඩ්විධයි.

ix උපාදාන - දෘඪග්‍රාහ වශයෙන් එකවිධය. තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි හෙදයෙන් ද්විවිධය භවත්‍රයට උපනිශ්‍රය භාවයෙන් ත්‍රිවිධය. කාමුපාදානාදි හෙදයෙන් චතුර්විධය. පඤ්චගති සංවර්තනයෙන් පඤ්චවිධ වේ.

x භවය - ලෝකික සාග්‍රවාදි භාවයෙන් එකවිධය. කර්මභව - උත්පත්ති භව හෙදයෙන් ද්විවිධය. කාම - රූප - අරූප භව හෙදයෙන් ත්‍රිවිධය. සතර උපාදානයනට ප්‍රත්‍යය හෙදයෙන් -

චතුර්විධය. පඤ්චගති සංවර්තන හෙදයෙන් පඤ්චවිධය කාම - කර්මභවාදි හෙදයෙන් ෂඩ්විධය. සප්ත විඥානස්ථිති සංග්‍රහයෙන් සප්තවිධය. චතුරුපාදානකර්ම ප්‍රත්‍යය කර්ම භවාදි හෙදයෙන් අෂ්ටවිධය. කාම භවාදි හෙදයෙන් නවවිධයි.

xi ජාතිය ඒ ඒ භවයෙහි ප්‍රථමාභිනිර්වෘත්ති බැවින් එකවිධය. රූප - සංඛාරක්ඛන්ධ සංග්‍රහයෙන් ද්විවිධය. භවත්‍රය පර්යාපන්න හෙයින් ත්‍රිවිධය. යොනි වශයෙන් චතුර්විධය ගති වශයෙන් පඤ්චවිධයි.

xii මේ ආකාරයෙන්ම ජරාමරණාදීන්ගේද එකවිධාදි භාවය දැක්වුණු

(5) අංග ව්‍යවස්ථාන වශයෙන්:-

මේ ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයෙහි "අංග දොළසකැයි" කී හෙයින් ශොකාදිය වෙන්ව ගතහොත් අංගාධිකවන හෙයින් ඒ ශොකාදිය අංගග භාවයෙන් නොකියනලදී. එහෙත් එය භව චක්‍රයාගේ අවිච්ඡේද ප්‍රවෘත්තිය සඳහා කියනලදී.

ඒ එසේමැයි:- ජරා මරණයෙන් පහරනලද බාලයාටම ඒ ශොකාදිය උපදී. "මහණෙනි, ආගම අධිගම නොදන්නා පෘථග්ජනයා කායිකවූ දුඃඛ වේදනාවෙන් ස්පර්ශ වූයේ සොව්, වෙහෙසේ, හඬයි, ලෙහි අත්ගසා හඬයි, මුළාවට පැමිණේ" ඔවුන්ගේ යම්තාක් පැවැත්ම වේ නම් ඒතාක් අවිද්‍යාව වේ. නැවතද අවිද්‍යාවෙන් සංස්කාර වේයයි මෙසේ භවචක්‍රයාගේ සම්බන්ධය වේ. එහෙයින් ඒ ශොකාදීන් ජරා මරණයන් හා එක්රාශිකොට පටිච්ච සමුප්පාද අංග දොළසෙක්මයයි දැක්වුණු.

ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ හා ශොකාදියද වේ, යන මෙහි ජරා මරණ ශොකාදීන් අතුරෙන් ජරා මරණ ඓකාන්තික අංග භාවයෙන් ගන්නාලදී.

එතෙකුදු වුවත් ශොකාදිය රූප භවාදියෙහි නැත්නුයි අනෙකාන්තිකය, හුදෙක් ප්‍රකට ඵල වශයෙන් අවිද්‍යාව ගෙනහැරපැම පිණිස ගන්නාලදී. එයින් අනාගතයෙහි ජාතිය ඇති කල්හි මතුයෙහි ප්‍රතිසන්ධියට හේතු වූ අවිද්‍යාව දක්වන

ලදනුයි. හව්වකුයාගේ අවිච්ඡේද ප්‍රවෘත්තිය දැක්විණැයි දතයුතුයි. මේ විස්තර ක්‍රමයය.

(i) අවිද්‍යාව- සූත්‍රාන්තික ක්‍රමයෙන් දුඃඛාදි සතර තන්හි නොදැනීමය.

අභිධර්ම පර්යායයෙන් වනාහි දුඃඛාදි සතර තන්හි හා පුබ්බන්තාදි සතර තන්හිදැයි අට තන්හි නොදැනීම අවිද්‍යායයි වදාළහ. සූත්‍රාන්තික ක්‍රමයෙන් සතර තැනෙක කී අවිද්‍යාව කෘත්‍ය වශයෙන්ද, ජාති වශයෙන්ද අට තැනෙක වදාළහ.

ඒ එසේමයි:- අසමුහතොත්පන්නවූ ඒ අවිද්‍යාව දුක්ඛ සත්‍යය මුවහ කොට සිටී. දුඃඛයාගේ පිළිනාදී යථා ස්වභාවාර්ථය (ප්‍රත්‍යක්ෂයේ) ප්‍රතිවේධ කිරීමට නොදේ.

එසේම සමුදය සත්‍යය, නිරෝධ සත්‍යය, මාර්ග සත්‍යය, පූර්වාන්ත නම් අතීත ස්කන්ධ පඤ්චකය, අපරාන්ත නම් අනාගත ස්කන්ධ පඤ්චකය, පූර්වාන්තාපරාන්ත නම් අතීත අනාගත ස්කන්ධ පඤ්චකය, නොහොත් පූර්වාන්ත අපරාන්තයන්ගේ අන්ත නම් චර්තමාන ස්කන්ධ පඤ්චකයද, ඉද්දප්පච්චයනා නම් ප්‍රත්‍යය ධර්ම හා ප්‍රතිත්‍ය සමුප්පන්න ධර්මද මුවහ කොට සිටී.

මේ අවිද්‍යාවය, මේ සංස්කාරයයි ප්‍රත්‍යක්ෂ කොට යාථාවසරස ලක්ෂණයෙන් ප්‍රතිවේධ කිරීමට නොදේ.

(ii) "සංඛාරා:- පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදි තුන්ය. කාය සංස්කාරාදි තුන දැයි මෙසේ පෙර සංක්ෂේපයෙන් කී සය සංස්කාරය.

විස්තර:- මෙහි පුණ්‍යාභිසංස්කාරය දාන-සීල-භාවනාදි දශ පුණ්‍ය ක්‍රියා වස්තු වශයෙන් පැවති කාමාවචර කුසල වේතනා අටය. භාවනා වශයෙන්ම පැවති රූපාවචර කුසල වේතනා පසදැයි තෙළෙස් වේතනාවෝයි.

ප්‍රාණසානාදි දශ අකුශල වස්තු වශයෙන් පැවති දොළොස් අකුසල් වේතනාවෝ අපුණ්‍යාභි සංස්කාර නම්.

ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාර නම් එසේම භාවනා වශයෙන්ම පැවති සතර අරූපාවචර කුසල වේතනාවෝ යි. මේ ත්‍රිවිධ සංස්කාරයෝ එකුන්තිස් වේතනාවෝයි.

විශේෂ:- (පුඤ්ඤාභිසංඛාර) ස්වසන්නානය අපුණ්‍ය ඵලයෙන් හා දෘඪ සංක්ලේශයන්ගෙන් පවිත්‍ර කරන හෙයින් පුණ්‍ය නම්.

තවද ඒ (පුණ්‍යය) කරන්නහුගේ අද්ධ්‍යායය සම්පූර්ණ කිරීම් අර්ථයෙන් හෝ පූජ්‍යත්වය නිපදවානුයි හෝ පුණ්‍ය නම්. ඒ පුණ්‍යයම තමාගේ ඵලය සතර නාමස්කන්ධ හා කර්මජ රූප සකස් කෙරේනුයි පුණ්‍යාභිසංස්කාරය.

එයට ප්‍රතිපක්ෂ වූයේ අපුණ්‍යාභිසංස්කාර නම්.

සමාය ප්‍රතිපක්ෂවූ පඤ්චනිවරණයන් ඉතා දුර බැවින් නො සැලෙන හෙයින් අනිඤ්ජන නම්, ඒ අනිඤ්ජන භාවය සකස් කෙරේනුයි ආනෙඤ්ජාභි සංස්කාර නම් වේ.

සෙසු කාය සංඛාරාදී තුනෙහි - කායද්වාරයෙහි පැවති වෙනතාව කායසංස්කාරය.

වච්චසංඛාර - චිත්ත සංඛාරද මෙසේමයි,

මේ ත්‍රිකය කර්ම රැස් කරන්නාවූ කෙණෙහි පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදීන්ගේ ද්වාර වශයෙන් හටගැනීම දක්වනු සඳහා වදාරන ලදී,

විස්තර:- කාය විඤ්ජනිය උපදවා කායද්වාරයෙහි පැවති කාමාවචර කුසල වෙනතා අටය, අකුසල වෙනතා දෙළසදැයි සම විසති වෙනතාවෝ කාය සංඛාරා නම් වේ.

ඒ වෙනතාවෝම වාක් විඤ්ජනිය උපදවා වාක්ද්වාරයෙහි පැවැත්නාහු වච්ච සංඛාර නම් වේ.

විශේෂ:- අභිඥා වෙනතාව මත්තෙහි විපාක විඥානයට ප්‍රත්‍ය නොවන හෙයින්- මේ කාය සංඛාර- වච්ච සංඛාර විෂයෙහි පුරාණ අටුවාචාරීන් නොගන්නා ලදී. (එහෙත් ඒ අභිඥා වෙනතාවද කුසල ධර්මයට හා විපාක ධර්මයට ඇතුළත් වේ.)

ඒ වූකලී නො සිඳින ලද අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා ඇති සන්නාතයෙහි ව්‍යාපාර සහිතව හටගත් හෙයින් අභිඥා වෙනතාවගේ කුසල බව හා විපාක දෙන ස්වභාවය ඇති බව කියන ලදී. විපාක උපදවන බැවින් නොවේ. විපාක උපදවන්නේ නම් රූපාවචර විපාකම ඉපදවිය යුතු. අන්‍ය භූමියෙක කර්මයක්

අන්‍ය භූමියෙක විපාක නොඋපදවන හෙයින්, ධම්මසංගණි චිත්තුප්පාද කාණ්ඩයෙහි රූපාවචර විපාකය කර්ම සදාශාලම්භනයම ගන්නේයයි කියනලද, රූපාවචර විපාකය කාමාවචර අරමුණක් නොගන්නේය. අභිඥාවෙනනාව කාමවචරාදී අරමුණු ගන්නේම වේ. එසේ හෙයින් විපාක නොදෙන්නේය.

කසිණයෙහි උපදවන ලද චතුර්ථද්ධාන සමාපත්තියේ ආනිසංසය මේ අභිඥාවය.

එයින් වදාළහ, "සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ" යනාදිය මෙසේ සමාධි ඵලය වූ අභිඥා වෙනනාව ඵලයක් (විපාකයක්) නොදේ. අභිඥා වෙනනාව (විපාක) විඥානයට ප්‍රත්‍යය නොවන්නාසේ උද්ධවිච වෙනනාවද විපාක විඥානයට ප්‍රත්‍යය නොවේ. එහෙත් අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් වන හෙයින් සම විසි වෙනනයයි කියන ලදී.

කාය විඥප්ති - වාක් විඥප්ති නූපදවා මනොද්වාරයෙහි උපන් එකුත් තිස් වෙනනාවෝම චිත්තසංඛාර නම් වේ.

මෙසේ මේ කාය- වච්- චිත්ත සංඛාර යන ත්‍රිකයද, පුඤ්ඤාහි සංඛාරාදි ත්‍රිකයෙහිම ඇතුළත් වේයයි. අර්ථ වශයෙන්ම පුණ්‍යාහි සංස්කාරාදියට අවිද්‍යාව ප්‍රත්‍යය වන බව දත යුතු.

විස්තර: අෂ්ටකාමාවචර කුශල වෙනනා කාය දුශ්චරිතයෙන් වළකින්නහුට කායසංඛාරවේ. වාක් දුශ්චරිතයෙන් වළකින්නහුට වච් සංඛාර වේ. මනොද්වාරයෙහි උපදනා ඒ අට හා රූපාවචර ධ්‍යාන පස දැයි යන තෙළෙස් වෙනනා චිත්තසංඛාර වේ. මේ සියල්ල පුඤ්ඤාහි සංඛාරද, චිත්ත සංඛාරදවේ.

ද්වාදස අකුසල වෙනනාවෝ කායද්වාරයෙහි පැවැත්තාහු කාය සංඛාරය, වච්ද්වාරයෙහි පැවැත්තාහු වච් සංඛාරය. මනොද්වාරයෙහි පැවැත්තාහු චිත්ත සංඛාරයි.

ආනෙඤ්ජාහි සංඛාර චිත්ත සංඛාරමයි

මෙසේ ද්විතීය ත්‍රිකය පූර්ව ත්‍රිකයෙහිද ඇතුළත් වේ.

(ඒ එසේමයි:- අවිද්‍යාව නැති කල්හි සංස්කාර නොවේ.)

විස්තර:- යමෙකුගේ දූෂාදියෙහි අවිද්‍යා නම්වූ නොදැනීම පහ නොවූයේද, දූෂාදියෙහිද, ප්‍රබ්බන්තාදියෙහිද අඥාන බැවින් සංස්කාර දූෂය සුඛ සංඥාවෙන් ගෙන එයටම හේතුවූ ත්‍රිවිධවූම සංස්කාරයන් උපදවයි.

සමුදය නොදැනීමෙන්ද දුක්ඛයට හේතුවූ තෘෂ්ණාව පිරිවර කොට ඇති, සුඛය, (සුභය යනාදීන්) සකස් කරනලද සංස්කාරයන් සැප හේතුයයි හඟනේ උපදවයි,

නිරොධ සත්‍යයෙහි හා මාර්ග සත්‍යයෙහි නොදැනීම හේතු කොට ගෙන දූෂ නිරොධය නොවූ බ්‍රහ්ම ලෝකාදී ගති විෂයෙහි දූෂ නිරොධ වන්නේයයි සංඥායෙන් දූෂ නිරොධයට මාර්ග නොවූ අනෙක පසු බන්ධන හිංසා ඇති වාජපෙය්‍යාදියාගද, අමරත්වය පිණිස පඤ්චතාපනාදී දුෂ්කර ක්‍රියාද දූෂ නිරොධයට හේතුයයි ගෙන ත්‍රිවිධවූම සංස්කාර උපදවයි.

තවද ඔහු අර්හත් මාර්ග ඥානයෙන් අවිද්‍යාව ප්‍රතිණ නොකළ හෙයින් විශෙෂයෙන් ජාති- ජරා - රෝග- මරණාදී අනෙක ආදීනවයෙන් මිශ්‍රවූ කුසල ඵල සංඛ්‍යාත දූෂය දුක්ඛය නොදැන එයට පැමිණීම පිණිස කාය- වාක්- චිත්ත සංස්කාර ප්‍රභේද ඇති පුණ්‍යාභිසංස්කාර රැස් කරයි. දිව්‍යාභිසාර කැමැත්තෙන් මරු ප්‍රපාතයකට පැනීම මෙනි.

සැපයයි සම්මත ඒ කුසල ලවයාගේ අන්තයෙහි (චුතියෙහි) බලවත් පීඩා උදවන විපරිණාම දූෂ බවද ස්වල්පවූ ආස්වාද බවද නොදන්නේ පලගැටියා පහත් සිඵවෙහි හිම මෙන්ද මී පැණියෙහි ගිජු වූවකු මී වැකුණු කඩු මුවහත ලෙවීම මෙන්ද විපරිණාම දූෂ ස්වභාවය කොට ඇති පුණ්‍යාභිසංස්කාරය රැස් කෙරේ.

අනිෂ්ට විපාක ඇති පස්කම් සෙවීම ආදියෙහි ආදීනව නොදැන සැපයයි වරදවා ගැනීමෙන් හා කෙලෙසුන්ගෙන් මැඩීමෙන් ළදරුවා ගුප් ක්‍රීඩා කරන්නාසේද, කිපී විෂ කෑමෙහි ආදීනව නොසලකා මියනු කැමතිව විෂ කන්නාක් මෙන්ද, කාමාතුර බැවින් හා ද්වේෂාතුර බැවින් පාණාතිපානාදියෙහි

ආදීනව නොසලකා දොළොස් අකුසල නම් අපුණ්‍යාභිසංස්කාර රැස් කෙරේ.

සංස්කාර දූඛ- විපරිණාම දූඛ ස්වභාවය නිසිසේ අවබෝධ නොකිරීමෙන් සතර අරූපාවචර කුසල නම් ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාරයද උපදවයි. මං මුළාවූවකු පිශාව නගරයකට අභිමුඛව මාර්ගයෙහි යන්නාක් මෙනි.

මෙසේ අවිද්‍යාව ඇති හෙයින්ම සංස්කාර විමද, අවිද්‍යා අභාව යෙහි නොවිමද වන හෙයින් මේ සංස්කාරයෝ අවිද්‍යාවෙන් වෙතියි දත යුතු.

එහෙයින් වදාරන ලදී.

"නුවණ නැති අප්‍රභිණ අවිද්‍යාවෙන් යුක්තවූයේ පුණ්‍යාභිසංස්කාරද රැස් කෙරේ -පෙ- යම් හෙයකින් හික්මුණුගේ අවිද්‍යාව ප්‍රභිණවේද රහත් මග නුවණ උපදීද, හෙතෙම අවිද්‍යා විරාගයෙන් විද්‍යා උත්පාදයෙන් පුණ්‍යාභිසංස්කාර රැස් නොකරයි"

අවිද්‍යාව සංස්කාරයනට ප්‍රත්‍යය වන බව පිළිගනිමු. එහෙත් පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදී කවර සංස්කාරයකට අවිද්‍යාව කෙසේ ප්‍රත්‍යය වේදැයි කිය යුතුය.

විස්තර:- පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදී නොයෙක් සංස්කාර වෙති. අවිද්‍යාව එකෙක්මය. එහෙත් සියලු සංස්කාරයන්ට අවිද්‍යාව එක ආකාරයකින්ම ප්‍රත්‍යය නොවේ. එහෙයින් මේ සංස්කාරයනට මෙසේ ප්‍රත්‍යය වේයයි කිවමනායි. ඒ සඳහා මේ සියලු ප්‍රත්‍යයන් පිළිබඳ ප්‍රත්‍යය ස්වභාවය මෙහිලා දැක්වේ.

හඟවත් බුදුහු වනාහි

1 හේතු පච්චය

2 ආරම්භණ පච්චය

3 අධිපති පච්චය

4 අනන්තර පච්චය

5 සමනන්තර පච්චය

6 සහජාත පච්චය

7 අඤ්ඤාමඤ්ඤා පච්චය

8 නිස්සය පච්චය

9 උපනිස්සය පච්චය

10 පුරෙජාත පච්චය

11 පිච්ඡා ජාත පච්චය

12 ආසේවන පච්චය

13 කම්ම පච්චය

14 විපාක පච්චය

15 ආහාර පච්චය

16 ඉන්ද්‍රිය පච්චය

17 ක්ඛාන පච්චය

18 මග්ග පච්චය

19 සම්පයුත්ත පච්චය

20 විප්පයුත්ත පච්චය

21 අත්ථි පච්චය

22 නත්ථි පච්චය

23 විගත පච්චය

24 අවිගත පච්චයයි මෙසේ සූචිසි ප්‍රත්‍යයක් වදාළහ.

(1) හේතු ප්‍රත්‍යය:- "හෙතු ව සො පච්චයො ව" සුප්‍රතිෂ්ඨිත භාවයෙන් හෙතු නමුදු - උපකාර භාවයෙන් ප්‍රත්‍යය නමුදු වේයයි හේතු ප්‍රත්‍යය නම්.

පච්චය:- යන්නෙහි මේ වචනාර්ථය. "පටිච්ච එතස්මා එතිති" ඒ නිසා එයින් එලය හට ගනිනුයි ප්‍රත්‍යය නම්.

බැහැර නොකොට එක්වම පවතිය යන අර්ථයි. එයින් කිහි.

"යම් උපකාරක ධර්මයක් යම් එල ධර්මයක් නොහැර සිටී නම් හෝ උපදී නම් හෝ ඒ හේතු ධර්මය ඒ එල ධර්මයට ප්‍රත්‍යයයි" කියාය.

ලක්ෂණ වශයෙන් වනාහි උපකාර කිරීම ලක්ෂණ කොට ඇත්තේ ප්‍රත්‍යයය. එහෙයින්ම යම් ධර්මයක් යම් එල ධර්මයකගේ පැවැත්මට හෝ නිපැන්මට උපකාරවේ නම් ඒ උපකාරක ධර්මය ඒ එල ධර්මයට ප්‍රත්‍යය වේයයි කියනු ලැබේ,

පච්චය- හේතු- කාරණ- නිදාන- සම්භව- පභව යනාදී ශබ්දයෝ අර්ථයෙන් එකෙක්මයි. වචනයෙන් මතු වෙනයි.

මෙසේ මූලාර්ථයෙන් හේතූය, උපකාරාර්ථයෙන් ප්‍රත්‍ය යයි සුප්‍රතිෂ්ඨාර්ථයෙන් උපකාරකවූ ධර්ම ශක්තිය හේතු ප්‍රත්‍යයයි සැකෙවින් කියයි.

“ලොභාලොභාදී හෙතුහු ඒ හෙතු සම්ප්‍රයුක්ත චිත්ත චෛතසික ධර්මයනට හා එයින් නිපන් රූපයනටද හේතු ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වෙති”

අහෙතුක (විපාක-ක්‍රියා) චිත්තයන්ගේ හා රූප ධර්මයන්ගේ ඒ අව්‍යාකෘත භාවය සිදු කරන හෙතු නැතද ස්වභාවයෙන්ම අව්‍යාකෘත භාවය සිද්ධය.

කරුණු මෙසේ හෙයින් සහෙතුකයන්ගේද, කුසලාදී භාවය හෙතු ප්‍රතිබද්ධ නොව යෝනිසොමනසිකාරාදි ප්‍රතිබද්ධයයි දත යුතු.

ඒ මෙසේ වදාළහ. “නුවණින් මෙනෙහි කරන්නාහට නූපත් කුසල් උපදී. උපත් කුසල් වැඩේ” යයි කියායි.

මෙසේ කුසලාදිභාවය (සම්ප්‍රයුක්ත හේතූන් නිසා නොව) යෝනිසොමනසිකාරය ප්‍රතිබද්ධ බැව් ස්ථුටය.

“මොහ මූලික දෙසිනෙහි” මොහය අන්‍ය හෙතුවක් හා නො යෙදී හුදකලාව යෙදුනු හෙයින් ඒ මොහයාගේ අකුශල භාවය ස්වයංසිද්ධ වූවාසේ හෙතූන්ගෙන් (අන්‍ය) ඒ හෙතූන් හා සම්ප්‍රයුක්තවූ ධර්මයන්ගේ කුසලාදී භාවය ස්වයංසිද්ධ නොව හෙතු ප්‍රතිබද්ධ වේයයි තවද ආර්යය මතයෙකි ඒ නො යෙදේ. කවර හෙයින්ද යත්:-

කුශලාදීන් හා සම්ප්‍රයුක්ත හෙතූන් ගේ ස්වභාවයෙන්ම කුසලාදීභාවය වේ නම්, සෙසු සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ගේ කුශලාදී භාවයද හෙතු ප්‍රතිබද්ධ වේ නම්, අලෝභය කුසල් හෝ වෙයි. අව්‍යාකෘත හෝ වෙයි. එහෙත් අලෝභය ස්වභාවයෙන් කුසල් වී නම් කුසල ස්වභාවයෙන් අව්‍යාකෘත නොවේ. අලෝභ ස්වභාවය අද්වේෂ ස්වභාවය නො වන්නාක් මෙනි.

මෙසේ හෙතුහු කුසල- අව්‍යාකෘත යන ද්විස්වභාවය වන හෙයින් එසේම ද්විස්වභාවවූ ශ්‍රද්ධාදී සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ගේ

හෙතුත් පිළිබඳවූ කුසලාදිභාවය සිද්ධ කරන අන්‍ය ධර්මයක් සොයන්නා සේ හෙතුන්ගේ ද කුසලාදි භාවය සිද්ධ කරන අන්‍ය ධර්මයක් සෙවිය යුතුය.

මෙසේ පොළොව යටට ඇදුණු මුල් ගසෙහි සෙසු කොටස් ස්ථිරව සිටීමට උපකාර වන්නා සේ ආලම්බනයෙහි කා වැදී තමා හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් සුස්ථිරව පිහිටීමට උපකාර වන ලොභාදි ධර්මයෝ හෙතු ප්‍රත්‍යය නම් වෙති.

(2) ආලම්බන ප්‍රත්‍යය.

චිත්ත - වෛතසික ධර්මයන්ට ආලම්බන කළ යුතු (ඵල්විය යුතු) බැවින් උපකාරක ධර්මය ආලම්බන ප්‍රත්‍යයය.

"රූපායතනය වක්ඛු විඤ්ඤාණයටද -පෙ- රූපාදි යම් යම් ධර්මයක් අරමුණුකොට චිත්ත- වෛතසික යම්- යම් ධර්ම කෙනෙක් උපදත් නම් ඒ ඒ (ආලම්බන) ධර්ම ඒ- ඒ චිත්ත වෛතසික ධර්මයන්ට ආලම්බන ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ" යයි අවසන් කළ හෙයින් රූපාදි හෙදයෙන් ඡඩ්විධවූ සංඛත අසංඛත - පඤ්ඤාත්ති යන ධර්මයන් අතුරෙන් ආලම්බන ප්‍රත්‍යය නොවන ධර්මයෙක් නැති.

නිදර්ශන- දුර්වල පුරුෂයකු දණ්ඩක් හෝ රෙද්දක් හෝ ඵල්බ නැගිටින්නා සේද, සිටින්නා සේද චිත්ත- වෛතසික ධර්මයෝ රූපාදි අරමුණෙක ඵල්බ උපදින්නාහුද, සිටින්නාහු ද වෙත්. ඵහෙයින් චිත්ත- වෛතසිකයනට අරමුණුවූ සියලු ධර්මම ආලම්බන ප්‍රත්‍යය වේයයි දත යුතුයි,

(3) අධිපති ප්‍රත්‍යය,

තමා හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනට ඊශ්වරත්වයෙන් උපකාරක ධර්ම අධිපති ප්‍රත්‍යයය, ඒ (1) සහජාතාධිපති (2) ආලම්බනාධිපති වශයෙන් ද්විවිධය.

(i) 'ඔවුනතුරින් ඡන්දාධිපති තෙමේ ඡන්දය හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ට හා තත් සමුට්ඨාන රූපයන්ටද අධිපති ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

මෙසේ ඡන්ද- චිත්ත- විරිය- විමංසා යන ධර්ම සතර ප්‍රත්‍යයයි දතයුතු,

විශේෂ:- එකවර බොහෝ දෙන අධිපති නොවන බැවින් සතර එක්ව අධිපති ප්‍රත්‍යය නොවේ.

(ii) ආරම්භකාධිපති- යම් ධර්මයක් ගරුකොට අරුප ධර්මයෝ පවතිත් නම් ඒ ගරු කළ ධර්මය ඔවුන්ට ආලම්බනාධිපති- ප්‍රත්‍යය වේ.

එයින් වදාළහ. 'යම්- යම් ආලම්බන ධර්මයක් ගරුකොට චිත්ත වෛතසික යම්- යම් ධර්ම කෙනෙක් උපදිත් නම් ඒ ඒ ගරුකොට ගන්නා ලද ධර්ම ඒ ඒ ගරු කරන ධර්මයනට ආලම්බන ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

(4) අනන්තර ප්‍රත්‍යය,

(5) සමනන්තර ප්‍රත්‍යය.

අතුරු නැතිසේ උපකාරක ධර්මය අනන්තර ප්‍රත්‍යයය මනාකොට අතුරු නැති බැවින් උපකාරක ධර්ම සමනන්තර ප්‍රත්‍යයයි. මේ ප්‍රත්‍යය ද්වයයෙන් අත්ථානන්තරභාවය අනන්තර ප්‍රත්‍යයය.

කාලාන්තරභාවය සමනන්තර ප්‍රත්‍යය යනාදීන් බොහෝ විස්තර කෙරෙති. ඒ අසාරය, මේ වූකලී චිත්ත නියමයම හෙතු භාවයෙන් කියන ලදී.

චක්ඛු විඤ්ඤාණයට අනන්තරවූ මනොධාතුය, මනො ධාතුවට අනන්තරව මනො විඤ්ඤාණධාතුයයි යනාදියෙහි යම් චිත්ත නියමයෙක් වේ නම් එය ඒ - ඒ පූර්ව - පූර්ව අනන්තරොත්පාද චිත්ත නියමය අනුව වේ. අන් පරිද්දෙකින් නොවේ. එහෙයින් තම- තමාහට අනතුරුව සුදුසු චිත්තොත්පාද ඉපදවීමේ සමර්ථවූ ධර්මය අනන්තර ප්‍රත්‍යයය. යමක් අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේ නම් එයම සමනන්තර ප්‍රත්‍යයයි මේ ප්‍රත්‍යයද්වයෙහි ව්‍යඤ්ජන මාත්‍රය වෙනයි.

උපචය- සන්තති දුක්ඛයෙහි මෙන්ද, අධිවචන- නිරුත්ති දුක්ඛයෙහි මෙන්දැයි කියායි. අර්ථ වශයෙන් වෙනසෙක් නැත.

පෙර කී සේ පූර්ව - පශ්චිම චිත්තයන්ගේ අතුරෙක් නැත්මනුයි අනන්තර නම්වේ. සටහනක් නැති බැවින් මනාව අතුරක් නැත්තේ සමනන්තර නම් වේ.

"නිරෝධ සමාපත්තියෙන් නැගිටින්නහුට ඒ නිරෝධ සමාපත්තියට පූර්වයෙහිවූ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන කුසල චිත්තය නිරෝධයෙන් නැගිටීමේදී උපදනා අනාගාමී ඵල චිත්තයට හෝ අර්හත් ඵල චිත්තයට සමනන්නර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේයයි" වදාළ සේක.

රූප ධර්ම ප්‍රවෘත්තිය අරූප ධර්මයනට හින්න සන්නාන හෙයින් අර්ථානන්තර භාවයද නොවේ. එක සන්නතියෙහි පූර්ව පශ්චිමයන් මධ්‍යයෙහි පවත්නා තත් සන්නති පර්යාපන්න වූයේම අනන්තරවේ. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන ඵල සමාපත්තීන් මධ්‍යයෙහි එබඳු අතරක් නැති හෙයින් ජවනාන්තර ජවනය මෙන්ද, භවංගානන්තර භවාංගය මෙන්ද, ඔවුන්ගේ අනන්තර භාවය සිද්ධිය අසඤ්ඤසත්ත ප්‍රතිසන්ධි- වූනින් පිළිබඳවද මෙසේ මැයි.

හුදෙක් ප්‍රත්‍යුත්පන්න ධර්ම තමාගෙන් වෙන් කරන අන්තර ධර්මයක් ඇති නොවනසේ උපකාරක ධර්මය අනන්තර ප්‍රත්‍යයයි.

ප්‍රත්‍යුත්පන්න ධර්මයන් තමා හා ඒකී භාවයට පැමිණියාසේ මනාකොට අතුරු නැතිව ඉපදීමේ සමර්ථ බව සමනන්නර ප්‍රත්‍යයයි.

(6) සහජාත ප්‍රත්‍යය:-

තමා හා එකවට උපදනා අත්‍ය ධර්මයන්ගේ ඉපදීමට එක්ව ඉපදීම් වශයෙන් උපකාරක ධර්ම සහජාත ප්‍රත්‍යයයි. ආලෝකයට ප්‍රදීපය මෙනි. මේ උපමාවෙන් උත්පාදක්ෂණයෙහි ප්‍රකටවූ ප්‍රත්‍යය භාවයෙන් ස්ථිති ක්ෂණයෙහිද ප්‍රත්‍යය භාවය වේ. නොඑසේවුව මේ උපමාව නොගැළපේ. ප්‍රදීපය ආලෝකයාගේ ඉපදීමට මෙන්ම පැවැත්මටද, උපකාර වන හෙයින්, ඒ සහජාත ප්‍රත්‍යය අරූපස්කන්ධාදීන්ගේ වශයෙන් සය ආකාර වේ.

ඒ මෙසේයි:-

(i) වේදනාදී සතර අරූප ස්කන්ධ ඔවුනොවුන්ට සහජාත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

- (ii) සතර මහාභූත ඔවුනොවුන්ටද,
- (iii) ප්‍රතිසන්ධි ක්ෂණයෙහි සතර නාම ස්කන්ධ හා හෘදය වස්තු රූපය ඔවුනොවුන්ටද,
- (iv) චිත්ත - චෛතසික ධර්ම චිත්තජ රූපයන්ටද,
- (v) සතර මහාභූත කර්මජ රූපයන්ටද,
- (vi) හෘදය වස්තු රූපය අරූප ධර්මයන්ටද ප්‍රතිසන්ධි කාලයෙහි සහජාත ප්‍රත්‍යයවේ. ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි සහජාත ප්‍රත්‍යය නොවේ.

(7) අනෙහි ප්‍රත්‍යය-

ඔවුනොවුන්ගේ නිපැන්මට හා පැවැත්මට උපස්තම්භක භාවයෙන් උපකාර වන ධර්ම අඤ්ඤමඤ්ඤ ප්‍රත්‍යයයි ඔවුනොවුන්ට උපස්තම්භක වන්නාවූ ත්‍රිදණ්ඩ මෙනි. තමාහට උපකාරවන්නාහට උපකාරවීම මෙහි ලක්ෂණයයි.

විශේෂ:- අනෙහි ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උපකාර වන ධර්මයෝ ඒ ධර්මයනට සහජාත වශයෙන්ද උපකාර වෙති. එහෙත් සහජාත වශයෙන් උපකාර වන ඇතැම් ධර්මයෝ ඒ ධර්මයනට අනෙහි ප්‍රත්‍යය නොවෙති.

මෙය අරූපස්කන්ධාදි වශයෙන් ත්‍රිවිධවේ

- (i) සතර නාම ස්කන්ධ ඔවුනොවුන්ට ප්‍රත්‍යවේ.
- (ii) සතර මහා භූත ඔවුනොවුන්ටද,
- (iii) ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි සතර නාම ස්කන්ධ හා හෘදය වස්තු රූපය ඔවුනොවුන්ටද ප්‍රත්‍යය වෙති.

විශේෂ:- මෙහි අඤ්ඤමඤ්ඤ යන දෙකින් ප්‍රත්‍යය හා ප්‍රත්‍යයෝත්පන්නයද යන දෙක කියවේ.

(8) නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය.

පිහිටීමට ආධාර කාරයෙන් උපකාරක ධර්මය නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය. ගස් ආදියට පොළොව මෙන්ද, චිත්‍ර කර්මාදියට වස්ත්‍රාදිය මෙන්ද, පෘථිවි ධාතුව සෙසු ධාතූන්ටද, චක්ෂුරාදිය චක්ෂුර්විඥානාදියටද, ආශ්‍රිත ස්කන්ධාදිය සෙසු ස්කන්ධාදියටද නිශ්‍රයවේ.

ඒ නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය යනාදීන් සහජාත ප්‍රත්‍යය විෂයෙහි කී සෙයින් දත යුතුයි.

විශේෂ:- එහි සවන කොටස වෙනසි. ඒ මෙසේයි

"වක්කායතනය වක්ඛු විඤ්ඤාණ ධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද, නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ. සොත-සාණ ජීවිතා කායායතන- කායවිඤ්ඤාණධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද, නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ. යම් (හෘදය) රූපයක් නිසා මනෝ ධාතු මනෝ විඤ්ඤාණධාතු පවතී නම් ඒ රූපය මනෝ ධාතු- මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතූන්ටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ටද, නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය

(i) සහජාත නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය- සහජාත ප්‍රත්‍යය මෙනි.

(ii) පුරෙජාත නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය - පෙර 'වක්කායතනං'

යනාදී පටිඨාන පාඨයෙහි කී පරිදි තමාගෙන් පසුව උපද්‍යා ධර්මයනට පිහිටීමට උපකාරවීම් ස්වභාවයයි.

(9) උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය.

හෙතුව හා සම්බන්ධ පැවතම් ඇති හෙයින් තමා (හේතුව) ඵලය විසින් ආශ්‍රිත වූයේ නිශ්‍රය නම්. බලසම්පන්න වූ නිශ්‍රය උපනිශ්‍රයය. බලවත් ආයාසය උපායාසය මෙනි. එහෙයින් බලවත් කාරණ භාවයෙන් උපකාරක ධර්මය උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයය.

එය (i) ආලම්බනෝපනිශ්‍රයය,

(ii) අනන්තරෝපනිශ්‍රයය,

(iii) ප්‍රකෘතෝපනිශ්‍රයයි ත්‍රිවිධ වේ.

"දන්දී, සිල් සමාදන්ව ඒ ගරුකොට ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කෙරේ"

'පෙර තමා පුරුදු කළ යහපත් ධර්ම ගරුකොට අරමුණු කෙරේ"

"ධ්‍යානයෙන් නැගී සිට ධ්‍යානය ගරුකොට ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කෙරේ"

"සොතාපන්නයෝ (ඒ මාර්ගයට) ගොනුභූ සිත ගරු කොට ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කෙරෙති."

"සකාදාගාමී- අනාගාමීහු වෛදානය ගරුකොට මෙතෙහි කෙරෙති"

"සොතාපන්නාදීහු මාර්ගයෙන් නැගී ඒ මාර්ගය ගරුකොට ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කරත්" මේ ආදී ක්‍රමයෙන් ආලම්බනොපනිශ්‍රය ආලම්බනාධිපතිය හා නොවෙනස්ව බෙදන ලදී.

යම් අරමුණක් ගරුකොට විත්ත- වෛතසික ධර්ම උපදී නම් ඒ ආලම්බනය (නියමයෙන්) ඒ විත්ත- වෛතසික ධර්මයනට ආලම්බනයන් අතුරින් බලවත් ආලම්බනය වේ. මෙසේ ගරුකොට ගැනීමෙන් එය ආලම්බනාධිපති ප්‍රත්‍යයද වේ.

බලවත්වූ හෙතුභාවයෙන් ආලම්බනොපනිශ්‍රය වේ. මේ විශේෂයයි.

(ii) බලවත් සේ අනන්තර විම අනන්තරොපනිශ්‍රයය හෙද අනන්තර ප්‍රත්‍යය මෙනි.

"පූර්ව- පූර්ව කුශල ස්කන්ධ පසුව පසුව උපදනා කුශල ස්කන්දයනට උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ යනාදී ක්‍රමයෙන් අනන්තර ප්‍රත්‍යය හා අවිශේෂයෙන් බෙදන ලදී.

විශේෂ:- මාතිකා නික්බෙපයෙහි "එක්වූ විඤ්ඤාණ ධාතුව තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මද, මනෝ ධාතුවට හා තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ. යනාදී ක්‍රමයෙන් අනන්තර ප්‍රත්‍යයටද,

උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයටද ආ හෙයින් නික්ෂේපයෙහි විශේෂ ඇති. පූර්ව නය අව්‍යාකෘත ධර්ම වශයෙන්ද දෙවන නය කුශලාදී වශයෙන්ද, ප්‍රවෘත්ත හෙයින් නික්ෂේපයෙහි විශේෂය ඇති ඒ නික්ෂේප විශේෂයද අර්ථ වශයෙන් ඒකීභාවයට යයි. එසේ ඇති කල්හිදු තම තමාට අනතුරුව සුදුසු චිත්තෝත්පාදයක් ඉපදවීමෙහි සමර්ථ බැවින් අනන්තර ප්‍රත්‍යය බවද පූර්ව- පූර්ව චිත්තෝත්පාදය පශ්චිම පශ්චිම චිත්තෝත්පාදයට බලවත්වන හෙයින් අනන්තරොපනිශ්‍රය බවද දකුණු.

විශේෂ:- හෙතු ප්‍රත්‍යයාදිය අතුරින් යම් යම් ප්‍රත්‍යය නැතිවද සිත් උපදී.

එහෙත් අනතුරු සිතක් නැතිව සිත් නූපදනා හෙයින් ඒ බලවත් ප්‍රත්‍යයය. මෙසේ ඒ ඒ සිට අනතුරුව සුදුසු සිත් ඉපදීම්

වශයෙන් අනන්තර ප්‍රත්‍යයද, බලවත් උපකාර වශයෙන් අනන්තරොප නිශ්‍රයයද දත යුතු.

ප්‍රකාතොප නිශ්‍රය:- මෙහි ප්‍රකාත නම්- තමා සතන්හි නිපදවන ලද ශ්‍රද්ධා- ශීලාදිය හෝ උපහොග කරන ලද භෞජන- සෘතු ආදිය හෝයි.

ප්‍රකාතියෙන් හෝ බලවත් උපනිශ්‍රයම ප්‍රකාතොප නිශ්‍රයයි. ආරම්භණ- අනන්තරයන් හා මිශ්‍ර නොවූයේ ප්‍රකාතොප නිශ්‍රයය. යන අර්ථයි. "ශ්‍රද්ධාව නිසා ශ්‍රද්ධාව උපනිශ්‍රය කොට දන් දේ, සිල් රකි, සමාපත්ති උපදවයි. සීල- ශ්‍රැත- ත්‍යාග ප්‍රඥා නිසා දන් දේ, සිල් රකි, පෙහෙවත් රකි, ධ්‍යාන- විදර්ශනා මාර්ග- අභිඥා- සමාපත්ති උපදවයි. ශ්‍රද්ධා- ශීල- ශ්‍රැත ත්‍යාග- ප්‍රඥාවෝ- ශ්‍රද්ධා- ශීල- ශ්‍රැත- ත්‍යාග- ප්‍රඥාවනට උප නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ" යයි යනාදි ක්‍රමයෙන් අනෙක ප්‍රකාරයෙන් ප්‍රභෙද දතයුතුයි. මෙසේ මේ ශ්‍රද්ධාදිය ප්‍රකාතවූවෝද, බලවත් කාරණයෙන් උපනිශ්‍රයද වෙන්යයි ප්‍රකාතොපනිශ්‍රය නම්.

(10) පුරෙජාත ප්‍රත්‍යය.

ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්නයනට ප්‍රථම ඉපිද පැවතීමෙන් උපකාරක ධර්ම පුරෙජාත ප්‍රත්‍යයය. මේ වූකලී රූප ධර්ම වශයෙන්ම ලැබේ. පත්‍යයොත්පන්නයෝ අරූප ධර්මයෝමයි.

මෙසේ හෙද, (1) වස්තුපුරෙජාතය (2) ආලම්බන පුරෙජාතයයි දෙයාකාරවේ. ඒ සියල්ල නිෂ්පන්න රූපමයි.

"පළමු උපන් චක්ඛායතනය චක්ඛු විඤ්ඤාණ ධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද, වස්තු පුරෙජාත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ. රූප ථොට්ඨබ්බායතන මනෝ ධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්තයනටද පුරෙජාත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ. යම් (හෘදය වස්තු) රූපයක් නිසා මනෝධාතූ- මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතූ පවතීද, ඒ (හෘදයවස්තු) රූපය මනෝ ධාතූ- මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතූන්ට හා තත් සම්ප්‍රයුක්තයනට ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි පුරෙජාත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. ප්‍රතිසන්ධි කාලයෙහි පුරෙජාත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය නොවේ." මෙයද වස්තු පුරෙජාතයි.

රූපායතනාදී පස චක්ඛු විඤ්ඤාණාදියට හා තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනට ආලම්බන පුරෙජාත ප්‍රත්‍යයවේ.

විශේෂ:- වක්ෂුරාදී වස්තූන්ගේ හා රූපාදී ආලම්බනයන්ගේ ගැටීමෙන් වක්ෂුර් විශ්වානාදිය උපදී. එසේ වනුයේ ඒවා කලින් ඉපිද ඒතාක් පැවති නිසාය. එසේ ඔවුන්ගේ කලින් ඉපිද පැවැත්මම පුරෙජාත ප්‍රත්‍යය බවය.

(11) පශ්වාජ්ජාත ප්‍රත්‍යය.

පළමු උපන් රූප ධර්මයනට උපස්තම්භක වීමෙන් උපකාර වන්නාවූ අරූප ධර්මයෝ පශ්වාජ්ජාත ප්‍රත්‍යයෝයි. ගිජුළිහිණි පැටවුන්ගේ ශරීරවලට පසුව ඇතිවන ආහාර ආසා වේතනාව මෙනි.

පසුව උපන් චිත්ත චෛතසික ධර්ම පළමු උපන් මේ රූප කායයට පශ්වාජ්ජාත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

(12) ආසේවන ප්‍රත්‍යය.

ප්‍රගුණත්වයෙන් තමහට අනතුරුව උපදනා ස්වජාතීය ධර්මයනට පුරුදු බලවත් බැවින් උපකාරක ධර්ම ආසේවන ප්‍රත්‍යයය උද්ග්‍රහණ කළ ග්‍රන්ථාදීන්ගේ ප්‍රථම- ප්‍රථම උද්ග්‍රහණ ශ්‍රවණ ධාරණාදිය මෙනි. එය කුසල ජවන, අකුසල ජවන, ක්‍රියා ජවනයයි ත්‍රිවිධවේ.

"අනන්තරාතීත පළමු පළමු කුසල ජවනයෝ පසුව පසුව උපදනා කුසල ජවනයට ආසේවන ප්‍රත්‍යය වෙති. පළමු- පළමු අකුසල් -පෙ- පළමු- පළමු උපදනා ක්‍රියා ජවනයෝ පසුව පසුව උපදනා ක්‍රියා ජවනයට ආසේවන ප්‍රත්‍යය වෙත්.

විශේෂ:- සමාන ජාතිකවූම පූර්ව- පූර්ව ජවනයෝ පසුව- පසුව උපදනා ජවනයට වාසනා වශයෙන් ආසේවන ප්‍රත්‍යය වෙත්.

(13) කර්ම ප්‍රත්‍යය.

සිත මෙහෙය වීම් නම් ක්‍රියා භාවයෙන් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනට උපකාරවූ වේතනාව කර්ම ප්‍රත්‍යයය.

විස්තර:- කාය විඤ්ජිති- වාක් විඤ්ජිතිහු කාය- වාක් ප්‍රයෝගයන් හඟවන්නාසේ වේතනාවද (ආයුහන) පිළියෙල කිරීම් වශයෙන් සිත මෙහෙයවා එයින් ඒ වේතනාව උපන් ක්‍රියා භාවයෙන් විශිෂ්ටවූ සන්තානයෙහි සෙසු ප්‍රත්‍යය

සමාගමයෙහි පවත්නාවූ විපාකයන්ට හා කර්ම සමුත්පාන රූපයන්ටද ඒ සන්නානය විශේෂවූ ක්‍රියා භාවයෙන් උපකාර වේ. ඒ ක්‍රියා භාවයාගේ ප්‍රවෘත්ති හෙයින් විපාකයන්ගේ හා කර්ම සමුත්පාන රූපයන්ගේ ප්‍රවෘත්තිය අනික් පරිද්දෙකින් නොවේ. සහජාතයනට ක්‍රියා භාවයෙන් උපකාර වේය යනු කියනුම කිම? කායාංග- වාචාංග- චිත්තාංගයන් මෙහෙයවන්නාක් මෙන් පවත්නා චිත්ත ප්‍රයෝගය වූ චේතනාව කර්ම ප්‍රත්‍යයයි.

ප්‍රභේද:- එය (i) නා නා ක්ෂණික කර්ම ප්‍රත්‍යය කුශලාකුශල (චේතනාව) කර්මය විපාකස්කන්ධයන්ට හා තත් සමුත්පාන රූපයන්ට කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ.

(ii) සහජාත චේතනාව තත් සම්ප්‍රසුක්තයනට හා තත් සමුත්පාන රූපයනට කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ.

(14) විපාක ප්‍රත්‍යය.

නිරුත්සාහ ශාන්ත භාවයෙන් එබඳු වූම සන්සුන් බවට උපකාර වන්නාවූ, ධර්ම සමූහය විපාක ප්‍රත්‍යයය.

විශේෂ:- චිත්ත- චේතසිකයන්ගේ ශාන්ත භාවය ක්ලේශ ප්‍රභාණයෙන්ද, වෙග මන්ද භාවයෙන්දවේ. ධ්‍යානලාභීන්ගේ හා ආර්යයන්ගේ සිත් ක්ලේශ ප්‍රභාණයෙන් ශාන්තවේ. විපාක චිත්තයන්ගේ ශාන්ත භාවය වෙග මන්ද භාවයෙන් වේ. "නිරුත්සාහ ශාන්ත භාවයෙනැ"යි කියේ එහෙයිනි,

තවද:- ඒ විපාක ප්‍රත්‍යය ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි විපාක චිත්තයෙන් උපදනා රූපයන්ටද, ප්‍රතිසන්ධියෙහි කර්මජ රූපයන්ටද, ප්‍රතිසන්ධි ප්‍රවෘත්ති දෙක්හිම තමා හා සම්ප්‍රසුක්ත ධර්මයන්ටද ප්‍රත්‍යයවේ,

"විපාක අව්‍යාකෘතවූ එකම නාම ස්කන්ධයෙක් සහජාතවූ නාම ස්කන්ධ තුනටද, විපාක චිත්තයෙන් හටගත් රූපයන්ටද විපාක ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. --පෙ- ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි විපාක අව්‍යාකෘතවූ එක් නාම ස්කන්ධයෙක් සහජාත තුන් නාම ස්කන්ධයනට හා ප්‍රතිසන්ධි කර්මජ රූපයනටද, තුන් නාම ස්කන්ධයෝ එක් නාමස්කන්ධයනටද, නාමස්කන්ධ දෙකක්

නාම ස්කන්ධ දෙකකටද, කර්මජ රූපයනටද, විපාක ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වෙති. පඤ්චවොකාර භවයෙහි ප්‍රතිසන්ධි නාම ස්කන්ධයෝ හෘදය වස්තු රූපයටද විපාක ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වෙත්.”

(15) ආහාර ප්‍රත්‍යය.

රූප- අරූප ධර්මයනට උපස්තම්භක භාවයෙන් (රුකුල් දීමෙන්) උපකාරක කබලිකාරය, එස්සය, මනොසඤ්චේතනය, විඤ්ඤාණය යන සතර අහාර ප්‍රත්‍යයයි.

විශේෂ:- ජනකත්වය ඇතද ආහාරයන්ගේ ප්‍රධාන කෘත්‍යය උපස්තම්භකත්වයයි.

විස්තර:- ජනකත්වය ඇතද අරූපාහාරයන්ගේද, ආහාරජ රූප සමුට්ඨාපක රූපාහාරයන්ගේද, උපස්තම්භකත්වය වේ. ජනකත්වය නැති කල්හිදු වතුසමුට්ඨානික රූපොපස්තම්භක රූපයාගේද, උපස්තම්භකත්වය වේ. එහෙත් උපස්තම්භකත්වය නැති කල්හි ආහාරයන්ගේ ජනකත්වය නැත්තුයි උපස්තම්භකත්වය ප්‍රධානයි.

“කබලිකාරාහාර නම් (ඕජාව) රූපාහාරය මෙම කයට ආහාර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. අරූපී ආහාර තත් සම්ප්‍රයුක්ත අරූපී ධර්මයනටද එයින් උපදනා විත්තජ) රූපයනටද, ආහාර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.”

විශේෂ:- “පටිසන්ධික්ඛණේ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාර නං සම්ප්‍රයුක්තකානං බන්ධානං කටන්තා ච රූපානං ආහාර පච්චයෙන පච්චයො” ‘ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි විපාක අබ්‍යාකත ආහාර (අරූපී ආහාර) සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයටද, තමන් හා උපදනා කර්මජ රූපයන්ටද, ආහාර ප්‍රත්‍යය වේ. මෙහි රූපාහාරය රූප ධර්මයන්ට ආහාර ප්‍රත්‍යය වේ. අරූපාහාරයෝ රූප ධර්මයන්ටද ප්‍රත්‍යය වෙති. එයද විත්ත සමුට්ඨාන රූපයනට පමණක් නොව ඇතැම් කලෙක කර්මජ රූපයනටද ප්‍රත්‍යය වන බව ප්‍රශ්න වාරයෙහි වදාළහ.

හැල් බීජයෙන් නැගෙන අංකුරය පෘථිවි- අප්- රසාදිය ලැබීමෙන් වැඩෙන්නා සේ කර්මයෙන් උපදනා රූපයෝ සෘතු ආහාර ප්‍රත්‍යය ලැබී පවත්නෝ (වැඩෙන්නෝ) වෙති.

රූපාභාරයෙහි ජනක- උපස්තම්භක යන හක්ති දෙකම ඇත්තේය. බාහිර ඕජාව ආහාරජ රූපයනට ජනක ප්‍රත්‍යය වේ. එය කර්මජ- විත්තජ- සෘතුජ රූපයනට උපස්තම්භක වේ. ඒ ත්‍රිජ රූපයන්හි ඕජාව චතුසමුට්ඨානික රූපයනට උපස්තම්භක වේ. නොහොත් එක් කලාපයක ඕජාව ඒ කලාපයේ රූපයන්ට ජනක ප්‍රත්‍යය වේ. අන්‍ය රූප කලාපයන්ට උපස්තම්භක ප්‍රත්‍යය වේ.

(16) ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යය. අධිපති අර්ථයෙන් උපකාර වන්නාවූ ධර්මයෝ ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යයෝයි.

ඒ මෙසේයි:- තමා හා සම්බන්ධ ධර්මයන් තම තමා අයත් කෘත්‍යයන්හි තම තමා අයත් ස්වභාවය නොඉක්ම තමහට අනුකූල කරවීම් වශයෙන් ඊශ්වරත්වය පැවැත්වීමය මෙහි ස්වභාවය. ස්ත්‍රී- පුරුෂ- ඉන්ද්‍රිය දෙක හැර සෙසු විසිඉන්ද්‍රියයෝ ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යයයෝයි.

"වක්ෂුරින්ද්‍රිය වක්ෂුවිඥාන ධාතුවට හා තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

"රූප ජිවිතින්ද්‍රිය කර්මජ රූපයනටද ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. සෙසු අරූප ඉන්ද්‍රියයෝ සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනට හා තත් සමුත්ථාන රූපයනටද ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

විස්තර:- අධිපති ප්‍රත්‍යය නම් සෙසු ධර්මයන්ගේ ප්‍රචායත්තිය වළකා තමහට අවනත කරගැනීම් වශයෙන් බල පැවැත්මේ ශක්ති විශේෂයෙකි. ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යය නම් දර්ශනාදී කෘත්‍යයෙහි වක්ෂුවිඥානාදියද, ජිවනයෙහි කර්මජ රූපයන්ද, සෙසු නාම ඉන්ද්‍රිය ධර්මයන් තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් හා එයින් උපදනා රූප විෂයෙහි ඒ ඒ කෘත්‍යයෙහිද, වක්ෂුප්‍රසාදාදියට අනුවර්තික වීම් වශයෙන් (අනුව) පැවැත්මයි.

(17) ධ්‍යාන ප්‍රත්‍යය, ලක්ෂණ- ආලම්බන වශයෙන් උපනිද්ධ්‍යානය (අරමුණු බැලීම්) අර්ථයෙන් උපකාරකවූ ද්විපඤ්ච විඥානයෙහි සුඛ- දුඃඛ - වේදනා ද්වය හැර සෙසු කුසලාදී හෙදවූ සිත්හි පවත්නා විතර්ක - විචාර - ප්‍රීති - එකාග්‍රතා - සෞමනසා - දෝර්මනසා - උපෙක්ෂා යන සත් ධ්‍යානාංග ධ්‍යාන ප්‍රත්‍යයය.

විශේෂ:- ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණයෙහිවූ උපෙක්ඛා- එකග්ගතා ධ්‍යානාංග නොවේ.

"චිතර්කාදී ධ්‍යානාංග ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ට හා තත් සමුත්ථාන රූපයනට ධ්‍යාන ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ" යයි වදාළහ.

"ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි ප්‍රතිසන්ධි සිත් එකුන්විස්සය. චෛතසික පන්තිසය යන මොවුන් හා සම්ප්‍රයුක්තවූ චිතර්කාදී පස සම්ප්‍රයුක්ත ස්කන්ධයනට හා කර්මජ රූපයනට ධ්‍යාන ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍ය වේයයිද වදාරණ ලදී.

(18) මාර්ග ප්‍රත්‍යය

කුලල පක්ෂයෙන් හෝ අකුලල පක්ෂයෙන් හෝ තමා හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් සුගති - දුර්ගති නිර්වාණයන්ට අභිමුඛ කිරීම් වශයෙන් උපකාර වන්නාවූ ධර්මයෝ මාර්ග ප්‍රත්‍යයයෝයි.

"එකී මාර්ගාංගයෝ මාර්ගසම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනට හා තත් සමුත්ථාන රූපයනට මාර්ග ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ" යයි එයින් වදාළහ.

මෙහි මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ධර්ම නම් සහෙතුක සිත් එක් සැත්තැවය, චෛතසික දෙපනසය යන මොහුය. තත් සමුත්ථාන රූප නම් එම මාර්ගාංග සම්ප්‍රයුක්ත සහෙතුක චිත්තජ රූපය, සහෙතුක ප්‍රතිසන්ධි කර්මජ රූපය යන මොහුය.

මාර්ගාංග නම්:- පඤ්ඤා- විතක්ක- චිරතිත්තය- විරිය සති- එකග්ගතා- දිට්ඨි යන චෛතසික නවයයි.

"ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි විපාක අව්‍යාකෘතවූ මාර්ගාංග සම්ප්‍රයුක්ත ස්කන්ධයනට හා කර්මජ රූපයනට මාර්ග ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ."

(19) සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය:-

සමච්ඡ හෝ එක්ච්ඡ හෝ ඒකච්ඡතුක- ඒකාලම්භන- ඒකොත්පාද- ඒකනිරෝධ යන සම්ප්‍රයුක්ත භාවයෙන් උපකාරක ධර්මයෝ සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයෝයි.

"අරුපී සතර නාම..ස්කන්ධ ඔවුනොවුන්ට සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ."

(20) විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය:-

පෙර කී ඒකවස්තුකාදී බවට නොපැමිණීමෙන් රූපී ධර්මයනට උපකාර නොවන අරූපී ධර්මද, අරූපීනට උපකාර නොවන රූපී ධර්මද විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයෝයි. මේ වෙන් වෙන්ව පැවැත්මය, ඒ විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයය (1) සහජාන (2) පච්ජාජාන (3) පුරෙජාන වශයෙන් ත්‍රිවිධය.

(i) "එකවට උපදනා කුශලස්කන්ධ චිත්තසමුත්ථාන රූපයනට විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය වේ. (ii) පසුව උපන් කුශල ස්කන්ධ පළමු උපන් මේ කයට විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයය වේ.

තවද සහජාන විප්‍රයුක්ත විභංගයෙහි "ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි විපාක අව්‍යාකෘත ස්කන්ධ කර්මජ රූපයනට විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය වේ." ස්කන්ධ වස්තුවටද, වස්තු ස්කන්ධයනටද විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍ය වේය"යි වදාරණ ලදී.

(iii) පුරෙජාන විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය වක්ෂුරිත්ථියාදී වස්තු වශයෙන්ම දතයුතුයි. ඒ මෙසේයි. "පළමු උපන් චක්ඛායතනය වක්ෂුච්ඡායනයටද, -පෙ- කායායතනය කායච්ඡායනයටද පුරෙජාන විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. හෘදය වස්තුව විපාක අව්‍යාකෘත ස්කන්ධයනටද, හෘදය වස්තුව කුශල ස්කන්ධයනටද හෘදය වස්තුව අකුශල ස්කන්ධයනටද, විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. මේ පුරෙජාන විප්‍රයුක්තය.

(21) අස්ති ප්‍රත්‍යය:-

තමාගේ අස්තිත්වයෙන් (පැවැත්මෙන්) පවත්නාවූම ධර්මයනට උපස්තම්භක වීමෙන් උපකාරවන ධර්මය අස්ති ප්‍රත්‍යයය.

මේ අස්තිත්වයද වස්තු- ආලම්බන- සහජාන- ආදීන්ට සාධාරණවූ අස්තිත්වයෙන් උපකාරත්වයයි දත යුතු.

එය අරූපස්කන්ධ- මහාභූත- නාමරූප- චිත්ත චෛතසික- මහාභූත- ආයතන- වස්තුරූප වශයෙන් සත් ආකාරයෙකින් මාත්‍යකා තබන ලදී.

(i) සතර අරූපස්කන්ධ ඔවුනොවුන්ට අස්ති ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

- (ii) සතර මහාභූත ඔවුනොවුන්ටද,
- (iii) අවක්‍රාන්ති ක්ෂණයෙහි නාම-රූප ඔවුනොවුන්ටද,
- (iv) චිත්ත- වෛතසික ධර්ම චිත්ත සමුත්ථාන රූපයන්ටද,
- (v) මහාභූත උපාදාය රූපයන්ට ද,
- (vi) චක්ඛායතනය චක්ඛු විඤ්ඤාණ ධාතුවටද, -පෙ-කායායතනය, රූපායතනය -පෙ- ථොට්ඨබ්බායතනය කාය විඤ්ඤාණ ධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද, අස්ති ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. රූපායතනය -පෙ- ථොට්ඨබ්බායතනය මනොධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද,
- (vii) යම් රූපයක් නිසා මනොධාතුවද, මනොවිඤ්ඤාණ ධාතුවද පවතිත් නම් ඒ රූපය මනොධාතුවටද, මනො විඤ්ඤාණ ධාතුවටද, තත් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයනටද අස්ති ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

මේ සත් ආකාර අස්ති ප්‍රත්‍යයන් අතුරෙන් (i) සිට (v) දක්වා සහජාත වශයෙන්ද,

(vi) පුරෙජාත වශයෙන්ද

(vii) සහජාත- පුරෙජාත වශයෙන්ද අස්ති ප්‍රත්‍යය දක්වන ලදී,

මෙසේ මේ පාඨයෙහි සහජාත- පුරෙජාත වශයෙන්ම අස්ති ප්‍රත්‍යය දක්වන ලදී.

සහජාතය, පුරෙජාතය පච්ඡාජාතය, ආහාරය, ඉන්ද්‍රියය යයි නික්ෂේපකොට සහජාත විෂයෙහි "එකම විඤ්ඤාණස්කන්ධය වේදනාදි සෙසු නාමස්කන්ධ තුනටද, එයින් නිපදනා රූපයනටද, අස්ති ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ." යනාදීන් දෙශනා කරන ලදී. පුරෙජාත අස්ති ප්‍රත්‍යයෙහි චක්ඛායතනාදීන්ගේ වශයෙන් නිර්දේශ කොට දක්වන ලදී. පච්ඡාජාත අත්ථි පථවයෙහි පශ්චාත්තාප චිත්ත- වෛතසික- ධර්මයන් පුරෙජාත මේ කායට පච්ඡාජාත ප්‍රත්‍යය වශයෙන් නිර්දේශ කරන ලදී. ආහාර ප්‍රත්‍යයෙහි "කබලිකාරාහාරය මේ ශරීරයට අස්ති ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ" යයිද,

ඉන්ද්‍රිය ප්‍රත්‍යයෙහි "රූප ජීවිතින්ද්‍රියය කර්මජ රූපයනට අස්ති ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේයයි" නිර්දේශ කරන ලදී.

(22) නාස්ති ප්‍රත්‍යය:- තමහට අනතුරුව උපදනා අරුපි ධර්මයන්ගේ පැවැත්මට අවකාශ දීමෙන් උපකාර වන්නාවූ අනතුරුව නිරුද්ධවූ චිත්ත- චෛතසික ධර්මයෝ නාස්ති ප්‍රත්‍යයහ.

එයින් වදාළහ, සමනන්තර නිරුද්ධවූ චිත්ත- චෛතසික ධර්ම ප්‍රත්‍යුත්පන්නවූ චිත්ත- චෛතසික ධර්මයනට නාස්ති ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ." (මෙහි විභාගය හා ප්‍රත්‍යය ක්‍රමද අනන්තර ප්‍රත්‍යය සේයි)

(23) විගත ප්‍රත්‍යය:- ඒ නාස්ති ප්‍රත්‍යයවූ ධර්මයෝම පහව යෑම් වශයෙන් උපකාරවන හෙයින් විගත ප්‍රත්‍යය නම් වෙති.

නාස්තිත්වය නම් නිරොධාසන්නයෙහි ශුන්‍ය බවයි විගතත්වය නම් නිරොධ ප්‍රත්‍යය බවයි.

(24) අවිගත ප්‍රත්‍යය අස්ති ප්‍රත්‍යයවන ධර්මයෝම අවිගත භාවයෙන් උපකාර වන හෙයින් අවිගත ප්‍රත්‍යය නම් වෙති.

විශේෂ: චෛතෙයාධ්‍යායය වශයෙන් හා දෙශනා විලාශ වශයෙන් මෙසේ වදාළ බව මුත් අස්ති - අවිගත දෙකහි වෙනසෙක් නැත.

ප්‍රත්‍යය විභාගය.

(i) මේ සූචිසි ප්‍රත්‍යයන් අතුරින් ආලම්බන අනන්තර- සමනන්තර- උපනිශ්‍රය- පුරෙජාත- ආසෙවන- සම්ප්‍රයුක්ත- නාස්ති- විගත යන ප්‍රත්‍යය නවය අරූප ධර්මයනට ප්‍රත්‍යයවේ. පශ්චාත්ථාන ප්‍රත්‍යය රූප ධර්මයනට ප්‍රත්‍යයවේ.

සෙසු කුදුස් ප්‍රත්‍යයයෝ රූප- අරූප දෙකටම ප්‍රත්‍යය වෙත්,

(ii) හේතු- අනන්තර- සමනන්තර- ආසෙවන- පච්ඡාජාත- කර්ම- විපාක- ධ්‍යාන- මාර්ග- සම්ප්‍රයුක්ත- නාස්ති- විගත ප්‍රත්‍යයෝ අරූප ධර්මයෝය.

සූර්වෙජාත ප්‍රත්‍යය රූප ධර්මයි

ආලම්බන- උපනිශ්‍රද්වයය ප්‍රඥප්ති හා රූප ධර්මයි.

සෙස්සෝ රූපාරූප ධර්මයෝ වෙත්,

(iii) අනන්තර- සමනන්තර- ආසෙවන- නත්ථි- විගත ප්‍රත්‍යයයෝ අතීත කාලිකයෝය. ආලම්බනාධිපති- ආලම්බ නොපනිශ්‍රය දෙක ත්‍රේකාලිකද කාල විමුක්තදවේ.

කර්ම ප්‍රත්‍යය, අතීත- ප්‍රත්‍යුත්පන්න වශයෙන් ද්විකාලිකවේ, සෙසු පසළොස් ප්‍රත්‍යුත්පන්නය.

(iv) අනන්තර- සමන්තර- අනන්තරොප නිශ්‍රය- ප්‍රකාතොප නිශ්‍රය- ආසෙවන- නානාක්ෂණික කර්ම- නාස්ති- විගත ප්‍රත්‍යයද ජනකමවේ. උපස්තම්භක නොවේ.

පශ්චාත්ත ප්‍රත්‍යය උපස්තම්භක වේ. ජනක නොවේ සෙස්සෝ ජනකද උපස්තම්භකද වෙති.

ප්‍රත්‍යය ද්විනිශ්චය.

අවිද්‍යාව මේ සුවිසි ප්‍රත්‍යයයන් අතුරින් අවිද්‍යාව

(1) පුණ්‍යාභිසංස්කාරයනට දෙපරිද්දෙකින්ද

(2) අපුණ්‍යාභිසංස්කාරයනට අනෙකාකාරයෙන්ද

(3) ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාරයනට එක් ආකාරයෙකින්ද ප්‍රත්‍යවේ.

විස්තර:- (1) පුණ්‍යාභිසංස්කාරයනට ආලම්බන ප්‍රත්‍යයයෙන්ද, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන්දැයි දෙපරිද්දෙකින් ප්‍රත්‍යයවේ

ඒ මෙසේයි:- අවිද්‍යාව ක්ෂය- ව්‍යය වශයෙන් සන්මර්ශනය කරන කල්හි කාමාවචර පුණ්‍යාභිසංස්කාරයනට ආලම්බන ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

අභිඥා චිත්තයෙන් සමොහ සිත් දැනගන්නා කල රූපාවචර පුණ්‍යාභිසංස්කාරයනටද, ආලම්බන ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ.

අවිද්‍යාව ඉක්මවීම පිණිස දානාදී කාමාවචර පුණ්‍ය ක්‍රියා වස්තු පුරන්තනුටද උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

අවිද්‍යාවෙන් මුළාවූ හෙයින් කාම රූප භව සම්පත්තින් පතා ඒ කාමාවචර- රූපාවචර පින් කරන්තනුට එසේම උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

(2) අපුණ්‍යාභිසංස්කාරයනට අනෙකාකාරයෙන් ප්‍රත්‍යය වන්නේ මෙසේයි.

(i) අවිද්‍යාව අරමුණු කොට රාගාදීන් උපදනා කල්හි අවිද්‍යාව ආලම්බන ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ. (ii) රාගාදිය ගරු කොට ආස්වාදනය කරන කල්හි ආලම්බනාධිපති-

ආලම්බනොපනිශ්‍රය වශයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ. (iii) අවිද්‍යාවෙන් මුද්‍රාව ප්‍රාණ වධාදිය කරන්නවුන්ට උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන්ද, ද්විතීය, ජවනාදියට අනන්තර- සමනන්තර- අනන්තරොපනිශ්‍රය- ආසෙවන- නත්ථි- විගත ප්‍රත්‍යයෙන්ද, (iv) යම්කිසි අකුසලයක් කරන්නහුට හෙතු- සහජාත- අඤ්ඤාමඤ්ඤා- නිස්සය- සම්පයුත්ත- අත්ථි- අවිගත ප්‍රත්‍යයයෙන්දැයි මෙසේ නොයෙක් ආකාරයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

(3) ආනෙඤ්ජාහි සංස්කාරයනට, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන් එක් ආකාරයෙකින් ප්‍රත්‍යයවේ. ඒ උපනිශ්‍රය භාවය පුණ්‍යාහිසංස්කාරයෙහි සමතික්‍රම හව ප්‍රාර්ථනා වශයෙන් කී සෙයින් දතයුතු.

මෙහි එක ඵලයෙක් එක හෙතුවකින් නොවේ,

අනෙක ඵල එක හෙතුවකින් නොවේ, එක ඵලයෙක් අනෙක හෙතුවකින් නොවේ, අනෙකඵල අනෙක හෙතුව ගෙන්ම වේ. එහෙත් එක හෙතුවකට ඵල එකක් දැක්වීමේ ප්‍රයෝජනයක් ඇත්තේය.

"සෙම්භසමුට්ඨානා ආබාධා" යන තන්හි ප්‍රකට බැවින් එකම හෙතුව දැක්වේ.

"මහණෙනි, යම් අකුසල ධර්ම කෙනෙක් වෙත් නම් ඒ සියල්ල අයෝනිසොමනසිකාරය මුල් කොට ඇත්තාහයි" අසාධාරණ හෙයින් එකම හේතුව වදාළහ.

වස්තු- ආලම්බනාදිය කුසල් අකුසල් දෙකටම සාධාරණ වුවද අයෝනිසොමනසිකාරය අකුසලයට අසාධාරණ හෙතුවය.

මෙසේ සෙසු වස්තු- ආලම්බන- සහජාත ධර්මාදී සංස්කාරයනට හෙතු ඇතද "සංයෝජනීය ධර්මයන්හි ආස්වාද වශයෙන් බලන්නහුට තණ්හාව වැඩේ තණ්හා ප්‍රත්‍යයයෙන් උපාදන වේ. උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් කර්ම හව (සංස්කාර) වේ යයිද" "අවිද්‍යාව ඇති හෙයින් ආසව වේ" යයිද වදාළ හෙයින් සෙසු තණ්හාදී හෙතු ඇතද සංස්කාරයනට අවිද්‍යාවම ප්‍රධාන හේතුවයි.

"මහණෙනි, අඥානතෙම අවිද්‍යාවට පැමිණියේ පුණ්‍යාහිසංස්කාරද රැස් කෙරේ" යයි වදාළ හෙයින් ප්‍රකට හෙතු

බැවින්ද දක්වන ලදැයි දකුණු ක්ෂිණාග්‍රවයනට අවිද්‍යා නැති හෙයින් සංස්කාර නූපදී සෙස්සනට අවිද්‍යාව ඇති හෙයින්ම ත්‍රිවිධ සංස්කාරම උපදනා හෙයින් අවිද්‍යාව සංස්කාරයනට අසාධාරණ හෙතුවයි.

මෙසේ "අවිජ්ජාපච්චයා සංඛාරා" යනාදී හැම තන්හි ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයෙහි ප්‍රධාන හෙයින්ද, ප්‍රකට හෙයින්ද, අසාධාරණ හෙතු හෙයින්ද, එකී එකී හෙතු එලයන් දැක්වීම බොධනෙය්‍යයන්ගේ ධර්මාවබොධ නම් ප්‍රයෝජනය සඳහාය.

විස්තර:- ස්වභාව ධර්මයන්ගේ ස්ථිතිය, ස්වභාවය, කෘත්‍යය, යනාදියට විරුද්ධවූද, අවිරුද්ධවූද, ප්‍රත්‍යය ලොකයෙහි සිද්ධය.

ඒ මෙසේයි:- පූර්ව චිත්තය පශ්චිම චිත්තයට ස්ථාන විරුද්ධ ප්‍රත්‍යයයි. පූර්ව ශිල්පාදී ශික්ෂණය පසුව පවත්නා ශිල්පාදී ක්‍රියාවනට ස්ථාන විරුද්ධය.

අරූප්‍යවූ කර්ම කර්මජ රූපයනට ස්වභාව විරුද්ධ ප්‍රත්‍යයයි. මධුර ස්වභාව ඇති ක්ෂීරාදිය අම්බිලස්වභාවවූ දධ ආදියට ස්වභාව විරුද්ධ ප්‍රත්‍යයයි.

චක්ෂුරූපාදීහු චක්ෂුර්විඥානාදියට ස්ථාන හෙයින් අවිරුද්ධ ප්‍රත්‍යයය.

පූර්වජවන පශ්චිම ජවනයට ස්වභාවයෙන් හා කෘත්‍යයෙන් අවිරුද්ධ ප්‍රත්‍යයය.

විරුද්ධ - අවිරුද්ධ ප්‍රත්‍යයන් මෙන්ම සදාශ - අසදාශ ප්‍රත්‍යයද වේ.

ඒ මෙසේයි:- සදාශවූම සෘතු ආහාර නම්වූ රූපය රූපයට ප්‍රත්‍යය වේ.

අසදාශවූ රූපය අරූපයට ප්‍රත්‍යය වේ. අරූපයද රූපයට ප්‍රත්‍යය වේ. ගව ලොම් හා පැරණි එළු ලොම් හි තණද, ගව අඟ බට වලටද, දී-තලපිටි සතුරු එක්කොට ලූයේ භූ තෘණයටද ප්‍රත්‍යය වේ.

මෙසේ අපර චිත්තාදී ධර්මයනට පූර්ව චිත්තාදිය- විරුද්ධ අවිරුද්ධ, සදාශ-අසදාශ ප්‍රත්‍යය වන හෙයින් ඒ අපරචිත්තාදී ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්න ධර්මයෝ-පූර්ව චිත්තාදී ප්‍රත්‍යය ධර්මයන්ගේ විපාකම නොවෙති. (විපාකද වෙති. අවිපාදකද වෙත්)

තවද මේ අවිද්‍යාව පිටික වශයෙන් ඒකාන්ත අනිෂ්ට ඵල ඇත්තේ ස්වභාව වශයෙන් සාවද්‍ය වන හෙයින් මේ සියලු පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදියට සුදුසු පරිදි ස්ථාන - කෘත්‍ය ස්වභාව - විරුද්ධ - අවිරුද්ධ - ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, සදාශ - අසදාශ ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතු.

නිර්ණය:- අවිද්‍යාව, පුණ්‍ය- ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාරයනට ස්ථානාදීන් විරුද්ධ ප්‍රත්‍යය වේ. අපුණ්‍යාභිසංස්කාරයනට සදාශ ප්‍රත්‍යය වේ, සෙස්සනට අසදාශ ප්‍රත්‍යය වේ. 'අවිද්‍යාවගේ ඒ ප්‍රත්‍යය ස්වභාවයද, දූඛාදිහි නොදැනීම් නම්වූ ඒ අඥාන ස්වභාවය ප්‍රතීණ නොවූ තැනැත්තේ දූඛාදියෙහි හා පූර්වාන්තාදියෙහිද, අඥාන බැවින් සංසාර දූඛය සුඛය යන සංඥාවෙන් ගෙන ඒ සංසාර දුකට හේතුවූ ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන්ම රැස්කෙරේ' යනාදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද්දේ මැයි.

(i) චුති යෙහිද උත්පත්තියෙහිද, සංසාරයෙහිද, සංස්කාරයන්ගේ ලක්ෂණයෙහිද, ප්‍රතීත්‍යසමුත්පන්න ධර්මයෙහිද මූලාවත තැනැත්තේ මේ ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන් රැස්කරන හෙයින් ඒ ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන්ටම මේ අවිද්‍යාව ප්‍රත්‍යය වේ."

(ii) උත්පත්තියෙහි මූලාවූයේ ඒ ඒ භවයෙහි ස්කන්ධයන්ගේ ප්‍රථම ප්‍රාදුර්භාවය උත්පත්තියයි නොගෙන සත්වයා උපදී, 'සත්වයා ජීර්ණ ශරීරය හැරදමා පරලොව අනිතව ශරීර ප්‍රාදුර්භාවය (උත්පත්තිය) ලබායි' විකල්පනය කෙරේ.

(iii) සංසාරයෙහි මූලාවූයේ 'ස්කන්ධ - ධාතු - ආයතනයන්ගේ නොසිඳෙනසේ පවත්නා පටිභාවය සංසාරයයි' කියනු ලැබේ යයි මෙසේ වර්ණිත සංසාරය ඒ වූ පරිදි නොගෙන මේ සත්වයා මේ ලෝකයෙන් පරලොවයයි පරලොවින් මෙලොව ඒයයි ආදීන් කල්පනා කරයි.

(iv) සංස්කාරයන්ගේ ලක්ෂණයෙහි මූලාවූයේ රූපාදීන්ගේ රූප්පනාදී ස්වභාවය, එස්සාදීන්ගේ ඵ්‍රස්සනාදී ස්වභාවය යන ස්වලක්ෂණයද, අනිත්‍යාදී සාමාන්‍ය ලක්ෂණය ද නොගෙන සංස්කාරයන් ආත්ම වශයෙන්ද, ආත්ම ප්‍රතිබද්ධ වශයෙන්ද, නිත්‍ය- සුඛ- ශුභ- වශයෙන්ද විකල්පනය කෙරේ.

(v) ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයෙහි මූලාවුයේ,

‘අවිද්‍යාදී ප්‍රත්‍යයයෙන් සංස්කාරාදීන්ගේ ප්‍රවෘත්තිය නොගෙන ආත්මය දතියයිද, ආත්මය ස්වභාවයෙන් නොදනිතත් බුද්ධි ගුණයෙන් යුක්තවූ කල දතියයිද, පරලොව සැප දුක් විඳින්නේ කුසල් - අකුසල් තෙමේම කරයි. අනුත් ලවාද කරවායයිද ගනී.

ප්‍රතිසන්ධියෙහි උපදින්නේම ද්වි අනුකාදිය ඉපදවීම් වශයෙන්ද, ඊශ්වරාදීන්ගේ ඊජ්සාවශයෙන්ද, කලලාදීභාවයෙන් ශරීර සම්පාදනය කරන්නාහු ඉන්ද්‍රියයන් සම්පාදනය කෙරෙත් යයිද ඒ ආත්ම නම්වූ සත්වතෙමේ චක්ෂුරාදී ඉන්ද්‍රියයෙන් යුක්ත වූයේ ස්පර්ශ කෙරේ. විඳියි, ආසා කෙරෙයි, ගතියි භවයෙන් භවය ගළපයි. හෙතෙමේ නැවත භවාන්තර ගතවේයයි කියාද සියලු සත්වයෝ නොසිඳිය හැකිවූවන් සේ පෙර පසු නියමය අනුව හටගැනීම් නම් මනුෂ්‍ය- දිව්‍ය - බ්‍රහ්ම ගති වශයෙන්- ජාති වශයෙන් පිළිවෙළින් නියතයෙන් පිරිනැමෙතියිද විකල්පනය කෙරේ. අවිද්‍යාවෙන් මූලාවූ ඒ පුද්ගලයා මෙසේ විකල්පනය කෙරෙමින්, පොළොවෙහි හැසිරෙන අන්ධයෙකු, මගටද, නොමගටද, ගොඩටද, වළටද, සමබ්මටද, විසම බ්මටද, පැමිණෙන්නා සේ පුණ්‍යාභිසංස්කාරද, අපුණ්‍යාභිසංස්කාරද, ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාරද, රැස් කෙරේ.

සංඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණං,

මෙහි විඤ්ඤාණය වක්ඛු විඤ්ඤාණාදි වශයෙන් සය ආකාරවේ.

එහි වක්ඛුවිඤ්ඤාණය, කුශල විපාකය, අකුශල විපාකයයි ද්විවිධය.

සොත- සාන- ජීවිතා- කාය විඤ්ඤාණද එසේම කුසල- අකුසල විපාක වශයෙන් බෙදේ.

මනෝ විඤ්ඤාණය කුසල- අකුසල විපාක මනෝධාතු දෙකයි.

අහෙතුක මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතු තුනයි.

සහෙතුක කාමාවචර විපාක සිත් අටය රූපාවර විපාක සිත් පසය.

අරුපාවචර විපාක සිත් සතරදැයි විසි දෙයාකාර වෙත්.

මෙසේ මේ ඡ්‍යා විඥානයෙන් දෙතිස් සියලු ලෝකික විපාක විඥාන සංග්‍රහ වේ.

එසේ වන්නා කවර සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් කවර විඥාන වේද යත්?

කාමාවචර පුණ්‍යාභිසංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් කුසල විපාක චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදී පසද, එක් මනෝධාතුවක්ද, මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතු දෙකද, කාමාවචර මහා විපාක අටදැයි සොළොස් විපාක වේ.

එයින් වදාළහ.

"කාමාවචර කුසල කර්මය කළ හෙයින්, රූප කළ හෙයින් විපාකවූ චක්ඛු විඤ්ඤාණය උපදී, සොන විඤ්ඤාණාදියද එසේ මයි. විපාක මනෝ ධාතු නම්වූ සම්පට්ඨිතන චිත්තයද, සොමනස්ස සහගත මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුවද උපදී. සොමනස්ස- ඤාණ සම්පයුත්ත අසංඛාර-සසංඛාරාදියද මෙසේමයි.

රූපාවචර පුණ්‍යාභි සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් රූපාවචර විපාක පස ලැබේ. එයින් වදාළහ.

ඒ රූපාවචර කුසල කර්මය කළ හෙයින්, රූප කළ හෙයින් විපාකවූ -පෙ- පඨමජ්ඣිකාන සිතද -පෙ- පඤ්චමජ්ඣිකාන සිතද, සන්නාතයෙහි ඉපදවීම් වශයෙන් පැමිණ වාසය කෙරේ. මෙසේ පුණ්‍යාභිසංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් එක්විසි වැදෑරුම් විපාක විඥානය උපදී. අපුණ්‍යාභි සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් අකුසල විපාක චක්ඛු විඤ්ඤාණාදී පසද, එකම මනෝ ධාතුවද, මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුවදැයි මෙසේ සත් වැදෑරුම් විපාක විඤ්ඤාණය උපදී.

ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් සතර අරුප විපාක වේ. එයින් වදාළහ.

ඒ අරුපාවචර කුසල කර්මය කළ හෙයින් රූප කළ හෙයින්ම සර්වප්‍රකාරයෙන් රූප සංඥාව ඉක්මවීමෙන් ආකාසානඤ්චායතන සහගතවූ විපාක විඤ්ඤාණයද, විඤ්ඤානඤ්චායතන ආකිඤ්ඤායතන - නෙවසඤ්ඤා

නාසඤ්ඤායතන සංඥාවෙන් යුක්තවූ සුඛ - දුඃඛ ප්‍රභාණයෙන් - චතුර්ථධ්‍යානයට පැමිණ වෙසේයයි" කියයි.

මොවුනතුරින් දෙපස් විඤ්ඤාණය, මනෝධාතූද්වය, සොමනස්ස සහගත අහෙතුක මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතූවය, යන තෙළෙස පඤ්චස්කන්ධය ඇති භවයෙහි සුදුසු සේ ප්‍රවෘත්ති යෙහිම පවතී. සෙසු එකුත් විස්ස තුන් භවයෙහි සුදුසු බැවින් ප්‍රවෘත්ති ප්‍රතිසන්ධි දෙකිහි පවතී.

ඒ මෙසේයි:- කුසල විපාකවූ චක්ඛු විඤ්ඤාණාදී පස, කුසල විපාකයෙන් හෝ අකුසල විපාකයෙන් ඉපිද ක්‍රමයෙන් මිහි කිරීමට පැමිණි චක්ෂුරාදී ඉන්ද්‍රිය ඇත්තහුට ඒ චක්ෂුරාදී ඉන්ද්‍රියනට හමුවූ ඉෂ්ටවූ හෝ ඉෂ්ට මධ්‍යස්ථවූ හෝ රූපාදී ආලම්බනය අරභයා චක්ෂුරාදීප්‍රසාද ඇසුරුකොට දර්ශන-ශ්‍රවණ- ආප්‍රායණ- රසාස්වාදන- ස්පර්ශන කෘත්‍යයන් සිද්ධ කෙරෙමින් පවතී. අකුසල විපාක පසද එසේම පවතී.

අභිධර්ම අටුවාහි තදාරම්මණය දෙවරක්ම උපදියයි කියන ලදී.

මේ සිත ජවනයන් ගත් අරමුණ ගෙන පවත්නා හෙයින් තදාලම්බනයයිද, ජවනයන් පිටිපස පවත්නා හෙයින් පිටිධිභවංගයයිද නම් දෙකක් ලබයි.

මෙහි සිතද අනියත ද්වාරාලම්බන හා නියත වස්තු හා අනියත ස්ථාන කෘත්‍ය ඇතියේයි.

මෙසේ තෙළෙස් විඤ්ඤාණ පඤ්චවොකාර භවයෙහි ප්‍රවෘත්තියෙහි වේයයි දතයුතුයි.

සෙසු එකුත් විසි විඤ්ඤාණ අතුරින් කිසිවක් තමහට සුදුසු ප්‍රතිසන්ධියක් ඇති කල්හි නො පවත්නේ නොවේ. (පවතී.)

ප්‍රවෘත්තියෙහි කුසල - අකුසල විපාක අහෙතුක මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතූද්වයය, පඤ්චද්වාරයෙහි කුසල අකුසල මනෝ ධාතු ද්වයයට අනතුරුව සන්තීරණ කෘත්‍යයද, ෂඩ්ද්වාරයෙහි පෙරකී සේ තදාරම්මණ කෘත්‍යයයද, තමා දුන් පිළිසිඳිත් මත්තෙහි භවාංගොපච්ඡෙදක චිත්තොත්පාදයක් නැති කල භවාංගකෘත්‍යයද අන්තයෙහි වූති කෘත්‍යයදැයි කෘත්‍ය

සතරක් සිද්ධ කරමින් නියත වස්තූකව අනියතද්වාරාලම්බන ස්ථාන කෘත්‍යය ඇතිව පවතී.

කාමාවචර සහෙතුක සිත් අට කී නයින්ම සදොරෙහි තදාරම්මණ කෘත්‍යයද තමා දුන් පිළිසඳින් මත්තෙහි භවංගූපච්ඡේදක චිත්තොත්පාදයක් නැති කල භවාංග කෘත්‍යයද, කෙළවර වූනි කෘත්‍යයදැයි මේ තුන් කෘත්‍යයක් සාධමින් නියත වස්තූකව අනියත ද්වාර- ආලම්බන- කෘත්‍යය ඇතිව පවතී.

රූපාවචර පස හා අරූපාවචර සතරද තමා දුන් පිළිසඳින් මත්තෙහි භවංගූපච්ඡේදක චිත්තොත්පාදයක් නැති කල්හි භවාංග කෘත්‍යයද, අවසන වූනි කෘත්‍යයදැයි දෙතිසක් සාධමින් පවතී. ඔවුනතුරින් රූපාවචර පස නියත වස්තු ආලම්බන හා අනියතස්ථාන කෘත්‍යයහ. අරූපාවචර සතර නියත අවස්තුකය. නියතාලම්බනය, අනියතස්ථාන හා කෘත්‍යය ඇතිව පවතියයි,

මෙසේ දෙතිස් වැදෑරුම් විඥානය ප්‍රවෘත්තියෙහිද සංස්කාර නිසා පවතී. ඒ ප්‍රවෘත්තියෙහි දෙතිස් විපාක විඤ්ඤාණයට ඒ ඒ පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදිය නානා ක්ෂණික කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන්ද, ප්‍රකෘතොපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන්ද ප්‍රත්‍යයවේ.

මෙසේ ප්‍රවෘත්තියෙහි විඥානය දක්වා ප්‍රතිසන්ධියෙහිද දක්වන්නාහු "සෙසු එකුන් විසි" විඤ්ඤාණ අතුරින් කිසිවක් තමහට සුදුසු ප්‍රතිසන්ධියක් නොදී නොපවතී" යයි පෙර කී වචනය ඉතා සැකෙවින් කී හෙයින් නොදත හැක්ක. එහි විස්තර දැක්වීම සඳහා,

- (1) ප්‍රතිසන්ධි කෙතෙක්ද?
- (2) ප්‍රතිසන්ධි සිත් කෙතෙක්ද?
- (3) කවර සිතකින් කවර භවයෙක ප්‍රතිසන්ධි වේද?
- (4) ප්‍රතිසන්ධියට අරමුණ කුමක්ද? යන මේ ප්‍රශ්න විසඳිය යුතුය.

- (1) අසඤ්ඤාසත්ත පටිසන්ධියද සමග පටිසන්ධි විස්සෙකි.
- (2) පටිසන්ධි සිත් එකුන් විස්සෙකි. ඒ පෙර කී සේය.
- (3) i අකුසල විපාක මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුවෙන් (උපෙක්ඛා සහගත සන්තීරණයෙන්) සතර අපායෙහි පිළිසඳ දේ.

ii කුසල විපාක (අහෙතුක) මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුවෙන් මිනිස් ලොව ජාත්‍යන්තරයෙන් උපත වෙයි. ජාත්‍යන්ත- ජාති- බධිර- ජාති උම්මත්තක- ජාති ඵලමුග- නපුංසකද, ආදී ශබ්ද- යෙන් මම්මනද ගැනෙයයි ඇතැමෙක් කියති. ඇතැම් අහෙතුක සත්ව කෙනෙක් අවිකල ඉන්ද්‍රියව මදක් විචාරණ ස්වභාව ඇති වෙත්යයි එබන්දන්ද ආදී ශබ්දයෙන් සංග්‍රහ වේයයි කෙනෙක් කියත්.

iii සහෙතුක කාමාවචර විපාක අටෙන් කාමාවචර දෙවියන්ගේද, මිනිස් ලොව පිණැනියන්ගේද පිළිසිද වේ.

iv රූපාවචර විපාක පස රූපාවචර බ්‍රහ්ම ලොකයෙහිද අරූපාවචර විපාක සතර අරූපාවචර ලෝකයෙහිද පිළිසිද දේ.

(4) සැකෙවින් පිළිසිදට අනිතාලම්බනය- පච්චුප්පන්තාලම්බනය- නවත්තබ්බාලම්බනයයි ආලම්බන තුනකි.

අසංඥ ප්‍රතිසන්ධියට ආලම්බනයෙක් නැති.

විඤ්ඤාණඤ්චායතන - නෙවවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන ප්‍රතිසන්ධියට අනිතාලම්බනයම වේ. දස කාමාවචරයනට අනිත වර්තමාන හෝ අරමුණු වේ. සෙසු රූපාවචර ප්‍රතිසන්ධිනට හා ප්‍රථම තෘතීය ආරූපා ප්‍රතිසන්ධිනට නවත් තබ්බාලම්බනය අරමුණු වේ.

මෙසේ තුන් අරමුණෙහි පවත්නා ප්‍රතිසන්ධි සිත් අනිතාලම්බනවූ හෝ තවත් තබ්බාලම්බනයවූ හෝ චුතියට අනතුරු වම පවතී.

මේ අනිතාලම්බන චුතියට අනතුරුව අනිතාලම්බන ප්‍රතිසන්ධියයි.

අනිකකුට මරණාසන්නයෙහි යට කී සේ අකුශල කර්මයෙන් නරක ආදියෙහි ගිනිදැල් වර්ණ ආදී ද්‍රව්‍ය නිමිති මනෝද්වාරයට එළඹ සිටී. අනතුරුව දෙවරක් භවාංගය ඉපිද නිරුද්ධවූ කල ඒ අරමුණ අරැබ එක් ආවර්ජන සිතක්ද, මරණයට ආසන්න බැවින් මදවූ ඉවග ඇති හෙයින් ජවන් පසක්ද, තදාරම්මණ දෙකක් දැයි විටී සිත් තනක් උපදී. අනතුරුව

හවාංග විෂය අරමුණුකොට එක් වූහි සිතක් උපදී. මෙතෙකින් එකොළොස් විත්තක්ෂණයක් ඉක්මියේ වෙයි. අනතුරුව විත්තක්ෂණ පසක් ආයු ශෙෂවූ එම ආලම්බනයෙහිම පටිසන්ධි විත්තය උපදී.

මේ අනිතාලම්බන වූතියට අනතුරුව ප්‍රත්‍යත්පන්නාලම්බන ප්‍රතිසන්ධියය.

අනිකකුට මැරෙනකල පඤ්චද්වාරයන් අතුරින් එක් ද්වාරයෙක රාගාදී ක්ලේශයනට හෙතුවූ අනිෂ්ට රූපාදී අරමුණක් හමුවීමට යේ, ඕහට පිළිවෙළින් උපන් වොත්ථපනයාගේ අවසන්හි මරණය ආසන්න බැවින් මඳවූ වේග ඇති හෙයින් ජවන් පසක් හා තදාරම්මණ දෙකක් උපදී. අනතුරුව හවාංග විෂය අරමුණු කොට එක් වූහි සිතෙක් වේ. මෙතෙකින් හවාංග දෙකෙක, පඤ්චද්වාරාවර්ජනය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණය, සම්පට්ච්ජනය, සන්තිරණය, වොත්ථපනය, ජවන් පසය, තදාරම්මණ දෙකය, වූහි සිතයයි පසළොස් විත්තක්ෂණයෙක් ඉක්මියේ වේ. අනතුරුව එක් විත්තක්ෂණයෙක ආයු ශෙෂවූ එම ආලම්බනයෙහි ප්‍රතිසන්ධි සිත උපදී.

මෙද අනිතාලම්බන වූතියට අනතුරුව පච්චුප්පන්නාලම්බන ප්‍රතිසන්ධියය.

මේ වූකලී අනිතාලම්බන සුගති වූතියට අනතුරුව අනිත පච්චුප්පන්නාලම්බන දුගති ප්‍රතිසන්ධිය පවත්නා ආකාරයය.

දුගතියෙහි සිටි මරණාසන්න කාලයෙහි රැස්කරන ලද නිවැරදි කර්ම ඇත්තනුට පෙර කී සේ ඒ නිවරද කර්මය හෝ කර්ම නිමිත්ත හෝ මනොද්වාරයෙහි අරමුණු බවට පැමිණියේ යයි, මෙසේ අකුශල පක්ෂයෙහි කුශල පක්ෂය බහා සියල්ල පෙර කී සේ දතයුතුයි.

මේ අනිතාලම්බන දුගති වූතියට අනතුරුව අනිතවූද පච්චුප්පන්නාලම්බනවූද සුගති ප්‍රතිසන්ධිය පවත්නා ආකාරයය.

සුගතියෙහි සිටි රැස් කළ නිවරද කර්ම ඇත්තනුට "ඒ කර්ම ඔහුට ඒ ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි වැටහෙයයි" වදාළ හෙයින් මරණ මඤ්චකයෙහි හොත්තනුට රැස්කළ පරිදි කුශල කර්මය

හෝ කර්ම නිමිත්ත හෝ මනෝද්වාරයෙහි ආපාදගත වේ. හෙද' රැස් කළ කාමාවචර නිවරද කර්ම ඇත්තනුට මයි.

එහෙත් රැස් කළ මහද්ගත කර්ම ඇත්තනුට කර්ම නිමිත්තම අරමුණු වේ. ඒ කර්මනිමිත්ත අරමුණු කොට නිපත් තදාලම්බන අවසන් කොට ඇත්තාවූ හෝ ශුද්ධවූ ජවන් විවීයට හෝ අනතුරුව භාවාංග විෂය අරමුණු කොට වුනි සිත උපදී.

එය නිරුද්ධවූ පසු ඒ ආපාදගත කර්මය හෝ කර්ම නිමිත්ත හෝ අරභයා නොසිදිනාලද කෙලෙස් බලයෙන් නමනලද සුගති පර්යාපන්න ප්‍රතිසන්ධි සිත උපදී.

මේ අනිතාලම්බන වුනියට අනතුරුව අනිතාලම්බනවූ හෝ නොකියහැකිවූ හෝ අරමුණු ඇති ප්‍රතිසන්ධියය.

අනිකකුට මරණාසන්න කාලයෙහි කාමාවචර කුශල කර්ම වශයෙන් මනුෂ්‍යලෝකයෙහි මාතෘකුක්ෂි වර්ණාදි වශයෙන් හෝ සදෙව් ලොව උයන් - විමන් - කප්රැක් ආදී වර්ණ වශයෙන් හෝ සුගති නිමිත්ත මනෝද්වාරයට හමුවීමට පැමිණේ, ඔහුට දුගති නිමිත්තෙහි කී සෙයින්ම වුනි සිතට අනතුරුව ප්‍රතිසන්ධි සිත උපදී.

මේ අනිතාලම්බන වුනියට අනතුරුව පව්වුප්පන්නාලම්බන ප්‍රතිසන්ධියයි.

අනිකකුට මරණ කාලයෙහි නැයෝ 'දරුව, මේ ඔබ පිණිස බුද්ධ පූජා කෙරේ. සිත පහදවයි, කියා මල් දම්, කොඩි ආදී වශයෙන් රූපාලම්බනයක් හෝ, ධර්මශ්‍රවණ- තුර්යවාදනාදී වශයෙන් ශබ්දාලම්බනයක් හෝ, සුවඳ - දුම් ආදී වශයෙන් ගන්ධාලම්බනයක් හෝ, 'දරුව' මේ රස විඳුව, තා පිණිස පිදිය යුතු දැය'යි කියා මි-පැණි ආදී වශයෙන් රසාලම්බනයක් හෝ, 'දරුව, මේ ස්පර්ශ කරව, තා පිණිස පිදිය යුතු දැය'යි චිත්තපට-සොමාරපට ආදී ස්පර්ශාලම්බනයක් හෝ, පඤ්චද්වාරයට එළවද්ද? ඕනට එසේ ආපාදගතවූ ඒ රූපාදී ආලම්බනයෙහි පිළිවෙළින් උපන් වොත්ථපනයාගේ අවසන්ති මරණයාගේ ආසන්න භාවයෙන් මදවූ වේග ඇති හෙයින් ජවන් පසක් හා තදාලම්බන දෙකක් උපදී. ඉක්බිති භවාංග විෂය ආලම්බන

කොට එක් වුනි සිතක්ද වේ. අවසන්හි ඒ එක් චිත්තක්ෂණයක් පවත්නා ආලම්බනයෙහි ප්‍රතිසන්ධි සිත උපදී.

මේ අතීතාලම්බන වුනියට අනතුරුව ප්‍රත්‍යුත්පන්නාලම්බන ප්‍රතිසන්ධියයි.

අනික් පඨවි කසිණ ධ්‍යානාදී වශයෙන් ලැබූ මහද්ගත ධ්‍යාන ඇති සුගතියෙහි සිටියහුට මරණාසන්න කාලයෙහි කාමාවචර කුශල කර්මය, කර්ම නිමිත්තය ගති නිමිත්තය යන මොවුන් අතුරින් එකක් හෝ පඨවි කසිණාදී නිමිති ඇති මහද්ගත සිතක් හෝ මනෝද්වාරයෙහි ආපාථගත වේ.

චක්ඛු-සොතයන් අතුරින් එකෙක කුශලොත්පත්තියට නිමිතිවූ බුද්ධදර්ශන ධර්මශ්‍රවණාදී ප්‍රණීතාලම්බනයක් හෝ හමුවීමට යේ. ඔහුට පිළිවෙළින් උපන් වොත්ථපනාවසානයෙහි මරණයට ආසන්න බැවින් මදවූ වේග ඇති හෙයින් ජවන පසක් උපදී.

මේ නවක්තව්‍යාලම්බන සුගති වුනියට අනතුරුව අතීත-ප්‍රත්‍යුත්පන්න නවක්තව්‍යාලම්බනයන් අතුරින් එක්තරා අරමුණක් ඇති ප්‍රතිසන්ධියයි.

පඨවිකසිණාදී වශයෙන් නවක්තව්‍යාලම්බනික රූපාවචර ප්‍රතිසන්ධිය වේ. කිසුණු ඉගුළු අහස්හි විශ්‍රාතාපගමයෙන් නවක්තව්‍යාලම්බන අරූපාවචර ප්‍රතිසන්ධි වේ. ආකාසානඤ්චායතන - ආකිඤ්චඤ්ඤායතන වශයෙන් අතීතාලම්බන අරූපාවචර ප්‍රතිසන්ධි වේ.

මේ අතීතනවක්තව්‍යාලම්බන සුගති වුනියට අනතුරුව අතීතනවක්තව්‍යාප්‍රත්‍යුත්පන්නාලම්බන ප්‍රතිසන්ධිය පවත්නා ආකාරයයි.

දුගතියෙහි සිටි පච්ඡිකම් කළහුට වනාහි පෙර කී සේ ඒ පාපකර්මය හෝ කර්මනිමිත්ත හෝ ගතිනිමිත්ත හෝ මනෝද්වාරයෙහි හෝ පඤ්චද්වාරයෙහි අකුසල් ඉපැත්මට හේතුවූ අරමුණ ආපාථගත වේ. එකල ඕහට පිළිවෙළින් වුනි චිත්තාවසානයෙහි දුර්ගති පර්යාපන්නවූ ප්‍රතිසන්ධි චිත්තය ඒ ආලම්බන අතුරින් යම්කිසි ආලම්බනයෙක උපදී.

මේ අතීතාලම්බන දුර්ගති වූනියට අනතුරුව අතීත ප්‍රත්‍යන්පන්නාලම්බන ප්‍රතිසන්ධිය පවත්නා සැටිය.

කාමාවචර සුගති වූනියට අනතුරුව කාම- රූප- අරූප ප්‍රතිසන්ධි පසෙක.

රූපාවචර වූනියට අනතුරුව සුගති ප්‍රතිසන්ධි පසෙක.

ද්විවිධ අරූප වූනියට අනතුරුව කාම- අරූප ප්‍රතිසන්ධි අටෙක.

දුගති වූනියට අනතුරුව දුගීති ප්‍රතිසන්ධි දෙකෙකැයි ප්‍රතිසන්ධි සුවිස්සෙක් වේ.

මේ එකුන්විසි වැදෑරුම් විපාක විඥානය ප්‍රතිසන්ධියෙහි පවත්නේ කර්මයෙන් දෙපරිද්දෙකින් පවතී.

විස්තර:- මේ විපාක විඥානය උපදවන තමහට සුදුසු සේ පවත්නා කර්මය නානාක්ෂණිකකර්ම ප්‍රත්‍යයයෙන්ද, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන්දැයි දෙපරිද්දෙනි.

ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් එක් ආකාරයකින් පවත්නා මේ විපාක විඥානය රූපය හා මිශ්‍ර අමිශ්‍ර හෙදයෙන් ද්විවිධ වේ. නාම හව- රූප හව- අරූප හව- හෙදයෙන් ත්‍රිවිධ වේ.

අණ්ඩජ- ජලාබුජ- සංසෙදජ- ඔපපාතික- යොනි වශයෙන් චතුර්විධ වේ.

ගති වශයෙන් පඤ්චවිධ වේ

විඥානර්ථිනි වශයෙන් සප්තවිධ වේ.

සත්වාචාස වශයෙන් අෂ්ටවිධ වේ. මෙහි අසඤසත්ත්වය නැති

ඒ රූපමිශ්‍ර ප්‍රතිසන්ධිය හා ඔමික හෙයින් දශක දෙකෙක් හෝ තුනෙක් වේ. පෙර කී මිශ්‍ර - අමිශ්‍ර ද්විකයෙහි පළමු කී රූප මිශ්‍ර ප්‍රතිසන්ධි විඥානය ඒ හා උපදනා වස්තු කාය දශක වශයෙන් දශක දෙකක් හෝ වස්තු- කාය- භාව දශක වශයෙන් තුනක් හෝ අඩු වශයෙන් උපදී.

එහි යොනි වශයෙන් සම්භව හෙදය මෙසේයි,

නරකයෙහිද, භූමාස්ථ දෙවියන් හැර සෙසු දෙවියන් විෂයෙහිද, පළමු කී අණ්ඩජාදී ත්‍රිවිධ යොනිහු නොවෙති. එහි

ඔපපාතිකයෝම වෙති, එසේම නිජිකාමනාන්තික ප්‍රේත විෂයෙහිද, පළමු කී ත්‍රිවිධ යෝනිහු නොවෙති. එහිදු ඔපපාතික යෝම වෙති, සෙසු තිරියක්- ප්‍රේත- මනුෂ්‍ය යන ගති තුනෙහිද, පෙර කී භූමාටු දෙවියන් විෂයෙහිද, අණ්ඩජාදී සිවු යෝනිහුම වෙති, “

යටත් පිරිසෙයින්, ජාත්‍යන්ධ- බධිර- අසාණක- නපුංසක යන මොවුනට ජිවිතා- කාය- වත්ථු දශක වශයෙන් රූප තිසෙක් උපදී.

කාම භවයෙහි සංසෙදජ ඔපපාතිකයනට පරිපූර්ණායතන වශයෙන් එකාදස ආයතනයෙකි. අන්ධයාහට චක්ඛායතන වර්ජිත දස ආයතනයෙකි, බිහිරාට සොතායතන වර්ජිත දස ආයතනයෙකි, අන්ධ බධිරයාට චක්ඛු- සොත ආයතන වර්ජිත නව ආයතනයෙකි, ගබ්භසෙයාකයනට රූප- ගන්ධ- රස- කාය- ඵොට්ඨබ්බ- මන- ධම්මායතන වශයෙන් ස්ප්ත ආයතන යෙකැයි කියන ලදී

තවද මෙහි “යටත් පිරිසෙයින්”යි කී යේ සතර අපායෙහි සංසෙදජයන් පිණිසය යනු මහ අටුවා මතයයි.

එහෙයින් අපායෙහි ජාත්‍යන්ධයාහට රූප කලාප සයෙක ජාති බධිරයාහට කලාප සයෙක

ජාති අසාණකයාහට කලාප සයෙක

ජාති නපුංසකයාහට කලාප සයෙක

ජාත්‍යන්ධ බධිරයාහට කලාප පසෙක

ජාත්‍යන්ධ අසාණකයාහට කලාප පසෙක

ජාත්‍යන්ධ නපුංසකයාහට කලාප පසෙක

ජාති බධිරාසුණකයාහට කලාප පසෙක

ජාති බධිර නපුංසකයාහට කලාප සපසෙක

ජාත්‍යන්ධ බධිරාසුණකයාහට කලාප සතරෙක

ජාත්‍යන්ධ බධිර නපුංසකයාහට කලාප සතරෙක

යයි දත යුතුයි.

කිසි කලෙක චතුස්කන්ධ ආරූප්ව වුනියට අනතුරුව චතුස්කන්ධවූම අරමුණු හෙයින්දු අභින්නවූ ප්‍රතිසන්ධිය වේ.

කිසි කලෙක ප්‍රථම තෘතීයාරූපය වුනියට අනතුරුව ද්විතීය වතුර්ථාරූපය ප්‍රතිසන්ධියවේ, මේ අරූප භූමියෙහි ක්‍රමයය.

කිසි කලෙක වතුස්කන්ධවූ ආරූපය වුනියට අනතුරුව පඤ්චස්කන්ධවූ කාමාවචර ප්‍රතිසන්ධිය වේ.

කිසි කලෙක පඤ්චස්කන්ධවූ කාමාවචර වුනියටද, රූපාවචර වුනියටද අනතුරුව වතුස්කන්ධවූ ආරූපය ප්‍රතිසන්ධියවේ.

මෙසේ අතීතාරම්භණ වුනියට අනතුරුව පච්චුප්පන්තාරම්භණ ප්‍රතිසන්ධියවේ.

ඇතැම් කාම සුගති වුනියට අනතුරුව ඇතැම් දුගති පටිසන්ධිවේ.

අභෙතුක වුනියට අනතුරුව සභෙතුක ප්‍රතිසන්ධිවේ.

දුභෙතුක වුනියෙන් ප්‍රතිභෙතුක ප්‍රතිසන්ධි වේ.

උපෙක්ඛා සහගත වුනියෙන් සොමනස්ස සහගත පටිසන්ධි වේ.

අප්‍රීතික වුනියෙන් සප්‍රීතික ප්‍රතිසන්ධි වේ.

අවිතර්ක වුනියෙන් සවිතර්ක ප්‍රතිසන්ධිවේ.

අවිචාර වුනියෙන් සවිචාර ප්‍රතිසන්ධිවේ

අවිතර්ක- අවිචාර වුනියෙන් සවිතර්ක- සවිචාර ප්‍රතිසන්ධිය වේයයි ඒ ඒ කීවානට විපරිත වශයෙන් යෙදෙන යෙදෙන පරිදි යෙදිය යුතු.

මෙසේ මේ ලබන ලද ප්‍රත්‍යය ඇති මේ රූපාරූප ධර්ම මාත්‍රය භවාන්තර ගතවේ ප්‍රතිසන්ධි විඥානය ඒ පූර්ව භවයෙන් භවාන්තර සංක්‍රමණය නොවේ. ඒ අතීත භවයෙන් හෙතුවක් නැතිව පහළ වන්නේද නොවේ.

මෙහි පූර්ව චිත්තය මේ භවයෙන් පිළිගෙන හෙයින් වුනියයිද, පශ්චිම චිත්තය අන්‍ය භවයක් හා ගලපන හෙයින් ප්‍රතිසන්ධියයිද කියනු ලැබේ.

ඒ ප්‍රතිසන්ධි චිත්තය පූර්ව භවයෙන් මෙහි පැමිණියේ නොවෙයි. පූර්ව භවයේ ප්‍රතිසන්ධි ජනක කර්මය මරණාසන්න ජවන් සිත් හා සම්ප්‍රසුක්ඛ සංස්කාරය නැමිම් වශයෙන් පැවති

තෘෂ්ණාවය කර්ම නිමිත්තාදී විෂයය යන හෙතැන්ගෙන් තොරව පහළ නොවූයේයයි දත යුතුයි.

"විඤ්ඤාණය හවයෙන් හවයට දූවයි, සැරිසරයි, අනිකක් නොවේ යයි" පැවති මිථ්‍යාවාදය බැහැර කෙරේ.

මෙතර ගසෙහි බැඳී ඇත්ත මෙන් පූර්වභව (ආත්මභාව) ය. පිළිබඳ කර්මාදි ආලම්බන දතයුතුයි.

පුරුෂයා මෙන් විඤ්ඤාණයද, ඔහුගේ ඇළ ඉක්මවන රිසිය සේ තෘෂ්ණාවද, ඇළ ඉක්මවන ප්‍රයෝගය සේ බහාලන චේතනාදී සංස්කාරයද, ඒ පුරුෂයා එතෙර පොළොවෙහි පිහිටන්නේ එතෙර බැඳී රුක් ආදියක් ආස්වාදනය කරන්නා සේ පඤ්චවොකාර හවයද, ආස්වාදනය නොකරන්නා සේ ද්වතුචොකාර හවයද, ස්වකීයබලයෙන් පොළොවෙහි පිහිටන්නා සේ ආලම්බණ සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයෙන්ම පැවැත්මද දතයුතුයි.

තවද මේ ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණය පූර්ව හවයෙන් මේ හවයට නො ඊමෙහිද, ඉකුත් හවයෙහි පැවති හේතූන් නිසා උපන් බැව්හිද, ප්‍රතිසංඝ-ප්‍රදීප-මුද්‍රා-ප්‍රතිබිම්බ යන මේ ආකාර ධර්මයෝ නිදර්ශන වෙති,

මෙසේ ප්‍රතිරාවය, ප්‍රදීපය, මුද්‍රාවය, ඡායාවය යන මොවුහු ශබ්දාදී හෙතූන් නිසා පවතිත්.

මොවුන්ගේ ප්‍රත්‍යය- ප්‍රත්‍යාත්පන්න භාවය ඇති කල්හි සන්නානබද්ධ භාවය ප්‍රකට නොවේ. ඔවුන්ගේ එකත්ව නානාත්ව භාවය පරාමර්ශනය නොකොට අතීත හවයෙන් අනාගමනය හා අතීත හවයෙහිවූ හෙතුවෙන් උපන් බව මෙයන් ප්‍රකට කෙරේ. ශබ්දය බැහැර අනුනාදය පවත්නා තැනට නොගොස් එය පැවැත්මට හෙතුවන්නේය. ශබ්දයට පෙර ප්‍රතිරාවය නොවූ හෙයින්, මෙසේම මේ ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයද පූර්ව හවයෙන් මේ හවයට ආශේද, නොවේ. පූර්ව හවයෙහි හෙතූන් චිත්තා උපන්නේද නොවේ.

මේ චුති- ප්‍රතිසන්ධි සිත්හිද, පරම්පරා සම්බන්ධයෙහිද, එකත්වයෙකුද නැත.

පරම්පරා සම්බන්ධය ඇති හෙයින් නා නාත්වයෙකුද නැත.

සංස්කාරයෝ තමාගේ ඵලයට ප්‍රත්‍යය වෙති. සුදුසු සේ විපාක දානයෙන් පසු මතුයෙහිද විපාක දෙන්නෝ නොවෙති. මෙතෙකින් රූප මිශ්‍ර- අමිශ්‍ර වශයෙන් දෙපාරිද්දෙකින් පවත්නා ප්‍රතිසන්ධි විඥානයාගේ සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් පැවැත්ම දක්වන ලදී.

මේ හවාදියෙහි මේ සංස්කාර ප්‍රතිසන්ධියෙහිද, ප්‍රවෘත්තියෙහිද, යම් විපාක විඥානයකට ප්‍රත්‍යය වේ නම් යම් ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ නම් ඒ එසේ දතයුතුය.

කෙසේද? යත්:- පළමුව පුණ්‍යාභිසංස්කාරයන් අතුරින් අට කාමාවචර වෙතනා හෙදයැයි පුණ්‍යාභිසංස්කාර නොවේ නස්ව 'ත්‍රිහෙතුක කර්මය ත්‍රිහෙතුක විපාක දේ' යනාදී ක්‍රමයෙන් සාමාන්‍යයෙන් කාම සුගති හවයෙහි නව විපාක විඤ්ඤාණයට ප්‍රතිසන්ධි කාලයෙහි නානාක්ෂණික කර්ම ප්‍රත්‍යයයෙන්ද, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන්දැයි දෙපාරිද්දෙකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

රූපාවචර කුසලවේතනා පසු පුණ්‍යාභිසංස්කාර රූප හවයෙහි, ප්‍රතිසන්ධි කාලයෙහිම පඤ්චවිධ විපාක විඥානයට ඒ දෙපාරිද්දෙකින්ම ප්‍රත්‍යය වේ.

යටකි කාමාවචර පුණ්‍යාභිසංස්කාර සුගති කාමහවයෙහි උපෙක්ඛාසහගත අහෙතුක මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුව හැර සත් අහෙතුක විපාක විඥානයට නානාක්ෂණික කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් හා උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රවෘත්තියෙහි ප්‍රත්‍යය වේ. ප්‍රතිසන්ධියෙහි ප්‍රත්‍යය නොවේ. එයම රූප හවයෙහි වක්ඛු- සොත- සම්පට්ච්ඡන- සන්තීරණ- යන පස් විපාක විඥානයට එසේම ප්‍රවෘත්තියෙහි ප්‍රත්‍යය වේ. ප්‍රතිසන්ධියෙහි නොවේ. දුර්ගති කාම හවයෙහි අහෙතුක විපාක විඤ්ඤාණ අට එසේ ප්‍රවෘත්තියෙහි ප්‍රත්‍යය වේ, ප්‍රතිසන්ධියෙහි ප්‍රත්‍යය නොවේ.

සියලු කාමාවචර - රූපාවචර පුණ්‍යාභිසංස්කාර රූප හවයෙහි දස විපාක විඥානයට ප්‍රවෘත්ති ප්‍රතිසන්ධි දෙකින්ම ප්‍රත්‍යය වේ.

දොළොස් අකුසල වේතනාවූ අපුඤ්ඤාභිසංස්කාර කාමදුගති හවයෙහි එක් විපාක විඤ්ඤාණයකට ප්‍රතිසන්ධියෙහිද, සයකට ප්‍රවෘත්තියෙහිද ප්‍රත්‍යය වේ.

උපෙක්ඛා සහගත අකුසල විපාක සන්තීරණය හැර අනික් සයට ප්‍රවෘත්තික්ෂණයේ ද්වාදශ අකුශලය ප්‍රත්‍යය වේ. ප්‍රතිසන්ධියෙහි ප්‍රත්‍යය නොවේ.

සත් අකුසල විපාක විඥානයටම ප්‍රත්‍යය වන බැවින් සදෙනෙකුට ප්‍රවෘත්තියෙහිදු එකකුට ප්‍රවෘත්තියෙහි හා ප්‍රතිසන්ධියෙහිදු ප්‍රත්‍යය වේ. කාම සුගති භවයෙහි එම අකුසල විපාක සතටම එසේම ප්‍රවෘත්තියෙහි ප්‍රත්‍යය වේ, ප්‍රතිසන්ධියෙහි නොවේ.

රූපභවයෙහි චතුර්විධ අකුසල විපාක විඥානයනට ප්‍රවෘත්තියෙහි ප්‍රත්‍යය වේ. ප්‍රතිසන්ධියෙහි නොවේ.

ආනෙඤ්ජාහිසංස්කාරය අරූප භවයෙහි සතර විපාක විඥානයට එසේම ප්‍රවෘත්ති ප්‍රතිසන්ධීන්හි ප්‍රත්‍යය වේ.

මෙසේ සංස්කාර කාමාදී භවත්‍රයයෙහි ප්‍රතිසන්ධි - ප්‍රවෘත්ති වශයෙන් යමකට ප්‍රත්‍යය වේ නම් යම්සේ ප්‍රත්‍යය වේ නම් එසේද දතයුතුයි.

යොනි ආදියෙහි පැවැත්මද මේ අයුරින්ම දතයුතු, මේ ලෙශ මාත්‍රයෙකි, මොවුනතුරින් පුණ්‍යාහිසංස්කාර, කාම-රූප-භවයන්හි පිළිසඳ දී තමා සියලු විපාක උපදවයි.

එසේම අණ්ඩජාදී සතර යෝනියෙහිද, දිව්‍ය මනුෂ්‍ය දෙගතියෙහිද, සියලු කාම දුගති නම් නානත්ත කාය-නානත්තසඤ්ඤී විඥානස්ථියෙහිද, ප්‍රථමධ්‍යානභූමි නම් නානත්තකාය එකත්තසඤ්ඤී විඥානස්ථියෙහිද, ද්විතීය ධ්‍යානභූමි නම් එකත්තකායා නානත්තසඤ්ඤී විඥානස්ථියෙහිද තෘතීයධ්‍යානභූමි හා චෙහප්ඵල නම් එකත්තකායා එකත්තසඤ්ඤී විඥානස්ථියෙහිදැයි සතර විඥානස්ථියෙහිද සතර සත්ත්වාවාසයෙහිම ප්‍රතිසන්ධි දී තමාගේ සියලු විපාක දන්වයි.

එහෙයින් මේ පුණ්‍යාහිසංස්කාරය භවත්‍රයෙහිද, චතුර්යොනියෙහිද, දෙගතියෙහිද, සතර විඥානස්ථියෙහිද, සතර සත්ත්වාවාසයෙහිද එක්විසි විපාක විඥානයනට නානාක්ෂණික කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් හා උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් හා ප්‍රත්‍යය වේ.

අප්‍රණාහිසංස්කාරය එකම කාමභවයෙනිද, සතර යොනියෙනිද, නරක- තිරිසන් ප්‍රෞත, ගති තුනෙනිද, 'නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤා' යන එකම විඥානස්ථිතියෙනිද, එබඳු එකම සත්ත්වාචාසයෙනිද ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් විපාක දේ.

මෙසේ අප්‍රණාහිසංස්කාර මෙකී තාක් තන්හි සස්ත විඥානයනට ප්‍රතිසන්ධි- ප්‍රචාත්තීන්හි නානාත්මණික කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් හා උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

ආනෙඤ්ජාහිසංස්කාරය එකම අරූප භවයෙහි එකම ඕපපාතික යොනියෙනිද, එකම දෙවගතියෙනිද, ආකාසානඤ්චායනනාදී විඥානස්ථිති තුනෙනිද, ආකාසානඤ්චායනනාදී සතර සත්ත්වාචාසයෙනිද ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් විපාක දේ.

මෙසේ එකම භවයෙහි, එකම යොනියෙහි, එකම ගතියෙහි, විඥානස්ථිති තුනෙහි, සතර සත්ත්වාචාසයෙහි, සතර විඥානයනට කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් හා උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් හා ප්‍රතිසන්ධි ප්‍රචාත්ති දෙකහි ප්‍රත්‍යය වේ.

මේ "සංඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණං" යන්නෙහි විස්තර කථාවයි.

3. විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් නාම රූප වේ යන පදයෙහි:-

- (1) නාම රූප විභාග හෙයින්ද,
- (2) භවාදීන්හි පචත්තා ආකාරයෙන්ද,
- (3) සංග්‍රහ හෙයින්ද,
- (4) ප්‍රත්‍යය ක්‍රම හෙයින්ද, විනිශ්චය දතයුතුය.

(1) නාමයද + රූපයද = නාම - රූප නම්. අරමුණට අභිමුඛව නැමෙන හෙයින් වේදනාදී ස්කන්ධත්‍රය නාම නම්.

සතර මහාභුතද, සතර මහාභුත නිසා පචත්තා සුවිසි උපාදා රූපද රූප නම්.

(2) භවාදීන්හි පැවතීම් වශයෙන් මෙසේයි.

(i) නාමය එකම අසංඥා සත්ත්වාචාසය හැර සෙසු සියලු භව- යොනි- ගති විඥානස්ථිති (සෙසු) සත්ත්වාචාසයන්හි වේ..

(ii) රූපය කාම-රූප භව දෙක්හිද, සිවු යොනියෙහිද, පස් ගතියෙහිද, පළමු සතර විඥානස්ථිතියෙහිද, අරූප සත්ත්වාවාසය හැර සෙසු සත්ත්වාවාස පසෙහිද පවතී. මෙසේ පවත්නේද මේ නාම-රූප දෙක්හි අභාවක ගබ්භ සෙයාකයනටද, අණ්ඩජයනටද, ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි වස්තු- කාය- දශක වශයෙන් රූපයන්ගෙන් කලාප සන්නති දෙකක් හා අරූප ස්කන්ධ තුනක්ද පහළ වෙති. මෙසේ රූප ධර්ම විස්සක් හා අරූප ධර්ම තුනක්දැයි තෙවිසි ධර්ම කෙනෙක් විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් වන නාම-රූපයෝයයි දතයුතුයි.

කාම භවයෙහි භාව සහිතව පරිපූර්ණ ආයතන ඇතිව උපදනා සෙසු ඔපජාතිකයනට හෝ සංසෙදජයනට හෝ ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි රූප කලාප සන්නති මූල සතක්ද, අරූප ස්කන්ධ තුනක්ද පහළවේ.

විස්තර වශයෙන් රූප රූපයෙන් වක්ඛු- සොත- සාණ- ජිවිතා- කාය- භාව- වත්ථු- දශක වශයෙන් සැත්තැවක් හා අරූපස්කන්ධ තුනදැයි සැත්තැතුනක යන මේ නාම රූප ධර්ම විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් වේයයි දතයුතුයි. අගහිත ගහණයෙන් රූප සන්නති ශීර්ෂ සයකින් සුපනස් ධර්මයන් හැර දහනවයක් උත්කර්ෂ වශයෙන්ද, අපකර්ෂ වශයෙන් ඒ ඒ රූප කලාප විකල වූවන්ට ඒවායේ වශයෙන් පිරිහෙලමින් සංක්ෂෙපයෙන්ද, විස්තරයෙන්ද ප්‍රතිසන්ධියෙහි විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් නාම රූප සංඛ්‍යා දතයුතුයි.

(මේ ප්‍රතිසන්ධියෙහි ක්‍රමයය)

ප්‍රචාත්තියෙහි (ප්‍රතිසන්ධියෙහි පටන් චූතිය අතර කාලයෙහි) රූප පවත්නා සියලු තත්ත්ව ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයාගේ ස්ථිතික්ෂණයෙහි ප්‍රතිසන්ධි සිත හා පැවති තෙජෝ ධාතුවෙන් (සෘතුවෙන්) උතුසමුට්ඨාන ශුද්ධාස්ඨකය පහළවේ.

කබලී කාරාභාරය නිසා ජීවත්වන ගබ්භසෙයාක සත්ත්වයන්ගේ ශරීරයෙහි:-

මව අනුභව කළ ආහාරයෙන් අනුගත ශරීරයෙහි ආහාර සමුට්ඨාන ශුද්ධාස්ඨකය උපදී.

ඔපපාතිකයනට සියල්ල පළමු තමා මුව වැකුණු කෙළ ගලන කල ආහාර සමුට්ඨාන ශුද්ධාශ්ටකය උපදී.

මෙසේ මේ ආහාර සමුට්ඨාන ශුද්ධාශ්ටකය උත්කර්ෂ හෙයින් සෘතු- චිත්ත- සමුට්ඨාන ශබ්ද නවක දෙකදැයි රූප විසිහයෙක් වේ.

පෙර කර්ම සමුට්ඨාන රූප කලාප දෙකෙහි සිට කලාප සත දක්වා එක එක චිත්තයාගේ තුන් තුන් ක්ෂණයෙහි උපදනා කියන ලද සැත්තෑ කොටස හා මෙහි කී චිත්ත සමුට්ඨාන උතු සමුට්ඨාන දෙකොටසෙහි වූ විසිහය කොටස දැයි සය ආකාර රූපයද එහිවූ අරූපස්කන්ධ තුනදැයි සංක්ෂෙපයෙන් අනුනව ධර්මද ශබ්දය අනියන හෙයින් ඒ දෙකොටස හැර අනුසතක් ධර්මද යෙදෙන යෙදෙන පරිද්දෙන් සියලු සත්ත්වයන්ගේ විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් වන නාම- රූපයයි දත යුතුයි.

නිදන්තාවූද, ප්‍රමාදවන්තාවූද, කන්තාවූද, බොන්තාවූද, ඒ සත්හට දහවල්ද, රැද, මේ අනු සත් නාම- රූප ධර්මයෝ විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් පවතිත්.

මෙකී ඒ කර්මජ රූප සියලු හව- යොනි- ගති විඤ්ඤාණධීති සත්තාවාසයන්හි සියලු රූපයනට පළමු පිහිටන්නේ නමුත් තිසමුට්ඨානික රූපයෙන් උපකාර නොලද හොත් බොහෝ කලක් පැවතීමට පොහොසත් නොවේ. ඒ තිසමුට්ඨානික රූපද කර්මජ රූපයෙන් උපකාර නොලැබ පැවැත්මට නොහැකිවේ.

ඒකාන්තයෙන් වාතයෙන් පහරන ලදුවත් සිවු දිගට විහිදුවා අග එක් තැන් කොට තැබූ බට දඬු මිටි සතරක් සේද, රළුවෙහියෙන් පහළ මහ මුහුදෙහි එක් තැනෙක පිහිටි කැඩුන නැවක් සේද ඔවුනොවුන් පිහිට ලැබම මේ කර්මාදී චතුසමුට්ඨානික රූප කලාපයෝ නොවැටී පිහිටා වර්ෂයක් හෝ දෙවර්ෂයක් හෝ -පෙ- ශත වර්ෂයක් හෝ ඒ සත්ත්වයින්ගේ ආයුෂ්ක්ෂය හෝ පුණ්‍යක්ෂය හෝ වනතාක් පවතිත්.

මෙසේ හවාදීන්හි පැවැතීම් වශයෙන් ද විනිශ්චය දතයුතු.

(3) සංග්‍රහ වශයෙන්:- අරූප හවයෙහි ප්‍රවෘත්ති- ප්‍රතිසන්ධි දෙක්හිද, පඤ්චවොකාර හවයෙහි ප්‍රවෘත්තියෙහිද නාමය වේ.

අසංඥ සත්ත්වයෙහි ප්‍රතිසන්ධි- ප්‍රවෘත්ති දෙක්හිම කර්ම- විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් රූපයම වේ. පඤ්චවොකාර භවයෙහිද ප්‍රවෘත්තියෙහි විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් රූපයම වේ. පඤ්චවොකාර භවයෙහි ප්‍රවෘත්ති ප්‍රතිසන්ධි දෙක්හිම විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් නාමරූප දෙකමද වේ. ඒ සියල්ල නාමයද, රූපයද, නාම- රූප දෙකද නාම රූපයයි මෙසේ එක දෙශයකින් ස්වරූප එක ශෛ කොට විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් නාම-රූප වේයයි දතයුතුයි.

නාම රූපයට හෙතෙම මේ විඥානය, විපාක විඥානය, අවිපාක විඥානයයි දෙපරිද්දෙකින් දන්නා ලදී. එහෙත් මේ අසංඥ සත්ත්වයෙහි කර්ම සමුත්ථාන හෙයින් පඤ්චවොකාර භවයෙහි ප්‍රවෘත්තිය අභිසංස්කාර විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් රූපය වේ. එසේම පඤ්චවොකාරයෙහි ප්‍රවෘත්තියෙහි කුශල- අකුශල ක්‍රියා විත්තක්ෂණයෙහිද කර්ම සමුත්ථාන රූපය වේය යනු යුක්තමයි.

මෙසේ සංග්‍රහ වශයෙන් විනිශ්චය දතයුතුයි.

(4) ප්‍රත්‍යය ක්‍රම වශයෙන්

(i) විපාක විඥානය නාමයට නව ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

(ii) ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි වස්තු රූපයට නව ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

(iii) සෙසු රූපයට අට ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

(iv) අභිසංස්කාර විඥානය කර්මජ රූපයට එක් ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

(v) සෙසු භවාංගයෙහි පටන් සියලු විඥානය ඒ ඒ නාම රූපයට සුදුසු සුදුසු පරිදි ප්‍රත්‍යය වේ.

(i) ප්‍රතිසන්ධියෙහි හෝ ප්‍රවෘත්තියෙහි හෝ විපාක නම් යම් නාමයක් රූප මිශ්‍ර වූ හෝ මිශ්‍ර නොවූ හෝ විපාක නාමයට ප්‍රතිසන්ධික වූ හෝ තදන්‍ය වූ විපාක විඤ්ඤාණය සහජාත- අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය- සම්පයුත්ත- විපාක- ආහාර- ඉන්ද්‍රිය- අත්ථි- අවිගත- වශයෙන් නව ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

(ii) වස්තු රූපයට ප්‍රතිසන්ධියෙහි සහජාත- අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය- විපාක- ආහාර- ඉන්ද්‍රිය- විප්පයුත්ත- අත්ථි අවිගත- වශයෙන් නව ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

(iii) වස්තු රූපය හැර සෙසු රූපයට මේ නවවිධ ප්‍රත්‍යයයන් අතුරින් අඤ්ඤාමඤ්ඤා ප්‍රත්‍යය හැර සෙසු අට ආකාරයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

(iv) අභිසංස්කාර විඤ්ඤාණය අසංඥ සත්ව රූපයට හෝ පඤ්චවොකාර භවයෙහි කර්මජ රූපයට හෝ සූත්‍රාන්තික පර්යායයෙන් උපනිශ්‍රය වශයෙන් එක ආකාරයකින්ම ප්‍රත්‍යය වේ.

(v) අවශෙෂවූ ප්‍රථම භවාංගයෙහි පටන් සියලු විඥානය ඒ ඒ නාම රූපයට සුදුසු පරිද්දෙන් ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතුයි.

සිත පහත් කලද නොපහත් කලද එයට අනුරූපවූ රූප උපදනාහු දක්නා ලැබෙති. දක්නා ලද දෙයින් නො දක්නා ලද්දාවූද ප්‍රතිසන්ධි රූපයට විඥානය ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතුයි.

යුක්ති හෙයින් සාධකයෙකින් එය ස්ථිර කෙරේ. චිත්ත සමුට්ඨාන රූපයට විඥානය ප්‍රත්‍යය වන්නාක් මෙන් කර්ම සමුත්ථාන රූපයට විඥානයාගේ ප්‍රත්‍යය භාවය පටිඨානයෙහි මෙසේ ආයේය.

මේ 'විඥාන ප්‍රත්‍යයෙන් නාම- රූපවේ' යන්නෙහි විස්තර කළාවයි.

නාම- රූප ප්‍රත්‍යයෙන් ෂඩායතනවේ මේ පදයෙහි ෂඩායතනයටම ප්‍රත්‍යවූ මේ නාම- රූප අතුරින් නාමය නම් වේදනාදී ස්කන්ධ තුනයි. රූප නම් ස්වසන්නතියෙහි ඇතුළත් සතර මහාභූතය, ෂඩ් වස්තුය. ජිවිත්තදියයයි මෙසේ නියමයෙන් යෙදෙන පරිද්දෙන් වේ.

ඒ නාම - රූප යනු නාමද + රූපද + නාම - රූපද - නාමරූපයයි, මෙසේ එකශෙෂ කරනලද්දේ ෂ්ඡ්ඨායතනද ෂඩායතනයයි මෙසේ එකශෙෂ කරන ලද්දටම ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතුයි. ඒ මෙසේයි, අරූප භවයෙහි නාමය ෂඩායතනයට ප්‍රත්‍යයවේ. එහෙයින්ම විභංගයෙහි "නාම පච්චයා ඡට්ඨායතනං"යි වදාළහ.

ප්‍රත්‍යක්තියෙන් පළමුව ප්‍රතිසන්ධියෙහි යටත්පිරියෙයින් සහජාත- අඤ්ඤාමඤ්ඤා- නිස්සය- සම්පයුත්ත- විපාක- අත්ථි

අවිගත ප්‍රත්‍යයයෙන් සත් පරිද්දෙකින් නාමය මනායතනයට ප්‍රත්‍ය වේ.

තවද මේ නාම අතුරින් කිසිවක් හෙතු ප්‍රත්‍යයයෙන්ද, කිසිවක් ආහාර ප්‍රත්‍යයයෙන්ද, මෙසේ අන් අයුරින්ද, ප්‍රත්‍යය වේ. ඒ වශයෙන් උත්කර්ෂ අපකර්ෂයද දතයුතුයි.

ප්‍රචාන්තියෙහිද විපාකය කී අයුරින්ම ප්‍රත්‍යයවේ.

දසසු අවිපාක නාමය යටත් පිරිසෙයින් යටකී ප්‍රත්‍යයයන් අතුරින් විපාක ප්‍රත්‍යය හැර සය ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ.

මේ අවිපාක නාම අතුරින් අලොභ- අදොස- අමොහ- නම් කිසි නාමයෙක් හේතු ප්‍රත්‍යයෙන්ද, ස්පර්ශ වේදනාදී කිසි නාමයෙක් ආහාර ප්‍රත්‍යයෙන්ද, යන මේ ආකාරයෙන් අන් අයුරකින්ද ප්‍රත්‍යයවේ. ඒ හේතු ප්‍රත්‍යාදීන්ගේ වශයෙන් උත්කර්ෂ- අපකර්ෂය දත යුතුයි.

අරූප භවයෙන් අන්‍ය පඤ්චවොකාර භවයෙහිද ඒ විපාක නාමය හෘදය වස්තු සභායව මනායතනයට යටකී සේ අවකර්ෂයෙන් සත් පරිද්දෙකින්ද ප්‍රත්‍යයවේ. සෙසු චක්ඛායතනාදියට සතර මහාභූත සභායව සහජාත- නිස්සය- විපාක- විප්පයුත්ත- අත්ථි- අවිගත- වශයෙන් සයාකාරයෙකින් ප්‍රත්‍යයවේ. සෙස්ස පෙර කී සේ දත යුතුයි.

ඒ පඤ්චවොකාර භවයෙහිම ප්‍රචාන්තියෙහි චක්ඛායතනාදී පඤ්චායතනයට චක්ෂුෂප්‍රසාදාදී වස්තූන් නිශ්‍රය කොට පැවැත්තාවූද විපාක නාමය පච්ඡාජාත- විප්පයුත්ත- අත්ථි- අවිගත- යන සතර ආකාරයෙන් ප්‍රත්‍යයවේ. මේ විපාක නාමය මෙන් අවිපාක නාමයද එසේම ප්‍රකාශ කරන ලදී. එහෙයින් කුශල- අකුශල- ක්‍රියා වශයෙන් ත්‍රිවිධවූ ඒ නාමයද, ඒ චක්ඛාදී පඤ්චවිධ ආයතනයනට සතර ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යයවේයයි දත යුතු.

මෙසේ රූපයට පළමු නාමයම ප්‍රතිසන්ධියෙහිද, ප්‍රචාන්තියෙහිද යම් යම් ආයතනයකට ප්‍රත්‍යය වේනම් ඒ ආකාරයෙන් දතයුතුයි.

රූප අතුරින් වස්තු රූපය ප්‍රතිසන්ධියෙහි සචැනිවූ මනායතනයට සහජාත- අඤ්ඤමඤ්ඤ- නිස්සය- විප්පයුත්ත- අත්ථි - අවිගත- ප්‍රත්‍යයයෙන් සය ආකාරයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

සතරමහාභූත අවිශේෂයෙන් ප්‍රතිසන්ධි ප්‍රවෘත්ති දෙකිනිම උපදනා ඒ ඒ ආයතනයන්ගේ වශයෙන් වක්ඛායතනාදී ඒ ඒ ආයතනයට සහජාත- නිස්සය- අත්ථි- අවිගත- ප්‍රත්‍යයයෙන් සිවු ආකාරයෙකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

මේ "නාම- රූප ප්‍රත්‍යයයෙන් ෂධායතනය වේ." යන්නෙහි විස්තර කළාවයි.

5 ෂධායතන ප්‍රත්‍යයයෙන් ස්පර්ශවේ.

සැකෙවින් ෂධායතන ප්‍රත්‍යයයෙන් ස්පර්ශවේ යන මෙහි වක්ඛු සම්ඵස්සය, සොත සම්ඵස්සය, ඝාණ සම්ඵස්සය, ජ්විහා සම්ඵස්සය, කාය සම්ඵස්සය, මනෝසම්ඵස්සයයි මෙසේ එස්සයෝ සදෙනෙක්ම වෙති.

(1) ඒ "ශධායතන ප්‍රත්‍යයෙන් ස්පර්ශ වේය" යන මේ පදයෙහි ඇතුළු (මහා විහාර වැසි) ආචාර්ය කෙනෙක්

'මේ උපාදින්න කථා ප්‍රවෘත්තියයි' ගෙන මෙහි ස්වසන්නතියෙහි ඇතුළත්වූම ප්‍රත්‍යයද, ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්නයද දක්වති.

විස්තර:- 'සංඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණංයි' කී පරිදි කර්මයෙන් නිපන් විඤ්ඤාණය- නාමරූපය- සලායතනය- එස්සය- වේදනය යන ප්‍රත්‍යයද ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්නයද එකම සන්නතියෙහි ඇතුළත් විපාකයයි කැමති වෙති.

(2) දෙවන ආචාර්ය වාදයෙහි:- "ප්‍රත්‍යයෝත්පන්න ධර්මයම ස්වසන්නතියෙහි ඇතුළත් වේයයිද, ප්‍රත්‍යය ධර්මය හින්න සන්නතියෙහි වේයයිද කිය. යම් යම් ආයතනයක් එස්සයට ප්‍රත්‍යය වේ නම් ඒ සියලු ආයතනයම ගෙන බාහිරවූ රූපාදී ආයතනයද ඇතුළත් කොට ඒ මනායතනයද බාහිරවූ රූපායතනාදිය සමග ඒ අධ්‍යාත්මවූ ෂධායතනයම සලායතන යයි කැමති වෙති.

වක්ඛු සම්ඵස්සය වක්ඛායතනයෙන්ද රූපායතනයෙන්ද වක්ඛු විඤ්ඤාණය නම් මනායතනයෙන්ද, ඒ හා යෙදුණු සෙසු චෛතසික නම් ධර්මායතනයෙන්ද උපදී. සෙසු සොතසම්ඵස්සාදියද එසේ සුදුසු සේම යෙදිය යුතුයි.

"සළායතන පව්වයා එස්සො යන මේ එක වචනයෙන් නිර්දේශය නොයෙක් ආයතනයෙන් එක් එස්සයෙක් වේයයි" දක්වනු පිණිස බුදුහු වදාළහ.

වක්ඛායතනාදී පස වක්ඛු සම්පස්සාදී පස්වැදෑරුම් එස්සයට නිස්සය- පුරෙජාත- ඉන්ද්‍රිය- විජ්ජාන- අත්ථි- අවිගත වශයෙන් සය ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යයවේ.

එකම විපාක මනායතනය කුසල විපාකාදී අනෙක හෙද ඇතිව මනොසම්පස්සයට සහජාත- අඤ්ඤමඤ්ඤ- නිස්සය- විපාක- ආහාර- ඉන්ද්‍රිය- සම්පසුත්ත- අත්ථි- අවිගත- වශයෙන් නවප්‍රකාරයකින් ප්‍රත්‍යයවේ.

තවද බාහිර ආයතනයන් අතුරින් රූපායතනය වක්ඛුසම්පස්සයට ආරම්භණ- පුරෙජාත- අත්ථි- අවිගත- වශයෙන් සතර ආකාරයෙන්ද, ශබ්දායතනාදිය සොත සම්පස්සාදියටද එසේම සතර- සතර ආකාරයෙන්ද ප්‍රත්‍යයවේ.

මනො සම්පස්සයට වනාහි ඒ රූපායතනාදියද, ධර්මායතනයද, ප්‍රත්‍යුත්පන්න ධර්මායතනයට ඇතුළත් රූපද, ආලම්බන ප්‍රත්‍යය මාත්‍රයෙන්ම ප්‍රත්‍යයවේ.

මේ "ඡඩායතන ප්‍රත්‍යයෙන් ස්පර්ශයවේ" යන්නෙහි විස්තර කථාවයි.

"ස්පර්ශ ප්‍රත්‍යයෙන් වේදනාවේ"

වක්ඛු සම්පස්සජ- වේදනය, සොත- ඝාණ- ජීවිතා- කාය- මනොසම්පස්සජ වේදනාවෙයි" මෙසේ ද්වාර වශයෙන් වේදනා සයක්ම කියන ලදී. ඒ වේදනා සදෙන ප්‍රභේද වශයෙන් අසුනවයක් චිත්තයන් හා සම්ප්‍රසුක්ත හෙයින් අසුනව වැදෑරුම් යයි දන්නා ලදී.

මනොද්වාරයෙහි තදාලම්බන වශයෙන් පැවති කාමාවචර විපාක වේදනාවනට සහජාත මනොසම්පස්සය පෙර සේම සහජාතාදී අට අයුරින් ප්‍රත්‍යයවේ. පටිසන්ධි- භවාංග- චුති- වශයෙන් පැවති ඒ කාම- රූප- අරූප- ත්‍රේතූමික විපාක වේදනාවනට සහජාත මනොසම්පස්ස නම් ඒ එස්සය එසේම අට ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යයවේ.

මනොද්වාරයෙහි තදාරම්භ වශයෙන් පැවති කාමාවචර විපාක වේදනාවට මනොද්වාරාවර්ජන සිතෙහි පැවති මනොසම්ඵස්සය උපනිශ්‍රය වශයෙන් එක් ආකාරයකින්ම ප්‍රත්‍යයවේ.

මේ ඵස්ස පච්චයා වේදනා යන්නෙහි විස්තර කථාවයි.

"වේදනා ප්‍රත්‍යයයෙන් තෘෂ්ණාව වේ"

"සිටු ප්‍රතුය, බමුණු ප්‍රතුයයි, පියා නමින් පුතා හඳුන්වන්නාක් මෙන් රූප තණ්හාය- ශබ්ද තණ්හාය- ගන්ධ තණ්හාය- රස තණ්හාය- ස්පර්ශ තණ්හාය- ධර්ම තණ්හායයි අරමුණෙන් නමින් විභංගයෙහි ෂඩ්විධ තණ්හාවෙක් දක්වන ලදී. නැවත ඒ තණ්හා අතුරින් එක එක (පැවති ආකාරයෙන්) කාමාස්වාද වශයෙන් පවත්නා ආකාරයෙන් කාමතණ්හාය. ශාස්වත දෘෂ්ටි වශයෙන් පවත්නා ආකාරයෙන් භවතණ්හාය. උච්ඡේද දෘෂ්ටි වශයෙන් පවත්නා ආකාරයෙන් විභව තණ්හායයි ත්‍රිවිධ වේ.

ඇසට අරමුණුවූ රූපාලම්බනය කාමාස්වාද වශයෙන් ආස්වාදනය කරමින් පවත්නා කල එය කාමතණ්හාවය. ඒ ආලම්බනයම සදාකාලිකය, ස්ථිරයයි ශාස්වත දෘෂ්ටි සහගත වූයේ භවතණ්හාවය. එයම උච්ඡේදයට- විනාශයට පැමිණේ යයි මෙසේ දෘෂ්ටි සහගත වූයේ විභව තණ්හාවයි.

මෙහි කාම තණ්හාව ලොහ මූලික සිත් අටෙහිද, භව විභව තණ්හා එහිම දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත සතරෙහිද යෙදේ.

ශබ්ද තණ්හාදියෙහිද මෙසේමයි. මෙසේ තණ්හාව දහඅට ආකාර වේ.

එය නැවත අධ්‍යාත්ම රූපාදියෙහි දහඅටය. බාහ්‍ය රූපාදියෙහි දහඅටයි සතිස් වැදෑරුම් වේ. මෙසේ අතීත සතිසය වර්තමාන සතිසය. අනාගත සතිසයයි අටෝරාසියක් (108) ක් තණ්හා වේ. එය සැකෙවින් රූපාදී ආලම්බන වශයෙන් සයෙක, කාම තණ්හාදී වශයෙන් තුනෙකැයි දතයුතුයි.

මේ ලෙව්හි සත්ත්වයෝ පුත්‍රප්‍රේමයෙන් කිරිමවට සත්කාර කරන්නා සේ රූපාදී අරමුණු නිසා උපදනා සැප වේදනාවෙහි ආස්වාදයෙන් රූපාදී අරමුණු ලබා දෙන විත්‍රකාරාදීනටද, ගි'

කියන්නවුන්ටද, සුවඳ දෙන්නවුන්ටද, අරක්කැමියනටද, රෙදි වියන්නවුන්ටද, රසායනාදී බෙහෙත් දෙන වෙදුනටද, මහත් සත්කාර කෙරෙත්.

එහෙයින් මේ සියලු අටෝරාශියක් තණ්හාව වේදනාව නිසා වේයයි දතයුතුයි.

වේදනාව තණ්හාවට එකම උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

දුක් ඇත්තේ සුව පතයි, සුව ඇත්තේ වැඩියක් පතයි. උපෙක්ෂා ශාන්ත හෙයින් සැපයයි කියනලදී. එහෙයින් මේ සුඛ- දුක්ඛ- උපෙක්ෂා යන ත්‍රිවිධ වේදනාවම තණ්හාවට ප්‍රත්‍යය වන හෙයින් වේදනා ප්‍රත්‍යයෙන් තණ්හාව වේයයි බුදුහු වදාළහ. වේදනා ප්‍රත්‍යයවතුදු රහත්තට අනුසය නැති හෙයින් වේදනාව තණ්හාවට ප්‍රත්‍යය නොවේ. අනුසය නැතිව නොපවත්නා හෙයින්.

වේදනා ප්‍රත්‍යයෙන් තණ්හාව වේ යන්නෙහි විස්තර කථාවයි.

තණ්හා ප්‍රත්‍යයෙන් උපාදාන වේ. යන්නෙහි

උපාදාන සතරෙකි, ඔහු

- (i) අර්ථ විභාගයෙන්ද,
- (ii) උපාදාන ධර්මයන්ගේ සංක්ෂේප වශයෙන්ද,
- (iii) විස්තරයෙන්ද,
- (vi) ක්‍රම වශයෙන්ද, විස්තර කරනු ලැබේ.

කාමුපාදානය, දිට්ඨුපාදානය, සීලබ්බතුපාදානය, අත්තවාදුපාදානයයි මෙහි සතර උපාදානය දතයුතු.

(i) මේ අර්ථ විභාගය. කාම නම් රූපාදී (ආලම්බන) වස්තුය. එය දැඩිව ගැනීම වශයෙන් ආස්වාදනය කළ අධික තණ්හාව කාමුපාදානයයි, තවද කාමයම උපාදාන වූයේ කාමුපාදානයයි. කී කල කැමති වන්නා උපාදානයය දැඩිව ගැනීම උපාදානයයි, මෙහි උප ශබ්දය "උපායාස" යනාදියෙහි මෙන් දෘඪාර්ථයෙහි චැටේ, දැඩි ආයාසය උපායාසයයි එසේම දිට්ඨියම උපාදාන වූයේ දිට්ඨුපාදානයය, තවද 'දිට්ඨිය දැඩිව ගනිනුයි' හෝ දිට්ඨුපාදානයය.

බලවත් සේ ආත්මයයි පැනවීමටද, ගැනීමටද, කරුණුවූ දෘෂ්ටිය අත්තවාදපාදානයයි ආත්මය යන වචන මාත්‍රය හෝ ඒ කරණකොට දැඩිව ගන්නා හෙයින් හෝ ආත්මවාදොපාදාන නම් වේ. මේ උපාදානයන්ගේ අර්ථ විභාගයයි.

(ii) ධර්ම සංක්ෂේප වශයෙන් මෙසේයි.

කාමුපාදානය නම් 'පඤ්චකාම ද්විෂයයෙහි ඇලීමය, කැමතිවීම් වශයෙන් රැඳීමය, නන්දන (සතුටුවීම්) වශයෙන් කැමතිවීමය, ආසාකිරීම් වශයෙන් කැමතිවීමය, ස්තෙහ කිරීමය, දැවීමය, මුසපත් වීමය, ගැලීමය යන මේ කාමුපාදානයයි' ආ හෙයින් සැකෙවින් තණ්හාවගේ දෘඩත්වයය. ඒ වූකලී පළමු තණ්හාවගේ උපනිශ්‍රය ලැබ දැඩි බවට පැමිණි පසු උපදානා තණ්හාවමයි.

සෙසු උපාදාන සැකෙවින් දෘෂ්ටිමාත්‍රයමයි.

(iii) විස්තර වශයෙන්:- පෙර කී සේ රූපාදීන් පිළිබඳ අටෝරාශියක් හෙදගත තණ්හාවගේ දැඩි බව කාමුපාදානයය.

දශ වස්තුක මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය දිට්ඨිපාදානයය.

එයින් වදාළහ, "දුන් දෙයෙහි විපාක නැත, මහායාගාදියෙහි එල නැත, ආමන්ත්‍රණයකොට දීමෙහිද, ආගන්තුක වශයෙන් පැමිණියවුනට දීමෙහිද, මංගල ක්‍රියා පිළිබඳවූ දීමනාවෙහිද විපාක නැත."

"අනුලෝම ධර්මානුධර්ම ප්‍රතිපත්තියට පිළිපත් හෙයින් සමයක්ගතවූ සමයක් ප්‍රතිපත්තවූ ධාර්මික ශ්‍රමණ බ්‍රාහ්මණයෝ නැත.

"මෙලෝ පරලෝ තුමුම විශිෂ්ට ඥානයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂයෙන් දැන ප්‍රකාශ කිරීමට සමර්ථවූ සර්වඥ බුදුවරයෝ නැතැයි" කියායි. මෙසේ යම්බඳු දෘෂ්ටියක් ඇත්නම් ඒ දිට්ඨිපාදානයයි.

ශීල චුතයන්ගෙන් ශුද්ධිය වේයයි පරාමර්ශ ග්‍රහණය ශීලචුතොපදානයයි. එයින් වදාළහ. "එහි ශීලබ්ධිකුපාදානය කවරේද? ශීලයෙන් ශුද්ධිය, චුතයෙන් ශුද්ධිය, ශීල චුතයෙන් ශුද්ධිය යයි මී විපරිත ගැනීමෙක් වේ නම් එය ශීලචුතොපාදානයයි."

විංශති වස්තුක ස්වකාය දෘෂ්ටිය ආත්මවාදොපාදාන නම්. එයින් වදාළහ. "එහි ආත්ම වාදොපාදානය කිම? මේ ලෝකයෙහි ආගම අධිගම රහිත හෙයින් අශ්‍රැතවත් පෘථග්ජන තෙම -පෙ- සත්පුරුෂ ධර්මයෙහි නොහික්මුණේ රූපය ආත්මයයි ගනී. -පෙ- එබඳු විපර්යාස ග්‍රහණය ආත්මවාදොපාදාන ග්‍රහණය නම්.

(මේ ධර්ම සංක්ෂෙප විස්තරයයි)

(iv) ක්‍රම වශයෙන්,

මෙහි ක්‍රමය.

(i) උත්පත්ති ක්‍රමය,

(ii) ප්‍රභාණ ක්‍රමය,

(iii) දෙශනා ක්‍රමයයි ත්‍රිවිධය.

(i) 'නැති හෙයින් නොදන්නාලද අග ඇති සංසාරයෙහි මොහුගේ පළමු උපතයයි' නැති හෙයින් ක්ලේශයන්ගේ (නිෂ්පර්යාය වශයෙන්) මුඛය හෙයින් උත්පත්ති ක්‍රමයක් නැති, පර්යායයෙන් වනාහි බෙහෙවින් එක් ආත්ම දෘෂ්ටිය පෙරටු කොට ඇති ශාස්වත උච්ඡේද දෘෂ්ටි වශයෙන් අභිනිවේශය (ගැනීම) වේ.

අනතුරුව මේ ආත්මය ශාස්වතයයි ගන්නාහට ආත්ම විශුද්ධිය පිණිස ශීල- චුත්‍රොපාදානය වේ. මේ ආත්මය උච්ඡේද වේයයි ගන්නා පරලොව අපෙක්ෂා නැත්තාහට කාමුපාදානය උපදී.

මෙසේ පළමු ආත්මවාදොපාදානයද අනතුරුව දිට්ඨි- සීලබ්බත- කාමුපාදානද වේ. මේ එක් අත්බැවෙක ඔවුන්ගේ උත්පත්ති ක්‍රමයයි.

(ii) ප්‍රභාණ ක්‍රමය, සතර උපාදාන අතුරින් සොතාපත්ති මාර්ගයෙන් ප්‍රතිණ වන හෙයින් දිට්ඨිපාදානාදී තුන පළමු ප්‍රතිණ වේ. අර්හත්මාර්ගවධ්‍යාන හෙයින් කාමුපාදානය පසුව ප්‍රතිණවේ.

(iii) දෙශනා ක්‍රමය, මහා විෂය වන බැවින්ද, ප්‍රකට හෙයින්ද කාමුපාදානය පළමුව වදාළහ.

ඒ මෙසේයි:- ලොහ මූලික සිත් අටෙහි යෙදී පැවැත්මෙන්ද, ප්‍රකට බැවින්ද, මේ චතුරුපාදානයන් අතුරින් කාමුපාදානය පළමුව වදාළහ.

(සිත් සතරෙක පවත්නා බැවින්) සෙසු තුන පසුව වදාළහ. ලොකයා බෙහෙවින් පඤ්චකාමයෙහි ඇලෙන හෙයින් කාමුපාදානය ප්‍රකටය. සෙසු උපාදාන එසේ ප්‍රකට නොවේ. කාමුපාදාන ඇත්තේද වස්තු කාමය ලැබීම සඳහා සැප- දුක් කර්මයෙන් වේයයි නොගෙන දිට්ඨි මංගලාදී වශයෙන් පවත්නා කොතුහල මංගලාදිය බොහෝ කොට ඇත්තේ වේ. ඒ කාමුපාදානය ඇත්තනුට පසුව දිට්ඨිපාදානය වේයයි සෙස්ස පසුව කීහ.

ඒ දිට්ඨිපාදානයද සීලබ්බත- අත්තවාද වශයෙන් විවිධවේ. ඔවුනතුරින් ගො ක්‍රියා- කුක්කුර ක්‍රියාදිය දැකද දහනැකි හෙයින් සීලබ්බතපාදානය පළමුව වදාළහ. සුක්ෂම හෙයින් අත්තවාදපාදානය පසුව වදාළහ. මේ මොවුන්ගේ දෙශනා ක්‍රමයය.

ඔවුනතුරින් කාමුපාදානයට තණ්හා උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වශයෙන් එක් අයුරින්ද, තණ්හාවෙන් අභිනන්දිත විෂයයෙහි උපදනා හෙයින් සෙසු තුනට සහජාත - අඤ්ඤමඤ්ඤ- නිස්සය - සම්පයුත්ත - අත්ථි - අවිගත - හෙතු වශයෙන් සන්තර්ද්දෙකින් හෝ උපනිශ්‍රයද සමග අට අයුරෙකින්ද ප්‍රත්‍ය වේ.

උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය කල සහජාත ප්‍රත්‍යය නොවේ.

'තණ්හා ප්‍රත්‍යයෙන් උපාදානවේ' යන්නෙහි විස්තර කථාවයි.

"උපාදාන ප්‍රත්‍යයයෙන් භවය වේ" යන්නෙහි

(1) අර්ථ වශයෙන්ද (2) ධර්ම වශයෙන්ද (3) සාර්ථක වශයෙන්ද (4) භෙද වශයෙන්ද (5) සංග්‍රහ වශයෙන්ද (6) යම් උපාදානයෙක් යම් භවයකට ප්‍රත්‍යය වේ නම් ඒ වශයෙන්ද දකුණු.

(1) අර්ථ වශයෙන්:- "භවතිති භවො" වේ නුයි භව නම්. මින් කර්ම භවය, උප්පත්ති භවය යන දෙකම කියන ලදී.

ඉන් කර්ම භවය එළුපවාරයෙන්ද, උප්පත්ති භවය මුඛ්‍යාර්ථයෙන්ද වේ.

එයින් කීහ:-

"භවය දෙපරිදි වේ. කර්ම භවයෙකුදු ඇති, උත්පත්ති භවයෙකුදු ඇති, එහි කර්මයම කර්ම භවය, උත්පත්තියම උත්පත්ති භවය. මෙහි උත්පත්තිය වේය"යි භව නම් වේ. කර්මය විපාකස්කන්ධයනට කරුණු වන හෙයින් එලොපවාර වශයෙන් භව නම් වේ.

මෙසේ අර්ථ වශයෙන් විනිශ්චය දතයුතු.

(2) ධර්ම වශයෙන්

කර්ම භවය සැකෙවින් චේතනා හා චේතනා සම්ප්‍රසක්ත අභිධ්‍යාදි ධර්මයෝයි.

එයින් කිහි:-

"එහි කර්ම භවය කිම? කාමාවචර භූමිකවු හෝ මහග්ගත භූමිකවු හෝ පුඤ්ඤාභි සංඛාරයද; අපුඤ්ඤාභි සංඛාරයද, ආනෙඤ්ජාභිසංඛාරයද, කර්ම භව නම්. සියලු භවගාමී කර්මය කර්ම භවයයි."

කර්මයෙන් නිපන් ස්කන්ධයෝ උත්පත්ති භව නම්. ප්‍රභෙදයෙන් වනාහි ඒ නව වැදෑරුම් වේ.

ඒ මෙසේයි:- "එහි උත්පත්ති භවය කවරේද? එකොළොස් කාමාවචර භවය, සොළොස් රූප භවය, සතර අරූප භවය, අසඤ්ඤ භවය, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා භවය (සෙසු එකුන්තිස) සඤ්ඤ භවයයි. එක වොකාර භවය, චතු වොකාර භවය පඤ්චවොකාර භවය.

රූප රාගයෙන් යුත් බ්‍රහ්මපාරිසද්‍යයෙහි පටන් අකතිට්ඨකයෙන් පරිච්ඡින්නවූ උපාදාන ස්කන්ධ රූප භවය අරූප තණ්හායෙන් ගන්නා ලද ආකාසානඤ්ඤායතනයෙහි පටන් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයෙන් පිරිසිදිනලද උපාදින්න ස්කන්ධ අරූප භවය සංඥාවන්හුගේ හෝ සංඥා ඇති භවය සඤ්ඤා භව නම්.

සඤ්ඤා නැත්නහුගේ හෝ සඤ්ඤා නැති භවය අසඤ්ඤ භව නම්. ඔදාරික සංඥාව නැති බැවින්ද, සුක්ෂම සංඥා ඇති බැවින්ද නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා භව නම් එකම රූපස්කන්ධයක් ඇති භවය ඒක වොකාර භවය. චතු

පඤ්චවොකාරද එසේමයි නාමස්කන්ධ සතර ඇත්තේ වතු වොකාර හවය පඤ්චස්කන්ධයම ඇත්තේ පඤ්ච වොකාර හවයයි. මෙස් ධර්ම වශයෙන් විනිශ්චය දතයුතු.

(3) සාර්ථක වශයෙන්

මේ හව නිර්දේශයෙහි පුණ්‍යාහි සංස්කාරාදිය කීවා සේ පෙර සංස්කාර නිර්දේශයෙහිද පුණ්‍යාහි සංස්කාරාදියම කියන ලදී. එසේ වන්නා පෙර කී "අවිජ්ජා පච්චයා සංඛාරා" යන්නෙන් පූර්ව සංස්කාර නිර්දේශයෙහි අතීත හවයෙහි කර්ම වශයෙන් මේ හවයෙහි ප්‍රතිසන්ධියට ප්‍රත්‍යය හෙයින් සංස්කාර කියන ලදී.

මේ "උපාදාන පච්චයා හවො" යන්නෙන් කියන ලද සංස්කාර වර්තමාන හවයෙහි කර්ම වශයෙන් ආසති හවයෙහි ප්‍රතිසන්ධියට ප්‍රත්‍යය වන බැවින් නැවත සංස්කාරයන් කීම සාර්ථකමයි.

මෙසේ සාර්ථක වශයෙන් විනිශ්චය දතයුතු.

(4) හෙද හෙයින්

උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් වන්නාවූ හවයාගේ හෙද වශයෙන්ද මෙසේයි:- කාමුපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් කාම හවයෙහි උපදවන්නාවූ යම් කර්මයක් කරනු ලැබේ නම් එය කර්ම හව නම්. එයින් නිපදවනලද ස්කන්ධ උප්පත්ති හවයයි. රූප අරූප හවයන්හිද මෙසේමයි.

දිව්‍යුපාදාන- සීලබ්බිකුපාදාන- අත්තවාදුපාදාන යන තුන් උපාදාන ප්‍රත්‍යය හෙදයෙන් අන්තර්ගත හවයන් හා සුවිසි හව කෙනෙක් වෙති.

(5) සංග්‍රහ වශයෙන්:- කර්ම හවය උප්පත්ති හවයද එක් කොට කාමුපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන්. අන්තර්ගත හවයන් සමග එක් කාම හවයෙක, එසේම එක් රූප හවයෙක, එක් අරූප හවයෙකැයි හව තුනෙකි. සෙසු උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙනුද එසේම තුන්- තුන් හවයෝයයි මෙසේ උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් සංග්‍රහ හෙයින් අන්තර්ගත හවයන් සමග හව දොළසකි, තවද උපාදාන වශයෙන් හෙද නොකොට උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන්වූ කර්ම හවයට

පමුණුවන කර්මය කර්ම භවය, එයින් නිපන් ස්කන්ධ උප්පත්ති භවය රූප අරූප භවයෙහිද මෙම ක්‍රමයයි.

මෙසේ උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් අන්තර්ගත භවයන් සමග කාම භව දෙකය රූප භව දෙකය, අරූප භව දෙකයයි අනෙක් ආකාරයකින් සංග්‍රහ කිරීමෙන් භව සයෙකි. තවද කර්ම භව උප්පත්ති භව හෙදය නොගෙන අන්තර්ගත භවයන් සමග කාම- රූප- අරූපයයි භව තුනෙකවේ.

එසේම කාම භවාදී හෙදය නොගෙන කර්ම භව- උප්පත්ති භව වශයෙන් භව දෙකෙක් වේ.

කර්ම භව උප්පත්ති භව හෙදයද නොගෙන උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් භවයයි කී භව වශයෙන් එකෙක් වේ. මෙසේ උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් භවයාගේ සංග්‍රහ වශයෙන් විනිශ්චය දකියුතු.

(6) 'යං යස්ස පච්චයො තොති වෙව'යි යම් උපාදානයෙක් යම් භවයකට ප්‍රත්‍යය වේනම් එයින්ද විනිශ්චය දකියුතු.

මෙසේ දිට්ඨි- උපාදානය (ප්‍රභෙද සහිත) සඤ්ඤා භවාදී අන්තර්ගත භවයන් සහිත කාම- රූප- අරූප යන ත්‍රිවිධ භවයටම ප්‍රත්‍යයවේ.

මෙසේ අත්තවාද්‍රූපාදානය සප්‍රභෙද අන්තර්ගත භව සහිත ත්‍රිවිධ භවයට ප්‍රත්‍යය වේ.

සියලු උපාදානයෝම අනන්තරවූ කර්ම භවයට අනන්තර- සමනන්තර- අනන්තරූපනිස්සය- තත්ථි- විගත- ආසෙවන ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වෙති. අනන්තරයට උපනිශ්‍රය වශයෙන්ද ප්‍රත්‍යය වේ. විප්‍රසුක්තයහට උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

මේ 'උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් භවය වේ' යැයි කීමෙහි විස්තරයි. 'භව ප්‍රත්‍යයෙන් ජාති වේ' යනාදීන්හි ජාති ආදීන්ගේ විනිශ්චය සත්‍ය නිර්දේශයෙහි කී ක්‍රමයෙන් දක යුතුයි. ආදී ශබ්දයෙන් ජරා- මරණාදී සියල්ල සංග්‍රහ කරන ලදී.

මෙහි භව යන්නෙන් කර්ම භවය අභිප්‍රේතය. ජාතියට ප්‍රත්‍යය වන්නේ එයය. උප්පත්ති භවය නොවේ.

ඒ කර්ම භවයද කර්ම ප්‍රත්‍යය, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය යන දෙආකාරෙකින් ප්‍රත්‍යය වේ.

එයින් වදාළහ:- "කර්මය සත්වයන් හීන ප්‍රණීතතාදී භාවයෙන් බෙදාය'යි කියායි. එහෙයින් භවය කර්මය ජාතියට ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතුයි.

තවද ජාතිය නැති කල්හි ජරා- මරණ හෝ ශෝකාදී ධර්ම හෝ නොවන හෙයින්ද, ජාතිය ඇති කල්හිවූ ජරා මරණ දුකින් පහර ලද බාල ජනයාහට ජරා- මරණ හා සම්බන්ධවූ හේ ඤාති ව්‍යසනාදී ඒ ඒ දුඃඛ ධර්මයෙන් පහර ලද්දාහට ජරා- මරණ ප්‍රතිබද්ධ නොවූ හෝ ශෝකාදිය වන බැවින්ද ජාතිය ශෝකාදියටද ප්‍රත්‍යය වේයයිදතයුතු.

මේ ජාතිය උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයයෙන් එකම ප්‍රකාරයකින්ම ප්‍රත්‍යය වේ.

මේ 'භව ප්‍රත්‍යයයෙන් ජාති වේ' යන්නෙහි විස්තර කථාවයි.

මේ පටිච්චසමුප්පාද දෙශනායෙහි ශෝකාදිය අවසානයෙහි වදාළ හෙයින් අවිජ්ජා පටිචයා සංඛාරායි මෙසේ භව චක්‍රයේ ආදියෙහි වදාළ අවිද්‍යාව ශෝකාදීන් හා සිද්ධ වූවා වෙයි.

ජාතිය ශෝකාදියට පමණක් ප්‍රත්‍යය නොවේ. එසේ ශෝකාදියට ප්‍රත්‍යය වීමෙන් ඒ ශෝකාදිය හා බැඳී සිටින අවිද්‍යාවටද ජාතිය ප්‍රත්‍යය වේ.

"ආශ්‍රව සමුදයයෙන් අවිද්‍යා සමුදය වේ" යයි වදාළහ.

ඒ මෙසේයි:- වස්තුකාමයාගේ විශෝගය ඇති කල්හි ශෝකය කාමාශ්‍රව සමුදයෙන් වේ.

එයින් වදාළහ.

වස්තු කාමයෙහි ඇළුණු සිත් ඇති එහෙයින්ම ක්ලේශ කාම වශයෙන් උපන් ඡන්දය ඇති ඒ සත්වයාගේ වස්තු කාම පිරිහෙන්නේ විනම් හුලකින් විදියකු සේ ශෝකාදීන් පෙළේ.

තවද "කාම හේතුවෙන් ශෝකය උපදනේයයි" වදාළහ.

මේ සියලු ශෝකාදිය ඒ දිට්ඨි ආශ්‍රව සමුදයයෙනුදු වේ. එහෙයින් වදාළහ.

"මම රූපය වෙමි. මාගේ රූපයයි දෘෂ්ටියෙන් නැඟී සිටින්නාවූ ඒ පුද්ගලයාහට රූපයාගේ ප්‍රකෘතිය හැරීමය, අන්

අයුරකින් වීමය, යනාදීන් සොක- පරිදෙව- දුක්ඛ- දොමනස්ස- උපායාසයෝ උපදිත්."

මෙසේ දිවිඬි- ආසව හේතුවෙන් උපදනා සේ භවාසව හේතුවෙන්ද සොකාදිය උපදී.

එයින් වදාළහ:- "දීර්ඝායුෂ්ක වර්ණවත් සුව බහුල දෙවියෝ උස්වූ දිව්‍ය විමානයන්හි බොහෝ කලක් සිටියාහුද, ඔවුහුද තථාගතයන් වහන්සේගේ ධර්ම දෙශනාව අසා බියට තැති ගැනීමට සංවේගයට පැමිණෙති, පස් පෙර නිමිති දැක මරණ බියෙන් තැතිගත් දෙවියනට මෙනි.

භවාශ්‍රව හේතුවෙන් මෙන් අවිද්‍යාශ්‍රව හේතු කොටද මේ ශොකාදිය උපදී.

එහෙයින් වදාළහ. "මහණෙනි ඒ අඥාන තෙමේ අවිද්‍යාව හේතුකොට ගෙන එයට අනුකූල කථා ඇසීම, කම්කටොලු දැකීම, මරණ කාලයෙහි එළඹ සිටි පාපකර්මය සිහිකිරීම නිදාන කොට ඇති ශොකාදීවූ දුක් කෙරේ"යයි කියයි.

මෙසේ ආශ්‍රව සමුදයයෙන් උපදනා මේ ශොකාදිය අවිද්‍යාවට හේතුවූ ආශ්‍රයෙන් සිද්ධ කෙරේ. ආශ්‍රව සිද්ධ කල්හි ප්‍රත්‍යය භාවයෙන් වන හෙයින් අවිද්‍යාව සිද්ධ වේයයි දත යුතු ප්‍රත්‍යය ඇති කල්හි වන හෙයින් අවිද්‍යාව සිද්ධ කල්හි නැවත 'අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයයෙන් සංස්කාර වේ, සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් විඥාන වේ"යයි මෙසේ හේතු- එල පරම්පරාවගේ අවසානයෙන් නැත්තේය. එහෙයින් හේතු- එල පරම්පරා සම්බන්ධයෙන් පවත්නාවූ දොළොස් අංගයක් ඇති භව චක්‍රය නොදත් ආදී ඇත්තේය යනු සිද්ධයි.

එයින් වදාළහ:- "අවිද්‍යාව නිරවශෙෂ කොට නිරුද්ධ කිරීමෙන් සංස්කාරයන්ගේ නිරෝධය වේ" යනාදිය මෙසේ අවිද්‍යාව තමා සතන්හි ඉපදවීම් වශයෙන් ගත්තාහට සංසාර බන්ධනයද එය නිරවශෙෂයෙන් මුදත්තාහට සංසාර විමොක්ෂයද වන හෙයින් ඒ ත්‍රිවිධ වෘත්තයට ප්‍රධාන ධර්මය කිමය මේ. එය මූල ධර්මය කිම නොවේ, මෙසේ මේ භව චක්‍රය නොදත්නාලද ආදී ඇත්තේයයි දතයුතු.

මෙහි අවිද්‍යාව ඉපිද නස්නාසුලු බැවින් නිත්‍ය භාවයෙන්ද, කෙලෙසන බැවින් හා කෙලෙසෙන ධර්මයන්ට ආලම්බන හෙයින් ශුභ භාවයෙන්ද, උදය-වය දෙකින් පෙළෙන හෙයින් සුඛ භාවයෙන්ද, ප්‍රත්‍යය ප්‍රතිබද්ධ පැවතුම් ඇති හෙයින් ආත්ම භාවයෙන්ද ශුන්‍යය. සංස්කාරාදී අංගද එසේම ශුන්‍යයි.

තවද අවිද්‍යාව ආත්මය නොවේ ආත්මය පිළිබැඳිද නොවේ. ආත්මයෙහි නොවේ, ආත්මය ඇත්තක් නොවේ. සංස්කාරාදී අංගද එසේමයි. එහෙයින් මේ හව චක්‍රය අවිද්‍යාදී ද්වාදශාංගයන්ගේ ශුන්‍යත්වයෙන් ද්වාදශවිධ ශුන්‍යතායෙන් ශුන්‍යයයි මෙසේ දතයුතු.

තවද:-

ඒ හව චක්‍රයේ අවිද්‍යාය තණ්හාය ධර්ම දෙකක් මූලයයි දතයුතු.

දෘෂ්ටි චරිතයන්ට අවිද්‍යාවද, තණ්හා චරිතයන්ට තෘෂ්ණාවද සසර පැවැත්ම කරයි.

තවද උච්ඡේද දෘෂ්ටිය නිරවශේෂයෙන් ප්‍රභාණය කිරීම පිණිස අවිද්‍යාමූලක පළමුවන හව චක්‍රය වදාළහ. ප්‍රත්‍යක්ෂ වශයෙන් දතයුතු විඥානාදී ප්‍රත්‍යුත්පන්න එල ධර්මයන්ගේ හටගැනීමෙන් අවිද්‍යාදී හේතූන්ගේ නොසිද පැවැත්ම ප්‍රකාශ කරන හෙයිනි.

ඒ හව චක්‍රයාගේ අතීත- වර්තමාන- අනාගතයයි කාල තුනෙක් වේ. ඒ කාල අතුරින් පෙළෙහි ස්වරූපයෙන් ආ පරිද්දෙන් අවිද්‍යාය සංස්කාරය, යන අංග දෙක අතීත කාලිකය. විඥානය මුල්කොට හවය අවසාන කොට ඇති අංග අට වර්තමාන කාලිකය, ජාතිය, ජරා- මරණ යන අංග දෙක අනාගත කාලිකයයි දත යුතුයි.

තවද සන්ධිත්ගේ මූල-අග පිරිසිඳීමෙන් සංග්‍රහ සතරෙක් වේ.

ඒ මෙසේයි:- අවිජ්ජා- සංඛාර එක් සංක්ෂේපයක.

විඤ්ඤාණ- නාම- රූප සලායතන- එස්ස- වේදනා දෙවෙනි සංක්ෂේපයය.

තෘෂ්ණා- උපාදාන- භව- තෙවෙනි සංක්ෂේපයයි.

ජාති- ජරා- මරණ සතර වන සංක්ෂේපයයි මෙසේ මේ භව චක්‍රය සංක්ෂේප සතරක් ඇත්තේයයි දැන යුත්තේයි.

මේ විසි ආකාර අර හේතුකොට විසි වැදෑරුම් අර ඇත්තේයයි දැනුතු.

එයින් වදාළහ, "පෙර ජාතියෙහි කළ කර්ම භවයෙහි දූඛාදී චතුරාර්ය සත්‍යය නොදැනීමෙන් මුළාවූයේ කර්ම කෙරේ නම් එය අවිද්‍යාවය. දානාදී ක්‍රියාවන් සකස් කොට කරන්නාවූ චේතනාව සංස්කාරය.

ආලම්බන හෙයින් ඇලීම තෘෂ්ණාවය. අරමුණ දැඩි කෙට ගැනීම උපාදානයය. පරිත්‍යාගාදී වශයෙන් පවත්නා චේතනාව භවය යන මේ පඤ්ච ධර්මයෝ පූර්ව භවය ඇති කල්හි මෙහි ප්‍රතිසන්ධියට ප්‍රත්‍ය වෙති.

එහි පූර්වකර්ම භවයෙහි යනු පූර්ව ආත්ම භාවයෙහිවූ පූර්ව කර්ම භවයෙහි නොහොත් පූර්ව ආත්ම භාවයෙහිවූ කර්ම භවය ඇති කල්හි ඉකුත් ජාතියෙහි කර්ම කරන කල්හිය යනුයි.

මොහය අවිද්‍යාවය:- දූඛාදී චතුරාර්ය සත්‍යය නොදැනීම වශයෙන් ආලම්බන ප්‍රතිච්ඡාදන කරන මුළාවෙන් යුක්තව යම් කර්මයක් කෙරේ නම් ඒ මුළාව අවිද්‍යාවයි.

ආයුහන චේතනා සංස්කාරය.- ඒ කුශල- අකුශල කර්ම කරන්නහුගේ යම් පූර්ව- පූර්ව චේතනාවෙක් වේ නම් එය ආයුහන සංස්කාර නම්.

'දනක් දෙමියි' සිතක් උපදවා මසක් මුළුල්ලෙහි හෝ අවුරුද්දක් මුළුල්ලෙහි දානොපකරණ පිළියෙළ කරන්නාහට උපන් පූර්ව චේතනායි.

එහෙත් ප්‍රතිග්‍රාහකයන් අතෙහි දාන වස්තුව පිහිටුවන්නහුට උපදනා චේතනාවම කර්මභව නමැයි කියනු ලැබේ.

තවද එක ආවර්ජන සිතක් ඇති චිත්ත විර්ථියක ප්‍රථම ජවන් සයෙහි චේතනාවෝ ආයුහන සංස්කාරයහ. සත් වැනි ජවනයෙහිවූ චේතනා භව නම් වේ. එසේ පැවති යම්කිසි චේතනාවක් හෝ භව නම්. තත් සම්ප්‍රයුක්ත ස්පර්ශාදී චේතසික හෝ අභිධ්‍යාදිය හෝ ආයුහන සංස්කාර නම්.

ඇලීම තෘෂ්ණාය- කර්මයක් කරන්නකුට ඒ කර්මයාගේ ඵලයවූ උත්පත්ති භවයෙහි යම් ආසාවක් ප්‍රාර්ථනාවක් වේ නම් එය තණ්හාවයි.

දැඩිව ගැනීම උපාදානය- කර්මභවයට ප්‍රත්‍යයවූ අරමුණ දැඩිකොට පරාමර්ශනය කිරීමෙන්, අරමුණ දැඩිකොට ගැනීමෙන් දෘෂ්ටි වශයෙන් දැඩිකොට ගැනීමෙන් වේ නම් ඒ උපාදානයයි.

වෙනතා භවය- පෙර සංඛාර ලක්ෂණයෙහි ත්‍රිවිධ අර්ථ විකල්පයෙහිම කියන ලද ආයුහනයාගේ අවසානයෙහි වදාළ වෙනතාව භව නම් වේයයි මෙසේ අර්ථ දත යුතුයි.

ඉදානි ඵල පඤ්චකං - දැන් ඵල පසෙක. විඤ්ඤාණයෙහි පටන් වේදනාව අවසන් කොට පෙළෙහිම ආ ඵල පසයි.

ඒ මෙසේයි:- "මේ භවයෙහි ප්‍රතිසන්ධිය විඥානය මවුකුසට වදනාක් මෙන් වීම නාම- රූපය, ප්‍රසාදය ආයතනය, ස්පර්ශය එස්සය, අරමුණු රස විදීම වේදනය, මෙසේ මේ පඤ්චධර්මය මේ ප්‍රත්‍යුත්පන්න භවයෙහි ප්‍රත්‍යයෙන් වේ.

එහි ප්‍රතිසන්ධි විඥානය - ඉක්ම ගිය අනතුරු භවය හා වර්තමාන භවය ගැළපීම් වශයෙන් උපන් බැවින් යම් සිතක් පටිසන්ධියයි කියා නම් ඒ සිතය මෙහි විඤ්ඤාණ නම්.

මවු කුසට වදනාක් මෙන් වීම- මවුකුස පිළිසිඳ ගන්නා විගස රූපාරූප ධර්මයන් අවුත් පිවිසෙන්නාක් මෙන් වීම නාම-රූප නම්.

ප්‍රසාදය ආයතනය-යනු චක්ෂුරාදි පඤ්චායතන වශයෙන් කියන ලදී.

ස්පර්ශය එස්සය - අරමුණ හැපෙමින් උපදනා ස්වභාවය ස්පර්ශ නම්.

අරමුණු රස විදීම වේදනය- ප්‍රතිසන්ධි විඥානය සමග හෝ ෂඩායතන ප්‍රත්‍යය කොට ඇති ස්පර්ශය සමග හෝ උපන්නාවූ විපාක වේදනාව (වේදයිතය) මෙහි වේදනය යන අර්ථයි.

ඉදානි හෙතෙවො පඤ්ච- දැන් හේතු පස නම් තෘෂ්ණා පසයි

තණ්හා- උපාදාන- භවයයි පෙළෙහි ස්වරූපයෙන්ම ආත. එහෙත් (කර්ම) භවය ගත් කල එහි පූර්ව භාගය වූ සංස්කාර හෝ තත් සම්ප්‍රසක්ත ස්පර්ශාදී සංස්කාර හෝ ගන්නා ලැබේ.

තණ්හා- උපාදාන ග්‍රහණයෙන් ඒ තණ්හා උපාදාන හා සම්ප්‍රසක්ත වූ අවිද්‍යාව ගන්නා ලද්දේමයි. මෙසේ වර්තමාන හේතු පස වේ.

එයින් වදාළහ. "මේ භවයෙහි ආයතන මුහුකුරා ගිය හෙයින් මුළාවීම අවිද්‍යාය. පූර්වභාග චේතනා සංස්කාරය. කැමතිවීම තෘෂ්ණාය. අරමුණු දැඩිකොට ගැනීම උපාදානය. පරිත්‍යාගාදී චේතනාව භවය. මෙසේ මේ පඤ්ච ධර්මයෝ මේ කර්ම භවයෙහි මතු ප්‍රතිසන්ධියට ප්‍රත්‍යය වෙති."

'ආයතීං ඵල පඤ්චක' මතු භවයෙහි ඵල පසෙකි- විඤ්ඤාණාදී පසයි. ඒවා ජාති ශබ්ද ග්‍රහණයෙන්ම ගන්නා ලදී. නැවත ජරා- මරණය නම් ඒ විඤ්ඤාණාදීන්ගේ ජරාව හා මරණයයි.

එයින් වදාළහ.

"මතු භවයෙහි ප්‍රතිසන්ධිය විඤ්ඤාණය, මවු- කුසට බැසගැනීම නාම-රූපය, ප්‍රසාදය ආයතනය, ස්පර්ශය එස්සය, අරමුණු රස විදීම වේදනාය යන මේ පඤ්ච ධර්මයෝ උත්පත්ති භවයෙහි මේ අත් බැවිහි කරනලද කර්මයාගේ ප්‍රත්‍යයෙන් වෙති. මෙසේ මේ භව චක්‍රය විංශති ආකාර ඇත්තේ වේ. මෙහි පූර්ව භවයෙහි පඤ්ච කර්ම සම්භාරයහ. වර්තමාන භවයෙහි පඤ්ච විපාක ධර්මයහ. වර්තමාන කාලයෙහි පඤ්ච කර්ම සම්භාරයහ. අනාගත කාලයෙහි පඤ්ච විපාක ධර්මයහයි ධර්මයෝ දශදෙනෙක් කර්මයහ. දශ දෙනෙක් විපාකයහයි මෙසේ ස්ථාන ද්වයෙකිහි කර්මය කර්ම වෘත්තය. ස්ථාන ද්වයෙකිහි විපාකය විපාකවෘත්තය. කර්ම සංක්ෂෙපය, විපාක සංක්ෂෙපය, කර්ම භවය, විපාක භවය, කර්ම ප්‍රචර්තය, විපාක ප්‍රචර්තය, කර්ම සන්තතිය, විපාක සන්තතිය, ක්‍රියාය, ක්‍රියා ඵලයයි කියයි.

මෙසේ බමන්නාවූ ඒ භව චක්‍රය තෙමේ:-

(1) සත්‍ය ප්‍රභව හෙයින්ද, (2) කෘත්‍ය හෙයින්ද, (3) චාරණ හෙයින්ද, (4) උපමා හෙයින්ද, (5) ගම්භීර හෙයින්ද, (6) ක්‍රම හෙයින්ද, සුදුසු සේ දතයුතු වේ.

(1) අවිජ්ජා පච්චයා සංඛාරා - යන්නෙහි අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් වන සංස්කාර ද්විතීය (සමුදය) සත්‍යය ප්‍රභව කොට ඇති ද්විතීය සත්‍යය.

(2) මේ භව චක්‍රයෙහි අවිද්‍යාව රූපාදී ආලම්බනයන්හි ධර්ම ස්වභාවය වැසීමෙන් සත්ත්වයන් මුළු කෙරේ. සංස්කාරයන්ගේ පහළවීමටද ප්‍රත්‍යය වේ.

(3) දෘෂ්ටි චාරණ වශයෙන්:- මේ භව චක්‍රයෙහි "අවිජ්ජා පච්චයා සංඛාරා" යන්නෙහි සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් පන්නයයි දැක්වූ හෙයින් ඊශ්වරාදි කාරකයෙක් ඇත යන දෘෂ්ටිය වළකයි.

(4) උපමා වශයෙන්- අවිද්‍යාව කර්කශත්වාදී ස්වලක්ෂණ වශයෙන්ද, අනිත්‍යාදි සාමාන්‍ය ලක්ෂණ වශයෙන්ද ඒ ඒ ධර්මයන් නොදක්නා හෙයින් අන්ධයකු වැනිය.

(5) ගම්භීර හෙයින්- භාග්‍යවතුන් වහන්සේ පටිච්ච සමුප්පාදය, අර්ථ- ධර්ම- දෙශනා- ප්‍රතිවේධ වශයෙන් ගැඹුරු බැව් නිසා "ආනන්දය, මේ පටිච්ච සමුප්පාදය ගැඹුරුය. ගැඹුරුවම වැටහේ" යයි වදාළ සේක. මෙසේ ගම්භීර හෙද වශයෙන්ද භව චක්‍රය දත යුතුයි.

එසේම ජාතිය භවප්‍රත්‍යයයෙන් සම්භූත සමුදාගතාර්ථයද, -පෙ- සංස්කාර අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයයෙන් සම්භූත සමුදාගතාර්ථයද ගැඹුරුය.

මෙසේ මේ භව චක්‍රය අර්ථයෙහින් ගැඹුරුය. මේ මෙහි අර්ථ ගම්භීරතායි.

හේතු- එලය අර්ථයයි කියනු ලැබේ.

එයින් වදාළහ.

"හේතු- එලයෙහි ඤාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාය.

එහෙයින් මේ භව චක්‍රය ධර්ම ගම්භීරය.

හේතු හට ධර්ම යනු නම්. එහෙයින් වදාළහ. "හේතුමහි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා" හේතුවෙහි පවත්නා නුවණ ධම්ම- පටිසම්භිදාය.

මේ මෙහි ධර්ම ගම්භීරතාය.

දොශනා ගම්භීරතාව:- ඒ හව වක්‍රය විනෝය ජනයන්ගේ වතුසත්‍යාවබෝධයට අනුරූප සේ ඒ ඒ කාරණයෙන් අනුලෝම-ප්‍රතිලෝමාදී ඒ ඒ ප්‍රකාරයෙන් පැවැත්විය යුතු හෙයින් දෙශනාවද ගම්භීරය.

මෙසේ මේ හව වක්‍රය දෙශනා වශයෙන්ද ගම්භීරය.

මේ හව වක්‍රයෙහි ප්‍රතිවේධ වශයෙන් ගැඹුරු බවයි.

(6) ක්‍රම හෙදයෙන්

(1) සමාන භාවයවූ එකත්ත ක්‍රමය.

(2) අසමාන භාවයවූ නානත්ත ක්‍රමය.

(3) නිරුත්සාහ භාවය වූ අව්‍යාපාර ක්‍රමය.

(4) අවිද්‍යාදී ධර්මයන්ගේ මේ ස්වභාවයයි කියන ලද එවං ධම්මතා නය යයි අනර්ථනය සතරෙකි.

මෙසේ මේ හව වක්‍රය ක්‍රම හෙදයෙන්ද සුදුසු පරිදි දතයුතු.

(1) ඒ වතුර්විධ ක්‍රම අතුරින් එකත්ත ක්‍රම මෙසේයි. බීජයේ අංකුර- පත්‍ර- ස්කන්ධ- ශාඛා- පලාසාදී භාවයෙන් වෘක්ෂ භාවයට පැමිණීම මෙන්, "අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයයෙන් සංස්කාරය වේ." "සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් විඥානය වේ" ය යන මෙපරිද්දෙන් සත්තතිය නො සිදු පැවැත්ම ඒකාන්ත ක්‍රමය.

ඒ සත්තතියගේ නොසිදු පැවැත්ම විපරිතකොට දක්නේ හේතුඵල ධර්මයන්ගේ ගැළපීමෙන් වන්නාවූ හේතු-ඵල පරම්පරාව නොසිදු පැවැත්ම හේතු-ඵල හෙදයක් නොකොට එකත්වයයි ගැනීමෙන් ශාස්වත දෘෂ්ටිය දැඩි කොටගනී.

(2) අවිද්‍යාදීන්ගේ තම- තමා පිළිබඳ ලක්ෂණ විනිශ්චය කොට දැකීම් නානාත්ත ක්‍රම නම්.

ඒ ලක්ෂණ ව්‍යවස්ථානය විපරිත කොට දක්නේ එකම සන්නානයක පතිතවූ හෙතු- ඵල ධර්ම සමූහයකගේ හින්න සන්නානයක පැවතී හෙතු- ඵල පරම්පරාවක් මෙන් නානාත්වයෙන් ගන්නා හෙයින් උච්ඡේදදෘෂ්ටිය- දැඩි කොට ගනී.

(3) සංස්කාර "මා විසින් ඉපද විය යුතු" යයි සංස්කාරයන්ට හෝ මෙසේ මේ ආදී ව්‍යාපාරයක් නැති බව අව්‍යාපාර ක්‍රම නම්.

(4) එවං ධම්මතා ක්‍රම:- කිරි ආදිය හේතු කොට ගෙන දී ආදී ඵලය ලැබීම වන්නාක් මෙන් අවිද්‍යාදී ප්‍රත්‍යයන් හේතු කොට සංස්කාරාදී ඵලයන්ගේ ලැබීම වේ. සංස්කාරාදීන් විනා අන්‍ය ඵලයන්ගේ ලැබීම නොවේයයි මෙසේ වූයේ එවං ධම්මතා ක්‍රම නම් වේ.

එවං ධම්මතා ක්‍රම අවිපරීත කොට දක්නේ ප්‍රත්‍යයට අනුරූප- පරිද්දෙන් ඵලය ඇති සේ අවබෝධ කරන හෙයින් අහේතුක දෘෂ්ටියද, අක්‍රිය දෘෂ්ටියද බැහැර කෙරේ.

ඒ විපරීත කොට දක්නේ ප්‍රත්‍යයට අනුරූප සේ ඵල ප්‍රවෘත්තිය වටහා නොගෙන අනියම් හේතුවකින් අනියම් ඵලයක් නොවීම වටහා නොගැනීමෙන් අහේතුක දෘෂ්ටිය හා නියත වාදය දැඩි කොට ගනී.

මෙසේ මේ හව වක්‍රයවේ.

එහෙයින් තමහටද, අනුන්හටද, හිත වැඩ පිණිස පිළිපත්තේ සෙසු කිසි තබා ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද ධර්මයෙහි වැර වඩන්නේය.

18 දිට්ඨි විසුද්ධි නිද්දේසය

ඒ විශුද්ධින් අතුරින් නාම- රූපයන්ගේ ඇති සැටි දැකීම දිට්ඨි විශුද්ධියයි. ඒ සම්පාදනය කරනු කැමති සමථයානික යොගාවචරයා විසින් පළමු කොට තෙවසරක් ආනාසඤ්ඤායනන ධ්‍යානය හැර සෙසු රූපාවචර- අරූපාවචර ධ්‍යානයන් අතුරින් එක්තරා ධ්‍යානයකින් නැගී විතර්කාදී ඒ ඒ ධ්‍යානාංග හා ඒ හා යෙදුණු එස්සාදී ධර්මයන්ද ලක්ධණ- රස- පච්චුපට්ඨාන- පදට්ඨාන වශයෙන් පිරිසිදු ගත යුතුයි.

එසේ පිරිසිදු ගෙන මේ සියලු ධ්‍යානාංග හා සම්ප්‍රසක්ත ධර්මයන්ද අරමුණට අභිමුඛව නැමෙන හෙයින් නාමයයි ව්‍යවස්ථා විනිශ්චය කටයුතුයි. අනතුරුව පුරුෂයෙක් ඇතුළු ගෙයි සර්පයකු දැක ලුහුබැඳ යන්නේ සර්පයාගේ වාසස්ථානය යම්සේ දක්නේද? එමෙන්ම මේ යොගාවචර තෙමේත් ඒ නාමය නුවණින් පරීක්ෂා කරනුයේ මේ නාමය කුමක් ඇසුරුකොට පවත්නේදැයි නැවත- නැවත සොයනුයේ එයට නිශ්‍රයවූ හෘදය රූපය දකී.

ඉක්බිති හෘදය රූපයට නිශ්‍රයවූ සතර මහා භූතයන්ද, සතර මහා භූතයන්ට නිශ්‍රයවූ සෙසු සුවිසි උපාදාය රූපදැයි මෙසේ අට්ඨිසි රූපයන් නුවණින් දැක මේ සියලු රූප රූප්පනය වන (විකාරයට පැමිණෙන) අර්ථයෙන් රූපයයි පරිග්‍රහ කෙරේ.

ඉක්බිති අරමුණට නැමෙන ලක්ෂණය ඇත්තේ නාම යයිද, රූප්පන (විකාරවිම්) ලක්ෂණය ඇත්තේ රූපයයිද, සැකෙවින් නාම- රූප දෙක විනිශ්චය කෙරේ.

අනතුරුව ඒ යෝගියාහට ඇතිසේ (තමා) කෘත්‍ය හා ලක්ෂණ වශයෙන් ධාතුන් ප්‍රකටවූ කල්හි පළමු කොට කර්මයෙන් හටගත් කේශයෙහි පට්ඨි ආදී ධාතු සතරද, වර්ණය ගන්ධය, රසය, ඔජාවය, ජීවිතය, කාය ප්‍රසාදයයි මෙසේ කාය දශක වශයෙන් රූප දශකයක්ද, කර්ම සමුත්ථාන රූපයෙහි භාව රූපය ඇති හෙයින් ඒ කෙශයෙහිම භාවදසක වශයෙන් දශකයෙක් ද, ඒ කෙශ යෙහිම ආහාර සමුත්ථාන ශුද්ධාෂ්ටකය, සෘතු සමුත්ථාන ශුද්ධාෂ්ටකය, චිත්ත සමුත්ථාන ශුද්ධාෂ්ටකය දැයි අන්‍යවූ සුවිසි

රූපයක්දැයි මෙසේ කර්ම- චිත්ත- සෘතු- ආහාර වශයෙන් හටගත් කේශාදී සුවිසි කොටසිහි එකක් පාසා කර්මජ රූප විස්සය, චිත්ත- සෘතු- ආහාරජ විසි හතරදැයි රූප හතලිස්හතර බැගින් මේ විසිහතර කොටසෙහි එක්දහස් පනස්හයක් රූප වේයයිද දකී.

දෙතිස් කොටසින් ඉතිරි අට කොටස් අතුරින් සෙද- අස්සු- බෙල- සිංසාණිකා යන සතරෙහි උතු-චිත්ත සමුදාන ඔප්ටියමක රූප දෙක- දෙකදැයි කොටස් දහසය බැගින් රූප හැටහතරක්ද, උදරිය - කර්ස - පුබ්බ - මුත්ත යන සතර කොටසෙහි උතුසමුටියාන ශුද්ධාෂ්ටකය බැගින් කොටස් තිස්දෙකක් දැයි රූප අනුහයක් වේ.

මේ පළමු කොට ද්වත්තිංසාකාරයෙහි කොටස් ක්‍රමයයි. මෙසේ දෙතිස් කොටසෙහි රූපයෝ එක්දහස් එක්සිය පනස් දෙකක් වෙති. මේ දෙතිස් කොටස ප්‍රකටවූ කල්හි අතිකුඳු තෙජෝ කොටස් සතරද, වායු කොටස් සයදැයි දසය ප්‍රකට වේ.

ඒ තෙජෝ කොටස් සතර අතුරින් අසිත - පිත - බායිත සායිත ආහාර පැසවන කර්මජ තෙජෝධාතු කොටසෙහි පිහිටි ඔප්ටියමක රූපයද, ජිවිතින්ද්‍රියදැයි නව රූප කෙනෙක් වෙති.

එසේම චිත්තජ ආශ්වාස- ප්‍රශ්වාස කොටසෙහිද, ඔප්ටියමක රූපයද, ශබ්දයදැයි රූප නවයෙක් පහළ වේ. සෙසු තෙජෝ කොටස් තුනෙහිද, වායෝ කොටස් පසෙහිදැයි යන අට කොටසෙහි ජිවිත නවක කලාපය හා චිත්ත- සෘතු- ආහාර තුනින් හටගත් ඔප්ටියමක රූප කලාළ තුන- තුනදැයි තෙතිස් රූපයක් ප්‍රකට වේ.

ඒ යෝගී තෙමේ යටකී සියලු රූප රූප්පන ලක්ෂණයෙන් එක්කොට මේ රූපයයි නුවණින් බලයි.

මෙසේ නුවණින් ගන්නාලද රූප ඇති ඒ යෝගීහට ද්වාර වශයෙන් අරූප ධර්ම ප්‍රකට වේ.

ඒ මෙසේයි:- (1) දෙපස් විඤ්ඤාණය, මනෝධාතු ත්‍රයය, සෙසු අට සැටක් මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුදැයි එක් අසුවක් ලෝකික සිත් වේ.

ඒ එක් අසු සිත්හි අවිශේෂයෙන් සහජාත, එස්සය, වේදනාය, සඤ්ඤාය, චේතනාය, ජීවිතීන්ද්‍රියය, එකග්ගතාය, මනසිකාරය යන මේ වෛතසික සත ප්‍රකට වේ.

මෙසේ එක් යොගාවචරයෙක් චතුර්ධාතු ව්‍යවස්ථාන කිරීම් වශයෙන් විස්තර සේ නාම- රූප දෙක විනිශ්චය කෙරේ.

(2) අනෙක් යොගාවචරයෙක් චක්ඛු ධාතු ආදී අටළොස් ධාතු වශයෙන් ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

එයට නිශ්‍රයවූ පඨවි- ආපො- තෙජෝ-වායෝ- යන සතර මහා භූතයන් පිරිවරවූ චණ්ණ- ගන්ධ- රස- ඔජා- යන සතර රූපද, පරිපාලකවූ ජීවිතීන්ද්‍රිය රූපයදැයි මේ සහජාත රූප නවයද, එහිම පිහිටි කාය දශකයද, ඉන්ටීභාව- පූරිස භාව දශක අතුරින් එකක්දැයි මේ විසි කර්මජ රූපද, ආහාර- චිත්ත- උතු යන ත්‍රිවිධ සමුත්ථාන වශයෙන් ඔප්ටිඨමක තුන බැගින් සූචිසි අනුපාදින්නක (අකර්මජ) රූපදැයි මෙසේ (චක්ඛුප්පසාද රූපය හැර) සෙසු පනස් තුනක් රූප වේ. ඒ සියලු රූපය චක්ඛු ධාතුයයි ව්‍යවස්ථා නොකෙරේ. සොත ධාතු ආදිහේද මේ ක්‍රමය මයි.

කාය ධාතුවෙහි ඒ පනස්තුනින් චක්ඡුර්දශකාදීන් හැර සෙසු හතළිස් තුනක් රූප වේ. ඇතැම් ආචාර්ය කෙනෙක් සාතුවිත්ත සමුත්ථාන කලාප ශබ්දය සමග නවයක් නවයක් කොට පන්සාලිසකැයි යෙති. මෙසේ මේ පඤ්චප්‍රසාදයන් හා ඔවුනට ගොවරවූ රූප ශබ්ද ගන්ධ රස ස්ප්‍රෂ්ටව්‍ය පසදැයි යන රූප දශය දශ ධාතුහු වෙති. සෙසු සොළොස් සූදුම රූපයෝ ධම්ම ධාතු නම් වෙත්.

චක්ඛුප්පසාදය නිසා රූපය අරමුණු කොට පැවති සිත චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු නමැයි මෙසේ දස විඤ්ඤාණය පඤ්ච විඤ්ඤාණ ධාතු නම්.

මනොධාතු ත්‍රයය. එකම මනොධාතුවය. සෙසු අට සිත් සැට අටක් මනොවිඤ්ඤාණ ධාතු නම්. මේ සියලු එක් අසුවක් ලෝකික චිත්තයෝ සත්ත විඤ්ඤාණ ධාතු නම් වෙත්.

මේ එක් අසුවක් චිත්තයෙහි සම්ප්‍රයුක්තවූ එස්සාදී වෛතසිකයෝද ධර්මධාතු නම් වෙතියි මෙසේ මෙහි චක්ඡුරාදී

පස හා රූපාදී පසදැයි සම්පූර්ණ රූප දසය හා ධර්මධාතුවට අයත් ධර්මයන් අතුරින් දහසය සුඛුම රූපදැයි යන අඩ එකොළොස් ධාතුහු රූප නම් වෙති.

චක්ඛු- සොත- ඝාණ- ජීවිතා කාය විඤ්ඤාණ ධාතුය. මනෝ ධාතුය, මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුය යන සත හා ධර්ම ධාතුවෙන් අඩක්වූ දෙපනස් චෛතසිකය, නිර්වාණය යන මේ අඩකින් අටක්වූ නාම ධාතු දැයි මෙසේ දහඅට ධාතු වශයෙන් නාම- රූප විනිශ්චය කෙරේ.

(3) අනෙක් යොගාවචරයෙක් ද්වාදශ ආයයනන වශයෙන් නාම- රූප විනිශ්චය කෙරේ.

ඒ මෙසේයි:- චක්ඛු ධාතුවෙහි යටකී සේ පනස්තුනක් රූප හැරපියා චක්ඛුප්පසාද මාත්‍රයම චක්ඛායතනයයි ව්‍යවස්ථා කෙරේ. එහි කී නයින්ම සොත- ඝාණ- ජීවිතා- කාය ධාතූන් චක්ඛු- සොත- ඝාණ- ජීවිතා- කායායනන වශයෙන්ද, ඔවුන්ට විෂයවූ රූපාදිය රූප ශබ්ද- ගන්ධ- රස- ස්ප්‍රෂ්ටව්‍යායනන වශයෙන්ද ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

මෙසේ අර්ධ එකාදශ රූපායනනයයිද, ලෞකික සජ්ඣ විඤාන ධාතු මනායනනයයිද ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

ඒ සිත් හා සම්ප්‍රයුක්ත එස්සාදී චෛතසික හා සෙසු සුක්ෂ්ම රූපද, ධර්මායනනයයි ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

මෙසේ අඩ එකොළොස් ආයනන රූපයයිද, එකාර්ධ ආයනනයෙක් නාමයයි මෙසේ ද්වාදශායනන වශයෙන් නාම රූප ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

(4) අනෙක් යෝගියෙක් එයිනුදු සංක්ෂේප කොට ස්කන්ධ වශයෙන් මෙනෙහි කෙරේ.

ඒ මෙසේයි:- මේ ශාසනයෙහි හික්ෂුතෙමේ මේ සිරුරෙහි කර්මාදී සතරින් හටගත් පෘථිවි ආදී සතර ධාතුය, ඒ ධාතු නිශ්‍රිත වර්ණ- ගන්ධ- රස- ඔජා, යන සතරය. චක්ෂුප්‍රසාදාදී පඤ්චප්‍රසාදය, හෘදයවස්තු රූපය, භාව රූපය, ජීවිතින්ද්‍රිය රූපය චිත්ත සෘතු දෙකින් නිපන් ශබ්දයදැයි මේ දහහතක් රූපයෝ අනිත්‍යාදී වශයෙන් බැලීමට සුදුසු වූවාහු කර්මාදී සතරින් නිපන්නාහු රූප්පන ස්වභාවයෙන් යුක්ත හෙයින් රූප- රූප

නම් වෙති. කාය විඤ්ජනිය, වාග් විඤ්ජනිය, ආකාස ධාතුය, රූපයාගේ ලුහුඬා- මුදුනා- කම්මඤ්ඤානාය උපවය- සන්තති- ඡරනා- අනිච්චතාය යන මේ දස රූපයෝ අනිත්‍යාදී වශයෙන් බැලීමට සුදුසු නොවෙති. රූපයන්ගේ ආකාර- විකාර හා අතර පිරිසිදීම මාත්‍රය වූ හෙයින් නිෂ්පන්න රූපයෝද නොවෙති. රූප්පන ලක්ෂණ යුක්ත නොවූයෙන් රූප රූපයෝද නොවෙත්. එතෙකුදු වුවත් රූපයන්ගේ ආකාර විකාර හා රූපන්නර පරිච්ඡේද මාත්‍ර හෙයින් රූපයයි ගණනට යෙහිසි මෙසේ මේ සත්විසි රූපය රූපස්කන්ධය, පෙර කී එකක් ලෞකික සිත් හා සම්ප්‍රයුක්ත වෙදනාව වෙදනා ස්කන්ධය, ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත සංඥාව සංඥා ස්කන්ධය, සෙසු එස්සාදී සංස්කාර සංස්කාර ස්කන්ධය චිත්තය විඥාන ස්කන්ධයයි. මෙසේ රූපස්කන්ධය රූපය. සතර අරූපස්කන්ධ නාමයයි. පඤ්චස්කන්ධ මුඛයෙන් නාම රූප ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

(5) අනෙකෙක් මෙහි රූප්පන ලක්ෂණයෙන් යුත් සියලු පඨවි ආදී සතරමහාභූත රූපද, ඒ ඇසුරුකොට පවත්නා සෙසු උපාදා රූප විසිහතරදැයි මෙසේ මේ ආත්ම භවයෙහි රූපය සැකෙවින් ඉගෙන, එසේම මනායතනයද, ධර්මායතනයෙහි එකදෙශයක්වූ දෙපනස් චෛතසිකද, නිර්වාණයද, නාමයයි ඉගෙන මේ නාමයද, මේ රූපයද නාම-රූපයයි කියා සැකෙවින් නාම-රූප ව්‍යවස්ථා කෙරේ.

සුඤ්ඤාදී ඒ ඒ විමොක්ඛ මුඛයෙන් රූප පරිග්‍රහ කොට අරූප පරිග්‍රහ කරන ඒ යෝගීහට ඉතා සියුම් හෙයින් අරූපය මනාව නොවැටහේ නම් එයින් විර්සය බැහැර නොකොට රූපයම නැවත- නැවතත් මෙනෙහි කළයුතුයි. නුවණින් විමසිය යුතුයි. පිරිසිදු දතයුතුයි. විනිශ්චය කළ යුතුයි.

මෙසේ සුවිශුද්ධ රූප පරිග්‍රහය ඇති ඒ යෝගාවචරයා හට අරූප ධර්මයෝ ස්පර්ශ වශයෙන් හෝ වේදනා වශයෙන් හෝ විඥාන වශයෙන් හෝ වැටහෙත්.

කෙශයෙහි පඨවිධාතුව කර්කශ ලක්ෂණය -පෙ- ආශ්වාස- ප්‍රශ්වාසයෙහි පෘථිවි ධාතුව කර්කශ ලක්ෂණයයි අරමුණ දැන ගන්නා විඥානය විඥානස්කන්ධය, ඒ හා සම්ප්‍රයුක්තය.

වේදනාව වේදනා ස්කන්ධය, සංඥාව සංඥා ස්කන්ධය ස්පර්ශයද; චේතනාවද, සංස්කාර ස්කන්ධයයි වැටහේ. මෙසේ විඥාන වශයෙන් අරූප ධර්මයෝ වැටහෙති. මේ උපායයෙන්ම 'කර්මයෙන් හටගන්නා කෙස්හි පෘථිවි ධාතුව කර්කශ ලක්ෂණය, යනාදී ක්‍රමයෙන් හතලිස් දෙකක් ධාතු කොටස්හි සතර- සතර ධාතු වශයෙන් සෙසු එක්කු ධාතු ආදී රූප පරිග්‍රහ මුඛයන්හි සියලු ක්‍රම හෙදය අනුව ගොස් අනර්ථ යෝජනා කළ යුතුය.

මෙසේ සුපරිශුද්ධ රූප පරිග්‍රහ ඇත්තාවූම ඒ යොගිතට අරූප (නාම) ධර්මයන් එස්ස- වේදනා- විඤ්ඤාණ යන තුන් ආකාරයෙන් ප්‍රකට වන හෙයින්ම සුපරිශුද්ධ රූප පරිග්‍රහ ඇත්තහු විසින්ම නාම පරිග්‍රහය පිණිස යොග කටයුතුයි. එසේ නැත්නකු විසින් නොකට යුතුයි.

ඒ යොගී තෙමේ මෙසේ යථාස්වභාව (ඇති සැටිය) වශයෙන් නාම- රූප නියම කොට මනාසේ සත්වයා පුද්ගලය යන මුළාව දුරු කරනු පිණිස නුමුළා බැව්හි සිත පිහිටුවීම පිණිස, බොහෝ සූත්‍රාන්ත වශයෙන් 'මේ ධර්ම ස්වභාවය නාම- රූප මාත්‍රයක්මවේ' සත්වයෙක් හෝ පුද්ගලයෙක් හෝ නැත්තේ ය'යි මේ අනර්ථය සංසන්දනය කොට විනිශ්චය කෙරේ.

"ඇවැත්නි, කාෂ්ඨය නිසාද, වැල් නිසාද, මැටි නිසාද, තණ නිසාද, අහස පිරිවරන ලද්දේ ගේයයි ව්‍යවහාර වන්නා සේ ඇට නිසාද, නහර නිසාද, මස් නිසාද, සම නිසාද, අහස පිරිවරන ලද්දේ ශරීරයමයයි ව්‍යවහාරයට යේ. අනිකුදු කියන ලදී.

එයින් වදාළහ.

"මහණෙනි, ශාස්වත- උච්ඡේද යන දෘෂ්ටි දෙකින් මැඩුණු දෙව් මිනිසුන් අතුරින් සමහරෙක් ශාශ්වත වශයෙන් භවයෙහි නිලීන වෙති. සමහරෙක් උච්ඡේද වශයෙන් අභිධාවනය කෙරෙත් ඇති තතු පිරිසිදු දන්නා නුවණැස් ඇත්තේ පරමාර්ථ සත්‍යය දකී.

"මහණෙනි, ඇතැමෙක් කෙසේ නිලීන වෙත්ද, ඇතැමෙක් කෙසේ අභිධාවනය කෙරෙත්ද, මහණෙනි, ඇතැම් දෙව් මිනිස් කෙනෙක් භවයෙහි ඇලුනාහු භවයෙහි සතුටු වූවාහු වෙති.

ඔවුනට හවය නැති කිරීම පිණිස ධර්මදෙශනා කරන කල්හි සිත එහි නොපිවිසේ, නොපැහැදේ, නොපිහිටයි, නිශ්චයට නොපැමිණේ. මහණෙනි, මෙසේ ඇතැම් දෙව් මිනිස්සු හවයෙහි ඇලෙති.

"මහණෙනි, ඇතැම් දෙව් මිනිස් කෙනෙක් උච්ඡේද වශයෙන් කෙසේ අතිධාවනය කෙරෙද්ද, ඇතැම් කෙනෙක් හවයෙන්ම පීඩිත වන්නාහු ගර්භාවට පැමිණියාහු පිළිකුලට පැමිණියාහු විභව නම් උච්ඡේදය කැමති වෙති. යම් හෙයකින් මේ ආත්මය මරණින් පසු උච්ඡේදය වේද, විනාශ වේද, මරණින් මතු නොවේද, මේ විභවය ශාන්තය, ප්‍රණීතය, ඇති ස්වභාවයයි මෙසේ උච්ඡේදය පිළිගනිති මහණෙනි, මෙසේ ඇතැම් කෙනෙක් උච්ඡේද වශයෙන් අතිධාවනය කෙරෙති.

"මහණෙනි, නුවණැස් ඇත්තමෝ කෙසේ දකිත්ද, යත් මහණෙනි, මේ ශාසනයෙහි හික්ෂු තෙමේ පඤ්චස්කන්ධය පඤ්චස්කන්ධය සේ දකී. පඤ්චස්කන්ධය පඤ්චස්කන්ධය සේ දැක භූත නම් පඤ්චස්කන්ධයේ කලකිරීම පිණිස නොඇලීම පිණිස නිරෝධය පිණිස පිළිපන්නේවේ. මහණෙනි, මෙසේ ඇස් ඇත්තෝ දකිත්. යම්සේ දාරු යන්ත්‍රය ශුන්‍ය වූයේ නිර්ජව වූයේ උත්සාහ නැත්තේ වේද, එතකුළු වුවත් දැවය රැහැන්ය යන මේවා එකතුවීමෙන් යන්නේ වේද, සිටින්නේ වේද, උත්සාහ ඇත්තක්නු සේ ව්‍යාපාර ඇත්තක්නු සේ වැටහේද, එසේ මේ නාම - රූප දෙකද සිස් වූයේ ජවයක් නැත්තේ උත්සාහ නැත්තේ වේ. එතෙකුළු වුවත් ඔවුනොවුන් එකිනෙකාගෙන් යන්නේද සිටින්නේද වේ. වෙණ්ටා සහිත ව්‍යාපාර සහිත වූවක් මෙන් වැටහෙන්නේද වේ.

හුදෙක් මේ නාම - රූප දෙක දාරු යන්ත්‍ර උපමාවෙන් පමණක් නොව අන්‍යවූද නළ කලාපාදී උපමාවන්ගෙනුද පළ කළයුතුය.

තවද දඬුයෙන් පහළ බෙරය නිසා සද්දය පවත්නා කල බෙරය අනිකෙක, සද්දය අනිකෙක බෙරය හා ශබ්දය අමිශ්‍රය, බෙරය ශබ්දයෙන් ශුන්‍යය ශබ්දයද බෙරයෙන් ශුන්‍යයි.

එපරිද්දෙන්ම වස්තුය, ද්වාරය, ආලම්බනය, යන රූපයන් නිසා නාම ධර්මයන් පවත්නා කල රූපය අනිකෙක, නාමයද අනිකෙක්මයි. නාම - රූප දෙක අනුන් හා අමිශ්‍රය, නාමය රූපයෙන් ශුන්‍යය රූපයද නාමයෙන් ශුන්‍යයි. එහෙත් බෙරය නිසා පවත්නා ශබ්දය මෙන් රූපය නිසා නාමය පවතී.

තවද මේ නාම - රූප දෙකින් නාමය තෙද නැත්තේය. තමා තෙදින් පැවැත්ත නොහේ. නොකයි, නොබොයි නොබෙණේ. ඉරියව් නොපවත්වයි. රූපයද තෙද නැත්තේය. තමා තෙදින් පැවැත්ත නොහේ. ඒ රූපයට කනු කැමති බවෙක් නැත. බොහු කැමති බවෙක් නැත. බණනු කැමති බවෙක් නැත. ඉරියව් පවත්වන කැමති බවෙක් නැත. නාමය නිසා රූපය පවතී. රූපය නිසා නාමය පවතී. නාමයට කනු කැමති බවක්ද, බොහු කැමති බවක්ද, බණනු කැමති බවක්ද, ඉරියව් පවත්වනු කැමති බවක්ද, ඇති කල රූපය කයි, බොයි, බෙණෙයි ඉරියව් පවත්වයි.

එමෙන්ම නාමයද තෙද නැත්තේ තමා තෙදින් නූපදී. ඒ ඒ ක්‍රියාවන්හි නොපවතී. රූපයද තෙද නැත්තේ තමා තෙදින් නූපදී. තමා අයත් ඒ ඒ ක්‍රියාවන්හි නොපවතී.

එතෙකුළු චුවක් ඔවුන් උනුන් නිසා උපැත්ම හෝ පැවැත්ම නොවන්නේ නොවේ, උපදනේද පවත්නේදවේ.

නා නා නයින් නාම- රූප විනිශ්චය කරන යෝගීහුගේ සත්ත්ව සංඥාව මැඩ නුමුළා බැවිහි සිටි නාම- රූපයන්ගේ යාථාව දර්ශනය (ඇති තතු දැනීම) දිට්ඨි විසුද්ධියයි දතයුතු. නාම-රූප ව්‍යවස්ථානයයිද, සංස්කාර පරිච්ඡේදයයිද මේ දෘෂ්ටි විශුද්ධියටම නම්වේ.

19 කංඛාවිතරණ විසුද්ධි නිද්දෙසය

"මේ නාම- රූපයන්ගේම ප්‍රත්‍යය පිරිසිදීමෙන් තුන්කල්හි පැවති සැක දුරු කර සිටි ඥාණය කංඛාවිතරණ විසුද්ධියයි.

එය ලබනු කැමති හික්සු තෙම දක්ෂ වෛද්‍යවරයකු රෝගයක් දැක එහි නිදානය සොයන්නා සේද, අනුකම්පා ඇති පුරුෂයකු විටියෙක වැටී හුන් ළදරුවකු දැක මේ කවරකුගේ පුතෙක්දැයි ඔහුගේ මවුපියන් සොයන්නාසේද, ඒ නාම රූපයන්ගේ හේතු- ප්‍රත්‍යය සෙවීමෙහි නියුක්ත වේ.

(1) හෙතෙම මුලදීම මෙසේ සලකයි:- 'මේ නාම-රූප සියලු තන්හි සියලු කල්හි සියල්ලනට සමව නොපැමිණෙන හෙයින් අහෙතුක නොවේ.' 'නාම-රූප දෙකින් මත්තෙහි ඊශ්වරාදී මැවුම්කරුවකු නැති හෙයින් ඊශ්වරාදී හෙතුවකිනුදු හට නොගැනේ' එහෙයින්ම මෙයට හෙතු ප්‍රත්‍යය ඇත මැනව, ඒ හෙතු ප්‍රත්‍යය කවරේදැයි කියායි හෙතෙම මෙසේ නාම-රූපයනට හෙතු-පත්‍රයය සලකා බලමුකොට රූප කායයට මෙසේ හෙතු ප්‍රත්‍යය පරීක්ෂා කරයි.

මේ කය උපදනේ පක්වාශය දුර්ගන්ධ ප්‍රගුප්පා පිළිකල්වූ අතිශයින් සම්බාධවූ ස්ථානයෙහි කුණු මස්- කුණු කුණප- කුණු කොමු- ගම්දොර ගවර වළ- අසූව් වළය යනාදී තැනෙක පණුවකුසේ උපදී.

එසේ උපදනනට අවිද්‍යාය තෘෂ්ණාය, උපාදානය, කර්මය, යන මොහු උපදවන හෙයින් හෙතනු වෙති. ආහාරය, උපස්තම්භ හෙයින් ප්‍රත්‍යය වේ. මෙසේ මේ පඤ්ච ධර්ම හෙතු ප්‍රත්‍යය වේ. ඔවුනතුරින්ද 'අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- උපාදාන යන තුන ළදරුවකුට මව මෙන් මේ කයට උපනිශ්‍රය වේ. කර්මය පුතාට පියා මෙන් ජනක වේ. ආහාරය ළදරුවාට කිරීමව සේ ධරා සිටින්නේ වේ' යයි මෙසේ රූපකායයට ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කොට නැවත "චක්ෂුෂ්ප්‍රසාදයද රූපාලම්බනයද, නිසා චක්ඛු විඤ්ඤාණය උපදී. යනාදී ක්‍රමයෙන් නාම කායයට ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කෙරේ. මෙසේ ප්‍රත්‍යය වශයෙන් නාම රූපයන්ගේ ප්‍රවෘත්තිය දැක මේ නාම- රූප දැන් සේම අතීතයෙහිද හෙතු-ප්‍රත්‍යය නිසා පැවැත්තේය. මත්තෙහිද හෙතුප්‍රත්‍යය නිසා පවත්තේයයි දකී. මෙසේ බලන්නාවූ ඒ යෝගාවචරයාගේ

පූර්වාන්ත නම් අතීත ස්කන්ධ පඤ්චකය අරභයා 'මම අතීත කාලයෙහි සිටියෙමිද, නොසිටියෙමිද කවරෙක්ව සිටියෙමිද, කෙබන්දෙක්ව සිටියෙමිද, කවරෙක්ව සිටි කවරෙක් වූයෙමිදැයි' පස් ආකාරයෙකින් කියනලද විවිකිච්ඡාවද අපරාන්ත නම් අනාගතභවය අරභයා අනාගත කාලයෙහි මම වන්නෙමිද, නොවන්නෙමිද, කවරෙක් වන්නෙමිද කෙබන්දෙක් වන්නෙමිද, කවරෙක්ව කවරෙක් වන්නෙමි දැයි" කියනලද පස්ආකාර විවිකිච්ඡාවද දැන් වර්තමාන ස්කන්ධ පඤ්චකය අරභයා මම වෙමිද, නොවෙමිද, කවරෙක් වෙමිද, කෙසේ වෙමිද මේ සත්ව තෙමේ කොහි සිට මෙහි ආවේද, නැවත කොහි යන්නේදැයි' මෙසේ සවැදැරුම් විවිකිච්ඡාවදැයි මේ කාලත්‍රය පිළිබඳ සොළොස් ආකාර විවිකිච්ඡා ප්‍රතිණ වේ.

(2) අනෙකෙක් නාමකායයට සාධාරණ- අසාධාරණ වශයෙන් දෙආකාර ප්‍රත්‍යය බලයි. රූපයට කර්මාදී වශයෙන් චතුර්විධ ප්‍රත්‍යය බලයි.

වක්ෂුරාදී සදොර හා රූපාදී සාරමුණද නාමයට සාධාරණ ප්‍රත්‍යයය.

කුශල- අකුශල- විපාක- ක්‍රියා හෙදයෙන් සර්වප්‍රකාරවූ නාමය වක්ෂුරාදී ද්වාරයෙන් රූපාදී සාරමුණෙහි පවත්නා හෙයින් මනසිකාරාදිය අසාධාරණ ප්‍රත්‍යයයි.

ඒ මෙසේයි:- යොනිසොමනසිකාර- සද්ධර්මශ්‍රවණාදිය කුශලයටම අසාධාරණ ප්‍රත්‍යයය.

අයොනිසොමනසිකාර- අසද්ධර්ම ශ්‍රවණාදිය එයට විපරීත වූයේ අකුශලයට අසාධාරණ ප්‍රත්‍යයය. කර්ම අවිද්‍යා ගති-කාලාදිය විපාකයට අසාධාරණ ප්‍රත්‍යයය භවාංගාදිය ක්‍රියා චිත්තයට අසාධාරණ ප්‍රත්‍යයයි.

කර්මය, කර්ම නිමිත්තය, ගතිනිමිත්තය, යන තුන වූනි ප්‍රතිසන්ධි විපාකයට ප්‍රත්‍යය වේ.

රූපයට කර්මය, චිත්තය, සෘතුය, ආහාරයයි චතුර්විධ ප්‍රත්‍යය වේ. ඔවුනතුරින් කර්මය 'අතීත වූයේම කර්මසමුත්ථාන රූපයට ප්‍රත්‍යය වේ. හෙද උත්පත්ති ක්ෂණයෙහිමයි. සෘතු- ආහාර දෙදෙන සෘතුප්- ආහාරප් රූපයනට ස්ථිති ක්ෂණයෙහි ප්‍රත්‍යය වේ'යයි මෙසේ ඇතැම් යෝගියෙක් නාම රූපයනට ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කෙරේ.

(3) අනෙක් යෝගියෙක් මෙසේ නාම- රූප නම් සංස්කාරයන්ගේ ජරාවට පැමිණීමද, ජරාවට පැමිණියවුන්ගේ භංගයද දැක 'මේ සංස්කාරයන්ගේ ජරා මරණය උත්පත්තිය ඇති කල්හි වේ. ජාතිය කර්මභවය ඇති කල්හිද, භවය උපාදානය ඇති කල්හිද, උපාදානය තෘෂ්ණාව ඇති කල්හිද, තෘෂ්ණාව වෙදනාව ඇති කල්හිද, වෙදනාව ස්පර්ශය ඇති කල්හිද ස්පර්ශය ෂ්‍යායතනය ඇති කල්හිද, ෂ්‍යායතනය නාම- රූප ඇති කල්හිද, නාම-රූප විඥානය ඇති කල්හිද, විඥානය සංස්කාර ඇති කල්හිද, සංස්කාර අවිද්‍යාව ඇති කල්හිද වේයයි මෙසේ ප්‍රතිලෝම පටිච්චසමුප්පාද වශයෙන් නාමද රූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය නිශ්චය කෙරේ. එකල ඔහුගේ විවිකිච්ඡාව කියන ලද පරිදි ප්‍රතිණ වේ.

(4) අනෙක් යෝගියෙක්- මෙසේ "අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේය"යි පෙර පටිච්චසමුප්පාද නිර්දේශයෙහි විස්තර කළ සේ අනුලෝම පටිච්චසමුප්පාද වශයෙන් නාම රූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කෙරේ. එකල ඔහුගේ කාංක්ෂාව ප්‍රතිණ වේ.

(5) අනෙක් යෝගියෙක් පූර්වකර්ම භවයෙහි මොහය අවිද්‍යාය. කුශලාකුශල කර්ම රැස්කිරීම සංස්කාරය, පඤ්චකාමයෙහි ඇලීම් නම් නිකන්තිය තණ්හාවය. දැඩිව ගැනීම උපාදානයය. අභිසංකරණ වෙනතාව කර්මභවයයි මෙසේ පූර්ව කර්ම භවයෙහි මේ පඤ්ච ධර්මයෝ වර්තමාන ප්‍රතිසන්ධියට ප්‍රත්‍යය වෙති. මේ (වර්තමාන) ප්‍රතිසන්ධිය විඥානය මවුකුසට වැදගැන්ම නාම-රූපය, පඤ්චප්‍රසාදය ආයතනය, ආලම්බන ස්පර්ශය එස්සය, විදීම වෙදනාය. මේ පඤ්චධර්මයෝ මේ වර්තමාන උත්පත්ති භවයෙහි පූර්වයෙහි කළ කර්මයාගේ ප්‍රත්‍යයයෙන් වෙති. මේ භවයෙහි චක්ෂුරාදී ආයතනයන් මිහි කිරීමට ගිය හෙයින් මොහය අවිද්‍යාය. -පෙ- වෙනතා කර්ම භවයයි මේ පඤ්ච ධර්මයෝ මේ කර්ම භවයෙහි මතු ප්‍රතිසන්ධි භවයට ප්‍රත්‍යය වෙතියි. මෙසේ කම්මවට්ට- විපාක- වට්ට වශයෙන් නාම-රූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කෙරේ. එහි කම්මවට්ටය, දිට්ඨධම්මවෙදනීයය, උපපජ්ජවෙදනීයය, අපරාපරිය වෙදනීයය, අහොසි කර්මයයි විපාක දෙන කාලවශයෙන් සතර ආකාරයි.

ඒ කර්ම අතුරින් එක් ජවන විටියෙක ජවන් සිත් සහිත් කුසල් හෝ අකුසල් හෝ ප්‍රථම ජවන වෙනතාව දිට්ඨධම්ම

වෛදනීය කර්මයය එය මේ ආත්ම භවයෙහිම විපාක දේ. එසේ විපාකයට නොපැමිණියේ අහෝසි කර්ම වේ.

ඒ මෙසේයි:- "කර්ම වී, කර්ම විපාක නොවී, මතු කර්ම විපාක නොවේ. දැන් කර්ම විපාක නැතැයි' මේ ත්‍රික වශයෙනි.

කුශලා'කුශල වශයෙන් අර්ථසිද්ධිය කරන, සත්වැනි ජවන චේතනාව උපපජ්ජවෛදනීය කර්ම නම්. ඒ කර්ම අනතුරු (දෙවෙනි) ආත්මභාවයෙහි ප්‍රතිසන්ධි විපාකය දේ. එසේ නොපොහොනේ යට කීසේ අහෝසි කර්ම වේ. මෙදැතුරෙහිවූ ජවන චේතනා පස අපරාපරිය වෛදනීය කර්ම වේ. ඒ කර්ම අනාගතයෙහි අවකාශ ලද යම් තැනෙක විපාක දේ. සංසාර ප්‍රවෘත්තිය ඇති තාක් ඒ අහෝසි කර්ම නම් නොවේ.

තවද විපාක දෙන ක්‍රම වශයෙන් යග්ගරුක- බබ්බහුල- යදාසන්න- කටත්තාකර්ම වශයෙනි. එහි ගරුක අගරුකයන් අතුරින් අකුශල පක්ෂයෙහි මාතෘඝාතකාදී ආනන්තරය කර්මයක් හෝ කුශල පක්ෂයෙහි ප්‍රථම ධ්‍යානාදී මහද්ගත කර්මයක් හෝ වේ නම් ඒ ගරු කර්ම නම්. එය ප්‍රථම කොට විපාක දේ.

එසේම බහුල- අබහුල කර්මයන් අතුරින් යමක් බහුල වේ නම් එය පළමුකොට විපාක දේ.

මරණාසන්න කාලයෙහි කළ කර්මය ආසන්න කර්මයි. ඒ මතු භවයෙහි පළමුකොට විපාක දේ.

මෙයින් අන්‍යවූ නැවත නැවත ලබනලද ආසේවන ඇති කර්මය කටත්තා කර්මයයි. පෙර කී කර්මයන් නැති කල මේ විපාක දේ.

අතිකුදු ජනකය, උපස්තම්භකය, උපපීඩකය උප ඝාතකයයි කෘත්‍ය වශයෙන් චතුර්විධ කර්මයෙක් වේ. ඔවුනතුරින් ජනක කර්මය කුසල්ද වේ. අකුසල්ද වේ. එය ප්‍රතිසන්ධියෙහිද, ප්‍රවෘත්තියෙහිද රූප - අරූප විපාක උපදවයි.

උපස්තම්භක කර්මය විපාක ඉපදවිය නොහේ. අන්‍ය කර්මයෙකින් උපත් සුව - දුක් විපාකයනට රුකුල් දීම් වශයෙන් උපස්තම්භක වේ. උපපීඩක කර්මයද අන්‍ය කර්මයකින් උපත් විපාකය (සුව-දුක්) වැළැක්වීම් වශයෙන් පෙළයි. උපඝාතක කර්මයද කුසල්ද අකුසල්ද වේ. එය අනික් දුර්වල කර්මය නසා

තමාගේ විපාකයට අවකාශ කෙරේ. මෙසේ කර්මයෙන් අවකාශ කළ කල්හි එහි විපාක උපදනේ නම් වේ. මෙසේ මේ දොළොස් වැදෑරුම් කර්මයන්ගේ කර්ම හෙදය හා විපාක හෙදයද බුදුවරයන්ගේ කර්ම විපාක ඥානයටම තතු සේ ප්‍රකට වේ. එය ශ්‍රාවකයන් හා අසාධාරණ වේ.

මෙසේ මේ දොළොස් කර්මය කර්ම වෘත්තයෙහි බහා නාම රූපයනට ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කෙරේ. හෙතෙම මෙසේ කම්මවට්ට - විපාකවට්ට වශයෙන් ප්‍රත්‍යය හෙයින් නාම රූපයන්ගේ පැවැත්ම බලා මේ දැන් පවත්නා සේ අතීතයෙහි කම්මවට්ට - විපාකවට්ට පැවැත්තේය. අනාගතයෙහිද කම්ම වට්ට - විපාකවට්ට වශයෙන් ප්‍රත්‍යය විසින් පවත්නේයයි මෙසේ කර්මයද, කර්ම විපාකයද, කම්මවට්ටයද විපාක වට්ටයද, කර්ම ප්‍රවෘත්තියද, විපාක ප්‍රවෘත්තියද, කර්ම සන්තතියද, විපාක සන්තතියද, ක්‍රියාද, ක්‍රියාඵලද වශයෙන් මෙසේ නුවණින් දන්නා ඒ යෝගීහට පූර්වාන්තාදිය නිසා පෙර කී සේ 'මම් විම්දැයි' යනාදි ආකාරයෙන් කියනලද සොළොස් වැදෑරුම් විවිකිවිඡාව ප්‍රතිණ වේ.

සියලු භව- යොනි- ගති- ස්ථිති- සත්ත්වාචාසයන්හි හෙතු ඵල සම්බන්ධ වශයෙන් පවත්නේ නාම - රූඵ මාත්‍රයම යයි වැටහේ. ඒ යොගාවචර තෙම හෙතුවෙන් මත්තෙහි කාරණයක් නොදක්නේ විපාක පැවැත්තේ මත්තෙහි විපාක විදින්නකු නොදකී. 'කාරණය ඇති කල්හි කාරක යයිද, විපාක ප්‍රවෘත්තිය ඇති කල්හි ඵල විදින්නේයයිද, ව්‍යවහාර මාත්‍රයෙකින් පණ්ඩිතයන් ව්‍යවහාර කෙරෙති'යි මෙසේ මේ යොගී තෙමේ මනා නුවණින් මොනවට දකී.

මෙසේ කම්මවට්ට - විපාකවට්ට වශයෙන් නාම - රූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කොට අතීතාදී කාලත්‍රයෙහි විවිකිවිඡාව ප්‍රතිණ කළ ඒ යෝගීහට සියලු අතීත - අනාගත ප්‍රත්‍යුත්පන්න ධර්මයෝ චූති පටිසන්ධි වශයෙන් ප්‍රකට වෙති. අනුපද ධර්ම වශයෙන් නොවේ.

ඒ යොගීහුගේ ඒ ප්‍රඥාව නාම - රූඵ පරිග්‍රහ කිරීම හා නාම- රූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ කිරීමදැයි මෙසේ ක්‍රමයෙන් පරිච්ඡේද වශයෙන් දන් හෙයින් ඤාතපරිඤ්ඤා නම්.

ඒ යොගි මෙසේ දැනී. අතීත භවයෙහි කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් උපන් ස්කන්ධයෝ ඒ භවයෙහිම නිරුද්ධ වූහ. අතීත කර්ම ප්‍රත්‍යයයෙන් මේ භවයෙහි අනික් ස්කන්ධ පහළවූහ. ඒ අතීත භවයෙන් මේ භවයට ආ එකදු ධර්මයකුදු නැත්තේය. මේ භවයෙහිද කර්ම ප්‍රත්‍යයයෙන් නිපන් ස්කන්ධයෝ මේ භවයෙහිම නිරුද්ධ වන්නාහ. පුනර්භවයෙහි අනික් ස්කන්ධ පහළ වන්නාහ. මේ භවයෙන් පුනර්භවයට එකදු ධර්මයෙක් නොයන්නේය. එහෙයින් ධර්මයන්ගේ භවාන්තර (අන්‍ය භවයකට) සංක්‍රමණයෙක් නම් නැත්තේය කියායි.

මෙසේ චූති - පටිසන්ධි වශයෙන් දක්නාලද සියලු ධර්ම ඇති ඕනට සර්වාකාරයෙන් නාම- රූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ ඥානය ස්ථිර බවට පැමිණියේ වේ. සොළොස් වැදෑරුම් සංඛාව ප්‍රගිණ වේ. හුදෙක් ඒ මතු නොවේ. අට වැදෑරුම් සැකයද, ප්‍රගිණ වේ. දෙසැට දෘෂ්ටිහු විෂ්කම්භනය වෙති.

බුද්ධ - ධම්ම - සංඝ - සික්ඛා - පුබ්බන්ත - අපරන්ත - පුබ්බන්තාපරන්ත - පටිච්ච සමුප්පාද ධම්ම යන මේ අට තැනයි.

“අවිද්‍යාව හෙත්වාදි වශයෙන් සංස්කාරයනට ප්‍රත්‍යය වේ. සංස්කාර ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්න වේ. ‘මේ අවිද්‍යාද ආශ්‍රවාදි ප්‍රත්‍යයයෙන් උපදනා හෙයින් ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්න වන හෙයින් අවිද්‍යා සංස්කාර දෙකම ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්නයයි ප්‍රත්‍යය පිරිසිදු දැනීම් වශයෙන් පැවති ඥානය ධර්මස්ථිති ඥානය නම් වේ.

ඒ මෙසේයි:- නොපිරිහුණු කංඛාවිතරණවිසුද්ධි ඇති විදර්ශක තෙමේ ලොකික සිල - සමාධි - ප්‍රඥාසම්පත්තියෙන් යුක්ත හෙයින් මත්තෙහි මාර්ඝ ඵලාදිගම්‍ය නොකෙළේද සුගතිපරායණයම වේයයි කියන ගතිකයයි කියනලදී. එහෙයින් චුල්ලසොතාපන්න නම් වේ. සොතාපන්නයාද අපාය දුර්ගති විනිපාත ක්ෂය කළ හෙයින්.

තවද දිට්ඨිවිසුද්ධි සමාධිගමයෙන් ලබ්ධාශ්වාස නම් වේ. ඒ මෙසේයි:- නාම - රූප පරිච්ඡේදයෙන් ස්කන්ධ ධාතු- ආයතනයන් ස්වභාව - සරස වශයෙන් සලකා ශාසනයෙහි ධම්මූපසංහිත ප්‍රමොද්‍ය ප්‍රතිලාභයෙන් ලබන ලද ආශ්වාස ඇත්තේ වෙයි.

20 මග්ගාමග්ග ඥාණදස්සන විසුද්ධි නිද්දෙසය

ඔභාසාදී දශ උප ක්ලේශයන් ගෙන් මිදුණු මේ විදර්ශනා ප්‍රඥාව ආර්යය මාර්ගයට පූර්වභාගවූ මාර්ගයයිද, මේ ඔභාසාදී උප ක්ලේශ ආර්යය මාර්ගයයි ගැනීම අමාර්ගයයිද, මෙසේ මාර්ගයද, අමාර්ගයද පිරිසිදු දැන සිටි නුවණ මාර්ගා මාර්ගඥාන දර්ශන විශුද්ධි නම.

ආරාබ්ධ විදර්ශකයා හට ඔභාසාදිය සම්භවවූ කල්හි මාර්ගාමාර්ගඥානය වේ. විදර්ශනාවටද වක්ඛුදසකාදී කලාප සන්මර්ශනය මුල්වේ. එහෙයින් මෙය කංඛාවිතරණ විශුද්ධියට අනතුරු කොට උදෙසන ලදී.

ඥාතපරිඤ්ඤාය තීරණ පරිඤ්ඤාය, පහාන පරිඤ්ඤායයි ලොකික පරිඥා තුනෙකි.

එයින් වදාළහ.

“රූප්පන ලක්ෂණය ඇත්තේ රූපය” යනාදි ඒ ඒ ධර්මයන් පිළිබඳ ස්වලක්ෂණය දන්නා නුවණ අභිඤ්ඤා පඤ්ඤානම ඒ ස්ව ලක්ෂණය දැන ගන්නා හෙයින් ඥාණ නම්. “රූපය අනිත්‍යය යනාදීන් සාමාන්‍ය ලක්ෂණය පිරිසිදු දැන ගන්නා නුවණ පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා නම්. එයම සන්මර්ශනාර්ථයෙන් ඥාණ නම්. නිත්‍යසංඥාදිය ප්‍රභාණය කිරීම පිළිබඳ දැන ගන්නා නුවණ පහානපඤ්ඤා නම. එය නිත්‍යසංඥාදිය පරිත්‍යාග (බැහැර) කිරීම් අනර්ථයෙන් ඥාණ නම්.

ඒ භංගානු පස්සනාවේ පටන් අනිත්‍යාදී වශයෙන් සංස්කාර සන්මර්ශනය කරන්නේ නිත්‍යය (ශාස්වතය)යි පැවති මිථ්‍යා සංඥාව දුරු කෙරේ. දූෂි වශයෙන් සන්මර්ශනය කරන්නේ සුඛ සංඥාව දුරු කෙරේ. අනාත්ම වශයෙන් බලන්නේ ආත්ම සංඥාව දුරු කෙරේ. එසේ අනිත්‍යාදී වශයෙන් බැලීමෙන්, සංස්කාරයන් කෙරෙහි කලකිරුණේ නන්දියයි කියන ලද සමුඛික තණ්හාව දුරුකෙරේ. සංස්කාරයන් කෙරෙහි නොඇලීම් වශයෙන් බලන්නේ රාගය දුරු කෙරේ. නිරොධානු පස්සනාවෙන් බලන්නේ සංස්කාරයන්ගේ සමුදයදුරු කෙරේ පටිනිස්සග්ගානු පස්සනාවෙන් ග්‍රාහය දුරු කෙරෙයයි මෙසේ

නිත්‍ය සංඥාදීන් ප්‍රභාණය සිද්ධ කරන යට කී සජ්ත අනුපස්සනාවන්ගේ අධිපති බව වේ.

මෙසේ මේ ත්‍රිවිධ පරිඥාවන්ගේ සංස්කාර පිරිසිදීමද, ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහයද, සිද්ධ කළ හෙයින් මේ යොගියා විසින් ඥාන පරිඥාවම අධිපත වේ. අනික් තීරණ- ප්‍රභාණ පරිඥාද අවබෝධ කළ යුතුවේ.

එයින් වදාළහ:-

"තීරණ පරිඥාව ඇති කල්හි මග්ගාමග්ග ඥාණය උපදී. තීරණ පරිඤ්ඤාවද ඥානපරිඤ්ඤාවට අනතුරුවුවේ එහෙයින් ඒ මග්ගාමග්ග ඥාණදස්සන විසුද්ධිය සම්පාදනය කරනු කැමතියෝගියා විසින් කලාප සන්මර්ශනයෙහි පිළිවෙළින් යොග වැඩිය යුතුය" කියායි.

"ඒ කලාප සන්මර්ශනය කෙසේද? අනිත- අනාගත- පච්චුප්පන්ත ධර්මයන් එකට සංග්‍රහ කොට අතිතාදී වශයෙන් මතු දැක්වෙන සේ විනිශ්චය කිරීමේ ප්‍රඥාව අනිත්‍යාදී වශයෙන් (තීරණ)ය කිරීමේ ඥාණය වේ.

මෙසේ සන්මර්ශනය කටයුතු සේ ගන්නාලද මේ ධර්මයෝ ස්කන්ධාදී කොටස්වශයෙන් විසිපස් ආකාර වෙති. ප්‍රභෙද හෙයින් අගහිත ගහණයෙන් ගෙන එක්සිය අනුආටක් වේ. මෙය (අභිඥයෙ නිර්දේශයෙහි මෙසේ වදාළහ.)

"මහණෙනි, සියල්ල දත යුතුය. මහණෙනි, දතයුතු සියල්ල කීම? මහණෙනි, චක්ඛුප්පසාදය දතයුතුය. රූපාලම්භනය දතයුතුය. චක්ඛු විඤ්ඤාණය දතයුතුය. චක්ඛු සම්ඵස්සය දතයුතුය. චක්ඛු සම්ඵස්ස ප්‍රත්‍යයයෙන් උපදනා සැපවූ ගෝ දුක් වූ හෝ මැදහත්වූ හෝ වෙදනාව දත යුතුය.

සොතයද -පෙ- ධර්ම සංඥාද- මනෝසම්ඵස්ස ප්‍රත්‍යයයෙන් උපදනා සුඛවූ හෝ දුක්ඛවූ හෝ අදුක්ඛම සුඛවූ හෝ වෙදනාව දතයුතු. රූපය -පෙ- විඤ්ඤාණය චක්ඛුප්පසාදය, -පෙ- චිත්තය රූපය, -පෙ- ධර්මය, චක්ඛු විඤ්ඤාණය, -පෙ- මනෝවිඤ්ඤාණය, -පෙ- චක්ඛු සම්ඵස්සය, -පෙ- මනෝසම්ඵස්සය, චක්ඛු සම්ඵස්සජ වෙදනය, -පෙ- මනෝසම්ඵස්සජ වෙදනය, රූප සඤ්ඤාය, -පෙ- ධම්ම

සඤ්ඤාය, රූපය අරමුණු කොට උපන් චේතනාය -පෙ-
 ධර්මයන් නිසා හටගත් චේතනාවය, රූප තෘෂ්ණාය, -පෙ-
 ධම්ම තෘෂ්ණාය, රූප විතර්කය -පෙ- ධර්ම විතර්කය, රූප
 විචාරය, -පෙ- ධර්ම විචාරය, පඨවි ධාතුය, -පෙ- විඤ්ඤාණ
 ධාතුය, පඨවි කසිණය, -පෙ- විඤ්ඤාණ කසිණය, කෙස්ස, -
 පෙ- මත්ඵලංගය, චක්ඛායතනය, -පෙ- ධම්මායතනය, චක්ඛු
 ධාතුය, -පෙ- මනො විඤ්ඤාණ ධාතුය, චක්ඛුන්ද්‍රියය, -පෙ-
 අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියය, කාම ධාතුය, රූප ධාතුය, අරූපධාතුය,
 කාමභවය, රූපභවය, අරූප භවය, සඤ්ඤා භවය, අසඤ්ඤා
 භවය, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා භවය, එකවොකාර භවය,
 චතුචොකාර භවය, පඤ්චවොකාර භවය, පඨමජ්ඣාධානාය -
 පෙ- චතුත්ථජ්ඣාධානාය, මෙත්තා චෙතො විමුත්තිය, -පෙ-
 උපෙක්ඛාවෙතො විමුත්තිය, ආකාසානඤ්ඤායතන සමාපත්තිය
 -පෙ- නෙවසඤ්ඤා නාඤ්ඤායතන සමාපත්තිය, යන
 ධර්මයෝද දත යුතු වෙත්. අවිද්‍යාව දතයුතුය. -පෙ- ඡරා-
 මරණ දත යුතුය.

තවද (1) "අනිත්‍ය වශයෙන් ව්‍යවස්ථා කෙරේ." යනාදීන්
 පළමුවන ලක්ෂණ ව්‍යවස්ථාපන වාරයද,

(2) "ක්ෂයවන අර්ථයෙන් දුඃඛය" යනාදිය දෙවන හෙතු
 වාරයද,

(3) "අනිත්‍යය ප්‍රත්‍යයයන් විසින් කරන ලද්දේය, යනාදිය
 ලක්ෂණයට හෙතු කියන හෙයින් හෙතු පතිට්ඨාපන වාරයම
 එයට හෙතු පිහිටුවීම සඳහා ප්‍රත්‍යයයන් විසින් කරන ලද්දේය,
 යනාදියද කියන ලදී.

මෙහි මේ භික්ෂු තෙම "යම් කිසිරූපයකැයි මෙසේ
 අනියමයෙන් දක්වන ලද සියලු රූපය අනිතාදී ත්‍රිකයෙන් හා
 අජ්ඣත්තකාදී ද්වික සතර වශයෙන්දැයි භූමි අවකාශ පුද්ගල
 අවකාශ වශයෙන් එකොළොස් අවකාශයකින් පිරිසිදු සියලු
 රූපය අනිත්‍යාදී වශයෙන් ව්‍යවස්ථා කෙරේ. එනම් අනිත්‍ය
 යයි විදර්ශනා කෙරේ."

ඒ සියලු රූපයම භයාර්ථයෙන් දුක්වේ. "දුක්ඛං-
 භයට්ඨෙන"යි සන්මර්ශනය කෙරේ.

යමක් දුක් වේ නම් එය අසාර අර්ථයෙන් අනාත්ම වේ.
එයින් වදාළහ.

"මහණෙනි, රූපය ආත්ම වේනම් එය ආබාධ පිණිස නොපවත්නේය"යි

වේදනාදියෙහිද මේ ක්‍රමය යයි ඒ යෝගී පඤ්චස්කන්ධයෙහි එකී අනිත්‍ය- දුඃඛ- අනාත්ම සන්මර්ශනයාගේ ස්ථිරභාවය පිණිස "කවර සතලිස් ආකාරයෙකින් ආර්ය මාර්ගාධිගමයට අනුලෝමවූ ඥානක්ෂාන්තිය පිළිලබාද -පෙ- ආර්ය මාර්ගයට බසිද" යන මේ පෘථිෂ්ඨ විභංගයෙහි බෙදා දැක්වීමෙනි.

පඤ්චස්කන්ධයන්

1 අනිත්‍ය වශයෙන්

2 දුඃඛ වශයෙන්

3 රොග වශයෙන්

4 ගණ්ඩ වශයෙන්

5 සල් වශයෙන්

6 අස වශයෙන්

7 ආබාධ වශයෙන්

8 පර වශයෙන්

9 පලෝක වශයෙන්

10 ඊති වශයෙන්

11 උපද්දව වශයෙන්

12 භය වශයෙන්

13 උපස්සග්ග වශයෙන්

14 වල වශයෙන්

15 පභංග වශයෙන්

16 අඬුව වශයෙන්

17 අත්තාන වශයෙන්

18 අලෙන වශයෙන්

19 අසරණ වශයෙන්

20 ඊත්ත වශයෙන්

21 කුච්ඡ වශයෙන්

- 22 සුඤ්ඤ වශයෙන්
- 23 අනන්ත වශයෙන්
- 24 ආදීනව වශයෙන්
- 25 විපරිණාමධම්ම වශයෙන්
- 26 අසාර වශයෙන්
- 27 අසමුලක වශයෙන්
- 28 වධක වශයෙන්
- 29 විභව වශයෙන්
- 30 සාසව වශයෙන්
- 31 සංඛත වශයෙන්
- 32 මාරාමිස වශයෙන්
- 33 ජාතිධම්ම වශයෙන්
- 34 ජරාධම්ම වශයෙන්
- 35 ව්‍යාධිධම්ම වශයෙන්
- 36 මරණධම්ම වශයෙන්
- 37 සොකධම්ම වශයෙන්
- 38 පරිදෙවධම්ම වශයෙන්
- 39 උපායාසධම්ම වශයෙන්
- 40 සංකිලෙසධම්ම වශයෙන්

යන මෙකී සතළිස් ආකාරයෙන් අනිත්‍ය වශයෙන් බලන්නේ අනුලොම ක්ෂාන්තිය පිළි බලයි. පඤ්චස්කන්ධයන්ගේ අනුත්පාද නිරෝධය, නිත්‍යය නිර්වාණයයි දක්නේ ආර්ය මාර්ගයට බසී, යනාදී ක්‍රමයෙන් අනුලොම ඤාණය විස්තර කරන්නාවූ විසින් ප්‍රභේද හෙයින් කියන ලද සන්මර්ශනයන්ගේ වශයෙන්ද, මේ පඤ්චස්කන්ධයන් සන්මර්ශනය කෙරේ.

මේ කලාප සන්මර්ශනයෙහි හෝ නය විදර්ශනාවෙහි

- (1) අනිත්‍ය වශයෙන්ද
- (2) පලෝක වශයෙන්ද
- (3) චල වශයෙන්ද
- (4) පභංග වශයෙන්ද
- (5) අඬුව වශයෙන්ද

(6) විපරිණාමකම්ම වශයෙන්ද

(7) අසාරක වශයෙන්ද

(8) විභව වශයෙන්ද

(9) සංඛ්‍යා වශයෙන්ද

(10) මරණකම්ම වශයෙන්ද

එකී එකී ස්කන්ධයෙහි දසය දසය බැගින් පඤ්චස්කන්ධයෙහි පනස් අනිත්‍යානුපස්සනාවෙකි.

(1) පර වශයෙන්ද

(2) රික්ත වශයෙන්ද

(3) කුච්ඡ වශයෙන්ද

(4) සුඤ්ඤ වශයෙන්ද,

(5) අනන්ත වශයෙන්දැයි එකී එකී ස්කන්ධයෙහි පසක් පසක් බැගින් අනත්තානුපස්සනා විසි පහක් වේ.

සම සතලිස් අනුපස්සනා අතුරින් සෙසු 'දූඛ වශයෙන් රොග වශයෙන් යනාදී විසිපහෙහි එකී එකී ස්කන්ධයෙහි විසිපහ බැගින් පඤ්චස්කන්ධයෙහි දූඛානුපස්සනා එක්සිය විසිපහක් වේ. මෙසේ අනිත්‍යාදී අනුතුන් පස්සනාවන්හි ඇතුළත්වූ දෙසියයක් හෙද ඇති සන්මර්ශනයෙන් පඤ්චස්කන්ධය සන්මර්ශනය කරන්නාවූ ඒ යෝගිහට ක්‍රම විදර්ශනා නම් අනිත්‍ය-දූඛ අනාත්ම යන ත්‍රිලක්ෂණ සන්මර්ශනය ස්ථිර වේ.

මේ ක්‍රම විදර්ශනාවයි.

මේ පිළිවෙළින් පෙළෙහි ආ අයුරින් සන්මර්ශනාරම්භ විධානය වේ. මෙසේ ක්‍රම විදර්ශනාවෙහි යෝග කරන්නාවූ ඒ යෝගිහට ක්‍රම විදර්ශනාව සිද්ධ නොවේ නම් ඒ යෝගිහු විසින් මතු දැක්වෙන නව ආකාරයෙන් ශ්‍රද්ධාදී ඉන්ද්‍රිය නියුණු කටයුතුයි.

ඒ මෙසේයි,

(1) උපනුපත් සංස්කාරයන්ගේ ක්ෂයයම දකී.

(2) ඒ ක්ෂය දර්ශනයෙහි ආදරය කිරීමෙන් සපයයි.

(3) සතත ක්‍රියායෙන් සම්පාදනය කෙරේ.

(4) ආවාසාදී සත්ප්‍රාය ක්‍රියායෙන් සපයයි.

(5) සමාධිහුගේ නිමිති ගැනීමෙන්ද,

- (6) සප්තබ්‍යෝද්ධාංගයන් අනුව පැවැත්මෙන්ද,
- (7) කායයෙහි හා ජීවිතයෙහි හා නිරපේක්ෂ බව එළවයි.
- (8) භාවනාවන්ගේ අතර කඩ නොකර යයි"

මෙසේ කියන ලද නව ආකාරයන්ගේ වශයෙන් ශුද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන් තියුණු කොට පටවී කසිණ නිර්දේශයෙහි කී සෙයින් ආවාස- ගොවර- භස්ස- පුග්ගල- භොජන- සෘතු ඉරියාපට්- යන සප්ත අසත්ප්‍රායයන් දුරුකොට සප්ත සත්ප්‍රායයන් සෙවනය කරමින් කලෙක රූපද, කලෙක අරූපද සන්මර්ශනය කටයුතුයි. රූපය සන්මර්ශනය කරන්නහු විසින් රූපයාගේ උත්පත්තිය බැලිය යුතු.

ජීවිතින්ද්‍රියය, අවිනිර්භොග රූපයය- කාය ප්‍රසාදය යන කාය දශකයද,

ජීවිතින්ද්‍රියය, අවිනිර්භොග රූපය, භාව රූපය යන භාව දශකයද ත්‍රි සන්නති වශයෙන් වස්තු දශක, කාය දශක, භාව ධශකයන්ගේ වශයෙන් රූප තිසක් උපදී. ඒ රූපද ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයාගේ උත්පාදක්ෂණයෙහි උපදී. එසේම ස්ථිති- භංගක්ෂණයන්හිද උපදී.

"මහණෙනි, සිත යම්සේ වහා පෙරළේද, එබඳු අත් එකද ධර්මයකුදු නොම දකිමිසි" කියායි.

චිත්තජ රූපයන් අතුරෙහිද- චිත්තය, චිත්තසමුත්ථානය චිත්තප්‍රත්‍යය, චිත්තප්‍රත්‍යය ආහාරසමුත්ථානය, චිත්තප්‍රත්‍යය සෘතුසමුත්ථානයයි මෙසේ විභාග දත යුතු.

එහි චිත්ත නම්:- අසුන්වයක් චිත්තයෝයි. ඔවුනතුරින් තිස්දෙකක් චිත්ත කෙනෙක් - රූප - ඊරියාපට් විඥප්ති යන මොවුන් උදවති. සිත් විසි හයක් රූප- ඊරියාපට් උපදවති. සිත් දහනවයක් රූප උපදවති. සිත් දහසයක් තුන්ම නූපදවත්.

රූපාවචර කුසල් හා ක්‍රියා සිත් දශය, අරූපාවචර කුසල් ක්‍රියා අටය, ලොකොත්තර සිත් අටය. යන මේ සිත් විසිහය රූපද, ඉරියවුද, උපදවයි. (විඥප්ති නූපදවයි.)

කාමාවචර මහා විපාක අට හා සන්තිරණ දෙකය, රූපාවචර විපාක පයය, මනොධාතු ත්‍රිකය, සොමිනස් සහගත සන්තිරණය යන සිත් දහනවයක් රූප උපදවයි විඤ්ඤාණය දහය ප්‍රතිසන්ධි

චිත්තය රහතුන්ගේ වුනි චිත්තය. අරූප විපාක සතරය යන සිත් දහසය රූපද, ඉරියවුද, විඥප්තිද නූපදවයි.

මේ සිත් අතුරින් රූප උපදවන සිත් උත්පාද ක්ෂණයෙහිම රූප උපදවයි. ස්ථිති ක්ෂණයෙහි හෝ භංග ක්ෂණයෙහි හෝ රූප නූපදවයි. දුර්වල හෙයින්. උත්පාද ක්ෂණයෙහි අනන්තර ප්‍රත්‍යය ලැබීමෙන් සිත බලවත් වේ.

ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයාගේ උත්පාද ක්ෂණයෙහි උපන් රූපය ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයෙන් මතු සොළොස් වන චිත්තය සමග නිරුද්ධ වේ. ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයාගේ ස්ථිති ක්ෂණයෙහි උපන් රූපය සතළොස්වන චිත්තයාගේ ස්ථිති ක්ෂණයට පැමිණ නිරුද්ධ වේ.

සංසාර ප්‍රවෘත්තිය හෝ චිත්ත ප්‍රවෘත්තිය හෝ ඇති තාක් මෙසේ මයි.

චිත්තජ රූප නම්:- සද්ද නවකය කාය - වාග් විඥප්ති දෙකය, පරිච්ඡේද රූපය, ලහුතා- මුදුතා-කම්මඤ්ඤතා (විකාර) රූපය, උපවය-සන්තති යන දෙකදැයි රූප දාහත චිත්ත සමුට්ඨානයෝයි.

චිත්ත ප්‍රත්‍යය කොට ඇති රූප නම් 'පසුව උපන් චිත්ත චෛතසික ධර්ම පළමු උපන් මේ ශරීරයට පශ්චාත්ථාන ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. යනාදීන් කියන ලද චතුසමුට්ඨානික රූපයයි.

චිත්ත ප්‍රත්‍යය කොට ඇති ආහාර සමුත්ථාන රූප නම්:- චිත්ත සමුට්ඨාන රූපයන්හි ස්ථිතියට පැමිණි ඕපාව අනික් ඔපට්ඨමකයක් උපදවයි.

චිත්ත ප්‍රත්‍යය කොට ඇති සෘතු සමුත්ථාන නම්:- සිතින් උපන් රූපය ස්ථිති ප්‍රාප්තවූයේ අනික් ඔපට්ඨමකයක් උපදවයි.

ආහාරජ රූප විෂයෙහිද (1) ආහාරයද, (2) ආහාර සමුත්ථානයද, (3) ආහාර ප්‍රත්‍යයද (4) ආහාර ප්‍රත්‍යය ආහාර සමුත්ථානයද (5) ආහාර ප්‍රත්‍යය සෘතු සමුත්ථානයයි.

සෘතුජ රූපයන් අතුරෙහුදු සෘතුද, සෘතුසමුත්ථානද, සෘතු ප්‍රත්‍යයද, සෘතු ප්‍රත්‍යය ආහාර සමුත්ථානද යන මේ විභාගය දත යුතුයි.

(1) මෙහි සෘතු නම්:- කර්මාදී චතු:සමුත්ථාන තෙජෝ ධාතුය. හෙද උෂ්ණ සෘතුය, ශීත සෘතුයයි දෙයාකාරවේ. ශීත උෂ්ණ යනු එකම තෙජෝධාතුහුගේ අඩු - වැඩි බවයි.

සෘතු සමුත්ථාන නම්: (කර්මාදී) චතු: සමුත්ථානවූ සෘතුව උපාදින්නක ප්‍රත්‍යය ලැබ ස්ථාන ප්‍රාප්ත වූයේ ශරීරයෙහි රූප උපදවයි.

(2) සෘතුප්‍රත්‍යය නම්:- සෘතුව (තෙජෝ ධාතුව) කර්මාදී චතු:සමුත්ථානික රූපයාගේ පැවැත්මටද, විනාශයටද ප්‍රත්‍යයන් වේ. සෘතුප්‍රත්‍යය සෘතු සමුත්ථාන නම්:- සෘතුවෙන් හටගත් තෙජෝ ධාතුව ස්ථිති ප්‍රාප්තවූවා අනික් ඔජාශ්ඨමකයක් උපදවයි.

සෘතු ප්‍රත්‍යය ආහාර සමුත්ථාන නම්:- සෘතුවෙන් උපන් ස්ථාන ප්‍රාප්ත තෙජෝ ධාතුවෙහි ඔජාව අන්‍යවූ ඔජාශ්ඨමක රූපයක් උපදවයි.

ඒ රූප කලාපයෙහි සෘතුව (තෙජෝ ධාතුව) සෘතු සමුත්ථාන රූපයනට ජනක ප්‍රත්‍යයවේ. සෙසු කර්මාදීන් සමුත්ථාන රූපයනට නි:ශ්‍රය- අස්ථි- අවිගත වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේයයි මේ සෘතූප රූප හටගැනීම් දැක්ක යුතුයි.

රූප සන්මර්ශනය කරන්නා රූපයන්ගේ හටගැනීම දක්නා සේ අරූප සන්මර්ශනය කරන්නා අරූපයන්ගේ හටගැනීමද දැක්ක යුතුය.

ඒ වූකලී අසු එක් ලෞකික චිත්තයන්ගේ වශයෙන් මයි.

ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි චක්ෂු:ප්‍රසාදය නො නට හෙයින්ද, රූප ආලම්බන විමේන්ද, ආලෝකය ඇසුරු කොට පැවති මනසිකාරය හෙතු කොට ඇති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ චිත්තය සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් සමග උපදී.

උපදනා රූපය හා නිරුද්ධවන රූපයද, කිසිවකට ප්‍රත්‍යය නොවන හෙයින් ස්ථිති ප්‍රාප්ත චක්ෂු:ප්‍රසාද රූපයෙහි ස්ථිති ප්‍රාප්තවූම රූපාලම්බනය ගැවේ. ඒ ගැටුණු කල දෙවරෙක භවාංගය ඉපිද නිරුද්ධ වේ. අනතුරුව එම ආලම්බනයෙහිම ක්‍රියා මනෝධාතුව ඒ රූපාලම්බනයෙහිම ආවර්ජන කෘත්‍යය සාධමින් උපදී. අනතුරුව එම රූපයම බලමින් කුසල විපාක වූ හෝ අකුසල විපාකවූ හෝ චක්ඛු විඤ්ඤාණ චිත්තයද, අනතුරුව ඒ රූපය පිළිගනිමින් විපාක මනෝධාතුව උපදී.

අනතුරුව ඒ රූපයම මනාකොට තීරණය කරමින් විපාක අහෙතුක මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුවද අනතුරුව එම රූපාලම්භනයම විනිශ්චය කරමින් උපෙක්ඛා සහගත ක්‍රියා අහෙතුක මනෝවිඤ්ඤාණ ධාතුවද උපදී. අනතුරුව කාමාවචර කුශල අකුශල ක්‍රියා විත්තයන් අතුරින් එක් සිතක් මුර්ජාදී කාල මරණාසන්න කාලයන්හි පස් වරක් හෝ ප්‍රකෘති කාලයෙහි සත්වරක් හෝ දෙවනි (මොස) වාර වශයෙන් උපෙක්ඛාසහගත අහෙතුක විත්තය හෝ ජවන වශයෙන් උපදී. අනතුරුව කාමාවචර සත්ත්වයනට යට කී එකොළොස් තදාරම්මණ විත්තයන් අතුරින් ජවනයනට සුදුසු සේ යම් කිසි විත්තයක් තදාරම්මණ වශයෙන් උපදී. සෙසු සොතාදී සිවු දොරෙහිද මේ ක්‍රමයමයි.

ඒ රූප සප්තක- අරූප සප්තක අතුරින් අරූප සප්තකයෙහි ආදාන නික්ඛේප වශයෙන් සන්මර්ශනය කෙරේ.

(1) එහි ආදාන නම් ප්‍රතිසන්ධිය නික්ෂේප නම් වුතියයි. යොගාවචර තෙමේ මෙසේ ආදාන- නික්ඛේප වශයෙන් හවුරුදු සියයක් පිරිසිදු සංස්කාර ත්‍රිලක්ෂණයට ආරොපණ කෙරේ.

(2) එයින් මත්තෙහි වයොචුද්ධත්ථ ගමන වශයෙන් අරොපණය කෙරේ. ඒ වනාහි වයස් වශයෙන් වැඩුණු රූපයාගේ අස්තංගමය බැලීම් වශයෙන් ත්‍රිලක්ෂණයට නැගීමයි.

මධ්‍යම වයස්හි පැවති රූපයද පශ්චිම වයසට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධවේ. එහෙයින් එයද අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයයි විදර්ශනා කෙරේ. පශ්චිම වයස්හි පැවති රූපයද, මරණයෙන් මත්තෙහි යාමට සමර්ථයකු නැති හෙයින් එයද අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයයි ත්‍රිලක්ෂණයට නගයි. මෙසේ තුන් වයසින් වයොචුද්ධත්ථ ගමන වශයෙන් ත්‍රි ලක්ෂණයට නගා

නැවත:-

(1) මන්ද දශක, (2) ක්‍රීඩා දශක, (3) වර්ණ දශක, (4) කබල දශක, (5) ප්‍රඥා දශක, (6) භායන දශක, (7) පබ්භාර දශක (8) ප්‍රචංක දශක, (9) මොමුහ දශක, (10) ශයන දශක යන මේ දශක වශයෙන් වයොචුද්ධත්ථ ගමන වශයෙන් තිලකුණට නගයි.

ඒ යොගී තෙමේ මේ දශ-දශක වශයෙන් වයොවුද්ධත්ථ ගමනයෙන් ත්‍රිලක්ෂණයට නඟනු පිණිස මෙසේ සලකයි. ප්‍රථම මන්ද දශකයෙහි පැවති රූප දෙවෙනි දශකයට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වෙයි -පෙ- නවම දශකයෙහි පැවති රූප දශම දශකයට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වෙයි. දශම දශකයෙහි පැවති රූප දෙවන භවයට නොගොස් මෙහිම නිරුද්ධවේ. එබැවින් එයද අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මය ත්‍රිලක්ෂණයට නඟයි. මෙසේ දශක වශයෙන් වයොවුද්ධත්ථ ගමනයෙන් ත්‍රිලක්ෂණයට නඟයි.

නැවත එම වර්ෂ සියයම වර්ෂ පඤ්චක වශයෙන් විසි කොටසකට බෙදා වයොවුද්ධත්ථ ගමන වශයෙන් ත්‍රිලක්ෂණයට නඟයි, ඒ මෙසේයි. පළමු පස් වසෙහි පැවති රූප දෙවෙනි පස් වසට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වෙයි. එහෙයින් එය අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයි. දෙවෙනි පස්වසෙහි පැවති රූපය- තුන් වැනි -පෙ- එකුත් විසිවැනි පස් වසෙහි පැවති රූපය, විසි වැනි පස් වසට නොගොස් එහිම නිරුද්ධ වේ. විසි වැනි පස් වසෙහි පැවති රූප මරණයෙන් මතු යාමට අසමර්ථය එහෙයින් එයද අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයි.

මෙසේ විසි කොටස් වශයෙන් වයොවුද්ධත්ථ ගමනයෙන් තිලකුණට නඟා නැවත පස් විසි කොටසක් කොට සිවුවස් සිවුවස් වශයෙන් තිලකුණට නඟයි. නැවත තෙතිස් කොටසක් කොට අවුරුදු තුන- තුන වශයෙන්ද, පනස් කොටස් කොට අවුරුදු දෙක- දෙක වශයෙන්ද, සියක් කොටස් කොට එක් එක් වර්ෂය වශයෙන්ද, එක් අවුරුද්දක් වස්සාන- හෙමන්ත ගිම්හාන වශයෙන් තුන් කොටසක් කොට එක එක සෘතූ වශයෙන් වස්සාන සෘතුවෙහි සිව් මස පැවති රූපය හෙමන්ත සෘතුවට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ විය. හෙමන්තයෙහි පැවති රූපය ගිම්හාන සෘතුවට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධවිය. එහෙයින් එය අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මය ත්‍රිලක්ෂණයට නඟයි. නැවත එක් වසක් ෂට් සෘතූ වශයෙන් සය කොටසක් කොට වස්සානයෙහි දෙමස පැවති රූප සරදයට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ විය. සරදයෙහි පැවති රූපය හෙමන්තයටද, හෙමන්තයෙහි පැවති

රූපය සිසිරයටද, සිසිරයෙහි පැවති රූපය වසන්තයටද, වසන්තයෙහි පැවති රූපය ගිම්හයටද, ගිම්හයෙහි පැවති රූපය නැවත වස්සානයටද නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ විය. එහෙයින් අනිත්‍යය දුඃඛය අනාත්මයයි මෙසේ ත්‍රිලක්ෂණයට නගයි. නැවත එක් මසක් කාළපක්ෂ ශුක්ල පක්ෂයට නොපැමිණ මැදියම පැවති රූ පසුයමට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේයයි ත්‍රි ලක්ෂණයට නගයි.

නැවත එක් දවසක් රූ- දාවල් වශයෙන් බෙදා රූ පැවති රූපය දවාලට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වෙයි. අනතුරුව ඒ රූ- දාවල්ද පූර්වාත්තාදී වශයෙන් ස කොටසක් කොට පෙරවරු පැවති රූ, මධ්‍යාත්තයට නොපැමිණ මධ්‍යාත්තයෙහි පැවති රූ සායාත්තයට නොපැමිණ- සායාත්තයෙහි පැවති රූ පෙරයමට නොපැමිණ- පෙරයම පැවති රූ මැදියමට නොපැමිණ මැදියම පැවති රූ පසු යමට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේයයි තිලකුණට නගයි.

නැවත එම රූපයම ඉදිරියට යාමය පෙරළා ඊමය, ඉදිරි බැලීමය ඔබ්බෙනාබ බැලීමය, අත් පා හැකිලීමය, දිගහැරීමය, යන මොවුන්ගේ වශයෙන්ද සලකයි. ඉදිරියට යාමෙහි පැවති රූපය පෙරළා ඊමට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධවිය. අත් පා හැකිලීමෙහි පැවති රූපය අත් පා දිග හැරීමට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ විය. එහෙයින් අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයයි තිලකුණට නගයි.

නැවත එක් පියවරක් උද්ධරණ- අතිහරණ- විතිහරණ- වොස්සජන- සන්නික්ඛෙපන- සන්නිරුම්භන වශයෙන් සය කොටසක් කෙරේ.

(3) ආහාරමය රූප වශයෙන්:- ආහාරමය රූපය ක්ෂුධා සුහිත කාල වශයෙන් ප්‍රකටවේ.

ඒ මෙසේයි:- ක්ෂුධා කාලයෙහි උපන් රූප මලානිකවේ. ක්ලාන්ත වේ. දා ගිය කණුවක් මෙන්ද, අගුරු පැසෙක සැඟවුනු කවුඩකු මෙන්ද, දුර්වර්ණ වෙයි. නපුරුව සිටී. සුහික්ෂ (ආහාරයෙන් පිරුණු) කල උපන් රූප තෘප්ත වෙයි, ප්‍රණීත වෙයි, මෘදු වෙයි, සිනිඳු වෙයි, මනා පහස් ඇතිවේ.

ඒ යොගී තෙම එය පරිග්‍රහ කොට බඩ සා කල පැවති රූප බඩ පිරි කලට නොපැමිණ ඒ සා කලම නිරුද්ධ වේ. බඩ පිරි කල පැවති රූපද, බඩ සා කලට නොපැමිණ එකලම නිරුද්ධ වේ, හෙයින් ඒ රූ අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි මෙසේ එහි තිලකුණට නගයි.

(4) සෘතුප රූප වශයෙන්:- සෘතුප රූපය ශීත උෂ්ණ වශයෙන් ප්‍රකටවේ.

ඒ මෙසේයි:- උෂ්ණ කාලයෙහි පවත්නා රූප මලානික වේ, ක්ලාන්තවේ. දුර්වර්ණ වේ, ශීත කාලයෙහි පවත්නා රූප තෘප්තවේ, ප්‍රණීතවේ, මෘදුවේ, සුවපහස් ඇත්තේ වේ, සිනිදු වේ, ඒ යොගී තෙමේ ඒ රූප පරිග්‍රහ කොට උෂ්ණ කාලයෙහි පැවති රූපය ශීත කාලයට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේ. ශීත කාලයෙහි පැවති රූපයද උෂ්ණ කාලයට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේ. එහෙයින් එය අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි මෙසේ තිලකුණට නගයි.

(5) කර්මප රූප වශයෙන්:- කර්මප රූප ආයතන නම් ද්වාර වශයෙන්ද ප්‍රකට වේ.

ඒ මෙසේයි:- චක්ෂුර්ද්වාරයෙහි, චක්ෂුර්දශක- කාය දශක භාව දශක වශයෙන් කර්මප රූප තිහක් වේ ඔවුනට උපස්තම්භක සෘතු- චිත්ත- ආහාර සමුත්ථාන ශුද්ධාෂ්ටක තුන තුනක්- වශයෙන් විසිහතර රූපයදැයි පනස්හතරක් වේ. ශ්‍රෝත ඝාණ- ජීව්වාද්වාර- යන්හිද එසේම පනස් හතර බැගින්වේ. කායාද්වාරයෙහිකාය භාව දශක වශයෙන්ද, සෘතු සමුත්ථානාදී වශයෙන් දැයි රූපවේ. මනෝද්වාරයෙහි හෘදය වස්තු දශකය කාය දශකය, භාව දශකය, යන මොවුන්ගේ වශයෙන්ද සෘතු සමුත්ථානාදී වශයෙන්ද, පනස් හතරක්ම වේ.

ඒ යොගී තෙමේ ඒ සියලු රූප පරිග්‍රහ කොට චක්ෂුර්ද්වාරයෙහි පැවති රූපය ශ්‍රෝත්‍රාද්වාරයට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේ. ශ්‍රෝත්‍රාද්වාරයෙහි පැවති රූපය ස්පාණද්වාරයටද, ස්පාණද්වාරයෙහි පැවති රූපය ජීව්වාද්වාරයටද, ජීව්වාද්වාරයෙහි පැවති රූපය කායද්වාරයටද, කායද්වාරයෙහි පැවති රූපය මනෝද්වාරයටද, නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධවේ.

එහෙයින් එය අනිත්‍යය, දුඃඛය- අනාත්මයයි මෙසේ එහි තිලකුණට නගයි.

(6) චිත්ත සමුත්ථාන වශයෙන්:- චිත්ත සමුත්ථාන රූපය සොමනස්ස- දොමනස්ස කාලයෙහි පැවතීම් වශයෙන් ප්‍රකට වේ.

ඒ මෙසේයි:- සොමිනසින් යුත් කල උපන් රූප සිනිඳු වේ, මෘදු වේ, ප්‍රණීත වේ, සුඛ ස්පර්ශ ඇත්තේ වේ, දොමිනස් කල උපන් රූප - මිලාන වේ, ක්ලාන්ත වේ, දුර්වර්ණ වේ.

ඒ යොගී තෙම ඒ රූප පරිග්‍රහ කොට සොමිනස් කල පැවති රූපය දොමිනස් කලට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේ. දොමිනස් කල පැවති රූපය සොමිනස් කලට නොපැමිණ එහිම නිරුද්ධ වේ. එහෙයින් අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි මෙසේ එහි තිලකුණට නගයි.

මෙසේ ආහාරමයාදී රූපයෙහි තිලකුණු අරවා නැවත ධර්මතා රූපයෙහි තිලකුණු අවරයි.

(7) ධර්මතා රූපය නම්:- පිටත යකඩ- ලෝහ- සුදු රියම්- කළු රියම්- රත්- රදී- මුතු- මැණික්- වෙරළ- සක්- කළුගල් - පබළු- රතුකැට- මැසිරිගල්- පොළොව පහණ- ගල්- තෘණ රුක් ලිය ආදී ප්‍රභේද ඇති හටගන්නා කප පටන් ගෙන උපද්‍රව්‍ය රූපයයි. එය මේ යොගීහට අශොක අංකුර වශයෙන් ප්‍රකට වේ.

ඒ මෙසේ:- අශොක අංකුර රූපය ආදියෙහිම තුනී රත් පැහැය නැවත දෙතුන් දිනක් ඇවෑමෙන් මඳක් රත් වේ. අනතුරුව තරුණ පත් බඳු වර්ණ වේ. අනතුරුව මේරූ පත් බඳු පැහැ වේ. ඉක්බිති කොළ පත් පැහැය වේ. අනතුරුව නිල් පත් පැහැ වේ. එතැන් පටන් වර්ණාදී වශයෙන් සමාන ස්වභාව ඇති රූපය හෙතුවළ පරම්පරා නොසිඳ පවත්නේ හවුරුද්දකින් පමණ පඬුවන්ව නටුවෙන් ගැලවී බිම හෙයි. ඒ යොගී තෙමේ ඒ පරිග්‍රහ කොට තුනී රතු කල පැවති රූපය තද රතු කාලයට නොපැමිණ නිරුද්ධ වේ. තද රතු කල පැවති රූපය මඳ රතු කාලයටද -පෙ- පඬුවන් පත් කල පැවති රූපය නටුවෙන් ගිලිහී වැටෙන කාලයට නොපැමිණ නිරුද්ධ වේ, එහෙයින් එය

අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි තිලකුණට නගා මේ ආකාරයෙන් සියලු ධර්මනා රූපය සන්මර්ශනය කෙරේ.

මෙසේ රූප සප්තක වශයෙන් පළමුකොට තිලකුණට නගා සංස්කාර සන්මර්ශනය කෙරේ.

අරූප සප්තක වශයෙන් මෙසේයි

අරූප ධර්ම (1) කලාප හෙයින්ද, (2) යමක හෙයින්ද, (3) ක්ෂණික හෙයින්ද, (4) පටිපාටි හෙයින්ද, (5) දෘෂ්ටි උද්ඝාටන හෙයින්ද, (6) මාන සමුද්ඝාටන හෙයින්ද, (7) නිකන්ති පරියාදාන හෙයින්දැයි සත් පරිද්දෙකින් විදර්ශනා කරන්නේය.

මෙහි (1) කලාප නම්:- එස්ස- වෙදනා- සඤ්ඤා- චේතනා- චිත්ත- යන එස්ස පඤ්චක ධර්මයෝයි. කලාප වශයෙන් සන්මර්ශනය කරන පරිදි "මේ සුසනෙහි යොගී හික්ෂු තෙම කේස අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි සන්මර්ශනය කිරීමෙහිදී උපන් එස්ස පඤ්චමක නාම ධර්මයෝ -පෙ- විනාශ වෙති. එහෙයින් අනිත්‍යයහ, දුඃඛයහ, අනාත්මයහයි සන්මර්ශනය කෙරේයයි මෙසේ සලකයි. මේ විශුද්ධි කථාවෙහි ක්‍රමයයි.

(2) යමක වශයෙන්:- මෙහි ඒ යොගී තෙම පෙර කී ආදාන- නික්ඛේප රූපය අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි සන්මර්ශනය කොට, ඒ සන්මර්ශනය කළ චිත්තයද අනික් සිතකින් අනිත්‍ය- දුඃඛ- අනාත්ම වශයෙන් සන්මර්ශනය කිරීමෙන් රූපාරූප යුගල වශයෙන් විදර්ශනා වැඩීමද යමක වශයෙන් සන්මර්ශනය කිරීමයි.

වයොවුද්ධත්ථගාමී රූපයද, ආභාරමය රූපයද, උතුම්ය රූපයද, කර්මජ රූපයද, චිත්ත සමුත්ථාන රූපයද, ධර්මනා රූපයද, අනිත්‍ය- දුඃඛ අනාත්ම වශයෙන් සන්මර්ශනය කොට ඒ සන්මර්ශනය කළ චිත්තයද අනික් සිතකින් සන්මර්ශනය කෙරේ නම් ඒ යුගල වශයෙන් සන්මර්ශනය කිරීම නම් වේ. මේ යමක වශයෙන් සන්මර්ශනය කිරීමයි.

(3) ක්ෂණික වශයෙන්- ඒ යොගී තෙමේ ආදාන නික්ෂේපය අනිත්‍ය- දුක්ඛ- අනාත්ම වශයෙන් සන්මර්ශනය කොට ඒ රූප විදර්ශනා කළ පළමු වන සිතද අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි සන්මර්ශනය කොට ඒ සිතද අනිත්‍යාදී වශයෙන්

සන්මර්ශනය කොට මෙසේ දෙවන, තුන්වන, සතරවන, සිතදැයි සිත් සතරක් සන්මර්ශනය කිරීම ක්ෂණික වශයෙන් සන්මර්ශනය කිරීම නම් වේ.

නැවත වයොවුද්ධත්ථගාමී රූපය ආහාරමය රූපය, උතුමය, රූපය, කර්මජ රූපය, චිත්ත සමුට්ඨාන රූපය, ධම්මතා රූපය, අනිත්‍ය- දුඛය- අනාත්මයයි සන්මර්ශනය කොට ඒ ප්‍රථම චිත්තය දෙවැනි සිතින්ද, දෙවැනි සිත තුන්වැනි සිතින්ද, තුන්වැනි සිත සතරවැනි සිතින්ද, සතරවැනි සිත පස්වැනි සිතින්ද සන්මර්ශනය කෙරේ. මෙසේ රූප පරිග්‍රහ චිත්තයෙහි පටන් සතර- සතර සිතක් සන්මර්ශනය කිරීම ක්ෂණික වශයෙන් සන්මර්ශනය කිරීම නම් වේ.

(4) පටිපාටි වශයෙන්:- ආදාන නික්කේප වශයෙන් සන්මර්ශනය කළ රූපය අනිත්‍යය, දුඛය අනාත්මයයි විදර්ශනා වඩා ඒ විදර්ශනා වැඩු පළමු සිත අනිත්‍යය, දුඛය, අනාත්මයයිද, දෙවෙනි සිත විදර්ශනා වැඩු තුන්වන සිත දැයි මෙසේ පිළිවෙළින්- දස වැනි සිත අනිත්‍යය, දුඛය, ආනාත්ම යයි එකොළොස්වන සිතින් සන්මර්ශනය කෙරේ.

මෙසේ සෙසු වයොවුද්ධත්ථගාමී රූපයද -පෙ-- ධර්මතා රූපයදැයි සෙසු රූපයන් විදර්ශනා වඩා ඒ විදර්ශනා කළ සිත්ද, දසවන සිත තෙක් අනිත්‍යාදී වශයෙන් සන්මර්ශනය කෙරේ මෙසේ විදර්ශනා පිළිවෙළින් මුළු දවසම සන්මර්ශනය කිරීමට වටනේය. දසවැනි සිත තෙක් විදර්ශනා වැඩීමෙන් රූප කර්මස්ථානයද අරූප කර්මස්ථානයද ප්‍රතිණ වේ. එහෙයින් දස වැනි සිත තෙක් සන්මර්ශනය කළ යුතු යයි කියන ලදී. මෙසේ සන්මර්ශනය කිරීම පිළිවෙළින් සන්මර්ශනය කිරීම නම් වේ.

(5) දිට්ඨි උත්ඝාටන වශයෙන්ද

(6) මාන උත්ඝාටන වශයෙන්ද

(7) නිකන්ති පරියාදාන වශයෙන්දැයි යන මේ තුනෙහි වෙනම සන්මර්ශනයක් නැති

යට රූප සප්තකයෙහි රූපයද, මේ අරූප සප්තකයෙහි අරූපයද විදර්ශනා වඩා ඒ නාම- රූපයන්ගෙන් මත්තෙහි අතික් සත්වයකු නොදකී. එසේ සත්වයකු නොදුටු තැන් පටන්

සත්ව සංඥාව උගුළුවන ලදී. සත්ව සංඥාව උගුළුවා හළ සිතින් සංස්කාර පරිග්‍රහ කරන්නහුටම දෘෂ්ටිය නූපදී. දෘෂ්ටිය නූපදනා කල දෘෂ්ටිය උගුළුවන ලද්දී නම් වේ. දෘෂ්ටි උද්ධාවිත සිතින් සංස්කාරයන් සන්මර්ශනය කරන්නහුට මානය නූපදී. මානය නූපදනා කල මානය සමුද්දසාටිත නම් වේ. මානය සමුද්දසාටිත සිතින් සංස්කාර පරිග්‍රහ කරන්නා හට තෘෂ්ණා නූපදී. තෘෂ්ණා නූපදනා කල්හි නිකන්තිය ක්ෂය වෙයි. මේ පළමු විශුද්ධි කථාවෙහිකියන ලද ක්‍රමයයි.

අටළොස් මහා විදර්ශනා නම් අනිච්චානුපස්සනාදී ප්‍රඥායි.

(1) අනිච්චානුපස්සනාව වඩන්නේ යෝගි නිත්‍ය සංඥාව දුරු කෙරේ.

(2) දුක්ඛානුපස්සනාව වඩන්නේ සුඛ සංඥාවද

(3) අතත්තානුපස්සනාව වඩන්නේ ආත්ම සංඥාවද

(4) නිබ්බිදානුපස්සනාව වඩන්නේ නන්දිය (සප්‍රීතික තෘෂ්ණාව) ද

(5) විරාගානුපස්සනාව වඩන්නේ රාගයද

(6) නිරොධානුපස්සනාව වඩන්නේ සමුදයද

(7) පටිනිස්සන්ගානුපස්සනාව වඩන්නේ ආදානය (හව-තෘෂ්ණාව) ද

(8) ඛයානුපස්සනාව වඩන්නේ සන සංඥාව (සන්තති-සමූහ කෘත්‍යය ආරම්භ වශයෙන් ඵකත්වයෙන් ගැනීම) ද

(9) වයානුපස්සනාව වඩන්නේ සංස්කාරයන්ගේ රැස්කිරීමද

(10) විපරිණාමානුපස්සනාව වඩන්නේ ධ්‍රැව සංඥාව (ස්ථිර වශයෙන් ගැනීම) ද

(11) අනිමිත්තානුපස්සනාව වඩන්නේ නිත්‍ය නිමිත්තද

(12) අප්පණිහිතානුපස්සනාව වඩන්නේ ප්‍රණීධිය (සුඛ වශයෙන් ගැනීම) ද

(13) සුඤ්ඤානානුපස්සනාව වඩන්නේ ආත්ම වශයෙන් අභිනිවේශයද

(14) අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාව (සංස්කාර අනිත්‍යාදී වශයෙන් දක්නා නුවණ) වඩන්නේ තෘෂ්ණා- දෘෂ්ටි වශයෙන් දැඩිව ගැනීමද

(15) යථාභූත ඥාණදර්ශනය වඩන්නේ සම්මොහාහිනි වෙශයද

(16) ආදීනවානුපස්සනාව වඩන්නේ ආලය වශයෙන් දැඩිව ගැනීමද

(17) පටිසංඛානුපස්සනාව (සංස්කාරයන් මිදීමේ උපාය ඥානය) වඩන්නේ අප්පටිසංඛය (අවිද්‍යාව) ද

(18) විචට්ටානුපස්සනාව වඩන්නේ කාම සංයෝගාදී ක්ලේශ ප්‍රවෘත්තියද දුරු කෙරේ.

මේ අටළොස් මහාවිදර්ශනාවන් අතුරින් අනිත්‍යාදී ලක්ෂණත්‍රය වශයෙන් මේ යෝගියා විසින් සංස්කාර දක්නාලද හෙයින් අනිත්‍ය- දුඃඛ- අනාත්මානුදර්ශනය ප්‍රතිවේධ කරන ලද්දේ වෙයි.

"යම් අනිච්චානුපස්සනාවක් යම් අනිමිත්තානුපස්සනාවක් වේ නම් මේ ධර්ම එකාර්ථය ව්‍යඤ්ජනම වෙනයි.

"යම් දුක්ඛානුපස්සනාවක් යම් අප්පණිහිතානුපස්සනාවක් වේ නම් මේ ධර්ම එකාර්ථය, ව්‍යඤ්ජනම වෙනයි.

"යම් අනත්තානුපස්සනාවක්- යම් සුඤ්ඤතානුපස්සනාවක් වේ නම් මේ ධර්ම එකාර්ථය, ව්‍යඤ්ජනම වෙනයියි වදාරන ලදී.

යථාභූත ඥානදර්ශනය කංඛාවිතරණ විසුද්ධියෙන්ම සංග්‍රහකරන ලදී. එහෙයින් අධිපඤ්ඤා ධම්ම විපස්සනාව හා යථාභූත ඥානදර්ශනයද ප්‍රතිවේධ කරන ලදී. සෙසු නිබ්බිදානුපස්සනාදී දස විදර්ශනාවන් අතුරින් කිසිවක් ප්‍රතිවේධ කරන ලද්දේ වෙයි. කිසිවක් ප්‍රතිවේධ නොකරන ලද්දේ වෙයි.

ඒ මෙසේයි. සන්තති පච්චුප්පන්නවූ හෝ ඛණ පච්චුප්පන්නවූ හෝ ධර්මය පිළිබඳ විපරිණාමානුපස්සනායෙහි නුවණ උදයව්‍යයානුදර්ශනයෙහි ඥානයයි. උපන් රූපය පච්චුප්පන්නය ඒ රූපයාගේ හටගැනීම් ලක්ෂණය උදයය පෙළිම් නම් විපරිණාම ලක්ෂණය ව්‍යයය. අනුපස්සනාව ඥාණයයි.

ජාත වේදනාව පච්චුප්පන්නය. ඒ වේදනාවගේ නිබ්බත්ති ලක්ෂණය උදයය. විපරිණාම ලක්ෂණය ව්‍යයය. යනාදි විසින් යෙදිය යුතු සඤ්ඤා- සංඛාර- විඤ්ඤාණදැයි මෙසේ

පඤ්චස්කන්ධය පිළිබඳව වේ. හටගත් චක්ඛුව පච්චුප්පන්නය ඔහුගේ නිබ්බන්ති ලක්ෂණය උදයය. විපරිණාම ලක්ෂණය ව්‍යයය, අනුපස්සනාව ඤාණය, යනාදීන් ද්වාදශායතනයන් පිළිබඳවද,

අටළොස් ධාතු, ද්වාවිසති ඉන්ද්‍රියයන්හිද මෙසේම යෙදිය යුතුයි. ජාතවූ භවය පච්චුප්පන්නය, ඒ භවයාගේ හටගැනීම ලක්ෂණය උදයය, විපරිණාම ලක්ෂණය ව්‍යයය, අනුදර්ශනාව ඥානයයි.

ඒ යෝගී තෙමේ මෙසේ දැනගනී, මේ නාම-රූප උත්පත්තියෙන් පෙර නූපන් නාම රූපයන්ගේ රැසක් හෝ පිඬු වූවෙක් හෝ නැත්තේය. උපදින්නාවූ නාම- රූපයන්ගේ රැසකින් හෝ පිඩකින් හෝ ඊමක් නැත්තේය. නිරුද්ධ වන්නාවූ නාම-රූපයන්ගේද දිශානුදිශාවන්ට යාමෙක් හෝ නැත්තේය. නිරුද්ධවූ නාම-රූපයන්ගේද එක් තැනෙක රාශි වශයෙන්ද, පිඬු වශයෙන්ද, නිධාන වශයෙන්ද පිහිටා සිටීමෙක් නැත්තේය.

එසේම "සියලු රූපා' රූප ධර්මයෝ පෙර නොවූවෝ ඇති වෙත්. ඇතිව විනාශ වෙත්යයි" මෙසේ සැකෙවින් උදය-ව්‍යය මෙනෙහි කොට, නැවත මේ උදය- ව්‍යය ඥානයම විභංගයෙහි අවිද්‍යාවගේ උත්පත්තියෙන් රූප ඉපදීම වේ. තෘෂ්ණාවගේ ඉපදීමෙන් රූප ඉපදීම වේ, කර්ම සමුදයයෙන් රූප සමුදය වේ. ආහාර සමුදයෙන් රූප සමුදය වේ, යයි මෙසේ ප්‍රත්‍යය යන්ගේ සමුදයාර්ථයෙන් රූප ස්කන්ධයාගේ උදයය බලයි.

නිබ්බන්ති ලක්ෂණය (රූප කලින් නොතිබී අලුතෙන්ම උපදනා බැව්) බලන්නේද, රූප ස්කන්ධයාගේ සමුදය බලයි.

අවිද්‍යාවගේ අනුත්පාද නිරොධයෙන් අනාගත රූප නිරොධය වේ, එසේම තෘෂ්ණා නිරොධයෙන්ද -පෙ- කර්ම නිරොධයෙන්ද, ආහාර නිරොධයෙන්ද අනාගත රූප නිරොධය වේයයි' මෙසේ ප්‍රත්‍යය නිරොධාර්ථයෙන් රූපස්කන්ධයාගේ ව්‍යය බලයි, විපරිණාම ලක්ෂණය බැලීමෙන්ද, රූපයාගේ ව්‍යය බලයි. රූපස්කන්ධයාගේ ව්‍යය බලන යෝගීතෙමේ මේ අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- කර්ම- ආහාර- නිරොධයෙන්ද විපරිණාම ලක්ෂණයෙන්දැයි මේ පස් ආකාරයෙන් බලයි.

එසේම 'අවිද්‍යා සමුදයයෙන් වේදනා සමුදය වේ'යයි ප්‍රත්‍යය සමුදයාර්ථයෙන් වේදනාස්කන්ධයාගේ සමුදය බලයි.

තෘෂ්ණා සමුදයෙන්ද, කර්ම සමුදයෙන්ද, එස්ස සමුදයෙන්ද, වේදනා සමුදය වේයයි ප්‍රත්‍යය සමුදයාර්ථයෙන් වේදනාස්කන්ධයාගේ සමුදය බලයි, නිබ්බන්ති ලක්ෂණය බලන්නේද වේදනාවගේ උදය බලයි මෙසේ වේදනාස්කන්ධයාගේ උදය බලන්නේ මේ පස් ලකුණු බලයි. අවිද්‍යා තෘෂ්ණා- කර්ම ස්පර්ශ නිරොධයෙන් වේදනා නිරොධය වේයයි මෙසේ ප්‍රත්‍යය නිරොධයෙන් වේදනාස්කන්ධයාගේ ව්‍යය දකී. විපරිණාම ලක්ෂණයද බලන්නේ වේදනාස්කන්ධයාගේ ව්‍යය බලයි. මෙසේ වේදනා ස්කන්ධයාගේ ව්‍යය බලන යෝගී මෙකී පස් ලකුණු බලයි.

අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- කර්ම- ස්පර්ශ සමුදයයෙන් සංඥා සමුදය වන්නේයයිද සංඥාවගේ නිබ්බන්ති ලක්ෂණයද බලන්නේයි අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා කර්ම ස්පර්ශ නිරොධයෙන් සංඥා නිරොධය වන්නේයයි සංඥාවගේ නිරොධයද විපරිණාම ලක්ෂණයද බලන්නේයි.

අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- කර්ම- ස්පර්ශ සමුදයයෙන් සංස්කාර සමුදයය වන්නේයයිද සංස්කාරයන්ගේ නිබ්බන්ති ලක්ෂණයද අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- කර්ම- ස්පර්ශ නිරොධයෙන් සංස්කාර නිරොධය වන්නේයයි සංස්කාර නිරොධ ලක්ෂණයද විපරිණාම ලක්ෂණයද බලන්නේයි. අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- කර්ම- නාම- රූප සමුදයයෙන් විඥාන සමුදයය වන්නේයයි විඥානයාගේ සමුදයයද නිබ්බන්ති ලක්ෂණයද බලන්නේය. අවිද්‍යා- තෘෂ්ණා- කර්ම- නාම- රූප නිරොධයෙන් විඥාන නිරොධය වන්නේයයි විඥානයාගේ නිරොධයද විපරිණාම ලක්ෂණයද බලන්නේය. මෙසේ එක් එක් ස්කන්ධයෙහි දසය දසය බැගින් ගෙන සම පනස් ආකාරයෙන් උදය- ව්‍යය කියන ලදී, ඒ සම පනස් ආකාරයාගේ වශයෙන් මෙසේත් රූපයාගේ උදය වෙයි. මෙසේත් රූපයාගේ ව්‍යය වේයයි ප්‍රත්‍යය වශයෙන් බලයි.

මෙසේ රූපය නිපදී- මෙසේ රූපය වැනසේයයි නිබ්බන්ති ලක්ෂණයද, විපත්ති ලක්ෂණයද බලයි. මෙසේ ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, ක්ෂණ වශයෙන්ද විස්තර වශයෙන් මෙනෙහි කෙරේ.

නාම- රූප ධර්මයන්ගේ උදය හා ව්‍යය ක්ෂණික වශයෙන්ද සත්ත්ව වශයෙන්ද, අනුත්පන්න වශයෙන්දැයි තුන් ආකාරයෙකින් වේ. අරූපස්කන්ධයන්ගේ උදය- ව්‍යය බැලීම සත්ත්ව වශයෙන් වේ. ක්ෂණික වශයෙන් නොවේයයි කෙටි වාදයෙකි එහෙත් ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය- ව්‍යය බැලීමෙහිදී අතීතාදී විභාගය නොගෙන සර්වසාධාරණ හෙයින් අවිද්‍යාදී ප්‍රත්‍යයයෙන් වෙදනාව ලැබෙන බව බලයි.

තවද උත්පාදය නොබලයි. අවිද්‍යාදීන්ගේ අභාවයෙහි ඒ වෙදනාවගේ අනුත්පාදය බලයි. භංගය නොවේ ක්ෂණ වශයෙන් උදය- ව්‍යය දැකීමෙන් ප්‍රත්‍යුත්පන්නයන්ගේ උත්තාපදයද, ව්‍යයයද දකියයි අත්‍යයෝ කියති. ඒ යුක්තය.

මෙසේ මෙනෙහි කරන යොගිත්‍රගේ "මෙසේ මේ ධර්මයෝ පෙර නොවී හටගනිති. පෙරවී වැනසෙත් යයි " නුවණ අතිශයින් විශදවේ. මෙසේ අවිද්‍යාදී ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, උප්පාදාදී ක්ෂණ වශයෙන්ද, දෙපරිද්දෙකින් උදය- ව්‍යය බලන ඒ යොගිහට දූඛාදී සත්‍ය හෙදය, අනුලොමාදී ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද හෙදය, එකත්වාදිත්‍ය හෙදය, අනිත්‍යාදී ලක්ෂණ හෙදය යන මොහු ප්‍රකට වෙති.

මෙසේ මේ යෝගිත්‍රට උත්පත්ති වශයෙන් හා ක්ෂණ වශයෙන් උදය- ව්‍යය දැකීමවූ මේ ලොකික සම්මාදිට්ඨිය මාර්ගයයි මාර්ග සත්‍යයද ප්‍රකට වේ, ප්‍රදීපය තමාද, ප්‍රකාශ කරන්නා සේ ආර්ය මාර්ගය තමාද ප්‍රකට වේ. ඒ ප්‍රකට භාවයද මොහාත්ඨකාර විගමනයෙන් වේ. තවද ඒ යොගිත්‍රට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය දර්ශනයෙන් අනුලොම පටිච්චසමුප්පාදය ප්‍රකට වේ 'මේ අවිද්‍යාව ඇති කල්හි මේ සංස්කාරය වේයයි' මෙසේ අවබෝධ වන හෙයින්. මේ අවිද්‍යාදී ප්‍රත්‍යය ධර්ම නිරෝධයෙන් මේ සංස්කාරය නිරුද්ධවේයයි අවබෝධ වන හෙයින් ප්‍රත්‍යය වශයෙන් ව්‍යය දර්ශනයෙන් ප්‍රතිලොම ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය ප්‍රකට වේ. තවද ක්ෂණ වශයෙන් උදය- ව්‍යය දර්ශනයෙන් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්ම ප්‍රකට වේ. සංස්කාර ලක්ෂණය අවබෝධ වන හෙයින්.

ඒ මෙසේයි:- සංස්කාර ධර්ම උදය- ව්‍යය දෙකින් යුක්ත වේ. ඒ සංස්කාර ධර්මයෝද පටිච්ච සමුප්පන්නයෝය. තවද ඒ යොගිහට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය- ව්‍යය දර්ශනයෙන් එකත්වනය

ප්‍රකට වේ. හෙතු-එල සම්බන්ධයෙන් සන්නානය නොසිදු පවත්නා බව අවබෝධ වන හෙයිනි. එකල්හි උච්ඡේද දෘෂ්ටිය මනාව බැහැර වේ. ක්ෂණ හෙයින් උදය දර්ශනයෙන් නානාත්වය ප්‍රකට වේ.

ඒ මෙසේයි:- උත්පාද- ස්ථිති- හංග- වශයෙන් අලුත් අලුත් නාම- රූප ධර්මයන් ඉපදීම අවබෝධවන හෙයිනි. එකල මනාසේ ශාශ්වත දෘෂ්ටිය දුරුවේ.

තවද ඒ යෝගීනට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය- ව්‍යය දර්ශනයෙන් අව්‍යාපාරනය ප්‍රකට වේ. නාම- රූප ධර්මයන්ගේ තමා වශයෙහි නොපවත්නා බව අවබෝධ වන හෙයිනි. එකල්හි මනාකොට ආත්මදෘෂ්ටිය පහවේ. ඒ යෝගීනට ප්‍රත්‍යය හෙයින් උදය දර්ශනයෙන් එවං ධම්මනානය ප්‍රකට වේ. ප්‍රත්‍යයට අනුරූප හෙයින් ඵලයාගේ උත්පාදය අවබෝධ වන හෙයිනි. එකල මනාකොටද අක්‍රිය දෘෂ්ටිය දුරු වේ. ඒ යෝගීනට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය දර්ශනයෙන් අනාත්ම ලක්ෂණය ප්‍රකට වේ. සංස්කාර ධර්මයන්ගේ උත්සාහ රහිත බව හා ප්‍රත්‍යය පිළිබඳ පැවතුම් ඇතිබව අවබෝධවන හෙයිනි. ක්ෂණ හෙයින් උදය- ව්‍යය දර්ශනයෙන් අනිත්‍ය ලක්ෂණය ප්‍රකට වේ. ඇතිව නැති වන බව අවබෝධ වන හෙයින් හා පූර්වාන්ත අපරාන්ත විවේකය අවබෝධ වන හෙයිනි.

දෘඬ ලක්ෂණයද ප්‍රකට වේ. උදය ව්‍යය දෙකින් නැවත නැවත පෙළෙන බව අවබෝධ වන හෙයිනි. ස්වභාව- ලක්ෂණද ප්‍රකටවේ. උදය- ව්‍යය දෙකින් පිරිසිඳිනා ලද බව අවබෝධ වන හෙයිනි. පයච්- පස්සාදී ස්වභාව ලක්ෂණයෙහි සංඛත ලක්ෂණයාගේද නාවකාලික (පරිත්ත කාලික බවද ප්‍රකට වේ. උදය ක්ෂණයෙහි ව්‍යයයාගේද, ව්‍යක්ෂණයෙහි උදයයාගේද අභාවය අවබෝධ වන හෙයිනි.

මෙසේ ප්‍රකටවූ සත්‍ය ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද නය අනිත්‍යාදී ලක්ෂණ ඇති ඒ යෝගීනට "පෙර නූපත් විරු මේ ධර්මයෝ උපදිති. උපත් නාම රූප ධර්මයෝ නිරුද්ධ වෙත්සයි නිත්‍යයෙන් අලුත් චූචන්ම සංස්කාරයෝ වැටහෙති. හුදෙක් නිත්‍ය නවකයන්ව නොව හිරු උදාවන කල්හි තණ අග පිණිබිඳු මෙන්ද, දිය බුබුලක් මෙන්ද, දඬුයෙන් දියෙහි ඇදී ඉරක් මෙන්ද,

හිදී අග වැටුණු අබැටක් මෙන්ද, විදුලිය ගැසීමක් මෙන්ද, ස්වල්ප කලක් සිටින්නන්වද, ඉන්ද්‍රජාල- මරිචි- ස්වප්න අලාභවක්‍ර- ගාන්ධර්වනගර- ඵණ- කදලි ආදියෙක් මෙන්ද අසාර වේයයිද නිස්සාරවේයයි) වැටහෙති.

මෙපමණකින් මේ යෝගීහු විසින් "ව්‍යය ධර්ම වූයේම උපදී. උපන් නාම රූප ධර්ම සමූහය විනාශයට පැමිණේ ය"යි මේ ආකාරයෙන් සමපණස් ලක්ෂණ ප්‍රතිවේධ කොට පැවති උදය ව්‍යයානුපස්සනා නම්වූ පළමුවන තරුණ විදර්ශනා ඥානය ලබන ලද්දේවේ. ආරබ්ධවිදර්ශකයයි ගිණිමට යේ.

අනතුරුව මේ තරුණ විදර්ශනා වෙන් පටන් ගත් විදර්ශනා ඇති ඒ යෝගීහට දස විදර්ශනොපක්ලේශයෝ උපදිත්.

ඒ විදර්ශනොපක්ලේශයෝ මාර්ග-ඵල ප්‍රතිවේධ කළ ආර්ය ශ්‍රාවකයාටද, සීල විපත්ති ආදීන් විප්‍රතිපන්න පුද්ගලයාහටද නූපදිති. සමාසක් ප්‍රතිපත්ති ඇති විදර්ශනා භාවනාවෙහි යෙදුණු ආරබ්ධ විදර්ශකවූ කුල පුත්‍රයාහටම උපදිත්. ඒ දශ විදර්ශනොපක්ලේශයෝ නම් (1) අවහාසය (2) ඥානය (3) ප්‍රීතිය (4) ප්‍රශ්‍රබ්ධිය (5) සුඛය (6) අධිමොක්ෂය (7) චිරියය (8) ස්මෘතිය (9) උපෙක්ෂාව (10) නිකන්තිය යන මොහුය.

"අනිත්‍ය හෙයින් මෙනෙහි කරන්නනුට ඔහාසය උපදී. ඔහාසය මාර්ග ධර්මයයි සිතා ඒ ආලෝකය නිර්වාණයයි හෝ මාර්ගයයි හෝ ඵලයයි හෝ ආචර්ජනා කෙරේ. ඒ හේතුකොට ගෙනවූ වික්ෂෙපය උද්ධච්ච නම්. ඒ උද්ධච්චයෙන් මඬනා ලද සිත් ඇති යෝගී තෙම අනිත්‍ය හෙයින් වැටහීම තතු සේ නොදනී. දුක් වශයෙන් -පෙ- අනාත්ම වශයෙන් වැටහීම තතුසේ නොදනී. එසේම අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන යෝගීහට ඤාණය උපදී. ප්‍රීතිය පස්සද්ධිය, සුඛය අධිමොක්ෂය චිරියය, සතිය, උපෙක්ෂාව නිකන්තිය, උපදී. නිකන්තිය නිවනය, මගය ඵලයයි ආචර්ජනා කෙරේ. ඒ අමාර්ගය මාර්ග ධර්මයයි ගැනීමෙන් පහළවූ වික්ෂෙපය උද්ධච්ච නම්.

ඒ උද්ධච්චයෙන් මඬනාලද සිත් ඇත්තේ අනිත්‍ය හෙයින් වැටහීම තතුසේ නොදනී. දුක් හෙයින්- අනාත්ම හෙයින් වැටහීම තතුසේ නොදනීය කියායි.

(1) අවහාස නම්:- විදර්ශනා චිත්තයෙන් උපදනා එක්තරා ශරීරාලෝකයෙකි. ඒ උපන් කල්හි ඇතැම් යෝගාවචරයෙක් "පෙර මට මෙබඳු ආලෝකයෙක් නූපන්නේය. ඒකාන්තයෙන් මාර්ගයට පැමිණියෙමි. එලයට පැමිණියෙමි"යි අමාර්ගයම මාර්ගයයිද අඑලයම එලයයිද ගනී. එසේ ගන්නනුගේ විදර්ශනා භාවනාව අමාර්ගයට වැටුණේ වෙයි. හෙතෙම තමාගේ මූල කර්මස්ථානය (විදර්ශනාව) හැර ආලෝකයම ආස්වාදනය කෙරෙමින් හිඳී.

ආලෝකයාගේ වෙනස් බව පිළිබඳව මේ කථාවෙකි. "සිතුවපව් වෙහෙර දෙබිති ගෙයක් තුළ (ගර්භ භික්තිය හා පිටත පිළ වටා සිටි භික්තිය) තෙරනු දෙදෙනෙක් හුන්න. එදින කරුවල පොහෝ දිනයයි. දිගුන් වැසිවලාකුළින් වැසුණු මැදුම් රැ, වතුරංගසමන්තාගත අඳුර පවතී. එකල එක් තෙරනමෙක් "ස්වාමීනි, මට දැන් දැගැබ් මලයෙහි සිංහාසනයෙහි පස්වණක් මල් පැනේයයි" කීය. ඕහට අනික් තෙර නම "ඇවැත්නි, ඒ ආශ්වර්ය නොවේ. මට දැන් මහමුහුදෙහි යොදුනක් තැන මස් කැස්බන් බොහෝ පෙනෙනැයි" කීය. මේ විදර්ශනාපක්ලේශය බොහෝ සේ සමථවිදර්ශනාලාභීන් හට වේ.

(2) ඥානය නම් විදර්ශනා ඥානයයි නාම- රූප ධර්මයන් ප්‍රමාණ කරන- විචාරණය කරන ඒ යෝගී භික්ෂුවට හරනලද වජ්‍රායුධය මෙන් නොපැකිළෙන වේග ඇති තියුණු ඉතා විශද වූ විදර්ශනා ඥානය උපඳී.

(3) ප්‍රීතිය නම් විදර්ශනා ප්‍රීතියයි. එකල ඒ යෝගීහට බුද්ධික ප්‍රීතිය, ක්ෂණික ප්‍රීතිය, ඔක්කන්තික ප්‍රීතිය, උද්වේග ප්‍රීතිය, එරණ ප්‍රීතියයි මේ පස් වැදෑරුම් ප්‍රීතිය මුළු ශරීරය පුරමින් උපඳී.

(4) ප්‍රග්බ්ධිය නම් විදර්ශනා පස්සද්ධියමයි. එකල රාත්‍රි ස්ථානයෙහි හෝ දිවා ස්ථානයෙහි හෝ හුන්නාවූ ඒ යෝගීහට කාය චිත්ත දෙකින් විඩාවක් හෝ- බර බවක් හෝ කර්කශ බවක් හෝ- අකර්මණ්‍ය බවක් හෝ- ගිලන් බවක් හෝ වංක බවක් හෝ නොවේ. එකල ඒ යෝගීහුගේ කාය- චිත්තයෝ උද්ධවිචය සංසිද්ධිමෙන් සංසිද්ධනාවූ වෙති. ටීන-මිද්ධය දැරුවීමෙන් නො ගිලන් වෙති, මායා-සාධේය්‍ය සංසිද්ධිමෙන්

සෘජු වෙති. මේ පස්සද්ධි ආදියෙන් අනුගාහිත කාය-චිත්ත ඇති ඒ යෝගීතෙමේ එකල අමානුෂ නම්වූ රතිය අනුභව කෙරේ.

මෙසේ ඒ යෝගීහට (මනුෂ්‍යත්වය ඉක්ම සිටී) ඒ අමානුෂ රතිය (ඇල්ම) සිද්ධ කරන්නාවූ ලුහුභාදීන් හා යුක්තවූ පස්සද්ධිය උපදී.

(5) සුඛය නම් විදර්ශනා සුඛයයි ඒ යෝගීහට එසමයෙහි මුළු සිරුර තෙමමින් ඉතා ප්‍රණීතවූ කිසි කලෙක නොවූ විරූ සුඛයෙක් උපදී.

(6) අධිමොක්ෂ නම් විදර්ශනා චිත්ත සම්ප්‍රයුක්තවූ බලවත් ශ්‍රද්ධාවයි. ඒ යෝගීහට එකල්හි චිත්ත-වෛතසික ධර්මයන් අතිශය ප්‍රසන්න භාවයට පමුණුවන ඉතා බලවත් ශ්‍රද්ධාව උපදී.

(7) ප්‍රගුහ නම් විරියයයි. ඒ යෝගීහට එකල විදර්ශනා චිත්තය හා සම්ප්‍රයුක්තවූ ශ්‍රිතිල් නොවූ ඉතා දැඩිද නොවූ මනා කොට ගන්නාලද විරියය උපදී.

(8) උපට්ඨාන නම් සතියයි. ඒ යෝගීහට විදර්ශනා චිත්තය හා සම්ප්‍රයුක්තවූ මනාව එළඹ සිටි මනාව පිහිටුවන ලද ඉන්ද්‍රබිලයක් බඳුදූද, නිශ්චල පර්වත රාජයකු බඳුදූද සතිය උපදී. ඒ යෝගී යමක් යමක් ආවර්ජනා කෙරේ නම් ආහොග මනසිකාර-ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ නම් ඕහට ඒ ඒ නාම-රූපාදී කාරණය අනුව පැන විනිවිද ගොස් දිවැස් ඇත්තනුට පරලොව සේ සිතියට වැටහේ.

(9) උපෙක්ෂාව නම් විදර්ශනාපෙක්ෂාව හා-ආවර්ජනොපෙක්ෂාවයි. ඒ යෝගීහට සියලු නාම-රූප ධර්මයන් උදය-ව්‍යය වශයෙන් මනාව පරීක්ෂා කිරීමෙන් ඒ පිළිබඳ මධ්‍යස්ථභාවයෙන් පැවැත්තේ විදර්ශනා උපෙක්ෂාවද බලවත්ව උපදී.

(10) නිකන්ති නම් විදර්ශනා චිත්තසම්ප්‍රයුක්ත සියුම් තෘෂ්ණායි. මෙසේ ඔහාසාදිත් ප්‍රතිමණ්ඩිත විදර්ශනාවෙහි ආලය කරමින් සියුම්වූ ශාන්තාකාරවූ නිකන්තිය ඒ යෝගී හට උපදී. විදර්ශනා භාවනාව අතිශයින් පැවති හෙයින් ඉතා සියුම් හෙයින් ඒ නිකන්තිය ක්ලේශයෙකැයි පිරිසිදු දැකීමටද නොහැකි වේ.

ඔහාසය විදර්ශනාවට අලංකාරයක් වන්නාසේම ඒ ප්‍රඥාදීන් අතුරින් එකක් උපන් කල්හි ඒ යෝගී මට මෙයින්

පෙර මෙබඳු ඥාණයෙක් නූපන්නේය. මෙබඳු ජීවියෙක්- පස්සද්ධියෙක්- සුඛයෙක්- අධිමොක්ෂයෙක්- ප්‍රග්‍රහයෙක්- උපට්ඨානයෙක්- උපෙක්ෂාවෙක්- නිකන්තියෙක් නූපන්නේය. ඒකාන්තයෙන් මාර්ගයට පැමිණියෙමි, එලයට පැමිණියෙමි අමාර්ගයම මාර්ගයැයිද, අඵලයම ඵලයයිද ගනී.

අමාර්ගය මාර්ගයයිද, අඵලය ඵලයයිද ගන්නා ඒ යෝගීහුගේ විදර්ශනා විටීය ව්‍යුත්ක්‍රාන්ත නම් වේ. ඒ යෝගී තමාගේ ඒ විදර්ශනා කර්මස්ථානය හැරපියා නිකන්තියම ආස්වාදනය කරමින් හිඳී.

මේ දස උප ක්ලේශයන් අතුරෙන් ඔහාසාදිය උපක්ලේශ වස්තු හෙයින් උපක්ලේශයයි කියන ලදී. අකුශල හෙයින් නොවේ.

එහෙත් නිකන්තිය උපක්ලේශයද, උපක්ලේශ වස්තුව වේ. මේ වස්තු වශයෙන් උපක්ලේශ දශයෙක්ම වේ. ඒ තෘෂ්ණා-දෘෂ්ටි- මාන ග්‍රාහ වශයෙන් සමතිසෙක් වේ.

ඒ මෙසේයි:- මට ආලෝකයෙක් උපනැයි ගත්තාහට සත්කායදෘෂ්ටි වශයෙන් ගැනීම වේ. මනා ආලෝකයෙක් උපනැයි ගත්තාහට මාන වශයෙන් ගැනීම වේ. ආලෝකය ආස්වාදනය කිරීම් වශයෙන් තෘෂ්ණාව උපදී. මෙසේ ආලෝකයෙහි දෘෂ්ටි- මාන- තෘෂ්ණා වශයෙන් ගැනීම් තුනෙකි. සෙසු ඥාණාදියෙහිද මෙසේමැයි මෙසේ ග්‍රාහ වශයෙන් සමතිස් උපක්ලේශ වේ. මොවුන්ගේ වශයෙන් අදක්ෂ අව්‍යක්ත යෝගී තෙම ඔහාසාදී නිමිත්තෙන් කම්පා වේ. වික්ෂිප්ත වේ. ඔහාසාදීන් අතුරෙන් එකක් එකක්ම මේ මාගේ යයිද, මේ මම වෙමැයිද මේ මාගේ ආත්මයයිද තෘෂ්ණා- මාන- දෘෂ්ටි වශයෙන් බලයි.

එයින් කිහි. පැරණියෝ, "යම් ඔහාසාදියක් නිසා සිත කම්පා වේ නම් ඒ ඔහාස නිමිත්තෙන්ද, ඥාණ- පීති- පස්සද්ධි සුඛ- නිමිත්තෙන්ද කම්පා වේ. අධිමොක්ෂ නිමිත්තෙන්ද- ප්‍රග්‍රහ- උපට්ඨාන- උපෙක්ෂා වශයෙන් බැලීමෙන් උපෙක්ෂා නිමිත්තෙන්ද, නිකන්ති නිමිත්තෙන්ද කම්පා වේ" එහෙත් දක්ෂ- පණ්ඩිත- ව්‍යක්ත- බුද්ධිමත් යෝගී තෙමේ ඔහාසාදිය උපන් කල මට මේ ආලෝකයෙක් උපන, එයද නැවත අනිත්‍යය, සංඛතය, පටිච්චසමුප්පන්නය, ක්ෂය වන සුලුය, ව්‍යය වන සුලුය, නැසෙන සුලුය, නිරුද්ධවන සුලුයයි. මෙසේ එය පරික්ෂා කෙරේ.

තවද මේ ආලෝකය ආත්මයවේ නම් ආත්මයයි ගන්නට වටහේයි. නැවත අනාත්මවූම මේ ආලෝකය ආත්මයයි ගන්නා ලද්දේය. ඒ ආලෝකය තමා වශයෙනි නොපවත්නා හෙයින් අනාත්මය. ඇතිව නැතිවන අර්ථයෙන් අනිත්‍යය. උදය- වාය දෙකින් පෙළෙන අර්ථයෙන් දුක්යයි අරූප සප්තකයෙහි (යට) කී නයින් සියල්ල විස්තර කටයුතුයි. ඔහාසයෙහි මෙන් සෙස්සෙහිද මෙසේ බැලිය යුතුයි. ඒ යෝගී තෙමේ මෙසේ පරීක්ෂා කොට "ඒ ඔහාසය මාගේ නොවේ" යයිද "ඒ ඔහාසය මම නොවෙමි"යිද, ඒ මාගේ ආත්මය නොවේ" යයිද බලයි.

එසේම "ඒ ඤාණයද -පෙ- ඒ නිකන්තියද මාගේ නොවේ. ඒ මම නොවෙමි. ඒ මාගේ ආත්මය නොවේ" යයි බලයි. මෙසේ බලන්නේ ඔහාසාදියෙහි කම්පා නොවේ. තැනි නොගනී.

එයින් කීහ. පැරණියෝ:- මේ ඔහාසාදී දශ උපක්ලේශ නුවණින් පුරුදු කළ යෝගී තෙමේ ඒ ආලෝකාදියෙහි ධර්මයයි පැවති වික්ෂේප දැනීමෙහි දක්ෂ වූයේ වික්ෂේපයට නොපැමිණේ. ඒ යෝගී තෙමේ මෙසේ වික්ෂේපයට නොගොස් ඒ සමකීස් වැදෑරුම් උපක්ලේශ ජටාව විජටනය කොට ඔහාසාදී ධර්මය මාර්ගය නොවේ. එතෙත් ඒ උපක්ලේශයෙන් මිදුණු විදර්ශනා විටීයට පිළිපත් විදර්ශනා ඥානයම මාර්ගයයිද, අමාර්ගයද ව්‍යවස්ථා කෙරේ. මෙසේ ඒ යෝගීහුගේ මේ මගය මේ නොමගයයි මාර්ගයද, අමාර්ගයද දැන සිටි නුවණ " මග්ගාමග්ග ඤාණදස්සන විසුද්ධියයි" කියනු ලැබේ.

මෙතෙකින් ඒ යෝගියා විසින් සත්‍ය තුනෙක් ව්‍යවස්ථා කරන ලදී.

ඒ මෙසේයි. දිට්ඨිවිසුද්ධියෙහි නාම- රූප ව්‍යවස්ථාපනය කිරීමෙන් පළමු කොට දූඛසත්‍යය ව්‍යවස්ථා කෙළේය.

කංඛාවිතරණ විසුද්ධියෙහි ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙන් සමුදය සත්‍යය ව්‍යවස්ථා කෙළේය.

මේ මග්ගාමග්ග ඤාණ දස්සන විසුද්ධියෙහි මනාව මාර්ගය ව්‍යවස්ථා කිරීමෙන් මාර්ග සත්‍යය ව්‍යවස්ථා කෙළේයි. මෙසේ ලෝකික ඥානයෙන්ම ත්‍රිවිධ සත්‍යයන් ව්‍යවස්ථා කෙළේ වෙයි.

21 ප්‍රතිපදා ඥානදර්ශන විශුද්ධි නිද්දෙසය.

"උදය- ව්‍යය ඥානයෙහි පවත් සංස්කාරොපෙක්ෂා ඥානය තෙක් පැවති අෂ්ටවිධ ඥානයන්ගේ වශයෙන් විදර්ශනාවාරයාගේ මස්තක ප්‍රාප්තියෙන් ඒ අට වැනි සංස්කාරොපෙක්ෂා ඥානය ශිඛා ප්‍රාප්ත විදර්ශනා නම් වේ. නවවැනි සත්‍යානුලෝමක ඥානයද සමග මේ නවය ප්‍රතිපදාඥාන දර්ශන විශුද්ධි නම් වේ."

ඒ මෙසේයි:- මෙහි ඔහාසාදී දශ විදර්ශනොප ක්ලේශයන්ගෙන් මිදුණාවූ විදර්ශනා චිත්ත විටියට බැස ගත් හෙයින් විදර්ශනයයි කියන ලද.

- (1) උදයව්‍යයානු දර්ශන ඥානය.
- (2) භංගානු දර්ශනඥානය
- (3) භයතුපස්ථානඥානය
- (4) ආදීනවානු දර්ශන ඥානය.
- (5) නිර්විදානු දර්ශන ඥානය
- (6) මුඤ්චතුකම්‍යතා ඥානය
- (7) ප්‍රතිසංඛ්‍යානු දර්ශන ඥානය
- (8) සංස්කාරොපෙක්ෂා ඥානය දැයි මේ අෂ්ට ඥානයෝ දත යුතු වෙත්.
- (9) සත්‍යානුලෝමික ඥානය යනු අනුලෝම ඥානයට නමකි.

1 උදය ව්‍යයානු දර්ශන ඥානය.

උදය- ව්‍යය දැනීමී අර්ථයෙන් හා ප්‍රත්‍යක්ෂ හෙයින් දැකීම් අනර්ථයෙන්ද ඥාන දර්ශනයයි, එයම ප්‍රතිපක්ෂ ධර්මයන්ගෙන් විශුද්ධවූ හෙයින් ඥාන දර්ශන විශුද්ධි නම් වේ. (එයම) මෙයින් ආර්ය මාර්ගයට පිළිපදිනුයි. ප්‍රතිපදා ඥාන විදර්ශනා විශුද්ධියයි කියන ලදී.

ඒ වූකලී උපත් මාත්‍රවූ ප්‍රගුණ නොවූ නුවණ සඳහා කියන ලදී. ප්‍රගුණ වූයේ නිත්‍ය සංඥාදීන්ගේ ප්‍රභාණයෙන් සිද්ධවූ ප්‍රභාණ

පරිඥාවට අධිෂ්ඨාන වූයේ වෙයි. ඒ අධිගමයෙන් අටළොස් මහා විදර්ශනාවන් අතුරින් ඇතැම් විදර්ශනාවක් අධිගත වේ.

උදය- ව්‍යය මෙනෙහි කොට සන්තතිය ඉතිලච්චෙන් අනිත්‍ය ලක්ෂණය යථා ස්වභාවයෙන් වැටහේ. සංස්කාරයන් නිතර පෙළෙන බැව් මෙනෙහි කොට ඉරියව්වෙන් වැසුණු බව ඉහිළුවූ කල දෘඩ ලක්ෂණය යථා ස්වභාවයෙන් වැටහේ. පෘථිව්‍යාදී නානා ධාතුන් ද්විතිර්භාග- කොට සත්‍ය බිදීම කළ කල්හි අනාත්ම ලක්ෂණය යථා- ස්වභාවයෙන් වැටහේ.

නැවත මෙහි අනිත්‍යය, අනිත්‍ය ලක්ෂණය, දූඛය දූඛ ලක්ෂණය, අනාත්මය. අනාත්ම ලක්ෂණ යයි මේ විභාගය දතයුතු. ඔවුනතුරින් අනිත්‍යය නම් ස්කන්ධ පඤ්චකයයි. කුමක් හෙයින්ද යත්:- විනාශය, අන්‍යථාත්වය යන ස්වභාවය ඇති හෙයින්. ඇතිව නැතිවන හෙයින් හෝහි (මෙහි පූර්ව නයින් ජාති ජරා මරණ ස්වභාවයෙන්ද, දෙවන නයින් මිහිකිරීම් ව්‍යයවිම් ස්වභාවයෙන්ද අනිත්‍ය දැක්වූහ.

උත්පාද- ව්‍යය අන්‍යථාත්වය (ජාති ජරා මරණ) යන මේ අනිත්‍ය ලක්ෂණයයි. ඉපිද නැතිවීමයයි කියන ලද ආකාර විකාරය හෝ අනිත්‍ය ලක්ෂණයයි.

විදර්ශනා ඥානය තියුණුව පවත්නා කල්හි සංස්කාරයන් සැහැල්ලුව වැටහෙන කල්හි ඉපදීමට හෝ ස්ථිතියට හෝ පැවැත්මට හෝ සංස්කාර නිමිත්තට හෝ නො පැමිණේ. ක්ෂය- ව්‍යය හෙද නම් නිරෝධයෙහි ස්මෘතිය පිහිටයි. සංස්කාරයන් මෙසේ ඉපිද මෙසේ නිරුද්ධ වෙතියි දක්නාවූ යොගී හට පෙර කියේ උදයය හැර ව්‍යයයම මෙනෙහි කරන කල්හි " භංගානුපස්සනා නම්" විදර්ශනා ඥානය උපදී.

2. භංගානු දර්ශන ඥානය.

රූප- වෙදනාදී අරමුණු ක්ෂය- ව්‍යය වශයෙන් දැන ඒ ආලම්බන චිත්තයාගේද භංග වශයෙන් දක්නා ප්‍රඥාව විදර්ශනා ඥානය නම් වේ.

ඒ මෙසේයි:- රූපාලම්බන භාවයෙන් සිත ඉපිද බිඳුණු කල ඒ අරමුණ දැන ඒ චිත්තයාගේ භංගය අනුව බලයි.

කෙසේද? යන්න- අනිත්‍ය හෙයින් බලයි. නිත්‍ය හෙයින් නොබලයි. දුක් හෙයින් බලයි. සැප හෙයින් නොබලයි. අනාත්ම හෙයින් බලයි. ආත්ම හෙයින් නොබලයි. කළකිරෙයි. සතුටු නොවේ. නො ඇලෙයි නො රැඳෙයි. නිරුද්ධ කෙරෙයි. නූපදවයි. දුරු කෙරෙයි නොගනී. අනිත්‍ය හෙයින් බලන්නේ නිත්‍ය සංඥාව දුරු කෙරේ දුක් හෙයින් බලන්නේ සුඛ සංඥාව දුරු කෙරේ. අනාත්ම හෙයින් බලන්නේ ආත්ම සංඥාව දුරු කෙරේ. කළකිරුණේ සතුට දුරු කෙරේ. නො ඇලුණේ රාගය දුරු කෙරේ. නිරුද්ධ කරනුයේ සමුදය දුරු කෙරේ. අතහරිනුයේ ආදානය දුරුකෙරේ. වේදනාරම්මණයෙහි -පෙ- සංඥාරම්මණයෙහි -පෙ- සංඛාරාරම්මණයෙහි -විඤ්ඤාණාරම්මණ-යෙහි වක්ඛාරම්මණයෙහි -පෙ- ජරා මරණාරම්මණයෙහි සිතඉපදී බිඳෙයි -පෙ- සමුදය දුරු කරන්නේ ආදානය කෙරේ.

යම් හෙයකින් යමක් අනිත්‍ය දුක්ඛ- අනාත්ම නම් එය තෘෂ්ණා- දෘෂ්ටි ආදී වශයෙන් අභිනන්දනය නො කට යුතුයි. යමක් අභිනන්දනය නොකටයුතු නම් එහි නොඇලිය යුතුයි. එහෙයින් භංගානුපස්සනානුසාරයෙන් අනිත්‍යය, දුඃඛය අනාත්මයයි දක්නා ලද සංස්කාර ජාතයෙහි කළකිරේ. සතුටු නොවේ. නොඇලේ, නොරැඳේ. ඒ යොගී තෙමේ මෙසේ නො ඇලෙන්නේ පළමු කොට ලොකික ඥානයෙන්ම රාගය නිරුද්ධ කෙරේ. සමුදය නොකෙරේ. තෘෂ්ණාව නූපදවයි යන අන්තර්ගත නිරෝධයම බලයි. සමුදය නොබලයි යන අන්තර්ගතය. මෙසේ පිළිපත් ඒ යොගී තෙමේ සංස්කාරයන් දුරු කෙරේ. නොගනී,

එහෙයින් ඒ අනිත්‍යාදී අනුපස්සනාවෙන් යුක්තවූ භික්ෂු තෙමේ පෙර කී තදාංගාදී ක්‍රමයෙන් කෙලෙසුන් දුරු කෙරේ. නිර්වාණයටද පිවිසේ. ඉපදවීම් වශයෙන් කෙලෙසුන් ඇද නොගනී. දොස් නොදැකීම් වශයෙන් සංස්කාරාරම්මණයන් නොගනී.

මෙසේ අකම්පාවූ ඒ යොගී තෙමේ නිරුද්ධ නුවුයේම නිරුද්ධ වේ. නොබිඳුනේම බිඳේයයි පැවති මනස්කාර ඇත්තේ

බිඳෙන දුර්වල භාජනයක් මෙන්ද, විසිරෙන සියුම් රජසක් මෙන්ද, බදින තල මෙන්ද, සියලු සංස්කාරයන්ගේ උප්පාද-
ධීනි පවත්නි නිමිත්ත හැර හෙදයම දකී.

"දිය බුබුලක්- මිරිඟු දියක් දක්නාසේ ලොකය බලන යෝගී මරහු නොදකී."

3. භයතුපස්ථාන ඥානය.

මෙසේ සියලු සංස්කාරයන්ගේ ක්ෂය- වාය- හෙද නූම් නිරෝධය අරමුණු කොට පැවති භංගානුපස්සනාව ආසෙවනය කරන- වඩන- නැවත නැවත වඩන ඒ යෝගීහට සියලු භව- යෝනි- ගති- විඤ්ඤාණට්ඨිනි- සත්තාවාසයෙහි බිඳෙන සංස්කාරයෝ, සුවසේ ජීවත්වනු කැමති බියසුලු පුරුෂයක් හට සිහි වග- දිවි- වලස්- තරස්- යක්- රකුස්- සැඩ ගොන් සැඩබලු- බිඳුණු මදඇති ඇත්- ගොර සප්- හෙණ- මඩුලු- සොහොන්- සුදබිම්- දිළියෙන අඟුරුවල ආදිය මෙන් මහා භයව වැටහෙත්.

ඉකුත් සංස්කාරයෝ නිරුද්ධ වූහ. වර්තමාන සංස්කාරයෝ නිරුද්ධ වෙත්. අනාගතයෙහි උපදින සංස්කාරයෝද මෙසේම මතු නිරුද්ධ වන්නාහයි බලන්නාවූ ඕනට භයතුපට්ඨාන නම් නුවණ උපදී,

මේ එහි උපමාවෙකි,- එක් මාගමකගේ පුත්තු තුන්දෙනෙක් රාජාපරාධයක් කළහ. රජ ඔවුන් හිස් සිඳිමට නියෝග කෙළේය. ඕනෙමෝ පුතුන් හා වධ ස්ථානයට පැමිණියාය. එකල ඇයගේ දෙටු පුතාගේ හිස සිඳ, මද්දුමයාගේ හිස සිඳිමට සූදානම් වූහ. ඕනෙමෝ 'වැඩිමලාගේ හිස සින්දේය' මද්දුමයාගේ හිසද සිඳියයි' බාලයා කෙරෙහි ආලය හැරියාය. මෙතෙමේද අනික් දෙදෙනා මෙනැයි කියායි.

ඒ උපමාහි- ඒ ස්ත්‍රිය දෙටුපුතාගේ සිඳි හිස දැකීම මෙන් යෝගීහුගේ ඉකුත් සංස්කාරයන්ගේ නිරෝධය දැකීමද, මද්දුමයාගේ හිස සිඳිනු දැකීම මෙන් වත්මන් සංස්කාර නිරෝධය දැකීමද, මේද මොවුන් වැනියයි බාලයාගේ ආශාව හැරීම මෙන් අනාගතයෙහිද උපදනා සංස්කාරයෝ බිඳෙත්යයි අනාගත ධර්මයන්ගේ නිරෝධය දැකීමද දතයුතු මෙසේ බලන්නාවූ ඒ යෝගීහට මෙනැත භයතුපට්ඨාන ඤාණය උපදී.

“අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන යොගීහට කුමක් භය වශයෙන් වැටහේද? අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නාහට නිමිත්ත භය වශයෙන් වැටහේ. දුක් වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නාහට ප්‍රවෘත්තිය භය වශයෙන් වැටහේ. අනාත්ම වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නාහට සංස්කාර නිමිත්තද, භව ප්‍රවෘත්තියද භය වශයෙන් වැටහේ.

ඒ මෙසේයි:- අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන යොගී තෙමේ සංස්කාරයන්ගේ මරණයම බලයි. එහෙයින් ඒ යොගීහට සංස්කාර නිමිත්ත භය වශයෙන් වැටහේ. ප්‍රවෘත්තිය නම් රූප-අරූප භවයන්ගේ ප්‍රවෘත්තියයි. දුක් වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නේ සුඛ සම්මතවූද ප්‍රවෘත්තිය නිතර පෙළෙන බවම දකී. එහෙයින් ඒ යොගී භව ප්‍රවෘත්තියම භය වශයෙන් දකී. අනාත්ම වශයෙන් මෙනෙහි කරන යොගී තෙමේ ප්‍රවෘත්ති- නිමිති යන මේ දෙකම ශුන්‍යවූ ගමක් මෙන් ද, මිරිඟු දියක් මෙන්ද, ගාන්ධර්ව නගරයක් මෙන්ද රික්තය, තුවෂය, ශුන්‍යය. අස්වාමිකය, අපරිනායකයයි දකී. එහෙයින් ඒ යොගීහට නිමිත්ත පවත්න යන දෙකම භය වශයෙන් වැටහේ.

4. ආදීනවානුදර්ශන ඥානය

ඒ භයතුපට්ඨාන ඤාණය සෙවුනා- වචන- බහුලව කරන ඒ යොගීහට සියලු භව- යොනි- ගති- ධීනි- සත්ත්වාවාසයන්හි සංස්කාරයන්ගෙන් වන අනර්ථයෙන් ආරක්ෂාවක් නැති ඒ අනර්ථය දුරු කිරීමට ලැගෙන තැනෙක් නැති. යා යුතු තැනෙක් නැති, රක්ෂා කරන තැනෙක් නැතැයි පැනේ. සියලු භව- යොනි- ගති- ස්ථිතී නිවාස ගතවූ සංස්කාරයන් අතුරින් එක සංස්කාරයෙක්හිදු ප්‍රාර්ථනාවෙක් හෝ දෘෂ්ටි වශයෙන් දැඩිව ගැනීමෙක් හෝ නොවේ. තුන් භවය සාලඟුරින් පිරි අඟුරු වළවල් මෙන්ද, සතර (මහාභූත ආශීවිෂයන් සතර දෙනකුත් මෙන්ද, පඤ්චස්කන්ධයෝ නගා ගත් කඩු ඇති වධකයන් පස්දෙනකුත් මෙන්ද, චක්ෂුරාදී ආධ්‍යාත්මික ආයතන සය ආත්ම- ආත්මිය භාවයෙන් ශුන්‍ය හෙයින් ශුන්‍ය ග්‍රාමයෙක් මෙන්ද, බාහිර ආයතන සහ ගම්පහරන සොරුන් මෙන්ද, සජ්න

විඥාන ස්ථිතිහුද: නව සත්ත්වාවාසයෝද, රාගාදී එකොළොස් ගින්නෙන් ඇවිලගත්තවුන් මෙන්ද, දිළියෙන්නවුන් මෙන්ද, ගිනිසිළු ඇත්තවුන් මෙන්ද, සියලු සංස්කාරයෝ ගඩ මෙන්ද, රොග මෙන්ද, හුල් මෙන්ද, අසයන් මෙන්ද, ආබාධයන් මෙන්ද වූවාහු ආස්වාද රහිතයන්ව නිරසයන්ව මහත් ආදීනව රැසක්ව වැටහෙති,

ඒ මෙසේයි:- සුවසේ ජීවත්වනු කැමති බියසුලු පුරුෂයකු හට රමණී සේ පිහිටි චණ්ඩ මාගයන් ඇති වන ගහණයක් මෙන්ද, ව්‍යාඝ්‍රයන් ඇති ගුහාවක් මෙන්ද, කිඹුලන් හා රකුසන් සහිත විලක් මෙන්ද, ඔසවා ගත් කඩු ඇති සතුරකු මෙන්ද, විෂ සහිත බොජුනක් මෙන්ද, සොරුන් ඇති මාර්ගයක් මෙන්ද, ගිනි ගත් ගෙයක් මෙන්ද, යොදනලද සේනා ඇති යුද බිමක් මෙන්ද වැටහේ. ඒ පුරුෂතෙම ව්‍යාල සහිත වන ගහණාදීන්ට පැමිණ බියපත්ව සංවිග්නව හටගත් ලොමුදහගැනීම් ඇතිව භාත්පසින් ආදීනව දක්නා සේ මේ යොගී තෙමේ භංගානුපස්සනා වශයෙන් සියලු සංස්කාරයන් භය වශයෙන් එළඹ සිටි කල්හි භාත්පසින් නිරසවූ ආස්වාද රහිත ආදීනවයම දකී. මෙසේ බලන්නාවූ ඒ යොගීහට ආදීනව ඤාණ නම් ඤාණයක් උපන්නේ වේ.

එයින් වදාළහ.

"මේ දශක වස්තුක දොළොස් වාරයකින් සැරැසුණු අන්ථයව්‍යතිරෙකවූ මේ ආදීනව ඥාන පදභාජනය කියන ලදී."

භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව කෙසේ ආදීනවයෙහි ඥානය වේද?

(1) ඉපදීම භයෙකැයි භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය වේ. සංස්කාර ප්‍රවාත්තිය භයෙකැයි, සංස්කාර නිමිත්ත භයෙකැයි, ආයුහන සංඛ්‍යාත ප්‍රතිසන්ධියට හෙතුවූ කර්මය භයෙකැයි, ප්‍රතිසන්ධිය භයෙකැයි, නිරයාදී පස් ගතිය භයෙකැයි, නිපැත්ම භයෙකැයි, උපප්‍රාප්තිය භයෙකැයි ජාතිය භයෙකැයි, ජරාව භයෙකැයි, ව්‍යාධිය භයෙකැයි මරණය

භයෙකැයි, ශෝකය භයෙකැයි, පරිදෙවය භයෙකැයි, උපායාසය භයෙකැයි, භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය නම්වේ.

(2) අනුත්පාදය ක්ෂෙමයයි ශාන්ති පද නම් නිර්වාණයෙහි ඥානය වේ. අප්‍රවෘත්තිය, අනුපායාසය ක්ෂෙමයයි ශාන්ති පදයෙහි ඥානයවේ.

(3) උත්පාදය භයය, අනුත්පාදය ක්ෂෙමයයි ශාන්ති පදයෙහි ඥානය වේ.

(4) උත්පාදය දුඃඛයයි භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව, ආදීනවයෙහි ඥානය වේ. ප්‍රවෘත්තිය -පෙ- උපායාසය දුක්ඛයයි, භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය වේ.

(5) අනුත්පාදය සුඛයයි ශාන්තිපදයෙහි ඥානය වේ. අප්‍රවෘත්තිය- අනුපායාසය සුඛයයි ශාන්තිපදයෙහි ඥානයවේ.

(6) උත්පාදය දුඃඛය, අනුත්පාදය සුඛයයි ශාන්තිපදයෙහි ඥානය වේ.

(7) උත්පාදය සාම්පයයි භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය වේ. සංස්කාර ප්‍රවෘත්තිය- උපායාසය සාම්පයයි භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය වේ.

(8) අනුත්පාදය නිරාමිසයයි නිර්වාණයෙහි ඥානයයි. අප්‍රවෘත්තිය - අනුපායාසය නිරාමිසයයි ශාන්තිපදයෙහි ඥානය වේ.

(9) උත්පාදය සාම්පය, අනුත්පාදය නිරාමිසයයි ශාන්තිපදයෙහි ඥානය වේ,

(10) උත්පාදය සංස්කාරයහයි භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය වේ. (සංස්කාරයන්ගේ) ප්‍රවෘත්තිය, උපායාසය සංස්කාරයහයි භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥානය වේ.

(11) අනුත්පාදය නිර්වාණයයි. ශාන්ති පදයෙහි ඥානය වේ. අප්‍රවෘත්තිය- අනුපායාසය නිර්වාණයයි ශාන්ති පදයෙහි ඥානය වේ.

(12) උත්පාදය සංස්කාරයහ. අනුත්පාදය නිර්වාණයයි ශාන්ති පදයෙහි ඥානය වේ. ප්‍රවෘත්තිය -පෙ- උපායාසය

සංස්කාරයහ. අනුපායාසය නිර්වාණයයි ශාන්ති පදයෙහි ඥානය වේ.

"ඉපදීමය, පැවැත්මය, නිමිත්තය, ආයුහනය, ප්‍රතිසන්ධිය, දුක්ඛයයි දකී. මේ ආදීනවයෙහි ඥාණයයි. අනුප්පාදය, අප්‍රවෘත්තිය, අනිමිත්තිය, අනායුහනය, අප්‍රතිසන්ධිය සැප යයි දකී මේ නිර්වාණ (ශාන්ති පද) යෙහි ඥාණයය.

"ආදීනවයෙහි ඥාණය- උප්පාද- පවත්ති- නිමිත්ත- ආයුහන පටිසන්ධි යන පස් තැනෙක උපදී.

"ශාන්ති පදයෙහි ඥාණය, අනුප්පාද- අප්පවත්ති- අනිමිත්ත- අනායුහන- අප්පටිසන්ධි යන පස් තැනෙක උපදී. මේ දස ඥාණයන් දන්නේ ආදීනව ඥාණ, ශාන්ති පද ඥාණ දෙකෙහි දක්ෂභාවයෙහි නොයෙක් මිට්ඨා දෘෂ්ටිත්ගෙන් කම්පිත නොවේ.

මෙහි උත්පාදාදී යම් භවයෙක් වේ නම් එය නියමයෙන්ම දුක් වේ. උත්පාදාදිය වට්ටාමිස- ලොකාමිස- කිලෙසාමිසයෙන් නොමිදුණු හෙයින් සාමිසමයි යමක් ආමිස සහිත නම් එය සංස්කාර මාත්‍රමයි. එහෙයින් "මෙසේ දුක් සැහැව් ඇති කල්හිදු භයාකාරයෙන්ද, දුඛාකාරයෙන්ද, සාමිසාකාරයෙන්දැයි ආකාර නානාත්වයෙන් පැවතීම් වශයෙන් මෙහි නානාත්වය දතයුතුයි.

5 නිර්විදානුදර්ශන ඥානය

ඒ යෝගී තෙමේ මෙසේ ත්‍රෛභූමක සියලු සංස්කාරයන් ආදීනව වශයෙන් දක්නේ සියලු භව- යෝගී ගති විඤ්ඤාණයීහි සත්වාචාසගතවූ බිඳෙන සුලු සියලු සංස්කාර ජාතයෙහි කළකිරෙයි. උකටලී වෙයි. නොඇලේ. චිත්‍රකුට පර්වත පාදයෙහි ඇලුණු සුවර්ණ රාජහංසයා අපචිත්‍රවූ සැබොල් කම්දොර ගවර වළෙහි නොඇලෙන්නාක් මෙනි. සිංහ ප්‍රපාතාදී සප්ත මහා විල්හිම ඇලේ. එපරිද්දෙන්ම මේ යෝගී රාජහංස තෙමේ මනාකොට දක්නාලද ආදීනව ඇති සහංගුර ත්‍රෛභූමක සංස්කාරගතයෙහි නොඇලේ. භාවනාවෙහි ඇලුණු හෙයින් භාවනාහිරත්වයෙන් යුක්ත වූයේ සප්තානුදර්ශනයෙහි ඇලේ.

රන් මැදිරියෙහි බහාලූ මෘගරාජ සිංහයා එහි නොඇලී තුන් දහසක් යොදුන් විශාලවූ හිමවතම ඇලෙන්නාක් මෙනි.

මේ යෝගී සිංහ තෙමේද කාමසුගති ආදී ත්‍රිවිධ සම්පත්ති භවයෙහි නොඇලී ත්‍රිවිධ අනුපස්සනානිම ඇලේ. සර්වාංග ධවල සප්තස්ථානයක් භූමියෙහි ස්පර්ශ වන්නාවූ සෘද්ධිමත් ආකාශවාරී ඡේදිතක හස්තිරාජයා නුවර මැද නොඇලී හිමාලයෙහි සදත් විල්හිම ඇලෙන්නාසේ මේ යෝගීවරවාරණයාද සියලු ඉන්ද්‍රිය භූමක සංස්කාරයෙහි නොඇලී යට "අනුප්පාදො ඛේමං" යනාදී නයින් අධිමුක්ති පූර්වක අත්වය දර්ශනයෙන් දක්නා ලද ශාන්ති පදයෙහිම ඇලෙයි. ඒ ශාන්ති පදයෙහි නිමිත ප්‍රචණ්ඩ ප්‍රාග්භාර සිත් ඇතිවේ.

(6) මේ නිබ්බිදාඤාණය පෙර කී භයතූපට්ඨාන- ආදීනව ඤාණ දෙක හා අර්ථ වශයෙන් එකෙකි. එහෙයින් කීහ. පැරණියෝ:-

"එකම භයතූපට්ඨාන ඤාණය නාම තුනම ලබයි. සියලු සංස්කාරයන් භය වශයෙන් දිටිනුයි. භයතූපට්ඨාන නම්වී. එම සංස්කාරයන්හිම ආදීනව උපදවානුයි ආදීනවානුපස්සනා නම්වී. එම සංස්කාරයන්හිම නිර්වේද කරමින් උපනැයි නිබ්බිදානුපස්සනා නම් වියයි"

පෙළෙහිද වදාළහ.

"භයතූපට්ඨානයෙහි යම් ප්‍රඥාවෙක් වේද, ආදීනවයෙහි යම් නුවණෙක් වේද, යම් නිර්වේදයෙක් වේද, මේ ධර්මයෝ එකාර්ථයහ. ව්‍යඤ්ජනම වෙනසි."

මේ නිර්වේද ඥානයෙන් කළකිරුණු, (උකට්ඨිච්ඡා) නොඇලුණු, මේ කුලපුත්‍රයාගේ සිත සියලු භව- යෝගි- ගති විඥානස්ථිති- සත්වාචාස ගතවූ සහෙද සංස්කාරයන් අතුරින් එකද සංස්කාරයෙක නොඇලේ, නොලැගේ. නොබැඳේ, සියලු සංස්කාර ජාතයෙන් මිඳෙනු කැමැත්තේ, නික්මෙනු කැමැත්තේ වේ.

යෝගීහුගේ සිතද සියලු සංස්කාර ජාතයෙන් මිඳෙනු කැමැත්තේ, නික්මෙනු කැමැත්තේ වේ. මෙසේ සියලු සංස්කාරයෙහි ආලය පහවූ සියලු සංස්කාර ජාතයෙන් මිඳෙනු කැමති ඒ යෝගීහට මුඤ්චිතුකම්‍යනා ඤාණය උපදී.

7 පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණය.

මෙසේ ඒ යෝගී සියලු හව- යෝනි- ගති- ස්ථිති- නිවාස- ගත සහෙදක සංස්කාරයන් කෙරෙන් මිදෙනු කැමැත්තේ සියලු සංස්කාර ජාතයෙන් මිදෙනු පිණිස නැවත ඒ සංස්කාරයන්ම පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණයෙන් තිලකුණට නගා පරිග්‍රහ කෙරේ.

ඒ මෙසේයි:- ඒ යෝගී සියලු සංස්කාරයන් අනිත්‍ය ක්‍රික හෙයින්ද, තාවකාලික හෙයින්ද, උදය- ව්‍යය දෙකින් පරිච්ඡින්න හෙයින්ද, විනාශවන හෙයින්ද, බිඳෙන හෙයින්ද, අස්ථිර හෙයින්ද, විපරිණාම ධර්ම හෙයින්ද, අසාරක හෙයින්ද විභව හෙයින්ද, සංඛත හෙයින්ද, මරණ ධර්ම හෙයින්දැයි මේ ආදී කාරණයෙන් අනිත්‍යයහයි දකී.

නිතර පෙළෙන හෙයින්ද, දුකින් ඉවසන හෙයින්ද දුඃඛ වස්තු හෙයින්ද, රොග හෙයින්ද, ගණ්ඩ හෙයින්ද, දුක් හෙයින්ද, ආබාධ හෙයින්ද, (ඊනී) හිරිහැර හෙයින්ද, උපද්‍රව හෙයින්ද, හය හෙයින්ද, උපසර්ග හෙයින්ද රක්ෂාස්ථාන නැති හෙයින්ද, නිලීනස්ථාන නැති හෙයින්ද, අසරණ හෙයින්ද, ආදීනව හෙයින්ද දුකට මුල් හෙයින්ද, වධක හෙයින්ද, ආශ්‍රව සහිත හෙයින්ද, මාරාමිෂ හෙයින්ද, ජාතිස්වභාව ඇති හෙයින්ද, ජරාස්වභාව ඇති හෙයින්ද, ව්‍යාධි ස්වභාව ඇති හෙයින්ද, ශොක ස්වභාව ඇති හෙයින්ද, පරිදෙව ස්වභාව ඇති හෙයින්ද, උපායාස ස්වභාව ඇති හෙයින්ද, සංක්ලේශ ස්වභාව හෙයින්දැයි මේ ආදී කාරණයෙන් දුඃඛයහයි දකී.

අමනෝඥ හෙයින්ද දුර්ගන්ධ හෙයින්ද, පිළිකුල් කටයුතු හෙයින්ද, අමණ්ඩනාර්භ හෙයින්ද, විරූප හෙයින්ද, බිහත්ස, හෙයින්දැයි මේ ආදී කාරණයෙන් දුඃඛ ලක්ෂණයට පරිවාරවූ අශුභ හෙයින් දකී.

පර වශයෙන්ද, පරිත්ත හෙයින්ද තුවිෂ් හෙයින්ද, ශුන්‍ය හෙයින්ද, අස්වාමික හෙයින්ද, අනිශ්චර හෙයින්ද, තමා වශයෙනි නොපවත්නා හෙයින්දැයි මේ ආදී කාරණයෙන් අනාත්ම හෙයින් දකී. මෙසේ දක්නාවූ ඒ යෝගියා විසින් තිලකුණට නගා සංස්කාරයෝ පරිග්‍රහ කරන ලද්දාවූ නම් වෙති.

මෙතෙකින් ඒ යෝගීහට පටිසංඛා ඥාණය උපන්නේ වේ. එයින් වදාළහ.

"අනිත්‍ය හෙයින් මෙනහි කරන්නාහට කිනම් පටිසංඛා ඥාණයෙක් (කුමක් දැන නුවණ) උපදීද? දුඛ හෙයින් -පෙ-අනාත්ම හෙයින් මෙනෙහි කරන්නාහට කිනම් පටිසංඛා ඥාණයෙක් (කුමක් දැන නුවණ) උපදීද? අනිත්‍ය හෙයින් මෙනෙහි කරන්නාහට සංස්කාර නිමිත්ත ඇති පටිසංඛා ඥාණය උපදී. දුක් හෙයින් මෙනෙහි කරන්නාහට සංස්කාර ප්‍රචාන්ති ඇති පටිසංඛා ඥාණය උපදී. අනාත්ම හෙයින් මෙනෙහි කරන්නාහට නිමිත්තද, ප්‍රචාන්තියද ඇති පටිසංඛා ඥාණය උපදී, ය කියායි.

8. සංස්කාරොපෙක්ෂා ඥාණය.

යෝගී තෙමේ මෙසේ පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණයෙන් සියලු සංස්කාරයෝ ශුන්‍යයහ"යි පිරිගා කොට (පිළිගෙන) නැවත මේ මේ සංස්කාර ධර්ම සමූහය ආත්මයෙන් හා ආත්මය පිළිබඳ ධර්මයකින්ද ශුන්‍යයයි මෙසේ දෙකෙළවරක් ඇති ශුන්‍යත්වය පිරිගනී.

ඒ යෝගී තෙමේ මෙසේ ආත්මයක් නො ලැබෙන හෙයින්ම ප්‍රත්‍යක්ෂ හෙයින්ද, අනුමාන වශයෙන්ද ආත්මයක් නො දැක තම තමාගේ උපකරණ වශයෙන් සුව-දුක් සාධන භාවයෙන් සිටි අන් කිසි සතකු හෝ නොදැක නැවත "මම කිසි තැනෙකින් කිසිවකුගේ කිඤ්චන භාවයෙකිම නොවෙමි. මාගේ කිසි තැනෙක කිසිවකුට කිඤ්චන බවෙක් නැත්තේයයි" මෙසේ මේ ශුන්‍යතානු දර්ශනයෙහි යම් වතුකොටික ශුන්‍යතාවක් කියන ලද නම් එය පරිග්‍රහ කෙරේ.

ඒ මෙසේයි. (i) මේ 'නාහං කචචති' යන්නෙන් කිසි තැනෙකින් ආත්මය නොදකී.

(ii) 'න කස්සපි කිඤ්චන තස්මිං' යන්නෙන් තමාගේ ආත්මය අන් කිසිවෙකුට (පළිබෝධ) භාවයෙහි එළවිය යුත්තක් නොදකී.

(iii) 'න ච මම කචචති' යන්නෙහි මම ශබ්දය හැර අනුන්ගේ ආත්මයද කිසි තැනෙක නොදක්නේය. දැන් මම' ශබ්දය ගෙන

(iv) 'න ව මම කිසිමිවි කිසිඳුවන තත්වී' යන්නෙහි ඒ යොගී තෙමේ අනුන්ගේ ආත්මය 'මාගේ කිසි තැනෙක කිසිඳුවන භාවයෙහි ඇතැයි, නොදකියයි තමාගේ භ්‍රාතෘ ස්ථානයෙහි භ්‍රාතෘහු හෝ සහාය ස්ථානයෙහි සහායයා හෝ පරිෂ්කාර ස්ථානයෙහි පරිෂ්කාරය හෝ සලකා කිසි තැනෙකින් අනුන්ගේ ආත්මය මේ පරිෂ්කාරාදී කිසිඳුවන භාවයෙන් ඵලවිය යුත්තක් කොට නොදකී යන අනර්ථයි. මෙසේ මේ යොගී තෙමේ කිසි තැනෙක ආත්මය නොදකින හෙයින් ඒ ආත්මය අනුන් කිසිඳුවන භාවයෙහි ඵලවිය යුත්තකු කොට නොදකී (ආත්මය) තමාගේ කිසිඳුවන භාවයෙහි ඵලවිය යුත්තකු කොට නො දකී අනුන්ගේ ආත්මය තමනට කිසිඳුවන භාවයෙහි ඵලවිය යුත්තකු කොට නො දකී.

මෙසේ මොහු විසින් වතුකොටික සුඤ්ඤතාව පරිග්‍රහ කොට නැවත සයාකාරයෙකින් ශුන්‍යතාව පරිග්‍රහ කෙරේ.

ඒ මෙසේය:- වක්ෂ්‍ය (1) ආත්මයෙන් හෝ (2) ආත්මය පිළිබඳ දැයින් හෝ (3) නිත්‍යයෙන් හෝ (4) ස්ථිරත්වයෙන් හෝ (5) ශාස්වතයෙන් හෝ (6) අවිපරිණාම ධර්මයෙන් හෝ ශුන්‍ය වේ. -පෙ- මනස ශුන්‍යය. රූපයෝ ශුන්‍යයහ. -පෙ- ධර්මයෝ ශුන්‍යයහ, වක්ඛු විඤ්ඤාණය ශුන්‍යය -පෙ- මනො විඤ්ඤාණය, වක්ඛු සම්ඵස්සයයි මෙසේ ජරා- මරණය තෙක් ක්‍රමය පැමිණ විය යුතුය,

මෙසේ සය ආකාරයකින් ශුන්‍යත්වය පරිග්‍රහ කොට නැවත අට ආකාරයකින් පරිග්‍රහ කළ යුතුයි.

ඒ මෙසේයි- රූපය (1) නිත්‍යාසාර- සාරයෙන් හෝ (2) ධ්‍රැවසාර- සාරයෙන් හෝ (3) සුඛසාර- සාරයෙන් හෝ (4) ආත්ම සාර- සාරයෙන් හෝ (5) නිත්‍යයෙන් හෝ (6) ධ්‍රැවයෙන් හෝ (7) ශාස්වතයෙන් හෝ (8) අවිපරිණාම ධර්මයෙන් හෝ අසාරය නිස්සාරය, සාරාපගතයි

ඒ යෝගී මෙසේ අට ආකාරයකින් ශුන්‍යතාව පරිග්‍රහ කොට නැවත දහ ආකාරයකින් පරිග්‍රහ කෙරේ.

ඒ මෙසේයි:- (1) ඒ රූපය රික්ත වශයෙන් (2) තුව්ඡ වශයෙන් (3) ශුන්‍ය වශයෙන් (4) අනාත්ම වශයෙන් (5) අනිශ්චර වශයෙන්

(6) අකාමකාර්ය හෙයින් (7) ආලම්බනිය, හෙයින් (8) අවශ්‍යවර්තනක හෙයින් (9) පරහෙයින් (10) විචික්ත හෙයින් බලන්නේයි. වෙදනා -පෙ- විඤ්ඤාණය රික්ත හෙයින් -පෙ- විචික්ත හෙයින් බලන්නේයි මෙසේ දශ ආකාරයෙන් ශුන්‍යතාව පරිග්‍රහ කොට නැවත දොළොස් ආකාරයකින් පරිග්‍රහ කෙරේ.

ඒ මෙසේයි:- (1) රූපය සත්වයෙක් (2) ජීවියෙක් (3) නරයෙක් (4) මානවකයෙක් (5) ස්ත්‍රියක් (6) පුරුෂයෙක් (7) ආත්මයක් (8) ආත්මය අයත් වස්තුවෙක් නොවේ. (9) මම නොවෙමි. (10) මාගේ නොවේ (11) අනෙකකුගේ නොවේ (12) කිසිවකුගේ නොවේ. වෙදනා -පෙ- විඤ්ඤාණය සත්වයෙක් නොවේ. - පෙ- කිසිවකුගේ නොවේයයි, මෙසේ දොළොස් ආකාරයකින් ශුන්‍යත්වය පරිග්‍රහ කළ යුතුය.

නැවත තීරණ වශයෙන් හතළිස් දෙයාකාරයකින් ශුන්‍යත්වය පරිග්‍රහණය කෙරේ. රූපය අනිත්‍ය හෙයින්- දුක් හෙයින්- රොග හෙයින්- ගණ්ඩ- සල්ල- අඝ- ආබාධ- පර- පලොක- ඊති- උපද්දව- භය- උපසග්ග- වල- පහංගු- අඬුව- අත්තාණ- අලෙන- අසරණ- අසරණිභූත- රිත්ත සුඤ්ඤ- තුවිෂ්- අනිච්ච- අන්‍යස්සාද- ආදීනව- විපරිණාමධම්ම- අසාරක- අඝමුල- වධක- විභව- සාසව- සංඛත- මාරාමිස- ජාතිධම්ම- ජරා ධම්ම- ව්‍යාධි ධම්ම- මරණ ධම්ම- සොක පරිදෙව දුක්ඛ දොමනස්ස උපායාස ධම්ම විසින්ද සමුදය- අස්තංගම නිස්සරණ හෙයින්ද දකී. වෙදනා -පෙ- විඤ්ඤාණය අනිත්‍ය හෙයින් -පෙ- නිස්සරණ හෙයින්ද දකී.

එයින් කිහි:- රූපය අනිත්‍ය හෙයින් -පෙ- නිස්සරණ හෙයින් බලන්නේ ශුන්‍ය හෙයින් ලොකය බලයි. වෙදනා -පෙ- විඤ්ඤාණය අනිත්‍ය හෙයින් -පෙ- නිස්සරණ හෙයින් බලන්නේ ශුන්‍ය හෙයින් ලොකය බලයි.

‘මොඝරාජය, හැම කල්හි සිහි ඇතිව සංස්කාර ලොකය ශුන්‍ය වශයෙන් බලව, ආත්මානු (සත්කාය) දෘෂ්ටිය සමුවිෂේද වශයෙන් නසා මෙසේ මරුන් එතර කරන්නේ වෙයි. මේ කී සේ ලොකය බලන්නනු මාරුයා නොදකී.”

මෙසේ ශුන්‍යතා වශයෙන් දැක තිලකුණට නගා සංස්කාරයන් පරිග්‍රහ වශයෙන්ද සන්මර්ශනය කරනුයේ සංස්කාරයන් පිළි බැඳි විනාශය නිසා හයද, සංස්කාරයන්ගේ සම්පත්තිය නිසා ඇති වන ප්‍රීතියද හැර, සංස්කාරයන් කෙරෙහි උදාසීන වෙයි. මැදහත් වෙයි. "මම වෙමි"යි කියා හෝ මාගේයයි කියා හෝ, අත්හළ භාර්යාවක ඇති පුරුෂයෙකු මෙන් මිථ්‍යාදෘෂ්ටි වශයෙන් නොගනී.

ඒ මෙසේයි:- පුරුෂයෙක්හට ප්‍රිය මනාප භාර්යාවක් විය. හෙතෙම ඇයගෙන් වෙන්ව මොහොතකුදු නොමවසයි. ඇයට අතීශයින් මමායන කෙරෙයි. හෙතෙම අන්‍ය පුරුෂයකු හා සිටින්නාවූද, හොත්තාවූද, කථා කරන්නාවූද, සිතාසෙන්නාවූද, ඇය දැක නොසතුටු සිත් ඇත්තේ කිපියේ ඉතා දොම්නසක් විඳී, හෙතෙම පසුව ඇයගේ දොස් දැක ඇයගෙන් මිඳෙනු කැමැත්තේ ඇය දුරු කරන්නේය. ඇය මගේයයි නොගනී. එතැන් පටන් ඇය යම් කිසිවකු හා යම් කිසිවක් කරනු දැකද නො කිපෙන්නේය. දොම්නසට නොපැමිණෙන්නේය. හුදෙක් එකාන්තයෙන් උදාසීනව වන්නේයි මැදහත්ම වන්නේයි. එසේම මේ යොගී තෙමේ සර්ව සංස්කාරයන් කෙරෙන් මිඳෙනු කැමතිව පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණයෙන් සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කරනුයේ මමය මාගේ යයි ගත යුත්තක් නොදැක හයද, ප්‍රේමයද හැර සියලු සංස්කාරයන්හි උදාසීනව මැදහත් වෙයි. මෙසේ දන්නා මෙසේ දක්නා ඒ යෝගීහුගේ සිත තුන් භවයෙහිද, සිවු යොනියෙහිද පස් ගතියෙහිද, සප් විඥානස්ථිතියෙහිද, නව සත්වා වාසයෙහිද, හැකිලෙයි, පැකිලෙයි, වැතිරෙයි, නො පැතිරෙයි, මැදහත් බව හෝ පිළිකුල් බව හෝ පිහිටයි.

යම් සේ මදක් නැමුණු පියුම් පතෙක දිය බිත්දුහු හැකිලෙද්ද, පැකිලෙද්ද, වැතිරෙද්ද, නො පැතිරෙද්ද, ගින්නෙහි බහාලු කුකුළු පතක් හෝ නහර වැලක් හෝ හැකිලේද, පැකිලේද, වැතිරේද, නො පැතිරේද, එසේ ඔහුගේ සිතද තුන් භවයෙහි - පෙ- උපෙක්ෂාව හෝ පිළිකුල් බව හෝ පිහිටයි මෙසේ ඒ යොගී හට සංඛාරූපෙක්ඛා ඥාණයා උපන්නේ වෙයි.

මේ සංඛාරූපෙක්ඛාඥාණය ශාන්තිපදයවූ නිර්වාණය ශාන්ත වශයෙන් දකී. සියලු සංස්කාර ප්‍රවෘත්තිය හැරපියා නිර්වාණයට වදි. නිර්වාණය ශාන්ත සේ නොදකී නම් නැවත නැවත සංස්කාරයන්ම අරමුණු කොට පවතී. සාමුද්‍රිකයන්ගේ දික් කවුඩා මෙනි.

ඒ මෙසේයි:- සමුද්‍රතරණය කරන වෙළෙන්දෝ නැව් නගින්නෝ දිශා කාකයකු ගනිති. ඔවුහු වාත වේගයෙන් පහරන ලද නැව විදේශයකට පැමිණ තෙරක් නොපැතේ නම් එකල දිශා කාකයා අත්හරිත්. උතුරු කුඹ ගසින් අහසට නැගී සියලු සතර දිගද, සතර අනුදිගද, අනුව ගොස් තෙරක් පැතේනම් එයට අභිමුඛවම යෙයි. එසේ නොදකී නම් නැවත නැවත අවුත් කුඹ ගසෙහිම ලැගෙයි. එසේම සංස්කාරොපෙක්ෂා ඥානය ශාන්ති පදයවූ නිර්වාණය ශාන්ත හෙයින් දකී නම් සියලු සංස්කාර ප්‍රවෘත්තිය හැර නිර්වාණයටම පතී. එසේ නොදකී නම් නැවත නැවත සංස්කාරයන් අරමුණු කොට පවතී. ඒ විදර්ශනා ඥානය කුලු අග පොළනු ලබන පිටි මෙන්ද, (දුන්නෙන් පොළා) ඇට හරන ලද කපු පුළුන් මෙන්ද, නානාප්‍රකාරයෙන් සංස්කාරයන් පරිග්‍රහකොට භයද නන්දියද හැරපියා සංස්කාර පරිග්‍රහයෙහි මැදහත්ව ත්‍රිවිධානු දර්ශනා වශයෙන් සිටී. මෙසේ සිටී ඒ සංස්කාරොපෙක්ෂා ඥානය ත්‍රිවිධ විමොක්ෂ මුඛ භාවයට පැමිණ සද්ධානුසාරී ආදී සප්ත ආර්ය පුද්ගල භාවය පිණිස ප්‍රත්‍යාවේ. ත්‍රිවිධ අනුපස්සනා වශයෙන් පවත්නා හෙයින් ශ්‍රද්ධා- සමාධි- ප්‍රඥා යන ත්‍රිවිධ ඉන්ද්‍රියයන්ගේ අධිපති වශයෙන් ත්‍රිවිධ විමොක්ෂ මුඛ භාවයට පැමිණේ නම් වේ.

එයින් වදාළහ.

අනිත්‍ය හෙයින් මෙතෙහි කරන යෝගී අධිමොක්ෂය බහුල වූයේ අනිමිත්ත විමොක්ෂය පිළිලබයි. දුඃඛ වශයෙන් මෙතෙහි කරනුයේ සංසිද්ධි බහුලවූයේ අප්‍රණිහිත විමොක්ෂය පිළිලබයි. අනාත්ම හෙයින් මෙතෙහි කරනුයේ ආත්ම ශුන්‍යතානුදර්ශන බහුල වූයේ ශුන්‍යතා විමොක්ෂය පිළිලබයි.

ඒ මෙසේයි:- ඒ ආර්ය මාර්ගය අනිමිත්ත ධාතුවෙන් උපන් හෙයින් අනිමිත්ත නම්ද, කෙලෙසුන් කෙරෙන් මිදුණු හෙයින් විමොක්ඛ නම් ද වේ. මේ ක්‍රමයෙන්ම අප්‍රණිතිතාකාරයෙන් නිර්වාණය අරමුණු කොට පැවති ආර්ය මාර්ගය අප්‍රණිතිත විමොක්ඛ නම්. ශුන්‍යතාකාරයෙන් නිර්වාණය අරමුණුකොට පැවති ආර්ය මාර්ගය ශුන්‍යතා විමොක්ඛයයි දතයුතු. අභිධර්මයෙහි ක්‍රමක් හෙයින් විමොක්ඛ ද්වයයෙක් ආයේද.

එහෙත් ඒ ත්‍රිවිධ විදර්ශනාඥානය සංස්කාර නිමිත්ත දුරු නොකරන හෙයින් නිෂ්පර්යායයෙන් අනිමිත්තවිමොක්ඛ නොවේ.

නිෂ්පර්යායෙන් වනාහි සුඤ්ඤතාවිමොක්ඛද, අප්පණිතිතවිමොක්ඛද වේ. අභිධර්ම ක්‍රමයෙහි ඒ දර්ශන (ඥාන) යාගේ ආගමන වශයෙන් ආර්යමාර්ගක්ෂණයෙහි විමොක්ඛයට නගන ලද එහෙයින් නිෂ්පර්යාය භාවයෙන් අප්පණිතිතය, සුඤ්ඤතයයි විමොක්ඛ දෙකක්ම වදාරණ ලදැයි දතයුතු.

මේ විමොක්ඛ කථාය.

'මේ සප්ත ආර්ය පුද්ගල විභාගය පිණිස ප්‍රත්‍යය වේයයි කී හෙයින් මෙහි ඒ ආර්ය පුද්ගල විභාගය වේ සද්ධානුසාරීය සද්ධාවිමුත්තය, කායසක්ඛිය, උභතොභාග විමුත්තය, ධම්මානුසාරීය, දිට්ඨප්පත්තය, පඤ්ඤා විමුත්තය, යන මොහු සප්ත ආර්යා පුද්ගලයෝයි. ඔවුන්ගේ එම විභාගයට මේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණය ප්‍රත්‍යය වේ.

අරූප ධ්‍යානයට පැමිණ අර්හත්වයට පැමිණියේ උභතොභාගවිමුත්ත නම් වේ.

යමෙක් වනාහි අනාත්ම වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නේ වේද (දැනීම) බහුල කොට ඇත්තේ ප්‍රඥෙනද්‍රියය ප්‍රතිලාභය කෙරේද, ඒ ආර්ය පුද්ගලතෙම සෝවාන් මාර්ගක්ෂණයෙහි ධම්මානුසාරී නම් වේ. සෝවාන් ඵලය පටන් අර්හත්මාර්ග ක්ෂණය තෙක් සතන්හි දිට්ඨප්පත්ත නම් වේ. අර්හත් ඵලයෙහි පඤ්ඤා විමුත්ත නම් වේ.

හෙතු- එල විශ්වාස කෙරෙමින් කෙලෙසුන් කෙරෙන් මිදුණේ සද්ධාවිමුක්ත නම් වේ. චුට්ඨාන්තයෙහි (අරුපධ්‍යානයනට අනතුරුව) මාර්ගඵල ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කෙළේනුයි කායසක්ඛි නම් වේ. දර්ශනාන්තයෙන් (සොතාපත්ති මාර්ගයට අනතුරුව) සොතාපත්ති ඵලයෙහි පටන් අර්හත්මාර්ගය තෙක් පැමිණියේනුයි. දිට්ඨප්පත්ත නම් වේ, හැඳහීමෙන් කෙලෙසුන් කෙරෙන් මිදුණේ සද්ධාවිමුක්ත නම් වේ. ධ්‍යානය පළමු ස්පර්ශ කොට පසුව නිරොධය (නිර්වාණය) ප්‍රත්‍යක්ෂ කරනුයේ කායසක්ඛි නම් වේ. සංස්කාර දුක්ඛ, නිරොධය සුඛයයි දක්නා ලද්දේ ප්‍රකට කොට දක්නා ලද්දේ ස්පර්ශ කරන ලද්දේනුයි දිට්ඨප්පත්ත නම් වේ.

මේ සද්ධානුසාරී ආදී සතර පදයන් අතුරින් ශ්‍රද්ධාව අනුව යේනුයි. හෝ ශ්‍රද්ධාවෙන් අනුව යේනුයි. සද්ධානුසාරී නම්. ප්‍රඥාව අනුව යේනුයි (ධර්මයෙන්) ප්‍රඥාවෙන් අනුව යේනුයි ධම්මානුසාරී නම්. අරුපධ්‍යානයෙන්ද, ආර්ය මාර්ගයෙන්දැයි දෙකොටසින් මුක්තවූයේනුයි උභතොභාගවිමුක්ත නම්. අනිත්‍යාදී වශයෙන් ප්‍රකාරයෙන් දැන කෙලෙසුන් කෙරෙන් මිදුණේනුයි පඤ්ඤාවිමුක්ත නමැයි. මෙසේ වචනාර්ථ දහයුතු (සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණයයි)

"එකම මේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණයට මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඤාණ නමැයිද, මැද පටිසංඛානුපස්සනා ඤාණ නමැයිද, අන්තයෙහි මස්තකප්‍රාප්තවූයේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණ නම්දැයි නම් තුනක් ලබයි.

"මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඤාණය, පටිසංඛා ඤාණය, සන්තිට්ඨානා ඤාණය යන තුන කෙසේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඥානය වේද? පැවැත්මද නිමිත්තද -පෙ- උපාය සයද, මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඥානය පටිසංඛා ඥානය සන්තිට්ඨානා ඥානය යන තුන සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණයයි. උත්පාදය දුක්ඛයැයිද භයෙකැයිද, සාමීෂ යයිද -පෙ- උත්පාදය සංස්කාරයයිද -පෙ- උපායාසය සංස්කාරයයිද මුඤ්චිතුකම්‍යතා- පටිසංඛා- සන්තිට්ඨානා ඤාණය සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණයයි.

මෙසේ මාර්ගයට පූර්වයෙහි නිර්වේදඥානයෙන් කළකරුණු පුද්ගලයාගේ උත්පාදාදීන් හරිනු කැමති බව මුඤ්චිතුකම්පනා නම. මිදීමට උපාය කරනු පිණිස මධ්‍යයෙහි ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කිරීම පටිසංඛාඤාණය නම්.

මිදීමෙන් අවසන්හි අපේක්ෂාව හැරීම් වශයෙන් මැදහත් වීම සන්තිවිධානා නම්.

"යම් මුඤ්චිතුකම්පනයෙක් වේද, යම් පටිසංඛාඤාණයෙක් වේද, යම් සංඛාරූපෙක්ඛාඤාණයෙක් වේද මේ ධර්මයෝ එකාර්ථයහ. ව්‍යඤ්ජනයම වෙනසිසි එහෙයින් කියන ලදී.

මෙසේ අධිගත සංඛාරූපෙක්ඛාඤාණ ඇති මේ කුල පුත්‍රයාගේ මස්තක ප්‍රාප්ත විදර්ශනාව වූවිධාන නම් මාර්ගයට යන හෙයින් වූවිධානගාමිනී වේ.

ඒ සංස්කාරොපේක්ෂා ඥානය (සිඛාවට) කෘත්‍ය වශයෙන්ද ප්‍රවෘත්ති වශයෙන්ද, ලොකික ඥානයන්ගේ මස්තකයට උත්තම භාවයට පැමිණි හෙයින් සිඛාප්‍රාප්ත නම් වේ. වූවිධානයට (නැගීමට) යන හෙයින් වූවිධානගාමිනී නමුදු වේ.

ඒ මෙසේයි:- පිටත විදර්ශනාවට අරමුණුවූ අභිනිවේශ කළ පඤ්චස්කන්ධ සංඛ්‍යාත වස්තුවෙන්ද, ස්වසන්තානයෙහි පවත්නා හෙයින් අප්‍රේක්ෂිතප්‍රවත්තයයි කියන ලද මිථ්‍යා දෘෂ්ටි ආදියෙන් හා ඒ අනුව පවත්නා කෙලෙසුන් කෙරෙහිද නැගී සිටින හෙයින් මාර්ගය වූවිධානයයි කියනු ලැබේ. ඒ වූවිධානයට යන හෙයින් වූවිධානගාමිනී නම. මාර්ගය සටනා කරනු ලැබේ යන අර්ථයි.

එහි අභිනිවේශ වූවිධානයන් හෙළි පෙහෙළි වීම සඳහා මේ මාතෘකාවය අද්ධ්‍යාත්මයෙහි පිවිස අධ්‍යාත්මයෙන් නැගී සිටී. අද්ධ්‍යාත්මයෙහි පිවිස බාහිරයෙන් නැගී සිටී. බාහිරයෙහි පිවිස අද්ධ්‍යාත්මයෙන් නැගී සිටී.

රූපයෙහි පිවිස රූපයෙන් නැගී සිටී. රූපයෙහි පිවිස අරූපයෙන් නැගී සිටී. අරූපයෙහි පිවිස අරූපයෙන් නැගී සිටී. අරූපයෙහි පිවිස රූපයෙන් නැගී සිටී,

එක ප්‍රභාරයෙන් පඤ්චස්කන්ධයෙන් නැගී සිටී.

අනිත්‍ය විසින් පිවිස අනිත්‍ය විසින් නැගී සිටී. අනිත්‍ය විසින් පිවිස දුක් විසින්ද, අනාත්ම විසින්ද, නැගී සිටී දුක් විසින් පිවිස දුක් විසින්ද, අනිත්‍ය විසින්ද, අනාත්ම විසින්ද නැගී සිටී. අනාත්ම විසින් පිවිස අනාත්ම විසින්ද අනිත්‍ය විසින්ද, දුක් විසින්ද නැගී සිටී.

කෙසේද යත්:- මේ ශාසනයෙහි ඇතැම් යෝගාවචරයෙක් පළමු කොටම අද්ධ්‍යාත්ම සංස්කාරයන් විෂයෙහි පිවිසෙයි. පිවිස ඒ සංස්කාරයන් බලයි. හුදු අද්ධ්‍යාත්ම සංස්කාරයන්හි මාර්ග ව්‍යුත්පානය නොවන හෙයින් පිටත්හිදු බැලිය යුතු වේ. එහෙයින් පරසන්තාන ගත ස්කන්ධයන්ද අනිත්ථ්‍යබද්ද සංස්කරයන්ද, අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්ම යයි දකී ඒ යෝගී කලෙක ස්වසන්තානයද, කලෙක පරසන්තානයද, සන්මර්ශනය කෙරේ. මෙසේ සන්මර්ශනය කරන ඒ යෝගී අද්ධ්‍යාත්ම ධර්මයන් සන්මර්ශනය කරන කාලයෙහි විදර්ශනාව මාර්ගය හා ගැළපේ නම් අද්ධ්‍යාත්මයෙහි පිවිස අද්ධ්‍යාත්මයෙන් නැගී සිටී නම් වේ. බාහිර ධර්මයන් සන්මර්ශනය කරන කල විදර්ශනාව මාර්ගය හා ගැළපේ නම් අද්ධ්‍යාත්මයෙහි පිවිස බාහිරයෙන් නැගී සිටී නම් වේ. පිටත්හි පිවිස පිටතින්ද, අද්ධ්‍යාත්මයෙන්ද නැගී සිටීමෙහිදු මේ ක්‍රමයමයි. අනෙක් යෝගියෙක් ආදියෙහිම රූපයෙහි පිවිසෙයි. පිවිස භූත රූපද, උපාදා රූපද රැසක් කොට දකී. හුදු රූප දර්ශන මාත්‍රයේම මාර්ග ව්‍යුත්පානය නොවන හෙයින් අරූපයද දැකිය යුතු වේ. එහෙයින් ඒ රූපය අරමුණු කොට උපන් වේදනා- සංඥා සංස්කාර- විඥාන යන මෙය අරූපයයි අරූපය සන්මර්ශනය කෙරේ. හෙතෙමේ කලෙක රූපය සන්මර්ශනය කෙරේ. කලෙක අරූපය සන්මර්ශනය කෙරේ. මෙසේ සන්මර්ශනය කරන ඒ යෝගීහට රූප සන්මර්ශනය කරන කාලයෙහි විදර්ශනාව මාර්ගය හා ගැළපේ නම් මේ රූපයෙහි පිවිස රූපයෙන් නැගී සිටී නම් වේ. අරූප සන්මර්ශනය කරන කාලයෙහි විදර්ශනාව මාර්ගය හා ගැළපේ නම් මේ රූපයෙහි පිවිස අරූපයෙන් නැගී සිටී නම් වේ.

අරූපයෙහි පිවිස අරූපයෙන් නැගී සිටීමෙහිද රූපයෙහි පිවිස රූපයෙහි නැගී සිටීමෙහිද මේ ක්‍රමය මැයි.

"යං කිඤ්චි සමුදය ධම්මං සබ්බං තං නිරොධ ධම්මං" යි 'උදය වන සුදු වූයේ ව්‍යය වන සුදුසයයි, මෙසේ අභිනිවේශ කොට එසේම ව්‍යුත්ථාන කාලයෙහි එක ප්‍රහාරයෙන් පඤ්චස්කන්ධයෙන් නැගී සිටී නම් වේ.

දූඛ හෙයින් අනාත්ම හෙයින් අභිනිවේශ කොට ශෛව්‍යව්‍යුත්ථානයන්හිද මේ ක්‍රමය මයි.

මේ යෝගීන් අතුරෙන් යමෙක් අනිත්‍ය හෙයින්ද යමෙක් දූඛ හෙයින්ද, යමෙක් අනාත්ම හෙයින්ද, අභිනිවේශ කෙළේනම් වූට්ඨාන කාලයෙහිද අනිත්‍ය හෙයින් වූට්ඨානය වේ. තුන්දෙනම අධිමොක්ෂ බහුලයෝ වෙති. ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රිය පිළි ලබති. අනිමිත්ත විමොක්ෂයෙන් මිදෙති. ප්‍රථම මාර්ගක්ෂණයෙහි සද්ධානුසාරීහු වෙති. සෙසු සත් තන්හි ශ්‍රද්ධා විමුක්තයෝ වෙත්.

දූඛ හෙයින් වූට්ඨානය වේ නම් තිදෙනම පස්සද්ධි බහුලයෝ වෙති. සමාධිත්ද්‍රිය පිළිලබති. අප්‍රණිතිත විමොක්ෂයෙන් මිදෙති. සියලු තන්හි කායසක්ඛිහු වෙති.

අරූපධ්‍යානය මෙහිදී යමෙකුට පාදක වේ නම් හෝ අර්හත් ඵලයෙහිදී උභ්‍යෝහාග විමුක්තවේ. නැවත අනාත්ම හෙයින් වූට්ඨානයවේ නම් ඔහු තිදෙනම ප්‍රඥා බහුලයෝ වෙති. ප්‍රඥෙන්ද්‍රිය පිළිලබති. ශුන්‍යතා විමොක්ෂයෙන් මිදෙත්. ප්‍රථම මාර්ගක්ෂණයෙහි ධාර්මානුසාරීහු වෙති. සතෑනෙක දිට්ඨස්පන්තයෝ වෙති. අර්හත් ඵලයෙහි ප්‍රඥා විමුක්තයෝ වෙත්. දැන් පූර්වවු භවතුපට්ඨානාදී ඥාණයන්ද, පසුව කී ගොත්‍රභූ ආදී ඥාණයන්ද සමග වූට්ඨානගාමිනී විදර්ශනාව ප්‍රකාශ කරනු පිණිස මේ දොළොස් උපමාවෝ දතයුතු වෙත්.

වවුලිය, කෘෂ්ණ සර්පය, ගෘහය, භවය, යකිනිය, ළදරුය, ක්ෂුද්‍රාය, පිපාසය, ශීතය, උෂ්ණය, අන්ධකාරය, විෂයයි මේ උපමාවෝ භයතුපට්ඨාන ඥාණයෙහි පටන් යම්කිසි ඥාණයෙක සිට ඇර දක්වන්නට වටිත්.

(i) වවුලි- එක් වවුලියක් 'මෙහි මලක් හෝ ගෙඩියක් ලබමි' ශාඛා පසක් ඇති මී රුකෙක වසා එක් ශාඛාවක්

පරාමර්ශනය කොට එහි ගතමනා කිසි මලක් හෝ ඵලයක් හෝ නොදුටුවාය. එසේම දෙවන ශාඛාවද, තුන්වන සිවුවන පස්වන- ශාඛාවන්ද පරාමර්ශනය කොට නොදැක්කාය. ඇය ඒකාන්තයෙන් මේ රුක ඵල නැත්තෙක. මෙහි ගතමනා කිසිවක් නැතැයි ඒ රුකෙහි ආලය හැර සෘජු ශාඛාවට නැගී වෙලෙප් අතුරින් හිස ඇද උඩ බලා අහසෙහි පියාඹා අනික් ඵල රුකෙක වැසුවාය,

ඒ උපමාහි යොගී වවුලිය මෙන් දතයුතු. පස් සාධා ඇති මීරුකමෙන් පඤ්චොපාදානස්කන්ධයද, එහි වවුලිය වැසීම මෙන් යොගියාගේ පඤ්චස්කන්ධයෙහි අභිනිවේශයද ඇයගේ එක එක ශාඛාව පරාමර්ශනය මෙන් යොගියාගේ රූපස්කන්ධය සන්මර්ශනය කොට ගතමනා කිසිවක් නො දැක සෙසු ස්කන්ධයන් සන්මර්ශනයද, ඇය මේ රුක නිෂ්ඵලයයි රුකෙහි ආලය හැරීම මෙන් පඤ්චස්කන්ධයෙහි අනිත්‍ය ලක්ෂණාදිය දැකීමී වශයෙන් කළකිරුණු යෝගීහුගේ මුඤ්චිතුකමානා- පටිසංඛානුපස්සනා- සංඛාරුපෙක්ඛා යන ඤාණ තුනද, ඇය සෘජු ශාඛාවෙන් මත්තෙහි නැගීම මෙන් යොගීහුගේ අනුලොම ඤාණයද, හිස නගා උඩ බැලීම සේ ගොත්‍රහ ඤාණයද ආකාශයෙහි ඉහළ නැගීම මෙන් මාර්ග ඤාණයද, අන් ඵල රුකෙක වැසීම මෙන් ඵල ඤාණයද දත යුතුයි.

(ii) කෘෂ්ණ සර්ප:- පටිසංඛාන ඤාණයෙහි කී සේ මැයි මේ උපමාන- උපමෙය සංසන්දනයයි:- සර්පයා හැරීම මෙන් ගොත්‍රහ ඤාණයද, මුදාහැර ආ මග බලන්නා සේ මාර්ග ඤාණයද, මිදී අහස ස්ථානයෙහි සිටීම සේ ඵල ඤාණයද, වේ. මේ මෙහි වෙනසි.

(iii) ගෘහ:- ගෙහිමියා රැ අහර කිස නිමවා යහනට නැගී නිදිගත් කල ගෙය ගිනි ගත්තේය. හේ පිබිදී ගිනි දැක බියවී මේ ගින්නෙන් නො දැවී නික්ම යෙමි නම් මැනවයි බලන්නේ මගක් දැක නික්ම වේගයෙන් නිර්භය ස්ථානයකට ගොස් සිටියේය. එහි ගෙහිමියා අහර ගෙන යහනට නැගී නිදීම සේ බාල පුහුදුනාගේ පස් කඳෙහි 'මමය මාගේයයි' මමායනයද,

පිබිඳ ගිනි දැක බිය පත් කල මෙන් සමාසක් ප්‍රතිපත්තියට පිළිපැද තිලකුණු දැක භයතුපට්ඨාන ඤාණයද, නික්මෙන මග සෙවීම මෙන් මුඤ්චිතුකමාසා ඤාණයද, මග දැකීම මෙන් අනුලොම ඤාණයද, නික්ම යාම සේ ගොනුහු ඤාණයද, වේගයෙන් යාමසේ මාර්ගඥානයද, අභය ස්ථානයෙහි සිටීමසේ ඵල ඥානයද දත යුතු.

(iv) ගව එක් ගොවියෙකු රැ නිදි ගත් කල ගාල බිඳගෙන ගවයෝ පලා ගියහ. හේ අලුයම එහි ගොස් බැලූ කල ඔවුන් පැනගිය බව දැන පිය අනුව ගොස් රජුගේ ගොනුන් දිටි. මේ මාගේ ගෙරිහුයැයි සිතා ගෙනෙන්නාවූ හෙතෙමේ අලුයමිහි "මේ මාගේ ගෙරිහු නොවෙති" රජුගේ ගෙරිහු යයි" හැදින් "මේ සොරෙකැයි" මා රාජ පුරුෂයන් දැක අල්ලා පෙළන්නට පෙර පලායෙමැයි බියව ගොනුන් හැර වේගයෙන් පලා ගොස් බිය නැති තැනෙක සිටියේය. ඒ උපමාහි- මාගේ ගෙරිහු යයි රජුගේ ගොනුන් ගැනීම සේ බාල- පාඨග්ජන-යන්ගේ මමය මාගේයයි ගැනීමද අලුයමිහි රජුගේ ගෙරිහුයයි ඇදිනීම සේ යෝගිහුගේ තිලකුණු වශයෙන් අනිත්‍යය දුඃඛය අනාත්මයයි ස්කන්ධයන් හැදිනීමද, භිත කාලය සේ භයතුපට්ඨාන ඤාණය, හැරපියා යනු කැමැත්ත සේ මුඤ්චිතුකමාසා ඤාණයද හැර පීම සේ ගොනුහු ඤාණයද, පලායම සේ මාර්ගයද, පලා ගොස් අභය ස්ථානයෙහි සිටීමසේ ඵලයද දතයුතු.

(v) යකිනි:- එක් පුරුෂයෙක් යකින්නක හා සසඟ කෙළේය. ඔ රැ කල මේ "තෙමේ නිදිවන්නේ"යයි සිතා අමු සොහොනට ගොස් මිනීමස් කයි. හේ "මැය කොහෙදැ"යි ලුහුබැඳ මිනීමස් කන්නිය දැක ඇය නොමිනිස් බැව් දැන මා කන්නට පෙරාතුවම පැන යමි"යි භීතව වේගයෙන් පලා ගොස් අභය ස්ථානයෙක සිටියේය. ඒ උපමාහි- මිනිසාගේ යකින්න හා සහවාසය සේ ස්කන්ධයන් "මමය මාගේය"යි ගැනීමද, සොහොනෙහි මිනීමස් කන්නිය දැක "මෝ යකින්නකැයි දැනීම මෙන් ස්කන්ධයන්ගේ තිලකුණු දැක අනිත්‍යාදි බැව් දැනීමද, බියපත් කල සේ භයතුපට්ඨාන ඤාණයද, පලායනු කැමැත්ත

සේ මුඤ්චිතුකම්පනා ඥාණයද, සොහොන හැරීම සේ ගොනුහු ඥාණයද, වේගයෙන් පලා යාමයේ මාර්ග ඥානයද, අභය ස්ථානයෙහි සිටීම සේ ඵල ඥානයද දත යුතු.

(vi) ළදරු:- දරු සොඬ එක් ස්ත්‍රියක් පහයෙක මතු මහලේ හුන්නා ඇතුළු විටියෙහි දරු හඬක් අසා 'ම පුතු කිසිවෙක් පෙළාදැ'යි වේගයෙන් ගොස් තමා පුතූයයි හැඟීමෙන් පර පුතු ගත. ඕ තොමෝ "මේ පර පුතෙකැයි" හඳුනා හයින් ඔබ මොබ බලන්නී "මෝ දරු සෙරකැ"යි කිසිවකු කියන්නට පෙර දරුවා එහි බස්වා පෙරලා වේගයෙන් පහයට නැගී හුන්නාය. "එහි තමා පුතූය"යි සඤ්ඤායෙන් පර පුතු ගැනීම සේ මමය- මාගේ යයි පස්කඳු ගැනීමද, මේ පර පුතූයයි හැඳිනීම සේ තිලකුණු විසින් "මම නොවෙමි" "මාගේ නොවේය" යි හැඳිනීමද බියවීම මෙන් භයකුපට්ඨානයද, ඔබ මොබ බැලීම සේ මුඤ්චිතුකම්පනා ඥාණයද, එහිම දරුවා බැස්වීම සේ අනුලෝම ඥාණයද, බස්වා ඇතුළු විටියෙහි සිටි කාලය සේ ගොනුහුද, පහයට නැගීම සේ මාර්ගයද, නැග හිඳීම සේ ඵලයද දත යුතුයි.

බුදා- පිපාසා- සීත- උණ්හ- අන්ධකාර- වීස- යන උපමා සදෙන ව්‍යුත්ථානගාමිනී විදර්ශනාවෙහි සිටියනුට ලොකොත්තර ධර්මාභිමුඛව නිමිත- ප්‍රවණ- ප්‍රාග්භාර භාවය දැක්වීම සඳහා කියන ලදහ.

(vii) බඩසයින් මඩනාලද සාහිනි ඇති පුරුෂයකු මිහිරි රස බොජුනක් පතන්නා සේ මේ යොගී තෙමේ සසර වට බඩ සයින් පෙළුණේ අමාරසවූ කාගියාසි බොජුන පතයි.

(viii) පිපාසිත පුරුෂයකු වියළි ගෙළ මුවැතිව නොයෙක් ද්‍රව්‍යයෙන් යුක්ත පානයක් පතන්නා සේ මේ යොගී තෙමේ සසර වට පවසින් පෙළුණේ අරි අටැගි මග පානය පතයි.

(ix) සීතලින් පෙළුණු පුරුෂයකු උණුසුම පතන්නා සේ, සංසාරවට්ටයෙහි තෘෂ්ණා ස්තෙන ශීතයෙන් පෙළුණේ කෙලෙස් තවන මාර්ගොෂණය පතයි.

(x) උෂ්ණයෙන් පහරණලද පුරුෂයකු සිහිලස පතන්නා සේ සංසාරවට්ටයෙහි රාගාදී එකොළොස් ගින්නෙන් තැවුණු යොගී තෙමේ එකොළොස් ගිනි සංසිඳුවන නිවන පතයි.

(xi) අන්ධකාරයෙන් මඩනාලද පුරුෂයකු එළියක් පතන්නා සේ අවිද්‍යාත්මකාරයෙන් වෙළා වටකරනලද යොගී තෙමේ ඥාණාලෝක මාර්ග භාවනාව පතයි.

(xii) විෂ කැවුණු පුරුෂයකු විෂ නසන බෙහෙතක් පතන්නා සේ ක්ලේශයෙන් වළදනාලද මේ යොගී තෙමේ කෙලෙස්විෂ මඩනා අමාඞ්‍ය නිවන පතයි.

සියල්ල පෙර කී සෙයින්ම දතයුතුයි. මෙතෙකින් ඒ යොගී පතිලිනවර නම් වේ.

මෙසේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඥාණය යොගීහුගේ පතිලිනවරභාවය නියමකොට මත්තෙහි ආර්යමාර්ගයාගේද, බොද්ධාංග මාර්ගාංග- ධ්‍යානාංග- ප්‍රතිපදා- විමොක්ෂ යන මොවුන්ගේද විශේෂය නියම කෙරේ.

ඒ මෙසේයි.

(i) චූළනාග ස්ථවිර වාදයෙහි- බොජ්ක්ඛංග සතෙක- සයෙකැයිද, මාර්ගාංග අටෙක- සතෙකැයිද, ධ්‍යානාංග පසෙක- සතරෙකැයිද යනාදී විශේෂය පාදකවූ ධ්‍යානය නියම කෙරේයයි යෙති.

(ii) මොරවැවේ වැසි මගාදන්න ස්ථවිරයෝ:- විදර්ශනාවට අරමුණුවූ ස්කන්ධ නියම කෙරෙතැයි යෙති.

(iii) ත්‍රිපිටක මූලාභය ස්ථවිරවාදයෙහි: පෙර කී උභය භෙදය ඇති කල්හිද පුද්ගලයාගේ අද්ධ්‍යානය නියම කෙරේයයි යෙති.

මේ තෙරවරුන්ගේ වාදයන්ගෙන් මේ පූර්වභාග ව්‍යුත්පානගාමිනී විදර්ශනාවම බොද්ධාංගාදීන්ගේ විශේෂය නියම කෙරෙතැයි දතයුතු.

පඤ්චක ක්‍රමයෙහි:- දුතිය- තතිය- චතුත්ථජ්ක්ඛානයන් පාදක කොට උපදවන ලද මාර්ගයෙහි පිළිවෙළින්ම ධ්‍යානය දුතියජ්ක්ඛානයෙහි චතුරංගිකද, තතියජ්ක්ඛානයෙහි තිවංගිකද චතුත්ථජ්ක්ඛානයෙහි දුචංගිකද වේ. මේ ද්විතීයාදී ධ්‍යානත්‍රයයෙහි විතර්ක- සංකල්ප නැති හෙයින් මාර්ගාංග සතෙක්ම වේ. සතරවන ධ්‍යානයෙහි ප්‍රීතිය නැති හෙයින් බොජ්ක්ඛංග සයෙක් වේ. මේ විශේෂය පූර්වභාගයෙහි මෙන්

විදර්ශනා නියමයෙන් නොව පාදකධ්‍යාන නියමයෙන්ද, විදර්ශනා නියමයෙන්ද වේ.

ඒ පඤ්චක ක්‍රමයෙහි දුතිය- තතිය- චතුත්ථජක්ධානයන් පාදක කොට උපදවනලද මාර්ග ඇත්තවුන්ට පූර්වභාග විදර්ශනාව සොමනස්ස සහගතද, උපෙක්ඛා සහගතද වේ. චූට්ඨානගාමිනී ප්‍රඥාව සොමනස්ස සහගතම වේ.

පඤ්චම ධ්‍යානය පාදක කොට නිපදවනලද මාර්ගයෙහි උපෙක්ඛා- චිත්තෙකග්ගතා වශයෙන් ධ්‍යානාංග දෙකෙක්ම වේ. පිතිසම්බොජ්ඣ්ඣංගය නොයෙදෙන හෙයින් බොජ්ඣ්ඣංග සයක් හා සම්මා සංකප්පය නොයෙදෙන හෙයින් මාර්ගාංග සතෙක් වේ. මේ විශේෂයද පාදකධ්‍යාන නියමය හා විදර්ශනා නියමයද යන උභය නියමයන්ගේ වශයෙන් වේ. මේ ක්‍රමයෙහි පූර්වභාග විදර්ශනාව සොමනස්ස සහගත හෝ උපෙක්ඛාසහගත හෝ වේ. චූට්ඨානගාමිනී විදර්ශනාව උපෙක්ඛා සහගතම වේ. අරුප ධ්‍යානයන් පාදක කොට උපදවනලද මාර්ගයෙහිද මේ ක්‍රමයමයි. මෙසේ පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගී යම්කිසි සංස්කාරයක් සන්මර්ශනය කොට නිපදවනලද මාර්ග ඇති යොගීහුගේ ආසන්න ප්‍රදේශයෙහි නැගෙනලද සමාපත්ති තොමෝ ගොඩා වර්ණයට භූමිවර්ණය මෙන් තමා හා සදාශ කෙරේ.

(ii) ද්විතීය ස්ථවිර වාදයෙහි යම් යම් සමවතකින් නැගී යම් යම් සමාපත්ති ධර්මයක් සම්මර්ශනය කොට මාර්ගය නිපදවනලද නම් ඒ ඒ සමවත හා සමානම වේ. ඒ වාදයෙහිද විදර්ශනා නියමය යට කී සෙයින්ම දතයුතු.

(iii) තෘතීය ස්ථවිරවාදයෙහි තම තමාගේ අදහසට අනුරූප වශයෙන් යම් යම් ධ්‍යානයක් පාදක කොට යම් යම් ධ්‍යාන කෙනෙකුත් සම්මර්ශනය කොට මාර්ගය නිපදවනලද නම් ඒ ඒ මාර්ගය ඒ ඒ ධ්‍යානය සදාශම වේයයි කීහ. ඒ නොයෙදේ.

නන්දකොවාද සූත්‍රයෙහි සෝවාන් මෙහෙණගේද පරිපූර්ණ සංකල්පනාව වදාරන බුදුහු උපනිශ්‍රය සම්පත්තිය, ඇත්තහුගේම අද්ධ්‍යාශය නියමය වන් බව හා අද්ධ්‍යාශය පමණකින් සිද්ධ

නොවන බව වදාළහ. එසේම මෙහිදු ද්විතීයද්ධානිකාදී මාර්ගයකට උපනිශ්‍රය ඇත්තනුටම අද්ධාන නියමය වේ. එහෙත් උපනිශ්‍රය නැතහොත් අද්ධානය මාත්‍රයකින් එලොත්පත්තිය නොවේ. එහෙයින් මේ වාදයෙහි පාදක සම්මර්ශන-ධ්‍යානොපනිශ්‍රය ඇති කල්හිම එකාත්තයෙන් සිද්ධවන අධ්‍යාන-නියමයම කෙරෙයයි කියනලදී.

මේ සංඛාරූපෙක්ඛාව ආදියෙහි පටන් කෙලෙස් විෂ්කම්භනය කරනුයේ දුකින් (සප්‍රයොගයෙන්) උත්සාහයෙන් විෂ්කම්භනය කිරීමට හැකි වී නම් දුක්ඛාපට්පදා නම්. විපර්යාසයෙන් සුඛාපට්පදා වේ.

ක්ලෙශයන් විෂ්කම්භනය කොට මාර්ග ප්‍රාදුර්භාවය සෙමෙන් කරන සංස්කාරොපෙක්ෂාව දන්ධාහිඤ්ඤා නම්. විපර්යාසයෙන් ඛිප්පාහිඤ්ඤා වේ. මෙසේ මේ සංඛාරූපෙක්ඛාව ආගමනීය ස්ථානයෙහි පටන් තමන් තමන්ගේ මාර්ගයට නම් දේ. එහෙයින් මාර්ගය දුක්ඛාපට්පදා දන්ධාහිඤ්ඤා, සුඛාපට්පදා-ඛිප්පාහිඤ්ඤායි සතර නාමයක් ලබයි. ඒ මේ ප්‍රතිපදාව කිසි භික්ෂුවක් හට වෙන් වෙන් වශයෙන්ද වේ. කිසි භික්ෂුවක් හට සතර මාර්ගයෙහි එකම ප්‍රතිපදාවෙක් වෙයි. බුදුන්ගේ වූකලී සතර මාර්ගයම (සුඛාපට්පදා) ඛිප්පාහිඤ්ඤාම විය. ධම්මසෙනාපති සාරිපුත්ත ස්ථවිරයන්ටද එසේ මයි. මොග්ගල්ලාන ස්ථවිරයන්ට ප්‍රථම මාර්ගය සුඛාපට්පදා-ඛිප්පාහිඤ්ඤාවී. මතු තතු දුක්ඛාපට්පදා- දන්ධාහිඤ්ඤාවී ප්‍රතිපදාවෙන් අධිපතිනුද ඇතැම් භික්ෂූන්ට සතර මාර්ගයෙහි වෙන් වෙන් වශයෙන් වෙති. ඇතැම් භික්ෂූවක් හට සතර මාර්ගයෙහිම එකෙක්ම වේ. මෙසේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණය පට්පදා විශේෂයද නියම කෙරේ.

තවද මාර්ගය වනාහි ස්වරසයෙන් හෝ, ප්‍රත්‍යණිකයෙන් හෝ, ස්වගුණයෙන් හෝ, ආලම්බනයෙන් හෝ, ආගමනයෙන් හෝ මෙසේ කරුණු පසකින් නම් ලබයි.

(i) ඒ මෙසේයි:- සංඛාරූපෙක්ඛාඤාණය අනිත්‍ය හෙයින් සංස්කාර සන්මර්ශනය කොට නැගේ නම් මාර්ගය අනිමිත්ත

විමෝක්ඛ වේ, දුක්ඛ හෙයින් සංස්කාර සන්මර්ශනය කොට නැගේ නම් මාර්ගය අප්පණිහිත විමෝක්ඛ වේ. අනාත්ම හෙයින් සංස්කාර සන්මර්ශනය කොට නැගේ නම් මාර්ගය සුඤ්ඤත විමෝක්ඛය වේ.

(ii) මේ මාර්ගය අනිච්චානුපස්සනාවෙන් සංස්කාරයන්ගේ සන විනිර්භෝග කොට නිත්‍ය නිමිත්තය, ධූව නිමිත්තය, ණස්චත නිමිත්තය යන මොවුන් දුරුකෙරෙමින් ආ හෙයින් අනිමිත්ත නම්.

දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සුඛ සංඥාව හැර (ප්‍රණීධිය) ප්‍රාර්ථනාව වියළුවමින් ආ හෙයින් අප්පණිහිත නම්.

අනත්තානුපස්සනාවෙන් ආත්මය- සත්ත්වය- පුද්ගලය යන සංඥා හැර සංස්කාර ශුන්‍යත්වයෙන් දක්නා ලද හෙයින් සුඤ්ඤත නමැයි මේ ප්‍රත්‍යණික හෙයින් සිද්ධ නාමයි.

(iii) මේ මාර්ගය රාගාදීන් වියුක්ත හෙයින් සුඤ්ඤත නම්. රූප නිමිති ආදීන්ගේද, රාග නිමිති ආදීන්ගේද, අභාවයෙන් අනිමිත්ත නම්. රාග ප්‍රාර්ථනා ආදීන්ගේ අභාවයෙන් අප්පණිහිතයයි මේ මාර්ගයට ස්වගුණ හෙයින් නම් වේ.

(iv) මේ මාර්ගය ශුන්‍යවූ අනිමිත්තවූ අප්‍රණිහිතවූ නිර්වාණය අරමුණු කරන හෙයින් සුඤ්ඤතය, අනිමිත්තය, අප්පණිහිතයයි කියනු ලැබේ. මේ මාර්ගයට ආලම්බන හෙයින් නම් වේ.

(v) ආගමනය- විදර්ශනාගමනය, මාර්ගාගමනයයි ද්විවිධය. ඒ දෙකින් මාර්ගයෙහි විදර්ශනාගමනය ලැබේ. ඵලයෙහි මාර්ගාගමනය ලැබේ.

ඒ මෙසේයි:- අනත්තානුපස්සනාව සුඤ්ඤතය. ඒ ශුන්‍යතා විදර්ශනාවගේ මාර්ගය විදර්ශනාගමන වශයෙන් සුඤ්ඤතය. අනිච්චානුපස්සනාව අනිමිත්තය. ඒ අනිමිත්ත විදර්ශනා මාර්ගය අනිමිත්ත නම්.

සුත්‍රාන්ත දෙශනාව පර්යාය දෙශනා හෙයින් සුත්‍රාන්ත පර්යායයෙන් ස්වගුණ මාත්‍රාලම්බනයෙනුදු නාමය ලැබේ. ඒ සුත්‍රාන්ත පර්යායයෙහි ගොත්‍රභූ ඤාණය අනිමිත්තවූ නිර්වාණය අරමුණු කොට අනිමිත්ත නම්ව තෙමේ ආගමන ප්‍රතිපදා

ස්ථානයෙහි සිට මාර්ගයට නම් දෙනුයි යෙහි. ඒ අනිමිත්තය හෙතුකොට ගෙන මාර්ගය අනිමිත්තයයි කියන ලදී. මාර්ගාගමනයෙන් ඵලය වනාහි අනිමිත්තය යනු යෙදේමැයි.

දුක්ඛානුපස්සනාව සංස්කාරයන් විෂයෙහි ප්‍රණීධිය වියළුවා ආ හෙයින් ස්වරසයෙන් අප්‍රණීහිත නම් වේ. අප්‍රණීහිත විදර්ශනාවෙන් යුක්ත මාර්ගය විදර්ශනාගමනයෙන් අප්‍රණීහිත නම්. ඒ අප්‍රණීහිත මාර්ගයේ ඵලයද අප්‍රණීහිත නම්. මෙසේ විදර්ශනාව තුමාගේ නාමය මාර්ගයට දෙයි. මාර්ගය ඵලයට නාමය දේ. මේ ආගමන හෙයින් නාම ලාභයයි. මෙසේ මේ සංඛාරූපෙක්ඛාව විමොක්ෂ විශේෂය නියම කෙරේ.

සංඛාරූපෙක්ඛා ඥාණය නිමි.

9 සත්‍යානුලෝමක ඥානය නොහොත් අනුලෝම ඥාණය,

මේ සංඛාරූපෙක්ඛා ඥාණය ඇසිරි කිරීම- වැඩිම බහුලව වැඩීම ඇති යෝගිහට අධිමොක්ෂ නම ශ්‍රද්ධාව ආසෙවනාදී භාවනා විශේෂයෙන් කෘත්‍ය වශයෙන් අධික හෙයින් අතිශයින් බලවත්ව උපදී. මොනවට රුකුල් ලත් වීර්යය ඇති වේ. ආලම්බනාහිමුඛ භාවයෙන් මනාව ඵලඹ සිටි සතිය ඇතිවේ. පස්සද්ධිසුඛයන්ගේ අතිශයයත් භාවයෙන් මනාව සමාහිත චිත්තය වේ. අනුලෝමඥාණයාගේ ප්‍රවෘත්තියට ප්‍රත්‍යය විමට සමර්ථ හෙයින් අතිශයින් තික්ෂණවූ සංස්කාරොපෙක්ෂාව උපදී. ඒ යෝගිහට දැන් දැන් මාර්ගය උපදියයි කියයුතු කල සංස්කාරොපෙක්ෂාව භ්‍රෙහුමක සංස්කාරයන්හි ඵල්බ අනිත්‍යයයි හෝ දුඃඛයයි හෝ අනාත්මයයි හෝ සන්මර්ශනය කොට හවාංගයට බසී. හවාංගයට අනතුරුව සංස්කාරොපෙක්ෂාව අනිත්‍යාදී වශයෙන් අරමුණු කළ සේම සංස්කාරයන් අනිත්‍යයයි හෝ දුඃඛයයි හෝ අනාත්මයයි හෝ සන්මර්ශනය කොට අරමුණු කෙරෙමින් මනොද්වාරාවර්ජන සිත උපදී. හවාංගය පෙරළා උපන් ඒ ක්‍රියා සිතට අනතුරුව අතරක් නැතිව චිත්ත සන්තතිය නිරන්තර කොට පවත්වමින් පෙර සේම අනිත්‍යාදී විසින් සංස්කාරයන් අරමුණු කොට පරිකර්මයයි කියන ලද පළමුවන ජවන් සිත උපදී. එයට

අනතුරුව එසේම සංස්කාරයන් අරමුණු කොට උපචාරයයි කියනලද දෙවන ජවන් සිත උපදී. එයට අනතුරුව එසේම සංස්කාරයන් අරමුණු කොට අනුලෝමයයි කියන ලද තුන්වන ජවන් සිත උපදී. මේ ඒ සිත්වලට වෙන වෙනම නම්. එහෙත් අවිශේෂයෙන් ත්‍රිවිධවූ මේ ජවන චිත්තය ආසෙවනයයිද පරිකර්මයයිද, පවචාරයයිද, අනුලෝමයයිද කියන්නට වේ.

ඒ ඥාණය අනිත්‍ය ලක්ෂණයේ වශයෙන් සංස්කාරයන් අර්ධ පවත්නා හෙයින් උදය- ව්‍යය ඥානය උදය ව්‍යයවත් සංස්කාරයන්ගේම උත්පාද ව්‍යය දිවියයිද, භංගානුපස්සනා ඥාණය ඒකාන්තයෙන් භංගය ඇති ධර්මයන්ගේ භංගය දිවියයිද, ඒකාන්තයෙන් භය සහිත වූයෙහිම භයතුපට්ඨාන ඥාණයට භය සහිතව වැටහිණැයිද, ආදීනවානුපස්සනාව ආදීනව සහිත වූයෙහිම ආදීනව දිවියයිද, නිබ්බිදා ඥාණය නිර්වේද කටයුත්තෙහිම නිර්විග්න වියයිද, මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඥාණය මිදිය යුත්තෙහිම මිදෙනු කැමති වියයිද, පටිසංඛා ඥාණයෙන් අනිත්‍යයේ විසින් පටිසංඛා (නුවණින් සැලකීම) කරන ලදැයිද, සංඛාරූපෙක්ඛාඥාණයෙන් උපෙක්ෂා කටයුත්තෙහිම උපෙක්ෂිතයයිද අර්ථ හෙයින් කියන්නාක් මෙන් මේ අට වැදෑරුම් ඥාණයන්ගේ තථ කෘත්‍යය ඇති බැවින් මතු මාර්ගයෙහිද සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්මයනට ඒ සම්‍යක් ප්‍රතිපත්තියෙන් පැමිණිය යුතු බැවින් අනුලෝම වෙයි.

අනුලෝම ඥාණය නිම්.

අනුලෝම ඥාණය දක්වා එයට අනුවර්තක ව්‍යුත්පානගාමිනී විදර්ශනාව දක්වනුවෝ, මේ අනුලෝම ඥාණය සංස්කාරාලම්බනිකවූ ව්‍යුත්පානගාමිනී විදර්ශනාවගේ කෙළවර වේ. සර්වප්‍රකාරයෙන් වනාහි ගොතූ ඥානය ව්‍යුත්පාන ගාමිනී විදර්ශනාවේ පර්යාවසානයයි' දැන් ඒ පර්යාවසාන වශයෙන් අව්‍යුත්පාන ගාමිනී විදර්ශනාවේ නුමුළා වීම පිණිස මේ සූත්‍ර සංසන්දනය දතයුතු.

ඒ මෙසේයි:- සළායනන විභංග සූත්‍රයෙහි;

"මහණෙනි, අනම්මයතාව (ව්‍යුත්පානගාමි විදර්ශනාව) නිශ්‍රය කොට අනම්මයතාවට පැමිණ යම් උපෙක්ෂාවක්

එකස්වභාවයක් ඇත්ද, එක් අරමුණක් ඇති බව ඇසුරු කොට පවතීද, ඒ උපෙක්ෂාව තදාලම්බන ක්ලේශ ප්‍රභාණයෙන් දුරු කරවි, ඒ ඉක්මවවි.

අලගද්ද සූත්‍රයෙහි:- "සසර කළකිරුණේ නො ඇලේ, නො ඇල්මෙන් මිදේ"

සුසීම සූත්‍රයෙහි:- සුසීමය, පූර්වයෙහි ධම්මට්ඨිතියෙහි (පටිච්ච සමුප්පාදයෙහි) නුමුළා බවවේ. පසුව මාර්ගඥානයවේ.

පොට්ඨපාද සූත්‍රයෙහි:- "පොට්ඨපාදය, සඤ්ඤාව (චූත්ථාන ගාමිනී විදර්ශනාව) පළමුව උපදී පසුව මාර්ග ඥානය උපදී."

දසුත්තර සූත්‍රයෙහි: 'පටිපදා ඤාණ දස්සන විශුද්ධිය පාරිසුද්ධි, පධානියංගය"යි.

පටිසම්භිදා මාර්ගයෙහි:- මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඤාණයද පටිසංඛානුපස්සනා ඤාණයද, සංඛාරුපෙක්ඛා ඤාණයද යන මේ ධර්මයෝ එකාතර්ථයහ. ව්‍යඤ්ජනයම වෙනයි"

පට්ඨානයෙහි:- "අනුලොම චිත්තය ගොත්‍රභූ චිත්තයටද අනුලොමය වොදානයටද ප්‍රත්‍යය වෙයි"

රථ විනිත සූත්‍රයෙහි:- "ඇවැත්නි, ප්‍රතිපදා ඥාන දර්ශන විශුද්ධිය සඳහා භගවත්හු කෙරෙහි බලසර වෙසෙයි"

මෙසේ අතම්මයතාදි නොඑක් නමින් මහාර්ෂිවූ සමයක් සම්බුද්ධයෝ ශාන්තවූ පිරිසුදුවූ චූත්ථානගාමිනී විදර්ශනාව වදාළහ. එහෙයින් මහත් භය ඇති සසර දුක් මඩින් නැගෙනු කැමති උපන් පඬිබව ඇත්තේ එහි නිතර යොග කරන්නේයි.

ප්‍රතිපදා ඥාන දර්ශන විශුද්ධිය නිමි.

22. ඥාන දර්ශන විශුද්ධි නිද්දේසය.

ශ්‍රෝතෘපත්ති මාර්ගය, සක්ෂදාගාමී මාර්ගය අනාගාමී මාර්ගය, අර්හත් මාර්ගය යන මේ සතර මාර්ගයෙහි ඥානය ඤාණ දස්සන විසුද්ධි නම් වේ.

ප්‍රථම මාර්ග ඥානය සම්පාදනය කරනු කැමති යෝගීහු විසින් කළමනා අත් කිසිවෙක් නැති හුදෙක් ඔහු විසින් කළමනාදේ අනුලෝමය අවසන් කොට ඇති විදර්ශනා උපදවන්නේ කෙළේම වේ මෙසේ උපන් අනුලෝම ඥානය ඇති ඒ යෝගීහුගේ ඒ පරිකර්ම, උපචාර අනුලෝම යන ඤාණ තුනින් තමා බලයට සුදුසුසේ මහත් මහත් සත්‍යය වසා සිටී. මොහත්තධිකාරය නැති කළ කල්හි සියලු සංස්කාර ගතයෙහි සිත නොයවයි. සියලු සංස්කාරයෙහි සිතනොසිටී, නොඇළේ, නොරැඳේ. නො ලැගේ, නො බැඳේ, නෙළුම් පත වැටුන දිය බිංදුවක් මෙන් හැකිලේ, පැකිලේ, පෙරලේ, සියලු සංස්කාර නිමිත්තාලම්බනයෝ ද, සියලු විපාක ප්‍රචාන්ති ආලම්බනයෝද පළිබෝධ හෙයින් වැටහෙත්. ඒ යෝගීහට ඒ සියලු නිමිත්තාරම්මණයන් හා පචත්තාරම්මණයන් හා පළිබෝධ හෙයින් වැටහුණු කල්හි අනුලෝම ඤාණය ආසේවන විසින් උපන් අනතුරුව සංස්කාර නිමිති නැති සංස්කාර ප්‍රචාන්ති නැති සංස්කාරයෙන් විසුක්තවූ සංස්කාර විරෝධවූ නිරෝධවූ නිවන අරමුණු කෙරෙමින්, පෘථග්ජන ගෝත්‍ර පෘථග්ජන සංඛ්‍යාෂ්‍ර පෘථග්ජන භූමිය ඉක්මවන්නාවූ ආර්ය ගෝත්‍රයට ආර්ය සංඛ්‍යාවට, ආර්ය භූමියට පමුණුවන නිර්වානාලම්බනයෙහි ප්‍රථමාවර්ජනයවූ ප්‍රථමාභොගයවූ සමන්තාභාරයවූ මාර්ගයට අනන්තර- සමන්තර- ආසේවන- උපනිස්සය- නත්ථි- විගත- යන සයාකාරයෙන් ප්‍රත්‍යය බව සිද්ධ කෙරෙමින් සිඛාප්‍රාප්ත වූ පෙරළා නොඑන (එක් වරක්ම උපදනා) ගොත්‍රභූ (චිත්තය) ඥානය උපදී.

එයින් කීහ:-

"අසංඛත ධාතුචෙන් පිටත්හි සංස්කාරයෙන් වුට්ඨානය වූ විච්චිතයෙහි (නිපදවන්නහුගේ) ප්‍රඥාව කෙසේ ගොත්‍රභූ ඤාණය වේද?

"උත්පාදය මඩිනුයි ප්‍රවෘත්තිය- දැඩි ආයාසය මඩිනුයි ගොනුතු නම්. අසංඛත ධාතුචෙන් පිටත සංස්කාර නිමිති මඩිනුයිද, අනුත්පාද (නිර්වාණ) යට වදිනුයිද ගොනුතු නම්. සංස්කාරයන්ගේ නො පැවැත්ම- උපායාස නැති සංස්කාර නිරෝධයවූ නිර්වාණයට වදිනුයි ගොනුතු නම්."

"මහ ඇළක් පැන එතෙර පිහිටනු කැමති පුරුෂයෙක් වහා දිව ඇළ මෙතෙර සිට වෘක්ෂ ශාඛායෙහි බැඳී එල්ලෙන රැහැණක් හෝ යටක් ගෙන උඩින් පැන පර තීරයට නිමින ප්‍රවණ- ප්‍රාග්භාරවූ කය ඇතිව පර තීරයේ මතු භාගයට පැමිණ ඒ රැහැණ හෝ යට හෝ හැරපියා වෙවුලමින් පරතෙර පතිතව සෙමෙන් පිහිටයි.

මෙසේ මේ යොගාවචර තෙමේත් හව- යොනි- ගති- ටීති- නිවාසයන්ගේ පරතෙරවූ නිවණෙහි පිහිටනු කැමැත්තේ උදයව්‍යායානුදර්ශනාදී චේතයෙන් දිව ආත්මභාව නමැති වෘක්ෂ ශාඛායෙහි එල්වනලද රූප නමැති රැහැණ හෝ වේදනාදීන් අතුරින් එක් වේදනාදී නමැති දණ්ඩක් හෝ අනිත්‍යයයි හෝ දුක්යයි හෝ අනාත්මයයි හෝ අනුලෝම ආචර්ජනයෙන් ගෙන ඒ නොහැරම ප්‍රථම අනුලෝම චිත්තයෙන් උඩ නැගී දෙවෙනි අනුලෝම චිත්තයෙන් පර තීරයට නිමින- ප්‍රවණ- ප්‍රාග්භාර සිත් ඇතිව තුන්වන අනුලෝම චිත්තයෙන් පරතීරයේ මතු භාගයට පැමිණියාක් මෙන් දැන් පැමිණියයුතු නිවනට ආසන්නව ඒ තුන් වන අනුලෝම චිත්ත නිරෝධයෙන් ඒ සංස්කාරාලම්බනය හැරපියා ගොනුතු සතින් විසංඛාරවූ, පරතීරවූ, නිර්වාණයෙහි පතිතවේ. එක් වරක්ම ලද අරමුණෙහි ආසේවන නො ලද බැවින් වෙවුලන ඒ පුරුෂයා සේ පළමු කොට සුප්‍රතිෂ්ඨිත නොවේ. ඉක්බිති මගනුවණින් පිහිටන්නේ වේ.

මෙහි අනුලෝම ඥාණය සත්‍යය මුවහ කරන කෙළෙස් අඳුර දුරුකරන්නට පොහොසත් වේ. නිර්වාණය අරමුණු කිරීමට නොපොහොසති. ගොනුතු ඥාණය නිර්වාණය අරමුණු කිරීමට පොහොසති. සත්‍යය මුවහ කරන තමස දුරුකරන්නට නොපොහොසති.

මේ එහිලා උපමාවෙකි:- එක් ඇස් ඇති පුරුෂයෙක් නක්ෂත්‍ර හා චන්ද්‍රයාගේ යෝගයක් දැනගැනීමයි. රාත්‍රිභාගයෙහි නික්ම සඳ දක්නා පිණිස උඩ බැලී ඕනට වලායෙන් වැසුණු හෙයින් සඳ නොපැමිණී එවේලෙහි එක් වාතයෙක් නැග සන සනවලාපටලයන් පහකෙළේය. අනෙක් වාතයෙක් නැගී මධ්‍යම වලාපටලයන් පහකෙළේය. අනෙක් වාතයෙක් නැගී සියුම් වළාහකයනුදු පහකෙළේය. ඉක්බිති ඒ පුරුෂයා පහවූ වලා ඇති අහසෙහි සඳ දැක නක්ෂත්‍ර යෝගය දැකි.

එහි තුන් වලාහකයන් මෙන් සත්‍යය මුවා කරන ස්ථුල මධ්‍යම- සුක්ෂම ක්ලේශාන්ධකාරය දත යුතු තුන් වාතයන් මෙන් තුන් අනුලොම චිත්තයෝද, ඇස් ඇති පුරුෂයා සේ ගොනුහු ඤාණයද, සඳ මෙන් නිවණද, එකී එකී වාතයෙන් යථා ක්‍රමයෙන් වලාහක විධිමතය මෙන් එකි-එකී අනුලොම චිත්තයාගේ සත්‍යය ප්‍රතිච්ඡාදක ක්ලේශාන්ධකාරය දුරු කිරීමද වලා පහවූ අහසෙහි ඒ පුරුෂයාගේ පිරිසිදු සඳ දැකීම මෙන් සත්‍යය ප්‍රතිච්ඡාදක මොහාන්ධකාරය නැසුණු කල ගොනුහු ඤාණයාගේ (විශුද්ධ) නිර්වාණ දර්ශනයද දත යුතු.

තුන් වාතය සඳ මුවහකොට සිටි වලාපටලයන් නැසීමටම සමර්ථවනු විනා සඳ දක්නට නොපොහොසත් වන්නාසේ තුන් අනුලොම ඤාණයෝ සත්‍යය වැසූ මොහාන්ධකාරයම දුරු කිරීමට සමර්ථ වෙති. නිවන් දක්නට අසමර්ථ වෙති. ඒ පුරුෂයා සඳ දැකීමට සමර්ථ වනු විනා වලා නැසීමට නො පොහොසත් වන්නා සේ ගොනුහුඥානය නිවන් දක්නට සොහොසත් වේ. කෙලෙස් අදුර නැසීමට සමර්ථ නොවේ. එහෙයින් මේ ගොනුහු ඥානය මාර්ගයට ආවර්ජනයයි කියනු ලැබේ.

ඒ වූකලී ආවර්ජන නුවූයේම ආවර්ජන ස්ථානයෙහි සිට 'මෙසේ උපද්‍රවයි මාර්ගයට සංඥා දෙන්නක්හු මෙන් නිරුද්ධ වේ. මාර්ගයද ඒ ගොනුහු චිත්තය විසින් දුන් සංඥාව නොහැරම අතුරක් නැති ප්‍රබන්ධ වශයෙන් ඒ ගොනුහු ඥානය ලුහු බඳිනු ලබන්නේ නොවිඳි විරු නො පැළවීරු ලොහස්කන්ධයද, ද්වේෂ ස්කන්ධයද, මොහස්කන්ධයද, විදිමින්- පළමින් උපදනේ වේ.

එහි මේ උපමායි:- එක් දුනුවායෙක් අට ඉස්බක් පමණ දුර සිට පුවරු සියයක් තබවා වස්ත්‍රයකින් මුහුණ වසා බැඳ ගියක් හයා චක්‍ර යන්ත්‍රයෙහි සිටියේය. අන් පුරුෂයෙක් චක්‍ර යන්ත්‍රය බමවා යම් වේලෙක දුනුවායාට පුවරු සියය අභිමුඛ වේ නම් එකල ඒ චක්‍රයෙහි දණ්ඩකින් සලකුනු දෙයි. දුනුවායා දඬුවෙන් කළ සලකුණු නොහැර හිය හැරපියා පුවරු සියය විදී.

උපමාන- උපමෙය සංසන්දනය මෙසේයි:- එහි දඬු සලකුණ මෙන් ගොත්‍රතු ඥානයද, දුනුවායා මෙන් මාර්ග ඥානයද, දුනුවායාගේ දුනුදඬුවෙන් කළ සංඥාව නො හැර පුවරු සියය විදීම මෙන් මාර්ග ඥානයට ගොත්‍රතු ඥානයෙන් දෙන ලද සංඥාව නොහැර නිවන් අරමුණු කොට පෙර නොවිදි පෙර නො පැළු ලොභ- ද්වේෂ- මොහ ස්කන්ධයන් පැළීමද, දතපුතු. හුදෙක් මේ මාර්ගය ලොභස්කන්ධාදිය නිර්වේදය (පැළීම) ම නො කෙරේ. මුල් නැති සසරවට දුක් මුහුදු වියළයි. සියලු අපාය දොර වසයි. සප්ත ආර්ය ධනයට අභිමුඛ කෙරෙයි. (අෂ්ටාංගික) මිථ්‍යා මාර්ගය හරියි. සියලු (කෙලෙස්) සතුරු බිය සංසිදුවයි. සමාක් සම්බුද්ධයන්ගේ ඕරස පුත්‍ර බවට පමුණුවයි.

අනෙක් නොයෙක් සිය ගණන් ආනිසංසයන්ගේ ප්‍රතිලාභය පිණිස වේ. මෙසේ අනෙක ආනිසංස දායකවූ සෝවාන් මඟ හා සැපියුතු නුවණ සොතාපත්ති මග්ග ඥාණ නම් වේ.

පළමුවෙනි මාර්ගඥානය නිමි.

මේ මාර්ග ඥානයට අනතුරුව එම මාර්ගඥානයාගේ විපාකවූ ඵල- සිත් දෙක තුනෙක් උපදී. තවද සතර ලෝකොත්තර කුශල (මාර්ග) යන් අනතුරු විපාක ඇති හෙයින්ම "සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහු" 'මාර්ගය තමාගේ පැවැත්මට අනතුරුවම ඵල උපදවන හෙයින් ආනන්තරික සමාධියයි කිහු' යනුද.

"ආශ්‍රවයන්ගේ ක්ෂය පිණිස ලස්ව අනතුරු ඵල දෙන මගට පැමිණේ" යනුද එයින් කියන ලදී.

ශ්‍රොතාපත්ති ඵලස්ථවූයේ දෙවන ආර්ය පුද්ගලයා වෙයි. දිව්‍ය රාජ- චක්‍රවර්තී රාජ්‍යාදිය ලැබීමෙන් ඉතා ප්‍රමාදවූයේ

නමුදු සත් වරක් දෙවියන් අතරද, මනුෂ්‍යයන් අතරද දිව ඇවිද දුක් කෙළවර කිරීමට සමර්ථ වේ.

එලවිත්තවාසනයෙහි ඒ ආර්යයාගේ සිත හවාංග වේ. ඉක්බිති හවාංගය සිඳී මාර්ග ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා පිණිස මනෝද්වාරාවර්ජන සිත උපදී. එය නිරුද්ධ වූකල පිළිවෙළින් මාර්ග ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කරන ජවන් සතෙක් උපදී. නැවත හවාංග වේ. පෙර සේම නැවතත් එල ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා ජවන් සතක්දැයි මෙසේ මාර්ගය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ. එලය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ, ප්‍රහිණ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ. අවශෙෂ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ. නිවනද ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ.

ඒ සෝවාන් තෙමේ 'මම මේ මගින් ඒකාන්තයෙන් ආමිසි මාර්ගය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ, අනතුරුව 'මා විසින් මේ අනුසස් ලබන ලදැයි' එලය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ. අනතුරුව 'මාගේ මේ නම් කෙලෙස් පහවියයි' පහවූ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ. ඉක්බිති 'මේ කෙලෙස් ඉතිරිවියයි' ඉතිරි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේ. අවසන 'මා විසින් මේ ධර්මය ආලම්බන කිරීමෙන් ප්‍රතිවේධ කරන ලදැයි' අමෘතවූ නිර්වාණය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා පසෙක් වේ. සෝවාන් වුවහුට මෙන් සකෘදාගාමී- අනාගාමීන්ටද ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා පස පස වේ. රහත්හට වනාහි අවශිෂ්ට ක්ලේශයන්ගේ ප්‍රත්‍යාවේක්ෂාවෙක් නැති. මෙසේ ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා දහනවයක් වෙති.

ප්‍රහිණ- අවශිෂ්ට ක්ලේශ ප්‍රත්‍යාවේක්ෂණය ශෛක්ෂයන්ට වන්නේත් වෙයි. නොවන්නේත් වෙයි.

මෙසේ සිහිකොට සෝවාන් ආර්ය තෙමේ ඒ ආසනයේම හිඳ හෝ අන් කලෙක හෝ කාමරාග- ව්‍යාපාද තුනි කිරීමෙන් දෙවෙනි ශ්‍රාමණ්‍යඑල ප්‍රතිලාභය පිණිස යෝග්‍ය කෙරේ. ඒ ආර්ය ශ්‍රාවක තෙමේ ශ්‍රද්ධාදී පඤ්චෙනද්‍රියයන්ද, ශ්‍රද්ධාදී බලයන්ද, ස්මෘත්‍යාදී බොධ්‍යංගයන්ද රැස් කොට රූප- වේදනා සංඥා- සංස්කාර- විඤ්ඤාණය යන හෙද ඇති සංස්කාරගතය අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි නුවණින් පරිමර්දනය කෙරේ. නැවත- නැවත පරිවර්තනය කෙරේ. උදය- ව්‍යයානුදර්ශනයෙහි පටන්

විදර්ශනා විටීයං බසි. මෙසේ පිළිපත් ඔහුට පෙර උදය ව්‍යය ඥානාදිය උපන්සේ කී නයින්ම සංස්කාරොපෙක්ෂාවගේ අවසානයෙහි ඒ ආවර්ජනයෙන් අනුලෝම ගොත්‍රභූ ඤාණයන් උපන් කල ගොත්‍රභූ ඤාණයට අනතුරුව සකාදාගාමී මාර්ගය උපදී. ඒ සකාදාගාමී මාර්ග සම්ප්‍රසූක්ත ඥානය සකාදාගාමීමග්ග ඤාණ නම් වේ.

දෙවෙනි මාර්ගඥානය නිමි.

මේ දෙවෙනි මාර්ගඥානයට අනතුරුවද යට කීසේ ඵල සිත් දත යුතුයි. මෙතෙකින්නුදු මේ තෙමේ සකාදාගාමී නම් සිවුවැනි ආර්යය පුද්ගලයා වේ. එක වරක් මේ ලෝකයට අවුත් දුක් කෙළවර කිරීමට සමර්ථ වූයේ වෙයි.

සකාදාගාමී ආර්යයයෝ පස් දෙනෙකි.

(1) මේ ලොව සකාදාගාමී ඵලයට පැමිණ මෙහිදීම රහත්ව පිරිනිවෙන්නාය.

(2) මෙලොව සකාදාගාමීව දෙව් ලොවදී පිරිනිවෙන්නාය.

(3) දෙව්ලොවදී සකාදාගාමීව දෙව් ලොවම පිරිනිවෙන්නාය.

(4) දෙව් ලොවදී සකාදාගාමීව මෙලොව පැමිණ පිරිනිවෙන්නාය.

(5) මෙහිදී සකාදාගාමීව දෙව්ලොව ඉපිද ආයු ඇතිතාක් සිට නැවත මේ මිනිස් ලොව ඉපිද පිරිනිවෙන්නාය.

ඒ ඵල සිතට අනතුරුව මග- පල- පැහැණු කෙලෙස්- සෙසු කෙලෙස්- නිවන් ප්‍රත්‍යාවෙක්ෂණ කරන සිත් උපදී.

ඒ සකාදාගාමී ඵලස්ථ ආර්යයතෙමේ ඒ ආසනයේම හිඳ හෝ, එයට පසුව හෝ, කාමරාග- ව්‍යාපාදයන් නිරවශෙෂ ප්‍රභාණයෙන් තෘතීය භූමියවූ අනාගාමී මාර්ගයට පැමිණීම පිණිස (විදර්ශනා) යෝග කරයි.

ඒ ආර්ය තෙමේ ඉන්ද්‍රිය- බල- බොජ්ක්ඨංගයන් එකාග්‍රතායෙන් එක්රැස් කොට ඒ සංස්කාර ජාතය, අභිත්‍යය, දුඛය, අනාත්මයයි විදර්ශනා ඥානයෙන් පිරිමදී. පරිවර්තනය කෙරේ. විදර්ශනා විටීයං බසි.

මෙසේ පිළිපත් ඒ යෝගිහිට යට කීසේම සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණයාගේ අවසන්ති එක් මනොද්වාරාවර්ජන සිතකින්

අනුලෝම- ගොනු (වොදාන) සිත් උපන් කල්හි වොදානානන්තරව අනාගාමී මාර්ගය උපදී. මේ මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ඥානය අනාගාමීමග්ග ඥානයයි කියනු ලැබේ.

තුන්වෙනි මාර්ගඥානය නිමි.

මේ තුන් වැනි අනාගාමී මග්ග ඥානයට අනතුරුවද යට කිසේ ඵල සිත් උපදී. මෙතෙකින් මේ ආර්ය පුද්ගල තෙමේ අනාගාමී නම්වූ සවන ආර්ය පුද්ගලයා වේ.

මේ ආර්ය තෙමේ ඔපපාතිකව පඤ්චසුද්ධාවාසයෙහි පිරිනිවෙන්නායේ ඒ බලාලොචිත් ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් මේ කාම ලෝකයට නොඑන හෙයින් පෙරළා නො එනසුලුකුසි අනාගාමී නම් වේ.

එයින් මතු ප්‍රත්‍යාවේක්ෂණ සිත් පෙර කිසේ මයි. මෙසේ ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කොටද, ඒ අනාගාමී ආර්යයාග්‍රාවක එම ආසනයෙහි සිටම හෝ, පසු කලෙක හෝ රූප රාගය, අරූප රාගය, මානස, උද්ධච්චය, අවිජ්ජාය යන උද්ධම්භාගිය පඤ්ච සංයෝජනයන්ගේ නිරවශේෂ ප්‍රභාණයෙන් සතර වන අර්හත් භූමියට පැමිණීම පිණිස (විදර්ශනා) යෝග කෙරේ. හෙතෙමේ ඉන්ද්‍රිය, බල, බොජ්ක්කංගයන් එක් රැස් කොට ඒ සංස්කාර-ජාතයම අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මයයි ඥානයෙන් පිරිමදී. පෙරළයි, විදර්ශනා විටීයට බසී. මෙසේ පිළිපත් ඒ යෝගීහට යට කිසේම සංඛාරපෙක්ඛා ඤාණාවසානයෙහි එක් මනොද්වාරා වර්ජනයකින් මතු අනුලෝම- ගොනු (වොදාන) ඤාණයන් උපන් කල වොදානයට අනතුරුව අර්හත්මාර්ගය උපදී. ඒ මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ඥානය අර්හත්තමග්ග ඤාණයයි කියනු ලැබේ.

හතරවෙනි මාර්ගඥානය නිමි.

මේ අර්හත්මාර්ගඥානයට අනතුරුවද පෙර කිසේ ඵල සිත් දත යුතුයි. මෙතෙකින් මේ තෙමේ අර්හත් නම්වූ අටවන ආර්ය පුද්ගලයා වේ. මහා බිණාසවඩු, අන්තිම දෙහය දරන බහා තබන ලද ස්කන්ධාදී බර ඇති, ස්වකීය අර්ථයට පැමිණි, ක්ෂය කළ හව සංයෝජන ඇති, ස්කන්ධාදීන්ගේ ස්කන්ධාදී

අර්ථයන් මොනවට දැන විමුක්තවූ, සඳෙවක ලෝකයාගේ අග්‍ර දක්ෂිණාවට සුදුසුවූ අටවන ආර්ය පුද්ගලයා වේ,

මෙසේ සොනාපත්ති මග්ගය, සකාදාගාමී මග්ගය, අනාගාමී මග්ගය, අරහත්ත මග්ගය යන මේ සිවු මගෙහි නුවණ, ඤාණදස්සන විසුද්ධි නමැයි, කියන ලද වචනය, මේ ක්‍රමයෙන් පැමිණිය යුතු සතර ඤාණ වශයෙන් කියන ලදී. දැන් මේ වතුර්විධ ඥානයෙන් ඥානදර්ශන විසුද්ධියේ ආනුභාව දැන ගැනීම පිණිස,

- (1) පරිපූර්ණ බෝධිපාක්ෂික භාවය,
- (2) චුට්ඨානයෙන්ද, බලයෙන්ද යුක්ත බවය,
- (3) ඒ ඒ මාර්ගයෙන් ප්‍රභාණය කළමනා සංයෝජනාදිය ප්‍රතිණ කිරීමය,

(4) අභිසමය කාලයෙහි ඒ ඒ පරිඥාදී වශයෙන් කියන ලද කෘත්‍යයන් පිළිවෙළින් තතුයේ දැනීමය, යන මොහු අවශ්‍ය වෙත්.

(1) එහි (i) සතර සතිපට්ඨානය, (ii) සතර සමයක් ප්‍රධානය, (iii) සතර ඉද්ධිපාදය, (iv) පඤ්ච ඉන්ද්‍රියය, (v) පඤ්ච බලය, (vi) සප්ත බොජ්ක්ඨංගය, (vii) අෂ්ට ආර්ය මාර්ගය යන මේ ධර්මයෝ කිසි හත නිර්වාණාවබෝධනාර්ථයෙන් බෝධි නම්වූ ආර්යමාර්ගයාගේ පක්ෂයෙහිවූ හෙයින් බෝධි පක්ඛිය නම් වෙති.

(i) සතිපට්ඨාන- කායාදී ඒ ඒ අරමුණෙහි අනුව පිවිස, අනුව ගොස් එළඹ සිටින හෙයින් පට්ඨාන නම්, සතියම පට්ඨාන වූයේ සතිපට්ඨාන නම්.

ඒ සතිපට්ඨානයෙහි කාය- වේදනා- චිත්ත- ධර්ම යන මේ සතරෙහි පිළිවෙළින් අශුභය, දුඃඛය, අනිත්‍යය, අනාත්මය, යන මේ ආකාරයන් ගැනීම් වශයෙන්ද, ශුභය, සුඛය, නිත්‍යය, ආත්මය යන මේ සංඥාවන් ප්‍රභාණ කෘත්‍යය සිද්ධ කිරීම් වශයෙන්ද පවත්නා හෙයින් සිවු වැදෑරුම් හේදය වේ. එහෙයින් සතර සතිපට්ඨානයයි කියනු ලැබේ.

(ii) සම්මප්පධාන- මේ හේතු කොට අන්‍ය චිත්ත- චෛතසික විර්ය කෙරෙනයි පධාන නම්. ශොභන විර්යය

සම්මතප්‍රධානය. නොහොත් මේ හේතු කොට විත්ත- වෛතසික ධර්ම මනාව විරිය කෙරේනුයි හෝ සම්මතප්‍රධානය.

තවද, කෙලෙස් නමැති විරූපභාව විරහයෙන් ශොභන වූයේම හිත සුව නිපදවීම් විසින් උත්තම භාවය එළවන බැවින් හෝ සමයක් ප්‍රධන් නම්. මේ විරියයට නම් වේ. මේ විරියය, උපන් අකුශලයන්ගේ ප්‍රභාණ කෘත්‍යයද, නූපන් අකුශලයන්ගේ අනුත්පාද කෘත්‍යයද, නූපන් කුශලයන්ගේ උත්පාද කෘත්‍යයද, උපන් කුශලයන්ගේ ස්ථිති කෘත්‍යයද සිද්ධ කරන හෙයින් සතර ආකාර වේ. මෙසේ සතර සමයක් ප්‍රධානයෝයයි කියනු ලැබෙත්.

(iii) ඉද්ධිපාද- පෙර ඉද්ධිවිධ නිර්දේශයෙහි කීසේ, ඉටුවීම් අර්ථයෙන් ඉද්ධි නම් වේ. නිපදවීම් ප්‍රතිලාභ සම්පත්තියෙන් හෝ ඉද්ධි නම් වේ.

යමකින් සම්ප්‍රසුක්ත ධර්මයෝ නිෂ්පාදනය වෙත් නම් හේ ඉද්ධි නම්. මෙහි සමාධි- පධාන සංඛාර ප්‍රමුඛ මාර්ග ධර්ම ඉද්ධි යයි.

ඒ ඡන්දාදීහු 'තමා හා සම්ප්‍රසුක්ත ධර්මයන්ට පූර්වාංග මාර්ථයෙන් හෝ, එලවූ ඒ සෘද්ධියට පූර්වභාග කරන අර්ථයෙන් සෘද්ධිහුගේ පාද වේනුයි හෝ සෘද්ධිපාදනම් වේ. ඒ සෘද්ධිපාදය, ඡන්ද- විත්ත- විරිය- විමංසා වශයෙන් සතර ආකාර වේ. එහෙයින් සෘද්ධිපාද සතරෙකැයි කියන ලදී. මේ සතර ලෝකොත්තරම වේ.

'ඡන්දය අධිපති කොට සමාධිය විත්තයාගේ එකාග්‍රතාවය ලබා නම් මේ ඡන්ද සමාධියයි' කියනු ලැබේ, යනාදින් වදාළ පරිදි ඡන්දාදී සතර අධිපතින්ගේ වශයෙන් ප්‍රතිලබ්ධ ධර්ම ඇති එස්සාදීහුද සෘද්ධිපාදයෝ වෙති. මේ ලෞකික සෘද්ධි පාදය.

(iv) ඉන්ද්‍රිය- ශ්‍රද්ධා ප්‍රතිපක්ෂවූ අකුශල ධර්මය, අවස්තුක ප්‍රසාද ප්‍රතිරූපකවූ මිථ්‍යා දෘෂ්ටි යන අස්සද්ධියද, ථීන මිද්ධි අකුශල සම්ප්‍රසුක්ත කොසප්පයද ස්මෘති විප්‍රවාසයවූ ප්‍රමාදයද නොයෙක් අරමුණෙහි සිත විසුරුවන වික්ෂේපයද, අරමුණෙහි මුළා බව නම්වූ සම්මෝහ යන මොවුන් මැඩ පියන හෙයින් ඒ මැඩීම් අනර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රිය නම්.

(v) බල- පෙරකි සේ අස්සද්ධිය- කොසප්පාදින් විසින් මැඩපිය නොහෙන අර්ථයෙන්ද, කම්පා නොවන අර්ථයෙන්ද ශ්‍රද්ධාදියම බල නම්.

මේ ඉන්ද්‍රිය බලදෙකම ශ්‍රද්ධාදී වශයෙන් පඤ්ච විධ වේ. එහෙයින් පඤ්චින්ද්‍රියය. පඤ්ච බලයයි කියනු ලැබේ.

(vi) බොජ්ක්ධංග- චතුරාර්ය සත්‍ය ධර්මයන් අවබෝධ කරන සත්ත්වයා හට අංගභාවයෙන් සති ආදී සත් දෙන බොජ්ක්ධංග නම් වෙති.

(vii) අරියමග්ග- සසරින් නික්මවන (ගෙනයන) අර්ථයෙන් සම්මාදිට්ඨි ආදී අට දෙන මාර්ගංග නම් වෙති.

මෙසේ මේ සත්තිස් බෝධි පාක්ෂික ධර්මයෝ මාර්ගයට පූර්ව භාගයෙහි නානා චිත්තක්ෂණිකයන්ට පවතිත්. ලොකික විදර්ශනාව පවත්නා කල්හි ආනාපාන- ඉරියාපට්- චතුසම්ප ජඤ්ඤ පටික්කුලමනසිකාර පර්ව හා නවසිවර්ටික පර්ව වශයෙන් තුදස් පරිද්දෙකින් පරිග්‍රහකරන්නනුට කායානුපස්සනා සති පටිඨානයද, නව ප්‍රකාරයෙකින් වේදනා පරිග්‍රහ කරන්නනුට වේදනානුපස්සනා සතිපට්ඨානයද, සොළොස් ආකාරයෙන් සරාග- සදොස- සමොහ- සංඛිත්ත- මහග්ගත- සමාහිත- සඋත්තර විමුක්තයන සප්තපක්ෂ පදයන්ගේ සොළොස් ආකාරයෙන් සිත පරිග්‍රහ කරන්නනුට චිත්තානුපස්සනා සතිපට්ඨානයද, නිවරණ- උපාදානක්ඛන්ධ- ආයතන- බොජ්ක්ධංග- සච්ච- යන පස් ආකාර පර්ව වශයෙන් ධර්මයන් පරිග්‍රහ කරන්නනුට ධම්මානුපස්සනා සතිපට්ඨානයද ලැබේ.

මේ ආත්මභාවයෙහි තමා සතන්හි නූපන් පරහට උපන් අකුශලය දැක යම් යම් පරිද්දකින් පිළිපත් ඔහුට මේ වධ බන්ධනාදිය උපන්නේ නම් මම එසේ නො පිළිපදිමි, මෙසේ ඇති කල්හි 'ඒ අකුශලය මට නූපදිනුයි' 'ඒ අකුසල් නූපදීමට වෑයම් කරන කල්හි පළමුවන සමයක් ප්‍රධානයද, තමා සතන්හි උපන් අකුශලයක් දැක ඒ අකුශල ප්‍රභාණය පිණිස වෑයම් කරන්නනුට දෙවන සමයක් ප්‍රධානයද, මේ ආත්මභාවයෙහි නූපන් විරූ ධ්‍යාන විදර්ශනාදියක් ඉපදවීමට වෑයම් කරන්නනුට

තුන්වන සමයක් ප්‍රධානයද, තමා සතන්හි උපන් ධ්‍යානාදියක් නො පිරිහෙන සේ නැවත නැවත උපදවන්නන්ට සතරවන සමයක් ප්‍රධානයද ලැබේ.

ඡන්දය ප්‍රධාන කොට කුශලය උපදවන කල ඡන්දිද්ධිපාදය වේ. (සෙස්සද මෙසේ මැය) -පෙ- මිථ්‍යා වචනයෙන් වෙන් වන කල්හි සමයක් වාග් වීරතිය වේයයි මෙසේ පූර්වභාගයෙහි මේ සතිපට්ඨාන-සම්මප්පධාන- ඉද්ධිපාදයෝ නානා චිත්තයෙහි ලැබෙති.

මේ ධර්මයෝ සතර මාර්ග චිත්තයන්ගේ උත්පත්ති කාලයෙහි එක සිතෙහි ලැබෙති, එල ක්ෂණයෙහි සතර සමයක් ප්‍රධානයන් හැර අවශේෂ ධර්මයෝ තිස් තුන ලැබෙති. මෙසේ එකම චිත්තක්ෂණයෙහි ලැබෙන්නාවූ මොවුන් කෙරෙන් එකම නිවන් අරමුණු කරන සතිය- කාය වේදනා- චිත්ත- ධර්ම විෂයෙහි සුභ- සුඛ- නිව්ච- අත්ත සංඥාවන් ප්‍රභාණ කෘත්‍යය සිද්ධ කිරීම් වශයෙන් සතර සතිපට්ඨානයයි කියනු ලැබේ. එකම වීර්යය අනුත්පන්නයන්ගේ අනුත්පාදාදී කෘත්‍ය සාධක වශයෙන් සතර සම්මප්පධානයයි කියනු ලැබේ. මේ හැර, සෙසු ඉද්ධිපාදාදී පස් කොටසෙහි භායන වඩ්ඨන නැති සති වීර්ය යන වස්තු ධර්මද්වයම කායානුපස්සනාදී වශයෙන් සතරකටද, සම්මප්පධාන වශයෙන් සතරකටද බෙදේ. ඉද්ධිපාදාදිය වෙන වෙන වස්තු ධර්ම හෙයින් අඩු වැඩියෙන් නොවේ.

තවද, ඒ සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන් විෂයෙහි විශේෂ විධියෙක් දැක්වේ.

නවයක් එකවිධය, එකක් දෙවිධය, නැවත එකක් හතර විධය. එකක් පස්විධය, එකක් අටවිධය, එකක් නව විධයයි මෙසේ ඒ බෝධිපාක්ෂික ධර්මයෝ සය විධ වෙති.

ඡන්ද, චිත්ත, ඉද්ධිපාද වශයෙන්ද, පීති, පස්සද්ධි, උපෙක්ඛා බොජ්ඣංග වශයෙන්ද, සම්මා සංකප්ප, සම්මා වාචා, සම්මා කම්මන්ත, සම්මා ආජීව, මග්ගංග වශයෙන්දැයි මේ නවධර්ම එක් එක් ආකාරවේ.

සද්ධාව- ඉන්ද්‍රිය බල වශයෙන් දෙපරිදි වේ.

සමාධිය- සමාධිනද්‍රිය, සමාධි බල, සමාධි සම්බෝජිතධංග සම්මා සමාධි වශයෙන් සතර ආකාරවේ.

පඤ්ඤාව- ඉන්ද්‍රිය; බල, බෝජිතධංග, (ධම්මවිචය) සම්මා දිට්ඨි, (මග්ගංග) විමංසිද්ධිපාද වශයෙන් පස් ආකාරවේ.

සතිය- (සතර) සතිපට්ඨාන, ඉන්ද්‍රිය, බල බෝජිතධංග, මග්ග වශයෙන් අට ආකාර වේ.

විරිය- සතර සම්මප්පධාන, ඉන්ද්‍රිය බල, බෝජිතධංග, මග්ගංග ඉද්ධිපාද වශයෙන් නව ආකාර වේ.

මේ සියලු බෝධිපාක්ෂික ධර්ම සති, විරිය, ඡන්ද, චිත්ත, පඤ්ඤා, සද්ධා, සමාධි, පිති, පස්සද්ධි උපෙක්ඛා, (සක්ඛප්ප) විතක්ක, සම්මා, වාචා, සම්මා කම්මන්ත, සම්මා ආජිවයයි අමිශ්‍ර වස්තු ධර්ම වශයෙන් දහ හතරක් වේ.

මේ සියල්ල ප්‍රථම ධ්‍යානයෙනි වේ. ද්විතීය ධ්‍යානික මාර්ගයෙනි සංඛප්ප විනා දහ තුනකි. චතුර්ථ- පඤ්චම ධ්‍යානික මාර්ගයන්හි ප්‍රීතියද නැති හෙයින් දොළොසෙකි. සතිපට්ඨාන සම්මප්පධානාදි වශයෙන් කොටස් විසින් සතෙකි. ප්‍රභෙද හෙයින් තිස් හතෙකි. ඒ සුගමය මෙය උත්තෘෂ්ට හෙයින්. පෙර කී සේ අඩුවේ.

අධිපති හතර එකවට නො ලැබෙන හෙයින් දෙතිසෙකුළු වේ. ඒ ධර්මයන් තිස් හත් ආකාර වනුයේ මෙසේ එක් එක් ධර්මයක් එකවිධව සිට තමා අයත් ඒ ඒ කෘත්‍ය කරන හෙයින්ද ද්විත්තිද්ධිපාදාදීන් අභෙදව ස්වරූපයෙන් පවත්නා හෙයින්ද ඒ සත්තිස් ධර්මයෝම ආර්ය්‍ය මාර්ගයෙනි සම්භව වෙති.

මෙසේ පළමු කොට මේ ඥාන දර්ශන විශුද්ධියෙහිපරිපූර්ණ බෝධි පාක්ෂික භාවය දත යුතුය.

(2) චුට්ඨාන බල සමායෝගය- නිමිත්තයෙනුදු, ප්‍රචාන්තයෙනුදු නැඟිම් චුට්ඨාන නම්. සමථ- විදර්ශනා බලයෙන් සම්ප්‍රයුක්ත බව බල සමායෝග නම්.

ලෝකික විදර්ශනාව සංස්කාර නිමිත්ත අරමුණු කොට ඇති හෙයින් නිමිත්තෙන් නො නැඟිටියි. ප්‍රචාන්ති කාරණවූ සමුදය සමුවිෂේද නො කරන හෙයින් (නොසිදන හෙයින්) විපාක ප්‍රචාන්තියෙන් නොනැගේ.

ගොනුතු ඥාණය- සමුදය ක්ලේශය නොසිදින හෙයින් විපාක ප්‍රවෘත්තියෙන් නො නැගෙයි. එහෙත් නිර්වාණය අරමුණු කරන හෙයින් සංස්කාර නිමිත්තෙන් නැගෙන හෙයින් එතෙකින් නැගීම වේ. එහෙයින් “බහිද්ධාවුට්ඨාන විචට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොනුතු ඥාණං” බැහැර සංස්කාරයන් කෙරෙන් නැගීමය යන පෙරළීමෙහි ප්‍රඥාව ගොනුතු ඥාණයයි කිහ.

එසේම “උත්පාදයෙන් පෙරළී අනුත්පාදය (නිර්වාණය)ට වදිනුයි” ගොනුතු නම්.

මෙසේ මේ සියල්ල දනුයුතු. මේ සතර මාර්ගඥානයෝ අනිමිත්තාලම්බනික (නිර්වාණාලම්බන) හෙයින් සංස්කාර නිමිත්තෙන් නැගෙති, සමුදය සමුවිෂේද කරන හෙයින් විපාක ප්‍රවෘත්තියෙන් නැගෙනුයි උභතොවුට්ඨාන (දෙකින්ම නගින්නාහු) නම්වෙත්.

එයින් වදාළහ:- “නිමිත්ත- ප්‍රවෘත්ති දෙකින් නැගිටීමෙන් පෙරළා හරින ප්‍රඥාව කෙසේ මාර්ගයෙහි ඥානය වේද? සෝවාන් මාර්ග ක්ෂණයෙහි පරිඥා- ප්‍රභාණ- සාක්ෂාත් ක්‍රියා- භාවනා- අභිසමය වශයෙන් චතුස්සත්‍යය දර්ශනාර්ථයෙන් සමයක් දෘෂ්ටිය දෙසැට මිථ්‍යාදෘෂ්ටියෙන් නැගේ. අපායගාමිනී බැවින් තදනුවර්තකවූ විචිකිච්ඡාදී ක්ලේශයන් කෙරෙන්ද මිථ්‍යාදෘෂ්ටි ප්‍රත්‍යයයෙන් උපදනට සුදුසු ස්කන්ධයන් කෙරෙනුද නැගේ. පිටත්හි සියලු සංස්කාර නිමිත්තයෙනුද නැගේ. නිමිත්ත- ප්‍රවෘත්ති දෙකින් නැගිටීමෙන් පෙරළා හරින ප්‍රඥාව මාර්ගයෙහි ඥානයයි” කියයි.

සිත නිවනට නැංවීම් අර්ථයෙන් සම්මාසංකප්පය කාම සංකල්පාදී ත්‍රිවිධ මිථ්‍යා සංකල්පයෙන් නැගේ. තදනුවර්තක ක්ලේශයන් කෙරෙන්ද, ස්කන්ධයන් කෙරෙන්ද, බැහැරවූ සියලු නිමිත්තයන් කෙරෙන්ද, නැගේ. (යනාදිය මත්තෙහිද එසේම යෙදිය යුතු.)

සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් මනාකොට නුවණින් ගැනීම් අර්ථයෙන් සමයක් වචනය මුසාවාදාදී චතුර්විධ වාග් දශ්වර්තයෙන් නැගේ. සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් මොනවට

නැගිටුවීම් අර්ථයෙන් සමයක් කර්මාන්තය ත්‍රිවිධ කාය දුශ්චරිතයෙන්ද ආජීව පිරිසිදු කරන අර්ථයෙන් සමයක් ආජීවය මිථ්‍යා ආජීවයෙන්ද, නගා සිටුවන අර්ථයෙන් සමයක් ව්‍යායාමය මිථ්‍යා ව්‍යායාමයෙන්ද, අරමුණු එළඹී සිටීම් අර්ථයෙන් සමයක් සතිය මිථ්‍යා සතියෙන්ද, අවික්ෂිප්තාර්ථයෙන් සමයක් සමාධිය මිථ්‍යා සමාධියෙන්ද නගීයි. නදනුවර්තක ක්ලේශයන්ගෙන්ද, ස්කන්ධයන් ගෙන්ද, නැගේ. බාහ්‍යවූ සර්ව නිමිත්තයන් කෙරෙන්ද නැගේ.

සකෘදාගාමී මාර්ගක්ෂණයෙහි දර්ශනාර්ථයෙන් සමයක් දෘෂ්ටිය -පෙ- අවික්ෂෙපාර්ථයෙන් සමයක් සමාර්ථය ඔෆදාරික කාමරාග සංයෝජන කෙරෙන්ද, පටිස සංයෝජන කෙරෙන්ද, ඔෆදාරික කාමරාගානුසය කෙරෙන්ද, පටිසානුසය කෙරෙන්ද නගී.

අනාගාමී මාර්ගක්ෂණයෙහි දර්ශනාර්ථයෙන් සමයක් දෘෂ්ටිය -පෙ- අවික්ෂෙපාර්ථයෙන් සමයක් සමාධිය, අනුසහගත කාම රාග සංයෝජනයෙන්ද, පටිස සංයෝජනයෙන්ද අනුසහගත කාමරාගානුසයයෙන්ද, අනුසහගත පටිසානුසයයෙන්ද, නැගේ.

අර්හත් මාර්ග ක්ෂණයෙහි දර්ශනාර්ථයෙන් සමයක් දෘෂ්ටිය -පෙ- අවික්ෂෙපාර්ථයෙන් සමයක් සමාධිය -පෙ- රූපරාගයෙන්ද, අරූප රාගයෙන්ද, මානයෙන්ද, උද්ධච්චයෙන්ද, අවිද්‍යාවෙන්ද, භවරාගානු සයෙන්ද, මානානුසයයෙන්ද, අවිජ්ජානුසයයෙන්ද, නැගේ.

තදානුවර්තක ක්ලේශයන් ගෙන්ද, ස්කන්ධයන් ගෙන්ද, නැගේ. බාහිර සියලු නිමිතීන් ගෙන්ද නැගේ. එහෙයින් නිමිත්ත ප්‍රචාන්ති දෙකින් නැගීමෙන් පෙරළා හරින ප්‍රඥාව මාර්ගයෙහි ඥානයයි කියනු ලැබේ.

ලෝකික අෂ්ට සමාපත්තීන් භාවනා කාලයෙහි සමාධි භාවනා හෙයින් සමථ බලය අධික වේ. අනිච්චානුපස්සනාදිය භාවනා කරන කාලයෙහි විදර්ශනා බලය අධිකවේ. ආර්ය මාර්ගක්ෂණයෙහි වනාහි ඒ සමථ- විදර්ශනා ධර්මයෝ දෙදෙන

සමථ අන්‍යෝන්‍යයන් වැළඳ ගන්නවුන් මෙන් පවතීන්. එහෙයින් මේ සතර ඥාණයෙහිම සමථ- විදර්ශනාබල සමායෝගය වේ.

එයින් වදාළහ:-

“උද්ධච්චය ප්‍රධාන කොට ඇති ක්ලේශයන් කෙරෙන්නද, උද්ධච්ච සම්ප්‍රයුක්ත ස්කන්ධයන් කෙරෙන්නද නැගී සිටී යෝගීහුගේ චිත්තයාගේ එකාග්‍රතා ඇති, එහෙයින් අවක්ෂේපවූ සමාධිය නිවන් අරමුණු කොට පවතී. අවිද්‍යා ප්‍රධාන ක්ලේශයන් කෙරෙනුද, අවිද්‍යා සම්ප්‍රයුක්ත ස්කන්ධයන් කෙරෙනුද, නැගෙන්නහුගේ අනුදර්ශනාර්ථයෙන් පවත්නා විදර්ශනාව නිරෝධය අරමුණු කොට ඇත්තේය, මෙසේ වුට්ඨානාර්ථයෙන් (නිමිත්තයෙන්ද, ප්‍රචාක්තියෙන් නැගෙන හෙයින්) ශමථ විදර්ශනා දෙදෙන එක කෘත්‍ය වෙති, යුගයෙහි බද්ධයන් සේ සමවෙති. ඔවුනොවුන් නො ඉක්ම වත්. වුට්ඨානාර්ථයෙන් ශමථ විදර්ශනා යුගගතන්ධව වඩායයි” එයින් කී,

(3) යම් සංක්ලේශ ධර්ම කෙනෙක් යම් නුවණකින් ප්‍රභාණය කළයුතු වෙත් නම් ඒ සංක්ලේශයන්ගේ ප්‍රභාණයද වේ.

ඒ ධර්මයෝ වනාහි යෙදෙන පරිද්දෙන් බදින අර්ථයෙන් සංයෝජනය, කෙළෙසීම් අර්ථයෙන් ක්ලේශය මසුරු ස්වභාවයෙන් මච්ඡරියය, විපරීත භාවයෙන් විපල්ලාසය, ගැට ගැසීම් අර්ථයෙන් ග්‍රන්ථය අයුතු ගතිය, යන අර්ථයෙන් අගතිය. වැගිරෙන අර්ථයෙන් ආසවය, යටපත් කොට නසන අර්ථයෙන් ඔසය, යොදන අර්ථයෙන් යෝගය, සග මොක් මග වසන අර්ථයෙන් නිවරණය ධර්ම ස්වභාවය ඉක්මවා අතිකක් ගැනීම් අර්ථයෙන් පරාමාසය, දැඩිව ගැනීම් අර්ථයෙන් උපාදානය, අප්‍රහීණව සන්තානයෙහි නැවත- නැවත හෙවින අර්ථයෙන්, අනුසයය, කිලිටිකරන අර්ථයෙන් මලය, යන මොවුන්ද අකුශල කර්මපථයන්ද, අකුශල චිත්තොත්පාද නම් ධර්මයන්ද යෙදෙන යෙදෙන පරිද්දෙන් ප්‍රභාණය කරන්නාහු වෙත්.

(1) එහි සංයෝජන- මෙලෝ- පරලෝ ස්කන්ධයන්ද, ඵලය හා කර්මයද, දුක හා සත්ත්වයන්ද, එකට බදින බැවින් රූප

රාගාදී දශ ධර්මයෝ සංයෝජන නම් වෙති. යම්තාක් මේ රූප රාගාදිය පවතී නම් ඒතාක් මේ ස්කන්ධය, ඵලය, දූෂය, යන මොවුන්ගේ අවිච්ඡේදය වේ. ඔවුනතුරිනුදු රූප රාගය, අරූප රාගය, මානස, උද්ධච්චය, අවිජ්ජාය, යන මේ පස රූපාරූපභවයෙහි හෝ තෘතීය මාර්ගොත්පත්තියෙන් මතුයෙහි හෝ නිපදනා ස්කන්ධයන් සංයෝජනය කරන හෙයින් උද්ධමභාගීය සංයෝජනයයිද, සක්කායදිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, සීලබ්බත පරාමාස, කාමරාග, පටිසය යන මොහු රූපාරූප භවයෙන් යට හෝ තෘතීය මාර්ගයෙන් යට නිපදනා ස්කන්ධාදිය හා බදින හෙයින් අධොභාගීය සංයෝජනයයිද කියනු ලැබේ.

(2) කිලෙස- තමාම කිලිටි වන හෙයින්ද, සම්ප්‍රසුක්ත ධර්ම කිලිටි කරන හෙයින්ද, ලොභය, දොසය, මොහය, මානස, දිට්ඨිය, විචිකිච්ඡාය, චීනය, උද්ධච්චය, අභිරිකය, අනොත්තප්පය, යන මේ දශ ධර්මයෝ ක්ලේශ ධර්ම නම් වෙති.

(3) මච්ඡත්ත- වරදවා විපරිත අදහසින් පවත්නා හෙයින් මිථ්‍යා දෘෂ්ටි, මිථ්‍යා සංකල්ප, මිථ්‍යා වචන, මිථ්‍යා කර්මාන්ත මිථ්‍යා ආජිව, මිථ්‍යා 'ව්‍යායාම, මිථ්‍යා ස්මෘති, මිථ්‍යා සමාධි යන අෂ්ට ධර්ම මිථ්‍යා භාවයෙන් යුක්ත හෙයින් මච්ඡත්ත නම්. මිථ්‍යා විමුක්ති මිථ්‍යා ඥාන හෝ සමග දශයෙක්ද වේ.

(4) ලෝක ධර්ම- ස්කන්ධයන්ගේ පැවැත්ම- ඇති කල අනුපරම ධර්මකත්වයෙන් (පින්- පව් විසින් අනික් ලෝක ධර්ම නො සිද්ධ නොවන) ලාභය, අලාභය, අයසය, යසසය, නින්දාය, ප්‍රසංසාය, සුඛය, දුක්ඛය, යන මේ අට දෙනයි.

(5) මච්ඡරිය- ආවාස මච්ඡරිය, කුලමච්ඡරිය, ලාභමච්ඡරිය, ධම්ම මච්ඡරිය, වණ්ණ මච්ඡරියයි ආවාසාදිය, අනුන් හා සාධාරණ බව නො ඉවසනාකාරයෙන් පැවති මාත්සරය පසයි.

(6) විපල්ලාස- අනිත්‍ය- දූෂ- අනාත්ම- අශුභ වස්තූන්හිම නිත්‍ය සුඛ- ආත්ම- ශුභ වශයෙන් පැවති සංඥා- චිත්ත දෘෂ්ටි විපර්යාසයෝ තිදෙනයි.

(7) ග්‍රන්ථ- නාම- රූප- කායයන් භවයෙන් භවයෙහි ගැට ගසන අභිධ්‍යාදී සතරය. එනම් අභිජ්ක්ඛා - ව්‍යාපාද-

සිලබිබන පරාමාස- ඉදංසච්චාහිනිවෙස කාය ග්‍රන්ථයෝ සතර දෙනායි.

(8) අග්නි- ඡන්දය- දොසය- මොහය- භයය- යන සතරින් යෙදී නො කටයුතු කිරීම හා කටයුතු නොකිරීමයි. මෙය ආර්යයන් විසින් නොයා යුතු හෙයින් අග්නි නම් වේ.

(9) ආශ්‍රව- අරමුණු හෙයින් ගොත්‍රභූ සිත දක්වාද, භවාග්‍රය දක්වාද වහනය වන හෙයින් හෝ, සංවරණය නො කළ චක්ෂුරාදී ද්වාරයෙන් කළ සිදුරු වලින් ජලය සේ වහනය වන හෙයින් නිති වැගිරීම් අර්ථයෙන් හෝ සසර දුක වහනය වන හෙයින් හෝ කාමරාග- භවරාග- මිථ්‍යාදෘෂ්ටි- අවිද්‍යා යන මොවුනට මේ නමෙකි.

(10) ඔස- භව සාගරයට ඇද හෙළන අර්ථයෙන් හා එතර විමට දුෂ්කර අර්ථයෙන් ඔවුහුම ඔසය වැනිනුයි ඔස නම් වෙති.

(11) යොග- ආලම්බන වියෝගයට හා දුෂ් වියෝගයට (අවකාශ) නොදෙන හෙයින් ඔවුහුම යෝග නම් වෙති.

(12) නිවරණ- කුශල චිත්තය විශෙෂයෙන් ධ්‍යාන චිත්තය ආදියෙහි වැළැක්ම ආවරණය, ක්ලේශ වාසනයට පමුණුවා වැළැක්ම නිවරණය, බිත්ති කවුළු ආදියෙන් මෙන් වැසීම ප්‍රතිවිභාදනයයි. කුශලාදීන් පිරිසිදු දැක්ක නොදී පැවැත්ම මෙහි නිවරණයි. ඒ වනාහි කාමච්ඡන්දාදී පඤ්චකයයි.

(13) පරාමාස- කායාදී ඒ ඒ ධර්මයාගේ අශුභාදී ස්වභාවය ඉක්ම පරවශයෙන් (ශුභාදී වශයෙන්) නැති සැටියක් දැඩිකොට ගැනීම් ආකාරයෙන් පවත්නා හෙයින් මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය මේ නම් වේ.

(14) උපාදාන- සර්වාකාරයෙන් පටිච්ච සමුප්පාද නිර්දෙශයෙහි කියන ලද කාමුපාදානාදී සතරයි.

(15) අනුසය- බලවත්වම උපත් බැවින් ස්ථිරාර්ථයෙන් කාමරානුසය, පටිස- මාන- දිට්ඨි- විචිකිච්ඡා- භාවරාග- අවිජ්ජා නුසයය යන මේ සතයි. නැවත නැවත කාමරාගාදීන්ගෙන් උත්පත්තියට හේතු භාවයෙන් අනුව සයනය කරන හෙයින් අනුසය නම් වෙති.

(16) මල- තෙල් අඳුන් කල්කයක් මෙන් තමාත් කිලිටු බැවින්ද, අනුන් අශුද්ධ කරන හෙයින්ද, ලොහ, දොස, මොහ යන තුන මල නම්.

(17) අකුශල කම්මපට- අකුශල කර්ම භාවයෙන්ද දුගතියට මාර්ග භාවයෙන්ද, පාණාතිපාත- අදින්නාදාන- කාමෙසු මිච්ඡාචාර- මුසාවාද- පිසුනාවාචා- ඵරුසාවාචා- සම්ඵප්පලාප අභිධ්‍යා- ව්‍යාපාද- මිථ්‍යාදෘෂ්ටි යන දශය අකුශල කර්මපට නම් වේ.

(18) අකුශල චිත්තොත්පාද- ලොහ මූලික අකුසල සිත් අටය, දොස මූලික දෙකය, මෝහ මූලික දෙකයයි මේ දොළසයි. මෙසේ මේ සංයෝජනාදී ධර්මයන් මේ සතර මාර්ග ඥාන ධර්මයෝ යෙදෙන යෙදෙන පරිදි ප්‍රභාණය කරන්නෝ වෙති.

ඒ මෙසේයි:- සංයෝජනයන් අතුරෙහි සක්කාය දිට්ඨි විචිකිච්ඡා- සීලබ්බත පරාමාසද, අපායට පමුණුවන සුලු කාම රාග- ප්‍රතිසදායී මේ පඤ්ච ධර්මයෝ ප්‍රථම මාර්ග ඥානයෙන් (සෝවාන් මග නැඹින්න) නැසිය යුතු වෙත්.

ඔදාරිකවූ සෙසු කාමරාග- ප්‍රතිසයෝ ද්විතීය සකාදාගාමී මාර්ගයෙන් වධ්‍ය වෙති. සුක්ෂම කාමරාග- ප්‍රතිසයෝ තෘතීය අනාගාමී මාර්ගයෙන් වධ්‍ය වෙති. රූප රාගාදී පස් දෙන චතුර්ථ අර්හත් මාර්ග ඥානයෙන් වධ්‍ය වෙත්.

ක්ලේශයන් අතුරෙන් දිට්ඨි- විචිකිච්ඡා දෙදෙන ප්‍රථම ඥාන- වධ්‍යයන. ද්වේෂය තෘතීය මාර්ග ඥාන වධ්‍යය ලොහ මොහ- මාන- ටීන- උද්ධච්ච- අහිරික- අනොත්තප්ප යන මොහු චතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධ්‍යයන.

මිච්ඡත්ත ධර්මයන් අතුරින් දිට්ඨි- මුසාවාද- මිථ්‍යා- කර්මාන්ත- මිථ්‍යා ආජිව යන මොහු ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධ්‍යයන. මිච්ඡාසංකප්ප- පිසුනාවාචා- ඵරුසාවාචා යන මොහු අනාගාමී මාර්ග ඥාන වධ්‍ය යෝධි.

මෙහි වාචා නම් වෙනනායි.

සම්ඵප්පලාපය, මිථ්‍යා ව්‍යායාමය, මිථ්‍යා ස්මෘතිය, මිථ්‍යා සමාධිය, මිථ්‍යා විමුක්තිය, මිථ්‍යා ඥානය, යන මොහු චතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධ්‍යයන.

ලෝක ධර්ම අතුරින් ප්‍රතිසය තෘතිය මාර්ගඥාන වධයය, අනුන්‍ය සංඛ්‍යාත තෘෂ්ණාව චතුර්ථ මාර්ගඥාන වධයය, යශසෙහිද, ප්‍රශංසායෙහිද අනුන්‍ය චතුර්ථ මාර්ගඥාන වධයයයි සමහරු කියති. ලෝභයෙහිද, සුඛයෙහිද, අනුන්‍ය කාමරාගාශ්‍රිත හෙයින් තෘතිය මාර්ග ඥාන වධයයයි කියත්. මාත්සරය ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධයයයි.

විපර්යාස අතුරින් අනිත්‍යයෙහි නිත්‍යය, අනාත්මයෙහි අනාත්මයයිද සංඥා විපර්යාස- චිත්ත විපර්යාස- දෘෂ්ටි විපර්යාසයෝද, දුඛයෙහි සුඛය, අශුභයෙහි ශුභයයිද දෘෂ්ටි විපර්යාසයද යන මොහු ප්‍රථම මාර්ගඥාන වධයයහ, අශුභයෙහි ශුභය යන සංඥා චිත්ත විපර්යාසයෝ තෘතිය මාර්ග ඥාන වධයයහ. දුඛයෙහි සුඛයයි සංඥා-චිත්ත විපර්යාසයෝ චතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධයයහ,

ග්‍රන්ථ අතුරින් සීලබ්ධිත පරාමාස- ඉදංසච්ඡාහිනිවෙස- කාය ග්‍රන්ථයෝ ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධයයහ. ව්‍යාපාදකාය ග්‍රන්ථය තෘතිය මාර්ගඥාන වධයය. අභිධ්‍යාකාය ග්‍රන්ථය චතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධයයි.

අගනිහු ප්‍රථම මාර්ගඥාන වධයයහ.

ඡන්දාදීන් මතු මාර්ගයෙන් ප්‍රභිණවතුදු තත්මූලක අකර්තව්‍යකරණයද කර්තව්‍යයාගේ අකරණයද අපාය ගමනිය හෙයින්.

ආශ්‍රවයන් අතුරින් දිට්ඨාසවය, ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධයය, කාමාශ්‍රවය තෘතිය මාර්ග ඥාන වධයය, භවාශ්‍රව- අවිද්‍යාශ්‍රවයෝ චතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධයයහ, ඔස- යෝගයන්හිද මෙසේමයි.

නිවරණ අතුරින් විචිකිච්ඡා නිවරණය ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධයය, කාමච්ඡන්ද- ව්‍යාපාද කුක්කුච්ච යන තිදෙන තෘතිය මාර්ග ඥාන වධයයහ. ථින- මිද්ධ- උද්ධච්චයෝ චතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධයයහ.

කෘතාකෘත දුශ්චරිත- සුචරිතානු ශෝචන වූ කුක්කුච්චය තෘතිය මාර්ග ඥානයෙන්, ඖදාරික කුක්කුච්චය ප්‍රථම මාර්ග ඥානයෙන්ද වධයයි.

මිථ්‍යා දෘෂ්ටිවූ පරාමාසය ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධ්‍යයි.

උපාදාන අතුරින් සියලු ලෝකික ධර්මයන්ම වස්තුකාම වශයෙන් කාමයයි ආගත බැවින් රූපරාග- අරූප රාගද කාමූපාදානයෙහි වැටේ. එහෙයින් ඒ උපාදානය වතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධ්‍යය සෙසු දිවිඨි- සීලබ්බත- අත්තවාද උපාදාන තුන ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධ්‍යයි.

අනුශය අතුරින් දිවිඨි- විචිකිච්ඡානුසය දෙක ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධ්‍යය. කාමරාග- ප්‍රතිඝානුසය දෙක තෘතීය මාර්ග- ඥාන වධ්‍යය. මාන- භව-අවිද්‍යානුශය තුන වතුර්ථ මාර්ග- ඥාන වධ්‍යයි.

මල අතුරින් දොස මලය තෘතීය මාර්ග ඥාන වධ්‍යය, සෙසු ලොභ- මොහ- මල දෙක වතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධ්‍යයි. අකුශල කර්ම පථ අතුරින් ප්‍රාණඝාත- අදත්වාදාන- කාම මිථ්‍යාවාර මෘෂාවාද- මිථ්‍යාදෘෂ්ටි යන මොහු ප්‍රථම මාර්ග- ඥාන වධ්‍යයහ පිසුනාවාචා ඵරුසා වාචා- ව්‍යාපාද යන තිදෙන තෘතීය මාර්ග ඥාන වධ්‍යයහ. සම්ප්ප්‍රලාප- අභිධ්‍යා දෙදෙන වතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධ්‍යයහ. අකුශල චිත්තොත්පාද අතුරින් දිර්ඨිගත සම්පයුත්ත සතරය, විචිකිච්ඡා සම්පයුත්ත සිතය යන පස ප්‍රථම මාර්ග ඥාන වධ්‍යය. ප්‍රතිඝසම්ප්‍ර යුක්ත දෙසිත තෘතීය මාර්ග ඥාන වධ්‍යයි.

ප්‍රතිඝයාගේ ඔදාරිකය ද්විතීය මාර්ගවධ්‍ය බැව් යට කී සේයි. මෙහි චිත්තොත්පාද ග්‍රහණයෙන් මක්ඛ- පලාස මායාසාංචයා-පමාද- ථම්ම- සාරම්භාදිය- සංගෘහිතය යනු ටිකයි.

සෙසු දිවිඨි විප්පයුත්ත සතරය උද්ධව්ව සම්පයුත්ත සිත දැයි යන පස වතුර්ථ මාර්ග ඥාන වධ්‍යයි.

මෙසේ යම්ම අකුශල ධර්මයෙක් යම් ආර්ය මාර්ග ඥානයෙකින් වද කළ යුතු නම් ඒ අකුශල ධර්මය ඒ මාර්ග ඥානයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතුයි. එහෙයින් මේ සංයෝජනාදීන් වේ. මාර්ග ඥානයෝ යෙදෙන යෙදෙන සේ ප්‍රභාණය කරන්නාහු යයි කිහ.

උපාදානස්කන්ධයන්ගේ පැවැත්ම කෙලෙස් ඉපදීමට හේතු වේ, -පෙ- සංස්කාර නිමිත්ත කෙලෙස් ඉපදීමට හේතුවේ. ආයුහනය කෙලෙස් ඉපදීමට හේතුවේ. අනායුහනයෙහි (නිර්වාණයෙහි) සිත පිටිසි බැවින් පින් පව් රැස් කිරීම් හේතුවෙන් උපදනා කෙලෙස් වේනම් ඒ හට නොගත් කෙලෙස්ම හට නොගනී. පහළනොවූ කෙලෙස්ම පහළ නොවේ. මෙසේ හේතු නිරෝධයෙන් එල නිරෝධය වේ.

භූමි නම් විදර්ශනා ප්‍රඥාවට අරමුණු වූ උපාදානස්කන්ධ පඤ්චකයයි පැවැත්මට ස්ථාන වශයෙන් ලැබූ ක්ලේශ භූමි ලද්දා නම්.

උත්පන්න ධර්මය තෙමේ (1) වර්තමාන උත්පන්නය. (2) භූත්වාපගත (ඇතිව-නැතිවී) උත්පන්නය, (3) අවකාශ කෘත උත්පන්නය, (4) භූමිලබ්ධ උත්පන්න යන මොවුන්ගේ වශයෙන් අනෙක විධය.

ඔවුන් අතුරින් (1) උත්පාද-ජරා- භංගයෙන් යුතුවූ සියලු නාම- රූප වර්තමාන උත්පන්නය.

(2) ආලම්බන රස අනුභව කොට නිරුද්ධවූ අනුභූත්වාප ගත නම් වූ කුසල් අකුසල්ද, උත්පාදාදී ක්ෂණත්‍රයයට පැමිණ නිරුද්ධ වූ කුශලා-කුශලයෙන් පිටත් සෙසු සංඛ්‍යයද භූත්වාපගතොත්පන්න නම් වේ.

(3) යානිස්ස තානි ප්‍රබ්බේකතානි කම්මානි "ඔහු පෙර කරන ලද කර්ම" යනාදීන් කී කර්මය අතීතවූයේම අනික් විපාකයක් ප්‍රතිබාහණය කොට තමාගේ විපාකයට අවකාශ කොට සිටින හෙයින් එසේ කරන ලද අවකාශ ඇති විපාකයද මෙසේ අවකාශ කළ කල්හි ඒකාන්තයෙන් උපදනා හෙයින් අවකාශ කෘත උත්පන්නය.

විපාක දීමට අවකාශ කිරීම් වශයෙන් උපදවන ලද අතීත කර්මයද, එයින් උපදනට සිටි අනාගත විපාකයද ඔකාස-කතූප්පන්න යයි.

(4) ඒ ඒ භූමියෙහි (මනුෂ්‍ය-දිව්‍යාදී ආත්මභාව නම් පඤ්චස්කන්ධයෙහි) නො නසන ලද අකුශලය භූමිලබ්ධොත් පන්න නම්. අසමූහන හෙයින්ම නැතැයි නො කිය හැකි බැවිනි.

මේ හුම් ලද්දියෙහි හුමිය කිම? හුම් ලද්දිය කිමැයි උපදනා සැකය පසිඳුනා සඳහා හුම් නම් විදර්ශනාවට අරමුණු වූ පඤ්චස්කන්ධය. ඒ පඤ්චස්කන්ධයෙහි උපදනට සුදුසු කෙළෙස් සමූහය හුම් ලද්ධ නම්. ඒ හුම් ලද්දියද අරමුණු කිරීම් වශයෙන් නොවේ. අරමුණුකිරීම් වශයෙන් වනාහි සියලු අතීත- අනාගත ස්කන්ධයන් අරමුණු කොට කෙළෙස් උපදී. රහතුන්ගේ පරිඥාත ස්කන්ධයන් අරහයා ක්ලේශ උපදී. මහා කෘත්‍යායන, උත්පල වණ්ණා ආදීන්ගේ ස්කන්ධයන් අරහයා සොරෙය්‍ය සිටු, නන්ද මානවක ආදීන්ට කෙළෙස් උපන්නාසේය. අන්‍ය සන්නානගත ක්ලේශ ජාතය අන්‍ය සන්නානයෙක අරමුණු කිරීම් මාත්‍රයෙකින් හුම් ලද්ධ වන්නේ නම්, පර සන්නතිපතින ඒ ක්ලේශ ජාතය අප්‍රභෙය බැවින් කිසිවෙක් හව මූලය සහජනය නො කරන්නේයි.

වස්තු (උත්පත්තිස්ථාන) වශයෙන් හුම් ලද්දියයි දතයුතු යම් යම් භවයෙක හෝ සන්නානයෙක හෝ පරිඥාත හුම් වශයෙන් අපරිඥාත ස්කන්ධයෝ උපදිත් නම් ඒ ඒ භවයෙහි හෝ සන්නානයෙහි හෝ ඉපදීමෙහි පටන් ඒ ඒ ස්කන්ධ විෂයෙහි සසරට මුල් කෙළෙස් රැස අප්‍රතීණ බැවින් අනුශයිත වේ.

ඒ ක්ලේශ ජාතය ප්‍රතීණ නො කළ හෙයින් හුම්ලද්ධ යයි දත යුතුයි. ඒ ස්කන්ධ විෂයෙහි අප්‍රතීණාර්ථයෙන් අනුශයිත කෙළෙස්හු වෙද්ද, ඒ පුද්ගලයාගේ ඒ ස්කන්ධයෝ ඒ කෙළෙසුන්ට වස්තු වෙති. අනුත් සන්නකවූ ස්කන්ධයෝ වස්තු නොවෙති. අතීත ස්කන්ධ විෂයෙහිද අප්‍රතීණවූ අනුශයිත ක්ලේශයනට අතීත ස්කන්ධයෝම වස්තු වෙති, ප්‍රත්‍යුත්පන්න (වර්තමානාස්කන්ධයෝ) වස්තු නොවෙති. අනාගතාදියෙහිද මෙසේ මයි. එසේම කාමාවචර ස්කන්ධ විෂයෙහි අප්‍රතීණ අනුශයිත ක්ලේශයනට කාමාවචර ස්කන්ධයෝම වස්තු වෙති. රූපාවචර- අරූපාවචර ස්කන්ධයෝ වස්තු නො වෙත්. රූපාවචර- අරූපාවචර ස්කන්ධ විෂයෙහිද මෙම නයයි.

සෝවාන් ආදීන් අතුරෙහි යම් යම් ආර්ය පුද්ගලයකුගේ ස්කන්ධ විෂයෙහි ඒ ඒ වට්ටමුල අනුශය ක්ලේශ ජාතය ඒ ඒ මගින් ප්‍රතීණවූයේ නම් ඒ ඒ ආර්ය පුද්ගලයාගේ ඒ ඒ ස්කන්ධ

ප්‍රභීණවූ ඒ ඒ වට්ටමුල ක්ලේශයනට වස්තු නො වන හෙයින් භූමිය යන ව්‍යවහාරය නො ලබයි,

සර්වප්‍රකාරයෙන් පුහුදුන්ගේ වට්ටමුල කෙලෙස් අප්‍රභීණ බැවින් කරනු ලබන වෙනතා- වෛතසික හේද ඇති යම්කිසි ධර්මයක් කුසල් හෝ අකුසල් වේ. මෙසේ අප්‍රභීණ අනුශය ඇති හෙයින් ඒ පුහුදුන්හට කර්ම ක්ලේශ ප්‍රත්‍යයයෙන් සංසාර වෘත්තය පවතී. ඒ පුහුදුන්ගේ ඒ වට්ටමුලය රූපස්කන්ධයෙහි වේ. වේදනා ස්කන්ධාදියෙහි නොවේයයිද, විඥානස්කන්ධයෙහිම හෝ, රූපස්කන්ධාදියෙහි නොවේ කියා හෝ නොකිය යුතුයි. අවිශේෂයෙන් පඤ්චස්කන්ධයෙහිම අනුශයිත හෙයින්,

තවද සමුදාචාරය, ආරම්මණාධිග්ගහිතය, අවික්ඛම්භිතය අසමුහනය යන මොවුන්ගේ වශයෙන් උත්පන්නය චතුර්විධ වේ.

ඔවුනතුරින් වර්තමාන උත්පන්නය සමුදාචාර උත්පන්න නම්. චක්ෂුරාදියට අරමුණ හමුවූ කල්හි පූර්ව භාගයෙහි ප්‍රවෘත්ත ජවන වාරයෙහි නො උපදනා වූ ක්ලේශ ජාතය අරමුණ දැඩි කොටගත් හෙයින්ම මෑත භාගයෙහි නියමයෙන් උපදනා බැවින් ආරම්මණාධිග්ගහිත උත්පන්නයයි. කියනු ලැබේ.

(කැලණිගම පිටු පිණිස හැසුරුණු මහා තිස්ස තෙරුන්ට විෂභාග රූප දර්ශනයෙන් උපන් ක්ලේශ ජාතය මෙනි.) මහාතිස්ස තෙරණුවෝ දවල් නිමිත්ත ග්‍රහණය කළ අරමුණෙහි රාත්‍රියෙහි බලවත්ව උපන් කෙලෙස් විෂ්කම්භණය කොට රහත්වූහ.)

සමට- විදර්ශනා භාවනා දෙක අතුරින් එකකින් නො වැඩි කෙලෙස් සවිත්ත සන්නතියට නො නැගී නමුදු ක්ලේශොත්පත්තිය වළක්වන හේතුවක් නැති හෙයින් අවික්ඛම්භිතූප්පන්න නම් වේ.

සමට- විදර්ශනා වශයෙන් විෂ්කම්භනය කළ කෙලෙස්ද ආර්ය මාර්ගයෙන් නොනැසූ හෙයින් (උපදනා ස්වභාවය නො ඉක්මවූ හෙයින්) අසමුහතූප්පන්න යයි කියනු ලැබේ.

ආරම්භණාධිගති තුල්පත්තය, අවික්ඛම්භි තුල්පත්තය අසමූහ තුල්පත්තය යන ත්‍රිවිධ උත්පත්තයම භූමිලබ්ධොත් පත්තයෙන්ම එකට සංග්‍රහ වේයයි දත යුතු.

මෙසේ උක්තප්‍රභෙද ඇති මේ උත්පත්තයෙහි වර්තමානය භූත්වාපගතය, අවකාශ කෘතය, සමුදාවාරයයි කියන ලද චතුර්විධ උත්පත්තය මාර්ග වධ්‍ය නොවන හෙයින් සතර මඟ නුවණ අතුරින් කිසියම් නුවණෙකින් පහ කළ යුතු නොවේ.

"භූමිලද්ධය, ආරම්භණාධිගතිතය, අවික්ඛම්භිතය, අසමූහතයයි කියන ලද ඒ චතුර්විධ උත්පත්තයාගේ ඒ උත්පත්ත භාවය විනාශ කරමින් ඒ ඒ ලොකික- ලෝකෝත්තර ඥාන උපදින හෙයින් සියල්ල ප්‍රභාතව්‍ය වේයයි" මෙසේ මෙහි යම් මාර්ග ඥානයකින් යම් ක්ලේශයක් ප්‍රභාතව්‍ය නම් ඔවුන්ගේ ප්‍රභාණයද දතයුතු.

ඒ මාර්ගාවබෝධ කාලයෙහි පරිඥා- ප්‍රභාණාදි වශයෙන් කියන ලද කෘත්‍යයද අවිපරිත ස්වභාවයෙන් දතයුතු.

ඒ මෙසේයි:- චතුරාර්ය සත්‍යයන් අවබෝධ කරන කාලයෙහි මේ සතර ඥාණයන් අතුරින් එක් එක් ඥාණයකගේ පරිඤ්ඤ- පහාන- සච්ඡිකිරියා- භාවනායයි කියන ලද මේ සතර- සතර කෘත්‍යය තතුසේ දත යුතුයි.

පැරණියෝ ඒ මෙසේ කීහ:- "පහන ඉදිරි පසු නොවී එවකට වැටිය, දැවීමය අඳුරු දුරු කිරීමය, ආලෝකය පැතිරවීමය, තෙල් ක්ෂය කිරීමය, යන කෘත්‍යය සතරක් කරන්නා සේ මාර්ග ඥානයද පෙර පසු නොවී එක ක්ෂණයෙහි දුක පිරිසිදු දැනීම් වශයෙන්ද සමුදය ප්‍රභාණාභිසමය වශයෙන්ද, මාර්ගය භාවනාභිසමය වශයෙන්ද, නිර්වාණය ප්‍රත්‍යක්ෂාභිසමය වශයෙන්ද අවබෝධ කෙරේ.

"නිර්වාණය අරමුණුකොට චතුරාර්ය සත්‍යයටම පැමිණේ. චතුරාර්ය සත්‍යයම දකී. චතුරාර්ය සත්‍යයම ප්‍රතිවේධ කෙරේ යයි" මෙයින් කියන ලදී.

"මහණෙනි, දුක දක්නා මහණතෙමේ දූඛ සමුදයද, දූඛ නිරෝධයද, දූඛ නිරෝධගාමිනි ප්‍රතිපදාවද දක්නේයයි එයින් වදාළහ.

තවද "මාර්ග සමංගිහුගේ යම් ඥාණයක් වේනම් ඒ ඥාණය දුඃඛයෙහිද වේ, දුඃඛ සමුදයෙහිද වේ, දුඃඛ නිරෝධයෙහිද වේ, දුඃඛ නිරෝධ ගාමිනි ප්‍රතිපදායෙහිද වේයයි මෙසේ මේ චතුරාර්ය සත්‍යය ප්‍රතිවේධය කාලාන්තරයකින් නොව එකටම වේයයි දක්වන ලදී.

උපමාන උපමෙය සංසන්දනය:- පහත වැටිය දවන්නා සේ මාර්ග ඥානය දුක පිරිසිදු දැන ගනී. අඳුරු නසන්නාසේ සමුදය ප්‍රභාණය කෙරේ. එළිය පතුරුවන්නාසේ සහජාතාදී ප්‍රත්‍යය ඇති බැවින් සම්මා සංකල්පාදී මාර්ග වඩයි. තෙල් දවන්නාසේ කෙලෙස් ක්ෂය කරන නිර්වාණය අවබෝධ කෙරේ යයි දත යුතු.

තවද ක්‍රමයෙකි:- ඉර උදාවන්නේම පෙර පසු නොවී සිවු කිසක් කරයි. රූපගතයන් ප්‍රකාශ කරයි. අඳුරු නසයි. එළිය පතුරුවයි. සීතල සංසිදුවයි. එසේම මාර්ග ඥානයද දුක පිරිසිදු දැන ගනී. සමුදය පහ කෙරේ. සමයක් සංකල්පාදී මාර්ගය වඩයි. නිර්වාණය අවබෝධ කෙරේ.

හිරු රූප දක්වන්නාසේ මාර්ග ඥානය දුක පිරිසිදු දැනී. අඳුරු නසන්නාසේ සමුදය පහකෙරේ. එළිය දක්වන්නාසේ සහාජාතාදී ප්‍රත්‍යය භාවයෙන් මාර්ගය වඩයි. සීතල සංසිදුවන්නාසේ කෙලෙස් සංසිදුවන නිවන අවබෝධ කෙරේයයි දතයුතු.

මෙසේ සත්‍යාවබෝධ කාලයෙහි එකවට සතර කෘත්‍යය වශයෙන් පවත්නා ඥාණය ඇති ඒ මාර්ගයට සොළොස් ආකාරයෙකින් පිළිනාදී අවිපරිත ස්වභාවයෙන් එකවට චතුරාර්ය සත්‍යය ප්‍රතිවේධ වේ.

ඒ මෙසේයි:-

"චතුරාර්ය සත්‍යය අවිපරිතාර්ථයෙන් කෙසේ එක ප්‍රතිවේධ වේද? සොළොස් ආකාරයකින් චතුරාර්ය සත්‍යය එකකින් අවබෝධ වේ. දුකෙහි පෙළිම් අර්ථය, සංඛතාර්ථය, තැවීම් අර්ථය, පෙරළිම් අර්ථය, තථාර්ථය. සමුදයෙහි රැස් කිරීම් අර්ථය, නිදානාර්ථය, සංයෝගාර්ථය, පලිබොධාර්ථය තථාර්ථය

නිරෝධයෙහි (සසරින්) නික්මවන අර්ථය, විවේකාර්ථය, අසංඛතාර්ථය, අමානාර්ථය, තථාර්ථය. මාර්ගයෙහි (සසරින් ගෙන යන අර්ථය, හේත්වර්ථය, දර්ශනාර්ථය, අධිපති භාවාර්ථය තථාර්ථය. මේ සොළොස් අයුරින් අවිපරිතාර්ථයෙන් චතුරාර්ය සත්‍යය එකකින් සංගෘහිත වේයයි" කියයි.

මෙහි එකකින් සංග්‍රහ වීම නම් තථාර්ථ විසිනි. තථාර්ථ නම් අවිපරිතාර්ථ සත්‍යාර්ථයයි, විද්‍යමානවූ ස්වභාවාර්ථ යයි.

මාර්ග ඥානය මුඛ්‍ය හෙයින් නිර්වාණයම අරමුණු කෙරෙහුද දුඛාදීන්හි අවිපරිත ස්වභාවය වූ සත්‍යාර්ථය වසා සිටි අවිද්‍යාව නසා ඒ සත්‍යාර්ථය තතුයේ අවබෝධ කෙරෙමින් පවතී. පසුව පීඩනාදී සොළොස් සත්‍යාර්ථ ආර්යන් වහන්සේට හස්තාමලකයක් සේ ඇති සේ වැටහේ.

දුඛාදී සතරෙහි ස්වභාවයෙන් යම් ආකාරයක් ප්‍රකාශ වේනම් ඒ පීඩනාදිය සතරක්ම වේයයි සොළසෙක්ම කියන ලදී. සෙස්ස නොකියන ලදී.

දුක අරහයා යම් ප්‍රඥාවක් උපදිද, යනාදී නයින් එකි එකී සත්‍යාලම්බන වශයෙනුදු සත්‍ය ඥානය වදාරණ ලදී.

තවද "මහණෙනි, යමෙක් දුක දකී නම් ඔහු සමුදය දකී" යනාදී නයින් එක නිරෝධ සත්‍ය අරමුණු කොට සෙසු සත්‍යයන් කෙරෙහිදු කෘත්‍යය නිෂ්පත්ති වශයෙනුදු සත්‍යඥානය වදාරණ ලදී.

ඒ දර්ශනද්වයය අතුරින් යම් කලෙක එකි එකී සත්‍යයක් අරමුණු කෙරේ නම් එකල සමුදය දර්ශනයෙන් ස්වභාවයෙන් පීඩණ ලක්ෂණවූ දුඛයාගේ ආයුහන ස්වභාවය වූ සමුදයින් රැස් කරන ලද හෙයින්ද, සකස් කරන ලද හෙයින්ද, පිඬු කරන ලද හෙයින්ද, දුඛයාගේ සංඛතාර්ථය ප්‍රකාශ වේ. මාර්ගය ක්ලේශයන්ගේ නැවීමේ පහකරන හෙයින්ද, කෙලෙස් දාහ නැති බැවින් ඉතා සිහිල් හෙයින්ද මාර්ග දර්ශනයෙන් දුඛයාගේ සන්තාපාර්ථය ප්‍රකාශ වේ.

අවිපරිණාම ස්වභාවය ඇති නිරෝධය (නිර්වාණය) දැක්මෙන් දුඛයාගේ පෙරළෙන ස්වභාවය ප්‍රකාශ වේයයි කිවයුත්තෙක් නැති.

එසේම ස්වභාවයෙන් ආයුහන ලක්ෂණ ඇත්තාවූ සමුදයයාගේ නිදානාර්ථය දුබ් දර්ශනයෙන් ප්‍රකාශ වේ. නො සැප හෝජනයෙන් උපන් ව්‍යාධිය දැකීමෙන් හෝජනයාගේ ව්‍යාධියට නිදාන බව වැටහීම මෙනි. සංයෝගයක් නැති නිර්වාණය දැකීමෙන් සංයෝගාර්ථය ප්‍රකට වේ. නිර්යාණවූ මාර්ගය දැකීමෙන් පලිබෝධාර්ථය ප්‍රකාශවේ.

එසේම නිස්සරණ ලක්ෂණ නිරෝධයාගේ විවේකාර්ථය අවිවේක වූ සමුදය දර්ශනයෙන් ප්‍රකටවේ. මාර්ග දර්ශනයෙන් අසංඛතාර්ථය ප්‍රකාශ වේ.

මේ යොගියා විසින් අනවරාග්‍ර සංසාරයෙහි මාර්ගය නො දන්නා ලද හෙයින්. ඒ ආර්ය මාර්ගයද ප්‍රත්‍යය සහිත හෙයින් සංඛත නම් වේයයි අප්‍රත්‍යයවූ නිර්වාණ ධර්මයාගේ අසංඛතභාවය ඉතාම ප්‍රකට වේ. දුක් දැකීමෙන් ඒ නිරෝධයාගේ අමෘත භාවය ප්‍රකට වේ. "දුබ්‍ය විෂය නිර්වාණය අමෘතයයි" කියායි.

එසේම නිර්යාණ (පැමිණවීම) ලක්ෂණකොට ඇති මාර්ගයාගේ දැකීමෙන් 'නිවණට පැමිණීමට මේ සමුදය (තෘෂ්ණාව) හේතු නොවේ. මේ ආර්ය මාර්ග හේතුවේයයි' මෙසේ හෙර්ථය ප්‍රකටවේ. නිරොධ දර්ශනයෙන් දර්ශනාර්ථය ප්‍රකට වේ. අනිශ්චිත සියුම් වූ රූපයන් දක්නහුට මාගේ ඇස ඒකාන්තයෙන් ප්‍රසන්නයයි' ඇසෙහි විප්‍රසන්නභාවය මෙනි. නොයෙක් රෝගාතුර දුබ්‍ධතයන් දැකීමෙන් ඉසුරුමත් ජනයාගේ උදාර බව ප්‍රකට වන්නාසේ දුක දැකීමෙන් එයට ප්‍රතිපක්ෂ වූ අධිපති අර්ථය ප්‍රකට වේයයි මෙසේ මේ සත්‍යාර්ථ අතුරින් එක එකක් පිළන- ආයුහන- නිස්සරණ- නිය්‍යාන වශයෙන් ස්වලක්ෂණයෙන්ද, ඉතිරි සංඛතාර්ථාදී තුන් තුන් අර්ථයන් ප්‍රකාශවන හෙයින්ද, එකි එකී සත්‍යයෙකිහි සතර සතර අර්ථ කියන ලදී.

දුබ්‍යෙහි සංස්කෘතාර්ථය, සන්නාපාර්ථය, විපරිණාමාර්ථය, යන තුනද, සමුදයෙහි නිදානාර්ථය' සංයෝගාර්ථය පලිබෝධාර්ථය යන තුනද, නිරෝධයෙහි විවේකාර්ථය

අසංස්කෘතාර්ථය, අමෘතාර්ථය යන තුනද මාර්ගයෙහි හෙත්වර්ථය දර්ශනාර්ථය, අධිපති භාවාර්ථය යන තුනදැයි පෙරකී සේ මේ අර්ථයෝ ප්‍රකට වෙති.

මාර්ගක්ෂණයෙහි මෙකී සියලු අර්ථයෝම දූඛාදීන් විෂයෙහි සිවු කෘත්‍යයක් ඇති එකම ඥානයෙන් ප්‍රතිවේධයට යෙති.

පෙර කී පරිඥාදී සතර කෘත්‍යය අතුරින් පරිඥාවද, ප්‍රභාණයද ප්‍රතිවේධයද ත්‍රිවිධ වේ. භාවනා ද්විවිධවේ.

ඒ මෙසේයි:- ඤාත පරිඤ්ඤාය, තීරණ පරිඤ්ඤාය පහාන පරිඤ්ඤායයි පරිඤ්ඤා ත්‍රිවිධවේ. එහි 'අභිඤ්ඤාව දන්නා ලදය යන අර්ථයෙන් ඤාත නම් වේ යයි' මෙසේ උදෙසා යම් යම් ධර්මයක් අවබෝධ කරන ලද නම් ඒ ඒ ධර්මයෝ දන්නා ලද හයි" මෙසේ කෙටියෙන්ද

"මහණෙනි, සියල්ල අවබෝධ කටයුතුයි. කවර සියල්ලක් අවබෝධ කටයුතුද? මහණෙනි" චක්ෂුෂ්‍යප්‍රසාදය අවබෝධ කටයුතුයි." මේ ආදී නයින් විස්තර වශයෙන් වදාරන ලද්දී ඤාත පරිඤ්ඤා නම්. ඒ ඤාත පරිඤ්ඤාවගේ ප්‍රත්‍යය සහිත නාම- රූප විශේෂයෙන් දැනීම පරිඥාන්තරයට විෂය නොවන ආවේණික භූමියයි 'පරිඥා ප්‍රඥාවය තීරණාර්ථයෙන් ඥානයයි' මෙසේ උදෙසා "යම් යම් ධර්ම කෙනෙක් පරිඥාත වෙත් නම් ඒ ඒ ධර්මයෝ තීරණය කරන ලද්දෝ වෙත් යයි" මෙසේ කෙටියෙන් වදාරා "මහණෙනි, සියල්ල පරිඤ්ඤෙය්‍යය, මහණෙනි, පරිඤ්ඤෙය්‍යය" යනාදී නයින් විස්තර හෙයින් වදාරණ ලද්දී තීරණ පරිඤ්ඤා නම්. ඒ චක්ෂුදර්ශකාදී කලාප සන්මර්ශනයෙහි පටන් අනිත්‍යය, දුඛය, අනාත්මයයි තීරණය කිරීම් වශයෙන් පවත්නා තීරණ ප්‍රඥාවට අනුලෝම ඥානය දක්වා ආවේණික භූමියයි.

"ප්‍රභාණ පරිඥාව කෙලෙස් බැහැර කරන හෙයින් ඤාණයයි" මෙසේ උදෙසා "යම් යම් ක්ලේශ ධර්ම කෙනෙක් ප්‍රභිණ වෙත් නම් ඒ ඒ ක්ලේශ ධර්මයෝ බැහැර කරන ලදහ"යි මෙසේ විස්තර වශයෙන් කියන ලද අනිච්චානුපස්සනාවෙන් නිත්‍ය සංඥාව ප්‍රභාණය කෙරේ. යනාදී ක්‍රමයෙන් පැවැත්ති

පහාණ පරිඤ්ඤා නම්. භංගානුපස්සනාවෙහි පටන් මාර්ග ඥානය දක්වා ඒ පහාණ පරිඤ්ඤාවට භූමිය යි.

මේ අභිසමය කාල කෘත්‍ය විචාරණයෙහි ලා මේ ප්‍රහාණ පරිඤාවම අදහස් කරන ලදී.

තවද ඤාත- තීරණ- පරිඤ්ඤාවන්ද, පහාණ පරිඤ්ඤාව පිණිසම පවත්නා හෙයින් යම් ධර්මයක් ප්‍රහාණය කෙරේ නම් ඒ ධර්මයම ඒ කෘත්‍යයෙන් දන්තාලද්දේද, තීරණය කරන ලද්දේද වේයයි" මෙසේ පරිඤාත්‍රයයම මේ පර්යායයෙන් මාර්ග ඥානයාගේ කෘත්‍යයයි දත යුතුයි.

පරිඤ්ඤා මෙන් ප්‍රහාණයද ත්‍රිවිධ වේ. විෂ්කම්භණ- තදංග සමුච්ඡේද ප්‍රහාණ වශයෙනි, ඒ ප්‍රහාණයන් අතුරින් සෙවෙල් සහිත දියෙහි බහාලු කළයෙන් සෙවෙල් දුරුවීම මෙන් ඒ ඒ ලෝකික සමාධියෙන් නිවරණාදී විරුද්ධ ධර්මයන් විෂ්කම්භනය වීම විෂ්කම්භණ ප්‍රහාණය යි.

"ප්‍රථම ධ්‍යානය වඩන පුද්ගලයාගේ නිවරණ ප්‍රහාණය වේයයි" මෙසේ ධ්‍යාන බලයෙන් නිවරණයන් ගේ විෂ්කම්භණය (මබාලීම) කියන ලද්දේ ප්‍රකට බැවිනි.

ඒ එසේ මයි:- නිවරණයෝ වනාහි ධ්‍යානයට පූර්ව භාගයෙහිද, පසු භාගයෙහිද, වහා සිත නොමඩනාහු වෙති.

ධ්‍යානයාගේ පූර්ව භාගය නම් ධ්‍යානය ලැබීම පිණිස පූර්වභාග ප්‍රතිපත්තියයි පශ්චාත්භාගය නම් ධ්‍යානය ලැබ අන්‍ය කෘත්‍යයෙක යෙදීම යි.

චිතර්ක- විචාර- ප්‍රීති- සුඛ- රූප සංඥාදිය ද්විතීය ධ්‍යානාදියට ප්‍රතිපක්ෂ ද්විතීය ධ්‍යානාදියට සමවදනා කෙණෙහිම දුරුවේ. ද්විතීය ධ්‍යානාදියට පැමිණි කෙණෙහිම නිවරණයෝ විෂ්කම්භණය වෙති. එහෙයින් නිවරණයන්ගේ විෂ්කම්භණය ප්‍රකටයි.

රාත්‍රියෙහි මනාව දැල්වූ පහනකින් අන්ධකාරය දුරුවන්නා සේ විදර්ශනාවට අවයව වූ ඒ ඒ ඤාණයෙන් ක්ලේශයන්ගේ ප්‍රතිණ කිරීම තදංග ප්‍රහාණයයි. ප්‍රදීපයෙන් අන්ධකාර මෙනැයි කී උපමායෙන් තදංග වශයෙන් ක්ලේශ ප්‍රහාණය ප්‍රතිපක්ෂ ධර්ම ප්‍රහාණ යයි.

සටයෙන් සෙවෙල ප්‍රභාණය මෙන් විෂ්කම්භණ ප්‍රභාණය නිවරණයන්ගේ ප්‍රවෘත්ති මාත්‍රය වැළකීමයි. එහෙයින්ම ද්විතීය ධ්‍යානාදියෙහි විතර්කාදී ප්‍රභාණය පිළිබඳව ඒ නිදර්ශනය මනාව යෙදේ.

තවද සීල විශුද්ධි ආදියෙනුදු තදංග ප්‍රභාණය මෙසේම යි.

විස්තර:- නාම- රූප- පරිච්ඡේදයෙන් පළමු කොට සත්කාය දෘෂ්ටිය ප්‍රතීණ වේ. ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහයෙන් අහේතුක දෘෂ්ටි විෂම හේතු දෘෂ්ටීන්ගේද, සොළොස් ආකාර කාංක්ෂා මලයන්ගේද ප්‍රභාණයවේ. කලාප සන්මර්ශනයෙන් මමය මාගේ යයි' සමූහ වශයෙන් ගැනීමද ප්‍රතීණ වේ, මාර්ග අමාර්ග ව්‍යවස්ථානයෙන් අමාර්ගයෙහි මාර්ගය යන සංඥාවද ප්‍රතීණවේ. ස්කන්ධයන්ගේ උදය දර්ශනයෙන් උච්ඡේද දෘෂ්ටිය ප්‍රතීණවේ. ස්කන්ධයන්ගේ ව්‍යය දර්ශනයෙන් ශාස්වත දෘෂ්ටියද, භයතුවට්ඨාන ඤාණයෙන් භය සහිත පඤ්චස්කන්ධයෙහි අභය සංඥාවද, ආදීනවානු දර්ශනයෙන් පඤ්චස්කන්ධයෙහි ආස්වාද වශයෙන් පැවති සංඥාවද, නිබ්බිදානුපස්සනාවෙන් වෘත්තයෙහි ඇලීම් සංඥාවද, මුඤ්චිතුකමයතාඥානයෙන් නොමිඳෙනු කැමති බවද, පටිසංඛාන ඤාණයෙන් ප්‍රතිසංඛ්‍යානයට ප්‍රතිපක්ෂ මොහයාගේද, සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණයෙන් අනුපෙක්ෂණයෙන් වන නිත්‍යග්‍රාහයාගේද, අනුලොම ඥානයෙන් මාර්ග සත්‍යාධිගමයට විලෝමවූ නිත්‍යාදිග්‍රාහයාගේද ප්‍රභාණය වේ.

තවද මහා විදර්ශනාවන් දහඅට අතුරින් අනිච්චානුපස්සනාවෙන් නිත්‍ය සංඥාවද, දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සුඛ සංඥාවද අතත්තානුපස්සනාවෙන් ආත්ම සංඥාවද, නිබ්බිදානු පස්සනාවෙන් තත්දී නම් තෘෂ්ණාවද, විරාගානුපස්සනාවෙන් රාගයද, නිරෝධානු පස්සනාවෙන් සමුදයද, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාවෙන් දෘඪ ග්‍රාහයද, ඛායානු පස්සනාවෙන් ඝන සංඥාවද, වායානු පස්සනාවෙන් රූප කිරීමද, විපරිණාමානු පස්සනාවෙන් ස්ථිර සංඥාවද, අනිමිත්තානු පස්සනාවෙන් නිත්‍ය නිමිත්තද, අප්පණිහිතානු පස්සනාවෙන් සුඛ ප්‍රණීධියද, සුඤ්ඤාතානු පස්සනාවෙන් ආත්මය ඇතැයි

යන අභිනිවේශයද, අධිපක්ෂයා ධම්මවිපස්සනාවෙන් සාර වශයෙන් දැඩිකොට ගැනීමද, යථා භූතඥාන දර්ශනයෙන් අතිශය මොහාභිනිවේශයද, ආදීනවානු පස්සනාවෙන් ආලය වශයෙන් දැඩි කොට ගැනීමද, පටිසංඛානු පස්සනාවෙන් අප්‍රතිසංඛ්‍යානයද, විචට්ටානුපස්සනාවෙන් (නිර්වාණ දර්ශනයෙන්) සංයෝගාභිනිවේශයද ප්‍රතිණ වේ. මේ සියල්ලම තදංග ප්‍රභාණයමයි.

ඒ මහා විදර්ශනා දහ අට අතුරින් අනිච්චානුපස්සනාදී සප්ත අනුපස්සනාවන්ගෙන් නිත්‍යසංඥාදීන්ගේ ප්‍රභාණය වන අයුරු භංගානුපස්සනායෙහි කියන ලදමැයි.

තවද බායානුපස්සනා නම්- ඝන විනිර්භොගකොට ක්ෂයාර්ථයෙන් අනිත්‍යයයි මෙසේ ස්කන්ධයන්ගේ ක්ෂයය බලන්නහුගේ ඥානයයි. ඒ ඥානයෙන් ඝන සංඥාව ප්‍රතිණ වේ.

වායානුපස්සනා නම්- දිට්ඨි ආරම්භණය අනුව යාමෙන් දිට්ඨි අදිට්ඨි අරමුණු දෙකම ක්ෂණය භංග වශයෙන් ඒකව්‍යවස්ථා කිරීමද, නිරොධයෙහි අධිමුක්ත බවද, සංස්කාරයන්ගේ නිරොධය දැක එයින් මිදෙනු කැමති අදහස් ඇති බවද යන ව්‍යය ලක්ෂණ විදර්ශනායි, මෙසේ ප්‍රත්‍යක්ෂ වශයෙන්ද, අනුමාන වශයෙන්ද, සංස්කාරයන්ගේ භංගය දැක භංග නම් වූ එම නිරොධයෙහිම මිදීම් වශයෙන් අදහස් ඇති බැවින් ඒ අධිමුක්ත ඥානයෙන් අභිසංස්කාරයාගේ ප්‍රභාණය වේ.

ඒ මෙසේයි:- යමක් පිණිස රැස් කරන්නෝ නම් ඒ සංස්කාරයෝ මෙසේ ක්ෂය වෙත් යයි බලන්නාහට රැස් කිරීමට සිත නො නැමේ,

විපරිණාමානුපස්සනා නම්- යට කී රූප සප්තකාදීන්ගේ වශයෙන් ආදාන-- නික්බෙපාදී ඒ ඒ පරිච්ඡේද ඉක්ම අන්‍යාකාර ප්‍රවෘත්ති දැක්වීම යි. නොහොත් උපන් සත්වයාගේ ජරාවෙන්ද, මරණයෙන්දැයි දෙයාකාරයකින් විපරිණාම දැක්වීමයි එයින් ස්ථිර භාවයෙන් ගැනීම ප්‍රතිණ වේ.

අනිමිත්තානුපස්සනා නම්- අනිත්‍යානු දර්ශනයමයි. එයින් නිත්‍ය නිමිත්ත ප්‍රතිණ වේ.

අප්පණිහිතානු පස්සනා නම් දුඛානුදර්ශනය මයි. එයින් (සුඛ ප්‍රාර්ථනාව) ප්‍රභාණය වේ.

සුඤ්ඤානානුපස්සනා නම්- අනාත්මානු දර්ශන මයි. එයින් ආත්මයක් ඇතැයි අභිනිවේශය ප්‍රතිණ වේ.

අධිපඤ්ඤාධම්ම විපස්සනා නම්-- රූපාදී අරමුණු දැකීමද, ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කිරීමද භංගය දැකීමද, ශුන්‍ය වශයෙන් වැටහීමද, නොහොත් ශුන්‍යතාවද, එළඹ සිටි සිතියද අධිපඤ්ඤා විපස්සනායි. මෙසේ කී රූපාදී අරමුණු දැන ඒ අරමුණෙහිද ඒ අරමුණු කොට පවත්නා සිතෙහිද භංගය දැක සංස්කාරයෝ බිඳෙති. සංස්කාරයන්ගේම මරණය වේ, අන්‍යවූ කිසි සත්ත්ව පුද්ගලාදියෙක් නැතැයි භංග විසින් ශුන්‍යතාවය ගෙන පවත්නා විදර්ශනාව අධිපඤ්ඤාද වෙයි. සංස්කාර ධර්මයන්හි විදර්ශනාද වේනුයි අධිපඤ්ඤා ධම්ම විපස්සනානාමයයි කියනු ලැබේ.

ඒ අධිපඤ්ඤා ධම්මවිපස්සනායෙන් නිත්‍ය සාරයක් නැති බවද ආත්ම සාරයක් නැති බවද මොනවට දක්නා ලද හෙයින් දැඩි කොට ගැනීම ප්‍රභාණය වේ.

යථාභූත ඤාණ දස්සනය නම්- ඥාන දර්ශනයෙන් "මම අතීත කාලයෙහි වූ යෙමිද?" යනාදී වශයෙන් පැවති සොළොස් වැදෑරුම්වූද, "ඊශ්වරයකුගෙන් ලෝකය හටගැනේ" යනාදීන් පැවතියාවූද සම්මොහාහිනිවේශය ප්‍රභාණය වේ.

ආදීනවානුපස්සනා නම්- භයතුපට්ඨාන වශයෙන් උපන් සියලු භවාදීන්හි ආදීනව දක්නා නුවණයි. එයින් ඇලිය යුතු කිසිවක් නො පැනේයයි ආලයාහිනිවේශය ප්‍රතිණ වේ.

පටිසංඛානුපස්සනා නම්- භවයෙන් මිදීමට කරන උපාය පටිසංඛා ඤාණයයි. එයින් අප්පටිසංඛා නම්වූ මොහය ප්‍රතිණ වේ.

විචට්ටානුපස්සනා නම්- සංඛාරූපෙක්ඛා ඤාණය හා අනුලොම ඤාණය යි. ඒ මෙසේය:- එකල ඒ යොගීහුගේ සිත

මඳක් නැවුණු පියුම් පතෙක දියත්තක් සේ සියලු සංස්කාරයෙන් හැකිලෙයි. පෙරළෙයි. නැවත නැවත පෙරළේ යයි කියන ලදී. එහෙයින් ඒ නුවණින් සංයෝගාභිනිවේශය ප්‍රතිණ වේ. කාමසංයෝගාදී ක්ලේශාභිනිවේශය- ක්ලේශ ප්‍රවෘත්තිය ප්‍රතිණ වේ යන අර්ථයි.

මෙසේ විස්තර වශයෙන් තදංග ප්‍රභාණය දත යුතුයි. පාළියෙහි තදංග ප්‍රභාණය නම්- නිර්වේධභාගීය විදර්ශනා සමාධිය වඩන්නහුගේ මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය තදංග වශයෙන් ප්‍රතිණ වේයයි කෙටියෙන් කියන ලදී.

අකුණෙන් හෙණ පහර ලද රුකෙක මෙන් ආර්යමාර්ග ඥානයෙන් සංයෝජනාදී ධර්මයන් නැවත නො පවත්නාසේ ප්‍රතිණ වීම සමුච්ඡේද ප්‍රභාණය නම් වේ. ඒ සඳහා "ක්ෂයගාමී නම් ලෝකෝත්තර මාර්ගය වඩන යෝගීහට සමුච්ඡේද ප්‍රභාණය වේ" යයි කියන ලදී.

මෙසේ මේ ත්‍රිවිධ ප්‍රභාණයන් අතුරින් සමුච්ඡේද ප්‍රභාණයම මේ ඥාන දර්ශන විශුද්ධියෙහි නොහොත් අභිසමය කාලයෙහි අධිප්‍රේතයි.

තවද ඒ යෝගීහට මාර්ගයට පූර්ව භාගයෙහි තදංග විෂ්කම්භණ ප්‍රභාණයෝද ඒ සමුච්ඡේද ප්‍රභාණය ප්‍රයෝජන කොට පවත්නාහුයි එහෙයින් ප්‍රභාණත්‍රයම මේකුමයෙන් මාර්ග ඥානයාගේ කෘත්‍යයයි දත යුතුයි.

සතුරු රජකු නසා රාජ්‍යයට පැමිණි රජකු විසින් රාජ්‍යයට පැමිණීමට පෙර කරන ලද පසල් දනවු මැඩිම් ආදියද රජහු විසින්ම කරන ලදැයි කියන්නාක් මෙනි.

සාක්ෂාත්කිරීමද ලෞකික සාක්ෂාත් කිරීමය ලෝකෝත්තර සාක්ෂාත් කිරීමයයි දෙපරිද්දෙකින් හින්තවූයේද ලෝකෝත්තර සාක්ෂාත් කිරීම දර්ශන- භාවනා විසින් දෙපරිදි වන බැවින් සාක්ෂාත්කරණය ත්‍රිවිධ වේ.

ඒ මෙසේයි:- එහි 'ප්‍රථමධ්‍යානය ලැබුවෙමි, වසඟ කෙළෙමි. ඒ මා විසින් සාක්ෂාත්කරනලදැයි" යනාදීන් ඇසේ ප්‍රථම ධ්‍යානාදිය ස්පර්ශ කිරීම ලෞකික සාක්ෂාත් කිරීමයි.

ස්පර්ශ කිරීම නම් අධිගම කොට 'මෙය මා විසින් අධිගත යයි' ප්‍රත්‍යක්ෂයෙන් ආලම්බන කිරීම් සංඛ්‍යාත ඥාණයෙන් ස්පර්ශ කිරීමයි.

තවද තමා සතන්හි නූපදවාද යම් යම් ධර්ම කෙනෙක් හුදෙක් අපර ප්‍රත්‍යය ඇති ඥාණයෙන් දන්නා ලද්දාහු නම් ඒ ධර්මයෝ සාක්ෂාත් කෘත්‍යයහ. එහෙයින් "මහණෙනි, සියල්ල සාක්ෂාත් කළ යුතුය. මහණෙනි, සාක්ෂාත් කළයුතු සියල්ල කීම? මහණෙනි, වක්ඛව සාක්ෂාත් කළයුතුය" යනාදීන් වදාරන ලදී.

තවද රූපය දක්නේ ප්‍රත්‍යක්ෂ කෙරේ. වේදනාව -පෙ- විඤ්ඤාණයද දක්නේ ප්‍රත්‍යක්ෂ කෙරේ. වක්ඛව -පෙ- ඡරා- මරණය, අමෘතයට අන්තර්ගතවූ නිර්වාණය දක්නේ ප්‍රත්‍යක්ෂ කෙරේ. යම් යම් ධර්ම කෙනෙක් ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන ලද්දාහු නම් ඒ ඒ රූපාදී ධර්මයෝ ඥාන ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දාහු වෙතියි" අනාවූ ක්‍රමයෙකින් කියන ලදී.

ලෝකෝත්තර සාක්ෂාත් කිරීම, ප්‍රථම (සෝවාන්) මාර්ගක්ෂණයෙහි නිවන් අවබෝධ කිරීම දර්ශන සාක්ෂාත් ක්‍රියාය. සෙසු සකෘදාගාමී ආදී මාර්ග ක්ෂණයන්හි නිවන් අවබෝධ කිරීම භාවනා සාක්ෂාත් ක්‍රියායි. ඒ දෙවැදෑරුම් සාක්ෂාත් ක්‍රියාවෝම මේ අර්හසමය කාලයෙහි අදහස් කරන ලදහ.

එහෙයින් දර්ශනමාර්ග- භාවනා මාර්ග වශයෙන් නිර්වාණය සාක්ෂාත් කිරීම මේ ලෞකික- ලෝකෝත්තර ඥානයාගේ කෘත්‍යයි දත යුතු.

"ලෞකික භාවනාය, ලෝකෝත්තර භාවනායයි" භාවනා දෙකෙක්ම අභිප්‍රේතයි. ඔවුනතුරින් ලෞකික- සීල- සමාධි- ප්‍රඥාවන්ගේ ඉපදවීමද ඒ සීල- සමාධි ප්‍රඥාවන්ගෙන් තමා සතන්හි පුරුදුවීම් විසින් පැවති සන්තාන වාසනාවද ලෞකික භාවනායි.

ලෝකෝත්තරවූ සීල- සමාධි- ප්‍රඥාවන්ගේ ඉපදවීමද, ඒ සීලාදීන් ගෙන් පැවති සන්තාන වාසනාවද ලෝකෝත්තර

භාවනායි, මේ ඥාණ දස්සන විශුද්ධියෙහි ලා ඒ ලෝකෝත්තර භාවනාව අභිප්‍රේක්ෂයි. සිවු වැදෑරුම්වූ ඒ ලෝකෝත්තර මාර්ග ඥානය සම්මාවාචා- සම්මා කම්මන්ත- සම්මා ආජීව- යන සීලයද, සම්මා වායාම- සම්මා සති- සම්මා සමාධි- යන සමාධියද, උපදවයි. ඒ උපදවනුයේ සීලාදීන් සහජාතාදී ප්‍රත්‍යය හෙයින්.

මෙහි ප්‍රඥාව තමාම නො උපදවන හෙයින් ආදි ශබ්දයෙන් ප්‍රඥාව නො නැගේ.

තවද මෙහි ඵල සීලාදීන් ගේ ගැනීම වේයයි ප්‍රඥාවද ගැනීම යෙදේ. ඒ මාර්ග- ඵලයෙන් සමුච්ඡේද- පටිප්පස්සද්ධි වශයෙන් ක්ලේශ ප්‍රභාණයෙන් සමුච්ඡින්නදන- පටිප්පස්සම්භන වශයෙන් පවත්නා ලෝකෝත්තර ශීලාදියෙන් ආර්යා පුද්ගල තෙමේ තමා සත්තානය පරිභාවිත කෙරේනු යි. ලෝකෝත්තර භාවනා මේ මාර්ග ඥානයේ කෘත්‍යයයි.

මෙසේ මාර්ගාවබෝධ කාලයෙහි පරිඥාදී වශයෙන් කියන ලද සියලු කෘත්‍යය තතු සේ දත යුතු.

මෙතෙකින්:-

"සීලෙ පතිට්ඨාන නරො සපඤ්ඤා- චිත්තං- පඤ්ඤඤව භාවයං" යි මෙසේ ස්වරූපයෙන් ආගතවූ ප්‍රඥා භාවනාව පිළිබඳ විධානය දැක්වීම පිණිස-

"මුල්වූ සීල විසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධීන් සම්පාදනය කොට සරීරවූ දිට්ඨි- කංඛාවිතරණ- මග්ගා මග්ගඤාණ- පටිපදා ඤාණ ඤාණදස්සන පඤ්ච විසුද්ධීන් සම්පාදනය කරමින් වැඩිය යුතුයයි විස්තර කරන ලදී.

මේ විශුද්ධි හත අතුරින් සීලාදී විසුද්ධි සය ලෝකිකය ඤාණ දස්සන විසුද්ධිය ලෝකෝත්තරයි. මෙතෙකින් 'කථං භාවෙ තබ්බං' (කෙසේ වැඩිය යුතුදැ) යි විවාළ ප්‍රශ්නය විසදන ලද්දේ වේ.

23. ප්‍රඥා භාවනානිශංස නිද්දේශය.

‘ප්‍රඥාභාවනාවෙහි ආනිසංස කවරේදැයි’ පෙර කී වචනයට මේ කියමිහ. මේ ප්‍රඥාභාවනාව ශ්‍රාවක පාරමිඥානාදී නොයෙක් ශක්ත ආනිසංස ඇත්තී වෙයි. එහෙයින් එහි ආනිසංස දීර්ඝ කාලයෙකිනිදු කියා නිමකළ නොහේ. කොටින් සක්කායදිට්ඨි ආදී නොයෙක් කෙලෙස් නැසීමය, ආර්යය ඵල රස අනුභව කිරීමය, නිරොධසමාපත්තියට සමවැදීමට සමර්ථ බවය, ආනුනෙය්‍යභාවාදී සිද්ධිය දැයි මේ අනුසස් දතයුතුයි.

ඒ ප්‍රඥාභාවනානිසංස වාරයෙහි නාම-රූප පරිච්ඡේදයෙහි පටන් කී සක්කායදිට්ඨි ආදීන්ගේ වශයෙන් නානාවිධ ක්ලේශයන් දුරුකිරීම ලෝකික ප්‍රඥාභාවනානිසංසයයි. ආර්යය මාර්ගක්ෂණයෙහි සංයෝජනාදී නානාවිධ ක්ලේශයන්ගේ නැසීම් ලෝකොත්තර ප්‍රඥාභාවනාවේ ආනිසංසයයි දතයුතු.

හුදෙක් කෙලෙස් නැසීම මතු නොව ආර්යය ඵලරසානුභවයද ප්‍රඥාභාවනාවේ ආනිසංසයයි. සෝවාන් ආදී ශ්‍රාමණ්‍යඵලය මාර්ගයෙහි ඵල හෙයින් ආර්යයඵල නම්.

මාර්ගවිටීයෙහිද, ඵලසමාපත්තියෙන් ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි දැයි ඒ ආර්යයඵලරසානුභවය ද්විප්‍රකාර වේ. ඔවුනතුරින් මාර්ග විටීයෙහි ආර්යයඵලයාගේ ප්‍රවෘත්තිය දක්වන ලදී.

යෝගාමාර්ග නිමිත්තෙන් කෙලෙස් සංසිදුවන ප්‍රඥාව ඵලයෙහි ඤාණය වන්නේ කෙසේද:- සෝවාන් මාර්ගක්ෂණයෙහි නිවන් දක්නා අර්ථයෙන් සම්මාදිට්ඨිය මිථ්‍යාදෘෂ්ටියෙන් නැගී සිටියි. ඒ මිථ්‍යාදෘෂ්ටියට සම්ප්‍රයෝග වශයෙන්ද, උප නිශ්‍රය වශයෙන්ද, අනුවර්තක කෙලෙසුන් කෙරෙන්ද, ස්කන්ධයන්ගෙන්ද නැගී සිටී. බාහිරවූ සර්වත්‍රිමිත්තයන්ගෙන්ද, නැගේ. ඒ මාර්ගයාගේ ප්‍රයෝගය සංසිදුවන හෙයින් මාර්ගයෙහි මෙන් ඵලයෙහිද සමයක්දෘෂ්ටි උපදී. මේ ආර්යයමාර්ගයේ ඵලයයි. සෝවාන් මාර්ගක්ෂණයෙහි නිවන් අරමුණට නැංවීම් අර්ථයෙන් සම්මාසංකප්පද සෙසු මාර්ගයන්ද විස්තර කළ යුතුයි.

"සතර ආර්යමාර්ගද, සතර ශ්‍රාමණ්ඩප්පද යන මේ ධර්මයෝ අප්‍රමාණාලම්භනහ, අප්‍රමාණවූ නිර්වාණය අරමුණු කොට ඇති හෙයිනි. නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතන (මහග්ගන ධර්ම)ය. නිරොධයෙන් නැගිටින කල අනාගාමී, අර්හත් ඵලයට අනන්තරප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. මේ ආදී සූත්‍රද ආර්ය ඵල ස්වභාව ධර්ම වශයෙන් ඇති බැවින් සාධකයි.

1 ඵල සමාපත්තිය නම් කීම?

ආර්යඵලයාගේ නිරොධයෙහි පිහිටීම ඵලසමාපත්ති නම්.

2 කවුරු ඵලයට සමවදිද්ද?

සියලු ආර්යයෝ තමන් තමන්ගේ ඵලසමවතට සමවදිති අධිගත හෙයිනි.

3 කවුරු සම නොවදිද්ද?

මතු සකෘදාගාමී ආදී ආර්යයෝ යට සෝවාන් ඵලාදියට සම නොවදිති. පුග්ගලාන්තරභාවයට පැමිණීමෙන් සංසිදුණු හෙයිනි. යට සෝවාන් ඵලාදියෙහි පිහිටියානු මතු සකෘදාගාමී ඵලාදියට නො සමවදිත්. අනධිගත හෙයිනි.

සමහරු 'සොතාපත්ත- සකෘදාගාමීන් සම නොවදිතැයිද මතු (අනාගාමී - අර්හත්) දෙදෙන සමවදිතැයි'ද යෙති. මේ දෙදෙනම 'සමාධියෙහි පරිපූරකාරී හෙයිනැයි' ඵයට කරුණු දක්වති. පෘථග්ජනයාහටද තමා අධිගත ලෞකික සමවතට සමවැදිය හැකි හෙයින් සෝවාන් - සෙදගැමිහු ඵලසමවතට සමනොවදිති යි යනු අකාරණයි.

"විදර්ශනා වශයෙන් කවර දශ ගොත්‍රහු කෙනෙක් උපදිද්ද? ශ්‍රොතාපත්තිමාර්ග ප්‍රතිලාභය පිණිස උත්පාදය පැවැත්මය - පෙ- දැඩි ආයාසය බාහිර සංඛාර නිමිත්තය යන මේ මැඩපියානුයි. ගොත්‍රහු නම්, සොතාපත්තිඵල සමාපත්තිය පිණිසද -පෙ- සුඤ්ඤත විරාග සමාපත්තිය පිණිසද, අනිමිත්තවිරාග සමාපත්තිය පිණිසද, උත්පාදය -පෙ- බාහිර සංඛාර නිමිත්තද මැඩපියානුයි ගොත්‍රහු නම්. කරුණු ඔෛසේ හෙයින් සියලුම ආර්යයෝ තමන් තමන් පිළිබඳ ඵලයට සමවදිත් යයි මෙහිලා නිෂ්ඨාවට යායුතුයි.

4 කවර හෙයින් සමවදිද්ද?

මෙසේ රජතු රාජ්‍ය සුඛය අනුභව කරන්නාසේ දෙවියන් දිව්‍ය සුඛය අනුභව කරන්නාසේ ආර්යයාගේ මේ ආත්ම කෙලෙස් පීඩා දාහයන් සංසිදුවා සුවසේ වසනු පිණිස කාලය පිරිසිදු කැමති කැමති කෙණෙහි ඵලසමවනට සමවදිත්.

5 කෙසේ එයට සමවැදීම වේද?

නිවනින් අනෙක් අරමුණක් මෙනෙහි නොකිරීමද, නිවන මෙනෙහි කිරීමදැයි දෙආකාරයකින් ඒ ඵලසමාපත්තියට සමවැදීම වේ.

එයින් වදාරන ලදී.

"ඇවැත්නි, රූපාදී සියලු සංස්කාර නිමිති මෙනෙහි නොකිරීමය, අනිමිත්ත ධාතු නම්වූ නිර්වාණය මෙනෙහි කිරීමයයි අනිමිත්ත මුඛයෙන් සමවැදිය යුතු ඵලසමාපත්තියට සමවැදී මට මේ කරුණු දෙකෙකි,

මේ මූලික ඵයට සමවදනා පරිදියි:- ඵලසමවනට සමවදනා කැමති ආර්යයාශ්‍රාවකයා විසින් රහසිගතව නොයෙක් අරමුණෙන් වැළකී සිතින් උදයව්‍යයාදී වශයෙන් සංස්කාරයෝ විදර්ශනාවට නැගිය යුතු වෙත්. පැවැති අනුපූර්ව විදර්ශනා ඇති, ඒ යෝගීහුගේ සංස්කාරයන් අරමුණු කොට ඇති වොදාන නම් (ගොත්‍රභූ) ඥානයට අනතුරුව ඵලසමාපත්ති වශයෙන් නිවනි සිත පිහිටයි. මෙහිලා ඵලසමවනට නැමුණු හෙයින් ශෛක්ෂයාහටද ඵලසමවන උපදනේය. මාර්ගය නොඋපදනේයි.

සෝවාන් තෙමේ 'ඵලසමවනට සමවදිමියි' විදර්ශනා පිහිටුවා (පටන්ගෙන) සකාදාගාමී වේ. සකාදාගාමීද අනාගාමී වෙයි කියන්නාවූ අභ්‍යගිරිය වැස්සනට මෙසේ කියයුතුයි. එසේ වන්නා හා "අනාගාමී රහත් වෙයි. රහත් තෙමේ පසේ බුදු වෙයි. පසේබුදු සර්වඥ බුදු වෙයි" කියායි එහෙයින් අභ්‍යගිරි වැස්සන්ගේ මතය නොයෙදේ. පෙර කී පාළි වශයෙන්ම ප්‍රතික්ෂේප කළ හෙයිනි. ශෛක්ෂයාටද ඵලයම උපදී. මාර්ගය නොඋපදී. ඒ ශෛක්ෂයා ප්‍රථමධ්‍යානික මාර්ගය අධිගතවී නම්

ප්‍රථමධ්‍යානික ඵලයම උපදී. ද්විතියාදී ධ්‍යානයන් අතුරින් යම් කිසි ධ්‍යානයක් අධිගත වී නම් ඒ ද්විතියාදී ධ්‍යානික ඵලයම උපදී. මෙසේ ඒ ඵලසමාපන්නිය වේ.

6 කෙසේ සිටීම වේද?

“ඇවැත්නි, අනිමිත්ත වෙනොවිමුක්තිය නොසිඳ පැවැත්මට ප්‍රත්‍යයෝ තිදෙනෙක් වෙති. සියලු සංස්කාර නිමිති මෙනෙහි නොකිරීමද, අනිමිත්ත ධාතුව මෙනෙහි කිරීමද, කාලය පිරිසිදීමද යන තිදෙනයි.

මෙහි පළමුවම අභිසංස්කරණය නම්- සමචතට සමචාදී මම පළමුවම ‘අසුචල් කාලයෙහි නැගී සිටීමයි’ කාලය පිරිසිදීමයි එසේ පිරිසුන් කල යම්තාක් ඒ පිරිසුන් කාලය නොපැමිණියේ නම් ඒතාක් සිටීම වේ. මෙසේ ඵලසමචතෙහි සිටීම වේ.

7 කෙසේ නැගීටීම වේද?

“ඇවැත්නි, අනිමිත්ත වෙනොවිමුක්තියෙන් නැගීටීමට මේ කරුණු දෙකක් වේ. සියලු සංස්කාර නිමිති මෙනෙහි කිරීමය, අනිමිත්ත ධාතුව මෙනෙහි නොකිරීමය යන දෙකයි, මෙසේ වදාළ හෙයින් ඒ ඵලසමචන්ත්‍රගේ දෙපරිද්දෙකින් නැගීම් වේ.

මෙහි සර්වනිමිත්ත නම්- රූප නිමිත්තය, වේදනා නිමිත්තය, සංඤ්ඤා නිමිත්තය, සංඛාර නිමිත්තය, විඤ්ඤාණ නිමිත්තය, යන මොහුය. හුදෙක් මොවුන් එවකට මෙනෙහි නොකෙරේ, එකම චිත්තවිටියෙකින් නොලැබෙන හෙයින්. සර්වසංග්‍රාහික වශයෙන් මේ සියලු රූපාදි නිමිති කියන ලදී. එහෙයින් භවාංග සිතට කර්ම- කර්මනිමිති- ගතිනිමිති අතුරින් යම්කිසිවෙක් අරමුණු වේ නම් ඒ අරමුණ මෙනෙහි කරන පුද්ගලයාහට ඵලසමචන්ත් නැගීම වේයයි මෙසේ ඵලසමචන්ත්‍රගේ වුට්ඨානය දතයුතු.

8 ඵලයට අනතුරුව කුමක් වේද?

ඵලසිතට කවර සිතක් අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේද? කවර සිතකට හෝ ඵලසිත අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේද? ඵලසිතට ඵල සිතම අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේ. භවාංග සිත හෝ අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේ.

මාර්ගසිත අනන්තර ප්‍රත්‍යය වූ ඵලසිතෙක් ඇති.
ගොත්‍රභූසිත අනන්තර ප්‍රත්‍යය වූ ඵලසිතෙක් ඇති
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන අනන්තර ප්‍රත්‍යයවූ ඵල
සිතෙක්ද ඇති.

ඒ මෙසේයි:- මාර්ගවිටියෙහි ඵලචිත්තයට මාර්ගචිත්තය
අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේ. පූර්ව පූර්ව ඵලචිත්තයට පසුව පසුව වූ
ඵලචිත්තය ඵලයෙන් අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේ. ඵලසමචිත්ති පළමු
ඵලචිත්තයට ගොත්‍රභූචිත්තය අනන්තර ප්‍රත්‍යය වේ.

(මෙහි ගොත්‍රභූ නම් අනුලොමඥානයයි)

එයින් වදාළහ

"රහතන්ගේ අනුලෝමය ඵලසමාපත්තියට අනන්තර
ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යවේ. ශෛක්ෂයන්ගේ අනුලෝමය
ඵලසමාපත්තියට අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේය" කියායි.
යම් ඵලයෙකින් නිරෝධයෙන් නැගීම වේ නම් ඒ
නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට අනන්තරයයි. එහි
මාර්ගවිටියෙහි උපන් ඵලය හැර සෙසු සියල්ල
ඵලසමාපත්තිවශයෙන් පවත්නේ වේ.

මෙසේ මේ ඵලය මාර්ගවිටියෙහි ඵලසමාපත්තියෙහි හෝ
ඉපදීම් වශයෙන් වේ.

හුදෙක් ආර්යඵල රසානුභාවයම නොව
නිරෝධසමාපත්තියට සමවැදීමෙහි සමන්ථ බවද මේ ප්‍රඥා
භාවනාවේ ආනිසංස යයි දත යුතු. ඒ නිරෝධ සමාපත්තියේ
ස්වරූප දැක්වීමට මේ ප්‍රශ්නයෝ වෙති.

1 නිරෝධ සමාපත්ති කවරේද? විදර්ශනානුගත
අෂ්ටසමාපත්ති පිළිවෙළින් සමවැද ඒ ඒ සමාපත්තියෙහි
ප්‍රතික්ෂේප ධර්මයන් නිරුද්ධ කිරීම් වශයෙන් කායාදී ත්‍රිවිධ
සංස්කාර පිළිවෙළින් නිරුද්ධ කිරීමෙන් පිරිසිදු කාලයෙහි චිත්ත-
වෛතසික ධර්මයන්ගේ නොපැවැත්ම නිරෝධසමාපත්ති නම්.

2 එයට කවුරු සමවදිත්ද?:- අෂ්ටසමාපත්තිලාභී අනාගාමීහු
හා කම්ණාශ්‍රවයෝ සමවදිති.

"බලදෙකින් සමන්වාගත හෙයින් ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන්
සංසිදුවීමෙන් සොළොස් වැදෑරුම් ඥාණයන්ගේ පැවැත්මෙන්

ද, නවසමාධීන්ගේ පැවැත්මෙන්ද, වගී භාවයට පැමිණි ප්‍රඥාව නිරෝධ සමාපත්තියෙහි ඥාණයයි” කියන ලදී.

3 කවුරු නො සමවදින්ද?:- ශමථ- විදර්ශනා බලද්වයයෙන් යුක්තවූ නිරෝධ සමාපත්තිය එළවන්නාවූ මේ සම්පත්තිය අෂ්ටසමාපත්ති ලාභී අනාගාමීන් හා රහතුන් හැර සෙස්සවුනට නැත්තේයි. එහෙයින් ඒ අනාගාමිහු හා රහත්හුම එයට සමවදිති. සෙසු පෘථග්ජනාදීහු සම නොවදිත්.

ඒ බලය නම් කවරේද? සමථ බලය- විදර්ශනා බලයයි බල දෙකෙකි. එහි සමථබලය නම් කාමච්ඡන්දය වික්ඛම්භනය කරන නෙක්ඛම්ම සංකල්පයාගේ වශයෙන් චිත්තයාගේ අවික්ෂේපය සමථබල නම්. ව්‍යාපාදය විෂ්කම්භණය කරන අව්‍යාපාද වශයෙන් චිත්තයාගේ අවික්ෂේපයද, ටීන- මිද්ධය විෂ්කම්භණය කරන ආලෝක සංඥා වශයෙන් චිත්තයාගේ ඒකාග්‍රතා නම් අවික්ෂේපයද, උද්ධච්චය විෂ්කම්භනය කරන සමාධාන වශයෙන් චිත්තයාගේ ඒකාග්‍රතා නම් අවික්ෂේපයද, මිථ්‍යාවිතර්ක විෂ්කම්භණය කරන ආනාපාන සතියෙන් සිද්ධවූ පටිනිස්සග්ගානු පස්සි ආශ්වාස - ප්‍රශ්වාස වශයෙන් චිත්තයාගේ එකාග්‍රතා නම් අවික්ෂේපයද සමථබල නම්. මේ උපචාරද්ධ්‍යාන වශයෙනි.

තවද ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් නිවරණ නිමිත්තෙන් කම්පා නොවන හෙයින් සමාධිය සමථබල නම්. විනීය ධ්‍යානයෙන් විතර්ක විචාරයන්ද -පෙ- නොවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සමාපත්තියෙන් ආකිඤ්චඤ්ඤායතන සංඥායෙන්ද කම්පානොවන හෙයින් සමාධිබල නම්. උද්ධච්ච නිමිත්තෙන් හා උද්ධච්ච සම්ප්‍රයුක්ත මොහ අහිරිකාදී කෙලෙස් හේතුවෙන්ද, උද්ධච්ච සම්ප්‍රයුක්ත සතර ස්කන්ධයෙන්ද, කම්පා නොවන හෙයින් හ්‍රමණය නොවන හෙයින් නොසැලෙන හෙයින් සමාධිබල නම්.

විදර්ශනා බලය කිම? අනිච්චානුපස්සනාව විදර්ශනා බලයි. දුක්ඛානුපස්සනාව -පෙ- අනත්තානුපස්සනාව- නිබ්බිදානු පස්සනාව- විරාගානුපස්සනාව- නිරොධානුපස්සනාව- පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාව. (කෙලෙසුන් දුරලීම) විදර්ශනා බලයි.

රූපය අනිත්‍ය වශයෙන් බැලීම- රූපය පටිනිස්සග්ගානු පස්සනා වශයෙන් බැලීම විදර්ශනා බලයි. වෙදනාව- සංඥාව සංස්කාර- විඥානය- චක්ෂුව- ඡරා- මරණය අනිත්‍ය වශයෙන් බැලීම, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා වශයෙන් බැලීම විදර්ශනා බලයි.

කවර අර්ථයෙන් විදර්ශනා බලය වේද?

අනිච්චානුපස්සනාවෙන් නිත්‍යසංඥයෙන් කම්පා නොවන හෙයින් විදර්ශනාබල නම්. දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සුඛසංඥාවෙන් කම්පා නොවන හෙයින් විදර්ශනාබල නම්. අනත්තානුපස්සනාවෙන් ආත්ම සංඥාවෙන් කම්පා නොවන හෙයින් විදර්ශනාබල නම්. නිබ්බිදානුපස්සනාවෙන් තන්දියෙන් (සප්‍රීතික තෘෂ්ණාවෙන්) කම්පා නොවන හෙයින් විදර්ශනා බල නම්. විරාගානුපස්සනාවෙන් රාගයෙන් නොසැලෙන හෙයින්ද, නිරෝධානුපස්සනාවෙන් සමුදයෙන් නොසැලෙන හෙයින්ද, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාවෙන් ආදානයෙන් නොසැලෙන හෙයින්ද, අවිද්‍යාවෙන් අවිද්‍යා සහගත ක්ලේශයන් හා තත් සම්ප්‍රසුක්ත චතුස්කන්ධයෙන් හා නොසැලෙන හෙයින්ද විදර්ශනා බල නම්. මේ විදර්ශනා බලයයි.

ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන් සංසිද්ධිමෙන් යන්නෙන්:- ද්විතිය ධ්‍යානයට සමවන්නහුගේ චිත්තර්ක- විචාර (වච්චිසංස්කාර) යෝ සංසිද්ධනාහු වෙති. චතුත්ථධ්‍යානයට සමවන්නහුගේ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස (කායසංස්කාර) යෝ සංසිද්ධත්. සඤ්ඤාවෙදයිත නිරෝධයට සමවන්නහුගේ සංඥා (චිත්තය) ද වෙදනාද ඒ හා සම්ප්‍රසුක්ත සංස්කාර ධර්මයෝද සංසිද්ධත්. මෙසේ මෙකී ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන්ගේ සංසිද්ධිම මෙයින් අදහස් කරන ලදී. සොළසහි ඤාණවරියාහි- (සොළොස් ඤාණවරියාවෙන්) යන්නෙන් අනිච්චානුපස්සනා- දුක්ඛානුපස්සනා- නිබ්බිදානුපස්සනා- විරාගානුපස්සනා- නිරෝධානුපස්සනා- පටිසංඛානුපස්සනා- පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා- විච්චිධානුපස්සනා- සොතාපත්තිමග්ග- සොතාපත්තිඵල සමාපත්ති- සකාදාගාමිමග්ග- සකාදාගාමිඵලසමාපත්ති- අනාගාමිමග්ග-

අනාගාමීඵලසමාපත්ති- අරහත්තමග්ග- අරහත්තඵලසමාපත්ති යන මේ සොළොස් ඥානවාර්යයාවෝ ගැනෙනි.

අට ආකාර අනුපස්සනාවන්ගේ හා අටආකාර මාර්ග ඵල ඥානයන්ගේ වශයෙන් මේ සොළොස් ආකාරයෙන් ඤාණයාගේ පැවැත්ම වේ.

‘නවවැදෑරුම් සමාධිවර්යාවන්ගෙන්’ යන්නෙන් ප්‍රථමධ්‍යාන සමාධිවර්යාය -පෙ- නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සමාපත්ති සමාධිවර්යායයි මෙසේ අෂ්ටසමාපත්තින් හා ඔවුන්ගේ උපචාර සමාධියදැයි නවසමාපත්තිහු ගැනෙනි. ප්‍රථමධ්‍යාන ප්‍රතිලාභය පිණිස විතර්කයද, විචාරයද, ප්‍රීතියද, සුඛයද විත්තේකාග්‍රතාවයද වන්නේය. මේ නව සමාධිවර්යාවන්ගෙන්ද,

වසී නම් පඤ්චවසිහුය, ආවර්ජනවසිය, සමාපර්ජනවසිය, අධිට්ඨාන වසිය, වුට්ඨාන වසිය, පච්චචෙක්ඛන වසිය යන මොහුයි.

ප්‍රථමධ්‍යානය ආවර්ජනා කරන්නහුගේ කැමති තැනෙක කැමති පමණ කලක්- කැමති තාක් ධ්‍යානගෙයන්හි නිරන්තරයෙන් විත්තය පැවැත්වීමට සමර්ථබව ආවර්ජන වසිතාවය.

ප්‍රථමධ්‍යානයට කැමති තැනෙක- කැමති කලක් කැමති තාක් සමවැදීමට සමර්ථබව සමාපර්ජනවසිතාවය.

ධ්‍යානය සිටුවන්නට සමර්ථවීම අධිට්ඨානවසිතාවය.

ශීඝ්‍රව නැගීමෙහි සමර්ථබව වුට්ඨානවසිතාවය.

ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාකිරීමේ සමර්ථබව පච්චචෙක්ඛනවසිතාවයි.

ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාවසිතාව ආවර්ජනවසිතාවෙන්ම සිද්ධය. එහි ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා ජවනයෝම ආවර්ජනාත්තන්තර වෙති.

ද්විතීයධ්‍යාන සමාපත්තියට- නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සමාපත්තියට සමවැදීමට සමර්ථ බව සමාපර්ජනවසිතාවයි. මේය පඤ්චවිධ වසිතා නම්.

මෙහි සොළසවිධ ඤාණවර්යාවයැයි කියේ නිරවශෙෂයෙන් දැක්වීම පිණිසය. එහෙයින් අනාගාමීහට

අර්භන්මාර්ග ඵලයන් අනධිගත හෙයින් තුදුස් ඥාණවරියාවෙක් වේ. එසේ වන්නා හා සකෘදාගාමීහට දොළොස් ඥාන වර්යායාවක්ද, සෝවාන්හට දසඥානවර්යායාවක්ද කවර හෙයින් නොවේද යත්:- සමාධියට සතුරුවූ පඤ්චකාම ගුණික රාගය පහ නොවූ හෙයිනි.

ඒ සකෘදාගාමී- ශ්‍රෝතෘපන්නයන්ගේ කාමරාගය අප්‍රගීණ හෙයින් සමථබලය සම්පූර්ණ නොවේ. ඒ අසම්පූර්ණ කල්හි සමථ විදර්ශනා බලද්වයයෙන් සමච්ඡේදයයුතුවූ නිරෝධසමාපත්තියට බල විකල්පවයෙන් සමච්ඡේදයට නොහැකි වේ. අනාගාමීහුගේ ඒ කාමරාගය ප්‍රගීණවූ හෙයින් හෙතෙම පිරිපුන් බල ඇත්තේ වේ. එහෙයින් ඕනට නිරෝධසමාපත්තියට සමච්ඡේදය හැකිය.

එයින් වදාළහ.

"නිරෝධයෙන් නැගිටින අනාගාමීහට නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන කුසලචිත්තය අනාගාමීඵලසමාපත්තියට අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේයයි" මේ අනාගාමීහුගේ නිරෝධයෙන් නැගිටීම සදහාම කියන ලදී.

එහි සමාපජ්ජන:- සමච්ඡේදම නම්, පඤ්චවොකාර භවයෙහි අනාගාමී රහතුන්ගේ නිරෝධසමාපත්තියට සමච්ඡේදම ප්‍රථම ධ්‍යානාදී අනුපූර්ව සමාපත්ති ලැබෙන හෙයිනි.

චතුර්වොකාර භවයෙහි ප්‍රථමධ්‍යානාදීන්ගේ උත්පත්තිය නැති හෙයින් (අරූප භවයෙහි) නිරෝධසමාපත්තියට සමච්ඡේදය නොහැකියි. ඇතැම් ආචාර්යය කෙනෙක් හෘදය වස්තු රූපය නැති හෙයින් නැති යෙති.

(4) කවර හෙයින් සමච්ඡේදද?

සංස්කාර ධර්මයන් කෙණෙහි කෙණෙහි ඉපදීමෙහිද, බිඳීමෙහිද, උකටලීව 'මේ ආත්මයෙහිම අචිත්තකව නිරෝධයට (අනුපාදිශෙෂ පරිනිර්වාණයට) පැමිණියවුන් මෙන් සුවසේ වසම්භය' සමච්ඡේදය.

(5) නිරෝධ සමාපත්තියට සමච්ඡේදම කෙසේ වේද? අනෙකුත් උපකාරීත්වයෙන් ඒකිභාවයට පැමිණි සමථ

විදර්ශනා වශයෙන් උත්කෘෂ්ට භාවයට පැමිණි කරනලද පූර්වකෘත්‍ය ඇති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන නිරුද්ධ කළ යෝගාවචරයාගේ නිරෝධසමාපත්තියට සමවැදීම වේ.

සමථ වශයෙන් උත්කෘෂ්ට බවට පැමිණෙන්නේ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට පැමිණ සිටි විදර්ශනා වශයෙන් උත්කර්ෂ බවට පැමිණි යෝගිතෙමේ ඵලසමාපත්තියට පැමිණේ. සමථ- විදර්ශනා උභය වශයෙන් උත්කෘෂ්ට බවට පැමිණ පූර්වකෘත්‍ය කොට නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය නිරුද්ධ කරන අනාගාමීවූ හෝ අර්හත්වූ හෝ පුද්ගල තෙමේ නිරෝධ සමාපත්තියට සමවදියයි මේ මෙහි සංක්ෂේපයයි.

"මේ සපුනෙහි නිරෝධ සමාපත්තියට සමවදිනු කැමති මහණ තෙමේ බත් කිස නිමවා අත් පා මනාව, දොවා විවේක නැනෙක මනාව පැනවූ අස්නෙක පලඟ, බැඳ කය සෘජුකොට පිහිටුවා සිහිය කර්මස්ථානාභිමුඛ කොට ඵලවා වැඩහිඳී. ඒ හික්ෂුච ප්‍රථමධ්‍යානයට සමවැදී එයින් නැගී ඒ ධ්‍යානයෙහිවූ සංස්කාරයන් අනිත්‍ය- දුක්ඛ- අනාත්ම හෙයින් මෙනෙහි කිරීමෙන් විදර්ශනා වඩයි"

මේ විදර්ශනා සංස්කාර පරිග්‍රාහකය, ඵලසමාපත්තිය, නිරෝධසමාපත්තියයි ත්‍රිවිධ වේ. මොවුනතුරින් සංස්කාර පරිග්‍රාහක විදර්ශනාව මන්ද වූයේ හෝ තික්ෂණ වූයේ හෝ මාර්ගයට ආසන්න කාරණ වේ. ඵලසමාපත්ති විදර්ශනාව තික්ෂණ වූයේම මාර්ග භාවනාව භාසදාශ වූවාම වේ. නිරෝධසමාපත්ති විදර්ශනාව ඉතා මන්ද නොවූයේද, ඉතා තියුණු නොවූයේද, වටී. එහෙයින් මේ අනාගාමීවූ හෝ රහත්වූ හෝ ආර්යය තෙමේ ඉතා මද නොවූද, ඉතා තියුණු නොවූද විදර්ශනයෙන් ඒ ප්‍රථමධ්‍යාන සංස්කාරයන් විදර්ශනා කෙරේ. ඉක්බිති විතියධ්‍යානයට සමවැද එයින් නැගී එහිවූ සංස්කාරයන් එසේම විදර්ශනා කෙරේ. ඉක්බිති තෘතියධ්‍යානයටද, -පෙ- ඉක්බිති විඤ්ඤාණඤ්චායතනයටද සමවැද එයින් නැගී එහිවූ සංස්කාරයන් එසේම විදර්ශනා කෙරේ. නැවත ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයට සමවැද එයින් නැගී.

- (අ) නා නා බද්ධ අවිකෝපනය
- (ඉ) සංඝ පතිමානනය
- (උ) සත්ථු පක්කෝසනය
- (ඵ) අද්ධාන පරිච්ඡේදය යනමේ සතර පූර්ව කෘත්‍යයන් කෙරේ.

(අ) නානාබද්ධ අවිකෝපනය නම්:- ඒතික්ෂුව සමග ඒකාබද්ධවූ පිරිකර හැර වෙන්ව සිටි පා සිවුරු ආදිය හෝ ඇඳ - පුටු හෝ වසන ගෙය හෝ අන්කිසි පරිෂ්කාර ජාතයක් හෝ වෙනම් ඒ නානාබද්ධ පරිෂ්කාරයන් ගිනි - දිය - වා සොර- මි ආදීන්ගෙන් විනාශ නොවනසේ අධිෂ්ඨාන කළ යුතු බවයි.

මේ ඉටුන සේය:- "මේ මේ දැය මේ සත් දවස ඇතුළත ගින්නෙන් නොදැවේවා, ජලයෙන් නොඉල්පේවා, වාතයෙන් නොනැසේවා, සොරුන් පැහැර නොගැනේවා, මියන් නොකනු ලැබේවායි" මෙසේ ඉටු කළ ඒ සත් දවස ඇතුළත ඒ යෝගිහට කිසි උපද්‍රවයක් නොවේ. එහෙත් නොඉටුන ලද්දැ ගිනි ආදියෙන් නසී.

මහානාග තෙරුන්ට මෙහි:- මාතෘ උපාසිකාවගේ ගමට පිඩු පිණිස වැඩි තෙරුන් මාතෘ උපාසිකාව කැඳ පිළිගන්වා ආසනශාලාහි වඩා හිඳවූවාය. තෙරහු නිරෝධයට සමවැද වැඩහුන්හ. උන්වහන්සේ වැඩ සිටියදී ආසන ශාලාව ගිනි ගන්නේය. සෙසු භික්ෂූහු තමතමන් හුන් අසුන් ගෙන පලා ගියහ. ගම්වැසියෝ තෙරුන් දැක 'අලස මහණෙකැ'යි කීහ. ගින්න තණ- උණ- දර- ආදිය දවාගෙන තෙරුන් සිසාරා සිටියේය. මිනිස්සු කළයෙන් දිය ගෙනවුත් ගිනි නිවා අලු ඉවත් කොට පිරිබඩ ගන්වා මල් විසුරුවා වදිමින් සිටියහ. තෙරුන් වහන්සේ පිරිපුන් කාලයෙහි නැගිට ඔවුන් දැක පළට වූයෙමිසි. අහසට නැගී 'පුවඟු' දිවයිනට වැඩිසේක. මේය නානාබද්ධ අවිකෝපනය නම්.

ඒකාබද්ධවූ හදනා පොරෝනා හෝ වැඩහුන් අසුන හෝ ඉටුවමනා නොවේ. ඒ සමාපත්ති වශයෙන්ම රැකේ. ආයුෂ්මත් සඤ්ජීව ස්ථවිරයන්ට මෙනි. ආයුෂ්මත් සඤ්ජීව තෙරුන්ගේ

සමාධිවිෂ්ඨාර සෘද්ධිය වේ. ආයුෂ්මත් සැරියුත් මහතෙරුන් වහන්සේගේ සමාධි විෂ්ඨාර සෘද්ධිය වේයයි එයින් කී.

(ඉ) සංඝපතිමානනය:- සංඝයාගේ බුහුමන බැලීමයි. ඒ භික්ෂුව එන තෙක් සංඝයා කර්ම නොකිරීමයි. මෙබඳු බුහුමන ඒ භික්ෂුවගේ පූර්වකෘත්‍යය නොවේ. සංඝයාගේ බුහුමන ආචර්ජනා කිරීම වූකලී ඒ භික්ෂුවගේ පූර්වකෘත්‍යය.

ඒ මෙසේය:- "මා සත් දිනක් නිරෝධයට සමවැදී හුන් කල සංඝයා සැත්තිකර්මාදීන් අතුරින් කිසි කර්මයක් කරනු කැමති වේනම් කිසි භික්ෂුවක් අවුත් මා කැඳවත්ම නැගී සිටීමයි" ඉටිය යුතුයි. එසේ ඉටා සමවන්නේ එකල නැගී සිටීමයි. එහෙත් එසේ නොඉටා සමවත් කල සංඝයා රැස්වී ඒ භික්ෂුව නොදැක කොහිදැයි විචාරා නිරෝධයට සමවැදියයි විචාරා කීකල යව 'අසුවල් භික්ෂුව සංඝයාගේ වචනයෙන් කැඳවයි' කිසියම් භික්ෂුවක් යැවීනම් ඒ භික්ෂුවද ශ්‍රවණොපාචාරයෙහි සිට "ඇවැත්නි, සංඝයා ඔබට බුහුමන් කෙරෙයි" කී පමණින්ම නැගීම වේ. මෙසේ සංඝාඥව ඉතා ගරුය. එහෙයින් ඒ ආචර්ජනා කොට තමාම නැගිටිනා සේ ඉටා සමවැදිය යුතු.

(උ) සත්ප්‍රපක්කෝසනය:- මෙහිද ශාස්තෘන් වහන්සේගේ ආමන්ත්‍රණය ආචර්ජනා කිරීම එහි කෘත්‍යයයි එහෙයින් හෙද ආචර්ජනා කළයුතු

'මා නිරෝධයට සමවැද සිටිනා සත් දවස තුළ බුදුහු අවතීර්ණ වස්තුවෙහි ශික්ෂාපද හෝ පනවත් නම් එබඳු කරුණෙක හෝ දහම් දෙසත් නම් කිසිවකු අවුත් මා නොකැඳ වන තෙක් (කැඳවූ කෙණෙහිම) නැගී සිටීමයි, මෙසේ ආචර්ජනා කොට හුන් ඒ භික්ෂුවගේ එකෙණෙහි නැගීටීමයි. එහෙත් යමෙක් එසේ නොකෙරේ නම් බුදුහු සංඝයා රැස්වූ කල ඒ භික්ෂුව නොදැක 'අසුවල් මහණ කොහිදැයි' විචාර නිරෝධයට සමවැදියයි කීකල "යව, ගොස් මා වචනයෙන් අසුවල් භික්ෂුව කැඳවයි" කිසියම් භික්ෂුවක් යවත් නම් ඒ භික්ෂුවද ගොස් ශ්‍රවණොපාචාරයෙහි සිට "බුදුහු ආයුෂ්මතුන්ට ආමන්ත්‍රණය කෙරෙතැයි" කී කෙණෙහිම නැගීටීම වේ. මෙසේ බුද්ධ

නිමන්ත්‍රණය ගරුය. එහෙයින් එය ආවර්ජනා කොට තමාම නැගිටින සේ ඉටා සමවැදිය යුතු.

(ඒ) අද්ධාන පරිච්ඡේද:- ජීවිතය පවත්නා කාලය පිරිසිදීමයි. ඒ මෙසේයි:- මේ හික්ෂුව කාලය පිරිසිදීමෙහි මනාසේ දක්ෂ විය යුතුයි. තමාගේ ආයු සංස්කාරය සතියක් පවතිදෝ නොපවතිදෝ යි ආවර්ජනා කොටම සමවැදිය යුතුයි.

එසේ ආවර්ජනා නොකොට සමවැදුණද නිරෝධසමාපත්තිය ඒ හික්ෂුවගේ මරණය වැළකීමට සමත්ව නොවේ. නිරෝධය ඇතුළත මරණයද නොවන හෙයින් අතරම සමාපත්තීන් නැගිටීම වේ. එහෙයින් මේ අද්ධාන පරිච්ඡේදයද ආවර්ජනා කොටම සමවැදිය යුතු. සෙසු දෑය ආවර්ජනා නොකිරීමටද වටී. මේ අද්ධාන පරිච්ඡේදය වූකලී ආවර්ජනා කළ යුතුමයි.

ඒ යෝගී තෙමේ පෙරකී සේ ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයට සමවැද එයින් නැගී මේ පූර්වකෘත්‍යයන් කොට නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට සමවැදී. එකල සිත එක් වරක් හෝ දෙවරක් හෝ ඉක්ම අවිත්තක වේ. නිරෝධයට සමවැදී (නිරෝධ නම්වූ නිර්වාණය ස්පර්ශ) කෙරේ.

ඒ හික්ෂුවගේ සිත විත්තවාර දෙකකට වඩා කවරහෙයින් නොපවතිද යත්? නිරෝධය පිණිස ප්‍රයෝග හෙයිනි. මේ මහණහුගේ සමථ විදර්ශනා ධර්ම දෙක සමකොට අෂ්ටසමාපත්ති වශයෙන් නැගීම අනුපූර්ව නිරෝධය පිණිස ප්‍රයෝගයෙකි. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සමවතට ප්‍රයෝග නොවන හෙයිනි. නිරෝධයට ප්‍රයෝග වන හෙයින් දෙසිතකින් මත්තෙහි සිත් නො පවතී.

යම් හික්ෂුවක් ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයෙන් නැගී මේ පූර්ව කෘත්‍යයෙන් නොකොට නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට සමවැදී නම් හෙතෙම මත්තෙහි ඒ පිරිසිදු කාලයෙහි අවිත්තක වන්නට නොපොහොසත් වේ. පෙරළා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයෙහි පිහිටයි. මෙහිලා මගෙක නොගියවිරු පුරුෂයකුගේ උපමාව යෙදේ. පෙර නොගිය විරු

මගෙක යන පුරුෂයෙක් අතර මග දිය විලක් හෝ ගැඹුරුදිය කඳු රැළියක් හෝ ගැඹුරු මඩවළක් හෝ ඉක්ම සිටි සැඩ අවුටෙන් තැවුණු ගලකට හෝ පැමිණ හඳුනා පොරෝනා නො පටවාම ඒ කඳුරට බැස පිරිකර තෙමෙන බියෙන් නැවතද තීරයෙහි පිහිටා පාෂාණය හෝ ඇක්ම තැවුණු පා ඇතිව නැවතද මෙතර සිටියේ එහි ඒ පුරුෂයා නො පටවන ලද හඳුනා පොරෝනා ඇති හෙයින් කඳුරට බට කෙණෙහිම හෝ පහණ ඇක්මුණු කෙණෙහිම හෝ පෙරළා අවුත් මෙතෙර සිටුනාසේ ඒ යෝගීද පූර්වකෘත්‍යයන් නොකළහෙයින් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට සමවත් කෙණෙහිම පෙරළා අවුත් ආකිඤ්ඤායතනයෙහි පිහිටයි.

පෙරද ඒ මග ගිය පුරුෂයෙක් එතැනට පැමිණ එක් සඵවක් තරව හඳ අනෙක් සඵව අතින් ගෙන අඳුර ඉක්මවා හුණු පහණ ඇක්මුණු පහණක්ම කොට ඇතට යන්නාසේ පූර්ව කෘත්‍යයන් කළ ඒ මහණ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට සමවැද මත්තෙහි අවිත්තක වේ. නිරෝධයට සමවැද වෙසේ.

(6) කෙසේ සිටීම වේද?

මෙසේ සමවත් ඒ නිරෝධ සමාපත්තිහුගේ කාල පරිච්ඡේද වශයෙන්ද අතරතුර ආයුක්ෂයය, සංඝයාගේ බුහුමනය, ශාසන අමන්ත්‍රණය යන මොවුන්ගේ අභාවයෙන්ද සිටීම වේ.

(7) කෙසේ නැගීම වේද?

අනාගාමීහුගේ අනාගාමී ඵලොත්පත්තියෙන්ද, රහත්හුගේ අර්හත් ඵලොත්පත්තියෙන්ද, නැගීම වේ.

(8) නැගුණහුගේ සිත කුමකට නැමුණේ වේද? නිරෝධයෙන් නැගෙන්නහුගේ සිත නිර්වාණයට නිමිත වූයේ වේ. එයින් වදාළහ:-

"ඇවැත්, විසාධ සඤ්ඤාවෙදයින් නිරෝධ සමාපත්තියෙන් නැගී භික්ෂුවගේ සිත සර්වසංස්කාරයන් කෙරෙන් විවික්ත හෙයින් විවේක නම්වූ නිර්වාණයට නැමුණේ වේ. විවේකයට ප්‍රවණ වේ. විවේක ප්‍රාග්භාර වේ.

(9) මළහුගේද, නිරෝධ සමාපත්තියට සමවන්නාහුගේද වෙනස කිම?

"ඇවැත් විසාබ, කථරිය කළහුගේ කාය සංස්කාරයෝ නිරුද්ධයහ සංසිදුණහ. වාක් සංස්කාරයෝද, චිත්ත සංස්කාරයෝද, නිරුද්ධයහ. සංසිදුණහ. ආයුෂ (ජීවිතින්ද්‍රිය) ක්ෂය විය. උෂ්මාව (කර්මජ තෙජෝ ධාතුව) සංසිදිණ. වක්ෂුරාදි ඉන්ද්‍රියයෝ බිඳුණහ.

සඤ්ඤාවෙදයිත නිරෝධයට සමවත් හික්ෂුවගේද කාය සංඛාරයෝ නිරුද්ධයහ, සංසිදුණහ, වාක් චිත්ත සංඛාරයෝද නිරුද්ධයහ. සංසිදුණහ. ආයුෂය ක්ෂය නොවී, උෂ්මාව නොසන්සිදිණ. ඉන්ද්‍රියයෝ නො බිඳුණහ. (මේය ඔහු දෙදෙනාගේ වෙනස නම්)

(10 - 15) නිරෝධ සමාපත්තිය සංඛතද අසංඛතද යන ප්‍රශ්නයෙහිලා සංඛතයයිද අසංඛතයයිද, ලොකික යයිද, ලොකොත්තරයයිද නොකිය යුතුයි. කවර හෙයින්ද? ස්වභාවයෙන් (පරමාර්ථ හෙයින්) අවිද්‍යාමාන හෙයින්. එහෙත් නිරෝධ සමවතට සමවත්තනුගේ වශයෙන් ඒ නිරෝධ සමාපත්තිය සමවත්ති නම් වේ. එහෙයින් නිෂ්පන්තයයි. කීමට වරි, අනිෂ්පන්තය යි කීමට නොවරි.

ආහුණෙය්‍ය භාවාදී සිද්ධිය යනු හුදෙක් නිරෝධසමාපත්තියට සමවැදීමේ සමත්ථ බව පමණක් මෙහි ආනිසංස නොවේ. ආහුණෙය්‍යාදිභාව සිද්ධියද මේ ලෝකෝත්තර ප්‍රඥාවේ ආනිසංසයයි දතයුතු.

අවිශෙෂයෙන් චතුර්විධවූ මේ ලෝකෝත්තර ප්‍රඥාව වැඩු හෙයින් භාවිත ප්‍රඥා වූ පුද්ගල තෙමේ සද්දෙවක ලෝකයාට ආහුණෙය්‍ය (දුරින් ගෙනවුත් දෙන දානයට සුදුසු) වේ. පාහුණෙය්‍ය (ආගන්තුක දානයට සුදුසු) වේ. දක්ඛිණෙය්‍ය (පරලොව අදහා) දෙන දානයට සුදුසු වේ. අජෙලි කරණිය (දොහොත් මුදුනෙහි තබා සියලු ලෝකයා විසින්) අජෙලිකර්මයට සුදුසු වේ. සකල ලෝකයාගේ අනුත්තර පින් කෙත වේ

විශෙෂයෙන් මේ සතර මාර්ග අතුරින් පළමුවන සෝවාන් මග නුවණ වඩා මදවූ විදර්ශනාවෙන් සෝවාන් බවට පැමිණි

ශුද්ධාදී මාදුටු ඉඳුරන් ඇත්තේම (දෙව් ලෝ මිනිස් ලෝ විසින්) සත් සුගති භවයෙක ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් සසර ඇවිද දුක් කෙළවර කරන්නේ සත්තක්ඛත්තුපරම නම්වේ. මධ්‍යම විදර්ශනාවෙන් ආගතවූ ශුද්ධාදී මධ්‍යම ඉන්ද්‍රියයන් ඇතියේ කුල දෙක තුනක පිළිසිඳීම් විසින් සසර සැරිසරා දුක් කෙළවර කරන්නේ කොලංකොල නම් වේ.

තිසුණු විදසුනෙන් ආගතවූ තියුණු ශුද්ධාදී ඉඳුරන් ඇත්තේ එකම ප්‍රතිසන්ධියක් ලැබ සසර දුක් කෙළවර කරන්නේ එක බීජ නම් වේ.

කලෙක දෙව් ලොවද, කලෙක මිනිස් ලොවදැයි මිශ්‍රක වශයෙන් සුගති භව සතෙක ඉපදීම සත්තක්ඛත්තු පරමතාවය. කොලංකොල භාවයද මනුෂ්‍ය - දිව්‍යලෝකයන්හි මිශ්‍රව ඉපිද දුක් කෙළවර කිරීමයි. මෙහි කුල වශයෙන් නැගෙනුයේ මහා සාර කුලමයි. හෙද කුල දෙක තුනකැයි කිවද භව සයක් තෙක්ද ඉපදියහැකියි. මිනිස් ලොව හෝ දෙව්ලොව හෝ එකම අත් බවක් ලබා දුක් කෙළවර කිරීම එකබීජය.

දෙවන (සකෘදාගාමී) මාර්ග ප්‍රඥාව වඩා එක් වරක්ම මිනිස් ලොවට අවුත් දුක් කෙළවර කරන්නේ සකෘදාගාමී වේ.

තුන් වන මාර්ග ප්‍රඥාව වඩා අනාගාමී වේ. ඔහු ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් මෙහි නූපදනා හෙයින් එනම් වේ. ඒ අනාගාමී තෙමේ ශුද්ධාදීපඤ්චෙන්ද්‍රිය ධර්මයන්ගේ අඩු වැඩි බැවින් අන්තරා පරිනිබ්බායිය, උපභව්ව පරිනිබ්බායිය, අසංඛාර පරිනිබ්බායිය, සසංඛාර පරිනිබ්බායිය, උද්ධං සොත අකණ්ඨිධාගාමීයයි පස් වැදෑරුම් වේ. මේ කාම ලෝකය හැර පිරිහී වෙන්නේ වෙයි.

අව්වාදීන් අතුරින් යම්කිසි ශුද්ධාවාසයෙක ඉපිදි එහි ආයුෂ ප්‍රමාණයෙන් මධ්‍යයට නො පැමිණ පිරිනිවෙන්නා අන්තරා පරිනිබ්බායිය, ආයු මධ්‍යය පසු කොට පිරිනිවෙන්නා උපභව්ව පරිනිබ්බායිය, නිරුත්සාහයෙන් මාර්ග උපදවා පිරිනිවෙන්නා අසංඛාර පරිනිබ්බායිය, උත්සාහයෙන් මතු මාර්ග උපද වන්නා සසංඛාර පරිනිබ්බායිය, උපන් ශුද්ධාවාස භූමියෙන් ක්‍රමයෙන් මතු - මතු ලෝකයට යමින් අකණ්ඨිධාව තෙක් යන්නේ උද්ධංසොත අකණ්ඨිධා ගාමීය

අවිභයෙහි උපන් කෙණෙහි රහත්ව පිරිනිවේන්නෙක. ආයු මධ්‍යයට නොපැමිණ පිරිනිවේන්නෙක, ආයු මධ්‍යයෙහි පිරිනිවේන්නෙකැයි අන්තරා පරිනිබ්බායීහු තිදෙනෙක් හා උපහව්ව පරිනිබ්බායී එකෙක, උද්ධංසොත අකණ්ඨිගාමී එකෙකැයි පස් දෙනෙකි. ඔහු පස් දෙන අසංඛාර පරිනිබ්බායී පසෙක සසංඛාර පරිනිබ්බායී පසෙකැයි දස දෙනෙක් වෙති. අතප්පාදී තුනෙහිද එසේම දස දෙනා බැගින් වෙති. අකණ්ඨිගාමියෙහි උද්ධං සොත අකණ්ඨිගාමී හැර සතර දෙනෙකි. හෙද සසංඛාර- අසංඛාර හෙදයෙන් අටදෙනෙකැයි මෙසේ අනාගාමී ආර්යායෝ හතලිස් අට දෙනෙක් වෙති.

තවද අවිහාදී පිළිවෙළින් අකණ්ඨිගාමිය තෙක් (පිළිවෙළින්) ගොස් එහිදී රහත්ව පිරිනිවේනුයේ උද්ධං සොත අකණ්ඨිගාමී නම් වේ. අකණ්ඨිගාමියට නොපැමිණ සුදස්සිය තෙක් යට සිටු බඹලොවෙහි සැරිසරා පිරිනිවේනුයේ උද්ධං සොත නම. අකණ්ඨිගාමී යෙහිම ඉපිද පිරිනිවේනුයේ න උද්ධං සොත අකණ්ඨිගාමීය, යට සතර සුද්ධාචාර්යයන්හි ඉපිද එහිම පිරිනිවේනුයේ න උද්ධං- සොත- න අකණ්ඨිගාමීය, මෙසේ උද්ධං සොත අකණ්ඨිගාමීහු සතර දෙනෙකි. මේ එකම චතුෂ්කයක් සේ ගැනිණි.

සිව්වැනි මාර්ග ප්‍රඥාව වඩා කිසි කෙනෙක් ප්‍රඥා විමුක්ත වෙති. කිසි කෙනෙක් උභතොභාග විමුක්ත වෙති. කිසි කෙනෙක් ඡඩහිඤාවෙති. කිසි කෙනෙක් ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රහේදගත මහාරක්ෂිණාශ්‍රව වෙත්.

ආර්ය පුද්ගල හෙද:- පෙර කී ත්‍රිවිධ සොතාපන්නයෝ දුක්ඛාපට්ඨපදාදන්ධානිඤ්ඤාදී සතර ප්‍රතිපදා වශයෙන් දොළසෙකි ඔහු නැවත ශුද්ධා - ප්‍රඥාධූර වශයෙන් විසි හතරෙක. සක්‍යදාගාමීහු විමොක්ඛමුඛ තුන ප්‍රතිපදා වශයෙන් සතර දෙනා බැගින් ගෙන දොළසෙක.

(පෙර කී සේ) අනාගාමීහු හතලිස් අටෙක

රහත්හු:-

පඤ්ඤා විමුක්ති දොළසෙක

උභතො භාග විමුක්ත දොළසෙක
 ත්‍රිවිද්‍යාක දොළසෙක
 ඡඩ්භිඥක දොළසෙක
 ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්ත දොළසෙක
 ප්‍රත්‍යෙක බුද්ධ සමාසක් සම්බුද්ධ දෙදෙනෙක
 මෙසේ සියලු ආර්යායෝ එක්සිය හතලිස් හයෙක
 එහෙයින්ම:- "සතර වන මාර්ග ක්ෂණයෙහිම ජටාවිජටනය
 කෙරේ නම්, එල ක්ෂණයෙහි සුදුසු සේ ජටාවිජටනය කෙළේ
 සදෙවක ලෝකයාට අග්‍ර දක්ෂිණාහි වේයයි" මෙහි ආදියෙහි
 කියන ලදී.

මෙතෙකින්:-

යන ගාථායෙහි සීල - සමාධි - ප්‍රඥා මුඛයෙන් වදාළ
 විශුද්ධි මාර්ගයෙහි ප්‍රඥා භාවනානිශංස නිර්දේශය නම් වූ විසි
 තුන් වන පරිච්ඡේදය නිමිසේ යි.

විසුද්ධි මාර්ගය නිමි.

ත්‍රිපිටකය

විශුද්ධි මාර්ගය - 2

ආචාර්ය ඩී. පී. ද සොයිසා
සිංහලයට පරිවර්තනය කළ
සම්පූර්ණ ත්‍රිපිටකය පොත් පෙළ

1. දීඝ නිකාය 1
2. දීඝ නිකාය 2
3. දීඝ නිකාය 3
4. මජ්ඣිම නිකාය 1
5. මජ්ඣිම නිකාය 2
6. මජ්ඣිම නිකාය 3
7. මජ්ඣිම නිකාය 4
8. මජ්ඣිම නිකාය 5
9. සංයුත්ත නිකාය 1
10. සංයුත්ත නිකාය 2
11. සංයුත්ත නිකාය 3
12. සංයුත්ත නිකාය 4
13. සංයුත්ත නිකාය 5
14. සංයුත්ත නිකාය 6
15. සංයුත්ත නිකාය 7
16. අභිගුත්තර නිකාය 1
17. අභිගුත්තර නිකාය 2
18. අභිගුත්තර නිකාය 3
19. අභිගුත්තර නිකාය 4

20. චූළදුක නිකාය 1
21. චූළදුක නිකාය 2
22. චූළදුක නිකාය 3
23. චූළදුක නිකාය 4
24. චූළදුක නිකාය 5
25. චූළදුක නිකාය 6
26. චූළදුක නිකාය 7
27. විනය පිටකය 1
28. විනය පිටකය 2
29. විනය පිටකය 3
30. විනය පිටකය 4
31. අභිධර්ම පිටකය 1
32. අභිධර්ම පිටකය 2
33. අභිධර්ම පිටකය 3
34. අභිධර්ම පිටකය 4
35. අභිධර්ම පිටකය 5
36. අභිධර්ම පිටකය 6
37. අභිධර්ම පිටකය 7
38. අභිධර්ම පිටකය 8

අටුවා පොත්

39. විශුද්ධි මාර්ගය 1
40. විශුද්ධි මාර්ගය 2
41. දීඝ නිකාය අටුවාව 1
42. දීඝ නිකාය අටුවාව 2
43. දීඝ නිකාය අටුවාව 3
44. මජ්ඣිම නිකාය අටුවාව 1
45. මජ්ඣිම නිකාය අටුවාව 2
46. මජ්ඣිම නිකාය අටුවාව 3
47. මජ්ඣිම නිකාය අටුවාව 4
48. සංයුත්ත නිකාය අටුවාව 1

425/-

සී/ස ඇස්. ගොඩගේ සහ සහෝදරයෝ (පුද්.) සමාගම

රාජ්‍ය සම්මාන ලත් පොත් ප්‍රකාශකයෝ

661, 665, 675, පී. ද ඇස්. තුලුරත්න මාවත, කොළඹ 10.

දුරකථන: (011) 2685369, 2686925 ෆැක්ස්: 2674187

www.godage.com godageem@slt.lk

ISBN 978-955-30-6021-

